www.mruni.eu

Rasa ŽIBAITĖ-NELIUBŠIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE: DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (S 001)
VILNIUS, 2023

Mykolo Romerio universitetas

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Rasa Žibaitė-Neliubšienė

LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE: DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE

Mokslo daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Vilnius, 2023

Mokslo daktaro disertacija rengta 2016–2023 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui su Vytauto Didžiojo universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslo daktaro disertacija ginama eksternu.

Mokslinė konsultantė:

prof. dr. Rima Ažubalytė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Mokslo daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Nariai:

doc. dr. Mindaugas Bilius (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. dr. Edita Gruodytė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. habil. dr. Arkadiusz Lach (Nikalojaus Koperniko universitetas, Lenkijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Mokslo daktaro disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2024 m. kovo 1 d. 15 val. Mykolo Romerio universitete, I-414 aud.

Adresas: Ateities g. 20, Vilnius.

© Mykolo Romerio universitetas, 2023

TURINYS

PAGRINDINIAI SUTRUMPINIMAI 4

ĮVADAS 5

1. LAISVO ĮRODYMŲ VERTINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE PRIELAIDOS 21
1.1. Teorinių baudžiamojo proceso modelių įtaka įrodinėjimo procesui 22
1.2. Teisėjas kaip nešališkas baudžiamojo proceso subjektas Lietuvos baudžiamojo proceso modelyje 35
1.2.1. Teisėjo įgaliojimų Lietuvos baudžiamajame procese istorinė genezė 36
1.2.2. Teismo aktyvumas konstitucinėje paradigmoje 43

2. LAISVO ĮRODYMŲ VERTINIMO TURINYS 59
2.1.Vertinimo pagal vidinį įsitikinimą reikalavimas 61
2.1.1 Subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – intuityvaus ir loginio sprendimų priėmimo proceso sąveikos rezultatas 62
2.1.1.1 Intuityvūs (euristiniai) veiksniai, turintys įtakos vidinio įsitikinimo formavimuisi 69
2.1.1.2. Veiksniai, padedantys mažinti intuityvių sprendimų priėmimą vertinant įrodymus 77
2.1.2. Objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – pareiga motyvuoti teismo sprendimą 85
2.2. Įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu 109
2.2.1. Teisinio pozityvizmo ir teisinio realizmo įtaka įstatymo aiškinimui ir taikymui 110
2.2.2. Kokybiškas įstatymas baudžiamajame procese – teismo pildomas įstatymo tekstas 114
2.3. Formalios teisėjų diskreciją vertinant įrodymus pagal vidinį įsitikinimą ribojančios bei vertinimo objektyvumą užtikrinančios priemonės 126

3. ASMENINIŲ ĮRODYMŲ VERTINIMO YPATUMAI 151
3.1. Asmenų parodymų patikimumo vertinimo probleminiai klausimai 152
3.1.1 Duomenų šaltinių kokybės vertinimas 156
3.1.2 Procedūros, padedančios užtikrinti asmenų parodymų patikimumą 164
3.2 Subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų vertinimas 172
3.3. Slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumas kaip jų rezultatų leistinumo prielaida 198

IŠVADOS 223

LITERATŪROS SĄRAŠAS 232

SANTRAUKA 277

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS 304

SUMMARY 305

PAGRINDINIAI SUTRUMPINIMAI

Angl. – Anglų kalba
BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas
BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas
CEPEJ – Council of Europe European Commission for the efficiency of justice
CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas
EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas
EŽTK arba Konvencija – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m.), iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6, 7
Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija
LR – Lietuvos Respublika
LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
Lot. – Lotynų kalba
t.t. arba etc. – ir taip toliau

ĮVADAS

Temos aktualumas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucijos) 31 straipsnio 2 dalis įtvirtina: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir *teisingai* išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.“. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje numatyta: „Kiekvienas žmogus, remdamasis visiška lygybe, turi teisę į tai, kad jo bylą viešai ir *teisingai* išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas, kuris nustatytų jo teises ir pareigas ar jam pareikšto kaltinimo pagrįstumą.“. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – ir EŽTK, Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis *teisingai* išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas.“. Tai sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso reikalavimo *expressis verbis* teisiniame reguliavime išraiškos.

Tiek baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje šis principas yra pripažįstamas ir laikomas vienu iš esminių teisinės valstybės šiuolaikinio baudžiamojo proceso principų[1], o jo turinys nuolat pildomas teismų jurisprudencijos atskleidžiant vis naujų aspektų. Doktrinoje siūloma sąžiningo (teisingo) proceso principą suvokti kaip konstitucinę galią turinčią direktyvą, įpareigojančią teismus ir teisėsaugos institucijas procesų metu laikytis atitinkamo elgesio standartų[2].

Konstitucinė teismo funkcija – vykdyti teisingumą. Konstitucijos 109 straipsnis skelbia, kad teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Teisingumo vykdymas siejamas su baudžiamosios bylos išnagrinėjimu iš esmės, t. y. su galutinio spendimo dėl asmens kaltumo ar nekaltumo priėmimu. Doktrinoje dominuoja pozicija, kad teisingumas tai yra tiesos byloje nustatymas. Tiesos nustatymo metodai, priklausomai nuo baudžiamojo proceso modelio, gali skirtis, tačiau bet kokiu atveju sprendimai byloje priimami įvertinus įrodymus. Kontinentinės teisės valstybėse (ir Lietuvoje) siekdamas nustatyti tiesą teisėjas privalo būti aktyvus bei veikti nešališkai. Tačiau riba tarp teisėjo (teismo) aktyvumo ir nešališkumo labili. Teisinis reguliavimas nenustato šių vertybių santykio (dermės ribų), taigi būtent doktrina ir teismų praktika turėtų formuoti kriterijus, kurie padėtų geriau suvokti ne tik šį santykį, bet ir ribų peržengimo atvejus. Tokia analizė yra ypač aktuali besiformuojančiai teismų praktikai, taip pat ir proceso dalyviams, siekiant užtikrinti jų teisę į sąžiningą baudžiamąjį procesą.

Laisvas įrodymų vertinimas, kaip metodologinis įrodinėjimo proceso reguliavimo ir taikymo pagrindas, yra kasdien taikomas procesinis principas, tačiau jo turinys dėl

---

1 Klaus Geppert, „Zum „*fair-trial-Prinzip*“ nach Art. 6 Abs. 1 Satz 1 der Europaischen Menschenrechtskonvention“, *Jura* (1992): 597; Dirk Steiner, *Das Fairness- prinzip im Strafprozess.* (Frankfurt am Main, 1995), 101.

2 Peter J. Tettinger, *Fairness als Waffengleichheit* (Mūnchen, Beck, 1984), 1.

ypač lakoniško reguliavimo (BPK 20 straipsnis) ir sąlyginai negausios doktrinos yra menkai ištirtas[3]. Tyrimo aktualumas šiuo aspektu yra tas, kad išsamesnė analizė leidžia ne tik geriau suprasti doktrininės šio principo turinio ypatybes, bet ir geriau suvokti teisėjo vaidmenį (galimybes, grėsmes ir jų ribas) įrodymų vertinimo procese. Darbe analizuojant laisvo įrodymų vertinimo principo turinį remiamasi teisiniame reguliavime bei teismų praktikoje nustatyta dvinare jo sistema, t. y. laisvas įrodymų vertinimas = teisėjo vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) + vertinimas vadovaujantis įstatymu. Taigi vienas iš laisvo įrodymų vertinimo elementų yra vertinimas pagal vidinį įsitikinimą. Vidinio įsitikinimo turinį lemia subjektyvūs (subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – turinys) ir objektyvūs (objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – forma) tarpusavyje sąveikaujantys veiksniai.

Subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė pasireiškia (ir) kaip psichologinė būsena bei lemia teisėjo priimamų sprendimų pagrįstumą. Vykdomi įvairių mokslo sričių tyrimai rodo, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, taiko ne tik tikslius, racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus. Teisėjui keliami ne tik aukšti profesinės kvalifikacijos, bet ir moralės reikalavimai[4], todėl paprastai iš teisėjų tikimasi, kad jie priimdami sprendimus išvengs klaidų. Tačiau tyrimai rodo, kad teisėjai, kaip sprendimų priėmėjai, nors ir laikosi procedūrų bei profesionaliai aiškina taikytiną teisę, taip pat yra nesąmoningai paveikiami pažinimo apribojimų, kurie formuoja jų supratimą apie pasaulį. Teisinis mąstymas yra betarpiškai susijęs su gyvenimiškomis įžvalgomis, o priimant sprendimą teisiniame procese gali tekti veikti įtampos ir neapibrėžtumo sąlygomis – taip iškyla grėsmė teisėjo objektyvumui vertinant įrodymus ir priimant sprendimus. Taigi mitas, kad žmonės, vos tik imasi teisėjo vaidmens ir tampa teisėjais, sugeba pakilti virš eilinių žmonių galimybių priimti sprendimus ir vadovaujasi išskirtinėmis protavimo galimybėmis[5]. Patys teisėjai taip pat ne visada pritaria tam, jog intuityvus mąstymas daro įtaką jų sprendimams.

Be to, tyrimo aktualumą lemia tai, kad nors euristikos, intuityvūs sprendimų priėmimo būdai, paprastai prisideda prie mūsų kasdienio gyvenimo ir palengvina bei pagreitina sudėtingų užduočių atlikimą, tačiau kai kuriais atvejais pasikliovimas ribota atitinkamos informacijos dalimi sukelia sisteminių ir netgi nuspėjamų (pa)klaidų. Intuityvūs sprendimų priėmimo būdai gali būti apibūdinami ir kaip šališkumai. Nagrinėjamos temos kontekste ypač išskirtinas šališkumas (euristika) – nesugebėjimas

---

3 Laisvas įrodymų vertinimas darbe analizuojamas tik baudžiamojo proceso teisės ribose. Šio principo turinio specifiškumas atskirose (kitose) teisės šakose aptariami tik tiek, kiek būtina išryškinti baudžiamojo proceso teisės principo elementus.

4 Apie tai pradedama kalbėti vis dažniau ir žiniasklaidos priemonėse, pvz.: „Pokyčiai Lietuvos teismuose: kokių asmeninių savybių reikia teisėjams ir kaip keisis teismo procesas?“ *Delfi*, balandžio 17, 2023, https://m.delfi.lt/uzsakomasis-turinys/article.php?id=93075181; „Norvegijos teisėja: aukšti etiniai standartai ir sąžiningumas – svarbiausios teisėjo savybės,“ *Delfi*, rugsėjo 25, 2022, https://m.delfi.lt/teise/article.php?id=91308281.

5 Vitalius Tumonis, „Judicial Decision-Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012) https://vb.mruni.eu/object/elaba:1879921/MAIN

ignoruoti nepriimtinų įrodymų (angl. *Inability to Ignore Inadmissible Evidence*), pavyzdžiui, įrodymų (ne)leistinumo atveju. Tikimasi, kad teisėjai ignoruos savo jau turimas žinias prieš priimdami sprendimus. Tačiau šios euristikos poveikis baudžiamojo proceso kontekste nėra tiriamas, neanalizuojama jos galima žala įrodymų vertinimo procesui, taip pat ir sąžiningam baudžiamajam procesui.

Taigi tam, kad bylos aplinkybės būtų išnagrinėtos išsamiai ir nešališkai, iškyla poreikis nustatyti, ką galima padaryti norint prislopinti euristikų poveikį, ir taip potencialiai sumažinti galimų klaidų skaičių. Šiame tyrime detaliau analizuojami tokie veiksniai, padedantys sumažinti (kartais net panaikinti) euristikų (kurios, beje, mažai atpažįstamos ne tik sprendimų priėmėjo (teisėjo), bet ir įstatymų leidėjo) poveikį įrodymų vertinimo ir sprendimų dėl jų priėmimo procese: pirma, teisėjų supažindinimas ir mokymas apie euristikas ir jų poveikį (nors ir būtinas, tačiau nelaikytinas pakankamai efektyviu), antra, prieigos prie tam tikros informacijos, esančios byloje, bet neleistinos naudoti, apribojimas (kaip pagrindinis būdas išvengti kognityvinių veiksnių). Todėl, atsižvelgiant į nesugebėjimo ignoruoti nepriimtinų įrodymų šališkumo grėsmę, būtina kritiškai įvertinti bylos parengimo nagrinėti teisme etapą, siekiant ištirti išankstinės duomenų leistinumo patikrinimo procedūros įvedimo galimybes.

Objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – tai eksplicitiškai išreikšti teismo galutinio sprendimo argumentai. Motyvuotas, argumentais grįstas teismo spendimas laikomas konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą dalimi bei užtikrina galimybę pasinaudoti apeliacijos (aukštesnės instancijos teisme) teise. Todėl būtina tirti, koks argumentavimas laikytinas tinkamu, t. y. užtikrinčiu asmens teisę žinoti, kodėl yra priimti tokie teismo baigiamieji aktai.

Kitas laisvo įrodymų vertinimo elementas – vertinimas vadovaujantis įstatymu. Tačiau įstatymas, kaip tekstas, kaip žodinė išraiška, pernelyg nelankstus reaguoti į besikeičiančią aplinką ir per abstraktus, jog apimtų visus įmanomus atvejus, todėl, atsižvelgiant į kontinentinės teisės sistemos ypatumus ir besiformuojančią teismo precedento doktriną, darbe analizuojama, ar ir kiek teismai, kompensuodami nekokybišką įstatymą, *ad hoc* taiko Konstituciją ir (ar) baudžiamojo proceso principus.

Temos aktualumą lemia ir tai, kad laisvas įrodymų vertinimas yra glaudžiai susijęs su teismo diskrecija. Siekiant sumažinti galimą piktnaudžiavimą teismine diskrecija, būtina tirti, kokias teisines priemones galima naudoti kaip teismo diskreciją ribojančias ir vertinimo objektyvumą užtikrinančias. Šiame tyrime pasirinktos tirti aktualiausios, autorės nuomone, viena kitą papildančios teisinės priemonės: imperatyvios procesinės taisyklės, tekstinė teisės normos išraiška, formalios įrodinėjimo priemonės, instancinė teismų sistema, teisėjo nepriklausomumą užtikrinančių garantijų sistema.

Asmeniniai parodymai, tai įrodymų rūšis, be kurios ko gero neatskleidžiamas nei vienas nusikaltimas. Todėl svarbu tirti asmeninius įrodymus, kaip tokius, kuriuose teisėjas turi bene daugiausia diskrecijos (įskaitant ir dėl nekokybiško įstatyminio reglamentavimo aiškinimo) bei gali būti labiausiai paveiktas euristinių veiksnių, laisvo įrodymų vertinimo kontekste.

Paminėtina, kad iki pat 1980 metų, siekiant išvengti (ar apriboti) teisėjų priimamų sprendimų subjektyvumo, buvo mėginama formalizuoti teisėjų sprendimų priėmimo

procesą matematiškai, pavyzdžiui, taikant Bajeso tikimybių teoremą[6] ar algoritmus[7]. Šiandien kalbama apie dirbtinį intelektą (toliau ir – DI) kaip apie būdą sumažinti ar išvengti galimo sprendimų priėmėjo subjektyvumo. Mokslinėse diskusijose teigiama, jog „manoma, kad DI gali būti nešališkas, todėl yra pranašesnis už teisėją. Tačiau bylos, kurios naudojamos apmokyti DI sistemas, yra išspręstos žmogaus, taigi ar tikrai DI galima vadinti nešališku? Be to, daugelis teisinių problemų reikalauja ne tik racionalumo, bet ir skirtingų suvokimų, emocijų balansavimo, to DI pademonstruoti negali. Dėl to kyla klausimas, ar statistika yra teisingumo šaltinis? Nes DI sistemų apdoroti duomenys yra statistiniai duomenys, taigi nustatytų koreliacijų prigimtis yra tiesiog statistinė"[8]. Lietuvoje atsiranda vis daugiau publikacijų[9] dirbtinio intelekto teisėje tematika. Tačiau šis aspektas darbe nagrinėjamas nebus, nes tai atskiro tyrimo reikalaujantis tyrimo objektas. Taip pat, nors ir susijusi su teismų priimamų sprendimų didesniu objektyvumu, nagrinėjama nebus ir šiuo metu ypač daug diskusijų susilaukianti tarėjų kaip teismo vykdomo teisingumo instituto įvedimo tematika.[10]

---

6 Catherine R. Marshall ir James A. Wise, *Juror decisions and the determination of guilt in capital punishment cases: A Bayesian perspective. In Utility, probability, and human decision making. Ed. by D. Wendt & C. Vlek* (Dordrecht, Holland: Reidel, 1975), 257–26.

7 Norman H. Anderson, „Test of a model for opinion change." *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, nr. 59 (3) (1959): 371–381.

8 „Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją," *Teisė profesionaliai*, gruodžio 12, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/11/teisejas-ir-dirbtinis-intelektas-ar-kurinys-gali-buti-pranasesnis-uz-kureja/

9 Pavyzdžiui, Donatas Murauskas „Dirbtinis intelektas priimant teismo sprendimą – algoritmų klasifikavimas remiantis teisinio kvalifikavimo stadijomis", *Teisė*, nr. 115 (2020): 55–69; Agnė Juškevičiūtė-Vilienė „Dirbtinis intelektas ir konstitucinė teisė į teisingumą", *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, nr. 93 (2021):117-136; Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, Teisė į privatumą, asmens duomenų apsauga ir dirbtinis intelektas: teisinio reguliavimo iššūkiai Lietuvoje ir Europoje, (Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas, Vilnius, 2023.). Prieiga per internetą: https://teise.org/teise-i-privatuma-asmens-duomenu-apsauga-ir-dirbtinis-intelektas-teisinio-reguliavimo-issukiai-lietuvoje-ir-europoje/

10 Pavyzdžiui, „Aistros dėl tarėjų teismuose vėl kyla: ar grįš Seimas prie jų klausimo šioje kadencijoje?" *Lietuvos radijas ir televizija,* lapkričio 3, 2021, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1531114/aistros-del-tareju-teismuose-vel-kyla-ar-gris-seimas-prie-ju-klausimo-sioje-kadencijoje; „Vyriausybė iš esmės pritaria Seimo siūlymui įteisinti tarėjus teismuose," *Teisė profesionaliai*, gruodžio 18, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/18/vyriausybe-is-esmes-pritaria-seimo-siulymui-iteisinti-tarejus-teismuose/; „Seimo komitete – abejonės dėl tarėjų konstitucinių įgaliojimų priimti sprendimus bylose," *Lietuvos radijas ir televizija*, lapkričio 24, 2019, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1119049/seimo-komitete-abejones-del-tareju-konstituciniu-igaliojimu-priimti-sprendimus-bylose; „Teisingumo ministras tarėjus visų pirma mato korupcinėse bylose," *15min*, kovo 14, 2019, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teisingumo-ministras-tarejus-visu-pirma-mato-korupcinese-bylose-56-1115640?copied; „J. Bartkus. Dirbtinis intelektas prieš arbitrą: kaip įrodymų pašalinimas gali padidinti arbitrų paskyrimus," *Teisė profesionaliai,* vasario 3, 2023, https://www.teise.pro/index.php/2023/02/03/j-bartkus-dirbtinis-intelektas-pries-arbitra-kaip-irodymu-pasalinimas-gali-padidinti-arbitru-paskyrimus/ , įskaitant įvairias mokslines publikacijas, pavyzdžiui: Simona Dementavičienė, „Skandinavijos valstybių visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų modeliai: privalumai ir trūkumai," *Jurisprudencija*, nr. 29(1), (2022): 81-105. Ir kt., taip pat pažymėtina, kad „Lietuvos

Šiame darbe teismo sprendimo priėmimo procesas (įskaitant galimas subjektyvumo apraiškas bei veiksnius, galinčius jas minimizuoti) bus analizuojamas būtent laisvo įrodymų vertinimo principo aspektu.[11] Darbe atskleidžiant temą yra apsiribojama bendruoju (konstituciniu) baudžiamojo proceso modeliu, į laisvo įrodymų vertinimo ypatumus specifinėse baudžiamojo proceso rūšyse ar atskirose baudžiamojo proceso stadijose neatsižvelgiama. Manytina, jog nėra prielaidų teigti, jog skirtingose baudžiamojo proceso stadijose ar specifinėse baudžiamojo proceso rūšyse vertinant įrodymus yra tokio pobūdžio ir tokios apimties esminių skirtumų, kurie galėtų tapti atskiru šio tyrimo dalyku. Taip pat pažymėtina, jog terminai „teismas" ir „teisėjas" šiame tyrime paprastai vartojami kaip sinonimai, nebent būtų aptariamos išskirtinai teisėjui kaip žmogui būdingos savybės, turinčios reikšmės vertinant įrodymus.

Tyrimo problema. Ar aktyvus teisėjas gali būti nešališkas? Ar nepriklausomas ir aktyvus teisėjas (teismas) yra visiškai laisvas, kai vertina įrodymus baudžiamajame procese vadovaudamasis laisvo įrodymų vertinimo principu, ar yra sureguliuotos laisvės (t. y. teismo diskrecijos) ribos? Ar yra grėsmė (jei taip – kokia?) piktnaudžiauti suteikta teismine laisve bei kokios turėtų būti teisminės diskrecijos ribojimo priemonės? Ar teismas vertindamas įrodymus vadovaujasi išimtinai logika, o gal – priešingai – intuicija? Kokie intuityvūs veiksniai (euristikos) labiausiai veikia priimant sprendimą dėl įrodymų ir kaip minimizuoti jų poveikį teismo sprendimų priėmimui? Ar teisinis reguliavimas, skirtas įrodymų vertinimui, laikytinas kokybišku? Jei ne – kiek laisvas teisėjas pildydamas įrodinėjimo procese teisinio reguliavimo spragas baudžiamajame procese? Ar yra (jei taip – kokios?) formalios (procedūrinės) priemonės, kurios padeda užtikrinti įrodymų vertinimo objektyvumą? Ar yra (jei taip – kokie?) atskiri (tinkami tam tikrai grupei) papildomi asmeninių parodymų vertinimo kriterijai?

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti laisvo įrodymų vertinimo principo turinį bei veiksnius, padedančius užtikrinti teismo nešališkumą (objektyvumą) vertinant įrodymus.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisėjo, kaip nešališko baudžiamosiose bylose išnagrinėtų duomenų vertintojo, funkcijos turinio ypatumus skirtingų baudžiamojo proceso modelių kontekste.
2. Ištirti teismo vidinio įsitikinimo sampratą ir išanalizuoti:
   a. vidinio įsitikinimo subjektyviąją pusę, t. y., būdingiausius intuityvius sprendimo priėmimo būdus, veikiančius įrodymų vertinimo etape, bei veiksnius, galinčius juos minimizuoti;
   b. vidinio įsitikinimo objektyviąją pusę (pareigą motyvuoti teismo sprendimą).

Respublikos Seime įregistruotas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 ir 109 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIP-3273," prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0c2fbea044d111e98bc2ba0c0453c004?jfwid=m8v0wbezp.TAK/313649700b9711eaa727fba41f42a7e9?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=13109870-62bd-497a-a63a-83c81a0ee79d.

11 Šiame tyrime išgryninti laisvo įrodymų vertinimo kriterijai, taip pat atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai, galėtų būti pagrindu ir tolimesniems informacinių technologijų, įskaitant dirbtinį intelektą, taikymo teisminiame procese tyrimams.

3. Ištirti ir nustatyti reikalavimo, numatančio įrodymus vertinti „vadovaujantis įstatymu“, turinį.
4. Ištirti formalius (procedūrinius) veiksnius, ribojančius teisėjų diskreciją bei užtikrinančius įrodymų vertinimo objektyvumą.
5. Išanalizuoti pasirinktų asmeninių įrodymų vertinimo vadovaujantis laisvu įrodymų vertinimo principu problematiką ir pasiūlyti specifinius jų vertinimo kriterijus.

Ginamieji teiginiai

1. Nei įstatymas, nei teismų praktika nepateikia baigtinio teismo (ne)šališkumo pagrindų sąrašo, tačiau esant greitai kintančiai socialinei aplinkai tokio sąrašo nebuvimas laikytinas labiau privalumu nei trūkumu.
2. Teisėjui būtina gebėti atpažinti intuityvius veiksnius, galinčius daryti įtaką teismo vidinio įsitikinimo formavimuisi, tuo tarpu įstatymų leidėjui būtina siekti teisiniu reguliavimu užkirsti kelią ar bent nesudaryti sąlygų teismo (teisėjo) intuityvių sprendimų priėmimui.
3. Teismai, turėdami įstatyminę pareigą motyvuoti (grįsti argumentais) teismo sprendimą ir siekdami išvengti esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų, privalo šią pareigą įgyvendinti ne formaliai, o realiai laikydamiesi teisinio argumentavimo standartų.
4. Siekiant sumažinti galimą piktnaudžiavimą teismine diskrecija, turi būti nustatyta ir nuolat peržiūrima teisėjo (teismo) diskreciją ribojančių ir įrodymų vertinimo bei teismo sprendimų priėmimo objektyvumą užtikrinančių priemonių sistema.
5. Nesant kokybiško teisinio reglamentavimo, teismai byla po bylos turi formuoti atskirų asmeninių parodymų vertinimo taisykles, kurios užtikrintų tokių įrodymų leistinumą ir patikimumą bei užtikrintų teisingo ir teisėto sprendimo priėmimą.

Darbe naudoti tyrimo metodai

Tyrimas skirtas doktrininei laisvo įrodymų vertinimo analizei, kuri iliustruojama teismų jurisprudencijos analize, todėl jame derinami skirtingi metodai, leidžiantys atskleisti teorinę ir praktinę analizuojamo klausimo problematiką.

Abstrakcijos metodas – šis metodas naudojamas konstruojant laisvo įrodymų įvertinimo mechanizmą, atsiribojant nuo detalių ir neesminių dalykų, išskiriant tik reikšmingiausias įvertinimo dedamąsias dalis.

Lyginamasis istorinis metodas – naudojamas siekiant atskleisti teisėjo, kaip nešališko įrodymų vertintojo, procesinio statuso vystymosi genezę Lietuvos baudžiamojo proceso modelyje.

Indukcijos metodas – šis metodas naudojamas formuojant mokslinio tyrimo metu įgytomis žiniomis pagrįstas išvadas, taip pat darant apibendrinimus ir teikiant pasiūlymus bei pastabas dėl įrodymų patikimumo įvertinimo mechanizmo tobulinimo. Taip pat šis metodas naudojamas apibendrinant teismų praktiką, darant išvadas apie šiuo

metu praktikoje vyraujančias atskirų asmeninių įrodymų rūšių vertinimo probleminių aspektų tendencijas.

Kalbinis (lingvistinis) metodas – šis metodas bus naudojamas analizuoti tam tikras kertines (pavyzdžiui, atskleisti argumentavimo, įstatymo ir kitas sąvokas) tyrimo kategorijas, atskleisti jų tekstinę reikšmę.

Lyginamasis metodas – taikant šį metodą lyginami Lietuvos, pasirinktų užsienio šalių ir tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys įrodinėjimo procesą (atskirus aspektus), taip pat analizuojama Lietuvos ir supranacionalinių teismų jurisprudencija, teisės doktrina. Didelis dėmesys skiriamas baudžiamojo proceso modelių, taip pat atskirų teisės filosofijos mokyklų skirtumams išryškinti. Šis metodas taip pat taikomas lyginant skirtingas baudžiamojo proceso teisės mokslininkų nuomones laisvo įrodymų vertinimo klausimu.

Dokumentų analizės metodas – taikant šį metodą analizuojami Lietuvos Respublikos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktai, tarptautinės ir Europos Sąjungos sutartys. Pažymėtina, kad tyrime daugiausia remiamasi pirminiais šaltiniais, tačiau tam tikrais atvejais (pavyzdžiui, analizuojant užsienio valstybių teisinį reguliavimą) pasitelkti ir antriniai šaltiniai. Pastarasis metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia išskirti moksliniame tyrime analizuojamų teisės normų praktinio taikymo dėsningumus ir nustatyti tam tikras reglamentavimo spragas.

Taip pat šis metodas taikomas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kitų nacionalinių teismų sprendimų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos analizei.

Atskiro aptarimo reikalauja atliktas empirinis kokybinis bendrosios kompetencijos ordinarinių[12] teismų sprendimų tyrimas. Pasirinkta tikslinė imtis (o būtent bylos dėl įrodymų vertinimo problematikos – atskirais aspektais), tačiau imties dydis nebuvo iš anksto numatytas, buvo vadovautasi „prisotinimo" dėsniu. Baigus tyrimą bei išryškinus atskirus probleminius vertinimo aspektus, nustatyta, jog ištirta daugiau kaip du šimtai bendrosios kompetencijos ordinarinių teismų sprendimų.

Tyrimo naujumas ir reikšmė. Tyrimo rezultatų patikimumas, jų santykis su pasaulyje ir Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatais.

Laisvo įrodymų vertinimo principas yra viena mažiausiai nagrinėtų temų Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Iki naujojo BPK įsigaliojimo šia tema rašė

12 Terminas „ordinariniai teismai" naudojamas apibūdinant bendrosios (ir specialiosios) kompetencijos teismus. Toks terminas pasirinktas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimą, kuriame teigiama: „Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* ir pirmiausia su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą skiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo". Taip pat žiūrėti: Egidijus Kūris, „Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje." (habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Vilniaus universitetas, 2008), 7.

P. Danisevičius,[13] A. Likas[14], J. Rinkevičius[15], E. Palskys[16], po naujojo BPK įsigaliojimo laisvo įrodymų vertinimo tematika vienu ar kitu aspektu analizavo G. Goda[17], M. Kazlauskas[18], P.Kuconis[19], R. Merkevičius[20], A. Juozapavičius[21], R. Ažubalytė[22], L. Be-

13 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms* (Vilnius: Mintis, 1978); Petras Danisevičius et al. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese* (Vilnius, 1971).

14 Albinas Likas, *Teismo proceso kultūra* (Vilnius, 1974).

15 Jurgis Rinkevičius, *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990); Jurgis Rinkevičius, „Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje." *Teisė*, nr. 26 (1992); Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *Asmenų parodymai baudžiamajame procese: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991); Jurgis Rinkevičius, „Teismo ekspertų nepriklausomumas." *Jurisprudencija*, nr. 22(14) (2001).

16 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *op. cit*.

17 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, (Vilnius: Registrų centras, 2014); Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese," *Teisė*, nr. 76 (2010); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo," *Teisė*, nr. 98 (2016).

18 Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *op. cit.* Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, „Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte." *Justitia*, nr. 5 (1998); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17; Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13.

19 Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17.

20 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata* (Vilnius: Registrų centras, 2008); Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese." Iš: *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas* (Vilnius: Registrų centras, 2011); Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?" Iš Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al. (Vilnius: Industrus, 2009), 135; Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn. 1,Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai* (Vilnius: Registrų centras, 2018).

21 Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012), https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2022306/datastreams/MAIN/content; Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, „Procedūriniai įrodymų leistinumo aspektai baudžiamajame procese," *Teisė*, nr. 121 (2021); Audrius Juozapavičius, *Įrodymų leistinumas Lietuvos Baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui - 10 metų / sudarytojai Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov; vyriausiasis mokslinis redaktorius Remigijus Merkevičius.* (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012,), 97-119; Audrius Juozapavičius, „Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje," *Teisė*, nr. 77 (2010): 81-97; Audrius Juozapavičius, *Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai,Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė*. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 119-138.

22 Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese," Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo,* Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universi-

levičius[23], R. Jurka[24], D. Murauskienė[25], J. Zajančkauskienė[26]. Iš šių autorių labiausiai

tetas, 2011), 159-204; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, „Vulnerability assessment of participants in Lithuanian criminal proceedings in the context of EU regulations," *Baltic journal of law & politics*, nr. 7(2) (2014): 152-178; Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė: bendroji dalis. 1 kn*. (Vilnius: Registrų centras, 2016); Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2011); Rima Ažubalytė, *Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui / atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis.* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010), 511-530.

23 Linas Belevičius, *Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai, Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė*. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 325-359; Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?" Iš: *Baudžiamoji justicija ir verslas.* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016).

24 Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai," *Jurisprudencija*, nr. 1 (115) (2009), 359-376; Raimundas Jurka, „Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas," *Jurisprudencija*, Nr. 1 (79) (2006), 31-39; Raimundas Jurka, „Immunity of a close person as a witness in criminal procedure of Lithuania : problem with sufficiency," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (117) (2009), 179-195; Raimundas Jurka, „Immunities of the witness and witnessing in the criminal procedure : the problem of identity and relation," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (121) (2010), 269-282; Raimundas Jurka, „Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese," *Jurisprudencija*, Nr. 20 (1) (2013), 249-265; Raimundas Jurka, „Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją," Iš: *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė*. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 139-150; Raimundas Jurka, *Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai,Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 89-127; Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą," Iš *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Hendryk Malevski, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius-Charkovas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2013), 189-201.

25 Dovilė Murauskienė, *Parens patriae doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai*, (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Dovilė Murauskienė, „Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos," *Jurisprudencija*, nr. 22 (2) (2015), 382-405.

26 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, *supra* note 22, p. 152-178; Jolanta Zajančkauskienė, *Specialioji pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga, Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas ... [et al.*]. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 325-338; Jolanta Zajančkauskienė, „Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir teismų praktikoje," Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 423-457; Jolanta Zajančkauskienė, Snieguolė Matulienė ir Ąžuolas Volkas, *Asmenų, turinčių psichikos ir (ar) elgesio sutrikimų, apklausa, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas,*

išsiskiria A. Juozapavičius, kuris bene plačiausiai tyrė draudimą teisėjui susipažinti su neleistina informacija ir jos galimą neigiamą įtaką galutinio sprendimo priėmimui. Užsienio valstybėse baudžiamojo proceso teisės moksle įrodymų vertinimo tema (ar atskirais jos aspektais – būtent tiek, kiek tai susiję su įrodymų baudžiamoje procese tematika) bendrą teorinį požiūrį iš skirtingų teisės tradicijų perspektyvų pateikė mokslininkai A. Eicker [27], A. Schmidt[28], A. Pradel[29], W. Beulke[30], J. Dallmayer[31], K. Rogall[32], M. R. Damaška[33], J. D. Jackso ir S. J. Summers[34], B. Schmitt[35], C. Roxin[36], B. Schiuneman[37], B. Heinrich ir T. Reinbacher,[38] J. K. Orlov[39], A. G. Kovalenko[40], V.

studijos, praktika. 15. D. 1 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Kaunas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2019), 401-416.

27 Andreas Eicker, *Die Prinzipien der "materiellen Wahrheit" und der "freien Beweiswürdigung" im Strafprozess (Reihe Rechtswissenschaft, Band 193)* (Centaurus Verlag & Media, 2001).

28 Andrea Schmidt, *Grundsätze der freien richterlichen Beweiswürdigung im Strafprozeßrecht: Dissertationsschrift (Europäische Hochschulschriften Recht: Reihe 2: ... / Series 2: Law / Série 2: Droit, Band 1550)* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1994).

29 Jean Pradel, *Lyginamoji baudžiamoji teisė. Iš prancūzų kalbos vertė Darius Abračiauskas, Egidijus Bielūnas [i.e. Bieliūnas], Tomas Gulbinas.* (Vilnius: Eugrimas, 2001).

30 Werner Beulke, *Strafprozessrecht. 9. Aufl.* (Heidelber, 2006); Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht. 25. Aufl.* (München, 1998); Werner Beulke, *Strafprozessrecht (Schwerpunkte Pflichtfach)* (.C.F. Müller GmbH, 2012)

31 Jens Dallmeyer, *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: 2. Auflage* (Books On Demand, 2008).

32 Klaus Rogall, *Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)* (1979); Klaus Rogall, *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht.* (Tübingen, 1992); Klaus Rogall, *Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. (Berlin, 1995), 113-160.

33 Mirjan R. Damaska, *Evidence Law Adrift.* (Yale: Yale University Press, 1997).

34 John D. Jackson ir Sarah J. Summers, *Internationalisation of Criminal Evidence*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

35 Bertram Schmitt, *Die richterliche Beweisswurdigung irn Straffprozess.* (Lubeck, 1992).

36 Claus Roxin ir Bernd Schünemann, *Strafverfahrensrecht 27., neu bearbeitete Auflage.* (München: Verlag C.H. Beck, 2012).

37 *Ibid*. Bernd Schünemann, *'Experimentelle Untersuchungen zur Reform der Hauptverhandlung in Strafsachen' in HJ Kerner, H Kurry and K Sessar (eds), Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehen und Kriminalitätskontrolle* (Cologne: Heymanns, 1983), 41–2.

38 Bernd Heinrich ir Tobias Reinbacher, *Examinatorium Strafprozessrecht* (NomosStudium, 2020).

39 Юрий Кузьмич Орлов, *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. (Москва, 2000); Юрий Кузьмич Орлов, *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. (Москва, 2009).

40 Алла Георгиевна Коваленко, *Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве*. (Москва, 2004); Юрий Кузьмич Орлов, *Заключение эксперта как источник выводн*. (Москва, 1985).

Rešetnikova[41] ir kt.

Psichologijos moksle taip pat buvo nagrinėjama problematika, susijusi su intuityvių teismo sprendimų priėmimu. Lietuvoje apie tai rašė Viktoras Justickis, Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė ir Gintautas Valickas[42], Tomas Maceina[43] ir kiti. Užsienyje didelį dėmesį euristikų analizei skyrė Danielis Kahnemanas ir Amosas Tverskis[44]. Šie tyrėjai išaiškino keliasdešimt intuityvių sprendimo priėmimo būdų, plačiai taikomų įvairiausiose žmogaus veiklos sferose, tarp jų ir tuos, su kuriais susiduria teisėjai[45]. Šie jų tyrimai buvo įvertinti net Nobelio premija[46]. Apie intuityvius sprendimo priėmimus (arba apie konkrečias euristikas) taip pat rašė tokie mokslininkai kaip E. Peer ir E. Gamliel[47], D. F. Sowerby[48], E. Rassin, A. Erland ir Kuijpers[49], C. G Lord, L. Ross ir L. M. R Lepper, [50] E. B Ebbesen ir V. J. Konecni[51], Ch. Guthrie, J. J. Rachlinski ir A. J. Wistrich[52] ir kt. Australijoje atliktas aktualus empirinis tyrimas, kurio metu tirtas euristikų poveikis Australijos teismų sprendimų priėmimui. Įdomu, kad sužinojęs rezultatus Aukščiausiojo Teismo teisėjas sutiko su tuo, jog „atrodo, kad tikrai tokios pažinimo iliuzijos

---

41 Василий Иванович Решетникова, *Доказательственное право в российском судопроизводстве*. (Екатеринбург, 1999).

42 Viktoras Justickis, *Bendroji ir teisės psichologija*. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004); Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas ir Viktoras Justickis, „Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę," *International journal of psychology: a biopsychosocial approach*, nr. 11 (2012): 133-154; Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, „Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai," *Jurisprudencija*, nr. 20 (4) (2013): 1492-1509.

43 Tomas Maceina ir Gintautas Valickas, „Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas," *Teisė*, nr. 110 (2019), 61-79; Tomas Maceina, „Dvejopas informacijos apdorojimas priimant sprendimus skirtingose veiklose" (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018). https://epublications.vu.lt/object/elaba:34054452/34054452.pdf.

44 Daniel Kahneman ir Amos Tversky, *Judgement under uncertainty. Heuristics and Bias.* (Cambrige University press, 1974); Daniel Kahneman, „Map of Bounded Rationality. Prize Lecture by Daniel Kahneman, 2002" žiūrėta 2020 10 25. http://www.nobelprize.org/mediaplayer/?id=531.

45 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, „Heuristics and Biases in Judicial Decisions," *Court Review*, nr. 49 (2013): 114–118.

46 Daniel Kahneman, *supra* note 44.

47 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *op. cit*.

48 David F. Sowerby, *Intuition and dreams. West Conshohocken* (PA: Infinity Publishing, 2012).

49 Eric Rassin, Anita Eerland, Ilse Kuijpers, „Let's find evidence: An analogue study of confirmation bias in criminal investigations." *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, nr. 7 (2010).

50 Charles G. Lord, Lee Ross ir Mark R. Lepper, „Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence." *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 37(11) (1979): 2098–2109.

51 Ebbe B. Ebbesen ir Vladimir J. Konecni, *The process of sentencing adult felons. Sales, B. D. (Ed.).The trial process*. (New York: Plenum. 2001).

52 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind." *Cornell Law Review*, nr. 86(4) (2001); Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the bench: How judges decide cases." *Cornell Law Review*, nr. 93 (1) (2007): 1–43.

egzistuoja ir veikia teisėjus“.[53]

Baudžiamojo proceso modelius ir (ar) teisėjo vaidmenį (įskaitant aktyvumą bei nešališkumą) baudžiamojo proceso modeliuose Lietuvoje analizavo R. Merkevičius[54], G. Goda[55], R. Jurka, R. Ažubalytė, M. Gušauskienė, A. Panomariovas [56] , užsienyje šiam klausimui dėmesį skyrė M. E . Villiger [57], N. Jorg, S. Field ir C.H. Brants [58], Kai Ambos[59], Arie Freiberg [60], K. F. Gutsenko, L. B. Golovko, B. A. Filimonov [61] ir kt.

Lietuvoje teismo sprendimo argumentavimo ir teisės aiškinimo fenomeną yra

---

53 Žiūrėti empirinį Roach Anleuand Mackonthe atliktą tyrimą apie Australijos teismų darbą, įskaitant emocinio krūvio poveikį teisėjams. Pavyzdžiui: Kathy Mack ir Sharon Roach Anleu „The National Survey of Australian Judges: An Overview of Findings“ *18 Journal of Judicial Administration*, nr. 5 (2008); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „The Work of the Australian Judiciary: Public and Judicial Attitudes“ *20 Journal of Judicial Administration*, nr. 3 (2010); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „‘Judicial Authority and Emotion Work“ *11 The Judicial Review*, nr. 329 (2013); Robert French *Conference on Judicial Reasoning: Art or Science?* (Australian National University, 2009):5, http://www.hcourt.gov.au/assets/publications/speeches/current-justices/frenchcj/frenchcj7feb09.pdf; Keith Mason, „Unconscious Judicial Prejudice,“ *71 Australian Law Journal*, nr. 676 (2001); Keith Mason, „Ethics and the Environment“ *10 The Judicial Review*, nr.187 (2011); Leanne Sharp, „Cognitive Heuristics and Law“ *20 Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*, nr. 71 (1995); Pagone, „Centipedes, Liars and Unconscious Bias“ *83 Australian Law Journal*, nr. 255 (2009); Peter McClellan, „Who Is Telling the Truth? Psychology, Common Sense and the Law“ *80 Australian Law Journal*, nr. 655 (2006); Peter McClellan, *Professional Knowledge and Judicial Understanding* (New Zealand, 2015), https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/media-centre/speeches/professional-knowledge-and-judicial-understanding.

54 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,“ *Teisė*, nr. 76 (2010); Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*, *supra* note 20.

55 Gintaras Goda, „Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas,“ *Teisė*, nr. 78 (2011).

56 Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009).

57 Mark E. Villiger, *Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage*. (Zürich, 1993).

58 Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, „Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging“ Iš *Criminal Justice in Europe. A Comparative Study,* Phil Fennell, Nico Jörg ir Bert Swart (Oxford: Clarendon Press, 1995).

59 Ambos, Kai. „International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“ *International Criminal Law Review*, nr. 3 (2003): 1-37.

60 Arie Freiberg, „Post-Adversarial and Post-Inquisitorial Justice: Transcending Traditional Penological Paradigms,“ *European Journal of Criminology*, nr. 8(2) (2011).

61 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *Уголовный процесс западных государств: учебное пособие,* (Москва, 2001).

nagrinėję V. Mikelėnas[62], G. Mesonis[63], T. Berkmanas[64], J. Gumbis[65], E. Kūris[66], G. Lastauskienė[67], E. Spruogis[68], R. Šimašius[69], D. Murauskas[70], E. Mackuvienė[71] ir kt. Užsienyje – A. Barak[72], E. Chemerinski[73], Ch. Perelman[74], D. N. MacCormick[75], R. Alexy[76],

---

62 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. (Vilnius: Justitia, 1999); Valentinas Mikelėnas, „Pareiga motyvuoti teismo sprendimus - viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų". Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai" Vilnius, 2006 08 14-15 / ats. redaktorius S. Vėlyvis." *Vilnius: Visus plenus*, (2006): 87-95.

63 Gediminas Mesonis, „Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė." *Logos*, nr. 58 (2009).

64 Tomas Berkmanas, „Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos." *Teisės problemos*, nr, 2 (44) (2004).

65 Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika." *Teisė*, nr. 76 (2010); Jaunius Gumbis, „Public interest: Problem of conceptualisation." *Socialiniaimokslai*, nr. 1(51) (2006).

66 Egidijus Kūris, „Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma," *Teisės problemos*, Nr. 3 (41) (2003): 8-32, 9.

67 Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos." *Teisė*, nr. 85 (2012); Giedrė Lastauskienė, „Teismų „interpretacinis žaismas" ir jo doktrininės prielaidos." *Jurisprudencija*, nr. 19 (4) (2012); Giedrė Lastauskienė, „Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu." *Teisė*, nr. 73 (2009); Giedrė Lastauskienė, „Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė?" *Teisė*, nr. 77 (2010).

68 Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai," *Jurisprudencija*., nr. 8 (86) (2006): 56-62; Ernestas Spruogis, „Kokias neteisines priemones Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas naudoja savo argumentacijoje?" *Jurisprudencija*, nr. 27 (1) (2020): 31-57.

69 Remigijus Šimašius, „Teisės aiškinimas ir jo privalomumas," *Teisės problemos*, nr. 44 (2) (2004); Remigijus Šimašius, „Teisinis pliuralizmas" (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).

70 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2015); Donatas Murauskas, *The Impact of the Court of Justice of the European Union upon National Interim Measures: The Cost of Convergence. The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence?* (Vilnius, 2013).

71 Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris." *Teisė*, nr. 70 (2009); Eglė Mackuvienė, „Loginis metodas teisėje: sampratos problema." *Teisė*, nr. 77 (2010).

72 Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje." *Konstitucinė jurisprudencija*, nr. 1, 2006; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law.* (New Jersey: Princeton University Press, 2005); Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

73 Erwin Chemerinsky, *Constitutional law: principles and policies. 4thed* (New York: Wolter Kluwer Law & Business, 2011).

74 Chaim Perelman, *Justice, Law and Argument, Essays on Moral and Legal Reasoning* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980).

75 Neil D. MacCormick ir Ota Weinberger, *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism* (D. Reidel Publishing Company, 1986); Neil D. MacCormick ir Robert S. Summers, (ed.) *Interpreting Statutes – A Comparative Study* (Dartmouth, 1991); Neil D. MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

76 Robert Alexy ir Ralf Dreier, *Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N.MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publish-

S. Burton[77], A. Aarnio[78], G. Samuel[79], S.Toulmin[80] ir kt.

Įstatymo sampratą (ir (ar) jo kokybės klausimą) bei teisėjo galią kurti teisę (įskaitant atskiras formalias diskreciją ribojančias priemones) Lietuvoje nagrinėjo A. Vaišvila[81], R. Ažubalytė[82], E. Kūris[83], P. Ragauskas[84], R. Latvelė[85], O. Fedosiukas[86], V. Mikelėnas[87], J.

---

ing Company, 1991); Robert Alexy, *Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Robert Alexy, *The Reasonableness of Law. In Reasonableness and Law. Ed. G. Bongiovanni, G. Sartor, Ch., Valentini* (Dordrecht: Springer, 2009).

77 Steven J. Burton, *An Introduction to Law and Legal Reasoning* (Little, Brown and Company, 1985).

78 Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification* (Amsterdam: Reidel Publishing Company, 1987); Aulis Aarnio, *Statutory Interpretation in Finland. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).

79 Geoffrey Samuel, *The Foundations of Legal Reasoning* (Antwerp: Maklu Uitgevers, 1994).

80 Stephen Toulmin, *E. Return to Reason* (Cambridge: Harvard University Press, 2001); Stephen Toulmin, *The uses of argument* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

81 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*. (Vilnius: Justitia, 2000); Alfonsas Vaišvila, *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje* (Vilnius: Litimo, 2000); Alfonsas Vaišvila, „Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose" *Jurisprudencija*, nr. 8 (86) (2006).

82 Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, „Legal principles vs. statutory ambiguity in criminal justice: Lithuanian court experience" *Criminal law forum*, 32(3) (2021), 435-457; Rima Ažubalytė, „Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptomis priemonėmis: (ne)kokybiško įstatymo problema," *Jurisprudencija*, nr. 26 (2) (2019): 260-291.

83 Egidijus Kūris, „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai," *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 131-149.

84 Petras Ragauskas, „Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija," *Teisė,* nr. 55 (2005).

85 Rūta Latvelė, „Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę," *Parlamento studijos*, nr. 10 (2011): 158-190; Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2010) https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1891893/datastreams/MAIN/content

86 Oleg Fedosiuk, „Neformalus baudžiamojo įstatymo taikymas: poreikis, ribos, doktrinos," *Jurisprudencija*, nr. 21(4) (2014): 1079–1101.

87 Valentinas Mikelėnas, „Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento," *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 79-92.

Gumbis[88], A. Panovariovas[89] ir kt. Užsienyje – R. Posner[90], G. Richardson[91], A. Barak[92], E. M. Morgan[93], A. Bowen Poulin[94] ir kt.

Šiame tyrime laisvas įrodymų vertinimo principo turinys pirmą kartą analizuojamas kaip vidinės ir išorinės formos vienovė. Kaip išskirtinis tyrimas dėl turinio artimumo nagrinėjamai temai paminėtinas V. Tumonio darbas „Judicial Decision - Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts".[95]

Tačiau tokia laisvo įrodymų vertinimo principo tarpdisciplininė analizė, apjungianti teisės ir psichologijos (intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymą) mokslus Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje atliekama pirmą kartą. Šio principo gilesnė analizė leidžia geriau suprasti teisėjo veiklą vertinant įrodymus, taip pat suvokti, koks vaidmuo tenka intuityviems sprendimo priėmimo būdams. Gilesnė analizė ir geresnis supratimas gali padėti stiprinti šio psichologinio reiškinio kontrolę bei prisidėti prie suvokimo, jog esant tam tikram teisiniam reglamentavimui galimas visiškas tam tikrų intuityvių sprendimo priėmimo būdų išvengimas arba jų poveikio sumažinimas. Taigi tyrimo naujumas pasireiškia per teisės ir psichologijos (intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymą) mokslų tarpdisciplinišKumą, o būtent tuo,

---

88 Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris" *Teisė*, nr. 52 (2004); Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: socialinis požiūris" *Teisė*, nr. 52 (2004).

89 Artūras Panomariovas, „Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo," iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas et al., (Vilnius: Registrų centras, 2014), 371-382; Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė," Iš *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*, Autorių kolektyvas (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013) https://ebooks.mruni.eu/pdfreader/baudiamojo-proceso-tarptautikumas-patirtis-ir-ikiai

90 Richard A. Posner, *How Judges Think* (Cambridge: Harward University Press, 2008); Richard A. Posner, *Jurisprudencijos problemos* (Vilnius: Eugrimas, 2004).

91 Sophia I. Gatowski, Shirley A. Dobbin, James T. Richardson, Gerald P. Ginsburg, Mara L. Merlino ir Veronica Dahir, "Asking the Gatekeepers: A National Survey of Judges on Judging Expert Evidence in a Post-Daubert World." *Journal of Law and Human Behavior*, nr. 25 (2001): 433–458.

92 Ahoron Barak, „Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą," *Justitia*, nr. 3 (57) (2005); Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje.", *supra* note 72; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law*, *supra* note 72; Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*, *supra* note 72; Medina Barak, „Four Myths of Judicial Review: A Response to Richard Posner's Critique of Aharon Barak's Judicial Activism" *Harvard ILJ Online*, nr. 49 (2007).

93 Edmund M. Morgan, „Presumptions," *Washingot Law Review and State Bar Journal*, nr. 12(4) (1937), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/washlr12&collection=journals&section=44&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=. Edmund M. Morgan, „Presumptions," *Rutgers Law Review*, nr. 10 (1956), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr10&collection=journals&section=40&id=&print=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

94 Anne Bowen Poulin, „Prosecution use of estoppel and related doctrine in criminal cases: Promoting consistency, tolerating in consistency," *Rutgers Law Review*, nr. 64 (2) (2012), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr64&collection=journals&section=16&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

95 Vitalius Tumonis, *supra* note 5.

jog pirmą kartą pabandyta pažvelgti į laisvą įrodymų vertinimo principą (konkrečiau – teisėjo vidinio įsitikinimo aspekto kontekste) ne iš neapibrėžtų kategorijų turinio perspektyvos, o per sprendimų priėmimo prizmę. Tyrimas leido išryškinti kylančias grėsmes dėl intuityvių sprendimo priėmimo būdų bei pateikti galimą jų minimizavimo mechanizmą, įskaitant konkretų siūlymą dėl Baudžiamojo proceso kodekse numatyto parengimo nagrinėti bylą teisme etapo. Taip pat pirmą kartą asmeninių įrodymų vertinimo kontekste suformuotos, (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo ir jų rezultatų vertinimo specialiosios taisyklės, papildančios bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles.

Tyrimo patikimumą užtikrina tai, kad tyrimo rezultatai teigiamai koreliuoja su pripažintų teisės teorijoje ir filosofijoje (įskaitant baudžiamojo proceso) bei psichologijoje ne vieną pastarąjį dešimtmetį skyrusių tyrinėjimams mokslininkų požiūriais bei tai, jog atliekant tyrimą buvo naudojami tik kitų tyrėjų (mokslo) tinkamais pripažinti tyrimo metodai.

1. LAISVO ĮRODYMŲ VERTINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE PRIELAIDOS

Įrodinėjimas yra sudėtingas pažinimo ir vertinimo procesas, kuriuo siekiama nustatyti tiesą. Šios veiklos formos ypatumas tas, jog ji vykdoma įstatymų nustatyta forma. Kaip pažymima doktrinoje, būtent galutinis, sunkiausias ir bene svarbiausias įrodinėjimo etapas yra įrodymų vertinimas.[96]

Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos, ko gero, visuose Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijos valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose buvo įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas, kuris numato, jog „apie faktinių aplinkybių nustatymą ar nenustatymą teismas sprendžia vadovaudamasis ne formaliomis įrodymų taisyklėmis, o [..] pagal savo vidinį įsitikinimą".[97] Pagrindinis formalus įrodymų vertinimo bruožas yra nuostata, kad „įrodymų vaidmenį ir vertę iš anksto nustato įstatymų leidėjas, neleidžiant vertinti laisvai". Tuo tarpu laisvas įrodymų vertinimas garantuoja subjektui tiek vidinę laisvę, nesusiedamas jos su jokiais formaliais reikalavimais, tiek išorinę laisvę, apsaugodamas nuo išorės poveikio ir spaudimo.[98]

Teisės aktų leidėjo pasirinktas sprendimas pereiti nuo formaliosios įrodymų teorijos prie laisvo, nepriklausomo įrodymų vertinimo turėjo daugialypį turinį ir, žinoma, sukėlė akivaizdžių pasekmių. Įstatymų leidėjui reikėjo išspręsti klausimus, susijusius ne tik su teisminio nagrinėjimo taisyklėmis, siejamomis su teisėjo vidinio įsitikinimo formavimusi, ar klausimus, susijusius su proceso dalyvių teisių užtikrinimu, bet ir daugybę kitų.

Kuriant dabar galiojantį pirmą originalų BPK, atsižvelgiant į Vakarų valstybių tradicijas, buvo siekiama išryškinti laisvo įrodymų vertinimo principo svarbą. Deja, tam tikros „nevakarietiškos" apraiškos išvengti nepavyko – BPK 20 straipsnyje vis tik pateikta įrodymų apibrėžtis. Manoma, įrodymų apibrėžties pateikimas buvo nulemtas Lietuvos teisės tradicijų ir teisės normų taikymo subjektų mentaliteto.[99] O būtent okupacijos laikotarpiu galiojusio 1961 m. LTSR BPK 74 straipsnyje, kuriam būdingas įrodymų kaip turinio ir formos vienovės supratimas, buvo įtvirtinta norminė įrodymų baudžiamajame procese apibrėžtis. Iki tol, kaip pažymi ir J. Rinkevičius, tokios tradicijos Lietuvoje nebuvo.[100] O šio straipsnio 2 dalyje buvo nustatytas baigtinis įrodymų šaltinių sąrašas. Vakarų Europos valstybių baudžiamojo proceso teisės aktai įrodymų sampratos nepateikia, pavyzdžiui, Prancūzijos BPK 427 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jei įstatymas nenumato kitaip, nusikaltimai gali būti nustatomi bet kokio pobūdžio

96 Юрий Кузьмич Орлов, *supra* note 39, p. 79.

97 Gerd Pfeiffer, *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz. 5. Aufl.* (München, 2005), 9.

98 Юрий Кузьмич Орлов, *op. cit*.

99 Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese", *supra* note 21, p. 41. Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *supra* note 18, p. 7–8.

100 Jurgis Rinkevičius, „Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.", *supra* note 15, p. 195.

įrodymais ir teismas sprendžia pagal savo vidinį įsitikinimą, Vokietijos BPK taip pat nėra įtvirtintos įrodymų apibrėžties.[101] Tiesa, Vakarų Europos – tiek kontinentinės, tiek anglosaksų – teisinėse tradicijose sudėtinga rasti įrodymų baudžiamajame procese apibrėžtį net ir doktrinoje.[102] Bene akivaizdžiausias pokytis, sąlygotas laisvo įrodymų vertinimo principo įtvirtinimo, 2003 m. įsigaliojusios BPK buvo tas, jog atsisakyta įstatyminio šaltinių sąrašo numatymo, nes, kaip pažymima doktrinoje, Vakarų Europos valstybių baudžiamojo proceso kodeksuose, vadovaujantis šimtametėmis laisvo įrodymų vertinimo tradicijomis, nėra jokių privalomų įrodymų šaltinių sąrašų.[103] Teismas neįpareigojamas remtis jokiais formaliais įrodymais, o sprendimą remtis ar nesiremti tam tikrais duomenimis priima tik atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir vadovaudamasis laisvu įrodymų vertinimo principu.

Taigi laisvo įrodymų vertinimo principo įtvirtinimas buvo (ir tebėra) didelė pasitikėjimo teisėjais išraiška.[104] Siekiant geriau suvokti teisėjo kaip nešališko įrodymų vertintojo vaidmenį, mokslinę šio tyrimo analizę tikslinga pradėti nuo baudžiamojo proceso modelių. Be abejo, analizuojant baudžiamojo proceso modelių įtaką teismo (teisėjo) vaidmeniui ir įrodinėjimo procesui, laikomasi prielaidos, kad baudžiamojo proceso modelius iš esmės lemia tam tikru istoriniu laikotarpiu vyravusios istorinės ir etninės nuostatos, vertybės ir ideologinės orientacijos, jie tarsi tuometės socialines tvarkos atspindys.[105]

1.1. Teorinių baudžiamojo proceso modelių įtaka įrodinėjimo procesui

Baudžiamojo proceso modelių aptarimas naudingas dėl daugelio priežasčių, pavyzdžiui, jis leidžia ne tik geriau pažinti baudžiamojo proceso raidą, bet ir atitinkamai įžvelgti jo vystymosi tendencijas (tai aktualu siekiant tobulinti baudžiamąjį procesą). Taip pat baudžiamojo proceso modelių pažinimas leidžia geriau suvokti baudžiamojo proceso esmę, tikslus ir paskirtį, leidžia analizuoti veikiančius principus ir atitinkamai proceso dalyvių tarpusavio santykius.

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje išskiriama ne viena baudžiamojo proceso modelių klasifikacija. Beveik visi baudžiamojo proceso specialistai pripažįsta, kad yra keli proceso modeliai, kuriems būdingi tam tikri principai ir jų nulemtos procesinės

---

101 Audrius Juozapavičius, *op. cit*., p. 40-43, https://epublications.vu.lt/object/elaba:2022306/2022306.pdf.

102 pvz.: Ulrich Eisenberg, *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar. 5. Aufl.* (München, 2006); Adrian Zuckerman, Paul Roberts, *Criminal Evidence.* (Oxford, 2004).

103 Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *supra* note 18, p. 7–8.

104 Jens Dallmeyer, *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess.* (Frankfurt am Main, 2002), 181; Ulrich Eisenberg, *supra* note 102 p. 361.

105 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*, *supra* note 20, p. 19; Werner Beulke, „Die Vernehmung des Beschuldigen – Einige Anmerkungen aus der Sicht der Prozessrechtwissenschaft," *Strafverteidiger*, nr. 4 (1990): 180.

formos.[106]

Įvairių autorių siūlyti teoriniai baudžiamojo proceso modeliai, jų atskyrimo pagrindas ir pagrindiniai požymiai nusakomi labai panašiai, skiriasi tik pasirenkami akcentai ir proceso tipų pavadinimai.[107] Tiesa, Lietuvos ir daugelio užsienio valstybių baudžiamojo proceso teisės doktrinos atstovai labiau domisi ir nagrinėja ne teorinius baudžiamojo proceso tipų, formų, rūšių, modelių ar koncepcijų pagrindus, o tiesiog plačiai aptaria ir tarpusavyje lygina pačius atskirus baudžiamojo proceso modelius, aiškina jų privalumus ir trūkumus, vertina galimas vienodinimo perspektyvas ir pan.[108]

Mokslinėje literatūroje išskiriami įvairūs teoriniai baudžiamojo proceso modeliai, skiriant juos pagal pasirinktą pagrindą (kriterijų), pavyzdžiui, atsižvelgiant į baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso tikslus, skiriami nusikalstamumo kontrolės ir sąžiningo proceso modeliai[109], lyginant istoriniu aspektu asmens ir valstybės santykių ypatumus, skiriami ankstyvojo kaltinimo, viduramžių inkvizicinis ir rungimosi procesai bei tam tikros šių modelių atmainos – privataus rungimosi ir viešojo rungimosi procesai.[110] Galime rasti ir baudžiamojo proceso modelių skirstymą, paremtą represijos intensyvumu: pasitikėjimo represija (autoritarinis) ir nepasitikėjimo ja (liberalusis) modelis.[111] Tačiau bene dominuojančiu tapęs baudžiamojo proceso modelių skirstymas, paremtas nusikalstamų veikų tyrimo ir bylų nagrinėjimo struktūra, o būtent pabrėžiamas teismo vaidmuo ir kitų proceso dalyvių procesinis statusas: tai rungimosi ir tardymo procesai, prie jų paminint ir mišrųjį modelį.[112] Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, jog vis dėlto šios tipologijos kriterijus nėra tik teismo vaidmuo ir (ar) rungimosi principas. Šie modeliai (rungimosi, inkvizicinis ir mišrusis) taip pat laikomi sąlygiškai savarankiškais istoriniais baudžiamojo proceso, tiksliau – iš esmės žemyninėje Europoje vyravusio baudžiamojo proceso raidos, etapais.[113]

Darbo autorė nėra linkusi mišraus baudžiamojo proceso modelio laikyti *sui generis* (liet. „savo rūšies", šiame kontekste savarankišku, taip pat ir sąlygiškai savarankišku)

---

106 Rima Ažubalytė et al. *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Knyga 1* (Vilnius :Registrų centras, 2016), 13.

107 *Ibid.,* p. 16.

108 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*, *supra* note 20, p. 13.

109 Plačiau apie tai Herbert L. Packer, *The limits of the criminal Sanction.* (California: Stanford, 1968), 154-158

110 Plačiau Александр Витальевич Смирнов, Модели уголовного процесса. (Санкт-Петербург: Наука: Альфа, 2000).

111 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 118.

112 Gintaras Goda et al., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Константин Борисович Калиновский, *Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие.* (Санкт-Петербург, 2002).

113 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 19.

modeliu, nes jis iš esmės apjungia dviejų kitų modelių (teoriškai esančių visiškai skirtinguose spektro galuose) elementus į bendrą sistemą, o jau esančių elementų atrinkimas ir sudėjimas į vieną[114], nekuria naujumo ir unikalumo.[115] Ir yra linkusi šį modelį laikyti atskiru baudžiamojo proceso raidos etapu.

Kai kurių autorių nuomone, šalyse, kurioms būdinga anglosaksų (*common law*) sistema, vyrauja rungimosi procesas, priešingai nei romanų – germanų teisinės sistemos šalyse, kur pirmenybė teikiama tardymo sistemai.[116] Toliau šiame darbe bus laikomasi būtent pastarosios klasifikacijos, skirstančios modelius į rungimosi ir tiriamąjį. Į šio darbo apimtį nepatenka istorinė modelių apžvalga, jų vystymosi tendencijos ar išsamus visų jiems būdingų požymių aptarimas, nesiekiama atskleisti modelių koncepcijų pagrindų. Čia aptariami tik šiems proceso modeliams būdingi bendriausi požymiai, susiję su įrodinėjimo procesu bei teisėjų vaidmeniu ir įgaliojimais vertinant įrodymus[117], tam, jog būtų galima išsamiau atskleisti darbo temą.

Rungimosi (arba kitaip dar vadinamas klasikinis) baudžiamojo proceso modelis pradeda šiuolaikinio baudžiamojo proceso istoriją.[118] Įprastai klasikinį rungimosi modelį apibūdina proceso šalių lygiateisiškumas ir aktyvumas, proceso šalių ginčą sprendžiančio arbitro nepriklausomumas nuo proceso šalių (lot. *nemo unquam judicet in se-* niekas negali būti teisėju savo paties byloje) ir pasyvumas, proceso šalių ginčas kaip proceso vyksmo šaltinis.[119] Teigiama, kad šiam baudžiamojo proceso modeliui būdingi taip pat tokie požymiai: 1) apkaltintasis teisiamas vadinamame lygių teisių teisme, tai laikoma geriausia nešališkos justicijos garantija; 2) proceso šalys privalo

---

114 Iki teismo vyrauja tiriamojo modelio požymiai, o teisminėse baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijose įprastai taikomi rungimosi modelio principai, t.y. ikiteisminiame tyrime vyrauja slaptumas ir rašytinis tyrimas, oficialumo principas, teisminio nagrinėjimo metu vyrauja rungimosi principas, tiesioginis įrodymų tyrimas bei laisvas įrodymų vertinimas. Teisėjas nėra pasyvus. plačiau apie tai Adhémar Esmein, *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France. Translated by John Simpson; with an editorial preface by William E. Mikell and introductions by Norman M. Trenholme and by William Renwick Riddell*. (Boston: Little, Brown and Company, 1913), 3-30. (Reprinted 2000 by The Lawbook Exchange, Ltd.)

115 Colin B. Picker, „International Law's Mixed Heritage: A Common/Civil Law Jurisdiction," *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, nr. 41 (4) (2008): 1083; Patrick L. Robinson, „Ensuring Fair and Expeditious Proceedings at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia," *European journal of international*, nr. 11 (2000): 569–589.

116 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 117.

117 Įdomu tai, tai, jog Romanų – germanų tiesinei tradicijai būdinta teisėjo, kaip teisinio vaidmens atlikėjo, neturinčio įstatymo galios kurti teisę, bet vykdančio suvereno valią ir ieškančio patarimų kitur, samprata. Tai svarbus, tačiau iš esmės nekūrybiškas funkcijas atliekantis tarnautojas, priešingai nei anglosaksų teisinėje sistemoje, kur tapimas teisėju reiškia karjeros kulminaciją, čia teisėjai labiau gerbiami, kūrybiškesni ir gerokai galingesni, Jevgenij Machovenko, *Teisės istorija: Vilniaus universiteto vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2013), 361.

118 Adhémar Esmein, *History of Continental Criminal Procedure. With spacial Reference to France. The Continentas Legal History Series. Vol 5.Transl. by Simpson.* (Boston, 1913), 7.

119 Heinrich Henkel, *Strafverfahrensrecht* (Stuttgart: Kohlhammer, 1968), 25-26; Adhémar Esmein, *op. cit*., p. 6-7; Theodor Mommsen, *Romisches Strafrecht* (Leipzig, 1899), 421-422.

asmeniškai (tiesiogiai) dalyvauti teisminio nagrinėjimo procese (*personal presence of the parties*).[120] Doktrinoje teisminis bylos nagrinėjimo procesas rungimosi procese prilyginamas dialektiniam procesui, kuris grindžiamas argumentų konfrontacija.[121] Teisėjo (teismo) pareiga būti pasyviam lemia tai, jog aktyviausios procese yra būtent proceso šalys – tai vienas svarbiausių šio modelio bruožų. Teigiama, jog šalys „monopolizuoja ir kontroliuoja" teismo proceso turinį ir ribas, tuo tarpu valstybės pareigūno vaidmuo apribojamas vienu arbitro, pasyvaus teisėjo ir (arba) žiuri, vaidmeniu.[122] Ši horizontali struktūra reikalauja, kad abi šalys (kaltinimas ir gynyba) atliktų savo tyrimą, kurio rezultatas pateikiamas teisme, kur dialektinis procesas vyksta prieš arbitrą.[123] Proceso iniciatyvos ir vyksmo teisė perleidžiama proceso šalims.[124] Atitinkamai kaltinimo ir gynybos konfliktas yra baudžiamojo proceso pagrindas.[125] Taigi tam tikra prasme galime daryti išvadą, jog bylos nagrinėjimo rezultatas priklauso ne nuo teisėjo, o nuo to, kaip kokybiškai šalys atliko savo procesines funkcijas. Kaltinimo ir gynybos šalys šiame procese laikytinos svarbiausiomis, nes jų atliekami veiksmai iš esmės ir lemia bylos baigtį. Bylos nagrinėjimo apimtį taip pat reguliuoja šalys, kurios pateikia bylos nagrinėjimui reikšmingą medžiagą ir pan. Įrodinėjimo pareiga įprastai saisto abi proceso šalis (kaltinimas renka tik kaltinančius, gynyba tik teisinančius įrodymus). Be to, įrodinėjami ne tik faktai, kurie sudaro nusikalstamos veikos sudėtį, bet ir teigiamos bei neigiamos kaltinamojo kaip asmenybės savybės.[126]

Įrodinėjimo procesas yra paremtas principu, kad iki įrodymų pateikimo teisme kaltintojas neprivalo atskleisti gynybai turimų įrodymų, bet abiem proceso šalims leidžiama rinkti ir teikti jų atstovaujamąją poziciją pagrindžiančius įrodymus. Doktrinoje diskutuotina šiuo aspektu šalių lygybės sąlyga, nes asmeniui tenka rungtis (kovoti) su valstybe, kurios ir finansiniai, ir organizaciniai bei žmogiškieji ištekliai gerokai

---

120 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 23.

121 Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, *supra* note 58, p. 42.

122 Elisabetta Grande, „Dances of Criminal Justice: Thoughts on Systemic Differences and the Search for the Truth" iš *Crime, Procedure and Evidence iš a Comparative and International Context. Essays in Honour of Professor Mirjan Damaska,* John Jackson, Maximo Langer and Peter Tillers (eds.), (Oxford, Hart Publishing 2008), 145.

123 Bart De Smet, *Internationale samenwerking in strafzaken tussen Angelsaksische en continentale landen* (Antwerp, Intersentia 1999), 21-23; Jacqueline Hodgson, „Conceptions of the trial in inquisitorial and adversarial procedure," iš The trial on trial. Judgment and calling to account, Antony Duff, Lindsay Farmer, Sandra Marshall and Victor Tadros (eds). , (Oxford, Hart Publishing 2006), 223-242; Tom Decaigny, Paul De Hert, „You can change the color of your hair, not your hair. Converging is what inquisitorial and adversarial systems rarely do" iš *Veelzijdige gedachten. Liber amicorum prof dr. Chrisje Brants*, Constantijn Kelk, Frans Koenraadt ir Dina Siegel (eds.), (Den Haag, Boom Lemma, 2013), 238-239.

124 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*, p. 62.

125 Kai Ambos, *supra* note 59, p. 4.

126 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 22; Mindaugas Maksimaitis, *Užsienio teisės istorija* (Justitia, 2002), 77.

didesni. Specialiai tam apmokyti žmonės geriau ir kompetentingiau atlieka duomenų rinkimą, kas sąlygoja ir „geresnės kokybės" įrodymų pateikimą teismui. Atkreiptinas dėmesys, jog kaltinimo pusė nėra įpareigota būti nešališka, jos veikla rinkti kaltinančius duomenis.[127] Tačiau dalis mokslininkų ir praktikuojančių teisininkų mano, kad tai yra rungimosi proceso pranašumas (toks yra įrodymų gavimas ir pateikimas), nes proceso dalyviai labiau motyvuojami gauti įrodymų ir juos pateikti teisme.[128]

Rungimosi modelis seniai kritikuojamas dėl didelio priešiškumo, nes bylos teismams pateikiamos kaip ginčai ir teismo procesai laikomi prieštaraujančių interesų konkurencija. Procesas laikomas antagonistiniu ir konfrontaciniu, o pirmenybė, kaip teigiama, gali būti teikiama opozicijos bylos paneigimui ar naikinimui, o ne ginčo sprendimui.[129] Taip pat manoma, kad koncentracija į tiesioginių ginčo šalių interesus (kaltinimo ir gynybos) nepaiso kitų asmenų (pvz., aukos[130]) interesų.[131] Teigiama, jog rungimosi sistemos atstovai nepasitiki valstybe ir jos pareigūnais, neįsivaizduojama, kad valstybė, atlikdama tyrimą, gali būti nešališka.[132]

Tačiau, šiek tiek nukrypstant nuo įrodinėjimo, įdomu tai, jog XX a. aštuntame dešimtmetyje atliktas tyrimas parodė, kad asmenys, kurie dalyvauja rungtyniškame procese, palyginus su tais, kurie dalyvauja inkviziciniame procese, nepriklausomai nuo bylos rezultato jų atžvilgiu, yra labiau patenkinti bylos baigtimi ir įvykusį procesą vertina kaip teisingesnį.[133]

Taigi kitas bene ryškiausias rungimosi tipo proceso bruožas yra pasyvus teisėjo vaidmuo. Pažymėtina, kad klasikinis rungimosi procesas įprastai turi dvinarę teismo struktūrą, kuri jungia teisiškai neprofesionalią – žiuri (fakto vertintoją) – ir teisės profesionalą – teisėją (teisės taikytoją)[134]. Kai byla patenka į teismą, jam pirmininkauja pasyvus ir nepriklausomas teisėjas, kurio pagrindinė funkcija yra užtikrinti sąžiningą konkurenciją tarp baudžiamojo persekiojimo ir gynybos ir siekti, kad būtų įvykdyti tinkamo proceso standartai[135]. Teisėjas šiame procese yra tarsi trečiasis

---

127 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А., *supra* note 61.

128 Giorgi Nachkebia, „Mixed Type Procedure Model or Adversarial Law?" *European Scientific Journal*, nr. December (2016).

129 Plačiau Franklin Strier, *Reconstructing Justice: An Agenda for Trial Reform* (Chicago: University of Chicago Press, 1994).

130 Tyrone Kirchengast, „Victim Lawyers, Victim Advocates, and the Adversarial Criminal Trial," *New Criminal Law Review*, nr. 16 (4) (2013).

131 Arie Freiberg, *supra* note 60.

132 Allard Ringnalda, Inquisitorial or Adversarial - The Role of the Scottish Prosecutor and Special Defences, *Utrecht Law Review*, nr. 6 (2010).

133 John Thibaut ir Laurens Walker, Procedural Justice (Hillside, New Jersey: Erlbaum, 1975); John Thibaut ir Laurens Walker, „A Theory of Procedure" *California Law Review*, nr. 66 (1978).

134 Antonio Cassese at al, *International Criminal Law. 1st ed.* (2003), 368.

135 Maximo Langer, „From Legal Transplants to Legal Translations: The Globalization of Plea Bargaining and the Americanization Thesis in Criminal Procedure," *Harvard International Law Journal*, 45(1) (2004), 840; Gerald Walpin, „America's Adversarial and Jury Systems: More Likely to do Justice," *Harvard Journal of Law & Public Policy*, NR. 26 (2003): 175-176.

nepriklausomas asmuo arba dar kitaip „antroji vieta dvikovoje, kurioje priešai kaunasi lygiais ginklais“.[136]Teisėjas ne formuoja bylą, o reaguoja į tai, kas jam pristatoma.[137] Taigi, teoriškai rungimosi procese teismas tik pasyviai stebi tarp proceso šalių vykstantį ginčą, jo pareiga apsiriboja tuo, kad jis privalo nešališkai stebėti, kaip vyksta rungimasis tarp šalių, vienodai vertinti šalių pateiktą informaciją bei nešališkai nuspręsti, kuri iš proceso šalių „laimėjo“ ginčą. Nors teismo pasyvumas pasireiškia draudimu inicijuoti proceso veiksmus, visgi, kaip teigiama doktrinoje, tai tėra teorinė idilė, kuri galima tik popieriuje, nes teismas turi pakankamai didelių įgaliojimų[138], pvz.: bylą nagrinėjantis teisėjas gali apibendrinti byloje nagrinėtus faktus, pateikti savo įvertinimus, nurodymus, kad tam tikri faktai neprivalomi prisiekusiesiems, bei neleisti, kad liudytojams būtų užduodami klausimai, nutolę nuo bylos[139], teisėjas sprendžia ginčus dėl įrodymų nepatikimumo ar nepriimtinumo[140], jo pareiga prižiūrėti teismo posėdžio eigą, siekti užtikrinti sąžiningą ir pagrįstą procesą[141] ir net nurodyti kryptį žiuri komisijai.[142] Įdomu tai, kad EŽTT tokį teismo „aktyvų pasyvumą“ laiko svarbiu elementu siekiant užtikrinti teisingą ir sąžiningą bylos nagrinėjimą. Kadangi žiūri nepateikia savo sprendimo dėl kaltės motyvų, būtent teismo įspėjimai ir yra geriausia garantija, jog žiuri priimdama sprendimą atsižvelgs į visus veiksnius.[143] Nešališkas arbitras vertindamas pateiktus įrodymus yra visiškai laisvas, jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. Jis nėra saistomas jokių formalių taisyklių dėl įrodymų svarumo, o pats sprendžia, kuriuo įrodymu remtis, o kuriuo ne. Tačiau egzistuoja nuomonė, jog ir ši savybė taip pat yra deklaratyvi, nes yra numatomi oficialūs įrodymų priimtinumo standartai, kurie riboja šią savybę.[144]

Literatūroje nurodoma, jog šiame procese teisėjas yra nepriklausomas ne tik nuo proceso šalių, bet ir nuo tiesos.[145] Tiesos nustatymas byloje priklauso nuo to, kas kokią informaciją pateiks, taigi tokiu atveju sunkiau nustatyti materialiąją tiesą, todėl tegalima kalbėti apie formalios tiesos nustatymą[146]. Kaip teigiama doktrinoje, grynosios

---

136 Adhémar Esmein, *supra* note 118, p. 6.

137 Gerald Walpin, *op. cit*.

138 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *supra* note 61.

139 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 366-368.

140 Alphons Orie, *Accusatorial v. Inquisitorial Approach in International Criminal Proceedings, II in Rome Statute of the International Criminal Court: Commentary* (Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2002), 1451; Antonio Cassese at al, *supra* note 134, p. 375.

141 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *op. cit*.

142 Andrew Ashworth, Mike Redmayne, *The Criminal Process 3th edn* (Oxford University Press, 2005).

143 Condron v United Kingdom no. 35718/97. 2001. Andrew Ashworth, Mike Redmayne, *op. cit.*

144 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *op. cit*.

145 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 22, su nuoroda Константин Борисович Калиновский, *supra* note 112, p. 45.

146 Gintaras Goda, „Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje,“ Teisės problemos, Nr. 3 (1999): 31.

rungimosi sistemos tikslas – ne aktyviai ieškoti tiesos, o nustatyti, ar kaltinimas įrodo, kad kaltinamasis padarė nusikaltimus, dėl kurių jis kaltinamas[147]. Teismas rungimosi proceso metu neatsako už tikrosios tiesos paieškas, jis teprivalo suteikti proceso šalims galimybes ir sąlygas teisminio nagrinėjimo metu tirti bylos aplinkybes[148]. Tiesos siekiamybė yra proceso šalių klausimas, kuris susijęs su siekiu įrodyti savo tiesą. Tiesa rungimosi modelyje yra konkurencinio proceso šalutinis produktas.[149] Tiesos atradimas įvardijamas žodžiais „tikriausiai tikėtina, kad ji bus nustatyta"[150]. Todėl pagal šį modelį pareiga nustatyti tiesą niekada nebuvo teisėjo užduotis[151], priešingai nei tiriamojo tipo baudžiamajame procese.

Kitas baudžiamojo proceso modelis – tiriamasis. Šis modelis pradėjo formuotis jau senosios Romos laikotarpiu.[152] Tačiau dažniausiai šis modelis siejamas su „raganų medžioklės" era[153] ir XIII amžiuje popiežiaus Inocento III inicijuotais procesais, kurie ilgainiui išsivystė ne tik kanonų teisėje, bet ir pasaulietiniame gyvenime[154]. Pažymėtina, jog bažnyčios išpuoselėtų principų perkėlimas į pasaulietinį baudžiamąjį procesą būdingas tik žemyninei Europai .[155] Ankstyvajam tiriamajam proceso tipui buvo būdinga tai, jog procesinės funkcijos iš esmės sutelktos vienose rankose, todėl dažnai kildavo klausimas dėl teisėjo nešališkumo[156]. Tačiau nuo XIX a. tiriamajame procese teisingumo vykdymo bei kaltinimo funkcijos atskirtos[157], išryškėjo daug kitų rungimosi procesui būdingų elementų.[158]

Kalbant apie tiriamąjį baudžiamąjį procesą, pažymėtina, jog vienas iš tiriamojo proceso bruožų, skiriantis jį nuo rungimosi proceso, yra aktyvus teisėjo vaidmuo. Kaip buvo minėta, šio modelio vystymosi pradžioje teisėjas tuo pačiu metu turėjo atlikti

147 Antonio Cassese at al, *supra* note 134.

148 В. В. Абрамочкин *et al*., *Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики.* (2010), 54.

149 Geraldine Szott Moohr, „Prosecutorial Power in an Adversarial System: Lessons from Current White Collar Cases and the Inquisitorial Model," *Buffalo Criminal Law Review*, nr. 8 (1) (2004).

150 Peter Carmichael Keen, "Tempered Adversality: The Judicial Role and Trial Theory in the International Criminal Tribunals" *Leiden Journal of International Law*, nr. 17 (2004): 775.

151 Karolina Kremens, „Inquisitorial and adversarial influences on the examination of a witness in the international criminal procedure," *Acta universitatis Wratislaviensis*, (2015).

152 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 23, Kai Ambos, „Zum heutigenmVerstaendnis von Akkusationprinzip und – verfahren aus Historishen Sicht," Jura Heft, nr. 8 (2008): 587.

153 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, , *supra* note 61.

154 Kai Ambos, *supra* note 59.

155 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 30-31; Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 126, p. 213-214; George Andoor, *Laien in del Strafrechtsprechung* (Berliner Wissenschafts: Verlag, 2013), 32-41.

156 Gintaras Goda, *supra* note 146, p. 31.

157 Kai Ambos, *supra* note 59, p. 3.

158 Rima Ažubalytė et al., *supra note* 106, p. 15.

ne tik savo funkcijas, bet ir tyrėjo, prokuroro ir tam tikra prasme gynėjo funkcijas. Kaltinamajam buvo atimta galimybė gintis. Jis nebuvo laikomas proceso subjektu (dalyviu), bet jo objektu. Nebuvo jokių asmens apsaugos teisių, taip kaip jos suprantamos šiuolaikinėje teisėje.[159] Teisėjo prigimtis šiame modelyje visiškai kitokia.[160] Tiriamąjį proceso modelį galima apibūdinti kaip „teisėjo vadovaujamą" arba kaip labiau struktūrinio požiūrio „hierarchinę" sistemą.[161] Teisėjas iš nešališko arbitro (kaip rungimosi proceso atveju) tampa valdovu, kuris vienintelis turi teisę vykdyti teisingumą. Jis šiame procese yra jau nebe stebėtojas, o vienintelis proceso „šeimininkas".[162] Teigiama, jog atvira dvikova tarp kaltintojo ir kaltinamojo čia pakeičiama slaptu teisėjo puolimu.[163] Būtent dėl aktyvaus teisėjo vaidmens šis proceso tipas labiausiai kritikuotinas, nes neva teisėjas tokio proceso metu praranda bešališkumą ir dažnai greta prokuroro tampa kaltintoju.[164]

Kaip nurodo Petersas, baudžiamasis procesas sėkmingai gali vykti ir tada, kai nėra jokio ginčo, priešingai nei rungimosi procese, kai nėra jokio kaltinamojo arba kaltinamasis yra, bet bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis.[165] Tyrimo procedūrą inicijuoja ir vykdo nešališki pareigūnai,[166] pavyzdžiui, prokuroras inicijuoja tyrimą ir perduoda jį tyrimą atliekančiam teisėjui, kuris tęsia visus tyrimus, kuriuos jis laiko naudingais.[167] Šalys neturi jokio vaidmens arba bent jau neturi lemiamo vaidmens šiame tyrimo ir sprendimo procese, šalys negali pasirinkti, net ir bendru sutarimu atsisakyti baudžiamojo proceso. Laikoma, kad ginčo šalims trūksta būtino neutralumo, kad galėtų atlikti tyrimą, kurio rezultatai būtų pakankamai patikimi. Oficialus tyrimo metodas reikalauja, kad prokuroras rinktų tiek kaltinamuosius, tiek teisinančius įrodymus ir pasidalytų jais su gynyba, o ne veiktų kaip priešininkas kaip rungimosi sistemoje.[168] Kaip papildoma asmenų apsaugos priemonė yra ta, kad visa svarbia informacija, surinkta oficialiame valstybės tyrime, dalijamasi su visomis susijusiomis šalimis. Kadangi šalys negali pačios atlikti tyrimo, reikia užtikrinti visišką valstybės tyrimo skaidrumą. Visa informacija, kuri buvo surinkta atliekant išankstinį tyrimą,

---

159 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, , *supra* note 61.

160 Adhémar Esmein, *supra* note 118.

161 Kai Ambos, *supra* note 59, p. 3.

162 Александр Витальевич Смирнов, Константин Борисович Калиновский, *Уголовный процесс: учебник*. (Санкт Петербург, 2005).

163 Adhémar Esmein, *op. cit.*

164 Gintaras Goda, *supra* note 146, p. 5-18.

165 Karl Peters, *Strafprozess: ein Lehrbuch.* (Heidelberg: Müller, 1985), 100-101.

166 Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, *supra* note 58, p. 3.

167 Renee Lerner, „The Intersection of Two Systems: An American on Trial for an American Murder in the French Cour D'Assises," *GW Law Faculty Publications & Other Works*, nr. 791 (2001): 802; Abraham S. Goldstein, „Reflections on Two Models: Inquisitorial Themes in American Criminal Procedure," *Stanford Law Review*, nr. 26 (5) (1973): 1018.

168 Renee Lerner, *supra* note 167.

fiksuojama bylos medžiagoje, ir ši medžiaga sudaro pagrindą bylą nagrinėti teisme.[169] Kaip teigiama doktrinoje, svarbiausias šiame modelyje yra tyrimas, o ne teismas.[170]

Teismas, turėdamas pareigą būti aktyvus, turi kritiškai vertinti šalių pateiktus įrodymus, bei, esant poreikiui, privalo pats atlikti proceso veiksmus, t. y. apklausti liudytojus, atlikti parodymų patikrinimo veiksmus ar skirti ekspertizę. Teismas neturi apsiriboti tik tais įrodymais, kuriuos pateikia šalys, nebent jam jų yra pakankamai. Būdamas aktyvus teismas tam tikra prasme riboja šalių galimybę rungtis bei savo veiksmais lemia proceso eigą ir jo apimtį. Teisės doktrinoje, nagrinėjant teisėjo vaidmenį tiriamojo bylų tipo procese, pabrėžiamas teisėjo profesionalumo aspektas.[171] Skirtingai nei rungimosi tipe, teismas tiriamajame tipe dažniausiai yra „vienalytis", t. y. susidedantis iš profesionalių sprendimų priėmėjų, vertinančių ir fakto, ir teisės klausimus. Faktų vertinimo komisija – žiuri – yra svetima šiam modeliui.[172] Laikomasi pozicijos, jog profesionalus teisėjas gali geriau įvertinti visus įrodymus pagal jų vertę, nustatydamas kaltinamojo kaltę ar nekaltumą.[173]

Doktrinoje pažymima, kad nagrinėdamas bylą bei priimdamas nuosprendį teisėjas turi panaudoti daug meistriškumo siekdamas nustatyti tiesą.[174] Būtent materialios tiesos nustatymo tikslas ir lemia tokį teisėjo vaidmenį.[175] Tikrosios tiesos nustatymas (kaip išskirtinis šio proceso tipo bruožas[176]) siejamas su įsitikinimu, kad aplinkybės, kuriomis grindžiamas nuosprendis, realiai egzistavo praeityje. O tam, jog šis įsitikinimas būtų pasiektas, teismo pareiga yra gauti visus būtinus įrodymus, kurie yra būtini norint nustatyti tiesą.[177] Teismas turi atlikti būtinus procesinius veiksmus: dėti visas pastangas, imtis veiksmų išsiaiškinti nusikalstamą veiką bei atskleisti kitas aplinkybes.[178] Be to, teisėjas nėra suvaržytas ir proceso šalių siūlomo nustatytų faktinių teisinio vertinimo. Tačiau priešingai nei rungimosi procese, šiame procese teismas nėra laisvas

---

169 Tom Decaigny, „Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights," New Journal of European Criminal Law, nr. 5 (2) (2014): 149-166, https://doi.org/10.1177/203228441400500.

170 Geraldine Szott Moohr, *supra* note 149.

171 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, , *supra* note 61.

172 Jessica Peake, „A Spectrum of International Criminal Procedure: Shifting Patterns of Power Distribution in International Criminal Courts and Tribunals," *Pace International Law Review*, nr. 26 (2) (2014), taip pat William Pizzi ir Luca Marafioti, „The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation," Yale Journal of International Law, nr. 17 (1992): 7.

173 Alphons Orie, *supra* note 140, p. 1452; William Pizzi ir Luca Marafioti, *supra* note 172.

174 Artūras Panomariovas ir Ramūnas Ramanauskas, „Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė," *Jurisprudencija*, nr. 75(67) (2005): 51.

175 Werner Beulke, *Strafprozessrecht. 11. Auflage.* (Heidelberg, 2010), 3.

176 Kai Ambos, *supra* note 59, p. 4.

177 Mirjan Damaska, „Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study," *Pennsylvania Law Review*, nr. 121 (1972): 513.

178 Gintaras Goda et al., *supra* note 112, p. 14.

vertindamas įrodymus, nes yra nustatytos formalios įrodymų vertinimo taisyklės (įrodymų svarumo eiliškumas (pvz.: moters parodymai mažiau verti nei vyro, vargšo mažiau verti nei turtingo), aukščiausia galia suteikiama *Regina probationum*). Šiame modelyje taikoma specifinė įrodinėjimo doktrina – vadinamoji formalioji įrodymų teorija[179], pagal kurią ne teismas, o įstatymas nurodo, kada tam tikras faktas gali būti laikomas nustatytu. Kaip pažymima doktrinoje, tokio baudžiamojo proceso modelio atveju iš esmės nėra teisėjo, tiesiog mechaniškai taikomas įstatymas. Formali įrodymų teorija siekia minimalizuoti sprendžiančio teisėjo savivalę ir užtikrinti teisingą teismo vertinimą, nustatant tiesą. [180]

Ir nors žodis „inkvizicija" šiame kontekste skamba negatyviai, tačiau baudžiamojo proceso teisės požiūriu inkvizicinis (tardymo) modelis neabejotinai buvo pranašesnis nei klasikinis rungimosi modelis ir reiškė baudžiamojo proceso progresą (raidą). Šiame modelyje procesas buvo nukreiptas į nusikalstamą veiką ir į ją padariusį asmenį (įrodinėjama veika, o ne įvairūs pašaliniai efektai), išryškėjo sąlygiškai atskiros proceso stadijos, buvo apibrėžtos procesinės funkcijos, suformuota įrodymų teorija, kuria siekiama užtikrinti pagrįstą tikimybę ir kartu apsaugoti žmogų nuo teisėjo savivalės, plėtojamos atskiros įrodymų rūšys.[181]

Kita vertus, doktrinoje pabrėžiama, jog proceso modeliai tėra teoriniai, reikalingi pabrėžti tam tikram procesui būdingus požymius, t. y. nusakyti baudžiamojo proceso paskirtį, atskleisti jo struktūrai būdingus bruožus ir kt.; jie negali būti traktuojami kaip priešingybės.[182] Modeliai apibūdinami kaip „idealūs" ar „grynieji" dėl to, kad jų turinio bruožai nesutampa, kiekvienas jų turi savybes priešingas kitai, jie reiškia idealą[183]. Teigiama, jog rungimosi ir tiriamasis modelis yra tokie modeliai, kurie neveikia jokioje tikrai egzistuojančioje teisinėje sistemoje.[184] Pats skirstymas teparodo idealųjį procesinių bruožų vyravimą, idealioji tipologija tėra paremta abstrakčiomis loginėmis

179 plačiau Adhémar Esmein, *supra* note 118, p. 10.

180 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 28 su nuoroda Константин Борисович Калиновский, *supra* note 112, p. 56.

181 Remigijus Merkevičius, *op. cit.,* p. 30 su nuoroda Константин Борисович Калиновский, *op. cit.*, p. 63-64.

182 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 118; Plačiau apie tai Herbert L. Packer, *supra* note 109, p. 154-158.

183 Maximo Langer, „Rise of Managerial Judging in International Criminal Law," *The American Journal of Comparative Law*, nr. 53(4) (2005); 884.

184 Amalia D. Kessler, „Our Inquisitorial Tradition: Equity Procedure, Due Process and the Search for an Alternative to the Adversarial," *Cornell Law Review*, nr. 90 (2005): 1187; taip pat plačiau apie tai žiūrėti: Richard E. Myers, „Adversarial Counsel in an Inquisitorial System," North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, nr. 37 (2011); Gavin MacKenzie, „Breaking the Dichotomy Habit: The Adversary System and the Ethics of Professionalism," *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, nr. 9(1) (1996); Sharon Finegan, „Pro Se Criminal Trials and the Merging of Inquisitorial and Adversarial Systems of Justice," *Catholic University Law Review*, nr. 58(2) (2008).

proceso konstrukcijomis, neturinčiomis analogo realiame gyvenime.[185] Todėl apie grynai rungimosi arba grynai tiriamąjį procesą galima kalbėti tik kaip apie abstrakčias teorines idėjas, nes pozityvūs procesai turi elementų, priskiriamų ir rungimosi, ir tiriamajam modeliams; pozityvus procesas yra tarp *due process* ir *crime control process*[186].

XX a. Europos demokratinėse valstybėse vyko ordinarinės teisės konstitucionalizacija, internacionalizacija ir europeizacija. Lyginamosios baudžiamojo proceso teisės tyrinėtojai yra pažymėję, kad daugelis valstybių savo baudžiamojo proceso įstatymuose apibrėžė tokias skirtingas proceso formas, jog tapo nebeįmanoma pasakyti, kokio teorinio – rungimosi ar tardymo – modelio bruožai dominuoja konkrečios valstybės baudžiamajame procese.[187] Įvairios teisinės sistemos vadinamos hibridais, nes jose sujungti stipriausi tiriamojo modelio (ikiteisminio tyrimo) ir rungimosi modelio (teisminio nagrinėjimo) bruožai. Tokie hibridai, kaip teigiama, kuriami siekiant padidinti baudžiamojo persekiojimo veiksmingumą ir išlaikyti teisingą/sąžiningą teismo procesą.[188] O galutinis šios konvergencijos rezultatas priklauso nuo galios pasiskirstymo tarp pagrindinių modelio veikėjų.[189]

Tačiau šiame darbe pritariama nuomonei, kad, nepaisant matomos skirtingais modeliais grįstų baudžiamojo proceso sistemų konvergencijos, išlieka istoriškai susiklosčiusio baudžiamojo proceso modelio įtaka šiuolaikinei baudžiamojo proceso teisei.[190] O modernaus baudžiamojo proceso paskirties suvokimą ir aiškinimą iš esmės lemia Konstitucijos ir tarptautinių žmogaus teisių imperatyvai.[191]

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas) pakankamai neseniai suformavo konstitucinę doktriną, kurioje buvo įtvirtinta bendrojo baudžiamojo proceso modelio[192] konstitucinė samprata.[193] Jos analizė leidžia teigti (neprieštaraujant baudžiamojo proceso teisės doktrinai), jog galiojanti proceso teisė

---

185 Валерий Васильевич Вандышев, *Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник для юридических вузов и факультетов.* (Wolters Kluwer Russia, 2010), 641.

186 Rima Ažubalytė, *Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, supra* note 22, p. 515.

187 Rima Ažubalytė, „Alternatyvūs baudžiamojo konflikto sprendimo būdai nagrinėjant bylą teisme," *Jurisprudencija*, nr. 108(6) (2008): 41, su nuoroda į Wolfgang Rau, „Countries in Transition: Effects of Political, Social and Economic Change on Crime and Criminal Justice." *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, nr7(4) (1999): 435.

188 Allard Ringnalda, *supra* note 132.

189 Maximo Langer, *supra* note 183; Jessica Peake, *supra* note 172.

190 Rima Ažubalytė et al. , *supra* note 106, p. 17.

191 Rima Ažubalytė, *Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, op. cit*., p. 522.

192 Šiame darbe konstitucinis baudžiamojo proceso modelis bus nagrinėjamas tik tiek, kiek tai susiję su įrodinėjimo procesu ir teismo (teisėjo) vaidmeniu jame.

193 Ramūnas Jurgaitis, „Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai." Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, Petras Ancelis, Rima Ažubalytė et al. (Vilnius, 2009), 39.

niekada nebuvo „gryna“ ir turi abiejų modelių bruožų.[194] Teisės doktrinoje nėra vienos nuomonės, kokiam baudžiamojo proceso modeliui priskirtinas Lietuvos baudžiamojo proceso modelis, vieni Lietuvos baudžiamojo proceso modelį laiko labiau inkvizicini u[195], kiti priskiria mišriam baudžiamojo proceso modeliui.[196] Atsižvelgiant į tai, jog Lietuva priklauso romanų – germanų teisinei sistemai, jos baudžiamajame procese turėtų labiau vyrauti (ir analizuojant naujausią Konstitucinio Teismo jurisprudenciją galima atsargiai teigti, jog pastaruoju metu vis labiau ryškėja) tiriamasis (inkvizicinis) pobūdis.

Doktrinoje pažymima, kad apibendrintai vertinant Lietuvos baudžiamojo proceso tobulinimo kryptis ir tendencijas galima teigti, kad baudžiamąją byla nagrinėjant *teisme* vis dėlto labiau vyrauja rungimosi modeliui būdingos procesinės maksimos: teisėjo nepriklausomumas ir nešališkumas, proceso šalių lygiateisiškumas, tiesioginis įrodymų tyrimas ir kita. [197] Tačiau išlieka ir inkvizicinio modelio bruožai: teisėjas yra aktyvus, kai bylą nagrinėja vienas teisėjas, jo nušalinimo klausimus sprendžia jis pats (BPK 59 straipsnis, BPK 257 straipsnis, BPK 270 straipsnio 3 dalis) teisminio nagrinėjimo dalyviai, įskaitant teismą, naudojasi ikiteisminio tyrimo metu suformuota ir teismui perduota byla, posėdyje gali būti neribotai garsinami parodymai, kuriuos liudytojas, nukentėjusysis ar įtariamasis davė ikiteisminio tyrimo metu (BPK 276 straipsnio 1dalis) ir kita.

Nors platesnei teismo kaip aktyvaus ir nešališko įrodymų vertinimo subjekto analizei bus skirta atskira šio darbo potemė, tačiau tikslinga paminėti, jog Lietuvoje baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas yra savarankiškas, nepriklausomas ir nešališkas bei privalo nustatyti materialiąją tiesą. Jis negali pasitenkinti tik tais įrodymais, kuriais operuoja kaltintojas ar gynyba[198], įrodymų vertinimas ir jais pagrįstų išvadų byloje sprendžiamais klausimais darymas yra teismo, priimančio baigiamąjį aktą, prerogatyva.[199] Teigiama, jog teisingumą vykdanti valdžia yra svarbiausias šio baudžiamojo proceso modelio subjektas, o kaltintojui ir gynėjui priskiriamas labiau pagalbininkų vaidmuo.[200] Tačiau kyla diskusijų, kuriose abejojame, ar tikrai teismas, esant dabartinei teisminio nagrinėjimo struktūrai, gali tinkamai vykdyti savo pareigą, ar jam dar iki

194 Rima Ažubalytė, „Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002), 64.

195 Gintaras Goda et al., *supra* note 112.

196 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20.

197 *Ibid.*

198 Gintaras Goda et al., *op. cit.*, p. 59-60.

199 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.“, *Teismų praktika*, nr. 27 (2007).

200 Heinrich Henkel, *supra* note 119, p. 25-49; Karl Peters, *supra* note 165, p. 65; Adhémar Esmein, *supra* note 118, p. 9; Alexander Ignor, *Strafverfahrensrecht, in Deutschland 1532-1846* (2002), 62-66; Владимир Константинович Случевский, *Учебник русского уголовного процесса. Часть I* (Зерцало-М, 2013), 49-50; Иван Яковлевич Фойницкий, *Курс уголовного судопроизводства. Том 1* (Санкт-Петербург: типография М. Стасюлевича, 1896), 62.

pradedant įrodymų tyrimą ir vertinimą nesudaromos išankstinės nuostatos dėl kaltinamojo asmens kaltumo. Ar nėra taip, jog „teisminio bylos nagrinėjimo stadija neturi visą baudžiamąjį procesą ir jo rezultatus lemiančio vaidmens – jį jau seniai perėmė ikiteisminis tyrimas.[201] Baudžiamojo proceso įstatymo leidėjas pamiršo teismo kaip neutralaus arbitro paskirtį ir privertė teismą stoti kaltinimo pusėn.[202]

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje argumentuojant šį teiginį pažymima, kad „jau bylos parengimo nagrinėti teisme etape teisėjas privalo nuosekliai išanalizuoti visus prokuroro jam perduotus dokumentus ir įrodymus (kaltinamąjį aktą ir baudžiamosios bylos medžiagą) ir atsakingai nuspręsti, ar nėra kliūčių nagrinėti bylą teisiamajame posėdyje (BPK 233 straipsnis.)". Manoma, jog „procesinis sprendimas bylos parengimo nagrinėti teisme etape gali būti priimtas tik įdėmiai išanalizavus, o ne paviršutiniškai ar preliminariai perskaičius pateiktus procesinius dokumentus ir baudžiamosios bylos medžiagą [203], kitaip teisėjas negalės pasiekti šiam proceso etapui keliamų tikslų: nei konstatuoti, kad nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme (kaip žinia, kliūtis nagrinėti bylą teisme yra ir tuomet, jei nepadaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymių – BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktas), nei nuspręsti, ar prokuroras tinkamai parengė procesinius aktus (vadovaujantis BPK 232 straipsnio 3 punktu ir 234 straipsnio 2 dalimi, teisėjas turi teisę, o siekdamas užtikrinti greitą procesą ir kaltinamojo teisę žinoti jam reiškiamą kaltinimą netgi privalo jau šiame proceso etape perduoti bylą prokurorui, jei surašytas kaltinamasis aktas iš esmės neatitinka BPK 219 straipsnio reikalavimų ir tai trukdo nagrinėti bylą), nei, galiausiai, tinkamai pasirengti būsimam teisiamajam posėdžiui (neišanalizavęs jau turimos baudžiamosios bylos medžiagos, teisėjas negali nuspręsti, kaip pasielgti su tarkim gynėjo prašymu rinkti papildomus įrodymus (BPK 233 straipsnio 4 dalis)). Taigi daroma išvada, jog analizė, kurią teisėjas privalo atlikti prieš priimdamas procesinį sprendimą „leisti procesui judėti į priekį", leidžia manyti, jog priimdamas nutartį perduoti bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje teisėjas jau būna susiformavęs vidinį įsitikinimą dėl kaltinamo asmens kaltumo.[204]

Darbo autorė, nors ir sutikdama su aukščiau išsakytų argumentų logiškumu, vis

---

201 Akos Farkas, „Die Rolle dės Vorverfahrens im ungarischcn Strafverfahren" iš *Zweites deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie.* Albin Eser, Günther Kaiser ir Nomos Verlaggesellschaf (Baden-Baden, 1995), 41; Walter Gropp, „Die Rolle dės Vorverfahrens im deutschen Recht." iš *Zweites deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie.* Albin Eser, Günther Kaiser ir Nomos Verlaggesellschaf (Baden-Baden, 1995), 61; Heike Jung, *Der Strafprozefi* (De Gruyter, 2010), p. 314; Eckhart Mullerr, *Bemerkungen zu den Grundlagen der Reform dės Ermittlungsverfahrens*. p. 50; Cornelius Prittwitz, *Waffengleichheit im Ermitteungsverfahren*. (1997), 604 ir kiti.

202 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?", *supra* note 20; Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20.

203 Išvadą, kad teisėjas privalo susipažinti su „visa bylos medžiaga, joje esančiais dokumentais, į teismą pristatytais daiktais, kaip galimais įrodymais", pripažįsta ir vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina, pavyzdžiui Gintaras Goda et al., *supra* note 112, p. 373.

204 Plačiau apie tai: Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?", *supra* note 20; Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20.

dėlto linkusi pritarti Lietuvoje vyraujančiai baudžiamojo proceso teisės doktrinai, jog „teisėjas, spręsdamas bylos perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje klausimą, nevertina, ar pakanka įrodymų bylai nagrinėti teisme (kaip buvo daroma anksčiau), nes įvertinti įrodymus, ar jų pakanka ir ar jie tikri, yra visos nagrinėjimo teisme stadijos funkcija. Pagal BPK 233 straipsnį teisėjas, susipažinęs su byla, sprendžia gana siaurą uždavinį - ar nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme. Tokiu sprendimu teisėjas tarsi atveria procesinį kelią sudėtingai teismo veiklai, kurios rezultatai iš anksto nėra ir negali būti žinomi.[205] Pritarimą šiai pozicijai sąlygoja ir tai, jog teisėjas vertina ir išvadą daro dažniausiai analizuodamas/matydamas tik kaltinimo surinktus duomenis, nenutuokdamas apie gynybos strategiją ir jos turimus duomenis. Kaip žinia, Lietuvoje prokuroras yra įpareigotas objektyviai ištirti bylą, rinkti tiek kaltinančius, tiek teisinančius duomenis ir juos visus pateikti teismo vertinimui. Savo ruožtu gynyba savo duomenis turi teisę pateikti ir teisminio nagrinėjimo metu, kas taip pat sąlygoja teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi, būtent atliekant įrodymų tyrimą teisminio nagrinėjimo metu. Įdomumo dėlei čia tikslinga paminėti Škotijoje esančią ir taip pat daug diskusijų keliančią specialios gynybos taisyklę (*the rule of special defences*) – pareigą gynybai atskleisti savo strategiją prokuratūrai iki teismo.[206] Lietuvoje galiojanti baudžiamojo proceso teisė ne tik nenumato tokios pareigos, bet, esant neribotai apeliacijai, sudaro sąlygas visiškai naujus duomenis pateikti netgi antrojoje teisminio nagrinėjimo pakopoje. Nors, pavyzdžiui, Lietuvos civiliniame procese tokios galimybės nėra.

Čia norėtųsi paminėti mokslininko Lubano žodžius, jog kiekviena sistema turi daugiau ar mažiau papildomų pliusų ir minusų, kam tuomet ieškome žalesnės žolės kitoje tvoros pusėje.[207] Doktrinoje randama nuomonė, jog tikslingiau būtų kalbėti ne apie baudžiamojo proceso modelių hibridizaciją, o apie jų pertvarkymą, atsižvelgiant į istorinius, politinius ir kultūrinius sistemų skirtumus.[208] Taigi šių modelių bruožų išryškinimas ir Lietuvos bendrojo modelio analizė leidžia toliau tirti teisėjo vaidmens dualumo – nors aktyvus, bet nešališkas – reikšmę laisvo įrodymų vertinimui.

1.2. Teisėjas kaip nešališkas baudžiamojo proceso subjektas Lietuvos baudžiamojo proceso modelyje

„Teisėjas privalo mandagiai išklausyti,
išmintingai atsakyti, blaiviai apsvarstyti
ir nešališkai nuspręsti“
Sokratas

---

205 Gintaras Goda et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys (221 - 461 straipsniai)* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003), 47; Gintaras Goda et al., *supra* note 112, p. 356.

206 Allard Ringnalda, *supra* note 132.

207 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, , *supra* note 61, p. 103.

208 Arie Freiberg, *supra* note 60.

1.2.1. Teisėjo įgaliojimų Lietuvos baudžiamajame procese istorinė genezė

Pirmuoju rašytiniu Lietuvos baudžiamojo proceso šaltiniu[209], leidžiančiu pradėti diskusiją apie Lietuvos baudžiamojo proceso modelį ir teisėjo vaidmenį jame, laikytinas **Pamedės teisynas.**[210] Doktrinoje teigiama, jog Lietuvos baudžiamasis procesas pradėjo formuotis kaip klasikinio rungimosi baudžiamas procesas – proceso šalių ginčo procesas[211], kurio pradžią, eigą ir rezultatą lėmė besirungiančios šalys, atitinkamai ir baudžiamojo proceso formą, gal tiksliau net pati procesą lėmė tai, ar yra ginčas (*nemo judex sine actore*), įrodinėjama buvo tik tai, kas neigiama ar ginčijama.[212]

Teigiama, kad nuo vienodai traktuojamų proceso šalių nepriklausomam teisėjui buvo skiriamas pasyvaus įrodymų vertinimo vaidmuo.[213] Taip pat įdomu tai, kad būtent Pamedės teisynu buvo žengti pirmi žingsniai įdiegiant inkvizicinį procesą iki tol jo nežinojusioje visuomenėje. Jame kryžiuočiai numatė inkvizicinio proceso elementus persekiojant prūsus už veikas, kurias jie laikė pavojingomis numatytai kryžiuočių viešajai tvarkai ir valstybės interesams. Čia taip pat matome tam tikras teismo aktyvumo apraiškas, kad teismas jau ne tik sprendžia bylą, bet prieš tai tardo, aktyviai ieško ir sulaiko nusikaltėlius. Pavyzdžiui, Pamedės teisyno 36 punktas numato, „jei piktadarys bėga į kurio žmogaus namus ar kiemą, ir kamarininkiui [t. y. teisėjui] taip sukliudoma, kad tas lieka nesuimtas bei pasprunka, tai tas, kuris sukliudo, turi išpirkti savo kaklą. [214] Ir nors Pamedės teisyne beveik nekalbama apie kokį nors didesnį teisėjo aktyvumą ar teisėjo teises pačiam *ex officio* ką nors daryti, kita vertus, jame *expressis verbis* apibrėžtas bylos rezultatas, atsižvelgiant į pateiktus įrodymus, tarsi mažina teisėjo aktyvumą.[215] Pavyzdžiui, Pamedės teisyno 15 punktas, kuris numato „jei yra kova ar ginčas dėl kokio vyro, ar jis kilmingas ar ne, ar daugiau ar mažiau turi būti už jį atlyginama, tai tas nugali kitą, kuris turi daugiau ar geresnių įrodymų".[216]

Pamedės teisyno analizė leidžia teigti tai, jog rašytiniai įrodymai buvo prilyginami liudytojo parodymams (pavyzdžiui, Pamedės teisyno 61 punktas), o daiktiniai įrodymai buvo svaresni už visus kitus įrodymus, išskyrus prisipažinimą (pavyzdžiui, Pamedės teisyno 5, 115 ir 127 punktai).[217]

Prie inkvizicinio baudžiamojo proceso modelio stiprėjimo dar labiau prisidėjo

---

209 Šioje darbo dalyje bus aptarti ne visi galioję baudžiamojo proceso įstatymai, o tik tie, kurie darbo autorės nuomone reikšmingiausi ir geriausiai atspindintys nagrinėjamą temą.

210 Regina Gelumbauskienė ir Gintaras Šapoka, *Lietuvos teisės chrestomatija* (Vilnius: Justitia, 2012), 77-86; Vytautas Andriulis et al. *Lietuvos teisės istorija: vadovėlis* (Vilnius: Justitia, 2002), 42-55.

211 Jevgenij Machovenko, *supra* note 117, p. 100.

212 plačiau Henry Charles Lea, *Geschichte der Inquisition in Mittelalter* (Eichborn: Auflage: 1997), 448.

213 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20.

214 Jevgenij Machovenko, *supra* note 117, p. 102.

215 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*

216 Regina Gelumbauskienė ir Gintaras Šapoka, *supra* note 210, p. 78.

217 Jevgenij Machovenko, *op. cit.*, p. 104-105.

paskelbti trys **Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutai** (1529 m. Pirmasis Lietuvos Statutas (toliau – ir PLS), 1566 m. Antrasis Lietuvos statutas (toliau – ir ALS) ir 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – ir TLS)). Lietuvos baudžiamojo proceso požiūriu visi trys Lietuvos Statutai nagrinėtini kartu, nes juose ne tik nebuvo numatyta esminių procesinių skirtumų, bet jie patvirtino ir papildė vienas kitą.[218] Doktrinoje teigiama, kad humanistinė Renesanso dvasia atsispindėjo jau PLS straipsniuose, kurio turinys buvo palyginti tobulas ir pažangus,[219] gana aukštą lygį buvo pasiekusi teisinė mintis.[220] J. Machovenko nuomone, Lietuvos Statutai nebuvo tipiškas to istorinio laikotarpio kodifikuotas baudžiamojo proceso teisės šaltinis ir neįtvirtino tikrojo ar „grynojo" inkvizicinio modelio Lietuvoje, tačiau procesas nebuvo klasikinis rungimosi.[221] Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, priešingai nei Vokietijoje (1532 m. teisynas „Karolina"), tiriamasis (tardomasis) procesas nepaplito, nes buvo pernelyg sudėtingas (uždaras, smulkiai reglamentuotas) ir brangus, tokiam procesui išplisti ne tik nebuvo reikiamų išteklių, bet ir bajorų interesus labiau atitiko bejėgiška teismo valdžia.[222]

Taigi pagal Statutus, teisminis bylos nagrinėjimas nepraranda rungimosi elemento, šalims suteikiamos galimybės atsakyti vienai į kitos klausimus, pavyzdžiui, TLS IV skyrius 54 straipsnis.[223] Vyraujant rungimosi principui įrodinėjimo našta užkraunama bylininkams, o paties teismo vaidmuo buvo gana pasyvus – teismas apsiribojo šalių surinktų įrodymų vertinimu, o jų nesant ar trūkstant ginčą sprendė remdamasis ritualine šalies priesaika (TLS XI 30-31 straipsniai).[224] Statutai taip pat įtvirtino teisinio aiškumo reikalavimą ir suteikė tam tikras garantijas nuo teisėjo savivalės kartu pripažįstant paprotinę teisę kaip pagalbinę, pavyzdžiui PLS VI skyriaus 25 straipsnis nurodė, kad „nors visai žemei esame davę rašytinę teisę, pagal kokią teisę teisėjai turi teisti, tačiau visos teisės negali veikiai iki galo susiklostyti, kaip ir ši teisė negalėjo iki galo visų teisių turėti. Todėl jeigu teisėjai susidurtų su tuo, kas šioje teisėje nebūtų aprašyta, tuomet paliekame tai teisėjų nuožiūrai pagal jų sąžinę, kad jie, paminėję Dievą, ir tai turėtų nuspręsti pagal seną paprotį." [225]

Iki Lietuvos Statutų teismų praktikoje buvo stipriai paplitę idealieji įrodymai – „Dievo teismas", t. y. įrodymai, pagrįsti įsitikinimu, kad Dievas tiesos pusėje. Buvo skiriamos tokios idealiųjų įrodymų rūšys: ordalijos, teismo dvikova ir ritualinė bylininko

---

218 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*, p. 109.

219 Stanislovas Lazutka, *Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha 1529 m., 1566 m., 1580* (Kaunas: Spindulys, 1994), 21-23.

220 Stanislovas Lazutka, *supra* note 219, p. 15.

221 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 109.

222 Jevgenij Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai: mokomoji priemonė* (Vilnius: Justitia, 2007), 36.

223 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*, p. 113; Augustinas Janulaitis, *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI-XVIII amž.* (Kaunas: Lietuvos universitetas, 1927), 65-70.

224 Jevgenij Machovenko, *supra* note 222, p. 32.

225 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*

priesaika.[226] Statutuose buvo įtvirtinta inkviziciniam modeliui būdinga įrodymų doktrina – formalioji įrodymų teorija, pagal kurią ne teismas, o pats įstatymas nurodė, kada tam tikras faktas gali būti laikomas nustatytu.[227] [228] Perėjus nuo formalaus rungtyniavimo teismo procese pradėti naudoti daiktai ir rašytiniai tekstai.[229] Įrodymais teismo procese buvo priesaikos, kurios išskirtinai svarbios tada, kai pritrūksta fakto įrodymų arba jie abejotini, dviprasmiški[230], liudytojų parodymai, kurių svarumas priklausė nuo luomo, daiktiniai įrodymai ir dokumentai. Tačiau sprendžiant iš PLS VIII skyriaus 2, 4, 6 straipsnių dokumentai ir daiktiniai įrodymai turėjo lygią teisinę vertę, o ritualinė priesaika buvo mažesnės vertės ir taikyta neturint minėtų įrodymų[231], o svarbiausias įrodymas liko kaltinamo prisipažinimas.[232] Daugeliu atveju buvo nustatyta, kokie įrodymai yra reikalingi konkrečioje byloje (pavyzdžiui, PLS VII skyriaus 6 straipsnis). Kadangi toje epochoje nagrinėjant nusikaltimą „jo formalus turinys vis dar tebėra svarbiausias dalykas", tai teismas nesigilina į nusikaltimo detales ar subjektyvias aplinkybes.[233]

Taigi kitaip nei klasikinės to istorinio laikotarpio Vakarų Europos šalių kodifikacijos, Lietuvos Statutai legitimavo specifinį baudžiamojo proceso modelį, kuris neatsisakė klasikiniam rungimosi modeliui būdingų teisinių maksimų (teismo pasyvumo, proceso kaip ginčo sampratos), kartu pasipildė inkviziciniam modeliui būdingais elementais (formaliąja įrodymų teorija).[234] Ir nors darbo autorė labiau pritaria šiai nuomonei, tačiau doktrinoje kol kas nėra bendros nuomonės dėl tuomečio proceso modelio, pasitaiko nuomonių, jog teismas neapsiribojo tik tarpininko vaidmeniu ir tapo aktyviu bylos tyrėju, teismo procesas iš rungtyniško tapo tiriamuoju, lygiateisės proceso šalys išnyko, o kaltinamasis tapo tyrimo objektu.[235]

Kaip pažymi M. Maksimaitis, tolesnis Lietuvos (istorinės) teisės likimas buvo nulemtas agresyvioms kaimynėms atėmus iš jos valstybingumą [...], taip pat ir teisei, kuri buvo pasiekusi aukštą išsivystymo lygį ir čia garsėjo pagrindiniu savo šaltiniu

---

226 Dovilė Sagatienė et al., *Lietuvos teismų istorija ir dabartis* (Small Art, 2018), 29.

227 Jevgenij Machovenko, *op. cit.* p. 21-37.

228 Stasys Vansevičius, „Teismas Lietuvoje 1529 - 1566 metais." iš *Lietuvos teisės ir valstybės istorijos: straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos*. (Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001), p. 96.

229 *Ibid.,* p. 97.

230 Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)* (Vilnius: Vaga, 2001), 204-205.

231 Dovilė Sagatienė et al., *op. cit*., p. 29-31.

232 Stasys Vansevičius, *op. cit.*

233 Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius, *supra* note 230, p. 316.

234 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 113.

235 Stasys Vancevičius, „Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos statutą." iš *Pirmasis Lietuvos statutas ir epocha: straipsnių rinkinys: [specialusis "Lietuvos istorijos studijų" leidinys]* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 132-134.

– Lietuvos Statutais, buvo nukirstos gyvybingumą teikusios šaknys, iš jos atimta galimybė plėtotis. [236]

Kitas etapas, kuris nagrinėjamas baudžiamojo procesų modelių kontekste, yra sietinas su 1918 – 1940 metų laikotarpiu, nepriklausomos valstybės atkūrimu.[237] Tuometis teisingumo ministras P. Leonas rašė: „Naujojoje Lietuvos valstybėje, laisvame demokratiname krašte, teismas privalo būti tikras laisvės ir demokratijos apgynėjas, t. y. ir tvarkos apgynėjas, nes be tvarkos negali būti laisvės, nei demokratybės".[238] Baudžiamojo proceso doktrina skelbė, kad „teismo uždavinys yra teisės įgyvendinimas, kada dėl jos kyla abejojimų ir ginčų arba kada ji yra sulaužyta. Teismo žodis (sprendimas) šiais atsitikimais turi įstatymo reikšmę".[239]

Teisės tradicijos požiūriu tuo laikotarpiu Lietuvos teritorijoje galiojęs teisinis reguliavimas ir jame įtvirtintas baudžiamojo proceso modelis nebuvo vientisas: didžiojoje Lietuvos valstybės teritorijos dalyje (čia galiojo carinės Rusijos teisė) galiojusiame **Baudžiamojo proceso įstatyme** (1918 – 1940 m. didžiojoje Lietuvos teritorijoje galiojęs įstatymas kaip carinės Rusijos 1864 m. lapkričio 20 d. Teismo Statuto dalis) reglamentuotas baudžiamojo proceso modelis atitiko žemyninės Europos teisės tradicijos prancūziškosios teisinės šeimos baudžiamojo proceso modelį. Klaipėdos krašte galiojusiame Vokietijos 1877 m. RStPO (Rechtsstrafprozessordnug) apibrėžtas baudžiamasis procesas priskirtinas tai pačiai teisės tradicijai, bet jau vokiškajai teisinei šeimai.[240]

Žvelgiant į didžiojoje Lietuvos teritorijoje galiojusią teisę, matoma, jog visos valstybinės institucijos įpareigotos būti objektyvios ir nešališkos – aiškintis ir tirti kaltinančius ir teisinančius įrodymus, atsakomybę švelninančias aplinkybes.[241] Teismas turėjo būti nepriklausomas – stiprus iš oro ir iš vidaus".[242] Teisėjo nešališkumui skirti atskiri BPĮ 85-86 straipsniai, numatantys, jog teisėjas ne tik gali nusišalinti, bet ir gali būti nušalintas. Teismui taip pat buvo keliami „vieningumo" („kad teismo funkcijos nebūtų skaldomos tarp nevienodų organų, t. y. kad nebūtų ypatingų teismų arba steigiamų *ad hoc*"[243]) ir „pilnumo" („kad visi piliečiai, be išimčių, būtų lygūs prieš teismą, kad pašalinė valdžia nesikištų į teismo darbą ir kad teismas turėtų pakankamai priemonių

---

236 Mindaugas Maksimaitis, *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais* (Vilnius: Justitia, 2001), 15.

237 Darbe nebus nenagrinėjami okupuotus Lietuvos teisės bruožai. (XVIII a. pabaiga – 1918 m.).

238 *Laikinosios vyriausybės žinios*, nr. 23 (Kaunas: Lietuvos valstybės spaustuvė, 1919).

239 Autorių kolektyvas, *Lietuvos teisė, 1918-2018m.: šimtmečio patirtis ir perspektyvos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018), 618; Antanas Kriščiukaitis, *Baudžiojomojo proceso paskaitos* (Kaunas, 1928), 6-15.

240 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20.

241 Stasys Vansevičius, *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940: mokomoji priemonė* (Vilnius: Justitia, 1996), 73-75; Antanas Kriščiukaitis, *supra* note 239, p. 54-56. Vytautas Andriulis et al. *supra* note 210, p. 428-434.

242 Antanas Kriščiukaitis, *op. cit.,* p. 7.

243 *Ibid.*; Autorių kolektyvas, *supra* note 239, p. 618.

teisingumo tikslui pasiekti“) reikalavimai.[244]

Proceso eigą lėmė tarp šalių vykstantis ginčas, pavyzdžiui, BPĮ 91[1] straipsnyje nurodoma, jog „jei kaltinamasis prisipažino kaltas ir jo prisipažinimas nesukelia jokių abejojimų, tad taikos teisėjas gali be tolesnio tardymo daryti sprendimą“, šią mintį pagrindžia ir BPĮ 632 straipsnyje vartojama frazė „šalių teismo rungtynėse teisės“.

Įrodinėjimas, pavyzdžiui, pas taikos teisėją buvo labai struktūrizuotas ir priminė labiau bendrosios teisės tradicijai būdingą įrodinėjimo proceso skirstymą į „kaltinimo įrodinėjimą“ ir „gynybos įrodinėjimą“, nes, pavyzdžiui, BPĮ 92 straipsnis numatė, kad taikos teisėjas apklausia „iš pradžios nukentėjusį dėl nusikalstamojo darbo asmenį, kad ir būtų jis byloje kaltintojas arba civilinis ieškovas, paskui kaltintojo liudytojus, o po to klausia kaltinamąjį, kuo jis gali pasiteisinti, ir išklauso tiek jį patį, tiek jo nurodytus liudytojus.“[245] Tačiau baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas buvo aktyvus: galėjo skirti įvairius procesinius veiksmus, pavyzdžiui, apžiūrėjimą, ištyrimą, ekspertizę bei užduoti papildomų klausimų ar apklausti liudytojus, (pavyzdžiui, BPĮ 701-703 straipsniai). BPĮ 724 straipsnis įpareigoja teisėją nustatyti tiesą (buvo siekiama surasti materialiąją tiesą)[246], todėl jis negalėjo pasitenkinti tik tais įrodymais, kuriais operuoja kaltinimas ir gynyba. Teisėjo pareiga buvo surinkti visus įrodymus, kad faktai būtų visiškai aiškūs.[247] Teisminio nagrinėjimo metu galiojęs žodiškumo principas reikalavo, jog įrodymai teismo posėdyje būtų dėstomi žodžiu. Teorijoje buvo išskiriamos šios įrodymų rūšys: liudytojo parodymai, ekspertų išvados, dokumentai ir asmens ar daikto apžiūra.[248] Kaltinamojo kaltės klausimą teismas sprendė „savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis bylą sprendžiant paaiškėjusiomis aplinkybėmis“ (BPĮ 119 straipsnis). Taigi buvo laisvas vertindamas įrodymus.

Nepriklausomybės praradimas ir prievartinis Lietuvos inkorporavimas į Sovietų Sąjungą reiškė ir Lietuvos baudžiamosios justicijos institucijų sugriovimą. Teisinių institucijų sunaikinimo procesas santykinai skirstomas į kelis etapus: 1) 1940 m. birželio 17 dienos – rugpjūčio 3 dienos (iki prievartinio inkorporavimo į Sovietų Sąjungą), 2) 1940 m. rugpjūčio 3 dienos – gruodžio 1 dienos (iki prievartinio inkorporavimo į Sovietų Sąjungą; dar neįsigaliojo RTFSR baudžiamojo proceso kodeksas), 2) 1940 m. gruodžio 1 dienos – 1941 m. birželio 22 dienos (įsigaliojo RTFSR baudžiamojo proceso kodeksas, šis laikotarpis tęsėsi iki nacistinės Vokietijos okupacijos).[249] 1941-1944 m. Lietuvos baudžiamoji justicija, kaip ir visa teisinė sistema, patyrė dar didesnių iššūkių – Lietuvos laikinosios vyriausybės pastangomis Lietuvoje vėl pradėjo galioti 1938 m. Lietuvos Konstitucija bei keli kiti teisės aktai, tarp jų ir Baudžiamojo proceso įstatymas. Nacistinės Vokietijos okupacijos laikotarpiu buvo stengiamasi kuo daugiau

244 Antanas Kriščiukaitis, *op. cit.*; Autorių kolektyvas, *op. cit.*

245 Autorių kolektyvas, *op. cit.*, p. 626.

246 Antanas Kriščiukaitis, *supra* note 239, p. 28; Stasys Vansevičius, *supra* note 241, p. 67-70.

247 Stasys Vansevičius, *op. cit*., p. 67.

248 *Ibid.*

249 Autorių kolektyvas, *supra* note 239, p. 631. Vidmantas Žiemelis, „Prokuratūros raida Lietuvoje: nuo ordinario iki konstitucinio instituto“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas 2011), 50.

apriboti atkurtą Lietuvos baudžiamosios justicijos teisinį reguliavimą, tačiau „susidarė ekstraordinarinė situacija, kai, įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią Lietuvoje pasisavinus okupantams, į okupacinį .,teisingumą" vykdančios institucijos rankas neperėjusi jos teisminė valdžia toliau vadovavosi lietuviškais įstatymais ir savo sprendimus skelbė Lietuvos Respublikos vardu (vokiečiams vėliau tai uždraudus, jie imti skelbti įstatymo vardu). Teismas šiuo atveju vadovavosi konstituciniu teisėjo nepriklausomumo principu, sudariusiu teisines prielaidas tęsti Lietuvos teisingumo valdžią, net ir esant sutrikdytoms kitoms valstybės valdžios funkcijoms.[250] Pasitraukus vokiečių okupantams, o Lietuvą pakartotinai okupavus Sovietų Sąjungai, Lietuvos teritorijoje vėl pradėjo galioti RTFSR proceso įstatymai.

1950-1960 m. sovietinė valdžia ėmėsi peržiūrinėti įstatymų leidybos klausimus ir nusprendė kodeksų, taip pat ir baudžiamojo proceso kodekso, leidybą perduoti sąjunginėms respublikoms. Kaip pažymi M. Maksimaitis, sovietmečio pradžioje nemažai pastangų ir laiko reikalavo Lietuvai primestos teisės perėmimas, apsipratimas su padėtimi ir prisitaikymas prie jos. Todėl toliau baudžiamojo proceso modelių analizė (tiek, kiek ji susijusi su teisėjų vaidmeniu ir įgaliojimais vertinant įrodymus) tęsiama nagrinėjant XX a. **Lietuvos okupacijos laikotarpį ir tuo metu galiojantis 1961 m. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksą.**

Kaip pažymima doktrinoje, šio istorinio laikmečio Lietuvos baudžiamojo proceso modelis – tai tipinis socialistinės (sovietinės) teisės tradicijos baudžiamojo proceso modelis, kurio pamatas yra žemyninės Europos teisės tradicijos vokiškos teisinės šeimos proceso modelis, – papildytas tam tikrai socialistinei (sovietinei) teisės tradicijai būdingų procesinių elementų.[251]

Šis Baudžiamojo proceso kodeksas, „pilnas partinės – policinės sistemos dvasios <...>, buvo ryškus kontrastas tarp įstatymo retorikos ir praktinių realijų, tarp žmogaus teisių deklaravimo popieriuje ir ciniško jų ignoravimo gyvenime".[252] Baudžiamojo proceso uždaviniai buvo paremti „socialistinio teisėtumo" dvasia ir komunistinės visuomenės kūrimo ideologija: „Baudžiamasis procesas turi padėti stiprinti socialistinį teisėtumą, užkirsti kelią nusikaltimams ir juos visiškai likviduoti, auklėti piliečius, kad jie nenukrypstamai laikytųsi tarybinių įstatymų ir gerbtų socialistinio bendro gyvenimo taisykles."[253]

Analizuojant 1961 m. BPK nuostatas bei tuometę teisės doktriną, susidaro įspūdis, jog bylą nagrinėjant teisme vyravo rungimosi modeliui būdingi bruožai: teisėjo nepriklausomumas ir formalus proceso šalių lygiateisiškumas, tiesioginis įrodymų tyrimas, viešumo ir žodiškumo principai ir kt., (bent jau taip teigiama sovietinės baudžiamojo

250 Autorių kolektyvas, *supra* note 239, p. 633.

251 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 121 plačiau apie socialinės tradicijos baudžiamojo proceso modelį skaityti ten pat 75-103.

252 Karolis Jovaišas, „Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai (1)" *Teisės apžvalga*, nr. 4 (1990), 3.

253 Autorių kolektyvas, *op. cit.*, p. 633.

proceso teisės šakos doktrinoje).[254] Doktrinoje kalbant apie teisėjo nepriklausomumą pastebima, jog teisėjas visgi yra įpareigotas vykdyti ne tik valstybinio kaltinimo funkcijas, bet ir tam tikra apimtimi ir baudžiamojo persekiojimo, pavyzdžiui, iškelti baudžiamąją bylą paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams (LTSR BPK 281 ir 282 straipsniai.) ar pats pakeisti prokuroro pareikštą kaltinimą.[255]

Buvo teigiama, jog baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas yra aktyvus ir privalo nustatyti objektyviąją tiesą. Ir nors kaltinamoji išvada suformuluojama ir pagrindžiama parengtinio tardymo metu surinktais įrodymais, teismas juos privalo visapusiškai ir objektyviai patikrinti, išklausyti visus parodymus bei patikrinti kitus įrodymus.[256] Todėl negali pasitenkinti tais įrodymais, kuriuos jam pateikia proceso šalys (LTSR BPK 263 straipsnio 2 dalis). Teisėjas gali liudytojams užduoti klausimus net tada, kai juos apklausia kiti proceso dalyviai, turi iniciatyvos teisę šaukti naujus liudytojus, išreikalauti dokumentus ir pan. (pavyzdžiui, LTSR BPK 309 straipsnio 3 dalis). Teismas savo iniciatyva galėjo tikrinti bet kurią aplinkybę, nors to neprašo prokuroras ar kiti teisminio nagrinėjimo dalyviai.[257] Tik teisiamajame posėdyje išnagrinėtais įrodymais teismas grindė nuosprendį pagal vidinį savo įsitikinimą, vadovaudamasis įstatymu ir socialistine teisine sąmone (LTSR BPK 331 straipsnis).

Ir nors okupuotoje Lietuvoje plačiai buvo deklaruojami svarbiausi baudžiamojo proceso principai, tačiau realybėje sovietinė ideologija ir jai tarnaujanti valstybės doktrina nepripažino klasikinio valdžių padalijimo, „todėl nebuvo leistina statyti „dirbtinių kliūčių", skiriančių vieną valdžios šaką nuo kitos; visos valdžios šakos privalančios dirbti išvien ir vienam tikslui, komunistų partijai vadovaujant".[258] Nagrinėjant bylą iš teisėjo buvo reikalauta teismo procesą vesti taip, kad teisminio nagrinėjimo dalyviai ir kiti teismo salėje esantys asmenys pajustų „pagarbą teismui, kaip tarybų valstybės organui".[259] „Teisėjai privalėjo tik „objektyviai taikyti teisę, kurią kurti ir sankcionuoti leista vien sovietinei valstybei. Bet koks nukrypimas nuo šio reikalavimo vertintinas kaip profesinis aplaidumas ar „tinkamų" asmeninių savybių trūkumas."[260]

Pasak B. Nemicko, teisingumas ir teisėtumas sovietinėje sistemoje buvo negalimas dėl to, kad visa valdžios galia buvo sutelkta nekonstitucinio, bet iš esmės viešpataujančio ir visą politinį gyvenimą lemiančio kompartijos politinio biuro rankose, o valdžios,

---

254 Remigijus Merkevičius, *op. cit.*, p. 123; Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13, 55-67.

255 Marcelis Kazlauskas, *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras* (Vilnius: Mintis, 1989), 254-257.

256 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13, p. 70.

257 *Ibid.*

258 Autorių kolektyvas, *supra* note 239, p. 639; *Vytautas Andriulis et al. Dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių. (Vilnius: Teisės institutas, 2004), 31.*

259 Autorių kolektyvas, *op. cit.*, p. 639; Albinas Liakas, *supra* note 14, p. 9. Cituota pagal *Vytautas Andriulis et al., op. cit., p.* 32.

260 Autorių kolektyvas, *op. cit.*; *Vytautas Andriulis et al., op. cit*.

valdymo ir teismo institucijos buvo tik besąlygiškai klusnūs įrankiai jo rankose.[261]

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog tuo metu greta profesionalaus teisėjo buvo ir bendruomenės atstovai – liaudies tarėjai – lygiateisiai profesionaliam teisėjui (turėjo tokias pat teises kaip ir pirmininkaujantis teisme) ir kartu sprendė visus svarbiausius klausimus, įskaitant susijusius su nuosprendžiu (LTSR BPK 13 straipsnis).[262]

1.2.2. Teismo aktyvumas konstitucinėje paradigmoje

Atkuriant Lietuvos valstybingumą, pažymi M. Maksimaitis, kaip ir paskelbus nepriklausomybę 1918 m., iš karto teko atsižvelgti į neišvengiamą visuomeninių santykių nenutrūkstamo teisinio reguliavimo būtinybę, o apie staigų sovietinės teisinės sistemos atmetimą ir perėjimą prie naujos teisės, kurios apskritai dar ir nebuvo, negalėjo būti kalbos.[263] Šį naujausią (galima sakyti – dabartinį) istorinį etapą doktrinoje siūloma suskirstyti į du santykinai savarankiškus etapus: nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 2003 m. gegužės 1 d., kada galiojo gerokai papildytas senasis 1961 m. kodeksas, ir nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusio naujojo BPK, kuris, anot kūrėjų, buvo parengtas pasinaudojus šimtamete Vakarų Europos valstybių patirtimi ne mechaniškai implantuojant straipsnius, o atrenkant tik tokias įstatymines idėjas, kurios realiai galėjo būti panaudotos esamomis sąlygomis.[264] Tačiau darbo autorė pritaria nuomonei, jo šie etapai (jų metu galiojantys baudžiamojo proceso įstatymai) nelaikytini tokiais, kurie leistų kalbėti apie du akivaizdžiai besiskiriančius baudžiamojo proceso modelius[265], todėl toliau analizuotini kartu.

Apžvelgus istorinį baudžiamojo proceso modelių virsmą nuo labiau rungimosi link vis labiau tiriamojo, bei siekiant giliau atskleisti dabartinį Lietuvos konstitucinį baudžiamojo proceso modelį, tolesnė jo analizė, tiek, kiek ji susijusi su teisėjų vaidmeniu ir įgaliojimais vertinant įrodymus, tęsiama išsamiai analizuojant Konstitucinio Teismo doktriną.

Įdomu tai, kad dar 1999 metais Konstitucinis Teismas laikėsi pozicijos, jog teismas baudžiamajame procese negali būti aktyvus, nurodydamas, kad *„BPK normose numatytas teismo reikalavimas tardytojui ar kvotos organui, pripažinus, kad parengtinis tyrimas iš esmės nepilnas, pateikti naujus įrodymus leidžia teigti, jog teismui numatytos*

---

261 Autorių kolektyvas, *supra* note 239, p. 639; Bronius Nemickas, „Pavergtos Lietuvos valdymo sąranka," *Naujoji viltis*, nr. 8 (1975): 2-3. Cituota pagal Mindaugas Maksimaitis, Kristina Miliauskaitė ir Gintaras Šapoka, *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 107.

262 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13, p. 70.

263 Vytautas Andriulis et al. *supra* note 210, p. 500.

264 Plačiau apie tai: „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso projektas," *Teisės problemos*, nr. 3 (1999): 6, 41-174; Marcelis Kazlauskas, „Naujo Baudžiamojo procesos kodekso projekto koncepcija," *Teisė*, nr. 37 (2000): 64.

265 Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai, *supra* note 20, p. 134-135.

nebūdingos funkcijos. Kai teismas ar teisėjas duoda nurodymus tardytojui ar kvotos organui, tarp šių institucijų susiklosto atitinkami procesiniai ryšiai, kurie gali sąlygoti teismo suinteresuotumą. Taip sudaromos prielaidos abejoti, ar teismas, taikydamas šias normas, yra bešališkas arbitras. Pažymėtina, kad tokiais atvejais ir pačiam teisėjui gali būti sunkiau objektyviai vertinti bylos aplinkybes".[266] Nors tame pačiame Konstitucinio Teismo nutarime pateiktose ekspertų nuomonėse jau buvo išsakyta pozicija, jog „Konstitucija nenumato, kad byloje sprendimą teismas turi priimti remdamasis vien tais įrodymais, kuriuos pateikė šalys, ir pats šioje srityje negali rodyti jokios iniciatyvos. Baudžiamojoje teisenoje yra būtina siekti nustatyti materialią tiesą, neapsiribojant formalios tiesos nustatymu. Todėl tokia situacija, kai teismas, matydamas, jog, norint nustatyti materialią tiesą byloje, yra būtina ir įmanoma gauti naujų įrodymų, nesiimtų jokių priemonių tiems įrodymams išreikalauti, reikštų ne teisingumo vykdymą, o atsisakymą vykdyti teisingumą. [...] Teismo reikalavimas pateikti naujus įrodymus nereiškia kvotos organų ir tardytojo veiklos kontrolės funkcijos atėmimo iš prokuroro. Naujų įrodymų teismas reikalauja norėdamas tinkamai įvykdyti savo pareigą – teisingai išspręsti bylą. Teigti, kad teismo reikalavimas pateikti naujus įrodymus prilygsta kvotos organų ir tardytojų veiklos kontrolės vykdymui, yra neteisinga ir dėl to, kad kontrolės sąvokos turinys yra kitoks, daug įvairiapusiškesnis."[267]

Naujajame BPK į aukščiau minėtą Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarime išsakytą teismo poziciją nebuvo atsižvelgta, mat BPK projekto kūrėjai įgyvendino aktyvaus teismo idėją, atsižvelgdami į Konstitucinio Teismo išsakytą poziciją, jog analogiškas teisinis reguliavimas gali būti vertinamas kaip tinkamas kitoje baudžiamojo proceso normų sistemoje. Projekto autoriai laikėsi pozicijos, jog savo nutarime Konstitucinis Teismas, aiškindamas teismo nešališkumo principą, labiau orientavosi į anglosaksų teisės tradiciją, o ne kontinentinę teisę, aktyvius teismo veiksmus vertindamas kaip nešališkumo pažeidimą.[268]

Ilgainiui ši 1999 m. vasario 5 d. nutarime išdėstyta Konstitucinio Teismo pozicija buvo reinterpretuota paties Konstitucinio Teismo. Kaip pažymima doktrinoje, tokia korekcija galėtų būti paaiškinta būtinumu pirmiausia užtikrinti teisės į gynybą principą, antra – sudaryti sąlygas tinkamai vykdyti teisingumą – priimti teisingus sprendimus.[269]

Dar 2000 m. gegužės 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad „*Teismo konstitucinė funkcija – teisingumo vykdymas yra iš esmės kitokia nei vadovavimas ikiteisminiam bylos tyrimui, šio tyrimo kontrolė, valstybinio kaltinimo palaikymas ir t. t. Vykdydamas teisingumą teismas nagrinėja jau paruoštą baudžiamąją bylą,*

---

266 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta351/content>

267 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta351/content>

268 Gintaras Goda, *supra* note 55, p. 68-92.

269 Gintaras Goda, *supra* note 55, p. 86, su nuoroda į Egidijus Kūris, „Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai." Iš *Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė*. (Vilnius, 2001), 141.

sprendžia teisiamojo kaltės klausimą, skiria jam bausmę arba jį išteisina. Kita vertus, teismas ir teisėjas, vykdydami teisingumą, nėra saistomi ikiteisminio bylos nagrinėjimo metu [...] surinktų įrodymų: teismo konstitucinė priedermė – visapusiškai, pilnai ir objektyviai ištirti visą bylos medžiagą ir priimti teisingą sprendimą".[270] Plėtodamas šią doktriną, Konstitucinis Teismas dar labiau detalizavo teisėjo vaidmenį: *„Teisinės valstybės ir teisingumo principai suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus" bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), inter alia prokurorams"*[271], taip galutinai įtvirtindamas Teismo kaip aktyvaus baudžiamojo proceso subjekto statusą.[272]

Siekdamas paneigti dvejones dėl funkcijų su(si)pynimo ir stiprindamas aktyvaus ir nešališko teisėjo vaidmenį bei jo pareigą nustatyti tikrąją tiesą byloje, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad *„Konstitucija, inter alia joje įtvirtinti teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principai, suponuoja tai, kad duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas. Šiame kontekste pabrėžtina, kad teismas, duodamas pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus (kurių neįmanoma atlikti teisme), neturi nurodyti, kaip toks pavedimas privalo būti vykdomas, kokį rezultatą norima gauti ir pan."*[273]

Analizuojant Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tendencijas pastebėta, jog teismo, kaip aktyvaus baudžiamojo proceso dalyvio, vaidmuo vis stiprėja teismui suteikiant papildomus įgaliojimus tinkamai vykdyti savo konstitucinę funkciją. Pavyzdžiui,

---

270 Konstitucinis teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį į tai, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 gegužės 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2012 m. rugsėjo 25 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/nutarimai-isvados-ir-sprendimai/138/y2023>

271 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga per internetą <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content >

272 Vadovaudamasis Konstitucine Jurisprudencija, analogiškos pozicijos laikosi ir LAT pažymėdamas, kad „asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės, teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta; teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (...)." Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-398/2013.

273 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content >

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime[274] prieštaraujančia Konstitucijai pripažinta BPK norma tiek, kiek joje nenustatyta, kad teismas savo iniciatyva kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes gali pakeisti iš esmės skirtingomis. Taip pat išplėstos teismo galimybės perkvalifikuojant kaltinime nurodytą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kuriame nustatyti kitokie ar nauji nusikalstamos veikos požymiai ar kitos veikos kvalifikavimui reikšmingos aplinkybės.

2017 m. birželio 26 d. Konstitucinis Teismas pripažino, kad BPK 326 straipsnio 1 dalies 4 punktas tiek, kiek jame nenustatyti apeliacinės instancijos teismo įgaliojimai, nustačius, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo ir tai gali lemti esminį nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą, perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, prieštarauja Konstitucijai. Šioje byloje Konstitucinis Teismas aiškino dviejų esminių apeliacijos principų *non reformatio in peus* ir *tantum devolutum quantum appelantum* ribas. Pažymėtina, kad Europos Tarybos rekomendacijoje nustatyta, kad tuo atveju, kai teismo sprendimą skundžia tik kaltinamasis, turėtų būti atsižvelgiama į *reformatio in peius* draudimo principą, o rekomendacijos aiškinamajame rašte nurodyta, jog iš esmės neteisinga skirti sunkesnę bausmę tuo atveju, kai skundas paduotas tik gynybos tikslais. Neteisingumas kyla ne tik dėl netikėtumo (kai prokuroras nėra padavęs skundo), bet ir dėl kaltinamųjų atgrasymo nuo jų teisės apskųsti teismo sprendimą įgyvendinimo.[275] Tačiau Konstitucinis Teismas, neneigdamas šių principų svarbos ir jų keliamų ribojimų, konstatavo, kad dabartinis teisinis reguliavimas[276] nesudaro prielaidų teismui priimti teisingą sprendimą byloje ir tinkamai įvykdyti teisingumą.[277]

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad konstitucinėje jurisprudencijoje suformuota bendroji teisingumo vykdymo samprata, kurioje pabrėžiamas ne tik materialiojo teisingumo siekis (teisingo sprendimo priėmimas), bet ir procedūrinio teisingumo[278]

---

274 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content >

275 Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R (92) 17 „Dėl nuoseklumo skiriant bausmes" (priedo F dalis).

276 Pagal kurį apeliacinės instancijos teismas, ištyręs naujus ar pirmosios instancijos teismo jau tirtus įrodymus, kuriuos įvertinus galėtų būti padarytos išvados, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo ir tai gali lemti nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą, ribojamas baudžiamojo proceso teisės principų *non reformatio in peius* ir *tantum devolutum quantum appellatum*, neturi įgaliojimų perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

277 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1721/content >

278 Šiuo atveju procedūrinį teisingumą galima apibūdinti kaip ginčų sprendimo būdų arba procedūrų, taip pat jas vykdančio asmens elgesio atitiktį tam tikriems standartams, kurie lemia, ar ginčo šalys supras tiek ginčo nagrinėjimą, tiek galutinį jo sprendimą kaip teisingą. Plačiau apie tai Viktoras Justickis ir Gintautas Valickas, *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje.* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006), 96.

vykdymas (griežtas procesinių taisyklių laikymasis)[279]: „*Konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (inter alia Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimai). Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi*“.[280]

Taigi šių dviejų elementų konvergencija ir darna yra būtina, kaip ir tinkamam procedūrinio teisingumo užtikrinimui yra būtinas teisėjų nešališkumas. Nors, kaip minėta, istoriškai nešališkumas buvo siejamas su būtent su teismo (teisėjo) pasyvumu. Taigi toliau bandoma atsakyti į klausimą, ar aktyvus teisėjas gali būti nešališkas.

Jau 2000 m. prieš Kristų Babilono karalius Hamurabis siekė, kad teismai būtų nešališki ir su šališkumu kovojo griežtomis priemonėmis, tai iliustruoja Hamurabio teisyno (įstatymo) 5 straipsnis: „(...) jeigu teisėjas išnagrinėjo bylą, paskelbė sprendimą ir parengė suantspauduotą dokumentą, o paskui pakeitė savo sprendimą – tai šį teisėją reikia įkaltinti sprendimo, kurį jis paskelbė pakeitimu, ir jis privalo sumokėti [baudą] dvylika kartų didesnę už ieškinio sumą šioje byloje, be to, teismo susirinkime jį reikia išvaryti iš jo teisėjo krėslo ir jis neturi grįžti ir posėdžiauti drauge su teisėjais teisme“.[281]

Šiandieninėje visuomenėje teisėjo nešališkumo svarba pabrėžiama įvairiuose tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas žmogus, remdamasis visiška lygybe, turi teisę į tai, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas, kuris nustatytų jo teises ir pareigas ar jam pareikšto kaltinimo pagrįstumą. Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta kiekvieno žmogaus teisė, kad jo byla būtų teisingai išnagrinėta per kiek įmanoma trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Paminėtinos ir 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/32 bei 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliucija Nr. 40/146, patvirtinusios „Pagrindinius teismo nepriklausomumo principus “. Taip pat Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis, kuriame teigiama, jog „*Kiekvienas asmuo* turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma

279 Rima Ažubalytė et al. , *supra* note 106, p. 152-153.

280 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content >

281 Juozas Kairys ir Antanas Tamošaitis, *Hammurabio įstatymas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1938), 32; Jevgenij Machovenko, *supra* note 117, p. 114.

trumpesnį laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas“.[282]

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje, BPK 44 straipsnio 5 dalyje taip pat įtvirtinta asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisė į tai, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Tačiau teismų praktikoje, aiškinant teismo nešališkumo principo turinį, neapsiribojama vien tik asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisės į nešališką teismą garantijomis; pažymima, jog teismas privalo būti nešališkas *visiems* proceso dalyviams.[283] Taigi bendriausia prasme šis principas suvokiamas kaip suinteresuotų bylos baigtimi proceso dalyvių garantija, kad baudžiamoji byla būtų išnagrinėta teismo, neturinčio ir neišreiškiančio jokio išankstinio nusistatymo prieš proceso dalyvius.[284] Tai reiškia, kad tiriant ir nagrinėjant baudžiamąją bylą su proceso šalimis būtų elgiamasi vienodai, kad procesą vykdantys subjektai nebūtų suinteresuoti vienai iš šalių priimti palankų sprendimą ar kitaip nesudarytų prielaidų suabejoti jų veiklos objektyvumu.[285] Be to, pačiu svarbu nepamiršti, jog teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens (ne)kaltumo padarius nusikalstamą veiką[286], taip pat kitų baudžiamojoje byloje nagrinėjamų klausimų. Siekdamas nustatyti tiesą teismas baudžiamajame procese privalo aktyviai dalyvauti – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, neleisti asmenims piktnaudžiauti jų teisėmis, spręsti kitus bylos nagrinėjimui svarbius klausimus.[287] Kaip jau buvo minėta, būtent jis yra teismo proceso „šeimininkas“. Taigi kyla klausimas, kaip užtikrinamas teismo nešališkumas įgyvendinant jam pavestus funkcijas? Įvertinus tai, kad šio principo turinys yra labai platus, jis bus analizuojamas tiek, kiek jo turinio realizavimas riboja aktyvų teismo veikimą. Sistemiškai vertinant įvairius teisėjų nešališkumo principo turinio elementus, jis bus analizuojamas dviem pjūviais: pirma, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso subjektus, kurie realizuoja savo teisę į nešališką teismą ir teismo pareigą būti nešališkam, t. y. kaip teisė nušalinti ir (ar) pareiga nusišalinti; antra, atsižvelgiant į subjektyvųjį ir objektyvųjį jo aspektus.

Pradedant analizuoti nušalinimo ir nusišalinimo reguliavimą, pažymėtina, kad BPK nešališkumo užtikrinimo institutui skiriamas atskiras skirsnis „Nušalinimas“. Kaip pažymima doktrinoje, nušalinimo institutas – tai procesinis institutas, kuris turi

---

282 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:12016P/TXT

283 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96-489/2018.

284 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

285 Raimundas Jurka et al., *supra* note 56, p. 78.

286 *Ibid.,* p. 100.

287 *Ibid.,* p. 103.

garantuoti, kad nagrinėjant bylą įtakos sprendimo priėmimui negalės daryti suinteresuoti bylos baigtimi proceso dalyviai.[288] BPK 57-61 straipsniuose įtvirtintų nušalinimo instituto nuostatų visuma ir sistema lemia dvejopą nešališkumo principo baudžiamajame procese įgyvendinimą. Pirma, šis principas taikomas įgyvendinant proceso dalyvių, ginančių teisėtus materialius interesus, teisę pareikšti nušalinimą atitinkamiems proceso subjektams, nagrinėjamu atveju – teismui (teisėjui). Antra, šis principas taikomas ir įstatyme atitinkamiems subjektams, tarp jų ir teismui (teisėjui), nes jiems numatyta pareiga patiems nusišalinti (BPK 59-61 straipsniai).[289] Todėl nešališkumo principo paskirtis, kaip teigiama doktrinoje, yra ne tik užkirsti kelią toliau baudžiamojoje byloje dalyvauti bylos baigtimi suinteresuotiems atitinkamiems subjektams, bet ir iš anksto *a priori* numatyti, kad toks suinteresuotumas anksčiau ar vėliau gali būti.[290]

EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teismo nešališkumo reikalavimas suteikia teisę asmeniui, kuriam pareikštas baudžiamasis kaltinimas, išreikšti savo abejones teismo nešališkumu ir reikalauti, kad šios abejonės būtų motyvuotai įvertintos, bei suponuoja pareigą teisėjui *ex officio* aktyviai veikti. [...] Konvencija sukuria teismui *in corpore* ir kiekvienam teisėjui atskirai tam tikrą pareigą kontroliuoti save, rūpintis, kad visuomenė ir kaltinamasis pasitikėtų jais ir galiausiai jų priimtu procesiniu sprendimu.[291]

Šiuo aspektu EŽTT išskiria teismo pareigą aktyviai veikti: paviešinti jam žinomus pagrindus, dėl kurių jis gali būti laikomas šališku, ir pats savo iniciatyva nusišalinti, nedalyvauti procese. Kitas svarbus teismo pareigos aktyviai veikti turinio elementas – teismo pareiga aktyviai ir reikiamu nuoseklumu bei rūpestingumu ištirti ir motyvuotai įvertinti tas aplinkybes, kurias, kaip objektyviai pagrįstą abejonę teismo nešališkumu, nurodo kaltinamasis ar jo gynėjas, nebent šių proceso dalyvių išreikštos abejonės yra aiškiai nepagrįstos.[292] EŽTT teismo nešališkumo sąvoką aiškina ne tik autonomiškai, bet ir pakankamai plačiai.[293] Išskirtinį dėmesį skirdamas teisėjo išoriniam įvaizdžiui (angl. *appearances*) bei nevengia formuluotės „*Justice must not only be done; it must*

---

288 Gintaras Goda et al., *supra* note 205, p. 158.

289 Raimundas Jurka et al., *op. cit.,* p.78.

290 Raimundas Jurka et al., *supra* note 56.

291 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,", *supra* note 54, p. 71; Įdomu tai, jog pasak Robert Esser, pareigą nusišalinti EŽTT sieja tik su objektyvaus nešališkumo reikalavimu. Ši pareiga nėra subjektyvaus nešališkumo sudedamoji dalis Robert Esser, *Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht. Die Grundlagen im Spiegel der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR) in Straßburg,* (Berlin 2002), 554.

292 *Remli v. France*, no. 16839/90, ECHR, 1996.

293 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,", *op. cit.*, p. 69, su nuorodom į Robert Esser, *Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht. Die Grundlagen im Spiegel der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR) in Straßburg,* (Berlin 2002), 539, Mark E. Villiger, *supra* note 57, p. 243.

also be seen to be done".[294] Pabrėždamas nešališkumo svarbą EŽTT yra pažymėjęs, jog teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą yra tokia iškili, kad negali būti paaukota dėl tikslingumo.[295]

Antra, nešališkumo principas gali būti analizuojamas kaip objektyvaus ir subjektyvaus nešališkumo vienovė. Kaip jau buvo minėta, teismo šališkumas reiškia konkrečių faktinių aplinkybių ar konkrečios situacijos nulemtą išankstinį teismo nusistatymą ar nusiteikimą vienos iš proceso šalių naudai ar, atvirkščiai, nenaudai.[296] Tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek nacionalinių teismų praktikoje išaiškinta, kad teismo nešališkumo reikalavimas apima du aspektus. Pirma, teismo pareiga būti subjektyviai nešališkam reiškia, kad nagrinėdamas bylą teisme bei įgyvendindamas savo pareigą veikti aktyviai bei nustatyti tikrąją tiesą teisėjas negali asmeniškai dėl kokių nors priežasčių būti iš anksto nusistatęs arba būti tendencingas vienos iš bylos šalių atžvilgiu. Antra, teismas turi būti nešališkas objektyviąja prasme, t. y. bet kuriame proceso etape teismas turi užtikrinti, jog su proceso šalimis bus elgiamasi lygiai ir sąžiningai, nė vienai iš jų nesuteikiant papildomų garantijų ar privilegijų, nė vienai jų nerodant „juridinio" palankumo, teismas turi pateikti pakankamas garantijas, pašalinančias bet kokią abejonę, kylančią dėl galimo teismo šališkumo, ypač tuomet, kai imasi aktyvių veiksmų.[297] Pagal BPK visuomet šališku pripažįstamas teismas, kai bylą išnagrinėjo nors vienas teisėjas, negalėjęs dalyvauti procese dėl BPK 58 straipsnyje išvardytų priežasčių, kurias sąlyginai galima suskirstyti į subjektyvų ir objektyvų šališkumą lemiančias priežastis: teisėjo šeimos ar giminystės santykius *(intuitus personae)* su proceso dalyviais (BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punktas.), paties teisėjo ar jo šeimos narių ar giminaičių suinteresuotumą bylos baigtimi (BPK 58 straipsnio 1 dalies 3 punktas); teisėjo dalyvavimą toje pačioje byloje atliekant skirtingas funkcijas (BPK 58 straipsnio 1 dalies 2 punktas

---

294 *Morice v. France*, [GC], no. 29369/10, ECHR, 2015; *Campbell ir Fell v. The United Kingdom*, no. 7819/77; 7878/77, ECHR, 1984; *Castillo Agar v. Spain*, no. 28194/95, ECHR, 1998; *Padovani v. Italy*, no. 13396/87, ECHR, 1993; *Piersack v. Belgium*, no. 8692/79, ECHR, 1982; *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland,* no. 13778/88, ECHR, 1992.

295 *Texeira de Castro v. Portugal*, no. 25829/94, ECHR, 1998.

296 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,", *supra* note 54; Mark E. Villiger , *supra* note 57, p. 245.

297 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2010;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306-895/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-340/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-193/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-187/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102-222/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162-697/2016; *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, ECHR, 2000; *Micallef v. Malta,* no. 17056/06, ECHR, 2009.

ir BPK 58 straipsnio 2 dalies 1 punktas); klausimų, susijusių su procesinės prievartos priemonės taikymu, sprendimą (BPK 58 straipsnio 2 dalies 2 punktas); tos pačios bylos nagrinėjimą antrą kartą (BPK 58 straipsnio 2 dalies 3-6 punktai) .

Kaip rodo teismų praktika, subjektyvusis šališkumas baudžiamajame procese yra konstatuojamas pakankamai retai. Tokią situaciją visų pirma lemia sisteminiai sprendimai, pavyzdžiui, kai byla net neskiriama teisėjui, kuris yra deklaravęs savo privačius interesus – t. y. nurodęs artimus asmenis (galimą interesų konfliktą).[298] Beje, LAT vertindamas teisėjo nešališkumą taip pat atkreipia dėmesį į šį aspektą: „sprendimuose nepatvirtinti teisėjos *(duomenys neskelbtini)* nusišalinimo ir atmesti nuteistojo E. B. gynėjo pareiškimą dėl šios teisėjos nušalinimo teisingai nurodoma, kad teisėja ir nuteistasis kolegomis darbe buvo prieš 20 metų, kartu dirbo santykinai neilgą ketverių metų laikotarpį, apie artimą savo socialinį santykį su nuteistuoju teisėja nėra nurodžiusi savo viešoje viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės tarnyboje deklaracijoje, teisėja su nuteistuoju bendraujanti tik epizodiškai, jų nesieja artima draugystė".[299] EŽTT byloje Kaminskienė prieš Lietuvą pažymėjo ir tai, kad teisėjui vieną kartą nusišalinus nuo sprendimo priėmimo dėl santykio (ryšių) su proceso subjektais, nusišalinti privalo visada nagrinėjant klausimus, susijusius su šiais asmenimis: „*Teismas pabrėžia, kad teisėjai E. L. ir D. Š. patys deklaravo savo asmeninius ryšius su R. Ž. ir G. B., kurie, jų manymu, trukdė nagrinėti tam tikras bylas, kuriose šie asmenys dalyvavo [...]. Taigi teisėjai patys pripažino, kad juos su minėtais asmenimis sieja artimesni nei tiesiog buvusių bendrakursių ryšiai. [...] Teismas taip pat pastebi, kad kai kurie procesai, nuo kurių teisėjai E. L. ir D. Š. nusišalino, vyko vos keli mėnesiai iki proceso, kuriame jie sprendė, ar priimti pareiškėjos kasacinius skundus. Todėl ryšiai tarp teisėjų ir R. Ž. bei G. B., kurie egzistavo kitų bylų nagrinėjimo metu, taip pat turėjo egzistuoti nagrinėjant pareiškėjos kasacinius skundus*."[300] Ir antra, būtent teisėjo nusišalinimas, kai jis nustato, jog byloje dalyvauja jo artimieji asmenys ar giminaičiai, arba jis pats arba jo šeimos nariai ar giminaičiai yra suinteresuoti bylos baigtimi.

Tuo tarpu objektyvaus teisėjų nešališkumo atvejų konstatuojama dažniau. Vienoje iš savo bylų EŽTT atkreipė dėmesį, kad valstybei kyla pareiga sukurti tokią teisinę sistemą, kad ji atitiktų Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje keliamus reikalavimus.[301] Todėl objektyvaus teisėjų nešališkumo atvejų kontekste įdomumo dėlei tikslinga paminėti (tačiau plačiau nesiplečiant dėl darbo apimties) esančią teisinio reguliavimo spragą – tai, jog BPK nekalbama apie draudimą teisėjui nagrinėti tą pačią bylą kelis kartus kasacinės instancijos teisme. Kaip yra pažymėjęs LAT: „*BPK 58 straipsnio 2 dalyje išvardintas baigtinis aplinkybių sąrašas, kurioms esant teisėjas negali dalyvauti*

---

298 Plačiau apie tai Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymas (pvz.: 11 straipsnis arba Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (pvz.: 34 straipsnis) Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas (pvz.: 8 straipsnis).

299 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-153-689/2021.

300 *Kaminskienė v. Lithuania*, no. 48314/18, ECHR, 2021.

301 *Dainelienė v. Lithuania*, no. 23532/14, ECHR, 2018.

nagrinėjant bylą“.[302] Akivaizdu, kad reglamentavimas nėra išsamus ir nuoseklus, sunku įžvelgti procesinį pagrindą, kuriuo teisėjo dalyvavimas bylą nagrinėjant pakartotinai kasacinėje instancijoje yra išskiriamas iš kitų.

Šiame draudimo nagrinėti bylą antrą kartą kontekste paminėtina EŽTT praktika (nepaisant to, jog ji didžiąja apimtimi yra susijusi su teisėjo veiksmais ikiteisminio tyrimo stadijoje), kurioje laikomasi nuostatos, kad tai, jog bylą nagrinėjantis teisėjas anksčiau yra priėmęs su ta pačia nusikalstama veika susijusių sprendimų, savaime negali būti traktuojama kaip aplinkybė, pateisinanti baiminimąsi dėl jo nešališkumo trūkumo; šiuo atveju yra svarbus atitinkamų sprendimų pobūdis.[303] O tuo atveju, jeigu teisėjas anksčiau baudžiamajame procese yra priėmęs tik formalius procesinio pobūdžio sprendimus, kuriuos priimant nepateikiamas įrodymų vertinimas ir neišreiškiama pozicija dėl kaltinamojo kaltumo (bylos esmės), nešališkumo trūkumo problema nekyla.[304] Taigi garantuojant kaltinamojo teisę į nešališką bylos nagrinėjimą, būtina, kad bylą nagrinėtų teisėjas, dėl kaltinamojo nepriėmęs sprendimų, kuriuose būtų pasisakęs dėl įtarimų pagrįstumo, duomenų ar faktinių bylos aplinkybių vertinimo ir pan. Tokie pasisakymai paprastai rodo išankstinę teisėjo nuomonę dėl bylos baigties, asmens kaltumo.[305] LAT vadovaudamasis EŽTT jurisprudencija taip pat akcentuoja priimamo sprendimo pobūdžio svarbą: „*BPK 141 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad įtariamasis atiduodamas į ekspertizės įstaigą, taip pat laikymo joje terminai nustatomi ar pratęsiami laikantis tos pačios tvarkos, kaip ir skiriant, pratęsiant ar apskundžiant suėmimą. Taigi, teismas, kurio žinioje yra byla, turi teisę ir pareigą spręsti priverčiamosios priemonės taikymo, įskaitant ir termino pratęsimo, klausimą. Atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju faktinių veikos aplinkybių konstatavimas turi neperžengti asmens „įtarimo būklės“ aprašymo ir netapti asmens kaltumo pripažinimu [...]. Tokia pati praktika pradėta formuoti ir vertinant teismo nešališkumą priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese priimant tarpinius sprendimus, tarp jų ir sprendimus dėl asmens atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą [...] Teisėjų kolegija, įvertinusi procesinės prievartos priemonės – atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą – paskyrimo ir terminų pratęsimo procedūros teisinį reguliavimą bei bylos aplinkybes, daro išvadą, kad, bylai esant teismo žinioje, joje priimtas procesinis sprendimas dėl BPK 141 straipsnyje nurodytos procesinės prievartos priemonės taikymo, įskaitant ir termino pratęsimo klausimą, nesudaro nušalinimo pagrindo, nustatyto BPK 58 straipsnio 2 dalies 2 punkte, taip pat nesuteikia*

---

302 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-27/2006.

303 *Marguš v. Koatia*, [GC], no. 4455/10, ECHR 2014.

304 *Gómez de Liaño y Botella v. Spain*, no. 21369/04, ECHR 2008; *Bulut v. Austria*, no. 17358/90, ECHR 1996.

305 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228-976/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-117-976/2020.

pagrindo spręsti, kad išnagrinėję šį klausimą teisėjai tapo šališki“.[306]

Taigi grįžtant prie minėtos teisinio reguliavimo spragos, paminėtina, jog esant tokiam neišsamiam teisiniam reglamentavimui bei iškilus tokiai situacijai, kuri vis tik kelia abejonių dėl teisėjo, ne pirmą kartą susidūrusio su konkrečia byla, belieka pasinaudoti BPK 58 straipsnio 1 dalies 4 punktu, kuris numato, kad teisėjas negali dalyvauti procese, jeigu proceso dalyviai nurodo kitas aplinkybes, keliančias pagrįstų abejonių teisėjo nešališkumu. Deja, šis atvejis neišsprendžia problemos dėl imperatyvios pareigos teisėjui pačiam nusišalinti esant minėtai situacijai. Tokiu atveju teisėjas turėtų neignoruoti ir įgyvendinti EŽTT jam numatytą pareigą veikti aktyviai, t. y. paviešinti jam žinomus pagrindus, dėl kurių jis gali būti laikomas šališku, ir pats savo iniciatyva nusišalinti, nedalyvauti procese. Čia kartu iškyla pareiga kitiems proceso dalyviams (pareigūnams) imtis visų įstatyme numatytų priemonių (nagrinėjamu atveju – pareikšti nušalinimą), jog bylos nagrinėjimo procesas būtų teisingas ir sąžiningas. Taip pat manytina, jog sprendžiant nu(si)šalinimo klausimą turėtų būti atsižvelgiama ir į atitinkamų sprendimų pobūdį (pavyzdžiui, byla galėtų būti nagrinėjama antrą kartą to paties teisėjo, jei ji buvo grąžinta į žemesnę instanciją išskirtinai dėl procesinio aspekto, tarkime, teismo nešališkumo pažeidimo ir nebuvo pasisakyta dėl bylos esmės).

Tačiau svarbiausia nepamiršti, jog vis dėlto draudimu du kartus nagrinėti tą pačią bylą yra siekiama garantuoti, kad kiekviena teismo sudėtis bet kurioje instancijoje bus visiškai nešališka ir neturės jokio išankstinio nusistatymo ar nuomonės nagrinėjant bylą.

Teismo pareiga veikti aktyviai tiesiogiai nesusijusi nė su vienu šališkumo pagrindu, tačiau teismui imantis aktyvių veiksmų, vienai iš proceso šalių teismas gali atrodyti kaip šališkas, labiau palaikantis kitą procesinę šalį. Kaip matyti iš LAT praktikos analizės, nereti atvejai, kai proceso normų reikalavimų pažeidimai, kuriuos padaro teismas, proceso dalyvių taip pat traktuojami kaip teismo šališkumas.

Todėl vertinant, ar teismas, vykdydamas savo konstitucinę pareigą nustatyti tikrąją tiesą baudžiamojoje byloje, yra nešališkas, iškyla problema nustatyti, kada yra tik įgyvendindama teismo pareiga veikti aktyviai, o kada tam tikrus teismo veiksmus jau reikėtų vertinti kaip peržengiančius nešališkumo ribą.

Doktrinoje pažymima, kad, veikdamas aktyviai arba susilaikydamas nuo tam tikrų veiksmų, šališkumą teismas gali pademonstruoti bet kuriuo procesinio pobūdžio ar net ir neprocesiniu veiksmu ar sprendimu, nesvarbu, kur tas veiksmas atliktas – teismo posėdžių salėje ar už jos ribų (plačiuoju požiūriu). Tad teismo šališkumą galima įžvelgti tiek apkaltinamajame teismo nuosprendyje ar nutartyje atmesti kaltinamojo prašymą rinkti faktinius duomenis (pvz., kaip liudytoją apklausti tam tikrą asmenį, paskirtį ekspertizę ar išreikalauti dokumentą), tiek iš klausimų, kuriuos teisėjas užduoda kaltinamajam ar liudytojui, tiek matyti iš teismo elgesio išklausant kaltinamojo gynėją (pvz., teismo pamokymuose gynėjui „nedėstyti teorijos ar vadovėlinių tiesų“), tiek iš organizacinių teismo veiksmų (pvz., neleidžiant kaltinamajam daryti teismo

306 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121-976/2021.

posėdžio garso įrašo).[307] Taip pat objektyviai pagrįstą abejonę teismo šališkumu gali lemti teismo elgesys, kai bylos nagrinėjimo etape teisėjas imasi ne tik teisingumo vykdymo ar vadovavimo teismo posėdžiui (tvarkos palaikymo jame), bet kaltintojo (kaltinimo) funkcijos[308] bei taip pažeidžia rungimosi principą[309], kuris reiškia, kad šalys privalo turėti galimybę ne tik pateikti įrodymus savo reikalavimams pagrįsti, bet taip pat ir teisę žinoti ir komentuoti visus įrodymus ir pastabas, pateiktus siekiant paveikti teismo sprendimą (atkreiptinas dėmesys į tai, kad patys teisėjai privalo gerbti proceso rungimosi principą, ypač kai jie atmeta skundą ar sprendžia ginčą savo paties iškelto motyvo pagrindu[310]).

Tačiau pažymėtina ir tai, kad nešališkumo principas negali būti suprantamas pernelyg plačiai. Analizuojant teismų praktiką pastebėta, jog stiprėjant aktyvaus teisėjo kaip proceso subjekto vaidmeniui pasitaiko atvejų, kai visiškai nepagrįstai keliamos abejonės dėl teismo (ne)šališkumo (ne)veikiant.

Atsižvelgiant į tai, kad teisėjo (teismo) šališkumas kaip tam tikra vidinė būsena ar moralinis – etinis nusiteikimas (nuostata) tiek pozityviu, tiek negatyviu požiūriu yra sunkiai įrodoma (galioja teismo nešališkumo prezumpcija), vertindamas teismo nešališkumą, EŽTT analizuoja tam tikras objektyviai išreikštas aplinkybes, kurios pakankamai pagrindžia teismo nešališkumo įspūdį.[311] EŽTT daro išvadą, kad pagrindas kalbėti apie teismo priklausomumą ar šališkumą yra tik tokia abejonė, kuri yra objektyviai pagrįsta (angl. *objectively justified*), o subjektyvi kaltinamojo baimė, nepasitikėjimas ar susirūpinimas negali būti laikomi objektyviai pagrįsta abejone.[312] Analogiškos pozicijos laikosi ir LAT, nurodydamas, kad „*Nešališkumo reikalavimo pažeidimui konstatuoti šalių nuomonės nepakanka, turi būti nustatytos aplinkybės, liudijančios teismo suinteresuotumą priimti sprendimą, palankų vienai kuriai nors proceso šaliai, ar tendencingą proceso organizavimą. Ar konkrečioje byloje yra pateisinamas pagrindas abejoti, kad konkretus teisėjas stokoja nešališkumo, nuteistojo (kaltinamojo) požiūris, nors ir yra svarbus, bet nėra lemiamas. Svarbiausią reikšmę turi tai, ar tokia abejonė gali būti laikoma pagrįsta*“.[313] Nesant konkrečių bylą nagrinėjančio teismo šališkumo

307 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,“, *supra* note 54, p. 94.

308 *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, no. 13778/ 88, ECHR, 1992.

309 Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje rungimosi principas suvokiamas kaip kaltinimo ir gynybos šalių galimybė žinoti ir komentuoti kitos šalies pateiktus įrodymus ir argumentus. *Kansal v. The United Kingdom*, no. 21413/02, ECHR, 2004; *Vermeulen v. Belgium*, no. 19075/91, ECHR, 1996.

310 *Vermeulen v. Belgium*, no. 19075/91, ECHR, 1996; *Skondrianos v. Greece*, no. 63000/00, 74291/01, 74292/01, ECHR, 2003; *Clinique Des Acacias Et Aut Res v. France*, no. 65399/01, ECHR, 2005.

311 *Padovani v. Italy,* no. 13396/87, ECHR, 1993.

312 *Fey v. Austria*, no. 14396/88, ECHR, 1993; *Vera Fernndez-Huidobro v. Spain*, no. 74181/01, ECHR, 2010; Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,“, *supra* note 54, p. 69, su nuorodom į Mark E. Villiger , *supra* note 57, p. 245, taip pat *Wettstein v. Switzerland*, no. 33958/96, ECHR, 2000.

313 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-976/2017.

požymių, šališkumo konstatavimas neturi būti grindžiamas vien tuo, kad teismas veikė aktyviai: „(...) *pirmosios instancijos teismas, pagrįstai nustatęs, kad yra pagrindas manyti, kad kaltinime nurodyta veika gali būti perkvalifikuota (BPK 256 straipsnio 2 dalis), atnaujindamas įrodymų tyrimą teisme (BPK 300 straipsnio 2 dalis) ir apie šią galimybę pranešdamas nagrinėjimo teisme dalyviams, neparodė savo šališkumo, nes įrodymų atnaujinimo tikslas buvo užtikrinti proceso atitiktį Konstitucijos 31 straipsnio,* Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos *6 straipsnio, BPK 7, 10, 44 straipsnių nuostatoms, nepažeisti BPK 256 straipsnyje nustatytos veikos kvalifikavimo pakeitimo teisme tvarkos ir išsiaiškinti nukentėjusiosios E. P. poziciją dėl galimybės susitaikyti su D. J.*“.[314]

Šiuos teismo aktyvius ar neveikimą, kurie proceso dalyvių nurodomi kaip keliantys abejones teismo nešališkumu, santykinai galima suskirstyti į dvi grupes. Pirma, tai teisėjo veiksmai, tiesiogiai susiję su organizaciniais, struktūriniais ir proceso eigą lemiančiais teismo sprendimais ir (ar) veiksmais. Antra, tai teismo veiksmai, tiesiogiai susiję su proceso dalyviais (jų prašymų tenkinimu ir kita).

Teisėjo veiksmai, tiesiogiai susiję su organizaciniais, struktūriniais ir proceso eigą lemiančiais sprendimais ir / ar veiksmais, pvz.: teismo padarytos teisės aiškinimo ir taikymo klaidos[315], nuosprendyje neišsamus ir netinkamas kai kurių įrodymų išdėstymas, nuosprendyje pateikta labai lakoniška įrodymų analizė, pažeisti apkaltinamojo nuosprendžio aprašomajai daliai keliami reikalavimai[316], teismo posėdžio pirmininko pareikalavimas posėdžio metu iš kaltinamųjų atitinkamos drausmės bei pagarbos teismui[317], apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas[318], bendrakaltinamojo bylos nagrinėjimas[319] ir kita savaime nėra pakankamas pagrindas konstatuoti, kad bylą nagrinėjantis

---

314 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017; *Zand v. Austria*, no. 7360/76, ECHR, 1978; *Crociani and others v. Italy*, no. 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79, ESHR, 1980; *Cooper v. The United Kingdom*, no. 48843/99, ECHR, 2003; *Dupuis v. Belgium*, no. 12717/87, ECHR, 1988.

315 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2009.

316 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177-942/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-468/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-316/2006.

317 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006.

318 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-708/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-314/2007.

319 *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, no. 11082/06, 13772/05, ECHR, 2013.

teismas yra šališkas. Šios aplinkybės turi būti kruopščiai vertinamos. EŽTT yra pažymėjęs, jog „*vien tik fakto, jog teisėjas jau nagrinėjo bendrakaltinamojo bylą savaime nepakanka sukelti abejonei šio teisėjo nešališkumu pareiškėjo byloje, tačiau tokiu atveju reikia patikrinti, ar ankstesniuose sprendimuose nebuvo faktiškai iš anksto pasisakyta dėl pareiškėjo kaltumo. Atsižvelgiama ir į tai, ar antrame nuosprendyje pateikiamas savarankiškas bylos aplinkybių vertinimas, ar jame yra nuorodų į anksčiau priimtą nuosprendį, ar pareiškėjas yra minimas pirmame nuosprendyje ir kokia forma bei kokiame kontekste. EŽTT pareiškia, kad profesionalus teisėjas yra labiau pasirengęs atsiriboti nuo ankstesnės patirties susijusioje byloje negu neprofesionalus teisėjas ar prisiekusysis*[320]“.

Teismo nešališkumo principas reikalauja, kad procesas būtų organizuojamas taip, kad proceso metu negalėtų susidaryti įspūdis, kad vienai iš šalių rodomas didesnis palankumas.[321] Teisėjai turi išklausyti procese dalyvaujančius asmenis ir atsakyti į jų argumentus taip, kaip to reikalauja įstatymas, turi būti jiems vienodai dėmesingi. Neretai kasatoriai nurodo, kad teismas demonstravo šališkumą, nepalankiai spręsdamas vienos šalies keliamus klausimus. Tačiau teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad tokios aplinkybės, kaip proceso dalyviui nepalankaus sprendimo priėmimas[322], įrodymų vertinimas ne taip, kaip pageidavo proceso dalyvis, ar, asmens nuomone, netinkamas jų vertinimas, nesutikimas su teismo išvadomis[323], proceso dalyvių prašymų atmetimas[324], gynybai nepalankių sprendimų priėmimas (daugkartinis ir net pažeidžiant EŽTK nuostatas)[325] ir kita taip pat savaime nėra pakankamas pagrindas konstatuoti, kad bylą nagrinėjantis teismas yra šališkas.

Kita vertus, nei teismo posėdžio metu, nei priimdama nuosprendį ar nutartį teisėjų kolegija neturi diskutuoti su proceso dalyviais, moralizuoti, reikšti pasipiktinimą, nes tai gali sudaryti prielaidas pagrįstai abejoti teismo nešališkumu.[326] Svarbu, kad spren-

320 *Ibid.*

321 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-122/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/2009.

322 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-144/2007.

323 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-495/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-248-895/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-401/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-491-303/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-477-746/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162-697/2016.

324 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2006.

325 *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, no. 11082/06, 13772/05, ECHR, 2013.

326 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-751/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-16-489/2017.

dimuose nebūtų nieko, kas atskleistų ypatingą teismo nusistatymą proceso dalyvio (ar šalies) atžvilgiu. Šiuo atveju tikslinga paminėti LAT nutartį, kurioje buvo konstatuota, kad itin griežtos vertinamojo pobūdžio apeliacinės instancijos teismo pastabos dėl prokuroro pareikštų prašymų apeliacinės instancijos teisme, jo susipažinimo su byla, kitų prokuratūros darbo trūkumų, įskaitant teismų ir prokuroro veiksmus, susijusius su termino paduoti apeliacinį skundą praleidimu bei atnaujinimu, kurie apskritai nepateko į apeliacinės instancijos teismo kompetencijos ribas, prasilenkia su objektyviais teismo nešališkumo kriterijais. Štai apeliacinės instancijos teismas, kuris vėliau buvo pripažintas šališku, nutartyje nurodė, kad „*Jokių objektyvių priežasčių, išskyrus subjektyvias – prokuroro – neveikimą, kolegija neįžvelgia, tarnybinio patikrinimo inicijavimas, „nusistovėjusi" ydinga tvarka, blogas darbo organizavimas ar neatsakingumas negali būti priskirtinas objektyvioms priežastims, sutrukdžiusioms laiku paduoti apeliacinį skundą"; „dėl prokurorų ir ikiteisminio tyrimo teisėjo bei vėlesnių teismų neteisėtų ir nepagrįstų proceso sprendimų jokio nusikaltimo nepadariusio asmens atžvilgiu ilgiau nei trejus metus buvo atliekamas ikiteisminis tyrimas, J. K. buvo pripažintas įtariamuoju, jo atžvilgiu taikytos procesinės prievartos priemonės, vėliau, neužtikrinus J. K. teisės į sąžiningą procesą, surašius kaltinamąjį aktą, jis įgijo kaltinamojo procesinį statusą ir buvo teisiamas, net ir paduodant apeliacinį skundą, prokuratūra nesugebėjo nepažeisti Baudžiamojo proceso įstatymo, kas rodo prokurorų tendencingą požiūrį į šią bylą, nesugebėjimą tinkamai atlikti Konstitucijos ir įstatymų priskirtų jiems funkcijų*".[327]

Norėtųsi paminėti nuomonę, jog pirminė ir svarbiausia teismo paskirtis turėtų tapti siekis apginti kaltinamąjį ir taip suteikti jam galimybę reabilituotis prieš visuomenę ir tik pripažinus tokį teisėjo vaidmenį proceso šalys teismui negali būti nevienodos ar nelygios.[328] Visgi manytina, jog didelio skirtumo tarp to, ar teismas stos kaltintojo, ar gynybos pusėn, nėra, nes suinteresuotumas bylos baigtimi galutinio sprendimo priėmėjui (teismui) neleidžia tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslo – nustatyti tikrąją tiesą. Todėl labai svarbu, kad ši „trečioji šalis" neturėtų jokios naudos iš teismo proceso rezultatų ir tinkamai įgyvendintų savo misiją: priimtų teisingą sprendimą bei užtikrintų absoliučią proceso šalių pusiausvyrą, lygybę. Būtent idealioje teisėje esantis lygybės principas turi kompensuoti realiame pasaulyje esančią nelygybę, o tai ypač svarbu baudžiamajame procese.[329]

Paanalizuota teismų praktika leidžia daryti išvadą, jog sukurti detalų teisinį reguliavimą, kuris padėtų įvertinti teisėjo (teismo) šališkumą, kurį gali sukelti teismo pareiga veikti aktyviai ir nustatyti tikrąją tiesą byloje, kažin ar įmanoma. Ypač atsižvelgiant į tai, jog teisėjo įgaliojimai veikti aktyviai yra išties platūs: nuo galimybės keisti

---

327 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

328 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?", supra note 20.

329 Gerard Soulier, „Equality of Speech, A Principle of a Democracy and of a Criminal Trial" Iš: The Criminal process and human rights: toward a European consciousness / Mireille Delmas-Marty. editor Mark A. Summers (Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1995)

nusikalstamos veikos kvalifikavimą iki teisės nutraukti baigiamąją kalbą. Manytina, jog teismo nešališkumo reikalavimas nebus pažeidžiamas, jei teismas aktyvus bus tiek, kiek tai būtina užtikrinti proceso šalių teises (pvz.: rungimosi principą), šalių reikalavimus, ypač jei šalys nepajėgia jų ginti, bei baudžiamojo proceso tikslą. Todėl tenka pritarti nuomonei, jog teismo nešališkumą galima pažinti ne diskutuojant ar klausiant, ką konkrečiu laiku ar konkrečiame bylos nagrinėjimo etape galvojo ar ko norėjo teisėjas, o vertinant konkrečiais išoriškai (objektyviai) išreikštais teisėjo veiksmais ar sprendimais apibrėžtą jo procesinio elgesio kryptį ir intenciją.[330]

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „*teismai, būdami viena iš valstybės valdžią – teisminę valdžią – įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga*“.[331] Šį tikslą padėti pasiekti Konstitucinio Teismo jurisprudencija (bei vyraujanti konstitucinė baudžiamojo proceso doktrina), atskirdama procesines funkcijas (rungimosi modelio bruožas), įpareigoja teisėją siekti nustatyti tikrąją tiesą (tiriamojo modelio bruožas), tam duodama procesinį įrankį – pareigą būti aktyviam (tiriamojo modelio bruožas), ir įpareigoja šią savo pareigą įgyvendinti nešališkai (rungimosi modelio bruožas).

Apibendrinant darytina išvada, jog nėra poreikio plėsti nušalinimo pagrindų sąrašą, nes aktyvaus teismo (ne)šališkumas gali būti vertinamas remiantis „atviru“ (nuolat teismų praktikos pildomu) pagrindų sąrašu.

---

330 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje,“, *supra* note 54, p. 94, su nuoroda Martin Fincke, „Zum Begriff des Beschuldigten und den Verdachtsgraden.“ ZStW, nr. 95 (1983): 918.

331 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content >

2. LAISVO ĮRODYMŲ VERTINIMO TURINYS

„Tikrumas mums neduotas, […] mes esame klystančios būtybės. Ir kas dabar laikoma tvirtai nustatytu ar net tikru dalyku, vėliau gali pasirodyti ne visai teisinga ir reikalinga pataisymo.“
K. R. Popper

Bendriausia prasme kalbant apie laisvą įrodymų vertinimą teigiama, jog vertindamas įrodymus teismas nėra saistomas formalių taisyklių, tačiau pabrėžiama, jog tai nereiškia, kad praeities rekonstukcijos procese teisėjas atleidžiamas nuo logikos dėsnių.[332] Įrodymų vertinimas yra informacinis – loginis procesas: informacinis, nes jis susijęs su informacijos apdorojimu ir kaupimu; loginis, nes įrodymų vertinimas pagal savo pobūdį yra psichinė veikla, susijusi su vertinimu apie įrodomosios informacijos vertę. Kitaip tariant, norint įvertinti įrodymus, jie turi būti ištirti (pažinti) ir nustatyta, kokia yra jo vertė.[333] Vertinamos visos įrodymų savybės ir tam netaikomos jokios išimtys, t. y. vertinamas kiekvienas įrodymas atskirai (visos jo savybės) ir jų visuma.[334] Išsamiai neįvertinti įrodymai negali būti teismo sprendimo pagrindas. Tačiau doktrinos ir teismų praktikos analizė leidžia išskirti papildomus kai kurių įrodymų rūšių materialius (iš esmės patikimumą) ir procedūrinius (leistinumą) vertinimo aspektus. Šie kai kurių rūšių įrodymų vertinimo ypatumai bus detaliau analizuojami trečiojoje darbo dalyje.

Toliau šiame darbe siekiama atskleisti laisvo įrodymų vertinimo baudžiamajame procese elementus bei garantijas, padedančias užtikrinti, jog būtų priimtas teisingas ir pagrįstas teismo sprendimas, o teisėjui suteikiama laisvė netaptų piktnaudžiavimu. Vienu iš visuomenės pasitikėjimo teismais požymių Konstitucinis Teismas išskiria „ *inter alia teisėjų kvalifikaciją, jų profesionalumą, sugebėjimą spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso užtikrinimą, pagarbą procese dalyvaujantiems asmenims, racionalų teisinį baigiamųjų teismo aktų argumentavimą (motyvavimas), baigiamųjų teismo aktų aiškumą byloje dalyvaujantiems asmenims ir kita*“.[335]

Teisinėje literatūroje laisvo įrodymų vertinimo principo turinys atskleidžiamas skirtingai. A. G. Kovalenko nuomone, laisvo įrodymų vertinimo pagrindą sudaro du veiksniai: a) vidinis teisėjo įsitikinimas; b) jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios.[336] Lietuvos civilinio proceso teisės mokslo atstovai V. Valančius, A. Driukas pritaria A. G. Kovalenko nuomonei teigdami, kad CPK 185 straipsnis įtvirtina

---

332 Andreas Eicker, *supra* note 27, p. 30-39.

333 Andrea Schmidt, *supra* note 28, p. 102; Andreas Eicker, *op. cit*., p. 40-45.

334 Юрий Кузьмич Орлов, *supra* note 39, p. 78- 100.

335 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content>

336 Алла Георгиевна Коваленко, *supra* note 40, p. 112.

laisvą įrodymų vertinimo principą. Tokios pačios nuomonės laikosi ir V. Mikelėnas teigdamas, kad Lietuvos civiliniame procese laisvo įrodymų vertinimo principas atsispindi CPK 185 straipsnyje, o pagal CPK 185 straipsnį laisvą įrodymų vertinimą sudaro šie elementai: teismas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą ir jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios.[337]

BPK 20 straipsnio 5 dalis numato, jog „Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu". Įdomu tai, kad BPK nuostatos neįtvirtina įrodymų išankstinės galios nebuvimo, nepaisant to, jog vyraujančioje teisės doktrinoje apie tai minima[338], o ir teismų praktikoje abejonių šiuo klausimu nepaliekama.[339] Nors, pavyzdžiui, (žinoma, svarbu nepamiršti visų tuo metu veikusių aplinkybių, tarp jų ir tik formalaus tam tikrų teisių deklaravimo) LTSR BPK 76 straipsnyje buvo tiesiogiai įtvirtinta, jog jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, taip pat, jog niekas negali priversti teisėjų tikėti vienu ar kitu įrodymu arba pripažinti vieną faktą nustatytu, o kitą tokiu nepripažinti. Teisėjai sprendžia bylą pagal savo laisvą vidinį įsitikinimą.[340] Todėl šiuo atveju CPK 185 straipsnio norma, reglamentuojanti įrodymų vertinimą, turinio požiūriu ir juridinės technikos prasme (laisvo įrodymų vertinimo kontekste) atrodo išsamesnė nei BPK 20 straipsnis dėl joje (CPK 185 straipsnio 2 dalyje) numatyto imperatyvo, jog „Jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, išskyrus šiame Kodekse numatytas išimtis".

Tiek Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, tiek ir Lietuvos teismų praktikoje, analizuojant laisvo įrodymų vertinimo principo turinį, skiriami du elementai, pažymint „*teismas savo išvadas pagrindžia įrodymais, kurie įvertinami remiantis BPK 20 straipsnio 5 dalyje nustatytomis taisyklėmis. Šiame straipsnyje nustatyta, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Būtina sąlyga vertinant įrodymus – vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu* [...] *ir kita sąlyga įrodymams vertinti – įrodymai turi būti vertinami vadovaujantis įstatymu. Vertinant įrodymus šiuo požiūriu, pirmiausia turi būti nustatyta, ar jie atitinka BPK 20 straipsnyje numatytus reikalavimus*".[341]

Būtent šiuo teisiniame reguliavime įtvirtintu ir doktrinoje propažįstamu skirstymu

---

337 Artūras Driukas ir Virgilijus Valančius, Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. 1. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 370. Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė. T.1.* (Vilnius: Justitia, 2003), 195.

338 Gintaras Goda et al., *supra* note 112; Gintaras Goda et al., *supra* note 205; Rima Ažubalytė et al., *Baudžiamojo proceso teisė: metodinė priemonė.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014).

339 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-597/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007.

340 Petras Danisevičius et al. *supra* note 13, p. 70-71.

341 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008; Rima Ažubalytė et al., *supra* note 338, p. 125.

toliau bus remiamasi darbe analizuojant laisvo įrodymų vertinimo principo turinį, t. y. laisvas įrodymų vertinimas = teisėjo vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) + įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu.

2.1. Vertinimo pagal vidinį įsitikinimą reikalavimas

Vidinis įsitikinimas[342], kuris yra laisvės vertinti įrodymus pagrindas, yra gana sudėtinga teisinė kategorija, nors, kaip teigiama, tai yra pagrindinis vertinimo matas. Doktrinoje nėra vienos nuomonės, koks tai matas: ar tai įrodymų vertinimo metodas, ar vertinimo metodas ir rezultatas[343], o gal vertinimo principas, kriterijus arba netgi įrodymų vertinimo priemonė.[344] Šių nuomonių skirtumai siejasi su kitokiu požiūriu į vidinį įsitikinimą, akcentuojant dažniausiai vieną šios daugialypės koncepcijos pusę, kuri apima įvairius aspektus, tarp jų ir teisinius, procedūrinius, psichologinius, epistemologinius, moralinius ir etinius.

Ir nors literatūroje nėra vieno požiūrio ne tik į vidinio įsitikinimo sąvoką, bet taip pat ir į jos turinį ar į jam įtaką darančius veiksnius, tačiau apibendrinus doktrinoje vyraujančias nuomones manytina, jog vidinis įsitikinimas – tai vienas iš esminių laisvo įrodymo vertinimo principo elementų. Beje, kaip pažymima, tai esminė vertinimo problema.[345] Pats vidinis įsitikinimas, nors ir yra subjektyvi kategorija, turi turėti objektyvų pagrindą. Tai negali būti savavališka diskrecija, nepagrįstas impulsas, nes būtent įstatymas įpareigoja teismą atidžiai ir kruopščiai išnagrinėti visas bylos aplinkybes. Teisėjas visada privalo nurodyti, koks yra jo įsitikinimas, o įsitikinimų susiformavimas turi būti suprantamas, atsekamas.[346] Vienintelė vidinio įsitikinimo objektyvi-

---

342 Sąvoka „vidinis įsitikinimas“ apima dvi kategorijas: „vidinis“ yra skirta pabrėžti proceso gylį ir ne paviršutinišką pobūdį. *Ji suprantamas kaip „esantis ko viduje; priklausantis, būdingas žmogaus dvasios pasauliui, psichikai, jausmams“ Tuo tarpu sąvokas „įtikinimas“ reiškia tvirtą nuomonę, tvirtas pažiūras net nusistatymą. Žinoma, pati šios sąvokos konstrukcija kelia abejonių, dėl, ko gero, pažodinio vertimo iš rusų kalbos „внутреннее убеждения“, nes sangrąžos dalelytė „si“ esanti žodyje įsitikinimas pati savaime žymi veiksmą, nukreiptą sau pačiam arba į patį veikėją, todėl žodis „vidinis‘ tampa pertekliniu.* Gertrūda Naktinienė et al., *Lietuvių kalbos Žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005), http://www.lkz.lt/startas.htm.

343 Лев Дмитриевич Кокорев ir Николай Пантелеймонович Кузнецов, *Уголовный процесс: доказательства и доказывание.* (Воронеж, 1995), 223; А. Д. Бойкова ir И. И. Карпеца, *Курс советского уголовного процесса.* (Москва: Юридическая литература. 1989), 620; К.Ф. Гуценко, *Уголовный процесс.* (Москва, 1995); Юрий Кузьмич Орлов, *supra* note 39, p. 85.

344 Д. М. Нурбаев, „Понятие внутреннего убеждения как основы свободной оценки доказательств в уголовном судопроизводстве,“ Право, nr. 1(34) (2013): 196-199; Л. Т. Ульянова, *Внутреннее убеждение в условиях формирования и его роль в оценке доказательств.* (Москва, 1974), 52-58; Михаил Александрович Чельцов-Бебутов, *Советский уголовный процесс.* (Москва, 1951), 138; М. С. Строгович, *Курс советского уголовного процесса. Т. 1.* (Москва, 1968), 310-311; Г. М. Резник, *Оценка доказательств по внутреннему убеждению в советском уголовном процессе: автореф. дис. … канд. юрид. наук.* (Москва, 1969), 5-6; Юрий Кузьмич Орлов, *op. cit.,* p. 8-130.

345 Bertram Schmitt, *supra* note 35, p. 79-85.

346 *Ibid*., 100-102.

zacijos išorinė forma yra argumentuotas teismo sprendimas ar nutartis“.[347]

Įrodymų vertinimas remiantis vidiniu įsitikinimu reiškia, kad, pirma, šį vertinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, atlieka bylą nagrinėjantis teismas, nesant iš anksto nustatytų taisyklių. Antra, šis vertinimas atliekamas pateikus kategoriškas išvadas, kurios neleidžia abejoti sprendimo teisingumu. Taigi, pirma prasme, vidinis įsitikinimas apibūdina procesą, o antra – jo rezultatą.

Taigi vidinio įsitikinimo turinį lemia objektyvūs (objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – forma) ir subjektyvūs (subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – turinys) tarpusavyje dinamiškai sąveikaujantys veiksniai[348], nuo kurių priklauso įrodymų įvertinimo rezultatas. Taigi, šiuo vidinio įsitikinimo turinio pagrindu bus atliekama tolesnė jo analizė.

2.1.1 Subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – intuityvaus ir loginio sprendimų priėmimo proceso sąveikos rezultatas

„Teisės esmė nėra logika, teisės esmė patyrimas.“
O. W. Holmes jausnesnysis

Kaip jau buvo minėta, Lietuvos BPK 20 straipsnio 5 dalyje numatyta „Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“. Didesnis dėmesys vidinio įsitikinimo reglamentavimui nėra skiriamas. Tad čia tikslinga paminėti Prancūzijos BPK 353 straipsnyje įtvirtintą konstrukciją, kuri puikiai iliustruoja vidinio įsitikinimo subjektyviąją pusę: Įstatymas nereikalauja iš teisėjų atsiskaityti, kokiomis priemonėmis jie pasiekė savo vidinį įsitikinimą, įstatymas neformuluoja taisyklių, kuriomis vadovaudamiesi jie privalo visapusiškai įvertinti įrodymų pilnumą ir pakankamumą; Įstatymas įpareigoja tyloje ir susikaupus kreiptis į save ir tyra/nuoširdžia sąžine rasti tą įspūdį, kurį, jų manymu, jiems paliko įrodymai. Įstatymas kelia tik vieną klausimą, kuriame telpa visos jų pareigos: ar esate vidumi įsitikinęs (angl. *are you inwardly convinced*)? [349]

Todėl tais atvejais, kai kalbama apie subjektyviąją vidinio įsitikinimo pusę, turima omenyje vidinį įsitikinimą kaip psichologinę, filosofinę kategoriją. Nors sovietinėje literatūroje ir iš dalies ją perėmusioje Lietuvos teisės doktrinoje vidinis įsitikinimas labiau siejamas su tokiomis kategorijomis kaip moralė ir sąžinė pažymint, jog vidinis įsitikinimas kaip moralinė, etinė kategorija siejama ir su tokia kategorija kaip sąžinė,

---

347 Юрий Кузьмич Орлов, *Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании*. (Москва, 1985), 19–20, taip pat Žilvinas Terebeiza, „Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai,“ *Jurisprudencija*, nr. 5 (2007). p.81.

348 Д. М. Нурбаев, *supra* note 344.

349 Code de procédure pénale, https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show

o pastaroji pasireiškia racionaliu supratimu apie atliktų veiksmų moralinę reikšmę.[350] Tačiau šiuolaikinėje teisės doktrinoje (beje, ir psichologijos moksle analizuojant teisminius aspektus) juntamas vis didėjantis sprendimų priėmimo teorijų poveikis. Manytina, jog tam įtakos turi teisinio realizmo doktrinos stiprėjimas, nes būtent Anglosaksų teisinės sistemos valstybių teisės doktrinoje keliamas klausimas: „Kuo vadovaudamasis teisėjas priima sprendimą?"

Akcentuojant įsitikinimo psichologinę prigimtį pažymėta, jog „Įsitikinimas, abejonė, prielaida pasireiškia kaip psichologinė būsena, kuri negali būti savavališkai inicijuojama, bet kuri, esant būtinybei, atsiranda kiekvienam žmogui. Tokie veiksniai (įsitikinimas, abejonė, prielaida) paprasčiausiai paklūsta atitinkamai žmogaus būsenai be jokio patikrinimo ir lemia asmens *priimamų sprendimų pagrįstumą* žinant, kad *mąstymo taisyklės, kurioms jis netgi jaučiasi abejingas, veikia prieš jo valią* bei užtikrina jo įsitikinimo teisingumą".[351] Taigi vidinis įsitikinimas neatsiejamas nuo sprendimų priėmimo mechanizmo.

Tradiciškai kalbant apie teisingumą, daugiausia dėmesio skiriama teisėjams kaip neutraliems, racionaliems sprendimų priėmėjams. Antai Rosalyn Higgins, pristatydamas tradicinį teismų sprendimų priėmimo tarptautiniuose teismuose supratimą, teigė, jog teisėjo pareiga yra įstatymą taikyti tokį, kokį jis randa. Ši nuomonė, regis, reiškia įsitikinimą, kad įstatymas yra „taisyklės", kad šios taisyklės yra „neutralios", kad teismų sistema yra „objektyvi" ir kad svarbiausia užduotis yra „pritaikyti" taisykles.[352] Tai tokie sprendimų priėmėjai, kuriems įtakos tarsi ir neturi emocijos ar empatija.[353] Juk tam tikri emociniai veiksniai gali nesąmoningai paskatinti teisėjus pritarti arba nepritarti tam tikroms faktinėms prielaidoms, kurios susisieja su jiems emociškai patogia pasaulio vizija.[354] Tačiau ar teisėjai, sužinoję svarbius bylos faktus, atsižvelgia į teisines normas ar vis dėlto priima savo sprendimą? O gal formulė, kad sprendimas prilygsta faktams ir taisyklėms, yra tik iliuzija? Taigi kyla dar vienas klausimas, ar žmogui gali būti įmanoma atsiskirti nuo savo jausmų tada, kai jie atlieka teismų sprendimų priėmimo vaidmenį? Nepaisant to, jog ne tik teisėjo priesaika, bet ir, pavyzdžiui, teisminės retorikos reikalavimai turėtų jas slopinti?[355] Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui Maroney, teigia, kad emocijos (įskaitant ir daugybę kitų veiksnių) yra neišvengiama teismo

---

350 Plačiau apie vidinį įsitikinima kaip sąžinės, moralės kategorija Эльза Мироновна Мурадьян, *Истина как проблема судебного права*, (Москва: Юристъ, 2004), Анатолий Рафаилович Белкин, *Теория доказывания в уголовном судопроизводстве*, (Москва: НОРМА, 2005), Н.Я. Соколов, „Правосознание юристов: понятие, сущность и содержание," *Сов, государство и право*, nr. 10 (1983) ir etc.

351 Ю. Глазер, *Руководство по уголовному процесу. Т. 1, Вып. 2,* (СПБ., 1886), 4.

352 Rosalyn Higgins, „Policy Considerations and the International Judicial Process," *International and Comparative Law Quarterly*, nr. 17 (1968): 58. Vitalius Tumonis, *supra* note 5, p. 11.

353 Andrew J. Wistrich, Jeffrey Rachlinski ir Chris Guthrie, „Heart vs Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings?" *Texas Law Review*, nr. 93(855) (2015): 856–857.

354 *Ibid.,* p. 866.

355 *Ibid.,* p. 856–857.

sprendimų priėmimo dalis“.[356] Teigiama, kad pažinimas neatsiejamas nuo emocijų[357] ir tai nebūtinai yra blogai. Ne visos emocinės reakcijos yra neteisėtos ar blogos teismo sprendimų priėmimui. Emocijos gali būti minties formos, suvaržytos ir nedrąsios.[358] Tačiau tam tikros emocinės būsenos gali ir pakenkti sprendimų priėmimo kokybei.[359]

Doktrinoje teigiama, kad teisėjai, kaip ir dauguma žmonių, nuoširdžiai tiki, jog jie priima objektyvius sprendimus ir yra atviri naujai informacijai, o esant reikalui gali keisti savo įsitikinimus. Deja, ištyrus, kaip žmonės iš tikrųjų reaguoja į jų įsitikinimų neatitinkančią informaciją, buvo nustatytas kitoks vaizdas. Įvertindami naują informaciją, žmonės paprastai vadovaujasi tokia taisykle (kurios pagrindo jie aiškiai neįsisąmonina): „Jeigu nauja informacija prieštarauja mano nuomonei, tai ji tikriausiai neteisinga ir ją reikia patikrinti, o jeigu ši informacija atitinka mano nuomonę, tai ji teisinga ir jos tikrinti nereikia“ - tai tipinis intuityvaus (ir subjektyvaus) mąstymo būdo pavyzdys.[360]

Tyrimai parodė, kad žmogaus sprendimų priėmimas, įskaitant teismų sprendimų priėmimą, yra dviejų procesų veikla: sprendimų priėmimas remiasi vienu iš dviejų skirtingų informacijos apdorojimo būdų – (1) euristiniu, dar vadinamu intuityviu ar patirtiniu, ir (2) žingsnis po žingsnio – loginiu.[361] Intuityvi ir loginė sistemos dažnai derinamos kaip prieštaringos. Vis dėlto, kaip pabrėžia Kahneman, šios sistemos dažniausiai veikia gana gerai.[362] Intuityvi sistema yra labai efektyvi – norint atlikti maksimumą, reikia mažai pastangų. Apskritai, intuityvi sistema labai gerai atlieka savo pagrindines funkcijas, o pradinės reakcijos paprastai būna labai greitos. Vis dėlto intuityvi sistema yra linkusi į pažintines paklaidas – sistemingas sprendimų priėmimo klaidas, be to, intuityvios sistemos negalima „išjungti“. Tai gali pakeisti loginė sistema, bet ji lengvai pavargsta. Loginė sistema – lėta, taisyklėmis pagrįsta ir pastangų reikalaujanti sistema. Tačiau loginė sistema taip pat nėra nepriekaištinga: jos sprendimų pagrįstumas, be kitų veiksnių, priklauso nuo teisinio mokymo ir motyvavimo įgūdžių. Be to, dėl nuovargio ir ego išeikvojimo sprendimų priėmimas yra ribotas.[363]

Psichologų (ir ne tik) vykdomi tyrimai rodo, kad iš tiesų ir teisėjai, nagrinėdami

---

356 Terry Maroney, „'Why Choose? A Response to Rachlinski, Wistrich and Guthrie's "Heart Versus Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings?"' *Texas Law Review*, nr. 93 (2015).

357 Kathleen D. Vohs ir Mary Frances Luce, *Judgment and Decision Making, in Roy F. Baumeister and Eli J. Finkel (eds.), Advanced Social Psychology: The State of Science* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 749.

358 Richard A. Posner, *How Judges Think, supra* note 90, p. 106.

359 Kathleen D. Vohs ir Mary Frances Luce, *op. cit*. Taip pat žiūrėti Richard A. Posner, *op. cit*., p. 106: Larissa Z. Tiedens ir Susan Linton, „Judgment under Emotional Certainty and Uncertainty: The Effects of Specific Emotions on Information Processing," Journal of Personality and Social Psychology, nr. 81(973) (2001): 985.

360 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

361 Vitalius Tumonis, *supra* note 5, p. 130.

362 Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011), 24.

363 Vitalius Tumonis, *supra* note 5, p. 43-47.

bylas, taiko ne tik tikslius, racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus.[364] Psichologai neneigia, kad nors teisėjai yra patyrę, gerai apmokyti ir motyvuoti sprendimus priimantys asmenys, jie yra pažeidžiami pažinimo (kognityvinių) iliuzijų.[365] Empiriniai įrodymai rodo, kad net ir aukštos kvalifikacijos teisėjai neišvengiamai remiasi pažinimo (kognityviniais) sprendimų priėmimo būdais, kurie gali sukelti įvairių sistemingų klaidų sprendžiant nagrinėjamą (bylos) klausimą.[366] Ir nors sprendimų priėmimo procesas paprastai vertinamas kaip racionalus ir apgalvotas procesas, tačiau besiplėtojantys pažinimo proceso tyrimai rodo, kad teisėjų, kaip ir kitų žmonių, sprendimų priėmimas yra bent iš dalies intuityvus ar nesąmoningas pažinimo procesas. „Nesąmoningas“ paprastai reiškia tai, kad žmones gali paveikti įvairūs kognityviniai veiksniai, apie kuriuos jie nežino.[367] Išties svarbus aspektas tai, kad dažniausiai šių intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymas nėra paties sprendėjų suprantamas, o vyksta nesąmoningai. Tokį sprendimą priimantis asmuo paprastai supranta šį procesą kaip vykstantį spontaniškai, jam pačiam aiškiai nesuprantamu būdu, tačiau, nepaisant to, jis teikia sprendimą, kurio teisingumu yra įsitikinęs[368]. Įdomu yra tai, jog, kaip teigiama, dėl nepakankamų šios srities mokslinių tyrimų ir jų menkos sklaidos net ir kvalifikuočiausi teisėjai pripažino, kad nesupranta, kaip teisėjai priima sprendimus.[369]

Kita vertus, įstatymas ir visa teismo proceso organizacija siekia išvengti teisėjo subjektyvizmo bei sudaryti visas būtinas sąlygas (plačiau apie jas kitose disertacijos dalyse), kurios leistų priimti objektyvius, racionalius, laisvus nuo intuityvių (o tai reiškia ir nuo subjektyvių) samprotavimų sprendimus.[370]

Kalbėdami apie vidinį įsitikinimą kaip įrodymų vertinimo rezultatą, galime jį suprasti kaip žmogaus sąmonės būseną, kuri rodo vienintelę galimą išvadą iš turimų įrodymų. Norint išspręsti tam tikrą problemą byloje, reikia suvokti vienintelį teisėtumą, kas yra patvirtinta ar paneigta, bei griežtai pasitikėti savo sprendimo teisingumu. Senesnėje vokiškojoje, taip pat ir sovietinėje (atsižvelgiant į objektyvios tiesos nustatymo būtinumą) literatūroje buvo teigiama, kad vidinis įsitikinimas reiškia teisėjo būklę, kai priimdamas galutinį sprendimą jis yra visiškai įsitikinęs, kad sprendimas yra teisingas,

---

364 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

365 Valerie P. Hans ir Neil Vidmar, *Judging The Jury* (1986).

366 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

367 Plačiau apie tai Chris Guthrie, „'Misjudging'“ *Nevada Law Review*, nr. 7 (2007), Chris Guthrie et al., „'Inside the Judicial Mind'“ *Cornell Law Review*, nr. 86(777) (2001), Chris Guthrie, Jeffrey Rachlinski ir Andrew Wistrich „'Blinking on the Bench: How Judges Decide Hard Cases'“ *Cornell Law Review*, nr. 93(1) (2007), Dan Kahan '"Ideology In" or "Cultural Cognition of" Judging: What Difference Does it Make?'“ Marquette Law Review, nr. 92(3) (2009): 413.

368 Davis F. Sowerby, *supra* note 48, p. 5–12.

369 Oliver Wendell Holmes, Jr., *„The Path of the Law,"* *Harvard Law Review*, nr. 10 (1897), (noting that the basis for judicial decision making often "lies [in] inarticulate and unconscious judgment"); Walter V. Schaefer, *„Precedent and Policy," Chicago Law Review*, nr. 34(1) (1966): 22.

370 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

ir dėl to nekyla abejonių, o esanti bent menkiausia abejonė rodo įsitikinimo stoką.[371]

Kalbant apie sprendimų priėmimą, psichologijos moksle aptinkama sąvoka „ribotas racionalumas“, kuri, kaip teigia mokslininkai, reiškia, kad žmogaus pažinimo gebėjimai nėra begaliniai, ir todėl žmonės priima sprendimus, kurie negali būti laikomi racionaliais.[372] Priežastys, dėl kurių priimami „ribotai racionalūs sprendimai“, apima daugybę veiksnių, tarp jų ir sunkumus gauti visą informaciją, reikalingą racionaliam sprendimų priėmimui, laiko apribojimus ir fizinius žmogaus pažinimo gebėjimus.[373] Tai aktualu nagrinėjamos temos kontekste, nes teisėjo darbo specifika pasižymi būtent tuo, jog jis negali tiesiogiai stebėti nagrinėjamos bylos įvykių, dėl kurių turi priimti sprendimą. Teisėjo veikloje teorinis teisinis mąstymas yra itin glaudžiai susietas su praktinėmis gyvenimiškomis įžvalgomis. Tik remdamasis konkrečiais bylos duomenimis jis turi įsivaizduoti galimas įvykių versijas ir savo vidinio įsitikinimo pagrindu įvertinti, kiek kiekviena iš jų yra tikėtina.[374] Būtent subjektyvus tikimybės pobūdis lemia tai, kad nuoseklumas arba vidinis suderinamumas yra vienintelis galiojantis kriterijus, pagal kurį turi būti įvertintos tikimybės. Taigi racionalus teisėjas sieks suderinamumo ir vidinio nuoseklumo.

Literatūroje teigiama[375], jog kontinentinėje teisėje egzistuojanti vidinio įsitikinimo kategorija visiškai sutampa su anglosaksų teisinėje sistemoje vyraujančia „jokios pagrįstos abejonės“ (angl. *beyond a reasonable doubt*) kategorija, kuri reiškia, jog vertinant įrodymus „ [...] nebūtina visiškai įsitikinti – pakanka pasiekti aukštą tikimybės laipsnį. Įrodymas, nepaliekantis jokių pagrįstų abejonių, nereiškia, kad įrodymas neturi nė šešėlio abejonės [...] Jei įrodymai prieš kaltinamąjį palieka tik tolimą jam palankaus sprendimo galimybę, kuri atitinka frazę „žinoma, kad tai įmanoma, tačiau visiškai neįtikėtina“, kaltė yra laikoma įrodyta nepaliekant jokių pagrįstų abejonių“.[376]

Lietuva priklauso romanų – germanų teisinei sistemai ir čia savo vidinį įsitikinamą teismai konstatuoja vadovaudamasis principu „*in dubio pro reo*“, kuris draudžia esant nepašalintoms pagrįstoms abejonėms dėl reikšmingų bylai aplinkybių priimti

371 Plačiau apie tai, Andrea Schmidt, *supra* note 28, p. 79-100 su išnašomis.

372 Kylie Burns „Judges, 'common sense' and judicial cognition,“ *Griffith Law Review*, nr. 25(3) (2016): 319-351, su nuorodomis. Christine Jolls, Cass Sunstein ir Richard Thaler „'A Behavioral Approach to Law and Economics'“ Stanford Law Review , nr. 50 (1998): 1477, Russell Korobkin ir Thomas Ulen, „'Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics'“ *California Law Review*, nr. 88 (2000): 1076.

373 Kylie Burns, *supra* note 372, p. 319-351, su nuorodomis Russell Korobkin ir Thomas Ulen, „'Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics'“ *California Law Review*, nr. 88 (2000): 1075–1076.

374 Viktoras Justickis, *supra* note 42, p. 270–320.

375 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 437.

376 *Ibid.*

apkaltinamąjį nuosprendį.[377] Analizuojant Lietuvos teismų praktiką[378] siekta nustatyti, kokia lingvistine konstrukcija teismas išreiškia savo vidinio įsitikinimo buvimą baudžiamosiose bylose. Atsitiktinės atrankos būdu atlikta teismų praktikos analizė leidžia pastebėti, jog teismų sprendimų vidinio įsitikinimo buvimas konstatuojamas naudojant konstrukcijas: „*neabejotinai patvirtina*“, „*neginčytinai nustatyta*“ ar netgi „*yra visiškai įrodyta*“.

Paminėtina ir tai, jog įrodinėjimas civiliniame procese turi savo specifiką – išvadą apie faktų buvimą teismas civiliniame procese gali daryti tada, kai tam tikros abejonės dėl fakto buvimo išlieka, tačiau byloje esančių įrodymų visuma leidžia manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus (galioja tikimybių pusiausvyros principas).[379]

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog visuomenėje teismų vaidmuo vis auga, o institucinis teisėtumo ir teisingumo jausmas neatsiejamas nuo teisėjų priimtų sprendimų kokybės. Neneigiama, jog netgi talentingiausi teisėjai tikrai kartais klysta. Kaip yra pasisakęs Jerome Frank: „Viskas yra pasakyta ir padaryta, mes turime susidurti su tuo, kad teisėjai yra žmogiški“.[380] Panašios pozicijos laikosi ir Jeffeyj Rachlinski: „Visiškai be politinės orientacijos ir savanaudiškumo pats žmogiškosios prigimties pobūdis gali paskatinti teisėjus padaryti nuoseklias ir nuspėjamas klaidas tam tikrose situacijose“.[381] Tačiau nepaisant visų egzistuojančių pavojų, reikia nepamiršti, kad subjektyvi įtaka turi ir privalumų ir yra netgi nepamainoma humaniškam baudžiamajam procesui.[382] Visgi kartu tikimasi, kad teisėjai siekia išvengti sisteminių klaidų[383] atitinkamai pažymint,

---

377 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-177/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-205/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-315/2012.

378 Pavyzdžiui: Kauno apygardos teismo 2022 m. sausio 19 d. nutartis 1A-80-966/2022, Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 13 d. nutartis 1A-367-966/2021, Kauno apygardos teismo 2022 m. vasario 15 d. nutartis 1A-24-530/2022, Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 2 d. nutartis 1A-152-468/2021 ir etc.

379 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje 3K-3-228/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. kasacine nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-101/2009 ir etc.

380 Jerome Frank, „Courts on trial: Myth and Reality in American Justice“ Indiana Law Journal, nr. 25(1) (1949): 410.

381 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind“, *supra* note 52. p.780.

382 Schmitt, Bertram, *Die richterliche Beweiswürdigung im Strafprozess (Lübeck, 1992), 427-430.*

383 *Plačiau apie tai: Louis Kaplow, "The Value of Accuracy in Adjudication: An Economic Analysis," The Journal of Legal Studies, nr. 23(1) (1994); Louis Kaplow ir Steven Shavell, "Accuracy in the Determination of Liability," Journal of Law and. Economics, nr. 37 (1994); Eric A. Posner, "A Theory of Contract Law Under Conditions of Radical Judicial Error," Northwestern. University Law Review, nr. 94 (2000); Richard A. Posner, "Economic Approach to Legal Procedure and Judicial Administration," The Journal of Legal Studies, nr. 2 (1973); Steven Shavell, "The Appeals Process as a Means of Error Correction," Journal of Legal*

jog teisėjai yra žmonės – sprendimų priėmėjai, nesąmoningai paveikti pažinimo apribojimų, kurie formuoja jų supratimą apie pasaulį ir žmogaus elgesį.[384]

Toliau šiame darbe bus pirma, nagrinėjami intuityvūs sprendimo priėmimo būdai (mąstymo euristikos), kurie, darbo autorės nuomone, turi didžiausią įtaką teisėjui, kaip sprendimų priėmėjui, laisvo įrodymų vertinimo kontekste, ir yra betarpiškai susiję su teismo nešališkumo subjektyviuoju elementu. Antra, bus pateikti veiksniai, galintys minimizuoti euristikas, t. y. teisėjų mokymas ir prieigos prie informacijos apribojimas.

Čia nebus analizuojama politinės ideologijos,[385] konteksto[386] ar kito socialinio fono (pavyzdžiui, etninės ir religinės priklausomybės[387], tėvų profesijos, karjeros modelio)[388] įtaka sprendimų priėmėjui (bet kartu sutiktina ir su kritika į šį aspektą kitu rakursu[389]). Nebus tiriami ir socialiniai šališkumai, pvz., rasinis šališkumas ar šališkumas dėl lyties[390] ir kt., – nepaisant to, kad moksliniais tyrimais patvirtinta, jog visi minėti veiksniai daro įtaką sprendimų priėmimui. Dėl darbo apimties buvo pasirinkti tipiškiausi veiksniai, kurie gali ir turi būti identifikuojami ir valdomi.

Studies, nr. 24 (1995). Plačiau apie tai Jerome Frank, *op. cit.; Felix S. Cohen, "Transcendental Nonsense and the Functional Approach," Columbia Law Review, nr. 35 (1935); Edward L. Rubin, "The New Legal Process, the Synthesis of Discourse, and the Microanalysis of Institutions," Harvard Law Review, nr. 109 (1996).*

384 Shai Danzigera, Jonathan Levav, ir Liora Avnaim-Pessoa, „Extraneous Factors in Judicial Decisions," *Proceedings of National Academy of Sciences (USA)*, nr. 108 (2011): 6892; Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases,", *supra* note 52; Dan Kahan et al., „"They Saw a Protest": Cognitive Illiberalism and the Speech-Conduct Distinction"‟ *Stanford Law Review*, nr. 64(4) (2012); Lord Neuberger, „'Judge Not, That ye be not Judged: Judging Judicial Decision-making"‟ (P A Mann Lecture, 2015), https://www.supremecourt.uk/docs/speech-150129.pdf .

385 Plačiau Mark Kelman, A Guide to Critical Legal Studies (1987), 45-48; Taip pat Martha Chamallas ir Linda K. Rerber, „Women, Mothers, and the Law of Fright: A History," *MICH. Law Review*, nr. 88 (1990); Gregory C. Sisk, Michael Heise ir Andrew P. Morriss, „Charting the Influences on the Judicial Mind: An Empirical Study of Judicial Reasoning," *N.Y.U. Law Review*, nr. 73 (1998); Cassia Spohn, „The Sentencing Decisions of Black and White Judges: Expected and Unexpected Similarities," *Law & SocY Law Review*, nr. 24 (1990); Jonathan R. Macey, „Judicial Preferences, Public Choice, and the Rules of Procedure," *J. Legal Stud*., nr. 23 (1994); Richard A. Posner, What Do Judges and Justices Maximize?, *Sup. Ct. Econ. Review*, nr. 3(1) (1993).

386 Mark Kelman, Yuval Rottenstreich ir Amos Tversky Source, „Context-Dependence in Legal Decision Making," *The Journal of Legal Studies*, nr. 25(2) (1996): 287-318, https://www.jstor.org/stable/724508

387 Joel B. Grossman, „Social Backgrounds and Judicial Decision-Making" *Harvard Law Review*, nr. 79(8) (1966): 1551-1564 https://www.jstor.org/stable/1339008

388 Joel B. Grossman, *op. cit.*

389 Schmidhauser, *The Supreme Court: its politics, personalities and procedures* (1960), 57-58. Kitoks šių tyrimų vaizdas pzvyzdžiui Becker, *Political behavioralism and modern Jurisprudence* (1964), 31-36, Llewellyn, *The common Law Tradition - Deciding appeals* (1960), 19-61.

390 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *supra* note 45.

2.1.1.1 Intuityvūs (euristiniai) veiksniai, turintys įtakos vidinio įsitikinimo formavimuisi

Kaip šmaikščiai teigiama doktrinoje, euristika yra sprendimų priėmimo trumpasis kelias (*decision-making short-cuts*). Yra daugybė euristikos rūšių, kurios gali daryti įtaką sprendimų priėmimui ir rizikos vertinimui.[391] Teigiama, kad euristikos atsiranda dėl to, kad turime ribotus pažinimo ir motyvacinius išteklius ir kad juos reikia efektyviai naudoti, kad galėtume priimti kasdienius sprendimus. Nors euristikos paprastai prisideda prie mūsų kasdienio gyvenimo ir siūlo „pakankamai gerus" problemos sprendimo variantus,[392] taip pat palengvina sudėtingų užduočių atlikimą, ypač susijusių su tikimybių vertinimu, palengvina prognozavimą[393], tačiau kai kuriais atvejais pasikliovimas ribota atitinkamos informacijos dalimi sukelia sisteminių ir netgi nuspėjamų (pa)klaidų[394], kurios trukdo teisingam pasirinkimui ir sprendimų priėmimui.

Kaip buvo minėta, teisėjai dažnai priima sprendimus, taikydami nevisiškai kontroliuojamus intuityvius sprendimo priėmimo būdus (mąstymo euristikas) ir panaudodami tik dalį teisingam sprendimui reikalingos informacijos. Visa tai atlieka svarbų vaidmenį, lemiant daugelio tyrimų nustatytą teismo sprendimų skirtingumą panašiose arba identiškose bylose.[395] Todėl teisėjų taikomų intuityvių sprendimo priėmimo būdų apibendrinimas leidžia geriau suprasti teisėjo veiklą, taip pat patikslinti, koks vaidmuo šioje veikloje tenka minėtiems intuityviems sprendimo būdams. Dėl to šių būdų analizė ir geresnis supratimas gali atverti kelią gilesnei šio psichologinio reiškinio kontrolei bei teisinės bazės stiprinimui ar teisingumo vykdymui.[396]

Įdomu tai, kad Lietuvoje, kalbant apie teisėjų sprendimus baudžiamosiose bylose, daugiausia dėmesio sulaukia „inkaro" euristika. Tačiau ši euristika paprastai daro poveikį kiekybiniams sprendimams (pvz., viešųjų darbų, arešto, laisvės apribojimo arba terminuoto laisvės atėmimo trukmė ir pan.) ir ji veikia bausmės skyrimo etape[397], todėl nagrinėjamos temos kontekste nėra itin aktuali. Tuo tarpu teisminio nagrinėjimo stadijoje, o būtent įrodymų tyrimo ir vertinimo etape, poveikį teisėjo sprendimams gali daryti tokios euristikos: kaip pasiekiamumo euristika (angl. *availability heuristic*), tipiškumo (angl. *representativeness heuristic*), optimizmo ir egocentrinis šališkumas (angl. *optimism and egocentric bias*), patvirtinimo šališkumas (angl. *confirmation bias*), gudrumo po laiko šališkumas (angl. *Hindsight bias*), kurios bus paanalizuotos plačiau.

---

391 Kylie Burns, *supra* note 372, p. 319-351, , su nuoroda Amos Tversky ir Daniel Kahneman „'Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases'" *Science*, nr. 185 (1974).

392 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *op. cit*.

393 Amos Tversky ir Daniel Kahneman, *op. cit.*

394 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *op. cit*.

395 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

396 *Ibid.*

397 Pavyzdžiui Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas, *supra* note 42.

Pasiekiamumo euristika (angl. *Availability heuristic*)

Pasiekiamumo euristika veikia tuomet, kai savo sprendimus grindžiame atmintyje saugoma ir lengvai pasiekiama informacija.[398] Mat žmogus paprastai priima sprendimus (teisia) „atminties pagrindu"[399], t. y. kai neturi reikalingų duomenų, kad galėtų priimti sprendimą, asmuo linkęs naudoti anksčiau įgytą informaciją, kuri gali būti naudinga šiam sprendimui.[400]

Pasiekiamumo euristikos poveikis vertinant įrodymus ypač pasireiškia kiekvieną kartą, kai nagrinėjami parodymai skiriasi savo ryškumu bei detalumu. Įvykio ar fakto apibūdinimo detalumas bei aiškumas verčia labiau patikėti tiek jo tikrumu, tiek reikšmingumu.[401] Pavyzdžiui, tyrimo su teisėjais metu jiems buvo pateiktas to paties fakto skirtingo išsamumo apibūdinimas: pirmajame pranešime buvo tik trumpai paminėta, kad padarytas sužalojimas daro neigiamą poveikį nukentėjusio kasdieniniam gyvenimui, o antrajame buvo aiškiai ir detaliai aprašyti sužalojimo sukelti apribojimai atliekant darbą, tvarkant šeimos ūkį, sportuojant, bendraujant su vaikais, keliaujant ir pan. Nors buvo apibūdinami to paties sužalojimo padariniai, tačiau antruoju atveju šis sužalojimas tiriamiesiems atrodė daug sunkesnis.[402] Taigi, kuo aiškiau ir detaliau įvykis įsivaizduojamas, tuo labiau jis atrodo tikėtinas. Nors tai visiškai nereiškia, kad tas faktas toks ir yra.

Kaip teigiama doktrinoje, pasiekiamumo euristika gali nuvesti klystkeliais, mat įvykio pasiekiamumas atmintyje nerodo jo realaus pasiekiamumo tikrovėje, kadangi yra daugybė veiksnių, kurie padeda atkurti informacijos pasiekiamumą, leidžia vėl informacijai „įšokti į atmintį".[403]

Tipiškumo euristika (angl. *Representativeness heuristic)*

Tipiškumo euristika pasireiškia tuomet, kai apie reiškinio ar daikto egzistavimo tikimybę sprendžiame pagal tai, kaip jis atitinka tam tikrą prototipą arba sutampa su juo. Kita svarbi informacija gali būti ignoruojama. Taigi iškyla grėsmė, jog, spręsdami apie kurio nors dalyko egzistavimo tikimybę, teisėjai intuityviai sugretins jį su turima tos kategorijos psichine pateiktimi, jiems pažįstama tipine situacija.

Kaip teigiama doktrinoje, teisėjai gali nesąmoningai remtis „stereotipais", kurie yra

---

398 David G. Myers, *Psichologija* (2008), 498.

399 Kylie Burns, *supra* note 372, su nuoroda Reid Hastie ir Robyn Dawes, *Rational Choice in an Uncertain World: The Psychology of Judgment and Decision Making, 2nd ed,* (Sage Publications Inc, 2010), 89.

400 Kylie Burns, *op. cit*, su nuoroda Reid Hastie ir Robyn Dawes, *op. cit*.

401 C. R. Fox ir R. Birke, „Forecasting trial outcomes: Lawyers assign higher probability to possibilities that are described in greater detail." *Law and Human Behavior*, nr. 26(2) (2002): 159–173. Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

402 Rüdiger F Pohl, *Cognitive Illusions: A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgment and Memory.* (New York: Psychology press, 2008), 363–378. Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *op. cit.*

403 David G. Myers, *op. cit*.

sveiko proto ir vertinami kaip bendrų žinių dalis.[404] Tai gali sukurti „automatizuoto stereotipo, kuris verčia pasikliauti impresionistinėmis ir intuityviomis reakcijomis formą“[405], pavyzdžiui, teisėjas gali daryti kategoriškus sprendimus analizuodamas įrodymus pagal tai, kaip jie atitinka tam tikrą kartais ir jo paties susikurtą tipą, vertinti, ar kaltinamasis yra kaltas atsižvelgdamas į jo elgesį: ar jis nervingas ar nuoširdus[406] (atitinkamai kaltas arba ne). Žinoma, negalima paneigti to, jog toks tipinis vertinimas gali būti ir naudingas.

Įdomu tai, kad pernelyg didelė priklausomybė nuo tipiškumo gali paskatinti teisėją teikti pirmenybę asmeniniams įrodymams (pvz., liudytojų parodymams), o ne statistinei informacijai.[407] Natūralu, juk daugeliui asmeniniai įrodymai yra aiškesni, be to, jie lengviau pasiekiami[408], taigi jie yra labiau įtikinami nei statistiniai duomenys.[409] Taip pat svarbu nepamiršti, jog nesugebėjimas priimant teisinius sprendimus tinkamai atsižvelgti į statistinius duomenis gali sukelti problemą, doktrinoje įvardijamą kaip „atvirkštinis klaidingumas“ („*inverse fallacy*“).[410] Šie stereotipai gali būti ypač problematiški, kai jie susiję su tokiais klausimais kaip šeiminis smurtas, seksualinio apsisprendimo laisvė, ekspertų liudijimai ir kita.[411]

---

404 Kylie Burns, *supra* note 372, su nuoroda Emma Cunliffe „'Judging, Fast and Slow: Using Decision-Making Theory to Explore Judicial Fact Determination'“ *The International Journal of Evidence and Proof*, nr. 18 (2014): 150–157.

405 Marybeth Herald, „'Deceptive Appearances: Judges, Cognitive Bias and Dress Codes'“ University of San Francisco Law Review, nr. 41 (2007): 130; Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases,“, *supra* note 52. Kylie Burns, *op. cit.*

406 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

407 Amos Tversky ir Daniel Kahneman „Evidential Impact of Base Rates“ iš *'Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases'*, Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky (1982), 156-158.

408 Plačiau apie tai: Amos Tversky ir Daniel Kahneman, *supra* note 391. Taip pat Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky, *Judgment under uncertainty: heuristics and biases* (1982), kritiką Amos Tversky and Daniel Kahneman išreikškė Leda Cosmides ir John Tooby, *„Are Humans Good. Intuitive Statisticians After All? Rethinking Some Conclusions from the Literature on Judgment Under Uncertainty," Cognition*, nr. 58 (1996), Peter R. Mueser, Nelson Cowan ir Kim T. Mueser, „A Generalized Signal Detection Model to Predict Rational Variation in Base Rate Use“ *Cognition*, nr. 69 (1999).

409 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52, su nuoroda Richard E. Nisbett ir Lee Ross, *Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgement* (1980), 150.

410 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

411 Kylie Burns, *op. cit.*, su nuorodom Christine Agnew-Brune et al., „'Domestic Violence Protective Orders: A Qualitative Examination of Judges' Decision-Making Process'“ *Journal of Interpersonal Violence*, nr. 1 (2015), Emma Cunliffe „'Judging, Fast and Slow: Using Decision-Making Theory to Explore Judicial Fact Determination'“ *The International Journal of Evidence and Proof*, nr. 18 (2014). Atliktas tyrimas Andrew Wistrich, Jeffrey Rachlinski ir Chris Guthrie, *supra* note 353, p. 862. Taip pat žiūrėti Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack, „'The Work of the Australian Judiciary: Public and Judicial Attitudes'“, *supra* note 53, Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack, „'Judicial Authority and Emotion Work'“, *supra* note 53, Adam Glynn and Maya Sen „'Identifying Judicial Empathy: Dies Having Daughters Cause Judges to Rule for Women's Issues?'“ *American Journal of Political Science American Journal of Political Science*, nr. 59(1) (2015).

Įdomumo dėlei paminėtina ir tai, jog, kaip teigiama doktrinoje, tipiškumo euristika taip pat paskatino sukurti *res ipsa loquitur* teisinę doktriną, kuri, kaip teigia profesorius Kaye, apima radikalų tikimybės teorijos nesupratimą[412](dėl darbo apimties ši doktrina nenagrinėjama).

Optimizmo ir egocentrinis šališkumas (angl. *Optimism and egocentric bias*)

Optimizmo šališkumas rodo, kad žmonės linkę būti pernelyg optimistiški ir pernelyg įsitikinę savo sprendimo teisingumu bei linkę nepakankamai įvertinti tam tikros rizikos, kad jie gali klysti, pobūdį.[413] Šis šališkumas pasireiškia per dideliu savo teigiamų savybių, įskaitant susijusias su individualiais ir profesiniais įgūdžiais, vertinimu.[414] Taip atsitinka dėl daugelio priežasčių, įskaitant egocentrinį žmogaus atminties pobūdį ir asmens poreikį įrodyti, kad jis turi savo teoriją apie ką nors.

Egocentrinis šališkumas gali paskatinti teisėjus patikėti, kad jie yra geresni sprendimų priėmėjai, nei iš tiesų yra. [415] Mokslininkai Guthrie, Rachlinski ir Wistrich atliko tyrimus bei nustatė, kad teisėjai taip pat yra veikiami šio šališkumo dėl ko teisminio nagrinėjimo metu jie gali daryti klaidų (atsako daugiau, negu klausiama, vertina tai, ko neprašoma, ir tai, ko nereikia).[416]

Šis šališkumas gali būti vienas iš veiksnių, paaiškinančių, kodėl teisėjai dėl savo patirties ar sveiko proto dažnai pasitiki neteisiniu faktu, o ne ieško empirinės paramos. Egocentrinio šališkumo tyrimų rezultatai rodo, kad dauguma žmonių iš tikrųjų tiki, kad jie yra geresni nei vidutiniški.[417] Vieno iš atliktų tyrimų rezultatai parodė tai, kad teisėjai turi stiprų egocentrinį šališkumą, susijusį su tikimybe, kad jų sprendimai bus panaikinti apeliaciniame procese.[418]Apskritai, egocentrinis šališkumas gali apsunkinti teisėjų „pri(si)pažinimą", kad jie gali daryti klaidų.

Tuo pačiu metu egocentriniai polinkiai gali būti naudingi. Psichologai teigia, kad šiek tiek „išpūstas" tikėjimas savo sugebėjimais padeda išlaikyti moralę ir užtikrina sveiką gerovės jausmą.[419]Be to, visuomenė tikrai nori, kad jos teisėjai būtų ryžtingi ir

---

412 David Kaye, Probability Theory Meets Res Ipsa Loquitur, *Midi. Law Review*, nr. 77 (1979).

413 Kylie Burns, *supra* note 372, su nuoroda Russell Korobkin ir Thomas Ulen, „'Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics'" California Law Review, nr. 88 (2000): 1092.

414 Kylie Burns, *op. cit.,* su nuoroda Chris Guthrie et al., „'Inside the Judicial Mind'" *Cornell Law Review*, nr. 86 (2001): 811.

415 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

416 Kylie Burns, *op. cit.*, su nuoroda Chris Guthrie et al., „'Inside the Judicial Mind'" *Cornell Law Review*, nr. 86 (2001):814–815.

417 *Linda Babcock ir George Loewenstein, Explaining Bargaining Impasse: The Role of Self-Serving Biases (1997); Theodore Eisenberg, "Differing Perceptions of Attorney Fees in Bankruptcy Cases," Wash. U. L. Q., nr. 72 (1994): 983-987.*

418 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *op. cit.*

419 Shelley E. Taylor ir Jonathan D. Broun, „Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health," *Psychol. Bull.*, nr. 103 (1988): 199-200.

savimi pasitikintys, o ne bailūs ir nesaugūs. Egocentriniai įsitikinimai gali paskatinti teisėjus matyti pasaulį savarankiškai, todėl teisingumo sistema dėl to gali būti geresnė.[420]

Patvirtinimo šališkumas (angl. *Confirmation bias*)

Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad spręsti problemas labai trukdo noras ieškoti tokios informacijos, kuri patvirtintų mūsų mintis ar išankstinę nuomonę. Eksperimentai parodė, jog žmonės labiau trokšta tokios informacijos, kuri patvirtintų mūsų mintis, negu tokios, kuri jas paneigtų[421]. Žmonės linkę teikti pirmenybę informacijai, kuri atitinka jų ankstesnius įsitikinimus, ir retai kada paiso priešingų duomenų. Tačiau neteisinga gali būti tiek informacija, kuri atitinka išankstinę nuomonę, tiek ir ta informacija, kuri jos neatitinka. Ir vienu, ir kitu atveju nauja informacija gali būti nepakankamai pagrįsta, neteisinga ar iškreipta. [422] Todėl nauja informacija turėtų būti tikrinama. Ir čia pasireiškia patvirtinimo šališkumas, kuris skatina nepasitikėti informacija, kuri neatitinka asmens nuomonės.

Mokslininkai E. Rassin, A. Erland, I. Kuijpers[423], nagrinėdami teisėjų atliekamus vertinimus bei juos veikiančius kognityvinius veiksnius, atliko tyrimą, kurio metu „iš pradžių buvo siekiama suformuoti teisėjo nuomonę tam tikru klausimu, o po to nustatyti, koks bus jos poveikis vėliau gautos informacijos suvokimui ir vertinimui. Viename iš tokių tyrimų dviems teisėjų grupėms buvo pateikta moters nužudymo byla. Ją sudarė dvi dalys: a) pirmoje dalyje buvo nurodytas pagrindinis įtariamasis (pavyduliaujantis nužudytos moters vyras); b) antroje dalyje buvo nurodytas dar vienas galimas žudikas – pirmasis nukentėjusiosios vyras, kuris visą laiką ją persekiojo, pateikdamas įvairių reikalavimų ir grasindamas. Vėliau teisėjams dar buvo pateikta 20 byloje nustatytų faktų ir prašoma įvertinti kiekvieno iš jų svarbą priimant galutinį sprendimą. Vienintelis skirtumas tarp tyrime dalyvavusių teisėjų grupių buvo dviejų minėtos bylos dalių pateikimo būdas. Pirmoji teisėjų grupė iš pradžių buvo supažindinta tik su pirma bylos dalimi (kurioje buvo kalbama apie vieną įtariamąjį – pavyduliaujantį vyrą), ir ši grupė iš karto po to įvertino pateiktus faktus. Vėliau (po šio faktų įvertinimo) jiems buvo pateiktos naujos aplinkybės – antra bylos dalis, ir buvo prašoma pakartotinai įvertinti tuos pačius faktus. O antrosios grupės teisėjams buvo iš karto pateiktos abi bylos dalys (duomenys ir apie vieną, ir apie kitą įtariamąjį) bei prašoma įvertinti tuos pačius faktus. Gauti rezultatai atskleidė reikšmingus pirmosios ir antrosios teisėjų grupės tų pačių faktų vertinimo skirtumus. Nustatyta, kad pirmosios teisėjų grupės galutinis faktų vertinimas (kai tiriamiesiems buvo pateikta antra bylos dalis), palyginus su pirmuoju faktų vertinimu (kai tiriamiesiems buvo pateikta pirma bylos dalis), pakito nereikšmingai. Šis pirmasis faktų vertinimas pasirodė lemiamas, formuojant teisėjų nuomonę apie pateiktus įrodymus. Antrosios teisėjų grupės, kuriems vienu metu buvo

420 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *op. cit*.

421 David G. Myers, *supra* note 398, p. 494-495.

422 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

423 Eric Rassin, Anita Eerland, Ilse Kuijpers, *supra* note 49, p. 231-246.

pateikta ir pirma, ir antra bylos dalys (taigi įrodymų vertinimą veikė abi bylos dalys), faktų vertinimai žymiai skyrėsi nuo pirmosios teisėjų grupės“.[424]

Taigi psichologiniai tyrimai parodė, kad šis dėsningumas pasireiškia ir teisėjų veikloje. Teisėjai, kaip ir kiti asmenys, yra linkę labiau teikti pirmenybę informacijai, kuri atitinka jų ankstesnius įsitikinimus, konkrečiai, teisėjai gali būti linkę labiau atsižvelgti į įrodymus, patvirtinančius jų ankstesnes hipotezes, ir gali nepaisyti įrodymų, kurie neatitinka jų ankstesnių prielaidų.[425] Tokiu būdu interpretuodami bei vertindami informaciją teisėjai tampa šališki pažinimo prasme (kognityviai).

Čia šiuo atveju būtų tikslinga paminėti LAT septynių teisėjų kolegijos nutartį[426], kurioje buvo nagrinėjamas teisėjų nešališkumo klausimas. Byloje buvo nustatyta, kad vykstant baudžiamosios bylos nagrinėjimui apeliacine tvarka, lygiagrečiai Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyboje (toliau – ir STT) buvo atliekamas kitas ikiteisminis tyrimas, kuriuo buvo tiriama, ar asmuo nedaro neleistino poveikio jo kitas bylas nagrinėjantiems teisėjams. Šiame tyrime apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegijos nariai buvo apklausti kaip liudytojai. Teisminio nagrinėjimo metu bylą nagrinėjusi apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija savo apklausos faktą paviešino proceso dalyviams, kad šie galėtų pareikšti nuomones dėl to, ar jiems šis faktas nekelia abejonių dėl teismo nešališkumo.

Ir nors nagrinėtoje byloje LAT pažymėjo, jog teismas išties buvo nešališkas, tačiau atkreipė dėmesį į tai, kad „teisėjo, kaip liudytojo, apklausa dėl teisėjo pareigų jo nagrinėjamoje byloje vykdymo neišvengiamai kelia klausimų dėl teismo nešališkumo, ypač dėl objektyviojo nešališkumo aspekto. Taip pat tokios situacijos, kai bylą nagrinėjantis teisėjas apklausiamas kaip liudytojas, ypač nesant tam pakankamo pagrindo, gali sudaryti prielaidas pažeisti ir konstitucinį teismų nepriklausomumo principą, bandant daryti neleistiną įtaką bylą nagrinėjančiam teisėjui (teismui) arba „dirbtinai“ – formaliais pagrindais sukuriant situaciją, dėl kurios teisėjas ar teismas turėtų nusišalinti ar būti nušalintas nuo tam tikros bylos nagrinėjimo“.[427]

O jei šią situaciją įvertintume euristikų kontekste, iškyla didelė grėsmė suveikti patvirtinimo euristikai – dar iki sprendimo priėmimo pateikiant teisėjams neigiamą (tiesiogiai susijusią su asmeniu) informaciją (kuri, beje, nebūtinai pasitvirtins). Šiuo atveju, teisėjai, vertindami naujus (po jų apklausų gautus) įrodymus, gali būtų kognityviai šališki, pavyzdžiui, išskirtinai kritiškai vertindami gynybos pateikiamus įrodymus.

Taip pat verta paminėti, jog LAT laikosi praktikos, jog teismo šališkumu nėra laikomos situacijos, kai teismas nagrinėja nebe pirmąją to paties asmens bylą arba atskirai nagrinėja bendrininkų bylas. Nors tokios situacijos verčia pagrįstai abejoti dėl galimo intuityvaus teisėjų šališkumo. Ne mažiau pagrįstų abejonių dėl galimo teismo

---

424 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

425 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *supra* note 45.

426 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-7-76-719-2022.

427 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

intuityvaus šališkumo kelia ir baudžiamojo proceso teisės doktrinoje[428]kritikuojamas informacijos apie įtariamąjį (teistumas ir kt.) teismui pateikimas dar iki priimant sprendimą dėl kaltės.

„Gudrumo po laiko" šališkumas (angl. *Hindsight bias*)

Kai žmonės vertina įvykius ar rezultatus po to, kai jie jau įvyko, kartais atrodo, kad įvykis yra labiau nuspėjamas. Šis reiškinys „mes žinojome visa tai" arba „iš pat pradžių buvo aišku" pasireiškia daugelyje sričių, pvz., istorija, finansai, o teisė ne išimtis.[429]

Šis šališkumas kyla iš intuityvaus suvokimo, kad iš tikrųjų įvykęs rezultatas turėjo būti neišvengiamas[430], ir ypač dažnai pasireiškia vertinant aplaidumo atvejus:[431] baudžiamosios teisės kontekste dažniausiai vertinant neatsargios kaltės klausimus, nusikalstamą pasitikėjimą arba nusikalstamą nerūpestingumą.

Didžiausia problema šiuo atveju yra tai, jog teismas vertina jau esamus tam tikros veikos rezultatus, tuo tarpu kaltinamasis turėjo tik galimybę numatyti juos.[432] Viename tyrimų teisėjai buvo suskirstyti į dvi grupes, jų užduotis – įvertinti psichiatro nerūpestingumą jo paciento atžvilgiu. Abi grupės gavo vienodą informaciją apie gydytojo veiksmus ir paciento elgesį. Vienintelis skirtumas buvo tas, kad antroji grupė gavo papildomą informaciją apie itin pavojingus paciento smurtinius veiksmus. Teisėjai turėjo įvertinti, kokia buvo paciento nepageidautino elgesio tikimybė ir kiek kaltas psichiatras, kad jų nenustatė ir nenumatė. Ta grupė, kuriai buvo pateikta papildoma informacija apie itin pavojingus paciento veiksmus, daug aukščiau įvertino tiek paciento nepageidautino elgesio tikimybę, tiek psichiatro galimybę numatyti šį elgesį, ir, atitinkamai, griežčiau įvertino gydytojo nerūpestingumą.[433]

Literatūroje aprašyta situacija, kai vienas radiologas buvo nuteistas dėl nerūpestingumo, nes nesugebėjo aptikti nedidelio krūties naviko pirminėje rentgenogramoje, dėl to augliui padidėjus pacientas mirė. Mokslininkų nuomone, tokį sprendimą, kaip manoma, lėmė kito radiologo liudijimas, kuris buvo teikiamas po visų kitų pacientui atliktų tyrimų apie tai, jog auglys galėjo būti aptiktas ir ankstyvoje rentgenogramoje. Akivaizdu, kad antrasis radiologas objektyviai žinojo, kad auglys iš tikrųjų ten buvo,

---

428 Plačiau apie tai, Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?" , *supra* note 20.

429 Eyal Peer ir Eyal Gamliel*, supra* note 45.

430 Kylie Burns, *supra* note 372, su nuorodom Cass Sunstein, „'Behavioral Analysis of Law'" *University of Chicago Law Review*, nr. 64 (1997). Diskusija apie išankstinio nusistatymo poveikį teisėjams in Chris Guthrie, *supra* note 367.

431 Kylie Burns, *op. cit.*, taip pat Chris Guthrie et al., „'Inside the Judicial Mind'" *Cornell Law Review*, nr. 86 (2001):800.

432 Susan J. LaBine ir Gary LaBine, "Determinations of Negligence and the Hindsight Bias," *Law and Human Behavior*, nr. 20 (1996). P. 501–516.

433 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42., taip pat: E. M. Harley, „Hindsight bias in legal decision making." *Social Cognition*, nr. 25(1) (2007): 48– 63.

tai buvo didelis jo pranašumas, kurio pirmasis gydytojas tuo metu neturėjo.[434]

Tyrimai parodė, jog žmonės pervertina savo sugebėjimą prognozuoti ir tiki, kad kiti turėjo sugebėti geriau prognozuoti įvykius, nei buvo įmanoma. Tai įvyksta todėl, kad mokymosi rezultatas verčia žmones atnaujinti savo įsitikinimus apie pasaulį. Tuomet žmonės remiasi šiais naujais įsitikinimais, siekdami apskaičiuoti, kas buvo nuspėjama, ir ignoruoja šių įsitikinimų pasikeitimą.[435] Todėl galima pasakyti, kad pagrindinis šio psichologinio reiškinio rezultatas – teisėjų tendencija teisminio nagrinėjimo metu pervertinti kaltinamojo galimybes numatyti neigiamus įvykius ir teisingai įvertinti jų pasireiškimo tikimybę.[436]

Nors nėra sutariama, ar tai laikytina atskira euristika (vienu iš šališkumu) ar ne, tačiau nagrinėjamos temos kontekste labai svarbu paminėti nesugebėjimą ignoruoti nepriimtinų įrodymų (angl. *Inability to Ignore Inadmissible Evidence*) arba, kitaip tariant, nevertinti neleistinų įrodymų.

Teisėjų jautrumas šiam šališkumui, mokslininkų nuomone, kelia nerimą, nes dažnai tikimasi, kad teisėjai ignoruos žinojimą apie įrodymus, kurie pateikiami teisme, tačiau yra laikomi nepriimtinais, nes jie buvo gauti neteisėtai.[437] Tyrimai parodė, jog teisėjų gebėjimas neatsižvelgti į nepriimtinus įrodymus geriausiu atveju yra abejotinas.

Tai tinka netgi tais atvejais, kai buvo pateikti nurodymai, jog tam tikra informacija turėtų būti naudojama tik patikimumo nustatymui, o ne kaip kaltės ar nekaltumo įrodymas arba žiuri atveju – teisėjo nurodymas nepaisyti tam tikros informacijos.[438] Štai BPK 276 str. 4 d. numatyta, jog „*byloje esantiems įrodymams patikrinti* gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai“ atsižvelgiant į psichologų pastebėjimus. Remiantis šios euristikos tyrimo duomenimis manytina, jog tikslas „patikrinti byloje esančius įrodymus“ pasiektas greičiausiai nebus, nes tokie duomenys intuityviai formuojantis vidiniam įsitikinimui bus naudojami kaip kaltės ar nekaltumo įrodymas. Kritiką šiai normai yra išsakęs ir baudžiamojo proceso mokslininkas R. Merkevičius.[439] Verta paminėti, jog, kaip parodė tyrimai, reaguodami į nepriimtinus įrodymus patyrę teisėjai beveik nesiskyrė nuo nepatyrusių prisiekusiųjų. [440]

Taigi, apibendrinant pastebėtina, jog veiksniai, kurie neturėtų turėti įtakos teisėjų priimamų sprendimų kokybei, gali nulemti sistemines ir (ar) nuspėjamas klaidas bei

---

434 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *supra* note 45. Susan J. LaBine ir Gary LaBine, *op. cit*.

435 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind“, *supra* note 52.

436 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

437 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *supra* note 45.

438 Anthony Doob ir Hershi M. Kirshenbaum, „Some Empirical Evidence on the Effect of s. 12 of the Canada Evidence Act Upon an Accused,“ Criminal Law Q., nr. 15(88) (1972).

439 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?“, *supra* note 20, p. 143-144.

440 Stephan Landsman ir Richard F. Rakos, „A Preliminary Inquiry into the Effect of Potentially Biasing Information on Judges and Jurors in Civil Litigation,“ Behavioral Science and Law, nr. 12 (1994).

sąlygoti intuityviai šališką įrodymų vertinimą (netgi teismo baigiamojo akto priėmimą), atitinkamai sukeliant abejones ir dėl paties proceso sąžiningumo. Vien tik pasikliaujant teisėjų kaip profesionalų pareiga priimti tinkamus sprendimus nebus išspręstos visos teisingumo sistemos kognityvinių iliuzijų problemos. Todėl tiek praktiniu, tiek teoriniu požiūriu vertinga žinoti, kokie sprendimai gali būti paveikti įvairių įtakų, kaip tai vyksta ir kaip tai galima kontroliuoti.[441] Euristikų analizė turi tapti metodiniu pagrindu įstatymų leidėjui priimti atitinkamas normas.

2.1.1.2. Veiksniai, padedantys mažinti intuityvių sprendimų priėmimą vertinant įrodymus

Tyrimai iš įvairių sprendimo priėmimo sričių rodo, kad žmonės apskritai linkę nutolti nuo racionalių ar išskirtinai logika pagrįstų sprendimų, bet tai nereiškia, kad jie neprognozuojami[442].

Įdomu tai, kad intuityvus mąstymas dar nereiškia, kad teisėjas aklai priimdamas sprendimą skuba. Intuityvumu grįstas protas dažnai būna netgi pranašesnis – „nesąmoningas" protas turi daugiau galimybių nei „sąmoningas", nes turi prieigą prie „plačių" žinių.[443] Taip pat kartais sąmoningas nuoseklus samprotavimas iš tikrųjų netgi neigiamai paveikia sprendimų kokybę.[444] Viena vertus, neneigiama, kad intuityvūs sprendimo priėmimo būdai palengvina teisėjo darbą, leidžia jam susidoroti su tokiais sprendimų priėmimo trukdžiais kaip informacijos, laiko trūkumas ir pan., pavyzdžiui, tyrimai rodo, kad pakartotiniai sprendimai išeikvoja individų vykdomąją funkciją ir psichinius išteklius[445], psichinis išsekimas didina tendenciją supaprastinti sprendimus ir priimti *status quo*[446]. Kita vertus, intuityvūs sprendimo priėmimo būdai gali būti įvairių netikslumų ir klaidų šaltinis, trukdyti užtikrinti įstatymo taikymo ir teisminės

441 Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas, *supra* note 42, p. 150, A. Etzioni, „Behavioral Economics: Toward a New Paradigm." *American Behavioral Scientist*, nr. 55 (8) 2011: 1099–1119; Daniel Kahneman, „A Perspective on Judgment and Choice: Mapping Bounded Rationality." *American Psychologist*, nr. 58(9) (2003): 697–720.

442 A. Etzioni, *supra* note 441.

443 Richard A. Posner, *How Judges Think, supra* note 90, p. 108, 113; Pawel Lewicki, Maria Czyzewska ir Hunter Hoffman, „Unconscious Acquisition of Complex Procedural Knowledge," *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, nr. 13 (1987).

444 Vitalius Tumonis, *supra* note 5, p. 45, su nuoroda Timothy D. Wilson ir Jonathan W. Schooler, „Thinking Too Much: Introspection Can Reduce the Quality of Preferences and Decisions," Journal of Personality and Social Psychology, nr. 60 (1991): 181.

445 Kathleen D. Vohs, Roy F. Baumeister, Brandon J. Schmeichel, Jean M. Twenge, Noelle M. Nelson ir Dianne M. Tice, „Making Choices Impairs Subsequent Self-control: A Limited Resource Account of Decision Making, Self-regulation, and Active Initiative," *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 94 (2008): 883–898.

446 Shai Danzigera, Jonathan Levav, ir Liora Avnaim-Pessoa, *supra* note 384, p. 6992.

praktikos vienodumą[447], t. y. neigiamai veikia realių sprendimų bei vykdomo teisingumo kokybę.[448] Todėl iškyla poreikis nustatyti, ką galima padaryti, siekiant susilpninti neigiamą šių euristikų poveikį, taip potencialiai sumažinant ir galimų klaidų priimant sprendimus skaičių. Taigi ypač reikšmingi tyrimai, kuriais buvo siekiama nustatyti, kaip būtų galima padėti sprendimų priėmėjams (nagrinėjamu atveju – teisėjams) suprasti bei pradėti kontroliuoti šiuos sprendimo priėmimo būdus.

Benjamin Lavin yra pažymėjęs, jog „nežinojimas nėra palaima; sistema, pagrįsta klaidingomis prielaidomis ir trūkumais, kelia grėsmę ir negali atstovauti teisingumo interesams".[449] Todėl viena iš galimybių yra ***informuoti (šviesti/mokyti)[450] apie šiuos veiksnius teisėjus, išmokyti juos atpažinti kasdieniame darbe***.

Intuityvaus mąstymo kokybė vis dėlto priklauso nuo daugelio veiksnių, įskaitant švietimą. Dar senovės Graikijoje Platonas ragino valstybės tarnautojus mokytis aritmetikos, analogiškai mąstė ir viduramžių mokslininkai teigdami, kad būtent logikos studijos lavina protą.[451] Tačiau kalbant apie teisę, šiuolaikiniai empiriniai tyrimai, nors ir nėra išsamūs, rodo, kad teisinis išsilavinimas nepagerina samprotavimo ir problemų sprendimo įgūdžių. Dažniausiai taip yra todėl, kad akademinė disciplina (teisės studijos) labiau primena mokslo modelį, kai klausimai sprendžiami išskirtinai remiantis logika, neretai dedukcija, ir beveik neskiriamas dėmesys neapibrėžtumo ir tikimybių klausimams. Todėl teigiama, kad teisės studijos neišugdo svarbiausių problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo įgūdžių[452], įskaitant neapibrėžtumo vertinimą, netaisyklingų faktinių modelių, kuriems trūksta aiškių priežastinių ryšių, problemų sprendimą ir kitas ypatybes, kurios turi lemiamą reikšmę priimant realų teismo sprendimą.[453]

---

447 Rüdiger F Pohl, *supra* note 402. Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

448 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, "Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

449 Levin, Benjamin, „Values and Assumptions in Criminal Adjudication." *Harvard Public Law Working Paper*, nr. 16 (2016), https://ssrn.com/abstract=2794433.

450 Mark Kelman, *supra* note 386.

451 Cituota - Darrin R. Lehman, Richard O. Lempert, ir Richard E. Nisbett, „The Effects of Graduate Training on Reasoning: Formal Discipline and Thinking about Everyday-life Events," *American Psychologist*, nr. 43 (1988): 431-442, perspausdinta - Richard E. Nisbett (ed.), *Rules for Reasoning* (New Jersey: Routledge, 1993), 316.

452 Antai kontinentinę teisę atstovaujamuose universitetuose ruošiant teisės studentus didelis dėmesys yra skiriamas doktrinos mokymuisi, daugiausia dėmesio skiriant visa apimančiam teoriniam modeliui ir teorinei klasifikacijai bei tokioms užduotims, kai studentai naudoja iškristalizuotą faktų rinkinį ir tiesiog taiko teisines taisykles. Tačiau netgi atvejo metodas, praktikuojamas Amerikos teisės mokyklose, yra nepakankamas, nors vis tiek jis yra žymiai pranašesnis už kontinentinę teisinio švietimo tradiciją.". Randall Kiser, *Beyond Right and Wrong: The Power of Effective Decision Making for Attorneys and Clients* (Heidelberg: Springer, 2010), 150.

453 Gilovich paaiškina kodėl psichologijos ar panašių mokslų mokymasis suteikia pranašesnį mąstymo gebėjimą (įskaitant argumentavimą): "Some of the material conflicts with students' pre-existing beliefs and thus provides much more than the usual incentive to engage in critical analysis, to suggest alternative explanations, and to consider the adequacy of both existing data and other potentially informative evidence. The student is thus encouraged to engage his or her analytic faculties with unusual intensity

Kaip pabrėžia Kahnemanas, ar intuityvus mąstymas duos nuosekliai pagrįstus sprendimus, daugiausia priklauso nuo aplinkos, turimų atsiliepimų ir ilgalaikės praktikos. Įgūdžių įgijimui reikalinga stabili aplinka, tinkama galimybė „treniruotis" ir greitas bei nedviprasmiškas grįžtamasis ryšys apie minčių ir veiksmų teisingumą. Kai šios sąlygos būna įvykdytos, ilgainiui išsiugdo įgūdžiai, o intuityvūs sprendimai, dažniausiai netikėtai šaunantys į galvą, būna tikslūs.[454] Tačiau realybėje teisėjai gauna atsiliepimų apie savo sprendimų kokybę paprastai po kelių ar net keliolikos mėnesių nuo sprendimo priėmimo, kai apeliacinės ar kasacinės instancijos teismas peržiūri bylą. Neretai teisėjai iš viso negauna jokio grįžtamojo ryšio, jau neminint momentinių atsiliepimų, reikalingų geriau atlikti darbą. Taip pat svarbu pažymėti, kad daugumą teisėjų grįžtamasis ryšys, jei jis teisėjus kada nors pasiekia, yra „išsklaidytas" – teisėjams gali prireikti pakankamai ilgai kaupti atsiliepimus tam, kad išvengtų klaidų. Kadangi, anot mokslininkų, patirtinio mokymosi nauda yra ribota, gali prireikti papildomo mokymosi, kad būtų kompensuoti minėti mokymosi aplinkos trūkumai.[455]

Kartu atkreiptinas dėmesys į labai svarbų euristine prasme proceso greitumo principo poveikį. EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog kompetentingos nacionalinės institucijos įpareigojamos išnagrinėti bylą per įmanomai trumpiausią laiką. Tuo siekiama apsaugoti proceso šalis nuo pernelyg ilgo proceso vilkinimo, lemiančio ilgiau negu būtina trunkantį asmens netikrumą dėl savo likimo, susijusio su proceso baigtimi.[456] Tačiau akivaizdu, jog šis principas turi ir iki šiol neminimą teigiamą poveikį intuityvių sprendimų, kurie greitai ateina į galvą, priėmimui. Tai būtent greitos refleksijos apie savo atliktą darbą gavimas, sudarantis galimybę mokytis.

Taigi, turi būti atliktas nemažas darbas mokant teisėjus atpažinti intuityvius sprendimo priėmimo būdus kasdieninėje veikloje, taip pat formuojant jų analizės ir kontrolės įgūdžius[457], mokant kaip išvengti neigiamo intuityvių sprendimų poveikio.[458] Teisėjams siūloma būti sąmoningesniems savo sprendimų atžvilgiu: a) daugiau dėmesio skirti streso įveikimui, kadangi ilgalaikis stresas gali lemti sumažėjusius išteklius priimti gerus sprendimus; b) susitelkti į bylos nagrinėjimo tikslą – stengtis išvengti pašalinių darbų, išnagrinėti, o ne iš karto išspręsti bylą; c) geriems sprendimams būtina dėmesio koncentracija, tad teisėjas turėtų leisti sau padaryti pertraukas bylos

because the very nature of the material invites it. The complexity of the phenomena, the difficulty of untangling correlated variables, and the relative scarcity of truly decisive experiments compel all but the most disengaged students to dig deeper and think harder." Thomas Gilovich, *How We Know What Isn't So: The Fallibility of Human Reason in Everyday Life* (New York: The Free Press, 1991), 192-193.

454 Daniel Kahneman, *supra* note 362, p. 416.

455 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases,", *supra* note 52, p. 39-40.

456 *Stögmüller v. Austria*, no. 1602/62, §5, ECHR 1969.

457 Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *supra* note 42.

458 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases,", *op. cit.,* p. 42–43; Kylie Burns, *supra* note 372, plačiau Terry Maroney, *supra* note 356.

nagrinėjimo metu.[459] Apie mokymų svarbą pažymi ir Guthrie, Rachlinski ir Wistrich, jie siūlo teisėjų mokymą dėl pažinimo iliuzijų apribojimų bei pažymi, kad tokie mokymai „padidina tikimybę, kad asmenys priims racionalius, svarstomus sprendimus".[460] Deja, atliktų tyrimų rezultatai parodė, jog vien tik paprastas mokymas nėra pakankamas ir jis neužkerta kelio euristikų naudojimui. Taigi šis būdas sėkmės negarantuoja.[461] Taip pat galime aptikti nuomonę, jog supratimas apie euristikas mažai tepadeda sumažinti jų įtaką, todėl jų visiškai išvengti neįmanoma, tačiau, neneigiama, jog mokymas, teisėjų specializacija ir didesnė darbo patirtis turi teigiamos naudos euristikos atžvilgiu.[462] Tyrimai parodė, kad išvengti euristinio mąstymo tikrai nėra paprasta, net išaiškinus sprendimą priimančiam asmeniui euristikų poveikį bei perspėjus jį apie galimas klaidas, jis ir toliau taiko tuos pačius sprendimo priėmimo būdus ir daro tas pačias klaidas.[463] Ir tai atrodo gana natūralu, ypač prisiminus tai, kad intuityvūs sprendimai yra mažai kontroliuojami, dažnai nesąmoningi bei taikomi spontaniškai.

Tačiau mokslininkai neneigia, kad sprendimai, kuriuos teisėjai priėmė atsakydami į mokslinių tyrimų klausimus, skiriasi nuo sprendimų, kuriuos jie priima teismo salėse:[464] salėje teisėjai turi priimti sprendimus, pagrįstus išsamesniais ir sudėtingesniais duomenimis, labiau motyvuoti savo sprendimus ir turi daugiau laiko (teisėjai patys kontroliuoja bylos nagrinėjimo tempą ir prireikus gali atidėti sprendimo priėmimą)[465] bei kitų išteklių, skirtų sprendimui priimti. Kartais manoma, kad didesnis dėmesys ir ilgesnis svarstymas leis teisėjams atsisakyti euristikos, kuria jie linkę pasikliauti. Tačiau oponuojant teigiama, jog tai sunkiai tikėtina, nes „korekcinė galia priklauso nuo konkrečios klaidos pobūdžio ir negali būti laikoma savaime suprantamu dalyku. Didesnės lėšos/ištekliai taip pat nesuteikia garantuotos apsaugos nuo kognityvinių iliuzijų poveikio. Teisėjai, žinoma, gali (ir net turi) naudoti tuos šaltinius, kurie jiems prieinami, kad gautų geresnę pagrindinę informaciją, tačiau jų laikas ir kiti ištekliai nėra begaliniai. Net ir turėdami daugiau išteklių, teisėjai vis dar pasinaudos pažintinėmis nuorodomis. Jei teisėjai nežino apie kognityvines iliuzijas, kuriomis

---

459 Pamela Casey, Kevin Burke ir Steve Leben, „Minding the court: Enhancing the decision-making process." *International Journal For Court Administration*, nr. 5 (2013): 45–54. Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *op. cit.*

460 Kylie Burns, *supra* note 372, su nuoroda Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases,", *op. cit.,* p. 38.

461 Baruch Fischhoff, „Debiasing", iš *Judgment under uncertainty: heuristics and biases,* Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky (1982).

462 Jeffrey J. Rachlinski, „A Positive Psychological Theory of Judging in Hindsight" University of Chicago Law Review, nr. 65 (1998): 586-88 .

463 Rüdiger F Pohl, *supra* note 402, Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, *op. cit.*

464 Plačiau apie tai L. M. Levett, E. M. Danielsen, M. B. Kovera, ir B. L. Cutler, „The Psychology of Jury and Juror Decision Making." Iš *Psychology and law: An empirical perspective,* N. Brewer ir K. D. Williams (Eds.), (2005), 365–395. Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind", *supra* note 52.

465 Tomas Maceina ir Gintautas Valickas, *supra* note 43.

remiasi euristika, tada papildomas laikas ir ištekliai nebus naudingi.“[466]

Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo X skyrius numato teisėjų mokymų ir kvalifikacijos kėlimo tvarką. Vadovaudamasi šiomis nuostatomis, Teisėjų taryba nutarimu ne vėliau kaip iki einamųjų metų gruodžio 1 d. patvirtina su Teisingumo ministerija suderintas privalomojo mokymo programas.[467] Analizuojant kelerių (2018 – 2022 m.) metų programas pastebėta, jog nemažai mokymų buvo ir yra skiriama būtent psichologinių žinių gilinimui, pavyzdžiui, „Savęs ir kitų pažinimas teisėjo darbe: kaip efektyviai dirbti su skirtingo stiliaus žmonėmis (pagal DISC metodiką)“, „Emocinė kompetencija teisėjo darbe: reagavimas į psichologinę agresiją“, „Asmeninis efektyvumas teisėjo darbe: vidinės energijos ir darbingumo valdymas“. O antai 2021 metų programoje numatyti mokymai būtent dėl intuityvių (euristinių) sprendimų priėmimo bei jų daromo poveikio temoje „Sprendimų priėmimo ir argumentavimo psichologija“.[468] Tai išties teigiama tendencija.

Antrasis būdas, kuris galėtų padėti sumažinti intuityvių sprendimų priėmimą, ir, kaip doktrinoje pažymima, vienintelis būdas išvengti kognityvinių veiksnių ***yra apriboti teisėjų prieigą prie tam tikros informacijos.*** Įstatymų leidėjas, bendradarbiaudamas su teismais bei psichologais, galėtų (o galbūt netgi ir turėtų) peržiūrėti esamas teismines (ir ne tik) procedūras ar priimti materialines ir procesines normas, tam, kad būtų sumažintas kognityvinių veiksnių žalingas poveikis teismo sprendimų priėmimui.

Atsižvelgdama į dabartinį teisinį reguliavimą, susijusį su įrodymų vertinimu, bei susipažinus su galimai veikiančiomis euristikomis ir apžvelgus jų galimo įveikimo būdus, darbo autorė mato poreikį diskutuoti apie tam tikrus pokyčius, pirmiausia, teisminio nagrinėjimo, t. y. bylos parengimo nagrinėti teisme dalyje, stadijoje.

Lietuvoje R. Merkevičius kėlė klausimą „Ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?“ ir negailėdamas kritikos teisiniam reguliavimui teigė, jog „bylos parengimo nagrinėti teisme struktūra garantuoja absoliutų kaltinimo funkcijos dominavimą prieš visas kitas procesines funkcijas (gynybos funkcija apskritai yra eliminuota iš šio proceso etapo, o teismas neturi galimybės nei aktyviai veikti, nei priimti savarankiškų procesinių sprendimų). Šiame proceso etape susiformavęs vidinį įsitikinimą, teismas *ab initio* žino, koks turi būti galutinis procesinis sprendimas, ir jo sistemingai siekia kitose proceso stadijose.“[469]

Vokietijos teisės doktrinoje[470] šis teisminio nagrinėjimo stadijos etapas (vok. *Zwis-*

---

466 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind“, *supra* note 52.

467 Teisėjų tarybos 2019 m. lapkričio 29 d. nutarimas Nr. 13P-192-(7.1.2) „Dėl teisėjų tarybos 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 13p-105-(7.1.2) „Dėl teisėjų mokymo organizavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“.

468 Apie teisėjų mokymus plačiau taip pat skaityti https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227.

469 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?“, *supra* note 20, p. 140.

470 Peter Rieß, „Das Zwischen- oder Eröffnungsverfahren im Strafprozess.“ Jura, nr. 735 (2002): 742.

chenferfahren) taip pat buvo sulaukęs daug kritikos ir diskusijų dėl būtinybės ją reformuoti. Kaip teigė teisingumo ministras, buvo kalbama ne apie „trumpalaikius teisės aktus, susijusius su nedideliais pakeitimais", bet apie „išsamesnę programą, kuri apima visus procedūrinius etapus, visus interesus".[471] Antai E. Schmidto nuomone, ši procedūra praktikoje yra „stereotipinis popierinis darbas" (vok. „*stereotype Schreibarbeit*").[472] Ji kritikuojama pirmiausia būtent dėl „kontrolės funkcijos" kokybės (konkrečiai „filtravimo efekto" trūkumo), kuri kartais įvardijama kaip „neigiama kontrolės" funkcija. Buvo diskutuojama įvairiais aspektais, pavyzdžiui, nuo poreikio apskritai naikinti šią procedūrą, atsisakyti neefektyvios prokuroro tyrimo rezultatų kontrolės, o būtinus veiksmus reglamentuoti kitose įstatymo dalyse, kas, autorių nuomone, dėl finansinių sumetimų būtų artima ir įstatymų leidėjui.

Nagrinėjamos temos kontekste aktualus šio etapo trūkumas, apie kurį diskutuojama tiek Lietuvos, tiek Vokietijos teisės doktrinoje – teisėjo šališkumo (bei galimybės vertinti įrodymus pagal vidinį įsitikinimą) klausimas, abejojama, ar po sprendimo pradėti leisti procesui „judėti toliau", t. y. pradėti teisminį (pagrindinį) nagrinėjimą, teisėjas gali išlikti (yra) objektyvus. Mat įvairūs, iš dalies kompiuterizuoti procedūriniai modeliavimai atskleidė, kad teisėjai, pirmiausia siekė patvirtinti hipotezes, kurios buvo anksčiau suformuluotos remiantis kaltinimu. Būtent sprendimas „judėti į priekį", Schünemann žodžiais tariant, lemia „emocinį teisėjo fiksavimą (vok. *emotionalen Fixierung*) dėl kaltinimo hipotezių"[473] patvirtinimo. R. Merkevičius taip pat pažymi, kad „Procesinis sprendimas bylos parengimo nagrinėti teisme etape gali būti priimtas tik įdėmiai išanalizavus, o ne paviršutiniškai ar preliminariai perskaičius pateiktus procesinius dokumentus ir baudžiamosios bylos medžiagą [...] Analizė, kurią teisėjas privalo atlikti prieš priimdamas procesinį sprendimą „leisti procesui judėti į priekį", sudaro prielaidą manyti, jog priimdamas nutartį perduoti bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje teisėjas jau būna susiformavęs vidinį įsitikinimą dėl kaltinamo asmens kaltumo".[474]

Ir nors darbo autorė neneigia pateiktų argumentų racionalumo, tačiau nėra linkusi sutikti su tokia išsakyta pozicija (apie tai buvo pasisakyta pirmoje darbo dalyje). Manytina, jog gerokai didesnė problema yra ne tai, kad teisėjas *iš anksto* susipažįsta su visais duomenimis (įrodymais), bet ta, jog jis *tuo pačiu* metu susipažįsta ir su tokiais

---

471 Vokietijos teisingumo ministro pasisakymas baudžiamojo proceso teisės ekspertų komisijos darbo pradžioje 2014 m. liepos 7 d., kurį galima rasti adresu: http://www.bmjv.de/SharedDocs/Reden/DE/2014/20140707_Expertenkommission_Reform_StPO.html?nn=2708420 (2.6.2015).

472 Moritz Vormbaum, „Effektive Kontrolle oder überflüssige Schreibarbeit?* Kritik des strafprozessualen Zwischenverfahrens und Möglichkeiten seiner Reform Von Privatdozent," *Berlin Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, nr. 6 (2015), www.zis-online.com su nuoroda *Eberhard Schmidt, NJW* (1963), 1081.

473 Moritz Vormbaum, *op. cit.* su nuoroda Schünemann, GA (1978), 161 (172, Hervorhebung im Original).

474 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?", *supra* note 20, Išvadą, kad teisėjas privalo susipažinti su „visa bylos medžiaga, joje esančiais dokumentais, į teismą pristatytais daiktais, kaip galimais įrodymais", pripažįsta ir vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina Gintaras Goda et al., *supra* note 112.

įrodymais, kurie dėl tam tikrų aplinkybių (pavyzdžiui, neatitikimo leistinumo reikalavimui) negalės būti naudojami įrodinėjimo procese, o specialios duomenų (ne)priimtimo procedūros šiuo metu BPK nėra numatytos. Šiuo atveju susiduriame su vieno iš šališkumų – nesugebėjimo ignoruoti nepriimtinų įrodymų (angl. *Inability to Ignore Inadmissible Evidence*) anksčiau aptarta žala.

Siekiant minimizuoti nesugebėjimą ignoruoti nepriimtinų įrodymų, tikslinga pasiremti užsienio valstybių praktika. Šiuo atveju paminėtinas Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktas tyrimas[475], kuriame ganėtinai išsamiai aprašyta anglosaksiškose ir kontinentinėse valstybėse esančios neleistinų duomenų pašalinimo procedūros. Trumpai apžvelgiant jas, tikslinga paminėti, jog „Anglosaksiškajame prisiekusiųjų teisminio proceso (angl. *jury trial*) modelyje teisėjas įrodymų priimtinumo klausimą išsprendžia taikydamas *voir dire* procedūrą, t. y. specialaus posėdžio, kuris vyksta atskirai nuo prisiekusiųjų, metu. Teisėjui nusprendus, kad įrodymui taikytina pašalinimo taisyklė (angl. *exclusionary rule*), įrodymas yra laikomas nepriimtinu (angl. *inadmissible*), ir šalys jo negali pateikti teisminio nagrinėjimo metu prisiekusiesiems. Tai reiškia, kad prisiekusiesiems yra pateikiami tik leistinais pripažinti įrodymai (kurie nėra pašalinti taikant pašalinimo taisyklę), o tie įrodymai, kurių teisėjas neleido pateikti šalims, prisiekusiesiems yra neprieinami, kad tokių įrodymų esama, jie net nesužino. [...]".[476]

Kontinentinės teisės tradicijai priskiriamose valstybėse įrodymų leistinumo sprendimo procedūra ir procesiniai teisiniai padariniai skiriasi. Šiuo požiūriu galima išskirti dvi pagrindines valstybių grupes – (1) valstybes, kuriose taikomas neleistinų įrodymų pripažinimas niekiniais (pranc. *nullité*), lemiantis fizinį jų pašalinimą iš bylos, ir (2) valstybes, kuriose įtvirtintas neleistinų įrodymų vertinimo ar naudojimo draudimas (vok. *Beweisverwertungsverbot*, ital. *inutilizzabilità*)."[477]

Taigi, siekiant minimizuoti minėtos euristikos poveikį, manytina, jog būtų tikslinga reformuoti bylos parengimo nagrinėti teisme etapą. Siekiant, kad teisėjas, kuris iš esmės nagrinės bylą nedalyvautų bylos perdavimo teismui procese. Tai galima realizuoti pasirenkant vieną iš galimų alternatyvų.

Pirmas galimas sprendimas būtų toks: bylos parengimo nagrinėti teisme etape: a) paskirti teisėją, kuris spręstų klausimą dėl bylos perdavimo nagrinėti teisme arba b) numatyti papildomą įrodymų leistinumo patikros procedūrą prieš pradedant nagrinėti bylą teisme. Tai būtų santykinai nedaug (palyginti su žemiau pateiktu) struktūrinių pokyčių ir išteklių reikalaujantis sprendimas.

Antras galimas sprendimas – iš esmės reformuoti parengimo nagrinėti bylą etapą. Pavyzdžiui, kaip buvo diskutavę Vokietijos mokslininkai, sukurti atskirą tarpinę „instanciją" arba, kaip rekomenduoja Roxinas, sukurti „bylos pradėjimo teismą" (vok.

---

475 HRMI Tyrimo ataskaita „Gynybos teisės įrodinėjimo procese" http://hrmi.lt/tyrimo-ataskaita-gynybos-teises-irodinejimo-procese/?hilite=%27gynybos%27

476 HRMI Tyrimo ataskaita „Gynybos teisės įrodinėjimo procese" http://hrmi.lt/tyrimo-ataskaita-gynybos-teises-irodinejimo-procese/?hilite=%27gynybos%27

477 Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, *supra* note 21, p. 82-84.

Eröffnungsgerichts)[478] arba, kaip siūlo Weigend, pasiremti Tarptautinio baudžiamojo teismo statute numatytu pavyzdžiu (TBT 61 straipsniu)[479] ir įkurti ikiteisminio tyrimo kolegiją. Tačiau kaip sutinka patys mokslininkai, šie siūlymai praktikoje sunkiau įgyvendinami, taip pat mažai tikėtina, kad įstatymų leidėjai sutiktų su tokiu esminiu pertvarkymu.[480]

Lietuvos mokslininkai, daliai jų idėjų pritaria ir darbo autorė, nekalba apie atskiros institucijos sukūrimą neleistinų duomenų pašalinimo klausimui spręsti. Teigiama, jog atskiro proceso etapo – galimybės prieš teismo posėdį bylinėtis dėl įrodymų leistinumo (kaip pavyzdžiui Prancūzijoje) – įtvirtinimas dažnai taptų instrumentu vilkinti procesą, o šiame etape priimti sprendimai neabejotinai būtų kvestionuojami viso tolesnio proceso metu.[481] Siūloma tokią funkciją ikiteisminio tyrimo metu patikėti prokurorui ir (arba) ikiteisminio tyrimo teisėjui (arba jiems kartu), taip pat kai ikiteisminio tyrimo metu surinktų įrodymų neleistinumo pagrindai paaiškėja vėliau, bylą jau nagrinėjant teisme; arba teismui sprendžiant dėl proceso dalyvių prašymų pateikti naujus įrodymus.[482]

Tačiau darbo autorės nuomone, įrodymų leistinumo klausimo išsprendimas turėtų vykti pabaigus ikiteisminį tyrimą – sukuriant naują baudžiamojo proceso procedūrą bylos parengimo nagrinėti teisme etape. Tokio reguliavimo privalumu laikytina ir tai, jog klausimą spręstų to paties teismo (pakopos), kur bus nagrinėjama byla, teisėjas. Tam tikras koncentravimasis, konkreti pareiga spręsti tik konkretų klausimą (dėl duomenų leistinumo) įgalintų pasiekti geresnių darbo rezultatų. Patys faktiniai duomenys, kurie nebūtų pripažinti leistinais, neturėtų būti perduoti bylą iš esmės nagrinėjančiam teisėjui.[483] Manytina, kad tokie duomenys neturėtų būti iškart sunaikinami, jie turėtų būti saugomi atskirai nuo bylos duomenų (pavyzdžiui, kaip proceso dalyvių, kuriems taikomas anonimiškumas, duomenys) iki sueis apskundimo terminai arba bus priimtas galutinis sprendimas šiuo klausimu. Manytina, jog sprendimo dėl duomenų, (ne) pripažinimo įrodymais apskundimui turėtų galioti X skyriuje numatyta apskundimo tvarka.

Duomenų priimtinumas šiame etape būtų vertinamas tik esant bent vienos iš proceso šalies prašymui. Taip pat ši duomenų priimtinumo procedūra nebūtų taikoma, kai kaltinamasis BPK 218 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka išreiškė sutikimą su

---

478 Moritz Vormbaum, *supra* note 472. Su nuoroda Roxin/Schünemann, Strafverfahrensrecht, 28. Aufl. 2014, § 42 Rn. 3; E. Schmidt, NJW 1963, 1081 § 42 Rn. 3,; Dengler, Die richterliche Kontrolle der Abschlussverfügung der Staatsanwaltschaft im Vermittlungsverfahren, 2003, S. 205 ff., Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, ZIS 6/2015 – www.zis-online.com

479 Moritz Vormbaum, *op. cit.* Su nuoroda Weigend, ZStW 113 (2001), 271 (285).

480 Moritz Vormbaum, *op. cit.*

481 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 206.

482 HRMI Tyrimo ataskaita „Gynybos teisės įrodinėjimo procese“ http://hrmi.lt/tyrimo-ataskaita-gynybos-teises-irodinejimo-procese/?hilite=%27gynybos%27

483 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese.“, *supra* note 20, p. 160.

sutrumpintu įrodymų tyrimu, t. y. iš esmės su tuo, kad įrodymai nebūtų tiriami, nes jis prisipažįsta esąs kaltas ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės nekelia abejonių.

Žinoma, tai pailgintų ne tik teismo proceso pradžią, bet (galbūt) ir visą procesą, kas atitinkamai gali sukelti neigiamų pasekmių kaltinamajam ar kitiems proceso dalyviams (ypač dėl trunkančio padėties netikrumo jausmo), tačiau sprendžiamo klausimo svarba neleidžia rinktis trumpesnio, paprastesnio varianto.

Kita vertus, doktrinoje galime rasti ir tokių nuomonių, jog įrodymų pašalinimo procedūros buvimas, priešingai, padėtų proceso greitumo principui.[484]

Taigi siūloma įrodymų priimtinumo procedūra galėtų atrodyti taip: paskelbus apie ikiteisminio tyrimo pabaigą (BPK 218 straipsnio 1 dalis), proceso dalyviai, susipažinę su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, turėtų pateikti prašymą dėl neleistinų įrodymų pašalinimo. Teismo pirmininkas (ar pirmininko pavaduotojas, ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas) per dvi dienas nuo bylos gavimo teisme ir esant pateiktam prašymui dėl neleistinų įrodymų pašalinimo paskiria teisėją, kuris išnagrinėja prašymą (pavyzdžiui, per 14 dienų). Teismo nutartis galėtų skundžiama BPK X dalies tvarka, ir tik gavus spendimą dėl neleistinų įrodymų pašalinimo gali būti skiriamas teisėjas, kuris rengs bylą nagrinėti teisme ir nagrinės šią bylą. Įsiteisėjus teismo nutarčiai dėl įrodymų leistinumo, neleistinais pripažinti įrodymai turėtų būti išimti iš baudžiamosios bylos medžiagos, užantspauduoti ir laikomi atskirai nuo bylos medžiagos (arba kitu būdu pašalinama galimybė su jais susipažinti). Atitinkami pokyčiai turėtų būti daromi ir nušalinimo instituto reglamentavime (BPK 58-59 straipsniai), draudžiantys teisėjui, nagrinėjusiam įrodymų primitinimo klausimą, dalyvauti nagrinėjant šią bylą.

Kaip parodė pirmiau analizuoti tyrimai – teisėjo žinojimas apie įrodymus, kurie turėtų būti pašalinti iš įrodinėjimo proceso, reiškia, kad jis juos greičiausia įtrauks į sprendimo priėmimo procesą.[485] Akivaizdu, kad gilesnis supratimas apie euristinį mąstymą ir dėl to atsirandantys tam tikri pokyčiai, turintys įtakos teismo sprendimams, yra būtina prielaida siekiant bent apriboti šiuos veiksnius. Taigi nepriklausomai nuo to, koks problemos sprendimo variantas būtų pasirinktas, labai svarbu, kad pareigos įvertinti duomenų pripažinimo įrodymais klausimas, leistinumo aspektu, būtų išsprendžiamas dar iki teisėjui, nagrinėsiančiam bylą iš esmės, susipažįstant su jais. Todėl tikimės, kad šis darbas bus, kad ir nedidelis, žingsnis siekiant šio tikslo.

2.1.2. Objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – pareiga motyvuoti teismo sprendimą

Kaip buvo minėta, vidinį įsitikinimą galima vertinti ne tik kaip įrodymų vertinimo metodą, bet ir kaip įrodymų vertinimo rezultatą. Šia prasme tai reiškia subjekto vidinę psichologinę įsitikinimo būseną, t. y (pasi)tikėjimą kuo nors. Tačiau vidinis įsitikinimas, nors ir subjektyvi kategorija, turi turėti objektyvų pagrindą. Mat apie vidinio

484 Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, *supra* note 21, p. 87-88.

485 Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese“, *supra* note 21. Su nuoroda Schünemann, (2000), 159–165.

įsitikinimo jausmą, kaip ir apie kitas subjektyvias žmogaus būsenas, galima spręsti tik iš išorinių apraiškų. Todėl teismui vienintelė tokio išorinio objektyvizavimo forma teisminio nagrinėjimo metu yra pagrįsti (argumentuoti) savo išvadas atitinkamame procesiniame dokumente – teismo sprendime. Kaip pažymima teisės doktrinoje, tinkamas, patikimas, teisingas teisinis argumentavimas visų pirma užtikrina bendrojo pobūdžio garantijų – tinkamą teisingumo įgyvendinimą[486], tai yra viena iš procedūrinio teisingumo užtikrinimo prielaidų.[487] Taip pat yra viena iš konstitucinių asmens teisių – lygybės prieš įstatymą, teisės į teisingą ir nešališką teismą, teisės į tinkamą teisinį procesą – garantijų.[488] Reikalavimas motyvuoti teismo sprendimus padeda užtikrinti, kad priimami teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, sprendimai bus pagrįsti. Šis reikalavimas užtikrina ne tik asmens teisę į viešą bylų nagrinėjimą teisme ir teisės būti išklausytam (*audiatur et altera pars*) įgyvendinimą (asmeninis interesas), bet ir teisės plėtrą ir vystymąsi (viešasis interesas).[489] Nepaisant to, ar pats teiginys yra priimtinas, praktinės situacijos sprendimo teisingumą lemia ir argumentų, kuriais remiantis jis taikomas, teisingumas.[490] Tinkamas motyvavimas, siekiant stiprinti žmogaus teisių apsaugą, yra svarbus teisinis vertybinis tikslas, galintis pateisinti teismų praktikos kaitą[491].

Ko gero, nė vienoje teisinėje sistemoje nėra abejojama teismo pareiga pateikti savo priimamo sprendimo argumentus. Tačiau, kaip pažymima doktrinoje, tokia vienareikšmė nuostata Vakarų Europoje susiformavo tik apie XIX a. pabaigą – XX a. pradžią, kuomet didžiosios kodifikacijos laikotarpiu teismo pareiga pateikti savo sprendimo motyvus buvo įtvirtinta įstatymuose.[492] Atitinkamai XX a. antrojoje pusėje vis daugiau dėmesio teisės teorijos moksle pradėta skirti teisinio argumentavimo, teisingo, racionalaus, patikimo, geriausio teisinio sprendimo tematikai.[493]

Bendriausia prasme sąvoka argumentacija (lot. *argumentatio*) suprantama kaip

---

486 Lijana Štarienė, *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją : teisės į teisingą teismą taikymo apimtis ir garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį: monografija* (Mykolo Romerio universitetas, 2010), 304.

487 Johanas Baltrimas ir Mindaugas Lankauskas, „Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai," *Teisės problemos*, nr. 3 (85) (2014): 6, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas, Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006-11-25, Nr. 27, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.

488 Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris,", *supra* note 71, p. 103.

489 Ugnius Trumpulis, „Teisėtumo principo taikymas lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje kaip teisingumo įvykdymo prielaida," *Jurisprudencija*, 12(102) 2007: 78.

490 Carlos Bernal, „ Legal Argumentation and the Normativity of Legal Norms," *Cogency*, nr. 3(2) (2011): 58.

491 Ugnius Trumpulis, *op. cit.,* su nuoroda į byla Administracinė byla Nr. P17-44/2006 (S) V. T. prieš Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą.

492 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir teisės taikymo aspektai.* (Vilnius: Justitia, 1999), 78-79.

493 Eglė Mackuvienė, *op. cit*., p. 102.

teiginio teisingumo pagrindimas kitais teiginiais.[494] Antai *Tarptautinių žodžių žodyne* aiškinama, kad „argumentuoti" yra pateikti argumentus, įrodinėti, pagrįsti.[495] Taigi argumentavimas yra tam tikra specifinė veikla, technika, kuri panaudojama, siekiant pagrįsti teiginius[496].

Doktrinoje pažymima, kad argumentavimas yra skirtas žmogaus protui ir turi šiuos bruožus:

- argumentacija visada išreiškiama kalba, turi sakytinių ar rašytinių pareiškimų formą;
- argumentavimas yra tikslinga veikla: jos užduotis yra stiprinti ar susilpninti kieno nors įsitikinimus;
- argumentavimas yra socialinė veikla, nes ji nukreipta į kitą asmenį ar kitus žmones, suponuoja dialogą ir aktyvią kitos pusės reakciją į pateiktus argumentus;
- argumentavimas suponuoja tai suvokiančių asmenų racionalumą, jų sugebėjimą racionaliai pasverti argumentus, juos priimti ar ginčyti.[497]

Teigiama, jog nors daugiau nei šimtmetį teisininkai rašė apie teisinius argumentus, tačiau darbai ir pačios temos aktualumas[498] rodo, kad vis dar nėra tvirto sutarimo dėl to, kas yra teisinis samprotavimas, teisinis argumentavimas, koks šių sąvokų santykis ir pan. Teigiama, kad teisinio argumentavimo ypatumus lemia teisės specifika – pirmiausia būtent jos norminis pobūdis atskiria teisinę argumentaciją nuo kitų argumentavimo formų.[499] Toliau įvardijami tokie požymiai kaip teisės sistemiškumas, pakankamai aiškūs teisės šaltiniai, formalus apibrėžtumas, prievartinis pobūdis, refleksiškumas, dinamika ir efektyvumo siekis.[500]

Neretai doktrinoje teisinis argumentavimas vertinamas kaip specialusis bendrojo argumentavimo atvejis[501] bei nurodomas toks santykis tarp bendrojo ir teisinio

---

494 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70, p. 42; Rimgaudas Bubelis ir Virginija Jakimenko, *Logika, I dalis. Dvireikšmė teiginių logika, argumentacijos teorija*. (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), 96.

495 Tarptautinių žodžių žodynas, prieiga per internetą < https://tzz.lt/paieska/argumentuoti>

496 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70, p. 43.

497 Frans H. van Eemeren ir Rob Grootendorst, *Speech Acts in Argumentative Discussions*. (Dardrecht. 1984), 6-9.

498 Phoebe C. Ellsworth, *"Legal Reasoning." In The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning, edited by K. J. Holyoak and R. G. Morrison Jr.,* (New York: Cambridge Univ. Press, 2005), 685-704. Su nuoroda Simon, 1998, p. 4.

499 Mirjami Paso, „Rhetoric Meets Rational Argumentation Theory," *Ratio Juris*, nr. 27(2) (2014); Stephen Toulmin, Richard D. Rieke ir Allan Janik, *An Introduction to Reasoning*. (New York: Macmillan, 1984), 282.

500 Egidijus Kūris, *Ko neparašė Rogeris Cotterrellas arba subjektyvusis teisės sociologijos įvado* (Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997), 384–412.

501 Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris,", *supra* note 71, p. 111.

argumentavimo: „k) Teisinis argumentavimas turi remtis bendrojo argumentavimo principais. l) Teisinis argumentavimas turi vykti maksimaliai atsižvelgiant į galiojančią teisę, t. y. (1) dalyviai negali ginti savo pozicijų teiginiu, kad jie siekia ignoruoti galiojančią teisę; (2) pirmenybė turi būti teikiama teisinio – dogmatinio pobūdžio argumentams; (3) neturi būti remiamasi su byla nesusijusiomis teisės taisyklėmis ar precedentais; (4) bendroji sąvokų prasmė gali būti keičiama tik tuomet, jei egzistuoja speciali teisinė prasmė arba jei dėl naujos prasmės sutaria visi diskurso dalyviai. m) Bendrojo argumentavimo principų gali būti nesilaikoma tik tuomet, kai tai *expressis verbis* nurodo galiojančios teisės taisyklės (pvz., proceso įstatymuose įtvirtinta skirtinga proceso dalyvių padėtis ribotų argumentuojančiųjų lygybės principo (c) taikymą, kaltinamojo teisė neliudyti prieš save ribotų reikalavimo atsakyti į bet kurį diskurso dalyvio klausimą įgyvendinimą (c, 5) ir pan.)“.[502]

Kadangi teisinė argumentacija paprastai neapsiriboja tik teisinio reguliavimo analize, o yra taip pat susijusi ir su bendromis argumentavimo teorijomis, teisiniame argumentavime taikomi logikai, analizei ir hermeneutikai priskiriami metodai.[503] Manoma, jog būtent kalbos filosofijos (pirma) ir formaliosios logikos (antra) pagrindu yra formuluojamos argumentavimo taisyklės. Šios taisyklės, kaip teigiama doktrinoje, taikomos bet kuriai praktinei diskusijai, taigi ir teisinei argumentacijai, ir nėra vien formalūs mąstymo kanonai, bet taip pat ir labai pragmatiški dalykai.[504]

Pirma. Dauguma teisės filosofų pripažįsta, kad teisinės argumentacijos ištakos glūdi būtent kalbos (lingvistinėje) filosofijoje. Teisinei argumentacijai ypač svarbi hermeneutika (lot. hermenetto – aiškinu, dėstau) – lingvistinės filosofijos kryptis, tirianti supratimą ir jo sąlygas”.[505]

A. A. Ivino nuomone, argumentavimas yra kalbos veiksmas, apimantis teiginių sistemą, skirtą nuomonei pagrįsti ar paneigti.[506] Doktrinoje taip pat teigiama, jog „įtikinantis bendravimas, yra įtikinamai funkcionalizuota kalbos veiksmų seka, kai partneriai pakaitomis pateikia kalbos argumentus, bandydami paveikti vienas kitą, kad pasiektų susitarimą per tinkamą apsikeitimą nuomonėmis“.[507]

Tačiau, kaip pažymi J. Gumbis, argumentavimas nėra vien tik savo pozicijos pagrindimas. Jis apima ir išsiaiškinimą, todėl argumentavimas neturėtų būti visada tapatinamas su retorika, bendrąja prasme suvokiama kaip iškalbos meno mokslas arba iškalbos teorija[31], kuriuose dažnai akcentuojami būtent įtaigūs kalbėjimo įgūdžiai ar

---

502 Eglė Mackuvienė, „Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos,“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2011), 150.

503 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“, *supra* note 70, p. 45, su nuoroda Jerzy Stelmach ir Bartosz Brożek, *Methods of Legal Reasoning*. (Dordrecht: Springer, 2006), 111

504 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 492, p. 113.

505 *Ibid.,* p. 91.

506 А. А. Ивин, *Теория аргументация*. (М.: Гардарика, 2000), 8.

507 Josef Kopperschmidt, *Allgemeine Rhetorik. Einfuhrung in die Theorie der persuasiven Kommunikation*. (Stuttgurt, 1976), 99.

išraiškos forma, lemiantys įtaigų minčių pateikimą.[32] Argumentavimas apima ir išsiaiškinimui būtiną suvokimą, o tai reiškia, kad argumentą pirmiausia reikia suvokti, o tik vėliau jį pateikti.[508] „Būtent teisės aiškinimo metodu teisė yra ne tik aiškinama, bet ir išsiaiškinama. Išsiaiškinimo plotme teisės aiškinimo metodai[509] sutampa su teisinio argumentavimo metodais.“[510]

Anot G. A. Brutyan, argumentuotojas turi ne tik įrodyti savo tezę, jis turi ne tik paneigti antitezę, priešininko poziciją, bet ir įtikinti pateikto teiginio teisingumu ir priešingo teiginio melagingumu. Įrodyti reiškia nustatyti tezės tiesą, įtikinti reiškia kurti klausytojui, pašnekovui, oponentui, skaitytojui ir kt. įspūdį, kad tezės tiesa buvo įrodyta.[511]

Pats tikėjimas teisinėje argumentacijoje yra tam tikra subjekto būsena: jo psichinės veiklos tikslas ir rezultatas. Plačiausia šio žodžio prasme įsitikinimas suprantamas kaip asmenybės dariniai, kurie remiasi tam tikromis idėjomis/principais, kurie reikšmingai lemia žmogaus požiūrį į tikrovę ir jo veiksmus.[512]

Doktrinoje teigiama, jog argumentuotojo (pateikti požymiai tinkami bet kurios srities argumentuotojui, taigi jie turėtų būti aktualūs ir teisėjui) įsitikinimams būtinos šios savybės:

1. Lankstumas. Argumentuotojas turėtų laikytis savo pozicijos, tačiau jis taip pat turėtų būti pasirengęs ją persvarstyti, kai bus tinkamos aplinkybės.
2. Empatija. Argumentuotojas turėtų kurti savo argumentaciją atsižvelgdamas į priešingos pusės poziciją, tiksliai ir sąžiningai atspindėdamas šią poziciją.
3. Atvirumas. Argumentuotojas turėtų atsižvelgti į priešingos pusės argumentus ir juos įvertinti, užuot iš pat pradžių juos atmetęs.
4. Kritinė abejonė. Svarstydamas prieštaravimus dėl jų argumentų, argumentuotojas turėtų galėti suabejoti savo argumentais (bent hipotetiškai).
5. Akivaizdaus priėmimas. Argumentuotojas turėtų gebėti persvarstyti ar pakeisti savo poziciją, kai susiduria su argumentais, pagrįstais įrodymais.”[513]

Taigi teisinis argumentavimas – tai teisinių teiginių, teisinių išvadų teisingumo įrodinėjimas; tai priemonė pasirinkti tam tikrą sprendimą ir pateisinti šį pasirinkimą; tai menas vieno asmens teisumu įtikinti ir kitus žmones. Kitaip tariant, teisiškai argumentuojant atsakoma į klausimą „kodėl?“

Antra. Formaliosios logikos naudojimas teisiniame argumentavime teisės mokslininkų taip pat yra pripažįstamas, tačiau vienareikšmio vertinimo nėra. Įprastai logikos naudojimas yra siejamas su silogizmu, apimančiu teiginio išvedimą iš dviejų prielaidų,

---

508 Jaunius Gumbis, *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*, (Vilnius, 2018), 66-68.

509 Trumpai bus aptarti kitame skyriuje.

510 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 66-68.

511 Г.А. Брутян, *Аргументация*. (Ереван. 1984), 10.

512 Г. В. Осипов, *Социология: словарь-справочник. Т.3 Междисциплинарные исследования.* (М., 1991), 217.

513 Douglas Walton, *One-sided arguments. A Dialectical analysisof Bias*. (Albany: State Universety of New York Press, 1998).

kurios yra bendro pobūdžio teiginiai ir neatspindi nei visų logikos rūšių, nei apskritai argumentavimo sudėtingumo.[514] Žinoma, argumentavimas nėra tokia griežta samprotavimo metodologija kaip logika, nes iš esmės bet koks argumentavimo metu pateikiamas teiginys savaime nepaneigia priešingo teiginio, jis gali būti stipresnis, čia nėra logikai būdingo absoliutaus paneigimo.[515] Pažymima, jog sprendimo motyvai daugeliu atveju (bent jau po įvykio) gali būti aiškinami silogizmo forma, tačiau atsižvelgiant į sritį, kurioje veikia teisėjai, akivaizdu, kad paprasta silogistinė struktūra nėra tinkamas teisėjo intelektinės veiklos apibūdinimas.[516] Mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, jog paprastas silogistinis modelis geriausiai pasiteisino ten, kur buvo įmanoma sprendimą suskirstyti į gana nedviprasmišką nuostatą, teisinį principą ar ankstesnį atvejį. Kita vertus, diskretiškos nuostatos ir principai ar teismų praktikos spragos sukėlė poreikį kitokio pobūdžio argumentams, dažnai skirtingų interesų svėrimui ir subalansavimui.[517] Taip pat pripažįstama, kad aklas logikos taikymas sumažina galimybes sprendimo priėmimo metu atsižvelgti į visas svarbiausias aplinkybes, tinkamai pasverti taikomas vertybes.[518] Silogizmas nepadeda teismui interpretuoti vertybių, jis nesuteikia priemonių vertybėms pasverti.[519] O teisinė argumentacija kaip specifinė pažintinės veiklos rūšis yra stipriai persmelkta vertybių, vertybės išreiškia subjektyvius dalyvių pageidavimus ir jų požiūrį. Pati vertė kaip tokia teisinėje argumentacijoje visada atsiskleidžia vertinant ir neegzistuoja už vertinimo ribų. H. Perelmano nuomone, reikšmingas šiuolaikinės argumentacijos teorijos trūkumas yra tas, kad joje pernelyg mažas dėmesys skiriamas vertybėms.[520]

Vienu iš teisinės argumentacijos porūšiu (forma) galėtume laikyti būtent teismo sprendimo argumentavimą.

Tačiau teisinis argumentavimas, neturėtų būti tapatinamas su moksliniu argumentavimu, doktrinoje nurodomi tokie mokslinio ir teisinio (o būtent teismo spendimo) argumentavimo skirtumai: pirma, teisinių sprendimų priėmėjas rungimosi procese yra priverstas atsižvelgti į bent dvi konkuruojančias šalių pasiūlytas hipotezes. Šia prasme teisėjas turi tam tikrą ribinę apsaugą nuo neapgalvoto hipotezės patvirtinimo, dėl kurio mokslininkai kartais tampa „auka“. Tai nereiškia, kad teisėjai nėra apsaugoti nuo

514 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p, (Vilnius, 2018), 119, taip pat Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 492, p. 94-106.

515 Pavyzdžiui, Chaïm Perelman, *Justice, Law and Argument. Essays on Moral and Legal Reasoning*. (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980), 150.

516 Mirjami Paso, *supra* note 499, p. 237.

517 Neil MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory, supra* note 75, p. 199–200.

518 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“, *supra* note 70, p. 46, su nuoroda Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika.“, *supra* note 65, p. 48-50.

519 Jaunius Gumbis, *op. cit.,* p. 119, taip pat Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 62, p. 124.

520 Chaïm Perelman, *Logika praunicza: Novva retoryka*. (Warszawa. 1984), Skyrius ‘”Nowa retoryka i wartogci”’.

hipotezes patvirtinančių šališkumų, o tik tai, kad proceso pradžioje jie yra priversti apsvarstyti bent dvi konkuruojančias hipotezes. Antra, teisėjas ir mokslininkas turi skirtingas priemones, skirtingus apribojimus ir skirtingus tikslus. Mokslas nereikalauja galutinių sprendimų, nes jų paieška – tai nuolatinis procesas. Tuo tarpu teisėjai negali neatlikti tolesnių tyrimų/procesinių veiksmų ir (ar) laukti. Ir trečia, teisėjai negali nei atidėlioti teismo sprendimo, nei peržengti teisme pateiktų duomenų ribų, tačiau šie duomenys gali būti dviprasmiški. Teisėjo sprendimas, nepaisant to, ar įrodymai yra įtikinami, ar visiškai nepakankami, turi tokią pat galią – tai yra galutinis sprendimas. Mokslininko išvados niekada nėra galutinės, jos visada preliminarios.[521]

Teisės teorijoje išskiriamos tokios teismo sprendimo argumentavimo priežastys:

1. „Teismas, įgaliotas taikyti valstybės prievartą, privalo veikti teisėtai. Bet koks prievartos taikymas turi būti teisiškai argumentuotas, tad būtini teismo motyvai, kurie pateisintų, paaiškintų tokio sprendimo esmę;
2. Teismo sprendimo argumentavimo būtinumą lemia nagrinėjamo klausimo esmė, nes teismas sprendžia dviejų šalių ginčą;
3. Normatyvinė teisė ir teismų praktika privalo būti nuspėjama;
4. Dėl teisės normų dviprasmiškumo yra būtina pateikti teismo argumentus;
5. Spręsdamas bylą, teismas ne tik taiko teisės normas, bet ir vykdo teisingumą, priima vertybinius ir moralinius sprendimus, todėl privalo argumentuoti, kokios vertybės yra ginamos;
6. Bylos nagrinėjamos viešai, teismas privalo viešai skelbti savo argumentus, jis turi ne tik šalims, bet ir visai visuomenei tarsi pasiteisinti, kodėl buvo priimtas būtent toks sprendimas.“[522]

Teisės doktrinoje teisinio argumentavimo procesas, t. y. kaip, kokių taisyklių laikantis turi būti formuluojami argumentai, į ką reikia atsižvelgti teismo procese vertinant faktus, darant teisines išvadas, verčiant jas argumentais ir skelbiant galutinį sprendimą, įvardijamas kaip argumentų efektyvumas/efektyvus argumentavimo stilius ir išskiriami tokie teisinio argumentavimo principai: aiškumas, vaizdingumas, glaustumas ir įtaigumas.[523]

Kaip yra nurodoma doktrinoje, argumentacinės technikos yra sudarytos iš gerų argumentų pateikimo, taip pat atsakymų į prieštaravimus, siekiant išspręsti nesutarimus ir įgyvendinti teisės taiką, t. y. visų šalių, visuomenės, kvalifikuotų asmenų sutarimą nagrinėjamu klausimu.[524] I. Vitgeschteino nuomone, „[...] sakinys yra tikrovės atspindys, o žodis turi tam tikrą reikšmę tik pavartotas tam tikroje žodžių kombinacijoje, t. y. sakinyje. Pats vienas žodis yra negyvas.“[525] Pacituotą frazę galima pritaikyti ir teisinei argumentacijai, mat argumentai sudaro tam tikrą visumą, todėl kiekvienas iš jų turi

521 Phoebe C. Ellsworth, *supra* note 498.

522 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 76, taip pat Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 62, p. 78.

523 Jaunius Gumbis, *op. cit.*

524 Chaïm Perelman, *supra* note 515, p. 145.

525 Liudvigas Vitgenšteinas, *Rinktiniai raštai*, (1995), 59-60.

būti pateikiamas atsižvelgiant į kitus. Kaip pažymima doktrinoje, kiekvienas argumentas yra visumos dalis, todėl svarbu, ar argumentas tinkamas, t. y., ar jis suderintas su kitais argumentais, tas, kuris nedera su kitais argumentavimo argumentais, negali būti laikomas tinkamu, analogiškai ir su prieštaringais argumentais: teiginiai, prieštaraujantys vienas kitam, negali būti laikomi tinkamais.[526]

Racionalios argumentacijos teorijos modelio šalininkai išsamiai išanalizavo samprotavimų grandinę teismų sprendimuose pažymėdami, kad kiekvienas argumentas turėtų būti kito argumento pradžia: antrasis argumentas turėtų būti trečiojo pradžia ir pan. Atitinkamai argumentai turėtų būti susieti vienas su kitu kaip grandinė, ir galiausiai jie turėtų privesti prie išvados. O pati argumentacijos eiga neturėtų būti per greita: kitaip tariant, argumentų grandinėje neturėtų būti jokių spragų. Jie atkreipė dėmesį ir į sakinių konstrukcijas, pažymėdami, jog praktikoje kartais argumentų grandinės gali būti pateikiamos taip, kad trūksta argumentus susiejančių žodžių, tačiau svarbu pažymėti, kad skaitytojui ar klausytojui grandinės formuojasi tik susiejant argumentus žodžiais „nes", „todėl", „iš to seka", „taigi", „baigiant".[527] Taip pat reikėtų prisiminti, kad argumentai, sudarydami visumą, turėtų turėti tam tikrą vietą, o skirtingų sričių argumentai bendrai argumentuojant turėtų būti aiškiai atskirti.[528]

Natūralu, jog teisėjas, priimdamas sprendimą, vadovaujasi tam tikrais argumentais. Todėl doktrinoje keliamas klausimas, ar teisėjas turi vadovautis išimtinai tik teisiniais argumentais, ar gali atsižvelgti ir į kitus argumentus, t. y. neteisinius? Kaip jau buvo minėta, teisėjas kiekvienu atveju priima vertybinį sprendimą, tačiau ne visada tokį sprendimą įmanoma argumentuoti tik teisiniais argumentais (ypač naudojantis logika), todėl kartais yra reikalingi kiti, pavyzdžiui, ekonominiai, istoriniai, psichologiniai ir pan. argumentai. [529]

Kaip nurodoma teisės doktrinoje, „[...] apie teisinės argumentacijos teisingumą galima kalbėti jos formos tinkamumo ir turinio teisingumo požiūriu. Teisinės argumentacijos formos tinkamumo analizė atsako į klausimą, ar teisinė išvada logiškai kyla iš nurodytų prielaidų (premisų) – teisės normų ir nustatytų bylos faktų. Teisės doktrinoje šis teisinės argumentacijos aspektas vadinamas vidine argumentacija. [...] Struktūriškai tai atrodytų taip: teismo sprendimas = taikomos teisės normos + nustatytų faktinių bylos aplinkybių ryšio loginė išraiška. [...] Tačiau nepakanka, kad teismo išvada logiškai kiltų iš teisės normos ir faktų. Būtina, kad taikytina teisės norma būtų teisingai nustatyta ir išaiškinta bei teisingai nustatytos faktinės bylos aplinkybės. [...] Tai vadinama išorine teisine argumentacija.[...]

Išorinės argumentacijos struktūra atrodo taip:

- taikytinų teisės normų X^1, X^2, X^3 ... ir t. t. parinkimas;

---

526 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 61.

527 Stephen Toulmin, Richard D. Rieke ir Allan Janik, *supra* note 499; Jerzy Wróblewski, *The Judicial Application of Law.* (Dordrecht: Kluwer, 1992), 209–229.

528 Jaunius Gumbis, *op. cit.,* p. 60.

529 Plačiau apie tai, Jerzy Stelmach ir Bartosz Brożek, *supra* note 503, p. 156-160, taip pat Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, , *supra* note 62, p. 233–237.

- konkrečios teisės normos iš kelių galimų pasirinkimo pagrindimas;
- taikytinos teisės normos prasmės Y^1, Y^2, Y^3... ir t. t. nustatymas;
- vienos iš kelių galimų taikytinos teisės normos prasmių pasirinkimo pagrindimas;
- faktinių bylos aplinkybių konstatavimas;
- kelių galimų sprendimo variantų derinimas;
- galutinio pasirinkto varianto pateisinimas;
- išvada.“ [530]

Taigi, šiandien teisė neatsiejamai susijusi su faktinėmis aplinkybėmis, o teismas vertina ne tik normas, bet ir žmonių poelgius, todėl kalbėti apie teisę, kurioje nėra vertybinio pasirinkimo ir neatspindimi išorės veiksniai – faktai, būtų ypač sudėtinga.[531]

Teisiškai argumentuojant teismo procese, teisinės argumentacijos dalykas glaudžiai siejamas su faktinėmis bylos aplinkybėmis, šiuo atveju teisinė argumentacija apima ne tik teisinių, bet ir faktinių bylos aplinkybių analizę bei jų įrodinėjimą. Faktais paremtas argumentavimas yra labai svarus, nes tam tikra empirika sustiprina protu suvoktus teiginius.[532] Tačiau, kaip pažymima doktrinoje, faktinis argumentavimas yra nepakankamas, nors faktai yra iškalbingi, tačiau jiems sujungti reikalingi kiti argumentai, t. y. reikalingas tam tikras samprotavimas ir suvokimas. Pliki faktai nepateikia racionalaus sprendimo, apskritai vien faktai net nesuponuoja jokio sprendimo.[533] Faktinio argumentavimo ribotumą pagrindžia ir tai, jog teismo sprendimas negali būti laikomas tinkamu, jeigu jame visiškai neatskleistas normos turinys, o tik išdėstyti faktai. „Teisė yra labai plati ir teikia labai daug galimybių, o faktinis argumentavimas – ne. Žinoma, negalima teigti, kad faktinis argumentavimas teisei visiškai nereikalingas, tačiau turime pripažinti, kad jo vieno teisei nepakanka, o teisės tapatinimas su faktiniu argumentavimu iš viso nesuprantamas, nes laikantis tokio požiūrio teisė supaprastinama iki tam tikro visiškai aiškaus darinio.“[534]

Svarbi kategorija, kurią verta atskirai paminėti šios temos kontekste, yra „tikrasis argumentas“ – teiginys, suformuluotas atsižvelgiant į kuo daugiau argumentavimo šaltinių, pavyzdžiui, teisės tekstas, teisės normos turinys ir prasmė, teisės tikslai, teismų sprendimai, teisės doktrina, įstatymų leidėjo intencija, socialinės normos.[535] Teigiama, jog argumentas negali būti svarus, jeigu remiamasi tik vienu šaltiniu, tai skurdus argumentas. Žinoma, galima teigti, kad tikrieji argumentai egzistuoja tik teorijoje, tačiau kuo labiau praktika sieks priartėti prie teorijos, tuo daugiau teismo sprendimuose bus

---

530 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *op. cit.*, p. 122-123.

531 Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai,“, *supra* note 68, p. 57–58; E. Smith, „Teismai žmonėms, o ne normoms? Teisė ir faktas bendrosios arba administracijos jurisdikcijos teismams vykdant konstitucinė kontrolę.“ Iš *Teisės ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje*. (Tarptautinė konferencija. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005), 55.

532 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 70.

533 *Ibid.*

534 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 72-73.

535 *Ibid.,* p. 73.

tikrųjų argumentų.[536]

Doktrinoje atkreipiamas dėmesys ir į tai, jog negalima užmiršti, kad egzistuoja teismų pateikiamo argumentavimo implicitiškumo problema, teismui pateikiant ne visus (dalį) teisinius argumentus, kurie *de facto* lemia teismo sprendimą.[537] Taigi teismo sprendimas, kaip išorinė teisėjo vidinio įsitikinimo forma, turi ne tik išoriškai matoma, bet ir išoriškai nematomą pusę. Ir ši teismo sprendimo pusė turi išties didelę reikšmę. Priežastys, kodėl teismai nepateikia dalies sprendimą lėmusių argumentų, yra įvairios: tiek psichologinės (tarp jų ir darbe nagrinėjamos euristikos), tiek organizacinio pobūdžio, pavyzdžiui, ydinga argumentavimo technika, situacijos neišmanymas (ekspertinių žinių trūkumas), taip pat visapusiškai argumentuoti sprendimą kartais sudėtinga dėl skirtingos sprendimą priimančių teisėjų patirties, kvalifikacijos ar net požiūrio į galutinį sprendimą, nes kolegialiai priimtas sprendimas neretai yra tam tikro kompromiso tarp teisėjų išraiška.[538] Ir vis dėlto nors implicitinė pusė gali būti ne mažiau svarbi už eksplicitinę, tačiau implicitinių argumentų galimas buvimas leidžia tik spėlioti apie sprendimo papildomas priežastis, o būtent tik iš eksplicitinės pusės galime spręsti apie teismo sprendimo argumentus.[539]

Antai ir patys teisėjai taip pat atkreipia dėmesį į implicitiškumo problematiką: „Teisėjui kiekvienas sprendimas yra savotiškas galvosūkis, kaip per įstatymo nustatytus terminus sujungti į visumą visas paminėtas sprendimo formos, turinio ir struktūros dalis.[...], tačiau kiekvienam teisėjui yra kilusi abejonė, ar cituoti nepilnamečio vaiko apklausos žodžius, kuriais jis pasisako apie netinkamą tėvų elgesį su juo, ar cituoti smurtą patyrusio sutuoktinio gautas trumpąsias žinutes, kai skyrybų byloje prašoma priteisti neturtinę žalą, ar vėl nuosekliai detalizuoti prokuroro kaltinime nurodytas prieš nukentėjusį asmenį panaudoto seksualinio nusikaltimo detales ir pan.“[540]

Teisėjui, kaip argumentatoriui, tenka labai didelė atsakomybė, nes jis nulemia tam tikros situacijos baigtį. Todėl jis turėtų nebijoti kelti drąsių hipotezių ir taikyti kritinį išbandymą žinių sistemai. Tokios mąstymo vertybės, kaip objektyvumas, intelektinis nuosaikumas ir intelektinė drąsa, padeda atsakingai vertinti žinias. Čia intelektinė drąsa turėtų būti suprantama kaip bene svarbiausia ir reikalingiausia vidinio tikrumo paieškoms, kai reikia rasti vidinių išteklių pagrįstai suabejoti savo kuriamų ir įgyjamų

---

536 *Ibid.,* p. 63.

537 Kai kurių autorių išskiriamas terminas paviršutiniškas (fasadinis) pagrindimas (angl. facade legitimation), kuriuo siekiama parodyti skirtumą tarp viešai prieinamo argumentavimo ir tikrųjų sprendimo tekste nesančių implicitinių argumentų. Žr. pavyzdžiui, Zenon Bankowski et al., *On Method and Methodology. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.),* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991), 16–18.

538 Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *supra* note 337, p. 159.

539 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“, *supra* note 70, p. 41.

540 Net ir viešosios informacijos šaltiniuose. Teisėjas – aiškaus ir suprantamo sprendimo autorius, https://m.delfi.lt/teise/article.php?id=90201425

žinių sistema.[541] Kaip jau buvo minėta, išskiriami du argumentavimo tikslai: įtikinti (angl. *convince*) ir palenkti (angl. *persuade*). Pirmasis tikslas yra susijęs su universalia auditorija, antrasis – su konkrečia (specialia) auditorija (Beje, doktrinoje atkreipiamas dėmesys, jog argumentavimo teorijoje būtent auditorijos faktoriaus reikšmė ne visuomet deramai įvertinama[542]).[543] Bendroji argumentavimo taisyklė numato, jog argumentuotojas (teisėjas) turi orientuotis į konkrečią (specialiąją) auditoriją, tačiau jo tikslas taip pat yra įtikinti kiekvieną galimą auditoriją (universalią), nes pastarosios pritarimas yra vienas iš argumentavimo tinkamumo kriterijų. Universali yra ne bet kokia auditorija, o susidedanti iš visų asmenų, kurie gali būti laikomi protingais, ji neturi būti laikoma tokia, kuri vertina argumentavimą, remdamasi tik tradicija, prielaidomis ar nevaldomais sentimentais.[544] Minimaliausias reikalavimas auditorijai – ji privalo būti racionali ir argumentavimą vertinti visuotinai pripažintų standartų pagrindu.

Antai, E. Mackuvienė analizuodama teisinio argumentavimo efektyvumo prielaidas, taip pat pažymėjo, kad „argumentavimas turi būti nukreiptas į [...] teisininkų auditoriją (aut. pastaba – *konkreti auditorija*): turi būti remiamasi teisės diskurse pripažintais ir paplitusiais argumentais ir argumentavimo būdais; taip pat argumentavimas turi būti nukreiptas į universaliąją (racionalaus vertintojo) auditoriją: turi būti sąžiningas, nešališkas, patikimas, pagrįstas, aiškus, suprantamas".[545]

Siejant teismo sprendimo argumentavimą su teismų instancine sistema, manytina (nes vienareikšmiškai tokios išvados daryti negalima), kad, priklausomai nuo instancijos ir atitinkamai nuo to, ar atitinkamos pakopos teisme dominuoja privataus ar viešojo intereso gynyba, argumentavimo tikslinė auditorija (jos dominavimas) gali skirtis. Pirmosios ir antrosios pakopos teismų sprendimų motyvavimo auditorija, visų pirma, yra konkrečioji (specialioji), šiuo atveju – šalys ir aukštesnės instancijos teismai. Tokią išvadą pagrindžia būtinybė užtikrinti asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą, įskaitant teisę reikalauti peržiūrėti / apskųsti priimtą teismo sprendimą, taip pat teismo vykdomą faktų ir teisės klausimų išsprendimo pareiga. Tuo tarpu kasacinės instancijos teismo sprendimo motyvavimas, nors taip pat orientuotas į šalis, nes byloje yra ginamas teisėtas privatus interesas, ir į žemesnės instancijos teismus, nes peržiūrimi jų sprendimai, tačiau kartu yra skirtas ir universaliai auditorijai, nes šiais sprendimais yra formuojama vienoda, nuosekli, nuspėjama teismų praktika (viešojo intereso gynimo funkcija) ir daromas poveikis teismo, kaip vienos iš valdžių, autoritetui.

Doktrinoje šalia minėtų dviejų auditorijų galima rasti išskirtą ir trečiąją auditoriją,

---

541 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 94; Evaldas Nekrašas, *Filosofijos įvadas*. (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004), 166.

542 Eglė Mackuvienė, *supra* note 502, p. 41.

543 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70, p. 59.

544 Frans H. van Eemeren et al., *Fundamentals of Argumentation Theory: a Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, (Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996), 4.

545 Eglė Mackuvienė, *supra* note 502, p. 165.

t. y argumentuotoją[546] : „ trečioji (auditorija) yra pats subjektas, kuris svarsto ir pats sau pagrindžia savo veiksmus". Mat būtent vidiniai motyvai yra labai svarbūs siekiant paaiškinti implicitinę teismo sprendimo, kaip išorinės vidinio įsitikinimo išraiškos formos, pusę.

Šiame kontekste įdomu paminėti doktrinoje išreiškiamą poziciją apskritai apie auditorijos įtikinamumą teisinio argumentavimo atveju: „tais atvejais, kai teisę (teisės normą) formuluoja teismas, argumentavimas pirmiausia turi įtikinti ginčo šalis. Kai teisės normą formuluoja įstatymų leidėjas, argumentavimas turi įtikinti visuomenę ar bent jau tą jos dalį, kuriai skirtas teisinis reguliavimas. Visais atvejais teisinis argumentavimas turėtų įtikinti ekspertus – teisininkų bendruomenę, kuri gali profesionaliai vertinti teisinio žinojimo tikrumą bei patikimumą".[547]

Teisinis argumentavimas yra ne tik tiriamas teisės teorijos kontekste, jis kaip teismo sprendimo objektyvizacijos forma yra vienas iš konstitucinių reikalavimų teismo sprendimo teisėtumui. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog „*asmens teisė kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių ar laisvių gynimo suponuoja teisėtą lūkestį, kad teismas teisingai ir objektyviai išnagrinės jo bylą, priims motyvuotą ir pagrįstą sprendimą [...]. Pabrėžtina, kad toks teisinis reguliavimas, pagal kurį sudaromos prielaidos teismui byloje priimti teisingą, motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, taip pat užtikrina veiksmingą asmens konstitucinės teisės į teisminę jo pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą įgyvendinimą*".[548] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje taip pat numatė teismų sprendimų motyvavimo gaires, pažymėdamas, jog „*Konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas inter alia reiškia, kad teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui. Teismo nuosprendžiai (kiti baigiamieji teismo aktai) turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija. Baigiamasis teismo aktas negali būti nevientisas. Jį, kaip vientisą teisės aktą, turi pasirašyti visi bylą nagrinėję teisėjai. Baigiamasis teismo aktas negali būti dviprasmiškas; jis turi būti aiškus, suprantamas jau tada, kai nagrinėjamu klausimu yra priimamas ir viešai paskelbiamas sprendimas iš esmės, o ne būti toks, kuris verstų šalis, kitus proceso dalyvius, kitus asmenis spėlioti, kodėl, dėl kokių tikrųjų motyvų buvo priimtas būtent*

---

546 *Ibid.,* su nuoroda Chaïm Perelman, Olbrechts-Tyteca L., *supra* note 167, p. 30.

547 *Ibid., p.* 143 su nuoroda Jerzy Stelmach ir Bartosz Brożek, *supra* note 45, p. 111.

548 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1883/content>

toks, o ne kitoks teismo sprendimas."[549] Taigi Konstitucinio Teismo sprendimo nustatyti argumentavimo pagrindiniai elementai (standartas) yra racionalumas, būtinybė motyvuoti kiekvieną sprendimui reikšmingą teiginį, aiškumas, t.y. argumentavimą turi suprasti universali auditorija (byloje dalyvaujantys ir kiti asmenys). Kaip pažymima doktrinoje, jis (standartas) neprieštarauja ir teorinei argumentavimo schemai.[550]

Šiek tiek darant rakursą nuo nagrinėjamos temos, pažymėtina ir tai, jog tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo teismo sprendimo motyvų paskelbimo ir surašymo laike santykį. Nutarime buvo konstatuota, jog „*ta apimtimi, kuria nustatyta, kad prieš priimant ir viešai paskelbiant teismo sprendimą gali būti surašomos tik šio sprendimo įžanginė ir rezoliucinė dalys, o aprašomoji ir motyvuojamoji dalys gali būti surašomos vėliau yra nukrypstama nuo konstitucinių teisingumo, teisės viešumo imperatyvų, nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos*".[551] Toks Konstitucinio Teismo sprendimas susilaukė mokslininkų kritikos pažymint, kad šiuo nutarimu BPK buvo panaikintos racionalios taisyklės, leidusios tam tikrais atvejais apylinkės teismui surašyti sutrumpintą apkaltinamojo nuosprendžio aprašomąją dalį ir taip aiškiose bylose pagreitinti procesą.[552] Doktrinoje atkreiptas dėmesys į tai, jog Konstitucinis Teismas neatskleidė operatyvaus sprendimo paskelbimo (be išsamių motyvų) principo esmės, nepateikė pagrindimo, kodėl teisinio aiškumo principas, sprendimo kokybės reikalavimas yra tiek svaresnis nei sprendimo (be išsamių motyvų) operatyvaus sprendimo paskelbimo principas, kad pastarąjį iš teisinės sistemos galima / reikia eliminuoti.[553] Taip pat atkreiptas dėmesys ir į tai, kad, ko gero, teismas nevertino sprendimo operatyvaus paskelbimo reikalavimo kaip konstituciškai reikšmingo, tačiau šio – operatyvaus sprendimo paskelbimo principo – svarba buvo atskleista baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, akcentuojant Europoje susiklosčiusią baudžiamųjų bylų praktiką.[554] EŽTT, nagrinėdamas motyvų surašymo trukmės ir teisės į apeliaciją santykį byloje, *Jodko prieš Lietuvą* yra pasisakęs, jog „*kai viešo teismo posėdžio metu pateikiami išsamūs argumentai dėl priimamo sprendimo, surašytas motyvuotas sprendimas nėra būtina sąlyga pateikti apeliacinį skundą, nes yra laikomas pakankamu, kad asmuo galėtų veiksmingai pasinaudoti apeliacijos teise*."[555] Taigi ir žodžiu pateikti argumentai laikytini pakankamais įgyvendinti apelia-

549 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta218/content >

550 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70.

551 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta218/content >

552 Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17, p. 469.

553 Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris,", *supra* note 71, p. 115.

554 Gintaras Goda, „Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos," *Teisė*, nr. 65 (2007): 55-58.

555 *Zbignevo Romualdo Jodko v. Lithuania*, no. 39350/98, ECHR, 1999.

cijos teise.[556] Savo ruožtu darbo autorė, atsižvelgdama į galimą euristikų grėsmę (visame sprendimo priėmimo procese jų veikia gerokai daugiau, nei buvo aptarta pirmiau įrodymų vertinimo kontekste), šiuo klausimu pritaria Konstitucinio Teismo pozicijai – tik raštu išdėsčius motyvus, teismo spendimas gali būti skelbiamas.

Grįžtant prie nagrinėjamo temos klausimo, EŽTT, aiškindamas Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą turinį, savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad „*be kita ko, kad ši teisė apima teismo pareigą ne tik visapusiškai ir išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes, kurios leistų nepriklausomam ir nešališkam teismui kiekvienu atveju priimti teisingą ir argumentuotą sprendimą*“.[557] EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje nėra eksplicitiškai nustatomi reikalavimai nacionalinių teismų sprendimų teisiniam argumentavimui, nes kaip ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos atveju, teismų sprendimų motyvavimo elementas protingai paliekamas doktrinai (teisėtyrininkams tirti ir analizuoti visa apimtimi) bei teismų jurisprudencijai (mažesne apimtimi, daugiausiai orientuojantis į aiškiai visuotinai pripažintus argumentavimo standartus, juos legitimuojant).[558]

Vertindamas argumentavimo standartą, EŽTT yra pažymėjęs, jog teismai privalo tinkamai (angl. *adequately*) nurodyti motyvus, pagrindžiančius jų priimtą sprendimą. Šio reikalavimo apimtis gali skirtis, atsižvelgiant į sprendimo esmę, jis turi būti nulemtas individualios bylos aplinkybių.[559] Svarbu tai, jog Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis apima proceso šalių teisę pateikti teismui bet kokius, jų nuomone, reikšmingus bylai argumentus, tačiau ši teisė veiksmingai gali būti įgyvendinta tik tuo atveju, jeigu šalių argumentų iš tikrųjų išklausoma. Teisė būti išklausytam apima ne tik galimybę pateikti teismui argumentus, bet ir atitinkamą teismo pareigą motyvuojant sprendimą parodyti priežastis, dėl kurių argumentams buvo pritarta arba jie atmesti.[560] Tai reiškia, kad teismo proceso šalys gali tikėtis gauti konkretų ir aiškų atsakymą į proceso baigtį lemiančius argumentus.[561] Taigi tokie teiginiai kaip „visų bylos medžiagoje esančių įrodymų pakako pareiškėją nuteisti“ arba kad „šie argumentai yra nepagrįsti ir prieštarauja bylos medžiagai“ yra tokie bendri, kad galėtų būti įterpiami į bet kokį teismo sprendimą nepateikiant jokių papildomų detalių ar būtent šiam konkrečiam sprendimui būdingų motyvų, toks atsakymas prilygsta akivaizdžiam nacionalinių teismų motyvų trūkumui ir negali būti vertinami kaip aiškus ir konkretus atsakymas į pagrindinius

556 Lijana Štarienė, *supra* note 486, p. 309-310.

557 *Boddaert v. Belgium, no.* 12919/87, ECHR, 1992.

558 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“, *supra* note 70, p. 60.

559 *García Ruiz v. Spain*, no. 30544/96, ECHR, 1999; *Ruiz Torija v. Spain*, no. 18390/91, ECHR, 1994; *Higgins ir kiti v. France*, no. 20124/92, ECHR, 1998.

560 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019; *Perez v. France*, [GC], no. 47287/99, § 80, ECHR, 2004; *Baltic Master Ltd. v. Lithuania*, no. 55092/16, § 34, ECHR, 2019.

561 *Moreira Ferreira v. Portugal*, [GC], no. 19867/12, § 84, ECHR, 2017; *Tchankotadze v. Georgia*, no. 15256/05, §103, ECHR, 2016; *Deryan v. Turkey*, no. 41721/04, §33, ECHR, 2015.

jiems pateiktus argumentus.[562] Svarbu ir tai, jog pagrįstas teismo sprendimas užtikrina visuomenės teisę žinoti, ar konkrečiu atveju teisingumas buvo įvykdytas tinkamai.[563]

Visuomenė ir visų pirma kaltinamasis turi sugebėti suprasti priimtą nuosprendį[564], tik motyvuoti sprendimai suteikia galimybę pateikti apeliaciją dėl jų, o apeliaciniam teismui tokį klausimą spręsti.[565] Kaip pažymi EŽTT „motyvuotas sprendimas suteikia šalims apskundimo ir sprendimo peržiūrėjimo aukštesnės instancijos teisme galimybę, o žemesnės instancijos teismui nepateikiant konkrečių savo sprendimo motyvų, asmeniui atimama galimybė veiksmingai jį ginčyti."[566] Plačiau motyvavimo svarba teisės į sprendimo peržiūrėjimą kontekste bus aptarta toliau.

Kaip pažymi D. Murauskas, „EŽTT nagrinėja daug bylų, kuriose vertinamas nacionalinių teismų argumentavimo pakankamumas, tačiau šis teismas nenustato detalesnio bendro standarto, akcentuodamas individualių bylos aplinkybių svarbą. [...] nuostatos dėl būtinybės bylos šalims suprasti sprendimo motyvus, kad būtų galimybė pateikti apeliaciją, atrodytų, referuoja į specialią auditoriją (reikalavimas atsakyti į šalių argumentus), nors tokios išvados vienareikšmiškai daryti negalima."[567]

Negalima paneigti (ir tai yra visiškai natūralu atsižvelgiant į Lietuvos baudžiamojo proceso priskyrimą romanų – germanų teisinei sistemai), kad teisinio formalizmo principai vis dar daro didelę įtaką teismų sprendimų argumentavimui. Kaip pažymima doktrinoje, paprastai sprendimai pateikiami kaip neišvengiama kruopščios faktų ir taikytinos teisės analizės, pasekmė, o pats teisingas sprendimas apibūdinamas kaip teisėjo atrastas, o ne sukurtas[568] ir yra išreikštas labai užtikrintai, tarsi nebūtų vietos abejonėms.[569] Todėl natūralu, jog tam, kad žmonės tikėtų teisine sistema, teisėjų sprendimai turi būti nuspėjami, o teisėjai, norėdami priimti nuspėjamus, logiškus sprendimus, turi turėti formalų pagrindą, kuriuo remiantis priimami sprendimai.[570]

Kartu pažymėtina, kad atsižvelgdami į didžiulę procesinę ir visuomeninę teismo baigiamojo akto, kaip teisingumo akto, reikšmę, teisėjai turi laikytis formalių standartų, kurie susiję ne tik su teismų sprendimų turiniu bei forma, bet ir su sprendimo priėmimo procesu, kurie taip pat yra ir subjektyvios teismo sprendimo dalies objektyvumo garantas. Įstatymas (BPK) kaip svarbiausiam teisingumo aktui ypatingą reikšmę

---

562 *Rostomashvili v. Georgia*, no. 13185/07, ECHR, 2018; *Mitrofan v. Moldova*, no. 50054/07, ECHR, 2013.

563 *Hirvisaari v. Finland,* no. 49684/99, ECHR, 2001.

564 *Lhermitte v. Belgium* [GC], no. 34238/09, § 66, 67, ECHR, 2016.

565 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70, p. 309; *Tatishvili v. Russia*, no. 1509/02, ECHR, 2007; *Hirvisaari v. Finland*, no. 49684/99, ECHR, 2001.

566 *Mitrofan v. Moldova*, no. 50054/07, ECHR, 2013; *Fomin v. Moldovą*, 36755/06, § 31, ECHR, 2011.

567 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius", *supra* note 70, p. 61.

568 Frederick Schauer, „Giving reasons." Stanford Law Review, nr. 47 (1995): 642, 23 pastaba.

569 Phoebe C. Ellsworth, *supra* note 498.

570 *Ibid*.

suteikia būtent nuosprendžiui (nes tik nuosprendžiu asmuo gali būti pripažintas kaltu ir jam paskirta bausmė) ir numato ypatingą jo priėmimo procedūrą, beje, to nesuteikia jokiam kitam procesiniam dokumentui.[571]

Proceso teisės doktrinoje išskiriami bendri reikalavimai baigiamojo akto priėmimo tvarkai bei reikalavimai baigiamojo akto turiniui ir formai.[572]

BPK 298 straipsnis numato, jog nuosprendis priimamas pasitarimų kambaryje (teisėjų pasitarimo slaptumo užtikrinimas). Šis reikalavimas atriboja teisėjus nuo bet kokios pašalinės įtakos, taip garantuojant jų nepriklausomumą ir nešališkumą. Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, jog šis reikalavimas sudaro geresnes sąlygas laisviau, nuodugniau apsvarstyti iškilusius klausimus, kurie turi būti aptarti baigiamajame akte. Savo ruožtu BPK 299 straipsnis numato teisėjų pasitarimo ir balsavimo tvarką. Ir nors bendroji taisyklė numato, jog nuosprendžio priėmimo metu klausimai išsprendžiami balsų dauguma, išskyrus dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos skyrimo, tačiau jei teisėjas sprendimo priėmimo metu laikosi kitos nuomonės, jis turi teisę pareikšti savo atskirąją nuomonę ir ją išdėstyti raštu, nurodydamas savo sprendimo bei nesutikimo motyvus. Po to, kai teismas apsvarsto ir išsprendžia klausimus, reikalingus nuosprendžiui priimti, jis surašomas. Nuosprendį pasirašo visi teisėjai, įskaitant ir išreiškusijį atskirąją nuomonę.

BPK numato atskirus ir detalius reikalavimus, skirtus teismo sprendimo formai ir turiniui: nuo baigiamųjų aktų rūšių iki atskirų baigiamojo akto dalių, atsižvelgiant į tai, kokios tai baudžiamojo proceso stadijos (ar formos) baigiamasis aktas, pavyzdžiui, BPK 303 straipsnyje reglamentuotos nuosprendžio rūšys, BPK 304-307 nuosprendžio įžanginė, aprašomoji bei rezoliucinė dalys, apeliacinės instancijos teismo sprendimo rūšys pateiktos BPK 326 straipsnyje, BPK 331 straipsnyje pažymima, jog apeliacinės instancijos teismo nuosprendis surašomas laikantis BPK XXIII pagrindinių nuostatų, tuo tarpu nutarties turinys yra pateiktas BPK 332 straipsnyje, BPK 421 straipsnis reglamentuoja teismo baudžiamojo įsakymo turinį ir pan.

Lietuvoje Teisėjų Tarybos nutarime „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo" siekiant, kad teismuose būtų tinkamai ir kokybiškai įgyvendinta argumentavimo pareiga, detalizuoti proceso įstatymų reikalavimai ir daug dėmesio skirta motyvavimui, nurodant, jog „Iš teismo sprendimo motyvų turi būti matoma, kad teismas turi poziciją dėl visų priimtų įrodymų ir dėl visų byloje kylančių klausimų. Tačiau tai nereiškia, kad kiekvienu aspektu pasisakoma išsamiai ir plačiai. Teismo pareiga pateikti savo sprendimų motyvus negali būti suprantama kaip reikalavimas detaliai atsakyti į kiekvieną argumentą. Kartais gali pakakti ir itin glaustos motyvacijos. Išsami motyvacija yra nebūtina, kai atsakoma į argumentus, kurie yra akivaizdžiai nereikšmingi, nepagrįsti, pateikiami piktnaudžiaujant arba yra nepriimtini dėl kitų priežasčių, atsižvelgiant į aiškias įstatymo nuostatas ar susiformavusią teismų praktiką dėl analogiško pobūdžio argumentų. Teismo sprendimo motyvai negali prieštarauti vienas kitam. Teismo sprendimo motyvų pakankamumas

571 Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17, p. 459.

572 Pateikta pagal *Ibid.*, p. 457-461.

pirmiausia reiškia, kad turi būti aiškiai atsakyta į esminius bylos klausimus. Iš teismo sprendimo motyvų turi būti aišku, kokie bylos aspektai buvo ginčijami, o kokie ne, todėl sprendimo motyvai paprastai rengiami atsižvelgiant į atitinkamas problemas."[573]

Svarbu tai, jog Teisėjų Taryba sprendimų kokybės standartais nesiekia pakeisti įstatymuose ar nusistovėjusioje teismų praktikoje teismo sprendimams nustatytų reikalavimų. Juose tėra nustatytos rekomendacijos, susijusios su teismų sprendimų turiniu, struktūra ir forma.

Atlikus teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo praktikos tyrimą (atlikus teisėjų, teisėjų padėjėjų ir asmenų, nedirbančių teismuose (advokatų, prokurorų, antstolių, notarų, bendrovių ar institucijų teisininkų, kitų teisininkų) apklausą) nustatyta, jog „Didžioji dauguma respondentų patvirtino pozityvų Standartų vaidmenį didinant teismų procesinių sprendimų kokybę (ypač jų struktūrą ir formą). Didžioji dauguma teisėjų ir teisėjų padėjėjų (bent iš dalies) laikosi Standartų."[574] Išties įdomi pasirodė nuomonė vieno iš apklausoje dalyvavusių prokurorų, kuris teigė, kad „Sužinojus apie tokių Standartų patvirtinimą pirma mintis, atėjusi į galvą, – toks reguliavimas yra perteklinis, kadangi Baudžiamojo proceso kodekse yra išsamiai aprašytas teismo procesinio dokumento turinys, atitinkamai aiškinant procesines normas šiuo klausimu yra suformuota teismų praktika. Tačiau pastebėjus, kad Standartai turėjo teigiamą poveikį teismų procesinių sprendimų vienodinimo srityje, sprendimuose atsirado numeravimas, kuris palengvino jų skaitymą (ypač ilgų ir sudėtingų sprendimų), sprendimų motyvacinės dalys tapo išsamesnės, galiu teigti, kad Standartų patvirtinimas pasiteisino".[575]

Savo ruožtu LAT jurisprudencijoje pateikia ir tinkamą argumentavimo struktūra (eiliškumą): „*Tinkamu teisiniu argumentavimu gali būti laikomas tik toks argumentavimas, kai iš teismo baigiamojo akto turinio yra aišku, kokias faktines aplinkybes ir kokiomis įrodinėjimo priemonėmis teismas nustatė prieš padarydamas išvadas dėl konkrečioje byloje sprendžiamų klausimų. Motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmeta ar kitaip įvertina apskųsto nuosprendžio įrodymus, turi nuosekliai išplaukti iš teismo ištirtų įrodymų turinio. Teismo baigiamasis aktas turi būti išdėstomas taip, kad dėl jo*

---

573 Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo" . interaktyvus https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2016/05/20160527-65.docx

574 Teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo studija, Projekto vadovas: prof. dr. Tomas Davulis https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj00q_r0ef5AhWvlYsKHbF2DeMQFnoECAcQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.teismai.lt%2Fdata%2Fpublic%2Fuploads%2F2020%2F01%2Fnta-studija_full.pdf&usg=AOvVaw0ZyO2OTtescgvycHDGkiG5

575 Teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo studija, Projekto vadovas: prof. dr. Tomas Davulis https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj00q_r0ef5AhWvlYsKHbF2DeMQFnoECAcQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.teismai.lt%2Fdata%2Fpublic%2Fuploads%2F2020%2F01%2Fnta-studija_full.pdf&usg=AOvVaw0ZyO2OTtescgvycHDGkiG5

formuluočių nekiltų abejonių jam pagrįsti panaudojamų bylos duomenų vertinimu, jų įrodomąja reikšme. Nuosprendyje negali būti nutylėjimų, įrodymų vertinimo spragų ir pan. Turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma, teismas turi atsižvelgti į visas bylos aplinkybes, galinčias paveikti teismo išvadas."[576]. Bei akcentuojama, jog „*paprastai nuosprendyje daromos išvados dėl įvairių aplinkybių negali būti grindžiamos principu – jei nėra įrodymų, nei aiškiai paneigiančių, nei aiškiai patvirtinančių tam tikrą aplinkybę, vadinasi, ta aplinkybė nepaneigta; tai prieštarauja loginio metodo, taikomo darant išvadas, taisyklėms*".[577]

Nagrinėjamos temos kontekste atskiro aptarimo reikalauja atsakymo į apeliaciniame/kasaciniame skunde pateiktus klausimus aspektas. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „*konstitucinės teisės į teisingą teismą sudedamoji dalis yra asmens teisė į pagrįstą (argumentuotą) sprendimą, kuri suponuoja būtinybę aukštesnės, inter alia apeliacinės, instancijos teismui turėti visas procesines galimybes tinkamai išnagrinėti gautus skundus ir priimti teisingus ir pagrįstus (argumentuotus) sprendimus, o žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisymas ir su tuo susijęs kelio neteisingumui užkirtimas yra būtina prielaida atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimui teismų sistema garantuoti ir skatinti*".[578]

EŽTT praktikoje teisė į pagrįstą (argumentuotą) sprendimą yra susijusi su platesne garantija – ji apima asmens galimybę paduoti skundą aukštesnės instancijos teismui, žinant konkrečius motyvus, kuriais teismas rėmėsi priimdamas atitinkamą sprendimą, taip pat galimybę priimtą sprendimą peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme.[579] Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismui neatsakant dėl konkretaus argumento, kuris reikalauja aiškaus ir konkretaus atsakymo, suinteresuoti asmenys negali žinoti, ar šis teismas tiesiog neišnagrinėjo to argumento, ar jį atmetė, ir jeigu atmetė – tai dėl kokių priežasčių. [580]

EŽTT praktikoje suformuota bendroji taisyklė, kad, atmesdamas apeliacinį skundą, apeliacinės instancijos teismas gali tiesiog pritarti žemesnės instancijos teismo priimto sprendimo motyvams,[581] o pareiga motyvuoti priimtą spendimą neturi būti

---

576 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-303/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-7-84-489/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-P-221/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34-303/2015.

577 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242-495/2019.

578 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017m. birželio 26 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1721/content>

579 *Tatishvili v. Russia*, no. 1509/02, ECHR, 2007.

580 *Laranjeira Marques da Silva v. Portugal*, no. 16983/06, ECHR, 2010; *Uche v. Switzerland* no. 12211/09, ECHR, 2018.

581 *Deryan v. Turkey*, no. 41721/04, § 31–33, ECHR, 2015.

suprantama kaip reikalavimas detaliai atsakyti į kiekvieną pareiškėjo argumentą.[582] Tačiau apeliacinės instancijos teismo sprendimo motyvavimo būdas, kuomet teismas, kuris tik glaustai motyvavo savo sprendimą, inkorporuodamas į jį žemesnio teismo pateiktus motyvus ar naudodamas kitą motyvavimo techniką, ne tiesiog iš karto pritarė žemesnės instancijos teismo išvadoms, o iš tikrųjų išnagrinėjo esminius jam pateiktus klausimus, gali atitikti teisingo bylos nagrinėjimo reikalavimus tik tuo atveju, kai pirmosios instancijos teismo sprendimas yra išsamiai motyvuotas.[583]

LAT, analizuodamas apeliacinės instancijos teismo priimamiems baigiamiesiems aktams keliamus reikalavimus, yra pažymėjęs, kad „ <...> *apeliacinės instancijos teismo nuosprendis, be kitų BPK XXIII skyriuje nurodytų reikalavimų, turi būti surašomas laikantis ir nustatytųjų BPK 305 straipsnyje. Tai reiškia, kad apeliacinės instancijos teismo nuosprendžiui keliami tokie patys bendrieji reikalavimai kaip ir pirmosios instancijos teismo nuosprendžiui, tik jame turi būti papildomai nurodomi duomenys apie apskųstą pirmosios instancijos teismo nuosprendį, apeliaciniu skundu ginčijamos aplinkybės ir skundo esmė.*[584]

BPK (BPK 320 straipsnio 3 dalis, 331 straipsnio 1 dalis, 332 straipsnio 3, 5 dalys ir kt.) numato, jog apeliacinės instancijos teismas bylą patikrina tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose bei tai, jog baigiamajame akte teismas privalo išdėstyti motyvuotas išvadas dėl apeliacinio skundo esmės. Teismų praktikoje pažymima, kad „baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimo, jog apeliacinės instancijos teismas baigiamojo akto (nuosprendžio, nutarties) aprašomojoje dalyje privalo išdėstyti motyvuotas išvadas dėl apeliacinio skundo esmės, nereikia suprasti kaip reikalavimo pateikti detalų atsakymą į kiekvieną argumentą – šios apeliacinės instancijos teismo pareigos apimtis gali keistis atsižvelgiant į teismo priimamo sprendimo rūšį ir kiekvieno nagrinėjamo teisme atvejo aplinkybes.“[585] Tačiau taip pat atkreipiamas dėmesys ir į tai, jog „nesant apeliacinės instancijos teismo motyvuotų išvadų bent dėl dalies apeliacinio skundo prašymų ar esminių argumentų, laikoma, kad apeliacinis skundas liko neišnagrinėtas, taip pažeidžiant pirmiau nurodytus BPK reikalavimus, ir šie pažeidimai pripažįstami esminiais, nes dėl jų apeliacinės instancijos teismo priimto nuosprendžio ar nutarties

---

582 *Helle v. Finland*, no. 20772/92, ECHR, 1997; *García Ruiz v. Spain*, no. 30544/96, ECHR, 1999.

583 *Helle v. Finland*, no. 20772/92, § 60, ECHR, 1997; *Boldea v. Romania*, no. 19997/02, ECHR, 2007; *Deryan v. Turkey*, no. 19558/02, 27904/02, ECHR, 2009; *Zhang v. Ukraine*, no. 16970/15, § 66, 2018.

584 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242-495/2019.

585 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-107/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-107-746/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572-139/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-10-976/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65-976/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180-976/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296-942/2018.

negalima laikyti teisėtais (BPK 369 straipsnio 3 dalis).“[586]

Kartu pažymėtina, kad kasacinės instancijos teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, kad EŽTT praktikos nuostata dėl apeliacinės instancijos teismo galimybės motyvuojant savo sprendimą tiesiog pritarti skundžiamame sprendime padarytoms išvadoms turi būti aiškinama atsižvelgiant į Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimą išdėstyti motyvuotas išvadas dėl apeliacinio skundo esmės.[587]

LAT taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad „*kai baudžiamojoje byloje yra paduota keletas apeliacinių skundų, kiekvieną iš jų reikia aptarti nuosprendyje ar nutartyje ne tik aprašant skundų esmę, bet ir dėstant teismo išvadas (motyvus), nes, kaip minėta, BPK nuostatos įpareigoja teismą kruopščiai patikrinti apskųstų teismų procesinių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą tiksliai laikantis apeliacinį procesą reglamentuojančių normų reikalavimų. Taigi apeliacinės instancijos teismas privalo nuodugniai ištirti kiekvieno apeliacinio skundo motyvus, o savo sprendime aptarti visų apeliacinių skundų esminius argumentus ir juos motyvuotai atmesti arba pagrįsti*.“[588]

Tuo atveju, kai apeliantai skunduose prašo priimti sprendimą, priešingą pirmosios instancijos teismo sprendimui, yra apibrėžiamos pačios plačiausios apeliacinių skundų ribos. Tokiu atveju BPK 320 straipsnio 3 dalies nuostatos įpareigoja apeliacinės instancijos teismą patikrinti bylą visa apimtimi: ar tinkamai nustatytos bylos aplinkybės, ar tinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas, kvalifikuojant kaltinamųjų nusikalstamas veikas, paskiriant jiems bausmes, ar nepadaryta BPK reikalavimų pažeidimų tiriant ir vertinant įrodymus ir kt.[589] Tikrindamas, ar tinkamai nustatytos bylos aplinkybės, apeliacinės instancijos teismas turi patikrinti, ar pirmosios instancijos teismas išsamiai ištyrė ir ar tinkamai įvertino byloje surinktus įrodymus[590] ir, laikydamasis BPK normų reikalavimų, išnagrinėjo, ar skundžiamame nuosprendyje padarytos

---

586 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-319-976/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418-699/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-627-303/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-976/2017.

587 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418-699/2015.

588 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-114/2010.

589 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-190-648/2018.

590 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-229-222/2017.

išvados yra pagrįstos ir teisingos.[591]

Tai, jog teismo sprendimas nemotyvuotas ar netinkamai motyvuotas, yra ne tik formos (nuosprendžio surašymo būdo, jo kalbos, vidinės logikos ir pan.), bet ir sprendimo turinio (aplinkybių ir teismo sprendimų dėl jų, priimtų išsamiai ir nešališkai ištyrus tas aplinkybes ir objektyviai įvertinus visus bylos įrodymus) trūkumas. Todėl šiuo atveju vertėtų kalbėti apie esminį baudžiamojo proceso pažeidimą, kurį nustačius nuosprendis turi būti keičiamas, naikinamas ar priimamas naujas nuosprendis. Doktrinoje pažymima, jog esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai turėtų būti apibrėžti kaip „baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės normų pažeidimai, kurie baudžiamojo proceso dalyvių teisių suvaržymu, atėmimu ar kitokiu būdu sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį".[592] Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai baudžiamajame procese yra ne tik kasacijos, bet ir apeliacijos pagrindas, be to, būtent apeliacija yra pirmoji pirmosios instancijos teismo sprendimo kontrolės forma.[593]

LAT, spręsdamas dėl BPK 20 straipsnio reikalavimų pažeidimų, pateikia nebaigtinį sąrašą pažeidimų, kurie iš esmės susiję su vidinio įsitikinimo išorine išraiška – argumentavimu: „*BPK 20 straipsnio 5 dalies nuostatų esminiu pažeidimu gali būti pripažįstami atvejai, kai kasacine tvarka apskųstame nuosprendyje ar nutartyje: teismo išvados darytos, nesiėmus įmanomų priemonių nustatyti visas teisingam bylos išsprendimui reikšmingas aplinkybes; nebuvo vertinti visi proceso metu surinkti bylos išsprendimui reikšmingi įrodymai; vertinant įrodymus darytos klaidos dėl įrodymų turinio, remtasi duomenimis, kurie dėl BPK 20 straipsnio 1-4 dalyse nustatytų reikalavimų neatitikimo negalėjo būti pripažinti įrodymais; įrodymais nepagrįstai nepripažinti duomenys, kurie BPK 20 straipsnio 1-4 dalyse reikalavimus atitinka; neišdėstyti teisiniai argumentai dėl ištirtų įrodymų vertinimo ir pan.*"[594]

Taip pat kasacinis teismas pažymi, jog „*įrodymų visumos vertinimo reikalavimas (BPK 20 straipsnio 5 dalis) nereiškia, jog faktinėms aplinkybėms nustatyti turi būti išnaudojamos visos įmanomos įrodinėjimo priemonės bei būdai. Teisingą teismo baigiamojo akto priėmimą lemia ne įrodinėjimo apimtis, o daromų teisinių išvadų pagrįstumas (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-509/2010, 2K-P-89/2014, 2K-281-139/2015, 2K-42-628/2021).*"[595]

Bene didžiausia dalis esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų padaromi

---

591 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-229-222/2017.

592 Ernestas Rimšelis, „Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai," *Jurisprudencija*, nr. 67(59) (2005): 72.

593 *Ibid.,* p. 66.

594 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-587/2014.

595 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-85-689/2021.

pažeidžiant BPK 20 straipsnio nuostatas, tai: neišsamus, atsietas ir nesusietas į vieną loginę visumą (jų nepalyginus ir nesugretinus su skirtingų šaltinių gauta informacija), atmestinas ir (ar) iš esmės klystant atliktas įrodymų vertinimas, nepakankamas įrodymų atmetimo argumentavimas ar neargumentuotas rėmimasis įrodymais, priimant galutinį teismo sprendimą. Nagrinėjamos temos kontekste analizuojant aktualią teismų praktiką pastebėta, jog motyvuojant teismo sprendimus paprastai daromos kompleksinės (ne vieno pobūdžio pažeidimų) klaidos, pavyzdžiui, *„apeliacinės instancijos teismas, darydamas išvadas dėl [...] nusikaltimų sudėties požymių nebuvimo visiškai neanalizavo ir nevertino kartu su kitais įrodymais teismo medicinos specialisto išvadų, kuriose aprašyti nukentėjusiosios sveikatos sutrikdymai ir užfiksuoti jai padaryti sužalojimai; apie akivaizdžius specialistų išvadose esančių duomenų ir išteisintojo Ž. R. parodymų prieštaravimus visiškai nepasisakė, jų neanalizavo, selektyviai pasirinko atskirus įrodymus, kuriais vadovaudamasis padarė savo išvadas; neanalizavo jokių įrodymų, kurie gali būti vertinami kaip nukentėjusiosios M. S. (atsižvelgiant į jos amžių, asmenines savybes ir įvykio situaciją) priešinimąsi išteisintajam Ž. R., nevertino kompleksinės teismo psichiatrijos–teismo psichologijos ekspertizės duomenų.“*[596]

Visgi teismų praktikos analizė leido išskirti konkrečias dažniausiai besikartojančias argumentavimo klaidas:

1. Neišsamus, paviršutiniškas įrodymų vertinimas, pavyzdžiui: *„teismo nuosprendyje daug vietos skirta įrodymų turinio atpasakojimui, tačiau išvados dėl faktinių aplinkybių nustatymo **neišsamios,** teismas apibendrinamojo pobūdžio išvadą padarė iš vienos detalės, o ne išsamiai vertindamas bylos aplinkybes, teismas privalėjo padaryti išvadas apie tai, kokias faktines aplinkybes atskleidžia konkretus pokalbių turinys, kokia šių pokalbių prasmė. [...] Teisėjų kolegija, netirdama ir nevertindama šių liudytojų parodymų, pabrėžia, kad teismo išvados dėl jų vertinimo nėra tinkamai argumentuotos.“*[597]
2. Prieštaringas byloje esančių įrodymų vertinimas, pavyzdžiui: *„skundžiamas apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio turinys yra **prieštaringas**: motyvuodamas sprendimą nuteistųjų nusikalstamą veiką kvalifikuoti kaip neatsargią, 16 punkte teismas teigia, kad byloje nėra neginčijamų įrodymų, patvirtinančių, jog automobilis buvo užvažiavęs ant G. M. ir dėl to nukentėjusioji prarado sąmonę. Prieštaringumų yra ir daugiau: apeliacinės instancijos nuosprendžio 13 punkte, išdėstant bylos įrodymus dėl rastų žmogaus kraujo pėdsakų ant automobilio dugno, padarytos išvados [...] prieštarauja 18 punkto argumentams[...]. Taigi iš*

596 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-393/2014.

597 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-17/2014

tokių apeliacinės instancijos teismo išvadų negalima suprasti, kokios vis dėlto bylos aplinkybės pripažintos įrodytomis.“[598]

3. Visiškas kai kurių įrodymų nevertinimas ir neanalizavimas. „*Teismas, išnagrinėjęs apeliacinį prokurorės skundą, kuriame buvo keliami panašūs kaip ir kasaciniame skunde klausimai,* ***nutartyje visiškai nenurodė,*** *kaip jis vertina byloje surinktus įrodymus, kurie pagrindžia tokias byloje nustatytas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes: [...] tai, kad patys nukentėjusieji aktyviais veiksmais apsigynė nuo juos puolančių asmenų ir išvažiavo iš įvykio vietos patyrę fizinį skausmą nuo panaudotų ašarinių dujų, tačiau nepraradę turėtų grynų pinigų ir elektroninio mokėjimo priemonių, kurias naudoja atsiskaitydami už perkamą medieną; tai, kad byloje nėra duomenų, kurie patvirtintų V. R. ir Ž. C. parodymus apie tai, jog jie tik siekė pagąsdinti vieną iš nukentėjusiųjų, kad šis nebendrautų su nenurodyto teismui kaltininkų draugo žmona.“*[599]

Kaip minėta anksčiau, asmens teisė žinoti, kodėl yra priimami atitinkami teisiniai sprendimai, laikoma konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą, teisės į tinkamą teisinį procesą sudedamąja dalimi. LAT taip pat yra pažymėjęs, kad tinkamas teismo baigiamojo akto motyvavimas irgi susijęs su teise į nešališką teismą: „*Teismo šališkumo požymius rodo formalus bylos nagrinėjimas ar tam tikri jo fragmentai, pavyzdžiui, aukštesnės pakopos teismo surašomi procesiniai dokumentai, kurių turinys identiškas anksčiau surašytiems procesiniams dokumentams, rodo, kad teismas nepateikia pakankamų garantijų, leidžiančių neabejoti teismo nešališkumu.*“[600] Svarbu neužmiršti, jog baigiamasis aktas paskelbiamas ne vien kaltinamajam/išteisintajam, apie ji sužino ir visuomenė, tai jis turi ne tik auklėjamąjį, bet ir prevencinį poveikį. Teismo baigiamasis aktas sutvirtina žmonių įsitikinimą dėl bausmės neišvengiamumo, moko gerbti ir vykdyti įstatymus, ugdo nepakantumą teisės pažeidimams. Priimant teismo baigiamąjį aktą ne tik įgyvendinami baudžiamojo proceso tikslai, bet ir atskleidžiama valstybės politika. Tokiose srityse, kuriose svarbiausias yra galutinis teisingumas, asmens netenkina vien galimybė žinoti galutinį verdiktą – jis reiškia pretenziją suprasti ir vertinti, ar sprendimas buvo priimtas tinkamai ir teisingai.[601]

Teisinis argumentavimas yra sine qua non paaiškinimas, kodėl sprendimas yra teisingas[602]. Tačiau svarbu nepamiršti, jog bylose, siekiant gauti idealų sprendimą, būtina turėti visą reikiamą informaciją, o ji dažniausiai negali būti pateikta absoliučia

---

598 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-54-628/2020.

599 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-976/2017.

600 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228/2009, Raimundas Jurka et al. Baudžiamojo proceso principai :metodinė mokomoji priemonė . Vilnius : Eugrimas, 2009.p 93-94.

601 Eglė Mackuvienė, *supra* note 502, p. 36.

602 Phoebe C. Ellsworth, *supra* note 498; (Schauer, 1995).

apimtimi.[603] Vadinasi, teisinės argumentacijos rezultatas yra teisingas tik tuo atžvilgiu, kad pagal pateiktus argumentus nėra įtikinamesnių ir labiau tikrovę atitinkančių teiginių. Tačiau, pasikeitus aplinkybėms, gali prireikti pripažinti, kad ši tiesa buvo tik santykinė.[604] Atkreiptinas dėmesys į tai, jog tiek teisės doktrinoje, tiek teismų jurisprudencijoje jaučiama būtent argumentų visumos prioretizavimo tendencija.[605] Šis paaiškinimas skirtas ne tik pateisinti teismo sprendimą autoritetinga praeitimi, bet ir suteikti autoritetą ateityje.[606] Todėl turime suvokti, jog teisinė argumentacija yra priemonė, leidžianti teisinei sistemai įsitikinti, pasitobulinti ir tęsti savo veiklą viena (tam tikra), o ne kita kryptimi.[607] Nekokybiškas teismo sprendimo argumentavimas arba visiškas jo neargumentavimas yra susijęs su teisės autoriteto silpnėjimu, mat visuomenė, susidurdama su neargumentuotu teisėjo sprendimu, kelia klausimus dėl teisės egzistavimo reikalingumo, šis trūkumas dažnai gali paskatinti manyti, kad teisė yra nereikalinga, neefektyvi, nes neargumentuotas sprendimas dažniausiai bus laikomas neteisingu. [608] O kaip teigė Harvardo profesorė Martha Minow, „teismų sistema yra silpniausia iš visų valdžių – ji neturi nei savo lėšų, nei savo policijos. Vis dėlto teismų sistema turi teisingumo reputaciją. Todėl profesinė reputacija, kurią kuria patys būsimi teisininkai (teisėjai taps arba didžiausiu kiekvieno teisėjo turtu, arba didžiausia rizika“.[609]

Taigi, apibendrinant skyrių apie teismo sprendimo motyvavimą kaip vidinio įsitikinimo objektyvią išraišką, pažymėtina, jog neįmanoma vertinti teismo vidinio įsitikinimo ar kontroliuoti teismų sprendimų, kol šie neįgauna eksplicitinės pusės, t. y. nebūna argumentuotai išdėstomi (įprastai raštu). Argumentavimu laikytina specifinė veikla (technika), kuri panaudojama siekiant pagrįsti teiginius. Teisė į pagrįstą teismo sprendimą pirmiausia užtikrina tinkamą teisingumo įgyvendinimą, o asmens teisė žinoti, kaip ir kodėl yra priimami teismo baigiamieji aktai, laikoma konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą dalimi. Taip pat ši garantija atlieka ne mažiau svarbią funkciją – užtikrina, kad bylos šalys būtų tinkamai išklausytos ir galėtų pasinaudoti joms suteikta teise kreiptis aukštesnės instancijos teismą. Nemotyvuotas ar netinkamai motyvuotas teismo sprendimas yra ne tik formos, bet ir sprendimo turinio trūkumas, kuris neretai pripažįstamas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu. Esminiai baudžiamojo proceso pražeidimai teismo sprendimo motyvavimo klausimu paprastai yra kompleksiniai (ne vieno pobūdžio), tačiau teismų praktikos analizė leido išskirti

---

603 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“, *supra* note 70, su išnaša 573.

604 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 492, p. 127-134 (2,5 skyrius)

605 Donatas Murauskas, *op. cit.,* p. 50.

606 Phoebe C. Ellsworth, *supra* note 498, Su nuoroda į White, (1985), 240.

607 Niklas Luhmann, „Legal Argumentation: An Analysis of its Form,“ *The modern Law Review*, nr. 58(3) (1995).

608 Jaunius Gumbis, *supra* note 508, p. 74-75.

609 „Harvardo profesorė, pakeitusi B. Obamos gyvenimą: laikomės tradicijos tarnauti ne tik teisei, bet ir visuomenei“ Teismai.lt, kovas, 2019, nr. 1 (33), https://issuu.com/lietuvosteismai/docs/teismai_lt_kovas_2019/4

dažniausiai besikartojančias klaidas: neišsamus įrodymų vertinimas; prieštaringas argumentavimas; tam tikrų faktinių ir /ar teisinių aplinkybių visiškas nevertinimas, neanalizavimas.

2.2. Įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu

„Formaliai įtvirtintos teisės normos saisto teisiškai, o kiti teisės šaltiniai nėra privalomi tol, kol pozityvioji teisės norma nenurodo jų privalomumo, t. y. privalomas neformalus teisės šaltinis tampa tuomet, kai teisės normos tekstas imperatyviai suponuoja nurodyto teisės šaltinio privalomumą teisę taikantiems subjektams“[610]
H. Kelzenas

Prieš pradedant nagrinėti antrą laisvo įrodymų vertinimo dedamąją – vadovavimąsi įstatymu, būtina ne tik remiantis teisinio pozityvizmo, tačiau ir kitomis teisės aiškinimo doktrinomis (per atskirų teisė mokyklų analizę) nustatyti šio reikalavimo turinį.

Senovės Graikijoje įstatymas buvo suvokiamas kaip bendro pobūdžio taisyklė, o pati sąvoka vartojama labai plačiai, įdomu tai, jog už rašytinius įstatymus labiau vertinami buvo nerašytiniai.[611] Šiandieninėje teisės teorijoje bendriausia prasme įstatymas apibrėžiamas kaip specialia tvarka išleistas pirminis teisės aktas, kuris turi aukščiausią juridinę galią, formuluoja bendrąsias teisės normas bei yra skirtas svarbiausiems žmonių santykiams reguliuoti.[612] Taip pat teisės teorijoje teigiama, kad įstatymų viršenybė palyginti su kitais aktais reiškia tai, jog pagrindinių žmogaus teisių apsaugą reguliuoja įstatymai, o ne Vyriausybės nutarimai ar konkrečių žinybų instrukcijos. Įstatymų kūrėju yra tik tauta ir parlamentas.[613]

Vienas iš svarbiausių teisinės valstybės veiklos principų yra būtent teisinis apibrėžtumas (tikrumas). Siekiant įgyvendinti šį teisinio apibrėžtumo reikalavimą, jog taikant teisę svarbu atsižvelgti į teisėtus asmenų lūkesčius, reikia, kad įstatymo tekstas būtų aiškus ir nedviprasmis. Tik tada teisės normų adresatai galės tinkamai suvokti, ko iš jų norima, bei atitinkamai nuspėti, kokių teisinių padarinių jiems gali atsirasti. Kyla klausimas, ar visados įstatymų leidėjui tai pavyksta? Greičiausiai – ne. Ar tokiu atveju teismas gali atsisakyti vykdyti savo konstitucinę funkciją dėl nekokybiško įstatymo? Kokiais būdais jis gali ginti žmogaus teises: kurti naujas normas, o galbūt netaikyti esamo ydingo (nepakankamo, prieštaringo ar prieštaraujančio teisės principams) teisinio reguliavimo? Šie klausimai ypač aktualūs tampa baudžiamojo proceso, kurio metu taikomos baudžiamosios teisės (viešosios teisės), kontekste.

---

610 Hans Kelsen, *Grynoji teisės teorija.* (Vilnius, 2002), 199.

611 Petras Ragauskas, „Įstatymo samprata,“ *Jurisprudencija*, nr. 67(59) (2005): 161.

612 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija: vadovėlis, supra* note 81, p. 313.

613 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija: vadovėlis, supra* note 81, p. 314.

2.2.1. Teisinio pozityvizmo ir teisinio realizmo įtaka įstatymo aiškinimui ir taikymui

R. Dworkinas teigė, kad teisėjai privalo taikyti teisę, kurią sukūrė kitos institucijos; jiems nedera kurti naujos teisės, tačiau tokia situacija yra nepasiekiamas idealas, nes įstatymai dažnai būna migloti ir turi būti interpretuojami prieš taikant juos naujoms byloms, be to, kai kuriose bylose kyla tokių naujoviškų klausimų, kurių neįmanoma išspręsti net ir adaptuojant ar naujai išaiškinant egzistuojančias normas.[614]

Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje[615] yra ne kartą konstatuota, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, *inter alia*, štai šiuos: įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas ir darnus; teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrintas teisinės sistemos nuoseklumas ir vidinis suderinamumas; teisės aktuose negali būti nuostatų, tuo pat metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius socialinius santykius; teisinis reguliavimas turi būti gana stabilus; teisės aktai negali reikalauti neįmanomų dalykų ir pan. Tačiau svarbu nepamiršti, jog teisei būdingi vidiniai prieštaravimai, ir taip yra dėl tos priežasties, kad įstatymų leidyba yra politinis teisinis procesas, kuriame derinamos kelios priešingos pozicijos bei išreiškiamos įvairios – tiek politinės, tiek ideologinės, tiek ekonominės, tiek teisinės – aspiracijos. O pati santykius reguliuojanti taisyklė turi būti universali, t. y. ji turėti apimti kuo daugiau gyvenimo situacijų, kad kiekvienam veiksmui ar įvykiui nereikėtų kurti specialios normos. Todėl pripažintina, kad tam tikri elementai, kaip pavyzdžiui vertinamojo pobūdžio teisinės sąvokos (terminai), padeda lanksčiai taikyti teisės normas, leidžia atsižvelgti į konkrečios bylos aplinkybes.[616]

Šiandieninė baudžiamosios teisės ir proceso doktrina taip pat kalba apie tai, jog įstatyminis baudžiamojo teisingumo pagrindas dažnai atsilieka nuo greitai besikeičiančio pasaulio iššūkių, o įstatymų leidybos procese politiniai populistiniai tikslai dažnai nusveria baudžiamosios politikos racionalumo reikalavimus, taip pat pažymima, kad siekdami atgrasymo nuo nusikalstamų veikų darymo įstatymų leidėjai nuolat papildo kodeksus nekokybiškomis teisinėmis naujovėmis, tačiau neskuba šalinti pasenusių ir nepagrįstų normų, todėl kodeksų tekstai pamažu praranda savo sistemingumą ir nuoseklumą.[617] Baudžiamosios teisės doktrinoje prie teisinių teisėsaugos institucijų ir teismų praktikos nukrypimų nuo įstatymų leidėjo valios priežasčių priskiriama

---

614 Ronald Dworkin, *Rimtas požiūris į teises* (iš anglų kalbos vertė K. Klimka). (Vilnius, 2004), 126.

615 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta76/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1679/content >

616 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 62, p. 153.

617 Oleg Fedosiuk, *supra* note 86, p. 1079–1101, Gintaras Švedas et al., *supra* note 618.

nekokybiška, neaiškumų ir spragų (pasireiškiančių ir atskirų požymių abstraktumu, dviprasmiškumu, ir jų visumos nepakankamumu nusikalstamo elgesio riboms nustatyti) paliekanti teisėkūra, baudžiamųjų įstatymų kokybės stoka, neapibrėžtos, neaiškiai apibrėžtos ar prieštaringos įstatymo formuluotės, nepakankamai tikslus baudžiamojo įstatymo normos turinys arba formuluotė, dėl kurių ji gali būti aiškinama skirtingai. Tačiau kalbama ir apie baudžiamojo įstatymo normos turinio nepriimančią teisėjų (prokurorų, ikiteisminio tyrimo tyrėjų) teisinę sąmonę bei teismų darbo broką.[618]

Šios priežastys lemia tai, kad teismai, norėdami priimti teisingą ir teisėtą, realiai gyvenimo situacijai tinkantį sprendimą, turi aiškinti teisę. Tai ne nauja idėja. Dar Aristotelis rašė: „Viešpatauti turi teisingai sutvarkyti įstatymai, o valdantysis [...] turi turėti valdžią tais klausimais, kuriais įstatymai neįstengia pasakyti tiksliai, nes nelengva išaiškinti visiškai viską, [...] įstatymas, paaiškinęs tam tikrą atvejį, visa kita palieka vadovaujantis teisingiausiu sprendimu nuspręsti ir sutvarkyti pareigūnams, be to, leidžia jiems daryti pataisas ten, kur tik jų patirtis parodytų geresnį būdą už nustatytas taisykles".[619]

O 1933 m. P. Leonas teigė, kad „formalus įstatymas, kurį reikia gyvenimui taikyti, dažniausiai yra gana seniai sukurtas, kada gyvenimo sąlygos buvo kitokios negu gyvenamojo laiko sąlygos. Tad teismui ir tenka didelis vaidmuo: vykdyti teisingumą turint seniai išleistus įstatymus ir naujai susidariusias gyvenimo sąlygas".[620]

A. Vaišvila, kalbėdamas apie prielaidas, paskatinusias formuotis teismų teisėkūrą, teigia: „Iš teorinių (konceptualių) prielaidų pirmiausia paminėtina nepozityvistinė teisės samprata ir jos principinė išvada: teisė yra fundamentalesnė vertybė negu įstatymas ir ji ne visada sutampa su įstatymu. Iš šios sampratos išplaukiantis teisės viršenybės principas faktiškai įpareigoja teismus taikyti ne įstatymą, o teisę."[621]

Teismų aktyvumas auga dėl daugelio priežasčių. Viena jų – teisės, kaip ekonominės ir socialinės politikos instrumento, svarbos didėjimas. Nuolat atsiranda naujų sričių, kurios reikalauja teisinio reglamentavimo, taip pat įvairių krizių (pati naujausia – Covid 19 sukelta sveikatos krizė), kurios neretai paskatina ekstraordinarinių teisinių instrumentų kūrimą (paprastai skubos tvarka), tarp kurių ir teisinės atsakomybės (*inter alia* – baudžiamosios) griežtinimas.[622]

Doktrinoje keliamas klausimas, koks turi būti teisėjas nagrinėdamas bylas bei

---

618 Gintaras Švedas et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai: monografija* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017), https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2016/07/LR_Baudziamojo_kodekso_bendrosios_dalies_vientisumo_ir_naujoviu_suderinimo_issukiai.pdf

619 Johanas Baltrimas, Mindaugas Lankauskas, *supra* note 487, p. 34; Aristotelis, *Politika. (iš senosios graikų k. Vertė Mindaugas Strockis)* (Vilnius: Margi raštai, 2009), 120 (pastr. 1287a).

620 Leonas P. *Dėl vieno įstatymų aiškinimo. Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai. II tomas, 2 knyga.* (Kaunas, 1925), 234; Rytis Jokubauskas, „Teisminio precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoj", *Mokslo darbai*, nr. 5(95) (2007): 54.

621 Alfonsas Vaišvila, „Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose", *supra* note 81, p. 8.

622 Fostering social rights: key to EU recovery from Covid-19 | European Union Agency for Fundamental Rights (europa.eu); 16809ea1e2 (coe.int).

aiškindamas neaiškaus turinio teisės normas – aktyvus ar pasyvus, o galbūt ieškantis pusiausvyros tarp tekste įtvirtintos teisės raidės ir įstatymo dvasios (ginamų vertybių)?

Išsamų tyrimą apie teisėjo vaidmenį aiškinant teisę savo disertaciniame darbe atliko R. Latvelė. Remiantis jos mokslinėmis įžvalgomis, toliau analizuojamos teisės filosofijos mokyklos, kurios, darbo autorės nuomone, yra aktualiausios ir reikšmingiausios nagrinėjamos temos kontekste, kiek jos susijusios su teisėjų galimybe kurti teisę įrodymų vertinimo procese. Iš esmės visus požiūrius į teisėją ir jo galimybes interpretuoti įstatymo leidėjo valią galima išdėstyti vienoje eilėje tarp dviejų priešpriešų (kraštutinumų): vienoje pusėje būtų klasikinis požiūris teisinis pozityvizmas, nepripažįstantis teisėjui galios kurti teisę, o priešingoje spektro pusėje – teisinis realizmas, laisvo teisėjų sprendimų priėmimo modelis, suabsoliutinantis teisėjo vaidmenį, o pačią teisę tapatinantis su tuo, ką daro teismai.[623]

Taigi pirmasis iš kraštutinumų – **teisinis pozityvizmas**. Teisinio pozityvizmo (ir jo atmainų) atstovai teisę apibrėžė kaip suvereno įsakymą, skirtą vykdyti, o ne svarstyti ar juolab vertinti.[624] Todėl šioje mokykloje nepripažįstama teisėjo galia kurti teisę, jo pareiga yra tik išsiaiškinti normos turinį ir pagal jį išspręsti kilusį konkretų ginčą (teisėjams nesuteikiama teisė koreguoti teisės turinį). Teisėjas neturi galios šiame procese įdėti savo kūrybinio indėlio daugiau, nei to reikia įstatymų leidėjo sukurtos teisės normos turiniui nustatyti.[625]

Anot pozityvizmo atstovų, „įstatymo aiškinimas turi prasidėti ir baigtis normos tekstinės prasmės atskleidimu – neaiškiais (nevienareikšmiškais) terminais suformuluotos elgesio taisyklės performulavimu į aiškesnius. Kas tiesiai nepasakyta įstatyme, to jame nėra ir negali būti. <...> teismas – tik įstatymų taikytojas, o ne jų kūrėjas ar jų kūrimo užbaigėjas“.[626] Teisėjas konkrečiai bylai tiesiog taiko „grynąją“ statutinę teisę. O priimamas sprendimas negali būti grindžiamas vertybėmis (socialinėmis, politinėmis ar pan.), neteisiniais argumentais ar juolab asmenine teisėjo nuomone. Svarbiausias teisėjo siekis – priimti nevertybinį, racionalų, logiškai argumentuotą sprendimą, kurį priimdamas teisėjas, aiškindamas teisės normas, atranda ir pritaiko jau egzistuojančią įstatymų leidėjo sukurtą teisę.[627]

Kardinaliai prieštaringos pozicijos, kalbant apie teisėją kaip teisės aiškintoją ir taikytoją, laikosi **teisinio realizmo teorija**. Johnas Chipmanas Gray'us savo teorijoje pabrėžė, jog nors „kartais teigiama, kad teisė susideda iš dviejų dalių, tai yra įstatymų leidėjo sukurtos bei teisėjų suformuluotos teisės, tačiau iš tiesų visa teisė yra sukurta teisėjų. Įstatymas, kaip elgesio taisyklė, bendruomenėje yra pritaikomas taip, kaip jį

623 Rūta Kazanavičiūtė, „Klasikinio požiūrio į teisėją kaip teisės aiškintoją ir taikytoją alternatyvos,“ *Teisė*, nr. 71 (2009): 148.

624 Alfonsas Vaišvila, „Teisinis personalizmas“ *Teisės problemos*, nr. 4 (2001): 8.

625 Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę“, *supra* note 85, p. 22-23.

626 Alfonsas Vaišvila, „Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose“, *supra* note 81, p. 7.

627 Rūta Latvelė, *op. cit*., p. 30-31.

interpretuoja teismai. Teismai suteikia gyvybės negyviems įstatymo žodžiams“.[628]

Teisinio realizmo atstovai teigia, kad tik po to, kai teisės normas išaiškina bei tam tikru būdu pritaiko teisėjas, jos tampa teise. Taigi teisės normos suvokiamos ne kaip teisėją ribojantis veiksnys, o tik kaip viena iš daugelio aplinkybių, galinčių daryti tam tikrą įtaką teisėjo sprendimui, ir teisės normos galioja tik taikomos teismų.[629] Būtent todėl teisinis realizmas kitaip dar vadinamas laisvo teisėjų sprendimų priėmimo modeliu.

Ir bene aktualiausia nagrinėjamos temos kontekste (tiek, kiek tai susiję su psichologinių veiksnių įtaka ne tik laisvam įrodymų vertinimui (kurie nagrinėti ankstesniame skyriuje), bet ir įstatymų aiškinimui, apskritai, teismo procesui ir teismo sprendimui) – **skandinaviškojo teisinio realizmo mokykla**. Šios mokyklos atstovus vienija idėja, kad vienintelė realybė, kurią gali atitikti teisė, yra psichologinė realybė. Jų teorijos kurtos remiantis konceptualia istorine ir psichologine analize.[630]

A. Hagerstormas ir K. Olivecrona apskritai skeptiškai vertino tiek taisykles, tiek ir teisinius argumentus. Manyta, jog tik teisminio elgesio prognozės, išskyrus įvairaus pobūdžio psichologinį spaudimą, kuris dėl įvairių priežasčių nebūtinai yra materialus, iš tikrųjų daro žmogaus prigimtį tokią, kokia yra, daro įtaką žmogaus elgesiui.[631] Antai, A. Hagerstormas teigė, kad visi sprendimai, kurie priimami dėl gėrio ir blogio kategorijų, yra būtent emociniai bei išreiškia sprendimą priimančio asmens simpatijas ar antipatijas. O K. Olivecrona teigė, kad realybė, kurią turėtų tirti teisės mokslininkai, susideda iš individų psichologinių reakcijų: iš vaizdinių ir iš jausmų, kurie jiems kyla susipažinus su atitinkama taisykle, todėl, norint suvokti teisės normas kaip veiksmingas, būtina vertinti jas būtent kaip psichologinį fenomeną.[632] Taip pat jis manė, jog teisės aktai veikia dėl to, kad įstatymų leidėjai užima pagrindines pareigas, o tai leidžia jiems daryti psichologinį spaudimą visiems gyventojams. Šį spaudimą daugiausia lemia tam tikrų formalumų naudojimas teisės akte, kurie užtikrina reikiamą psichologinę reakciją, kuri būtina laikantis įstatymo reikalavimų.[633] K. Olivecrona labiausiai rūpėjo parodyti, kad teisinės sistemos veikime nėra nieko mistiško ir kad nereikia remtis fiktyviais subjektais ar koncepcijomis, tokiomis kaip „valstybė“ ar „privalomas teisės galiojimas“.

Šiek tiek kitokios pozicijos teismų vaidmens atžvilgiu laikėsi A. Rossas, kurio interpretacijos apėmė psichologinių ir bihevioristinių (elgesio) pažiūrų sintezę (t. y. tiek išorinį teisėjo elgesį, tiek jo norminę ideologiją). Jo nuomone, nors teiginiai apie veikiančią teisę (*law in action*) yra teisingi, tačiau teisė tiesiogiai nesiejama su psichologiniu

628 Gray F. J. C. The Nature and Sources of the Law. // Jurisprudence (Text and Readings of the Philosophy of Law). West Publishig, 1973. P. 618., Rūta Kazanavičiūtė, *supra* note 623, p. 150.

629 Rūta Kazanavičiūtė, *supra* note 623, p. 160.

630 Michael D.A. Freeman, *Lloyd's introduction to jurisprudence,* (London: Sweet & Maxwell: Thomson Reuters, 2014), 870.

631 *Ibid.,* p. 872-873.

632 J. W. Harris, *Legal Philosophies. Second Edition*. (London, Edinburgh, Dublin: Butterworths, 1997), 160.

633 Michael D.A., *supra* note 630, p. 881, su nuoroda 77.

žmonių gyvenimu, o teisės nuorodos turi būti siejamos su interpretavimo schema, kuri leidžia prognozuoti teisėjų veiklą.[634] Todėl tvirtinti, kad tam tikra teisės norma yra galiojanti, reiškia tik tai, kad ji turės įtakos teisėjo sprendimui.[635] Mat, anot A. Rosso, įstatymas egzistuoja, jei jo iš tikrųjų veiksmingai laikomasi.[636] Vien teisės normos žinojimas, tai yra žinojimas, kad yra prievolė ką nors padaryti, neturi stimuliuojančio efekto, tačiau tai žinantis žmogus gali numatyti, ką tokiu atveju padarys teisėjas. Ankstyvuosiuose savo darbuose Rossas tvirtino, kad teisės norma, kaip įstatyminė taisyklė, pirmiausia buvo nukreipta ne į plačiąsias tautas, o į teisėją. [637]

Toliau bus tiriama šių mokyklų įtaka baudžiamojo proceso įstatymo aiškinimui Lietuvoje.

2.2.2. Kokybiškas įstatymas baudžiamajame procese – teismo pildomas įstatymo tekstas

Abiejų mokyklų bruožai didesne ar mažesni apimtimi pasireiškia visose teisinėse sistemose, pati pasireiškimo apimtis priklauso būtent nuo konkrečios valstybės teisinės sistemos. Lietuvoje baudžiamajai justicijai bene didžiausią įtaką daro teisinis pozityvizmas (baudžiamojo proceso teisėje lyginant su baudžiamąja teise teisinio pozityvizmo apraiškos šiek tiek mažesnės). Tačiau teisinio pozityvizmo įtaka gerokai mažesnė civilinei justicijai, kuri būdama atsakinga už suinteresuotų šalių ginčų sprendimus turi daugiau laisvės vadovautis prasmėmis, esančiomis už įstatymo teksto, o tuo tarpu baudžiamojoje byloje formalus, t. y. įstatymo raidę atitinkantis vertinimas, yra siektinas standartas.[638] Bet pamažu vis labiau pradedamas jausti ir teisinio realizmo idėjų skleidimasis, ypač teisės aiškinimo plotmėje, kuomet formalus įstatymo tekstas nepateikia aiškaus ir nedviprasmiško problemos sprendimo varianto. EŽTT taip pat laikosi pozicijos, jog „*kad ir kaip aiškiai teisinė nuostata bebūtų suformuluota bet kurioje teisės sistemoje, taip pat ir baudžiamojoje teisėje, teisminės interpretacijos elementas yra neišvengiamas. Abejonių, keliančių aspektų išaiškinimo ir pritaikymo prie besikeičiančių aplinkybių, poreikis išliks visada. Iš tiesų, valstybėse, Konvencijos dalyvėse, progresyvus baudžiamosios teisės vystymas per teismų atliekamą teisės aiškinimą yra giliai įtvirtinta ir būtina teisinės tradicijos dalis.*“[639] .

Doktrinoje taip pat pažymima, kad pozityvistinis teisėjo vaidmens aiškinant teisę

---

634 *Ibid.,* p. 885, Shapiro Scott J., „What is the Internal Point of View?“ *Fordham Law Review*, nr. 75 (2006): 1168.

635 J. W. Harris, *supra* note 632, p. 107.

636 Michael D.A., *op. cit.,* p. 887.

637 *Ibid.,* p. 875.

638 Oleg Fedosiuk, *supra* note 86, p. 1079–1101.

639 *Vasiliauskas v. Lithuania*, [GC], no. 35343/05, ECHR 2015; *S.W. v. The United Kingdom*, no. 335-B, § 36, ECHR 1995; *C.R. v. The United Kingdom*, no. 335-C, § 34, ECHR 1995; *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany* [GC], no. 34044/96, 35532/9, 44801/98, § 50, ECHR 2001; *Jorgic v. Germany*, no. 74613/01, § 101, ECHR 2007.

modelis nėra pakankamas teismo atliekamoje teisės aiškinimo veikloje ir negali užtikrinti to, kad teisėjas liktų išimtinai įstatymų leidėjo sukurtos teisės aiškintoju, neturinčiu galios kurti.[640]. O atitinkamai pripažinus teisėjo galią (o galbūt net pareigą) remtis vertybėmis aiškinant įstatymų leidėjo sukurtas teisės normas, teisėjas kartu įgauna galią tam tikra apimtimi kontroliuoti įstatymų leidėjo sukuriamos teisės kokybę jos atitikties vertybėms požiūriu."[641] Tokį požiūrį patvirtina ne tik baudžiamojo proceso teisės doktrina, kai kalbama ne tik apie normų, bet ir baudžiamojo proceso principų taikymą, bet ir pats įstatymų leidėjas. Antai Teismų įstatymo 33 straipsnyje. įtvirtinta, kad teismai, priimdami sprendimus, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, o BPK 378 straipsnyje įtvirtina teismo precedentų kūrimo procesinį mechanizmą. Jame nurodyta, kad normą aiškinant pirmą kartą bylą nagrinėja trijų arba išplėstinė septynių (jeigu tinkamas baudžiamojo ar baudžiamojo proceso įstatymo pritaikymas byloje reikštų naują teisės normos aiškinimą teismų praktikoje) teisėjų kolegija, o jeigu pritaikius byloje baudžiamąjį ar baudžiamojo proceso įstatymą byloje atsirastų pagrindas nukrypti nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, kasacinė byla gali būti perduota nagrinėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinei sesijai.

Teisės teorijoje sutariama, kad „turiningasis teisinio teksto aiškinimas, priešingai negu formalusis, pirmumą suteikia ne įstatymo raidei, o įstatymo dvasiai. Taip interpretuojant teisinį tekstą siekiama išsiaiškinti ne tai, ką kadaise pasakė įstatymų leidėjas, o tai, ką jis pasakytų apie tam tikrą atvejį dabar, jei viską apie jį žinotų. Kaip tik todėl turiningasis teisinio teksto aiškinimas dažnai tampa formaliojo aiškinimo koreliacijos ir nepakankamumo įveikimo priemone."[642] Toks aiškinimas dažnai siejamas su teisės principų įtaka aiškinant normos tekstą: „Turiningasis teisinio teksto aiškinimas leidžia nustatytą teisės normą įvertinti socialinio etinio jos egzistavimo fono požiūriu ir dažniausiai pasireiškia kaip teisės normos ir teisės principų sąveikos tyrimas. Nustačius, kad teisės norma nedera su pripažintais teisės principais, interpretuotojas įgyja kompetenciją nukrypti nuo teisinio teksto. Visais atvejais nukrypimas nuo teisinio teksto turi būti argumentuotas."[643]

Lietuvos konstitucinė jurisprudencija taip pat neneigia turiningojo įstatymo aiškinimo, tiesa, neišskiriant civilinio ar baudžiamojo konflikto sprendimo procedūrų, pažymėdama, kad: „*Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas*

640 Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę", *supra* note 85, p. 168.

641 Rūta Latvelė, „Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę.", supra note 85.

642 Giedrė Lastauskienė, „Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus?" *Jurisprudencija*, nr. 8(86) (2006): 64, 69.

643 *Ibid*.

teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija."[644] Taip pat Konstitucinis Teismas teismo diskreciją pildyti teisinio reguliavimo spragas pripažįsta teismų socialinės ir konstitucinės paskirties elementu: „*Visais atvejais yra nepaneigiama galimybė teismams žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą užpildyti ad hoc. Jeigu tokie teismų įgaliojimai būtų neigiami, nepripažįstami, <...> tuomet tektų konstatuoti, kad teismai, spręsdami bylas, taiko ne teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, o tik įstatymą (apibendrinta šios sąvokos prasme) <...>. Tai nesiderintų su teismų socialine ir konstitucine paskirtimi. Be to, tai reikštų, kad teisė yra traktuojama vien kaip jos tekstinė forma, sutapatinama su ja.*"[645]

Tačiau Konstitucinis Teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį į tai, jog „*tai, kad konkrečiame įstatyme (jo dalyje) nėra nustatyta specialaus tam tikriems santykiams reguliuoti skirto teisinio reguliavimo, anaiptol nereiškia, kad šioje srityje esama teisės spragos, inter alia legislatyvinės omisijos, nes šie santykiai gali būti sureguliuoti bendrosiomis eksplicitinėmis arba implicitiškai nustatytomis eksplicitinį teisinį reguliavimą papildančiomis ir pratęsiančiomis normomis*".[646]

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog teisminis (*ad hoc*) teisės spragų šalinimas sudaro prielaidas vienodai teismų praktikai formuotis sprendžiant tam tikros kategorijos bylas – teismų precedentuose įtvirtintai teisei, kurią, be abejo, *vėliau gali iš esmės pakeisti ar kitaip pakoreguoti įstatymų leidėjas (ar kitas kompetentingas teisėkūros subjektas), tam tikrus visuomeninius santykius sureguliuodamas įstatymu (ar kitu teisės aktu)* ir šitaip atitinkamą teisės spragą pašalindamas jau ne *ad hoc*, o į ateitį nukreiptu bendro pobūdžio teisiniu reguliavimu.[647]

Vis tik tradiciškai daugelio šalių teisės doktrinoje buvo pripažįstama, kad viešosios teisės šakose analogija neleistina; tai sietina su viešosios teisės reguliuojamų santykių pobūdžiu ir su dominuojančiu – imperatyviuoju – reguliavimo metodu.[648] O kalbant apie baudžiamosios justicijos sritį, ilgą laiką nediskutuota, kad čia teisės aiškinimas

---

644 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos" (sutrump. pavad.). Valstybės žinios. 2006, Nr. 102-3957 ir kt.

645 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos nutraukimo" (sutrump. pavad.). Valstybės žinios. 2006, Nr. 88-3475.

646 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1561/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1804/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1927/content >.

647 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta216/content >; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.

648 Rima Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas." Iš *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai rinkinys.* (Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2012), 21-23.

turėtų būti adekvatus[649], todėl negalimas turiningasis teisės aiškinimas.[650] Taip pat pažymima, kad baudžiamojoje byloje nepriimtinas plečiamasis baudžiamojo įstatymo aiškinimas, tuo tarpu siaurinamai įstatymas gali būti aiškinimas, tačiau tik išimtinais atvejais.[651] Tačiau, plėtojantis teismo precedento doktrinai, taip pat ir teismų praktikai, net ir baudžiamosios teisės mokslo atstovai išreiškia kitokių nuomonių: „Siaurinamasis ir plečiamasis įstatymo aiškinimas yra leistinas baudžiamosios teisės taikymo metodas, tačiau tik su viena sąlyga – toks aiškinimas negali kaip nors pasunkinti kaltinamojo padėties. [...] kitaip būtų pažeistas esminis legalumo (lot. *nullum crimen sine lege*) principas."[652] Kartu atkreipiamas dėmesys į tai, jog dažniausiai visgi naudojamas siaurinamasis įstatymo aiškinimas konstatuojant, kad nusikalstamos veikos definicija, nors savo tekstiniu turiniu ir apima vertinamą elgesį, tačiau iš tikrųjų nėra tokia plati ir vertinamas elgesys negali būti laikomas nusikalstamu.[653]

Taigi, kaip jau buvo minėta, baudžiamojoje byloje būtent formalus, t. y. baudžiamojo įstatymo raidę atitinkantis teisinis vertinimas yra siektinas standartas, todėl įstatymo raidė yra be galo svarbi pripažįstant asmenį kaltu bei skiriant jam bausmę. Nėra nusikaltimo ir bausmės be įstatymo (*Nullum crimen nulla poena sine lege*) principas – tai baudžiamosios teisės pagrindų pagrindas, saugantis asmenis nuo savivalės baudžiamojo persekiojimo srityje, įnešantis aiškumą į tai, kas visuomenėje yra nusikaltimas.[654] Iš emės tokios pozicijos laikosi ir EŽTT savo jurisprudencijoje.[655] Pavyzdžiui, byloje

---

649 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, „Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos," *Justitia*, nr. 2 (1997): 5; Kęstutis Jankauskas, „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje" (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2005), 124; Vytautas Piesliakas, *Lietuvos baudžiamoji teisė, kn. 1.* (Vilnius: Justitia, 2006), 36; Romualdas Drakšas, *Baudžiamoji atsakomybė ir jo srealizavimo formos.* (Vilnius: Justitia, 2008), 53.

650 Turiningasis teisinio teksto aiškinimas, priešingai negu formalusis, primatą teikia ne įstatymo raidei, o įstatymo dvasiai Taip interpretuojant teisinį tekstą siekiama išsiaiškinti ne tai ką kadaise pasakė įstatymų leidėjas, o tai ką jis pasakytų apie tam tikrą atvejį dabar, jei viską apie jį žinotų. Kaip tik todėl turiningasis teisinio teksto aiškinimas dažnai tampa formaliojo aiškinimo koreliacijos ir nepakankamumo įveikimo priemone. Šio teisinio teksto aiškinimo tipo pasirinkimas rodo, kad interpretuotojas teisės principus laiko ne tik savarankiškais, bet ir svarbiausiais teisinės materijos elementais. Giedrė Lastauskienė, *supra* note 642, p. 64; Taip pat žr. Spruogis E. „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai,", *supra* note 68.

651 Vytautas Piesliakas, *op. cit.,* p. 36.

652 Oleg Fedosiuk, *supra* note 86, p. 1086.

653 *Ibid.,* p. 1086-1087, Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, „Legal Doctrines v. Overcriminalization and Statutory Ambiguity in Criminal Justice: Lithuanian Courts Experience," *Criminal Law Forum*, nr. 32 (2021), 435–457.

654 Oleg Fedosiuk, *supra* note 86, p. 1086-1087, taip pat plačiau apie tai Paulius Veršekys, „Nullum crimen sine lege principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacija." *Teisė*, nr. 85 (2012): 196–212; Gintaras Švedas, Paulius Veršekys, Justyna Levon, Darius Prapiestis, „*Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*" Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2017. https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2016/07/LR_Baudziamojo_kodekso_bendrosios_dalies_vientisumo_ir_naujoviu_suderinimo_issukiai.pdf

655 Pavyzdžiui *Article 7 The "quality of law" requirements and the principle of (non-)retrospectiveness of the criminal law under Article 7 of the Convention. Council of Europe/European Court of Human Rights',*

Vasiliauskas prieš Lietuvą EŽTT pažymėjo, jog „Konvencijos 7 straipsnis neapsiriboja draudimu retrospektyviai taikyti baudžiamąjį įstatymą kaltinamojo nenaudai: bendresne prasme jis taip pat apima principą, kad tik įstatymas gali apibrėžti nusikaltimą ir nustatyti bausmę (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), ir principą, kad baudžiamojo įstatymo negalima aiškinti per daug plačiai kaltinamojo nenaudai, pavyzdžiui, pagal analogiją. Iš šių principų seka, kad pažeidimas turi būti tiksliai apibrėžtas teisėje, ar tai būtų nacionalinė teisė ar tarptautinė. Ši sąlyga įvykdoma, jei asmuo iš atitinkamos nuostatos teksto ir, jeigu reikia, pasitelkęs teismų aiškinimą ar kompetentingą teisinę konsultaciją, gali žinoti, už kokius veiksmus ar neveikimą jam kils baudžiamoji atsakomybė.[656]

Kita vertus, EŽTT pozicija šiuo klausimu nėra kategoriška, savo jurisprudencijoje teismas numato ir tam tikras išimtis, pavyzdžiui, byloje Coëme ir kiti prieš Belgiją[657] pareiškėjams skundžiantis, jog naujuoju įstatymu pratęsus senaties terminą prasitęsė laikotarpis, per kurį buvo galima patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn dėl pareiškėjams inkriminuojamų nusikaltimų, teismas pripažino, kad naujojo įstatymo pareiškimas „neigiamai paveikė pareiškėjų padėtį, ypač sužlugdydami jų lūkesčius" bet tai „nereiškia 7 straipsnyje garantuojamų teisių pažeidimo, nes ši nuostata negali būti aiškinama kaip draudžianti pratęsti senaties terminus". Analogiškų situacijų galime rasti kitose EŽTT sprendimuose. [658] Tačiau bet kokiu atveju EŽTT iškelia numatotumo kriterijų (*the criminal law in issue was sufficiently precise and foreseeable within the meaning of its case-law*).[659]

Analizuojant LAT praktiką bylose dėl ne visai kokybiškų baudžiamojo įstatymo formuluočių, formaliosios sudėties nusikaltimų (BK 300 ir kt), taip pat aiškinant vertinamuosius kriterijus – (ne)didelė (įskaitant įvairias kitas modifikacijas) žala, sunkūs / labai sunkūs padariniai ir kiti vertinamieji požymiai[660] – matyti, kad teismai taikydami ne visiškai aiškų baudžiamąjį įstatymą taiko ne tik įstatymo raidę, tačiau ir „dvasią". Tą jie daro remdamiesi baudžiamosios teisės doktrinoje pripažintomis teorijomis, tokiomis kaip baudžiamosios atsakomybės kaip paskutinės priemonės doktrina (ultima

---

2019, p. 30, <https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_quality_law_requirements_criminal_law_Art_7_ENG.PDF>.

656 Jungtinė prieštaraujamoji teisėjų Villiger, Power-Forde, Pinto de Albuquerque ir Kūrio nuomonė; *Vasiliauskas v. Lithuania*, [GC], no**.** 35343/05, ECHR, 2015.

657 *Coëme and Others v. Belgium*, no. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96, ECHR 2000; Article 7 The "quality of law" requirements and the principle of (non-)retrospectiveness of the criminal law under Article 7 of the Convention. Council of Europe/European Court of Human Rights', 2019, p. 30. https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_quality_law_requirements_criminal_law_Art_7_ENG.PDF

658 Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, no. 11082/06, 13772/05, ECHR 2013.

659 The European Court of Human Rights Grand Chamber 29 May 2020 Advisory Opinion Requested by the Armenian Constitutional Court (Request no. P16-2019-001), prieiga per internetą <https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22respondent%22:[%22ARM%22],%22documentcollectionid2%22:[%22PROTOCOL16%22],%22itemid%22:[%22003-6708535-9909864%22]}>

660 Paulius Veršekys, *supra* note 654, p. 205.

ratio), teisinių gėrių apsaugos (vok. *Rechtsgüterschutz*), nusikalstamos veikos pavojingumo ir kt.[661]

Tokia baudžiamosios teisės doktrinos plėtra, taip pat tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, leidžia daryti itin atsargią išvadą, jog ir baudžiamojoje teisėje po truputį atsiranda daugiau laisvės teisėjo diskrecijai (kūrybai) aiškinant ir taikant baudžiamąjį įstatymą.

Iš esmės kitokia situacija nei baudžiamosios materialiosios teisės taikymo sferoje yra baudžiamojo proceso teisėje. Štai kalbant apie bendrą įrodymų rinkimo teisėtumo reikalavimą – pagal įstatymą (BPK 20 str.) teismų praktikoje pripažįstama, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą pagrindiniu įstatymu, nustatančiu duomenų gavimo tvarką, laikomas Baudžiamojo proceso kodeksas, o *„[...] kitų įstatymų (Policijos veiklos, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Prokuratūros, Advokatūros ir kt.) nustatyta tvarka duomenys paprastai gaunami prieš pradedant ikiteisminį tyrimą. [...] Įrodymais taip pat pripažįstami duomenys, gauti Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių nustatyta tvarka.[...]*“.[662] Tačiau kartu LAT, interpretuodamas BPK 20 straipsnio reikalavimus pažymi, kad reikšmingi bylai duomenys gali būti renkami ne tik tarptautinių sutarčių ir nacionalinių įstatymų, tačiau ir kitų norminių aktų pagrindu: „[...] *Nors BPK 20 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau teismų praktika rodo, kad šios normos nereikia suprasti tiesiogiai. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai tam tikri duomenys yra gaunami ne įstatymų, o žemesnės teisinės galios aktų nustatyta tvarka. Tokiuose aktuose esantys duomenys pagrįstai pripažįstami atitinkančiais BPK 20 straipsnyje keliamus reikalavimus, nes šios taisyklės patvirtintos vadovaujantis įstatymais*“.[663]

Nors Lietuvos Respublikoje galioja kodifikuotas teisės aktas (Baudžiamojo proceso kodeksas), tačiau dėl jo, taip pat kitų įstatymų kokybės (normų, reglamentuojančių įrodinėjimą) nuolat kyla diskusijų. BPK nėra įtvirtintos taisyklės dėl analogijos (ne)taikymo, kaip pavyzdžiui CPK ar kituose proceso įstatymuose.[664] O Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje[665] pripažįstama, kad baudžiamojo proceso įstatymo spragos atveju teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, gali taikyti baudžiamojo proceso įstatymo analogiją, taip pat pildyti reguliavimo spragą remdamasis teisės principais.[666] Doktrinoje prieš dešimtmetį gana atsargiai buvo pažymima, kad nors dėl teisės principų taikymo užpildant baudžiamojo proceso teisės spragas, sprendžiant dėl

661 Plačiau apie tai: Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, *supra* note 653, p. 435–457.

662 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.“, *Teismų praktika*, nr. 27 (2007).

663 *Ibid.*

664 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.5, 1.8, 3.4 straipsniai; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 3 straipsnis; Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 4 straipsnis

665 Raimundas Jurka et al., *supra* note 56, p. 12; Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga. Vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 119–121.

666 Rima Ažubalytė, *supra* note 648, p. 13–34.

įstatymo ar teisės analogijos taikymo gali būti diskutuojama, tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudencija gana nuosekliai[667] remiasi baudžiamojo proceso principais ne tik tada, kai tenka argumentuoti, spręsti atskirų baudžiamojo proceso normų konkurencijos atvejus, interpretuoti konkrečias normas, bet ir užpildyti teisės spragas bei spręsti kolizijas.[668]

Tokia baudžiamojo proceso doktrina visų pirma remiasi Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kurioje nuosekliai teigiama, kad teismas sąvoką „įstatymas" (angl. *by law*) visada suprato materialiąja, o ne formaliąja prasme[669], įstatymo sąvoka apima visą galiojančią teisę, nesvarbu, ar tai atskiros Konstitucijos, statutai, reglamentai, įsakymai ar teismų praktika.[670] O kalbant apie rašytinę teisę, „įstatymas" yra galiojantis įstatymo tekstas, toks, kaip jį aiškina kompetentingi teismai .[671]

Šis platus aiškinimas EŽTT buvo būtinas, nes buvo (ir tebėra) svarbu ne perdėtai ir ne dirbtinai atskirti bendrosios teisės šalių ir žemyninių šalių skirtumus:[672] mat teismų praktika vaidina svarbų vaidmenį ne tik bendrosios teisės šalyse, bet ir žemyninėse šalyse.

EŽTT didelį dėmesį baudžiamojo proceso srityje (ypač kalbant procesinių prievartos priemonių kontekste) skiria įstatymo kokybei *(„Quality of the law"*). Nagrinėjamos temos kontekste aktualūs žmogaus teisių ribojimai numatyti Konvencijos 8-11 straipsniuose[673], tačiau būtent Konvencijos 8 straipsnis svarbiausias įrodymų vertinimo kontekste. Pagal EŽTT praktiką reikalavimas, kad Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų teisių apribojimas turi būti nustatytas įstatyme, reiškia ne tik tai, jog ginčijama priemonė turi turėti tam tikrą teisinį pagrindą nacionalinėje teisėje, bet suponuoja ir tam tikrą šios teisės (įstatymo) kokybę. O būtent įstatymas turi būti prieinamas, numatomas ir suderinamas su teisės viršenybės principu,[674] EŽTT taip pat yra pažymėjęs, kad pirmiausia įstatymas turi būti pakankamai aiškus, o bet kokie pakeitimai turi būti

---

667 Kartu nepamirštant ir kitos, inertiškos, tendencijos – sprendžiant bylas remtis tik įstatymo raide, neatsižvelgiant nei į bendruosius, nei į konkrečios teisės šakos principus, natūraliai daugiau būdingos žemesnių instancijų teismams. Žr. Giedrė Lastauskienė, supra note 642, p. 67–68.

668 Rima Ažubalytė, *supra* note 82, p. 277.

669 *Chappell v. The United Kingdom*, no. 10461/83) §52, ECHR, 1989.

670 Kruslin v. France, no. 11801/85, ECHR, 1990; Colas Est v. France, no. 37971/97, ECHR, 2002.

671 Rima Ažubalytė, *supra* note 82; *Kruslin v. France*, no. 11801/85)§ 29, ECHR, 1990.

672 Jean-François Renucci, Article 9 on the European Convention on Human Rights - Freedom of thought, conscience and religion (Human Rights Files No. 20) (2005), p. 44, su nuoroda F. Sudre, *Droit international et europen des droits de I'homme,* p. 107; *Kruslin v. France*, no. 11801/85, §29, ECHR, 1990.

673 Steven Greer, „The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights." Council of Europoe, Human rights files, nr. 15 (1997): *https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-15(1997).pdf*

674 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo (Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 straipsnis) taikymo apžvalga Nr AB-43-1; *Silver ir kt. v. The United Kingdom*, no. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75, § 87, ECHR, 1983; *Lebois v. Bulgaria*, no. 67482/14) § 66–67, ECHR, 2017.

nuspėjami.[675]

Nagrinėjamos temos kontekste tiek, kiek tai susiję su diskrecijos (kartais potencialiai galinčia virsti savivale) pasireiškimu įrodymų vertinime, verta atkreipti dėmesį į įstatymo aiškumą, jungiantį numatomumą ir nuspėjamumą. Svarbu suvokti, jog įstatymo aiškumo reikalavimas taikomas ir valdžios institucijų diskrecijos sričiai. EŽTT pažymėjo, jog nacionalinėje teisėje turi būti pakankamai aiškiai nurodoma, kokia yra valstybinėms institucijoms suteiktos diskrecijos taikymo sritis, apimtis ir jos vykdymo būdai, siekiant užtikrinti asmenims minimalų apsaugos lygį, kurį jie turi pagal teisinės valstybės principus demokratinėje visuomenėje[676]. EŽTT ypatingą dėmesį atkreipia ne tik į tai, ar įstatymas aiškiai ir tiksliai apibrėžia apimtį ir jos vykdymo būdą, bet ir į pagrindinių apsaugos priemonių apribojimų sąlygas ir formas. Ši atsargumo priemonė yra būtina norint išvengti savivalės.[677] Tačiau tiek doktrinoje, tiek ir teismo praktikoje suvokiama ir pažymima, jog nacionalinės teisės aktuose reikalaujamas protingas tikslumo lygis, kuris jokiu būdu negali numatyti kiekvieno įvykio, mat tai labai priklauso nuo svarstomos priemonės turinio, srities, kurią ji skirta aprėpti, nuo tų, kuriems ji skirta, skaičiaus ir statuso.[678] Ne mažiau svarbu ir tai, jog įstatymų aiškumas (teisinis apibrėžtumas) kartu yra ir kliūtis bei stabdis teismo savivalei.[679] EŽTT taip pat pažymėjo, jog tuomet, kai galiojanti vidaus teisės (normos) raidė ir dvasia yra pakankamai tiksli, *jos aiškinimas ir taikymas* vidaus teismuose, atsižvelgiant į pareiškėjo bylos aplinkybes, neturi būti akivaizdžiai nepagrįstas, taigi nenumatomas, kaip apibrėžta Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje, štai byloje Altay prieš Turkiją[680] pripažinta, jog platus nacionalinės nuostatos aiškinimas neatitiko Konvencijos reikalavimų.

Kita vertus, kaip matyti iš EŽTT spendimų ne tik baudžiamojo proceso srityje, bet ir materialinės teisės srityje,[681] teismų praktika gali kompensuoti įstatymo kokybės trūkumus. Puikiai šią taisyklę iliustruoja EŽTT sprendimai bylose prieš Ispaniją (nagrinėtas klausimas dėl dėl telefoninių pokalbių klausymosi), kai dar 1998 m. sprendime

---

675 Article 7 The "quality of law" requirements and the principle of (non-)retrospectiveness of the criminal law under Article 7 of the Convention. Council of Europe/European Court of Human Rights', 2019, p. 30. https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_quality_law_requirements_criminal_law_Art_7_ENG.PDF

676 *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, no. 30985/96, § 84, ECHR, 2000; *Piechowicz v. Poland*, no. 931/13, § 212, ECHR, 2012; *Satakunnan Markkinapörssi Oy and „Satamedia Oy" v. Finland*, [GC], no. 931/13, § 150, ECHR, 2017.

677 *Olsson v. Sweden*, no. 10465/83, § 61f, ECHR, 1988; *Kruslin v. France*, no. 11801/85, § 36, ECHR, 1990; *Hentrich v. France*, no. 13616/88, ECHR, 1994; *SW v. The United Kingdom*, no. 20166/92, § 36, ECHR, 1995.

678 *Groppera Radio AG and Others v. Switzerland*, no. 10890/84, ECHR, 1990; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, no. 13616/88, § 109, ECHR, 2001.

679 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, , *supra* note 62, p. 151.

680 *Altay v. Turkey* (no. 2), no 11236/09, § 57, ECHR, 2019.

681 Egidijus Kūris, „„Teisė į viltį": Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija," *Teisės apžvalga*, nr. 2(18) (2018): 9-45.

Valenzuela Contreras prieš Ispaniją[682] EŽTT nusprendė, kad Ispanijos įstatymai dėl telefoninių pokalbių klausymosi buvo akivaizdžiai nepakankami tam, kad būtų tinkamai užtikrintos Konvencijos garantuojamos teisės. Taigi, Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą lėmė netinkama Ispanijos įstatymų kokybė.[683] Vėliau priimtame sprendime Coban prieš Ispaniją[684] EŽTT pabrėžė, kad, taikydami Konvencijos 8 straipsnio praktiką, Ispanijos teismai faktiškai ir nuosekliai įtraukė trūkstamas papildomas sąlygas dėl telefoninių pokalbių klausymosi ir taip užpildė esamas Ispanijos rašytinių įstatymų spragas. Analogišką išvadą dėl teismų praktikos, kompensuojančios nekokybišką įstatymą, EŽTT padarė byloje Steel ir kt. prieš Jungtinę Karalystę.[685] Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog iš EŽTT jurisprudencijos išplaukia, kad teisinio reguliavimo kokybė gali net pagerėti teismams naujai išaiškinus formaliai nepakeistas statutinės teisės nuostatas.[686] Bet, kaip pažymi E. Kūris, reikia, kad būtų ką aiškinti.[687]

Doktrinoje pastebimas vis didėjantis ir gilėjantis tiek EŽTK, tiek jos nuostatas aiškinančios EŽTT jurisprudencijos poveikis Lietuvos teisei,[688] taip pat ir konstitucijos aiškinimui. Atsižvelgiant tiek į Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tendencijas[689], tiek ir į tai, jog ne tik baudžiamojo proceso moksle, bet ir teismų praktikoje pripažįstamas nekokybiško įstatymo turiningasis aiškinimas, teisinių spragų pildymas, darbo

682 *Valenzuela Contreras v. Spain*, no. 27671/95, ECHR, 1998.

683 On this case see Ignacio Sánchez Yllera, "Valenzuela Contreras c. España (STEDH de 30 de julio de 1998): la deficiente calidad de las normas que habilitan la intervención de las comunicaciones telefónicas" Iš: *Conflicto y dialogo con Europa. Las condenas a España del Tribunal Europeo de Derechos Humanos*, Guirao, R. Alcacer, Rojo, M. Beladiez ir Tomas J. M. Sanchez (Civitas: Cizur Menor, 2013), 443-470.

684 *Coban v. Spain, no.* 17060/02, ECHR, 2006.

685 *Steel ir kt. v. The United Kingdom*, no. 24838/94, ECHR, 1998.

686 Egidijus Kūris, *supra* note 681.

687 *Ibid.*

688 Panaši tendencija pastebima ir Suomijos teismuose, kuri Suomijos teisės doktrinos kūrėjų vertinama ypač teigiamai. Antai pabrėžiama, jog formaliai konvencija galioja tiek Švedijoje, tiek Suomijoje, nors Švedijos istorija nuo 1959 m. yra žymiai ilgesnė, o Suomija, daugiausia dėl politinių priežasčių, galėjo prisijungti prie Konvencijos tik devintojo dešimtmečio pradžioje, tačiau faktinis poveikis bent jau Suomijos baudžiamojo proceso teisėje, buvo stipriai ženklesnis (stipresnis), nei Švedijoje. Suomijos teisės doktrinoje akcentuojama, jog „kūrybingi sprendimai ir sveikas protas" yra Suomijos teisinės kultūros prekės ženklai, o vyraujanti teisinė kultūra suteikia daug erdvės pritaikyti įvairius teisinius užsienio modelius bei padeda pasiekti vis geresnių rezultatų. Teigiama, jog jų teisinėje kultūroje nėra didelių kliūčių pereiti prie naujo reguliavimo ir tai laikoma viena iš priežasčių, dėl ko EŽTK ir tuo grindžiamą teismų praktiką aktyviai ir gausiai aptaria Suomijos mokslininkai ir lengvai seka ir vadovaujasi (naudoja) ordinariniai teismai, tuo tarpu šis bendrosios teisės tradicija pagrįstas aiškinimo būdas (konvencijos teksto nekeitimas, o turinio plėtojamas kiekvienoje byloje) nėra toks priimtinas Švedijoje. Laura Ervo, „The status of the case-law from the European court of human rights in the national legal practice –A question of the local legal culture? East-Scandinavian comparisons," *Law review*, nr. 2 (18) (2018): 46–59.

689 Minėtas ir pavyzdžiui: https://www.lrkt.lt/lt/naujienos/ivykiai/konstitucinio-teismo-pirmininkas-pagarbos-tarptautinei-teisei-principas-yra-tapes-lietuvos-konstitucine-tradicija/755

autorės nuomone, Lietuvos teismai kūrybiškai aiškindami nekokybišką baudžiamojo proceso įstatymą faktiškai laikosi EŽTT suformuluoto materialaus, o ne formalaus įstatymo koncepcijos. Kaip yra pasakęs Nils Christie: „Jeigu parlamentas turi lemiamą žodį nustatant, kas yra teisė, – jeigu joje nėra nieko daugiau – kam tada reikalingos teisės studijos universitetuose?“[690]

Pažymėtina, kad jau 2007 m. remdamasi konstitucinės teisės doktrina dėl spragų pildymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija, *ad hoc*, pildydama proceso įstatymo spragą taikė teisingumo principą ir suformavo taisyklę, kad, kol įstatymų leidėjas nepašalina teisinio reguliavimo spragos, kaip teisės šaltiniu turi būti remiamasi teismų praktikos suformuluota taisykle, pavyzdžiui: „*siekiant įgyvendinti teisingumo principą bylose, kuriose kyla BK 38 straipsnio 4 dalies taikymo klausimai, kasacinėmis nutartimis Nr. 2K-357/2005, Nr. 2K-586/2005, Nr. 2K-125/2006 bei šia nutartimi turi būti remiamasi kaip teisės šaltiniais, kol įstatymų leidėjas nepašalins teisinio reguliavimo spragos*.“[691] Ši, t. y. procesinės teisės spragų pildymo praktika šiuo metu, nors ir yra nedažna, tačiau tikrai teismų naudojama.[692]

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje jau buvo paminėta, kad teismai, nagrinėdami baudžiamąsias bylas, gali taikyti ir taiko kūrybišką – tiek papildant (*inter- pretatio praeter legem),* kai teisės aiškinimas neprieštarauja teisės normos tekstui; tiek taisant, kai teisės aiškinimas neatitinka teisės normos teksto *(contra legem*), aiškinimą.[693] Pritartina išvadai,jog visų kūrybiško teisės aiškinimo formų (rūšių) taikymas baudžiamajame procese praktiškai nesiskiria nuo teisės analogijos taikymo – skiriasi teisės taikytojo sprendimo argumentavimo išeities taškas.[694]

Tačiau pabrėžtina svarbi išimtis: teismui paprastai nepripažįstama teisė taikyti analogijos ir užpildyti teisės spragų, kai tai yra susiję su pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimu.[695] Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, jog, pvz., Baudžiamojo proceso kodeksui labai lakoniškai reglamentuojant kai kurias procesines prievartos

---

690 Nils Christie, „Crime Control as Drama. Journal of Law and Society.“ *Journal of Law and Society*, nr. 13(1) (1986): 8; Oleg Fedosiuk, „Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo,“ *Jurisprudencija*, nr. 19 (3) (2012): 1215-1233.

691 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.

692 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 05 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2016 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-304-976/2016, Klaipėdos apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 20019 m. birželio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-159-462/2019 ir etc.

693 Rima Ažubalytė, *supra* note 648, p. 23.

694 *Ibid.*

695 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *supra* note 62, p. 158. Egidijus Losis, „Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2010), 18-19, 57-59; Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė*. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 248-249; Gintaras Goda, „Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys“ *Teisė*, nr. 35 (2000): 17.

priemones, teismai plečiamai aiškina procesinės prievartos veiksmus, kuriuos galima atlikti remiantis atitinkamu Baudžiamojo proceso kodekso straipsniu. Toks aiškinimas laikomas nepateisinamu ir neatitinkančiu žmogaus teisių standartų bei įrodymų leistinumo.[696]

Pagrįstai teigiama, kad visi žmogaus teisių ir laisvių varžymai bei ribojimai galimi tik įstatymo pagrindu: „įgimta žmogaus laisvė, privatumas ir lygybė gali būti ribojamos tik tuomet ir tik tiek, kada ir kiek tokio ribojimo reikalauja (kraštutiniu atveju tokį ribojimą pateisina) materialų turinį turinčios – t. y. tikrąsias konstitucines vertybes postuluojančios – Konstitucijos bei tarptautinių žmogaus teisių apsaugos sutarčių nuostatos".[697]

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad asmens teisių ribojimo tvarkos nustatymas Vyriausybės priimtais norminiais aktais prieštarauja Konstitucijai.[698] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat pabrėžiama: „*Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką nusikalstamų veikų, dėl kurių gali būti nuspręsta taikyti slapto sekimo priemones, pobūdžio įtvirtinimas įstatyme traktuojamas kaip viena iš minimalių garantijų siekiant išvengti piktnaudžiavimo apribojant Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintas teises.*"[699] EŽTT, interpretuodamas Konvencijos sąvoką „pagal įstatymą" ir poįstatyminius teisės aktus, kuriais yra nustatomi teisių ir laisvių apribojimai, pripažįsta tinkamais teisės aktais.[700] Tačiau pažymėtina, kad Konvencija – minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus valstybėms nustatantis tarptautinės teisės aktas[701], Konstitucija (taip pat ir Lietuvos) gali ir neretai nustato aukštesnius žmogaus teisių ribojimo standartus, priklausančius nuo valstybės konstitucinių tradicijų bei kitų tarptautinių įsipareigojimų.

Pripažinus teismo diskreciją kurti teisines taisykles, kyla klausimas dėl tokios diskrecijos ribų. Praktika vis labiau krypsta ta linkme, kad reikalingi svarūs argumentai norint nukrypti nuo aukščiausiosios instancijos teismų išvadų, ypač tų, kurių jie priėjo vertindami Konvencijoje įtvirtintų teisių ribojimus pagal susijusią EŽTT praktiką.[702]

---

696 Rima Ažubalytė, *supra* note 82, Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 328.

697 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata, supra* note 20, p. 82–83.

698 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta309/content>

699 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.

700 Eglė Švilpaitė, „Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį." (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2005), 140–141.

701 Plačiau apie tai Danutė Jočienė, „Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis," *Jurisprudencija*, nr. 7(97) (2007): 17–27, Danutė Jočienė, „Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę," *Jurisprudencija*, nr. 3(121) (2010): 97–113.

702 Karolina Bubnytė, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos poveikis Lietuvos konstitucinei jurisprudencijai – jo būdai ir leistinos ribos." *Teisė*, nr. 89 (2013): 144; *Roche v. The United*

Stiprėjant teismo precedento įtakai savo ruožtu doktrinoje yra pateikiama ne viena argumentuota nuomonė, kodėl neverta bijoti (ar nerimauti) dėl teismo aktyvumo, o būtent dėl to, jog teismo galimybės kurti teisę yra ribotos: teismo galios aiškinant teisę kartu ją kurti nėra begalinės – jas riboja formalūs (proceso teisės normos, įstatymo tekstas, precedentai ir kt.) bei vertybiniai (visuotinai pripažįstamos vertybės, kaip antai laisvė, sąžiningumas, teisingumas ir t. t.) svertai.[703] Taigi teisėjai (ir tais išimtiniais atvejais), kurdami teisę, nėra visiškai laisvi, nes kiekvienas atvejis yra iš dalies reguliuojamas. Dėl to teisėjai turi vienu metu tiek taikyti jau egzistuojančią teisę, tiek sukurti naują.[704]

Doktrinoje yra ir skeptiškų nuomonių, jog valstybės valdžios išskaidymas ir statutinės teisės aiškinimo ir taikymo funkcijos priskyrimas teismams buvo tarytum džino išleidimas iš butelio. Iš pradžių statutinę teisę taikę mechaniškai, teismai, pasitelkę įvairias teisės aiškinimo doktrinas, ilgainiui patys ėmė kurti taisykles ir tapo įstatymų leidėjo konkurentu.[705] Tačiau darbo autorė labiau linkusi pritarti nuomonei, jog paprastai precedentas, kaip teisės šaltinis, ne pakeičia įstatymą, bet su juo koegzistuoja ir jį papildo[706] ir taip vietoj „masinės gamybos" produkto, mechaniškai taikant pozityviosios teisės normas, pasiekiamas „rankų darbo" rezultatas, pasižymintis subtiliu jautrumu ne tik visuomenėje pripažįstamoms vertybėms, teisinio reguliavimo tikslams, bet ir konkretaus asmens problemai.[707] Todėl įstatymų leidėjo ir teismų santykis turėtų būti suvokiamas ne kaip linijinis ar juo labiau hierarchinis, o kaip tam tikras judėjimas ratu, su besiribojančiomis kompetencijų ribomis.[708]

Kita vertus, kaip jau buvo minėta pirmiau, net ir teismams *ad hoc* užpildžius teisinio reguliavimo spragą įstatymo leidėjo pareiga per protingą laiką įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą nedingsta[709], lygiai kaip išlieka įstatymo leidybos subjekto teisė, kitaip nei išaiškino teismas, sureguliuoti teisinį santykį, be kita ko ir keičiant, pildant bei naikinant teisės normas. Kaip pavyzdys, kad įstatymų leidėjas išnaudoja šią teisę, t. y. keičia reguliavimą, kuriuo teismai remiasi pažodžiui,

---

Kingdom, no. 32555/96, ECHR, 2005; *K.T. v. Norway*, no. 26664/03, ECHR, 2008; *Markovic v. Italy*, no. 1398/03, ECHR, 2006; *A. and others v. The United Kingdom*, no. 3455/05, ECHR, 2009; *Żebrowski v. Poland*, no. 56334/08, ECHR, 2011.

703 Valentinas Mikelėnas, *supra* note 87, p. 84; Sandra Fredman, „Allies or Subversives? The Judiciary and Democracy" *Israel Law Review*, nr. 32(3) (1998): 410–411.

704 William Lucy. „Adjudication" iš *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law.* Jules L. Coleman (ed.), Kenneth Einar Himma (ed.) ir Scott J. Shapiro (ed.) (Oxford University Press, 2002), 218–228.

705 Egidijus Baranauskas, „Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi?" *Jurisprudencija*, t. 116, nr. 2 (2009), https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1570

706 Egidijus Kūris, „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai", *Jurisprudencija*, t. 116, nr. 2 (2009), 135.

707 Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę", *supra* note 85, p. 186.

708 Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę", *supra* note 85, p.

709 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta187/content>

galėtų būti Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalies (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) norma, kurioje buvo numatyta: „2. Draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus.“[710] Teismams pritaikius šio įstatymo „raidę“, Seimas, nusprendęs, kad toks reguliavimas gali būti nesuderinamas su Konstitucija[711], kreipėsi į negatyvųjį įstatymų leidėją – Konstitucinį Teismą, kuris minėtą Teismų įstatymo normą pripažino antikonstitucine.[712] Įdomu pažymėti, kad Konstitucinis Teismas nutarimu kartu pripažino, kad LAT išplėstinės kolegijos nutartis[713] šiuo klausimu nelaikytina teismo precedentu tiek, kiek joje pateiktas šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančia Konstitucijai pripažintos Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies aiškinimas.[714] Taigi tokiu būdu Konstitucinis teismas *ad hoc* pripažino teismo precedento suformuluotą taisyklę privalomu baudžiamojo proceso teisės šaltiniu, tik – konkrečiu atveju – prieštaraujančiu Konstitucijai. Ši konstanta ir be tokio išaiškinimo yra visiškai aiški.

2.3. Formalios teisėjų diskreciją vertinant įrodymus pagal vidinį įsitikinimą ribojančios bei vertinimo objektyvumą užtikrinančios priemonės

Įstatymas, kaip tekstas, kaip žodinė išraiška, pernelyg stagnaciškas, nelankstus reaguoti į besikeičiančią aplinką ir per abstraktus[715] apimti visas galimas situacijas, todėl teisingo sprendimo konkrečioje byloje teisėjas turėtų ieškoti tarp teisinio pozityvizmo (tarp teisės suradimo) ir teisinio realizmo (teisės sukūrimo), įveikti teisinio pozityvizmo nepakankamumo keliamus trūkumus teisinio realizmo priemonėmis. Antai ir R. Posneris pripažįsta teisę kaip procesą (veiklą), bet ne iš anksto apibrėžtą realybę.[716] Taigi atsižvelgiant į tai, kas buvo aptarta anksčiau, darbo autorė taip pat linkusi įstatymą suvokti plačiąja prasme, traktuojant jį ne tik kaip teksto žodinę išraišką (iš anksto

710 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta187/content>

711 Seimas, be abejo, turi diskreciją keisti reguliavimą ir be Konstitucinio Teismo, jei tokia yra atitinkamos daugumos politinė valia. Tačiau nesant tokios valios, Seimo narių grupė gali pasinaudoti galimybe kreiptis į Konstitucinį Teismą (Konstitucijos 105 – 106 straipsniai).

712 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088/content>

713 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2019 m. lapkričio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019

714 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088/content>

715 Aurelijus Gutauskas, *Netinkamas teisinis reguliavimas ir netinkamas baudžiamosios teisės ir proceso normų taikymas: kas blogiau? Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 76-77.

716 Richard A. Posner, *Jurisprudencijos problemos*, *supra* note 90, p. 384.

apibrėžtą realybę), bet kartu kaip teismų praktiką (procesą).

Tačiau baudžiamajame procese, kuriame dominuoja imperatyvus reguliavimo metodas teismo diskrecijos, kurios rezultatas yra nauja taisyklė, ribojimas yra būtinas ir labai svarbus veiksnys.

Doktrinoje neneigiama, kad teismine valdžia, kaip ir bet kuria kita valdžia, gali būti piktnaudžiaujama. Teisėjas turi suvokti, kad ši galia yra skirta tik teismo funkcijai tinkamai vykdyti. Teisėjas, išmanydamas teisę ir žinodamas, kokius įgaliojimus ji jam suteikia, taip pat turi suprasti apribojimus, kurie nustatyti jam kaip teisėjui.[717] Teisėjas privalo išlaikyti pusiausvyrą tarp pokyčių ir stabilumo poreikių, nes stabilumas be pokyčių yra degeneracija, o pokyčiai be stabilumo – anarchija. Teisėjo funkcija – padėti suartinti teisės bei visuomenės poreikius ir neleisti teisinei sistemai išsigimti arba tapti anarchiškai. Teisėjas privalo užtikrinti stabilumą vykstant pokyčiams ir pokyčius esant stabilumui.[718] Šiuo atveju reikia sutikti su teiginiu, kad „Teisėjo pareiga būti arbitru neleidžia jam būti kovotoju. [...] Nepaisant to, yra bylų, ir, suprantama, jų turėtų būti, – kuriose teisėjas tinkamai vykdo savo funkcijas, ignoruodamas dominuojantį visuomenės konsensusą, ir tampa naujo visuomenės konsensuso vėliavnešiu.“[719]

Teismo aktyvumas procese sietinas ne tik su įstatymo leidėjo teismui suteikta plačia diskrecija atlikti tam tikrus veiksmus, bet ir su tinkamu teisiniu reguliavimu. Ši pozicija grindžiama tuo, jog, kaip buvo minėta, įstatymų leidėjas negali kiekvienu konkrečiu atveju sukurti taisyklės ar pasiūlyti sprendimo variantą. Todėl teismui suteikiama išimtinė teisingumo vykdymo teisė, kuriai įgyvendinti būtina tam tikra manevro laisvė ir diskrecijos teisė, kad galėtų įgyvendinti savo funkciją.[720] Tačiau teismo diskrecija neturėtų būti suprantama kaip vien pasirinkimas, tai yra teisėtas pasirinkimas, t. y. sprendimas priimtas neperžengiant egzistuojančių ribojimų[721], ji neturėtų tapti savivale.[722] Esminis diskrecijos pranašumas yra negatyvus taisyklių atžvilgiu – jis siejamas su tuo, kad taisyklės turi trūkumų ir ne visada funkcionuoja tinkamai.[723]

Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, jog nors teisėjai linkę manyti, kad jie sprendžia bylas atsižvelgdami į kiekvienos konkrečios bylos aplinkybių ypatumus, tačiau nepaisant to, socialiniai dėsniai veikia objektyviai, todėl panašios bylos sprendžiamos panašiai įvairiose jurisdikcijose, įvairiais teisminio proceso etapais. Kaip yra nurodęs B. Cardozo: „niekada nėra visiškos, nesuvaržytos ir nenukreipiamos laisvės. Mus supa ir varžo tūkstančiai apribojimų, iš kurių kai kurie yra įstatymų, kai kurie – precedentų, kai kurie – neaiškios tradicijos ar neatmenamų laikų metodikos rezultatas, net kai mes

---

717 Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje.“, *supra* note 72, p. 299.

718 *Ibid.*

719 *Ibid*.

720 Raimundas Jurka et al., Raimundas Jurka et al., *supra* note 56, p. 104.

721 Genevra Richardson, *Policing pollution: a study of regulation and enforcement*, (Oxford University Press, 1983), 20-21.

722 Vera Sánchez ir Juan Sebastián, „La discrecionalidad judicial en dos enfoques reglados de la valoración de la prueba penal“, *Revista Jurídica Universidad Autónoma De Madrid*, nr. 30 (2014): 247-269.

723 Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris.“, *supra* note 88, p. 42.

įsivaizduojame save veikiančius visiškai laisvai. Paslaptinga profesinės nuomonės jėga mus slegia kaip atmosfera, nors mes nejaučiame jos svorio. Bet kokia mums suteikiama laisvė yra, geriausiu atveju, siaura."[724]

Ribojimų prigimtis yra labai įvairi, jie gali kilti iš taisyklių, precedentų, tradicijų bei dėl kitų objektyvių ar subjektyvių priežasčių.[725] Pavyzdžiui, teisėją riboja socialinė aplinka, juk sprendimus priimantys asmenys negyvena izoliuotai, juos taip pat riboja įvairūs vidiniai veiksniai: nenoras prisiimti atsakomybės, noras išvengti besikartojančio argumentavimo ir pan., žinoma, juos riboja ir ankstesnis mokymas, mat gautas išsimokslinimas suteikia tam tikrus mąstymo įpročius, kurie nubrėžia sprendimų gaires ar net lemia standartinį mąstymą.[726] Kalbant apie ribojimus taip pat svarbu nepamiršti, jog teisėjo profesionalumui (ypač tiriamojo tipo procese) itin svarbi sąlyga – vidinė nuostata žiūrėti į savo profesiją kaip pašaukimą vykdyti teisingumą.[727] Anot M. Weberio, teisėjai, vykdydami savo funkciją (įskaitant ir pareigą būti aktyviam), turi pasižymėti tam tikromis savybėmis, tarp jų ir aistra. Tačiau vien aistros, kad ir kaip autentiškai ji išgyvenama, nepakanka. Tam būtina atsakomybė vykdyti teisingumą ir intuicija. Intuicija suprantama kaip gebėjimas „ramiai ir viduje susikaupus leisti save veikti realybei, taigi, distancija daiktų ir žmonių atžvilgiu". Šios savybės ugdymas, anot M. Weberio, leidžia „į tą pačią sielą įsprausti ir karštą aistrą, ir šaltą nuovoką".[728] Teisėjo nešališkumo atveju tai reiškia, kad aistringai siekdamas teisingumo ir būdamas jautrus konkretaus žmogaus problemai, teisėjas privalo išlikti nešališkas faktinės medžiagos ir liudininkų atžvilgiu, atsitraukti nuo savo paties įsitikinimų, simpatijų bei antipatijų, jausmų (net ir to paties jautrumo).[729] Teisėjo nešališkumas reiškia ir tai, kad teisėjas ginčo šalis laiko lygiomis ir suteikia joms lygias galimybes vesti savo bylas, teisėjas iš bylos neturi jokios asmeninės naudos. Kartu nešališkumas yra ir objektyvumas. Tai reiškia, kad teismo sprendimai priimami remiantis teisėjo atžvilgiu išorinėmis aplinkybėmis, kurios net gali būti priešingos jo asmeniniams įsitikinimams. Teisėjas privalo paisyti visuomenės pripažintų vertybių, net jei jos nėra jo vertybės. Jie privalo išreikšti tai, kas laikoma moralu ir teisinga toje visuomenėje, kurioje jie veikia, net jei tai nėra moralu ir teisinga jų subjektyviu požiūriu.[730]

Tačiau šioje dalyje nebus plačiau nagrinėjamos nei teologinės, nei prigimtinės, nei realistinės, nei sociologinės ir kt. teisės teorijos mokyklų keliamos idėjos, kaip reikėtų užtikrinti tinkamą teisėjo naudojimąsi diskrecija. Teisėją ribojantys bei laisvą įrodymų vertinimą užtikrinantys veiksniai bus analizuojami išskirtinai per galiojančių

724 Jaunius Gumbis, *op. cit*.

725 *Ibid.*, p. 47.

726 Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris.", *supra* note 88, p. 48.

727 Žaneta Navickienė, „Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės" *Teisė*, nr. 97 (2015): 196.

728 Max Weber, „Mokslas kaip profesinis pašaukimas." *Teisės problemos*, nr. 42 (1990): 51.

729 Žaneta Navickienė, *supra* note 727, p. 195, su nuoroda į Max Weber, „Mokslas kaip profesinis pašaukimas." *Teisės problemos*, nr. 42 (1990): 51.

730 Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje.", *supra* note 72, p. 296.

baudžiamojo proceso teisės reikalavimų prizmę.

Paradoksas yra tai, kad teisėjas, turėdamas pareigą (ne teisę) laisvai vertinti įrodymus nėra toks jau laisvas. Teisėjų laisvė yra labai ribota – tai yra laisvė nustatytose teisinio reguliavimo ribose, teisėjas negali ieškoti tiesos už proceso ribų, negali perimti tyrėjo funkcijų ir įgaliojimų, nors turi pareigą būti aktyvus, teisėjas negali laisvai keisti ar atšaukti bylos etapo, procesinių vaidmenų pasiskirstymo, įrodinėjimo pareigos paskirstymo, negali leisti tiems, kurie neturi procesinio statuso, dalyvauti procese, negali leisti šalims pateikti įrodymų, kurie neatitinka įstatymuose apibrėžtų reikalavimų. Jis negali laisvai bendrauti su bylos dalyviais, jo santykius su proceso dalyviais lemia teismo proceso taisyklės, teisingumo principai turi atitikti konkrečius teisėjo statuso bruožus (teisėjas, vykdydamas savo įgaliojimus, privalo vengti visko, kas galėtų sumažinti teisminės valdžios galias, teisėjo orumą arba kelti abejonių dėl jo objektyvumo, teisingumo ir nešališkumo.[731] Teisėjas yra laisvas ten, kur nėra reguliavimo, kur nėra reikalavimo griežtai laikytis drausmės, disciplinos ir savidisciplinos.[732]

Teisėjas yra žmogus, tačiau visuomenė neigia jam teisę daryti klaidą. Viena vertus, prieš visuomenę teisėjas yra pasmerktas amžinojo atsakovo pozicijai (aiškindamas visuomenei savo priimtus sprendimus[733]). Kita vertus, vykdydamas viešąją ir institucinę teisminę kontrolę, neišvengiamai gali sukelti kontroliuojamų institucijų neigiamą reakciją.[734] Baudžiamosiose bylose išaiškintas BPK normos turinys, priklausomai nuo bylos konteksto, neretai netenkina arba kaltinimo atstovų, pvz., teigiant jog LAT priimtas sprendimas „neigiamai paveiks kovą su korupcija"[735], arba gynybos pusės, nurodant, kad teismai turi įvairių baimių ir pataikauja visuomenei.[736]

Doktrinos, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizė leido išskirti, darbo autorės įsitikinimu, pagrindinius (t. y. tekstinė teisės normos išraiška, imperatyvios baudžiamojo proceso taisyklės, formaliomis įrodinėjimo priemonėmis, instancinė teismų sistema, teisėjo nepriklausomumą užtikrinančių garantijų sistema) veiksnius, leidžiančius užtikrinti, kad teismo aktyvumas laisvai vertinant įrodymus nevirstų šališkumu.

Taigi pirmiausia teisėją riboja pati **tekstinė teisės normos išraiška.** Kiekviena norma turi savo turinį, taigi, jeigu normos turinys visiškai neatskleistas, jo atskleidimui naudojami įvairūs (nuo lingvistinio, loginio iki analogijos ir kiti) teisės aiškinimo

731 Эльза Мироновна Мурадьян, *supra* note 350, p. 276.

732 *Ibid.*

733 Pavyzdžiui: „Teismas pripažino VSD teiginius apie Šukį neatitinkančiais tikrovės" *Delfi.lt*, Balandžio 19, 2019, https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-pripazino-vsd-teiginius-apie-suki-neatitinkanciais-tikroves.d?id=80959887

734 Эльза Мироновна Мурадьян, *supra* note 350, p. 276.

735 „Teismui apribojus teisėjų kratas, STT sako, kad tai trukdys kovoti su korupcija", *Bns*, lapkričio 26, http://news.bns.lt/60004391

736 „Teisininkas apie N. Venckienės bylą: įtarimus kelia slėpynių žaidimas" lrytas.lt, lapkričio 8, 2019, https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/11/08/news/teisininkas-apie-n-venckienes-byla-suimti-nemato-prasmes-itarimus-kelia-slepyniu-zaidimas-12481166/

būdai. Tinkamai neatskleidus normos turinio gali būti priimamas ydingas sprendimas, tai aktualu ir normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, kontekste. Anksčiau konstatavus, jog įrodinėjimo procese teisinis reguliavimas yra gana bendras, abstraktaus pobūdžio (BPK 20 straipsnis), išskyrus kai kurias gana detaliai aprašytas ikiteisminio tyrimo veiksmų procedūras, teismai tikrai taiko įvairius teisės aiškinimo metodus. R. Latvelė apibendrino, jog priemonės, kuriomis teisėjui leidžiama naudotis aiškinant teisę, t. y. teisės principai, teisės ginamos vertybės, teisinio reguliavimo tikslai ir taip pat leistina peržengti įstatymų leidėjo nustatytas teisės normos teksto ribas, taip pat yra ir teismo diskreciją ribojantys veiksniai. Autorė išskyrė ir veiksnius, kurie iš esmės riboja teisėjo teisės aiškinimo srityje turimą diskreciją**,** tai būtų[737]:

Pirma, aiškinamo teksto semantinė reikšmė yra ta teksto interpretavimo riba, kurios negali peržengti teisėjas: negalima tekstui suteikti reikšmės, kurios jis negali turėti. Taigi teisėjas, naudodamasis savo diskrecija aiškinant teisę, rinkdamasis galimas neaiškios teisės normos turinio reikšmes, negali suteikti normai tokios reikšmės, kokia neslypėtų jos lingvistinėje reikšmėje, jis tegali rinktis iš kelių galimų aiškinamo teksto semantinių reikšmių.[738]

Pozityvioji teisė yra rašytinė, todėl pirmiausiai reikia išsiaiškinti įstatyme vartojamų žodžių prasmę. Būtent dėl šios priežasties pirmiausia turime dominuojantį lingvistinį teisės aiškinimo metodą (tais atvejais, kai neaiški žodžio reikšmė, reikia pasitelkti bendrinės kalbos ar specializuotus žodynus, t. y. teismas turi vadovautis visuotinai pripažinta žodžio reikšme, o ne imtis savavališkai kurti naujadarus[739]). Tačiau, atrodytų taikant net ir tokį aiškų metodą, tekstas gali būti aiškinamas skirtingai. Kaip antai LAT ir KT aiškinant teisinės kategorijos „suvaržyti laisvę“ turinį ir prasmę, šių teismų teisinės pozicijos išsiskyrė kardinaliai. LAT nuomone, tiek kratos, tiek asmens kratos atlikimas suvaržo asmens, kurio atžvilgiu šie veiksmai atliekami, laisvę, nes krata ir asmens krata yra suvaržoma (apribojama) asmens laisvė (galimybė) pasirinkti savo norimą elgesį, laisvė veikti (neveikti) atitinkamu būdu, o būtent palikti patalpą, susižinoti tarpusavyje arba su kitais asmenimis iki kratos pabaigos, o jei kratomasis priešinasi ar kliudo atlikti kratą, asmens krata gali būti daroma prievarta, taip pat asmens kratos metu gali būti naudojamos techninės priemonės (rentgeno, kita speciali aparatūra ir technika ir pan.) ir pan.[740] Tuo tarpu KT, išnagrinėjęs Teismų įstatymo 47 straipsnyje įtvirtintą normą (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 d.), kurioje numatoma, kad draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus

737 Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę“, *supra* note 85, p. 177-179.

738 Ahoron Barak, *Purposive interpretation in Law*. „Princeton University Press, 2005“, 92.

739 Mikelėnas Valentinas, *supra* note 87, p. 84.

740 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2019 m. lapkričio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019.

atvejus, konstitucingumą, pripažino, kad toks reguliavimas prieštarauja Konstitucijai. Prieštaravimas buvo nustatytas ta apimtimi, kad *„įstatymų leidėjas įtvirtino platesnio pobūdžio teisėjo imunitetą, nei nustatytasis Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje, pagal kurią Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimas gali būti duodamas tik dėl tokio teisėjo fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti teisėją baudžiamojon ar kiton teisinėn atsakomybėn už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus*." Nutarime buvo nurodyta, kad atliekant kratą ir asmens kratą savaime nėra suvaržoma asmens laisvė, nes šių priemonių paskirtis yra ne suvaržyti teisėjų fizinę laisvę, o surinkti duomenis, paimti daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės tiriant nusikalstamą veiką ar kitus teisės pažeidimus.[741] Atskiroje nuomonėje teigiama, jog teisėjo fizinės laisvės apribojimas taip pat gali pasitaikyti ir teisėjo kratos atveju, todėl nustatyti ribą, ar ir kada procesinių prievartos priemonių taikymu gali būti apribota asmens fizinė laisvė, nėra taip paprasta.[742] Manytina, kad LAT rėmėsi lingvistiniu metodu, o Konstitucinis Teismas pasirinko kitą aiškinimo metodą, kuris, be kita ko, procesines prievartos priemones šiuo aspektu nepripažino asmens teisių ir laisvių varžymu, o tik duomenų rinkimo veiksmu.

Antra**,** teisės aiškinimo diskreciją riboja tiek subjektyvūs įstatymų leidėjo ketinimai, kurie nustatomi iš paties teksto arba tiriant teksto sukūrimo istoriją, tiek objektyvus teisės normos sukūrimo tikslas, kuris atspindi to laikmečio socialines ir moralines vertybes, žmogaus teises, socialinius tikslus ir pan. O kaip yra pažymėjusi R. Latvelė, analizuojant funkcionalizmo doktriną „visos institucijos ir pats teisinis reguliavimas visuomenėje skirtas tam tikriems poreikiams, todėl teisėjai, vykdydami savo funkciją ir aiškindami bene pagrindinę visuomeninių santykių reguliavimo priemonę – teisę, taip pat privalo aktyviai prisidėti prie bendrojo tikslo siekio. Net aiški, rūpestingai surašyta ir apgalvota teisinė taisyklė, pritaikyta griežtai pažodžiui, gali lemti nepageidaujamus padarinius, kurių išvengti yra teisėjo užduotis. Dėl to teisėjas kiekvieną teisės normą turi aiškinti įvertindamas ja siekiamą tikslą ir tai, ar tam tikras jos išaiškinimas padės šio tikslo siekti, taip pat turi atsižvelgti į tai, ar griežtas aiškios teisinės taisyklės aiškinimas ir taikymas nelems priešingų minėtiems tikslams rezultatų. Teisėjas, aiškindamas kiekvieną teisės normą, privalo atsakyti į klausimą – kam, kokiu tikslu ši taisyklė buvo nustatyta, kokio blogio ji turėtų padėti išvengti ar kokį gėrį turėtų padėti pasiekti".[743] Žinoma, neneigiama ir tai, jog savavališkai aiškinti teisę teismui rankas atriša tokie abstrahuoti teisės aiškinimo kanonai, kaip įstatymo tikslas ir įstatymų leidėjo ketinimai, kurie gali suteikti galimybę teismui manipuliuoti įstatymo tekstu ir suteikti žodžiams kitokia prasmę, taip paneigiant lingvistinio aiškinimo metodo naudojimo svarbą . Antai, doktrinoje bandymas nustatyti teksto autoriaus (teisės aiškinimo atveju

741 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088/content >

742 Atskiroji teisėjos Danutės Jočienės nuomonė. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088/content >

743 http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_teise_2.htm, taip pat Petras Ragauskas, *supra* note 84.

– įstatymų leidėjo) ketinimus yra pavadintas net haliucinacija.[744]

Kitas ne mažiau svarbus ir bene akivaizdžiausias diskrecijos ribojimas ir teisėjų nešališkumo, kaip būtiną laisvo įrodymų vertinimo prielaidą, užtikrinimo garantas, yra **imperatyvios procesinės taisyklės**.

Teismas, vertindamas įrodymus, pirmiausia yra saistomas įstatymo, t. y. įstatymas nustato laisvo įrodymų vertinimo taisykles, kurių privalo laikytis teismas, vertindamas įrodymus, pats taisyklių nustatymas savaime nereiškia teismo diskrecijos teisės laisvai vertinti įrodymus ribojimu.[745] Teismas yra laisvas vertindamas įrodymus pagal įstatymą. O tai, kad įrodymų vertinimo subjektas (teismas) yra laisvas ir nepriklausomas, tai yra ne kas kita, o taip pat įstatymo reikalavimų vykdymas.[746]

Kaip jau analizuota šiame darbe, įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą reiškia esminį formalios įrodymų teorijos neigimą, kurio esmė yra ta, kad įstatymų leidėjas iš anksto nustato įvairių tipų įrodymų vertę (svorį, jėgą), o teismas, sprendęs klausimą, neturi teisės išeiti iš šio iš anksto nustatyto vertinimo ribų. Apie laisvą įrodymų vertinimą galima kalbėti tik tada, jeigu norminiuose teisės aktuose nėra nustatyta įrodymų įrodomoji galia bei įrodymų reikšmė, jeigu įrodymai byloje bus vertinami pagal jų savybes, įrodomuosius požymius, nei viena įrodinėjimo priemonė neturi pirmenybės prieš kitą.[747] Įrodymų vertinimas vidiniu įsitikinimu taip pat reiškia, kad subjektai nėra saistomi iš anksto nustatytų taisyklių dėl tam tikrų įrodymų turinio kokybės standartų: stiprumo, reikšmingumo ir pan.[748] Antai CPK didesnę įrodomąją galią suteikia vienai iš įrodymų rūšių – oficialiems rašytiniams įrodymams. CPK 197 straipsnio 2 dalis numato, kad dokumentai, išduoti valstybės ir savivaldybės institucijų, patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų, neviršijant jiems nustatytos kompetencijos bei laikantis atitinkamiems dokumentams keliamų formos reikalavimų, laikomi oficialiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią, o aplinkybės, nurodytos oficialiuose rašytiniuose įrodymuose, laikomos visiškai įrodytomis iki jos bus paneigtos kitais byloje esančiais, išskyrus liudytojų parodymus, įrodymais. Tai reiškia, kad valstybės ir savivaldybės institucijų išduotų rašytinių dokumentų (įrodymų), kuriais remiasi viena iš šalių, teismas neprivalo vertinti (jais grindžiami faktai laikomi visiškai įrodytais). Tokia Įstatymo leidėjo nuostata, kad oficialūs rašytiniai įrodymai turi *prima facie* įrodomąją galią prieš kitus įrodymus, vertintina kaip laisvo įrodymų vertinimo principo bei teismo diskrecijos teisės laisvai vertinti įrodymus ribojimas.[749] BPK šiuos aspektu labiau užtikrina laisvą įrodymų vertinimą, nes jame nėra nuostatos, suteikiančios pranašumą tam tikrai įrodymų grupei, ko gero, tai sąlygota kitokios nei

744 David Robertson, *Judicial Discretion in the House of Lords*. (Oxford: Clarendon Press, 1998), 1.

745 Žilvinas Terebeiza, *supra* note 347, p. 80-81.

746 Юрий Кузьмич Орлов, *supra* note 39.

747 Б. А. Филимонов, *Основы теории доказательств в германском уголовном процессе*. (Москва, 1994), 164.

748 Анатолий Рафаилович Белкин, *supra* note 350, p. 256-278, su nuoroda M. C. Строгович, „Основные вопросы оценки доказательств в уголовном процессе“ *Советская юстиция*, nr. 22 (1936): 5.

749 Žilvinas Terebeiza, *supra* note 347, p. 81.

civilinio proceso paskirties bei įrodinėjimo taisyklių. Doktrinoje nurodoma, kad įrodymus teismas vertina laisvai, reiškia, jog „jokie teismui pateikiami duomenys neturi pirmenybės prieš kitus <...> ar iš anksto nustatytos galios, lemiančios tam tikro sprendimo priėmimą. Nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas ir visi įrodymai turi būti vertinami bendra tvarka".[750] Teismų praktika šiuo klausimu taip pat seniai nusistovėjusi. Jurisprudencijoje pažymima, jog „*BPK nenumatyta, kad kokie nors įrodymai gali būti laikomi svarbesniais, reikšmingesniais už kitus įrodymus. Teikiant išskirtinę reikšmę nukentėjusiosios parodymams, duotiems ikiteisminio tyrimo stadijoje, vien tik jais pagrindžiant kitų byloje surinktų nepatikimumą, būtų pažeidžiamas* BPK 20 *straipsnio 5 dalyje įtvirtintas reikalavimas savo įrodymus vertinti remiantis nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu*".[751]

Įrodymų vertinimas yra dvietapis procesas: prasidedantis duomenų pripažinimu įrodymais ir pasibaigiantis duomenų, tapusių įrodymais, (ne)pakankamumo nustatymu.

Taigi, pirmasis imperatyvus BPK reikalavimas, pripažįstant duomenis įrodymais, yra tai, jog „*pirmiausia turi būti nustatyta, ar jie atitinka* BPK 20 *straipsnyje nustatytus reikalavimus. Pagrindiniai reikalavimai įrodymams yra išdėstyti* BPK 20 *straipsnio 3 ir 4 dalyse*".[752] Tam tikra prasme įrodymų priimtinumo vertinimo taisyklės yra laisvo įrodymų vertinimo principo išimtis, atsiradusi dėl tiriamojo proceso sistemos. Tačiau toks laisvės atsisakymas yra visiškai pagrįstas, nes procesinė forma nėra savitikslė ir turi savo aiškią paskirtį (tikslus), o jos laikymasis turi būti nepriklausomas nuo diskrecijos.[753] Teismų praktikoje pažymima, jog šiose dalyse įtvirtinti pagrindiniai, bet ne vieninteliai reikalavimai, kuriais turi vadovautis teismas, vertindamas duomenis (įrodymus). Bendra įrodymų vertinimo teisme samprata pateikta BPK 20 straipsnio 5 dalyje, kuri įgyvendinama taikant kitus Baudžiamojo proceso kodekso straipsnius.[754]

Įrodymų pakankamumo nustatymas yra esminis įrodymų vertinimo elementas,

---

750 Gintaras Goda et al., *supra* note 112, p. 183-184.

751 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007.

752 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-531/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-417/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2005.

753 Юрий Кузьмич Орлов, *supra* note 39.

754 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2005.

kuris reiškia įsitikinimą, kad visos aplinkybės yra įrodytos būtinu išsamumu, neliko jokių pagrįstų abejonių dėl įrodinėjamų faktų buvimo. Teisinis imperatyvas (ne)pakankamumo klausimu yra tik vienas, BPK 301 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, jog „Apkaltinamasis nuosprendis *negali būti pagrįstas vien tik* nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.“[755]

Imperatyvios taisyklės taip pat konkrečiai nurodo, kada ir koks įrodinėjimo proceso veiksmas turi būti atliktas, kam turi būti pranešama apie tam tikrus atliktus veiksmus ar pan. Kai teisėjas priimdamas konkretų sprendimą laikosi visų imperatyviai numatytų taisyklių, sprendimo teisingumas yra labiau tikėtinas. Taigi, galimą piktnaudžiavimą riboja konkrečių taisyklių nustatymas subjektui, koks sprendimas turi būti priimtas esant konkrečių faktų visumai.[756] Beje, analizuojant teisėjų elgesio atitiktį procedūriniam teisingumui, taip pat atkreiptas dėmesys į tai, jog teisėjų elgesio atitiktis procedūriniam teisingumui priklauso nuo to, kaip reikalavimai yra suformuluoti procesiniame įstatyme: detaliai teisiškai reglamentuotose situacijose, palyginti su nereglamentuotomis, teisėjų elgesys labiau atitiko reikalavimus.[757] Tačiau reikia nepamiršti, jog stiprėjanti teisės pozityvizacija (pati kaip procesas savaime), konkrečiau perteklinis reguliavimas, turi ir tam tikrų neigiamų aspektų, paradoksas tas, jog taip pamažu galima priartėti prie teisinio nihilizmo.[758] Todėl labai svarbu, jog būtų išlaikyta pusiausvyra tarp teisinio pozityvizmo ir teisinio realizmo. Kaip minėta anksčiau, teisės normos aiškinimas *contra legem* (t. y. paneigiant imperatyvią taisyklę) baudžiamojo proceso teisėje iš esmės neįmanomas.

Įrodinėjimas turi vidinę struktūrą, kurią sudaro trys lygmenys: informacinis, loginis ir teisinis. Informacinį lygmenį sudaro atskirų įrodymų rinkimas, tikrinimas ir įvertinimas. Loginis lygmuo yra išvadų apie ieškomus faktus pagrindimas, vertinant surinktų įrodymų visumą. Teisinis lygmuo pasireiškia formalių įrodinėjimo priemonių taikymu nustatinėjant bylos aplinkybes, kai informaciniai ir loginiai įrodymo etapai buvo neveiksmingi ar netgi nereikalingi.[759] Taigi kita priemonė, ribojanti teismo diskreciją bei užtikrinanti vertinimo objektyvumą, apie kurią tikslinga kalbėti, yra **formalios įrodinėjimo priemonės,** tai priemonės, nepaliekančios laisvės spręsti, savarankiškai ir nepriklausomai nuo kitų asmenų ar veiksnių valios priimti norimą

---

755 Normos paskirtis: apsaugant gynybos teises, užtikrinti baudžiamosios justicijos interesą. Konstitucinis Teismas 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime yra pažymėjęs, jog įslaptinto liudytojo ar nukentėjusiojo institutas baudžiamajame procese yra galimas tik kaip išimtinė priemonė, taip pat kad baudžiamasis procesas turi nustatyti patikrinimo procedūrą, leidžiančią atkurti pusiausvyrą tarp baudžiamosios justicijos interesų ir teisės į gynybą.

756 Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris.“, *supra* note 88, p. 50.

757 Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė ir Gintautas Valickas, „Teisėjų elgesio atitiktis procedūrinio teisingumo reikalavimams civilinėse bylose,“ *Teisė*, nr. 100 (2016): 22.

758 Tomas Berkmanas, „Teismų funkcija: lietuviškieji konstituciniai lūkesčiai ir šiuolaikinė teisinė mintis.“ Iš *Viešosios teisės raida: de jure ir de facto problematika,* Gediminas mesonis et al., (Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2012) 41-42.

759 Александр Витальевич Смирнов, Константин Борисович Калиновский, *supra* note 162, p. 211.

sprendimą.

Doktrinoje teigiama, jog vieninteliu patikimų žinių pagrindu laikoma patirtis, praktika. Ir tik tokia išvada turėtų būti laikoma patikima, kuri atsižvelgiant į visą turimą subjekto gyvenimo patirtį – nesvarbu, ar ji įgyta iš asmeninio jutiminio suvokimo, ar iš kitų asmenų – neleidžia kitaip paaiškinti reiškinio. Tačiau teisminė praktika (patirtis) negali būti skirtinga, nepaisant to, jog teisėjai turi kiekvienas savo gyvenimo patirtį (priešingu atveju, būtų daugybė skirtingų sprendimų analogiškose situacijose, o tai keltų nemažai problemų). Todėl įstatymas (tiksliau, įstatymų leidėjas) pats numato savo tiesos kriterijų kaip vienintelę teisėtą ir priimtiną patirtį, tai išskirtinis kriterijus – teisinė tiesa. Doktrinoje yra teigiama, jog ši patikimumo prielaida kyla iš šimtmečių senumo taisyklių.[760] Beje, dar Romos laikais, kai teisėjais tapo imperijos valdininkai, atsirado ir minimi apribojimai, pradėjo įsigalėti formalioji įrodymų teorija, kuri tuo metu buvo neįtikėtinai pažangi, palyginti, pavyzdžiui, su iki tol taikytomis ordalijomis, bei pasirodė teisinės prezumpcijos.[761]

Tačiau paradoksas yra tai, kad šiuo atveju laikoma įrodyta tai, kas, žinoma, nėra patikima (nors nebūtinai klaidinga). Šis lygmuo kartais įvardijamas kaip „kreivų veidrodžių karalystė“, teisinio reliatyvizmo karalystė, kur akivaizdžiai neįmanoma tvirtinti, kas yra tiesa, o kas ne. Tai teisiniai sprendimai dėl tam tikrų konkrečių įvykių ir veiksmų, priskiriant šiems egzistavimo savybę. Tai tarsi „paruošti atsakymai“, tai dirbtinis sutartinis (nesavavališkas) modeliavimas ir įtvirtinimas tam tikrų faktų, tačiau didžiąja dalimi jie nustatomi objektyviai, nes situacija dažnai nepateikia jokio kito būdo problemai spręsti.[762]

Apibendrintai galėtume sakyti, jog formalios įrodinėjimo priemonės – tai faktinių aplinkybių nustatymo būdas, naudojantis loginiu mąstymu, remiantis sveiku protu, kai vertinama taip, kad būtų efektyviau (pavyzdžiui, ekonominiu požiūriu) išsprendžiamos įvairios bylos nagrinėjimo metu kylančios teisinės problemos. Deja, toks vertinimo būdas, laikinai nukrypstant nuo tikslo pasiekti materialią tiesą, gali būti ne tik naudingas, bet ir žalingas, kadangi išvesti formalūs įrodymai dažnai gali būti nepagrįsti. [763]

Nepaisant išsakytos kritikos, šios priemonės yra naudojamos įrodinėjimo procese pagrindžiant tam tikrų faktinių aplinkybių (ne)buvimą. Tačiau nei užsienio, nei Lietuvos teisės doktrinoje apie formaliąsias įrodinėjimo priemones nėra gausiai

---

760 Александр Витальевич Смирнов, *Формальные средства юридического доказывания в уголовном праве и процессе. Тезисы доклада* (Санкт-Петербург, 2018), 22-23.

761 Elena Kosaitė-Čypienė „Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas Romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui,“ *Jurisprudencija*, nr. 10(112) (2008): 105-108.

762 Александр Витальевич Смирнов, *op. cit.,* p. 22-28.

763 Alan Weir, „Informal proof, formal proof, formalism,“ *The Review of Symbolic Logic*, nr. 9(1) (2016): 29, https://www-cambridge-org.skaitykla.mruni.eu/core/services/aop-cambridgecore/content/view/56C3AB6D2FCCFE358AD02F89D5C9191B/S1755020315000234a.pdf/informal_proof_formal_proof_formalism.pdf. Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė,“, *supra* note 89, p. 272.

diskutuojama, galbūt todėl, kad šis klausimas yra mažai reguliuojamas.[764] Nagrinėjamu atveju bus aptartos dvi: prejudicija ir prezumpcija.

Taigi, pirmoji aptariama priemonė – prejudicija. Pats terminas „prejudicija" kildinamas iš lotyniško žodžio *praeiudicium,* reiškiančio preliminarų sprendimą arba išankstinį nusistatymą.[765] Teisės teorijoje prejudicija suprantama kaip teisės taisyklė, pagal kurią faktinės aplinkybės, nustatytos ankstesnio teismo įsiteisėjusiu sprendimu, be papildomų patikros procedūrų privalomos kitam, vėlesniam teismui, kuris nagrinėdamas byla aptinka analogiškas aplinkybes.[766] Anot A. N. Polasky, prejudicija gali būti apibūdinama draudimu iš naujo kvestionuoti įsiteisėjusį teismo nuosprendį, juo nustatytus faktus ir nuosprendžiu nustatytus rezultatus.[767] Tai grindžiama tuo, jog įsiteisėjęs teismo sprendimas įgyja *res iudicata* galią, kurią įgavęs teismo sprendimas yra pripažįstamas tiesa ir iš esmės atlieka teisinio fakto funkciją.[768] Pats *res iudicata* principas suponuoja, kad ankstesnio teismo galutinis, įsiteisėjęs sprendimas negali būti peržiūrimas kito teismo vien tam, kad šis teismas galėtų pateikti savo aplinkybių vertinimų, nes, priešingu atveju, būtų sugriautas ankstesnio teismo įsiteisėjusio sprendimo autoritetas, jo privalomumas ir nenuneigiamumas.[769] Žinoma, svarbu nepamiršti, jog įveikus *res iudicata* galią, nustoja galioti ir prejudicija[770] (BPK 444 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti bylos atnaujinimo pagrindai, kuriais galima įveikti įsiteisėjusio teismo sprendimo prejudicinę galią).

Siekiant taikyti prejudiciją, svarbu nepamiršti, jog prejudicijos taisyklė turi tam tikras ribas. Visų pirma, turi atitikti objektyvias sąlygas: (a) faktinė aplinkybė turi būti nustatyta ankstesnio teismo įsiteisėjusiu sprendimu; (b) anksčiau įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyta faktinė aplinkybė turi būti identiška tai faktinei aplinkybei, kurią šiuo momentu privalo ištirti vėlesnis bylą nagrinėjantis teismas. Antra, turi atitikti subjektyvias sąlygas: „(a) asmuo, kurio teisėms ir (ar) pareigoms gali turėti reikšmės prejudicinis faktas, turėjo būti vienu ar kitu procesiniu statusu įtrauktas į baudžiamąją procesinę veiklą; (b) asmuo, kurio teises ir (ar) pareigas paveikė ankstesnis procesas, turėjo turėti realią, o ne menamą galimybę dalyvauti baudžiamajame procese.[771] Prejudicija nėra savitikslė. Kaip pabrėžiama doktrinoje, prejudicija padeda realiai

---

764 Edmund M. Morgan, „Presumptions," *Washingot Law Review and State Bar Journal*, nr. 12(4) (1937), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/washlr12&collection=journals&section=44&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover= 277.

765 Kazimieras Kuzavinis, *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas / Dictionarium Latino-Lituanicum* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1996), 674-675.

766 Artūras Panomariovas, „Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo,", *supra* note 89.

767 Alan N. Polasky, „Collateral Estoppel-Effects of Prior Litigation" *Iowa law Review*, nr. 39 (1954): 217.

768 Yuval Sinai, „Reconsidering Res Judicata: A Comparative Perspective," *Duke Journal of Comparative & International Law*, nr. 21 (2011): 353.

769 Artūras Panomariovas, *op. cit.,* p. 379.

770 *Ibid.,* p. 375.

771 *Ibid.,* p. 380-381.

įgyvendinti teisinio proceso operatyvumo ir taip pat ekonomiškumo principus, t. y. taupo teismo, proceso šalių ir kitų procese dalyvaujančių asmenų laiką, valstybės ir privačių asmenų resursus. Taip pat pabrėžiama, jog prejudicija praktinėje veikloje įgyvendina teisinio apibrėžtumo principą ir kartu padeda išlaikyti teismo sprendimų stabilumą, nes padeda išvengti skirtingas teisenas vykdžiusių teismų sprendimų prieštaringumo (sprendimų, kuriuose buvo nustatinėjamos tos pačios faktinės aplinkybės). Šio principo svarbą yra pažymėjęs ir EŽTT: „nukrypimas nuo teisinio apibrėžtumo principo įmanomas tik esant svarbioms ir įtikinančioms aplinkybėms, siekiant ištaisyti esmines klaidas“.[772] Jei šakinė prejudicija yra pripažįstama vis tik dominuojančia baudžiamąsias bylas nagrinėjančių teismų praktikoje, tai dėl tarpšakinės prejudicijos galutinai suformuotos pozicijos dar nėra.

Teismai turi užtikrinti, kad kliūtis (prejudicija) būtų taikoma taip, kad būtų gerbiamos asmens teisės.[773] Baudžiamojo proceso kontekste, LAT yra pažymėjęs, jog vidinio įsitikinimo nuostata neatleidžia teismo nuo aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, įrodinėjimo net tais atvejais, kai tos aplinkybės jau buvo nustatytos kitas teisenas vykdančių teismų, taip pat neleidžia tokių aplinkybių įrodytumo prezumpcijos, kai išvados daromos perkėlus įrodinėtinas aplinkybes iš kitų institucijų sprendimų.[774]

Vertindamas konstitucinės justicijos byloje nustatytas faktines aplinkybes, LAT nurodė, jog *„pagal Konstituciją ir kitus Lietuvos įstatymus nustatytomis baudžiamojoje byloje aplinkybėmis laikomos tos, kurios remiasi įrodymais, surinktais laikantis Baudžiamojo proceso kodekso normų. Institucijų, nagrinėjančių asmenų konstitucinės atsakomybės klausimus, padarytos išvados neturi prejudicinės galios baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui*“.[775]

Bendra pozicija vertinant aplinkybes, nustatytas civilinio proceso tvarka, yra tokia: *„baudžiamajame procese, skirtingai nuo civilinio proceso (Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 182 straipsnis), nenurodyta galimybė naudoti prejudicinius faktus. Tai reiškia, kad nagrinėdamas bylą teismas privalo tiesiogiai ištirti įrodymus ir savarankiškai nustatyti bei nuosprendyje išdėstyti aplinkybes ir duomenis, nurodytus BPK 305 straipsnyje. Taigi nutartyse, priimtose civilinėje byloje, nustatytos aplinkybės neturi prejudicinės reikšmės baudžiamojoje byloje*.“[776] LAT nurodo, kad civilinio proceso tvarka

772 *Brumarescu v. Romania*, no. 28342/95, ECHR, 1999; *Sovtransavto Holding v. Ukraine* no. 48553/99, ECHR, 2002; *Sypchenko v. Russia*, no. 38368/04, ECHR, 2007; *Volkov v. Russia*, no. 8564/02, ECHR, 2007.

773 Anne Bowen Poulin, *supra* note 94.

774 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005

775 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.

776 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198-689/2019 ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-689/2019.

ištirtiems įrodymams suteikta prejudicinė reikšmė baudžiamajame procese prieštarauja BPK 20 straipsnio nuostatoms".[777]

Tokios pozicijos laikomasi ir baudžiamojo proceso doktrinoje: anot J. Rinkevičiaus, „teisiamasis gali nesutikti su faktinėmis aplinkybėmis, kurios buvo nustatytos įsiteisėjusiu civilinės bylos sprendimu, nors jis pats nagrinėjant tą bylą dalyvavo kaip atsakovas, kadangi baudžiamojoje byloje kaltinamojo teisės yra daug platesnės negu atsakovo teisės civiliniame procese, todėl besąlygiškas prejudicialumo taikymas šiuo atveju irgi reikštų nesiskaitymą su kaltinamojo teise į gynybą".[778]

Teismų praktikos ir doktrinos analizė leidžia daryti išvadą, jog baudžiamosios justicijos funkciją atliekantys teismai tarpšakinės prejudicijos rezultatus vengia taikyti todėl, kad trūksta bendro įstatymo leidėjo požiūrio į prejudiciją[779] kaip formaliąją įrodinėjimo priemonę, skiriasi subjektyviosios prejudicijos sąlygos ir ribos, o nagrinėjamos temos kontekste bene esminė problema yra tai, jog atskirose teisenose (civilinėje, administracinėje, baudžiamojoje) nesutampa įrodinėtinos aplinkybės, skiriasi įrodinėjimo procedūros ir faktinių aplinkybių vertinimas.[780] Pavyzdžiui, jau minėtoji CPK 197 straipsnio 2 dalis numato, kad oficialūs rašytiniai įrodymai turi didesnę įrodomąją galią; arba CPK 181 straipsnio 2 dalis, kuri numato, jog teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų pavėluotas pateikimas užvilkintų bylos nagrinėjimų. Taip pat svarbu nepamiršti, jog ir BPK 301 straipsnio 1 dalis įpareigoja baudžiamąją teiseną vykdantį teismą grįsti nuosprendį tik tais įrodymais, kurie buvo *išnagrinėti* teisiamajame posėdyje.

Pradedant šakinės prejudicijos analizę, būtina pažymėti, kad LAT formuoja bendrą taisyklę, jog „BPK nuostatos nedraudžia teismo išvadų grįsti kitoje susijusioje baudžiamojoje byloje padarytomis išvadomis, liudytojų, kaltinamųjų parodymais, tačiau tokiu atveju teismas turi būti itin kritiškas ir vengti besąlyginio ir tiesioginio kitoje byloje užfiksuotų duomenų, padarytų išvadų atkartojimo."[781]

Tačiau atskirais atvejais įdomi (taip pat ir probleminė) situacija susidaro šakinės prejudicijos atveju, baudžiamojoje byloje vertinant kitose baudžiamosiose bylose įsiteisėjusiu sprendimu nustatytų aplinkybių reikšmę.

---

777 Artūras Panomariovas, „Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo,", *supra* note 89, p. 372.

778 Jurgis Rinkevičius, *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė, supra* note 15, p. 28.

779 Tuo tarpu CPK 182 straipsnyje yra numatyta, jog „Nereikia įrodinėti aplinkybių [...] 2) nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu kitoje civilinėje ar *administracinėje byloje*, kurioje dalyvavo tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas sukelia teisines pasekmes ir nedalyvaujantiems byloje asmenims (prejudiciniai faktai); 3) asmens nusikalstamų veikų padarinių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu *baudžiamojoje byloje, ar administracinio nusižengimo padarinių*, nustatytų įsiteisėjusiu teismo nutarimu (prejudiciniai faktai).

780 Artūras Panomariovas, *op. cit.,* p. 381.

781 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976/2018.

Nors tokiose bylose (dėl to paties nusikalstamo įvykio neatskiriamai susijusių veikų) pasitaiko ir dviprasmiškų situacijų, kai vieni iš asmenų yra išteisinami, o kiti nuteisiami.[782] O būtent sudėtinga situacija susiklosto tais atvejais, kai BPK 174 straipsnyje nustatyta tvarka, siekiant greitesnio nusikalstamų veikų ištyrimo, išskyrus ikiteisminius tyrimus, vienas iš atskirtų ikiteisminių tyrimų baigiamas teismo baudžiamuoju įsakymu, kurį priimant, kaip žinia, įrodymų tyrimas teisme iš viso nevyksta. Taigi keltinas klausimas, ar tokiose situacijose bylų atskyrimas ir dalies jų išnagrinėjimas supaprastinto proceso tvarka netrukdo teismams išsamiai ir nešališkai ištirti bei įvertinti bendrąja tvarka nagrinėjamoje byloje esančių įrodymų? Ar neapriboja kaltinamojo teisės efektyviai gintis, kai jo byloje naudojami prejudiciniai faktai, tačiau nustatyti baudžiamojo įsakymo procese, vykdytame prieš kitą asmenį, kaltinamajam neturėjus galimybės ginčyti juos? Ar nepadaromas teisės į teisingą ir sąžiningą procesą pažeidimas?

Nei doktrinoje, nei teismų praktikoje neneigiama, jog galiojantis teisinis reglamentavimas (BPK 164 straipsnio 1 dalis, BPK 170 straipsnio 4 dalie 1 punktas) teisę spręsti, sujungti atskirai pradėtus tyrimus ar atskirti palieka prokurorui, kuris sprendimą priima atsižvelgdamas į situaciją konkrečioje byloje. Ir jog būtent prokuroras turi teisę siūlyti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu (BPK 418 straipsnis), kaip ir kitais būdais. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijų[783] dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu 5.4 punkto 2 pastraipoje numatyti tam tikri ribojimai, jog „jeigu nusikalstamą veiką padaro bendrininkų grupė, procesas gali būti užbaigtas teismo baudžiamuoju įsakymu tik tuo atveju, kai tam neprieštarauja (sutinka) visi bendrininkai. Tai turi būti padaryta iki prokuroras surašys BPK 419 straipsnyje nustatyto turinio pareiškimą, nes, įtariamajam nesutikus su proceso užbaigimu baudžiamuoju įsakymu, procesas turi vykti bendra tvarka."[784]

Kaip pažymi LAT, „*pats savaime bylų atskyrimas – kai tai leidžiama pagal BPK įtvirtintas nuostatas – nereiškia, kad tokiu būdu proceso dalyviai praranda galimybę teisme patikrinti kitose bylose (kitoje byloje) tirtus duomenis*".[785] Kita vertus, kaip yra pažymėjęs LAT, „*bylos dėl įtariamųjų (kaltinamųjų), kuriems inkriminuotos nusikalstamos veikos, yra neatskiriamai susijusios, paprastai turėtų būti nagrinėjamos kartu. Taip yra sudaromos sąlygos vieno rungtynes primenančio teisminio proceso metu išsamiai*

---

782 Vilniaus miesto apylinkės teismo 2013 m. sausio 22 d. Teismo baudžiamasis įsakymas Nr. 1-761-873/2013 žiūrėti kartu Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 5 d. nuosprendžiu Nr. 1A-334-92-2014.

783 Generalinio prokuroro rekomendacijos, 2015 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. I-134. Prieiga per internetą < https://www.prokuraturos.lt/lt/teisine-informacija/prokuraturos-teises-aktai/generalinio-prokuroro-rekomendacijos/74>

784 Generalinio prokuroro rekomendacijos, 2015 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. I-134, Prieiga per internetą < https://www.prokuraturos.lt/lt/teisine-informacija/prokuraturos-teises-aktai/generalinio-prokuroro-rekomendacijos/74>

785 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180-976/2017.

ir nešališkai išnagrinėti bylą, kartu užtikrinamas proceso ekonomiškumas.“[786] Teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį į tai, jog bylų atskyrimui turi būti objektyvios (rimtos) priežastys, pavyzdžiui, perdavus bylą dėl visų kaltinamųjų, teismo procesas būtų apsunkintas.[787]

Taigi aukščiau išvardintų sąlygų pažeidimas (neatskiriamai susijusių veikų atskyrimas, nekritiškas įrodymų vertinimas, pakartojant kitų teismų išvadas), vadovaujantis LAT praktika, laikytinas iš esmės pažeidžiančiu asmens teisę į efektyvią gynybą bei sudaro sąlygas priimti sprendimą iš esmės grįstą faktais, kurių neturėjo galimybės ginčyti kaltinamasis. LAT nurodė, kad „*teismas didelę įrodomąją reikšmę suteikė L. G. ir J. M. parodymams, duotiems ne šioje byloje, o jų atžvilgiu išskirtoje baudžiamojoje byloje. Iš apeliacinės instancijos teismo pateikiamos argumentacijos matyti, kad L. G. ir J. M. nuteisimas jų atžvilgiu išskirtoje byloje buvo vienas esminių veiksnių, formuojančių teismo vidinį įsitikinimą bei išvadas dėl kasatorių kaltės. [...] teismai besąlygiškai vadovavosi pastarojoje byloje padarytomis išvadomis ir kitus, be kita ko – ir kasatorius teisinančius, įrodymus vertino L. G. ir J. M. atžvilgiu priimto apkaltinamojo nuosprendžio išvadų kontekste*“.[788] Teismas pažymėjo, kad „*Prokuroro nutarime atskirti ikiteisminius tyrimus nurodoma, kad atskyrimas daromas tam, kad „tyrimai dėl kai kurių korupcinių nusikalstamų veikų būtų ištirti greičiau ir įtariamieji J. M. bei L. G., prisipažįstantys padarę šias galimas nusikalstamas veikas, būtų greičiau (supaprastintu procesu) perduoti teismui.“ Ši valstybinio kaltintojo pozicija suponuoja rungtyniško teisminio proceso pažeidimą, nes įtariamuosius, galimai padariusius nusikalstamą veiką veikiant bendrininkų grupe, išskiria pagal jų poziciją dėl pareikštų įtarimų ir tokiu būdu sudaro sąlygas priimti prejudicinį, teismo vidinį įsitikinimą formuojantį sprendimą pirmesnėje byloje, kuris vėliau akcentuojamas kitų įtariamųjų byloje, bei atima galimybę kitiems įtariamiesiems efektyviai gintis nuo inkriminuojamo bendrininkų grupės (veikiant su pirmesnėje byloje nuteistais asmenimis) požymio*.“[789]

Tokioje situacijoje (su)veikia ankstesniame skyriuje aptartos (ir ne tik) euristikos, ypač stipriai gali suveikti patvirtinimo euristika (angl. *confirmation bias*), kai, deja, teisėjas ne visada yra pajėgus atsiriboti nuo pateiktos informacijos (šiuo atveju, dažniausia neigiamos kaltinamojo atžvilgiu) ir gali nevalingai priimti sprendimą remdamasis kito teismo sprendimu, siekdamas jį patvirtinti. Todėl manytina, jog neatskiriamai susijusių veikų atskyrimas, nesant objektyvių (rimtų) priežasčių, dėl kurių teismo procesas būtų apsunkintas, turėtų būti negalimas. Ne tik siekiant užtikrinti vieną

786 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020.

787 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020.

788 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020.

789 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020.

rungtynišką teismo procesą, bet ir kartu užtikrinti proceso ekonomiškumą[790] ir, kas svarbiausia, nagrinėjamos temos kontekste – laisvą įrodymų vertinimą.

Kita formali įrodinėjimo priemonė, kuri riboja teisėjų diskreciją vertinant įrodymus bei padeda užtikrinti vertinimo objektyvumą – prezumpcija. Terminas „prezumpcija" yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „*praesumptio*", reiškiančio prielaidą, spėjimą, išankstinę nuomonę, užbėgimą už akių.[791] Antai, J. Rinkevičius yra nurodęs, „prezumpcija – tai prielaida, pagrįsta tikimybe. Prezumpcijos taikymas įrodinėjant pasireiškia tuo, kad turint vieną iš faktų, kuriuos tarpusavyje sieja prezumpcija, daroma išvada ir apie kito fakto buvimą, t. y. tas faktas išvedamas iš prezumpcijos (preziumuojamas)".[792] Apibendrintai baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, prezumpcijos apibūdinamos kaip prielaidos[793], nereikalaujančios papildomo įrodinėjimo, šios prielaidos yra pagrįstos tikimybe bei atspindi pastovius, daug kartų stebėtus reiškinių, įvykių ar atskirų jų savybių ryšius.[794] Įrodinėjimo procese „prezumpcija" reiškia, kad tam tikra aplinkybė nuo pat proceso pradžios pripažįstama egzistuojančia tol, kol proceso metu neįrodoma priešingai.[795]

Doktrinoje pažymima, jog nevienalytė prezumpcijos struktūra nulemia jos skirtingus tikslus, tačiau bet kurios prezumpcijos pasireiškimo poveikis yra vienas ir tas pats – įrodinėjimo naštos paskirstymas.[796] Ir nors prezumpcijos jau egzistavo nuo senovės Romos laikų, tačiau, kaip pažymima doktrinoje, prezumpcija, įtvirtinta teisės aktuose, netenka savo pirminės esmės, nes teisiškai pakeitus prigimtinį įrodinėjimo naštos pobūdį atimama galimybė teisėjui laisvai vertinti fakto reikšmę.[797]

Siekiant klasifikuoti vyraujančias prezumpcijas ir kartu atriboti vienas nuo kitų[798] yra išskiriamos tam tikros prezumpcijų formos. Vienas dažniausių yra prezumpcijų skirstymas atsižvelgiant į jų įtvirtinimo būdą: faktinės prezumpcijos ir teisinės prezumpcijos. Anot T. R. Skogen, „prezumpcijos gali būti apibūdinamos kaip privalomos, kurios kartais vadinamos teisinėmis (tikromis) prezumpcijomis, arba

---

790 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976/2018.

791 Kazimieras Kuzavinis, *supra* note 765, p. 680.

792 Jurgis Rinkevičius, *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė, supra* note 15, p. 25.

793 A. Panomariovas, kalbėdamas apie prezumpcijas nurodo termino „prielaida" vartojimas yra netikslus. teisingiau būtų sakyti, kad prezumpcija – tai statistiškai grindžiamas numatymas, paremtas socialiniais dėsningumais.

794 Dovilė Gaidelytė, „Probleminiai nekaltumo prezumpcijos aspektai įrodinėjant jauno pilnamečio nepakankamą socialinę brandą," *Socialinių mokslų studijos*, nr. 5(3) (2013): 954. Jurgis Rinkevičius, *op. cit.*

795 Ian Dennis, *The Law of Evidence. Third Edition.* (London: Sweet&Maxwell, 2007), 508–509.

796 Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė,", *supra* note 89, p. 328.

797 Ferrini, C. Studi vari di diritti romano e moderno (sulle obbligazioni, sul negozio guiridico, sulle presunzioni) Milano: ulrico Hoelpi, 1329, vol III: p. 462.

798 Artūras Panomariovas*, op. cit.,* p. 303.

leistinos (neturinčios privalomosios galios), kurios kartais vadinamos faktinėmis prezumpcijomis“.[799] Nors teisinės ir faktinės prezumpcijos yra ganėtinai panašios, tačiau pagrindiniai faktinių ir teisinių prezumpcijų skirtumai yra susiję būtent su jų turiniu.[800]

Kaip teigiama doktrinoje, „teisinėmis prezumpcijomis yra laikomos tos prezumpcijos, kurios yra įtvirtintos teisės normose arba iš jų yra išvedamos[801], teisinės prezumpcijos įgyja savo galią iš įstatymo ir tik po to logikos. D. Kaiser, analizuodamas prezumpcijas, nurodė, jog teisinės prezumpcijos yra dirbtinės kūrybos rezultatas[802], jog teisinės prezumpcijos yra pagrįstos grynai teisiniais sumetimais, o ne pasikartojimų dėsningumais ar juolab pasikartojimų dažniu. Pagrindinės įrodinėjimo procese naudojamos prezumpcijos yra nekaltumo prezumpcija, pakaltinamumo prezumpcija ir kt.

O faktinės – priešingai. Faktinėmis prezumpcijomis yra laikoma tai, kas įprastai kyla iš gyvenimo, jos nėra įtvirtintos teisės normose.[803] Doktrinoje nurodoma, jog „faktinės prezumpcijos neturi privalomosios galios, nes tai yra išvados, kurias teisėjas gali daryti savo nuožiūra pereidamas nuo tam tikrų faktų prie kitų faktinių dalykų. Visa tai paliekama teisėjo išmintingumui, kuris tuo pasinaudos, jei faktai yra svarbūs, tikslūs ir nuoseklūs“.[804]

Prezumpcijos visada yra įrodymų priešakyje ir, įrodymams susidūrus su ja, tenka arba pripažinti preziumuojamą faktą arba, priešingai, ją įveikti. Čia paminėtina „susprogusio burbulo teorija“ (*bursting bubble theory*[805]), pagal kurią prezumpcija nustoja veikti, kai preziumuojamam faktui priešpastatoma pakankamai įtikinamų duomenų, jog neabejotinai būtų galima konstatuoti preziumuojamo fakto nebuvimo. Teorijoje teigiama, jog prezumpcija tęsiasi tol, kol bus įveikta kitų įrodymų[806], nes patikimų įrodymų įvedimas, kad nėra tam tikros faktinės aplinkybės „palieka bylą tiksliai taip, tarsi

---

799 Tony R. Skogen, „Presumptions“, *Arkansas Law Review*, nr. 27 (1973), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/arklr27&collection=journals&section=25&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=. 187-188.

800 Tomas Rudzkis ir Artūras Panomariovas, „Legal Presumptions in the Context of Contemporary Criminal Justice. Different Expressions of Presumptions,“ Hungarian Journal of Legal Studies, nr. 58(3) (2017), 364-371, https://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/2052.2017.58.3.7.

801 Artūras Panomariovas, *op. cit.,* p. 303.

802 David Kaiser, „Presumptions of law and fact,“ *Marquette Law Review*, nr. 38 (1955): 253- 254, https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/marqlr38&collection=-journals&section=29&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=

803 Artūras Panomariovas, *op. cit.,* p. 303.

804 Tomas Rudzkis ir Artūras Panomariovas, *op. cit.,* p. 365, https://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/2052.2017.58.3.7

805 P. R. Rice ir S. S. Cutter, *Problems with Presumptions: a case study of the „Structural Presumption“ of anticompetitiveness.* (The Antitrust bulletin, 2002), 560.

806 David Kaiser, *op. cit.,* p. 256.

prezumpcija niekada nebūtų buvusi“.[807] Tačiau negalime paneigti to, jog teisėjas vis dar lieka laisvas spręsdamas, ar neigiančiosios pusės pateiktų įrodymų pakanka esamai prezumpcijai paneigti. O gal nepaisant to, jog preziumuojamas faktas buvo bandomas paneigti (ir, tarkime, ganėtinai patikimais) įrodymais, vis dėlto vertėtų priimti galutinį sprendimą remiantis prezumpcija? Tai lieka ne ko kito, o būtent teisėjo diskrecijos pasireiškimo (laisvės vertinant įrodymus pagal vidinį įsitikinimą) klausimas, nes, kaip buvo minėta, teisinio reguliavimo (formalių taisyklių) šiuo klausimu nėra, tik teismų praktikos sprendimai analogiškose bylose, kurie vėlgi formuoti tokios pat nežinomybės fone.

Čia taip pat būtų naudinga užsiminti ir apie tai, jog vieno būdo, kaip įveikti prezumpciją, nėra, tačiau vienas iš galimų variantų yra įvesti naują (pirminę prezumpciją atsveriančią) prezumpciją, t. y. supriešpriešinti.

Pavyzdžiui, kalbant apie teisinės – nekaltumo – prezumpcijos įveikimą, doktrinoje išskiriamos tokios kaip nusikalstamų ketinimų, tylėjimo, turimo turto nepagrįstumo ir pan. prezumpcijos bei nurodoma, kad tokie atvejai yra įmanomi, kai kaltinimui tenka veikti informacinio trūkumo, tiksliau sakant, esant nereikšmingos informacijos pertekliui, o reikšmingos trūkumui, sąlygomis, t. y. kai kaltinimui reikšminga informacija yra laiko ir (ar) erdvės atžvilgiu išsisklaidžiusi“.[808] EŽTT vertindamas prezumpcijos naudojimą kaip įrodinėjimo naštos perkėlimą gynybai pažymėjo, jog „*tam tikrais atvejais, nepažeidžiant proporcingumo principo, tam tikrų aplinkybių įrodymo pareigos perkėlimas pats savaime nereiškia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo, jei nacionaliniai teismai užtikrino tinkamą teisės į gynybą įgyvendinimą*“.[809] Tačiau „*nacionalinis teismas negali padaryti išvados, kad kaltinamasis kaltas tik todėl, kad nusprendė neliudyti. Tik tada, kai kaltinamojo parodymai reikalauja paaiškinimų, kuriuos jie turėtų pateikti, tačiau atsisako, galima padaryti išvadą, kad kaltinamasis kaltas. Priešingai, jei kaltinimo argumentai yra silpni tiek, kad jiems nereikia jokio atsakymo, atsisakymas duoti parodymus negali pateisinti kaltės pripažinimo*“.[810] Bet vėlgi įrodinėjimo naštos perkėlimas nuo kaltinimo gynybos pusei (ypač nedalyvaujant gynėjui) kelia nemažai problemų, pavyzdžiui, dėl asmens gebėjimo tinkamai gintis bei pateikti reikiamus duomenis. Neretai pasitaiko atvejų, kai tam tikrų nusikalstamų veikų požymių aiškinimas ir jų įrodymas kelia problemų net ir teisininkams (apie tai diskutuojame ir doktrinoje[811]).

---

807 Edmund M. Morgan, „Presumptions,“ *Washingot Law Review and State Bar Journal*, nr. 12(4) (1937), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/washlr12&collection=journals&section=44&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover= 277

808 Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė,“, *supra* note 89, p. 324.

809 Dovilė Gaidelytė, *supra* note 794, p. 960; *Pham Hoang v. France*, no. 13191/87, ECHR, 1992; *Salabiaku v. France*, no. 10519/83, ECHR 1988; *John Murray v. The United Kingdom*, no. 22384/93, ECHR, 1996; *Heany and McGuinness v. Ireland*, no. 34720/97, ECHR, 2000.

810 Tomas Rudzkis ir Artūras Panomariovas, *supra* note 800, p. 367.

811 Olegas Fedosiukas, „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso galiojimo dešimtmetis: pamąstymai apie nepasiteisinusius lūkesčius, esamą būklę ir tolesnę raidą,“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai „Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*“ Autorių kolektyvas (Vilnius: Registrų centras, 2014), Vytautas Piesliak-

Tarkime, išplėstinio turto konfiskavimo (BK 72^3 straipsnis) ar neteisėto praturtėjimo (BK 189^1 straipsnis) kontekste nurodoma, kad „turint galvoje Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, ES Tarybos 2005 m. pamatinio sprendimo logiką, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, taip pat užsienio šalių įstatymo pavyzdžius, nėra teisinių kliūčių nustatyti išplėstinį turto konfiskavimą su galimybe perkelti teisėtumo įrodinėjimo naštą pačiam įtariamajam.“[812] Tačiau, doktrinoje keliamas klausimas, ką reiškia „turėjimas ir galėjimas žinoti“ (kaip aplinkybė, numatyta BK 189^1 straipsnyje), teigiama, kad, kaip ši aplinkybė, susijusi su kaltės forma ir turiniu, gali būti įrodinėjama, visiškai neaišku.[813] Šios nusikalstamos veikos turinio aspektus kelis kartus nagrinėjo LAT baudžiamųjų bylų plenarinė sesija[814], taip pat ir Konstitucinis Teismas.[815] Taigi teismas turi pasirinkti, kurią teisinę prezumpciją taikys įrodinėjimo procese, kartu taikydamas ne visiškai kokybišką baudžiamąjį įstatymą.

Svarbu nepamiršti, kad prezumpcijos faktas nėra tapatus tikram faktui, tačiau ten, kur nėra tikro žinojimo, teisėjams įrodymų vertinimo procese gelbėja prezumpcijos, nes jos, būdamos loginio mąstymo rezultatas, ne tik padeda įveikti esantį tam tikrą informacinį neapibrėžtum (jos gali tapti nepakeičiamos teisinės priemonės), bet ir priartėti prie tiesos[816], siekiant įgyvendinti pagrindinę teismo funkciją – teisingumo vykdymą. Tačiau vargu ar būtų teisinga baudžiamajame procese galiojančias teisines prezumpcijas sieti vien tik su įrodinėjimo procesu (įprastai su jo supaprastinimu). Be įtakos įrodinėjimo procesui, išskirtinos ir tokios prezumpcijų funkcijos: valstybės socialinės politikos atspindėjimo; teisinio proceso optimizavimo, proceso dalyvių bei teismo laiko[817] ir materialinių išteklių taupymo; teisinių santykių lankstumo, pastovumo ir aiškumo suteikimo bei išlaikymo.[818]

Ne mažiau svarbia galimos teismo diskrecijos ribų neperžengimo garantija laikytina **instancinė teismų sistema**. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „*bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo*

---

as, „Nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė,“ Jurisprudencija, nr. t. 18(2) (2011), https://www.mruni.eu/upload/iblock/200/015_Piesliakas.pdf. Dovilė Murauskienė, „Baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: pradėta taikyti?“ *Lietuvos teisė*, Esminiai pokyčiai. II dalis (2020): 106 – 113.

812 Olegas Fedosiukas, *op. cit.*

813 Vytautas Piesliakas, *op. cit.*

814 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2017 m. gegužės 16 d. nutartis Nr. 2K-P-169-222/2017.

815 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1679/content >

816 Charles M. Yablon, „Theory of prezumptions,“ *Law, Probability and risk*, nr. 2 (2003): 227.

817 James, F. „Burdens of proof.“ *Virginia law review*, nr. 47(51) (1961): 66.

818 Dovilė Gaidelytė, *supra* note 794, p. 956, https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/download/1390/1331

ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti, kad kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje civilinėje, baudžiamojoje ar kitos kategorijos byloje būtų įvykdytas neteisingumas; priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, būtų pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą; minėtas žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisymas ir su tuo susijęs kelio neteisingumui užkirtimas yra atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimo ne tik atitinkamą bylą nagrinėjančiu bendrosios kompetencijos teismu, bet ir visa bendrosios kompetencijos teismų sistema conditio sine qua non (inter alia 2006 m. kovo 28 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai)".[819] Taip pat Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „Įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. [...] įstatymų leidėjas turi diskreciją, laikydamasis konstitucinio teisinės valstybės principo, nustatyti, į kokį teismą ir kokia tvarka asmuo gali *kreiptis dėl savo pažeistų teisių ir laisvių gynimo. Kartu pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, nepriklausomai nuo jo teisinio statuso, dėl savo pažeistų teisių negalėtų kreiptis į teismą ar ši jo teisė būtų suvaržyta.*"[820]

EŽTT taip pat yra pažymėjęs, jog didelę reikšmę turi tai, jog būtų tinkamai įgyvendintas EŽTK septintojo protokolo 2 straipsnis, kuriame numatyta teisė į teismo sprendimo peržiūrėjimą (angl. *right to review*). Teisė į apkaltinamojo nuosprendžio peržiūrą gali būti susijusi tiek su faktinėmis aplinkybėmis, tiek su teisės aktais, arba gali būti susijusi tik su teisės pažeidimais. Sprendimo peržiūrėjimui galimi ir tam tikri procedūriniai apribojimai, tačiau ši teisė turi būti tiesiogiai prieinama suinteresuotiems asmenims ir nepriklausoma nuo jokių valdžios institucijų diskrecinių veiksmų. Teisė į sprendimo peržiūrėjimą turi nepažeisti ir pačios teisės esmės.[821]

Kaip pažymima teisės doktrinoje, Tarptautinio ir pilietinio teisių pakto 14 straipsnio 5 dalis ir EŽTK septintojo protokolo 2 straipsnis įpareigoja valstybes užtikrinti, jog nuteistas asmuo turėtų teisę reikalauti, jog aukštesnė teisminė instancija peržiūrėtų jo sprendimą, tačiau BPK numato daug platesnes apskundimo apeliacine tvarka galimybes: apeliacinius skundus bet kokiais pagrindais ir motyvais gali paduoti praktiškai visi suinteresuoti proceso dalyviai.[822]

Instancinė teismų sistema ar, kitaip tariant, teismų sprendimų kontrolės formų

---

819 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1679/content >

820 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content>

821 David Harris ir Michael O'Boyle, *Harris, O'Boyle, and Warbrick Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition*. (Oxford, 2014), p. 966-968; *Papon v. France*, no. 54210/00, ECHR, 2002; *Pesti and Frodl v. Austria*, no. 27618/95, 27619/95, ECHR, 2000; *Zaicevs v. Latvia*, no. 65022/01, ECHR, 2007; *Gurepka v. Ukraine*, no. 61406/00, ECHR, 2005; *Krombach v. France*, no. 29731/96, ECHR, 2001.

822 Raimundas Jurka et al., Raimundas Jurka et al., *supra* note 56, p. 49.

sistema[823] yra vidinė teismų kontrolės priemonė, skirta teismų sprendimo pagrįstumui ir teisėtumui užtikrinti, padarytoms klaidoms taisyti. Teisminės kontrolės funkcija padeda realizuoti teisminės valdžios konstitucines funkcijas.[824] Instancinei teismų sistemai nėra būdingas hierarchinis pavaldumas. Ši sistema grindžiama pripažinimu, kad aukštesnės instancijos teismas paprastai yra pranašesnis už žemesnės instancijos teismą. Pirma, jame dirba didesnį stažą ir patirtį turintys teisėjai, be to, bylos nagrinėjamos kolegialiai. Antra, aukštesnės instancijos teisme darbo krūvis yra mažesnis, kas leidžia daugiau dėmesio skirti bylai. Trečia, žemesnės instancijos teismai yra labiau apriboti ir bylos patikrinimas aukštesnės instancijos teisme leidžia labiau užtikrinti teismo nešališkumo principą. Ketvirta, aukštesnės pakopos teisme atsiranda teisės aiškinimo ir teismų praktikos vienodinimo funkcija.[825]

Be to, kad aukštesnėje instancijoje užtikrinamas individualus šalies interesas, kad sprendimas jo atžvilgiu būtų dar kartą peržiūrėtas kito teismo, aukštesnės pakopos teismai formuoja ir bendrą teismų praktiką. Teismų įstatymo 33 straipsnyje numatyta, kad „teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesniosios instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesniosios instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti keičiama ir naujos teisės aiškinimo taisyklės analogiškose ar iš esmės panašiose bylose gali būti kuriamos tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiama ar objektyviai būtina“.[826]

Kasacinėse nutartyse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tikslina taisyklę, pagal kurią teismo precedentu remtis privalu: „*Teismo precedento esmę sudaro stare decisis principas, grindžiamas teismo sprendimo autoritetu: visas tapačias vėlesnes bylas būtina spręsti taip, kaip išspręsta byla, kurioje suformuluotas teismo precedentas – auctoritas rerum similiter judicatarum. Precedentinis teisės aiškinimo metodas reiškia, kad aiškintis tikrąją teisės normos prasmę panaudojami teismo sprendimai, kur jau pateiktas tos pačios teisės normos aiškinimas. Precedentu privalu vadovautis tik tokioje byloje, kuri iš esmės panaši į ankstesnę, t. y. į tą, kurioje išaiškinta ta pati teisės norma, taikoma panašioms faktinėms aplinkybėms. Kitaip tariant, panašia pripažintina byla, kurioje teismo sprendimo ratio decidendi sutampa su nagrinėjamos bylos ratio – faktinėmis bylos aplinkybėmis,*

---

823 Baudžiamojo proceso teisės moksle išskiriama ordinarinė ir ekstra ordinarinė teismų sprendimų kontrolės formos. Plačiau apie tai tai Irma Randakevičiene, „Teismų sprendimų kontrolės formos baudžiamajame procese.“ Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai* Petras Ancelis et al., (Vilnius: Industrus, 2009).

824 Irma Randakevičiene, *op. cit.,* p. 175-176.

825 *Ibid.,* p. 180.

826 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55(1), 57, 61, 63, 64, 69–1, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir Įstatymo papildymo 53(1), 53(2) straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 81-3186.

kurioms taikyta teisės norma nurodant jos išaiškinimo ir taikymo argumentus".[827]

Tačiau nors, kaip jau minėta, Teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalyje imperatyviai nustatyta, kad žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose, o BPK 386 straipsnio 2 dalis nurodo, kad žemesnės instancijos teismas iš naujo nagrinėdamas bylą privalo vadovautis kasacinio teismo nurodymais[828], tačiau Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, jog bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip varžančios žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą: aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos, ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*.[829] Praktines šių nuostatų derinimo problemas iliustruoja teisėjo drausmės byla, kurioje Teisėjų garbės teismas nubaudė teisėją, be kita ko už tai, kad ji nuolat ir sąmoningai ignoravo aukštesnės instancijos teismo nurodymus ir praktiką, nagrinėjo bylas nepaisydama vieno iš teisės šaltinių – teismo precedento. Išnagrinėjęs teisėjos skundą, LAT nurodė, jog „įvertinus tai, kad konkrečiu procesiniu klausimu nebuvo vieningos aukštesnės instancijos teismo praktikos, nėra teisinio pagrindo pripažinti, kad teisėja, neįvykdžiusi aukštesnės instancijos teismo nurodymo, šiurkščiai ir akivaizdžiai pažeidė proceso įstatymus."[830]

Kaip dar vienas svarbus veiksnys, padedantis užtikrinti teismo nešališkumą, atitinkamai ir laisvę vertinti įrodymus pagal vidinį įsitikinimą, išskirtina **garantijų, užtikrinančių teisėjo nepriklausomumą (pareigą išlikti nepriklausomu), sistema.** Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog analizuojant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą būtina pažymėti, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos asmens teisės turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitrą.[831] O Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo ir teis-

827 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-489/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

828 Taip pat pažymima, jog kasacinės instancijos teismas neturi teisės iš anksto nustatyti išvadų, kurias gali padaryti teismas iš naujo nagrinėdamas bylą.

829 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta202/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta208/content >

830 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutartis Nr. GT1-1/2015 (S).

831 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001m. liepos 12 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta436/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. Prieiga

mų nepriklausomumo principas reiškia, kad įstatymų leidėjui tenka pareiga nustatyti tokią visumą teisėjo ir teismų nepriklausomumą užtikrinančių garantijų, kurios užtikrintų teismo nešališkumą priimant sprendimą, neleistų kištis į teisėjo ar teismo veiklą įgyvendinant teisingumą.[832]

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad *„pagal tai, kaip įstatymuose detalizuojamas Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjo ir teismo nepriklausomumas, teisėjų nepriklausomumo garantijas galima sąlygiškai suskirstyti į tris grupes: a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo, b) teisėjo asmens neliečiamumo, c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas". Šios garantijos yra tarpusavyje glaudžiai susijusios, todėl visuotinai pripažįstama, jog pažeidus kurią nors iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta teisingumo įgyvendinimui, kiltų pavojus, kad nebus užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės.*[833]

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje analizuojant teismo nepriklausomumą didelis dėmesys skiriamas draudimui daryti poveikį ar kišimuisi į teismų veiklą (pirma) bei teisėjo teisiniam statusui ir teisėjo kvalifikacijai (antra) – būtent šios nepriklausomumo garantijos yra būtinos ir betarpiškai susijusios su galimybe teismui, vykdant savo pareigą, išlikti nešališkam.

Pirma. Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog „Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę." Šiuo draudimu kištis į teisėjo ar teismo veiklą siekiama užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Teismas gali vykdyti teisingumą tik tuo atveju, kai teisėjas gali spręsti bylą nešališkai, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir įstatymo reikalavimus. [834] Visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas) savarankiškumo garantijos. Joks teisėjas, vykdydamas teisingumą, nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar

---

per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta406/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta419/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta351/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d. sprendimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta334/content>

832 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>

833 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content >

834 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content >

instancijos teismo) pirmininkui.[835] Teisėjas neprivalo jokiai valstybės institucijai ar pareigūnams aiškintis dėl savo nagrinėjamų bylų. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga.[836]

Antra. Konstitucijoje įtvirtinta specifinė teismo funkcija, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas lemia ir teisėjo teisinį statusą. Teisminė valdžia yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskirtas prie valstybės tarnautojų. Iš jo negali būti reikalaujama vykdyti kokią nors politikos kryptį. Teismų praktiką formuoja tik patys teismai, taikydami teisės normas.[837] Teisėjo pareigos nėra suderinamos su kitomis pareigomis ar kitu darbu. Nustatytu draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą – būtinas teisingumo įgyvendinimo sąlygas.[838] Todėl dar vienas nepriklausomumo aspektas, jog teismai tinkamai vykdys teisingumą, yra teisėjų kvalifikacija: teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, turintys aukštą teisinę kvalifikaciją ir gyvenimo patirtį; tai reiškia, kad teisėjams keliami ypatingi profesiniai reikalavimai. Tinkamas teisėjų pasirengimas, jų žinių gilinimas, kvalifikacijos kėlimas – svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą. Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai, jų reputacija turi būti nepriekaištinga, jie turi saugoti savo profesijos garbę ir prestižą.[839] EŽTT taip pat yra atkreipęs dėmesį į tai, jog būtent teisėjo kvalifikacija yra svarbus veiksnys, sąlygojantis jo nešališkumą bei padedantis išvengti įtakos, pvz.: „baudžiamojo kaltinimo klausimą sprendžia profesionalūs teisėjai, nes jų profesinis mokymas ir patirtis leidžia jiems nepaisyti jokios išorinės įtakos".[840]

Kaip pažymi Konstitucinis Teismas, teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistema nesudaro jokių prielaidų, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų vengti tinkamai atlikti savo pareigas, aplaidžiai nagrinėtų bylas, neetiškai elgtųsi su byloje dalyvaujančiais asmenimis, pažeistų žmogaus teises ir orumą. Tačiau taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo

---

835 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d., Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta177/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta145/content >

836 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>

837 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>

838 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content >

839 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 3 d. sprendimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta91/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content >.

840 *Abdula Ali v. The United Kingdom*, no. 30971/12, ECHR, 2015.

užtikrinti, kad teisėjai deramai atliks savo pareigas, kad kiekvienas neteisėtas ar neetiškas teisėjo poelgis bus deramai įvertintas.[841]

Pabaigoje norėtųsi paminėti A. Barak mintį, jog teisėjo diskrecija visada yra ribota[842], o teisėjo stiprybė – savo ribų suvokimas. Taigi būtent šios pagrindinės garantijos (tekstinė teisės normos išraiška, imperatyvios teisinės taisyklės, formalios įrodinėjimo priemonės bei garantijų, užtikrinančių teisėjo nepriklausomumą ir nešališkumą, sistema) užtikrina teisėjo (teismo) objektyvumą vykdant savo pareigą laisvai vertinti įrodymus, taip pat mažina piktnaudžiavimo teismo diskrecija riziką, įgyvendinant pareigą veikti aktyviai.

841 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content >

842 Ahoron Barak, *supra* note 738, p. 146; Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę", *supra* note 85, p. 180.

3. ASMENINIŲ ĮRODYMŲ VERTINIMO YPATUMAI

Teismas privalo tiesiogiai ištirti įrodymus ir nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje, todėl turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma, t.y. įrodymų sąsajumas, leistinumas, patikimumas (tikrumas ir patikrinamumas) ir pakankamumas – tai bendrosios įrodymų vertinimo taisyklės. Kaip jau buvo minėta, laisvai vertindamas įrodymus teisėjas turi vadovautis ganėtinai abstrakčiu įstatyminiu reguliavimu (beje, ne visada kokybišku), o įrodymų vertinimo procese neišvengiama euristinių veiksnių, sąlygojančių sprendimo priėmimą. Atlikta baudžiamojo proceso teisės doktrinos ir teismų praktikos analizė leido išskirti asmeninius įrodymus, kaip tokius, kuriuos vertinant teisėjas turi bene daugiausia diskrecijos (įskaitant ir dėl nekokybiško įstatyminio reglamentavimo aiškinimo) bei gali būti labiausiai paveiktas euristinių veiksnių, laisvo įrodymų vertinimo kontekste. Analizės pagrindu buvo nustatytos (išskirtos) specialiosios šių parodymų vertinimo taisykles. Tyrime analizuojami: (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų ir jų rezultatų proporcingumo vertinimo ypatumai.

Kaip teigiama doktrinoje, asmeniniai parodymai, tai „įrodymų rūšis, be kurios neatskleidžiamas nei vienas nusikaltimas, neišnagrinėjama nei viena baudžiamoji byla. Todėl kiekvienas teisininkas turi būti gerai susipažinęs su asmenų parodymų procesine prigimtimi [...] ir įvertinimo taisyklėmis.[843] Tai tokie įrodymai, kuriuose informacija yra išlikusi žmonių sąmonėję ir perduota žodžiu, raštu ar kitaip.[844] Šiame skyriuje sąvoka „liudytojas“ vartojama plačiąja prasme.[845] Toks sąvokos vartojimas pasirinktas atsižvelgiant į Konvencijoje 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtinta teisę „*To examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him*“ bei iš jos kylančią EŽTT jurisprudenciją. Pažymėtina, kad EŽTT savo praktikoje laikosi autonomiško liudytojo sampratos aiškinimo, nepriklausomai nuo klasifikacijų nacionalinėje teisėje.[846] Liudytojais gali būti pripažįstami teisiamieji, nukentėjusieji, ekspertai, tam tikrais atvejais net dokumentai ar kompiuterinės laikmenos.[847]

---

843 Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *supra* note 15, p. 3-4.

844 Plačiau žr. Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka, Marijus Šalčius ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 126.

845 Asmuo, kuris gali suteikti informacijos apie bylai reikšmingas aplinkybes

846 *Damir Sibgatullin v. Russia*, no. 1413/05, ECHR, 2014; *S.N. v. Sweden*, no. 34209/96, ECHR, 2002.

847 *Trofimov v. Russia*, no. 1111/02, ECHR, 2005; *Vladimir Romanov v. Russia*, no. 41461/02, ECHR, 2008; *Doorson v. The Netherlands*, no. 20524/92, ECHE, 1996; *Mirilashvili v. Russia*, no. 6293/04, ECHR, 2008; *Perna v. Italy*, no. 48898/99, ECHR, 2001; *Georgios Papageorgiou v. Greece*, no. 59506/00, ECHR, 2003.

3.1. Asmenų parodymų patikimumo vertinimo probleminiai klausimai [848]

Parodymų patikimumas laikytinas procesine vertybe ne dėl paties savaime jo pobūdžio, o dėl jo reikšmės įrodinėjimo sistemoje *conditio sine qua non* (liet. sąlyga, be kurios negalima).[849] Todėl parodymų, ypač tokių, kuriais grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis, patikimumas (kaip ir kiti įrodymams keliami reikalavimai) turi nekelti abejonių.

Įrodymų patikimumo turinys, priešingai nei įrodymų leistinumo turinys, nėra aiškiai išskirtas, o jo požymiai tėra pateikiami *per se* atskiruose šaltiniuose. Užsienio šalių baudžiamojo proceso teisės doktrinoje galima rasti nuomonių, jog universalus įrodymų patikimumo nustatymo mechanizmas apskritai yra neįmanomas dėl skirtingų kultūrų, skirtingo teisinio reguliavimo, skirtingo vertybių suvokimo ir t.t. Nepaisant to, jog universalaus patikimumo nustatymo mechanizmo buvimą bandoma paneigti anglosaksų teisinėje sistemoje, tačiau būtent šioje teisinėje sistemoje jau nuo seno teismai savo precedentais formuoja taisykles, kokie įrodymų šaltinio požymiai gali lemti įrodymų patikimumą ir kokie veiksmai turi būti atlikti, jog nei vienam proceso dalyviui nekiltų pagrįstų abejonių dėl įrodymų kokybės.[850]

Pabrėžtina, jog vertinant įrodymų patikimumą, kai faktinių duomenų šaltinis yra žmogus, teismui tenka užduotis ne tik įvertinti asmens individualias savybes, nuo kurių priklauso asmens sugebėjimas teisingai suvokti ir perduoti informaciją (ar asmuo mediciniškai tinkamas[851], pavyzdžiui, tinkama rega, klausa, asmens amžius, psichinė būklė ir t. t.), bet ir faktas, ar nėra objektyvių ir subjektyvių veiksnių, trukdančių jam tai padaryti (suinteresuotumas, prastas apšvietimas, greitas objekto judėjimas ir pan.[852]).

Prieš pradedant nagrinėti temą, būtina pabrėžti, jog proceso dalyvių, turinčių materialųjį interesą byloje (t. y., ginančio savo arba savo atstovaujamojo proceso dalyvio teises ir teisėtus interesus), parodymai čia nevertinami kaip mažiau patikimi parodymai arba kaip parodymai, kurių patikimumo vertinimui keliamas didesnio atidumo reikalavimas. Štai BPK 28 straipsnyje nurodoma, jog nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinę, turtinę ar neturtinę žalą, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinę, turtinę ar neturtinę žalą. Taigi šiam asmeniui nusikalstama veika yra asmeninis reikalas, reikalaujantis patirtos moralinės ir emocinės žalos

---

848 Ši darbo dalis parengta darbo autorės straipsnio „Asmenų parodymų patikimumo vertinimo probleminiai klausimai“ pagrindu. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4577

849 . Raimundas Jurka, „Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą.“ *Jurisprudencija*, nr. 75(67) (2005): 30.

850 *Rhône-Poulenc SA and others v. Commission*, no. T-1/89, ECHR, 1991; *Atochem v. Commission*, no. T-3/89, ECHR, 1991.

851 *Ibid.*

852 *Ibid.*

atlyginimo.[853] Dėl nukentėjusiojo kaip suinteresuoto informacijos nešėjo pažymima, jog jo interesas yra suponuotas to, jog nusikalstama veika jį paveikia asmeniškai ir tiesiogiai.[854] Taip pat paminėtinas ir atstovas pagal įstatymą (BPK 53 straipsnis ir BPK 54 straipsnis). Atstovas pagal įstatymą turi teisę dalyvauti, atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamasis, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti savo teisėmis[855], taigi iš esmės įgyvendina kito asmens procesinį subjektiškumą. Kadangi atstovaujantysis naudojasi lygiagretaus dalyvavimo galimybe, dalyvauja kartu su atstovaujamu asmeniu[856], manoma, jog jis tampa suinteresuotu, lygiai kaip ir atstovaujamasis[857], tačiau tuo pat metu jis gali būti apklaustas kaip liudytojas (BPK 54 straipsnio 3dalis).

Šiek tiek platesnio aptarimo reikalauja dar vienas materialiai suinteresuotas proceso dalyvis – įtariamasis (BPK 21 straipsnis)/ kaltinamasis (BPK 22 straipsnis). Tai proceso dalyvis, prieš kurį nukreiptas visas tyrimas, o bylos baigtis tiesiogiai lems jo tolesnę teisinę padėtį. Įtariamasis turi konstitucinę teisę tylėti bei galimybę laisvai pasirinkti bei keisti savo gynybos poziciją. BPK jam neformuluoja teisinės pareigos sakyti tiesą, taip pat ir nedraudžia meluoti.[858] Teigiama, jog šio proceso dalyvio parodymų davimą lemia tam tikri motyvai, pavyzdžiui viltis, kad pačiam neprisipažinus, jo kaltė liks neįrodyta ir t. t.[859]

Šiame asmenų parodymų patikimumo vertinimo kontekste, darant rakursą, verta paminėti problemą, kylančią (prasidedančią dar iki proceso pradėjimo ir tam tikrais atvejais besitęsiančią teisminio nagrinėjimo metu) dėl pareigūnų parodymų patikimumo vertinimo, o būtent dėl netinkamo (tam tikrais atvejais nusikalstamo) pačių pareigūnų elgesio vertinimo. Kaip yra pažymėjęs EŽTT, jog *„kaltinimų netinkamu elgesiu tyrimas turi būti operatyvus ir išsamus*“, taigi įvykių tyrimas dėl pareigūnų veiksmų teisėtumo turi būti gerokai kruopštesnis.[860] EŽTT taip pat yra pabrėžęs ir netinkamu elgesiu kaltinamų pareigūnų patikimumo vertinimo problematiką, jog *„[..] klausimas nebuvo aiškiai išnagrinėtas nė viename iš vidaus teismų – šie, kitaip nei pareiškėjas, niekada nesuabejojo pareigūnų patikimumu.*“[861] Antai ir byloje Yusiv prieš Lietuvą EŽTT konstatavo, kad ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas net nebandžius išsiaiškinti, kodėl

---

853 Eglė Matuizienė, „Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese.“ *Socialinių mokslų studijos*, nr. 4(3) (2012): 1179.

854 Dakarev I. S., *Dispozitivnost v ugolovnom procese*. (Volgograd, 2005), 43.

855 Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. (Vilnius: Registrų centras, 2009), 100.

856 Jolanta Kanapeckaitė, „Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kurioms įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais).“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004), 87.

857 Raimundas Jurka, „Atstovo kaip liudytojo apklausa.“ *Teisės žinios*, nr. 2–3 (2006): 36.

858 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata, supra* note 20, p. 82–83, 680.

859 Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *supra* note 15, p. 37-43.

860 *Znakovas v. Lithuania*, no. 32715/17, ECHR, 2019; *Gedrimas v. Lithuania*, no. 21048/12, ECHR, 2016.

861 *Žemaitis v. Lithuania*, no. 74305/17 , ECHR, 2019.

ant pareiškėjo kūno atsirado tiek daug kraujosrūvų, bei neišsiaiškinus, kiek kartų ir kokiomis aplinkybėmis naudota teleskopinė lazda, sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą grįstas vien tik pareigūnų parodymais, kurie vertinti daug mažiau kritiškai nei pareiškėjo parodymai (sprendimo 72 punktas). Beje, kaip nurodė EŽTT, policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų ir apklausų protokolų tekstai beveik visiškai sutapo, tai menkina jų patikimumą.[862] Šie pavyzdžiai parodo, jog atliekant neteisėtų pareigūnų veiksmų vertinimo tyrimus tarsi preziumuojamas jų parodymų patikimumas bei veiksmų teisėtumas. Į tai atkreipiamas dėmesys ir doktrinoje nurodant, „kad suderinti tyrimo operatyvumo ir išsamumo nepavyksta, o kartais gal ir nesistengiama, tarsi darant prezumpciją, kad pareigūnų veiksmai negali būti neteisėti.“[863]

Grįžtant prie nagrinėjamos temos, pažymėtina, jog BPK 78 straipsnyje pabrėžiama, kad kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. BPK 83 straipsnyje įtvirtinta jo pareiga duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes ir atsakomybė pagal BK 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą. Taigi šis proceso dalyvis nuo nusikalstamos veikos nėra pats nukentėjęs, jis tiesiog vienokiu ar kitokiu būdu matė, girdėjo ar užfiksavo bylai reikšmingą informaciją, todėl natūralu, jog jo materialinis (ne procesinis[864]) suinteresuotumas yra mažesnis nei nukentėjusiojo. Priešingai nei nukentėjusysis, liudytojas neturi materialinio teisinio intereso, t. y. bylos rezultatas jo teisinei padėčiai tikėtina įtakos neturės. Tačiau tam tikrais atvejais liudytojas gali turėti savanaudišką, ne teisinį, interesą, pavyzdžiui gauti atlyginimą, išvengti skolos, turto gražinimo, asmens išlaikymo ar būti paaukštintas pareigose.[865] Čia taip pat svarbūs ir asmeniniai motyvai: draugystės ryšiai su kuria nors proceso šalimi, baimė, noras keršyti, simpatijos, antipatijos.[866] Nors teismai vertina šiuos aspektus, siekdami nustatyti parodymų patikimumą, tačiau specialių taisyklių, taikomų „mažiau patikimų“ parodymų vertinimui, kaip bus parodyta vėliau, tam nėra sukurta.

BPK liudytojui, kaip duomenų šaltiniui, pateikia tik vienintelį bendrą reikalavimą, t. y. gebėjimą teisingai suvokti bylai reikšmingas aplinkybes ir galėjimą duoti dėl jų parodymus (BPK 79 straipsnis). Asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą ar teismo mediko išvadą negali kokybiškai atlikti šios pareigos, liudytoju būti negali (BPK 79 straipsnis). Tam tikri įstatyminiai ribojimai, susiję su liudijimu, taip pat numatyti BPK 80 straipsnyje, BPK 80[1] straipsnyje ir BPK 82 straipsnyje. Šiuose straipsniuose numatytos dvi kategorijos asmenų, kurie turi liudijimo imunitetus: pirmiausia

862 *Yusiv v. Lithuania*, no. 55894/13, ECHR, 2016.

863 Gintaras Goda, „Pozityvios procesinės valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnius: Lietuvos patirtis,“ *Teisė*, nr. 118 (2021).

864 Plačiau apie tai Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai.“, *supra* note 24.

865 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. *Teismų praktika*, nr. 21 (2004).

866 Raimundas Jurka, *supra* note 855, p. 121–124.

tai asmenys, kurie negali būti apklausti apie aplinkybes, kurios sudaro jų asmeninę ar profesinę paslaptį, pavyzdžiui, dvasininkai dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį, teisėjas – dėl pasitarimų kambario paslapties ir kt. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo atveju BPK riboja ne asmenų, gebančių duoti parodymus, ratą, o numato informacijos, kuri kituose teisės aktuose yra pripažįstama paslaptimi[867] panaudojimo baudžiamajame procese ribojimus. Antroji liudijimo imunitetus turinti grupė tai asmenys, turintys konstitucinę teisę neduoti parodymų prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.[868] Draudimas versti duoti tokius parodymus yra išraiška *nemo tenetur se ipsum accusare* principo[869], kurio pagrindas gali būti įžvelgiamas sąžiningo baudžiamojo proceso (*angl. fair trial)* reikalavime.[870]

Nepaisant to, jog baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinti tik minėti ribojimai, teismų praktika ilgainiui suformavo atskirus (netgi tiesiogiai nenumatytus BPK, taigi – papildomus) kriterijus, keliamus tam tikrų idealiųjų duomenų šaltinių parodymus vertinti. Tad šioje dalyje siekiama atskleisti liudytojų, kurių parodymų patikimumas pagal doktrinoje išsakytas pozicijas ir besiformuojančią teismų praktiką reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo. Bus analizuojamas asmenų su tam tikrais (psichiniais ar fiziniais) trūkumais/*sutrikimais, asmenų, kurių parodymų kokybe abejojama dėl jų amžiaus, asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, ir bendrakaltinamųjų, įskaitant asmenų, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 391 straipsnį, parodymų patikimumo vertinimas.*

Deja, nei teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje nepavyko rasti vieno apibrėžimo šioms idealiųjų duomenų šaltinių grupėms (pavyzdžiui, kaip pažeidžiamų proceso dalyvių atveju). Šie asmenys tiesiog įvardijami kaip liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo.[871] Kaip jau minėta, teismų praktika leidžia teigti, jog atidesnio (griežtesnio) vertinimo reikalavimas paprastai siejamas

867 Artūras Panomariovas, „Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškinys." *Jurisprudencija*, nr. 32(24) (2002): 83–94; Artūras Panomariovas, „Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese." (daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas, 2001).

868 Plačiau apie tai Raimundas Jurka*, supra* note 24.

869 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata, supra* note 20, p. 484.

870 *Ibid.*, p. 484, 486.

871 Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai dėl pažeidžiamų asmenų apklausos.", *Teismų praktika* [interaktyvus]. 2014, Nr. 41. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35250≥; Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendima.", *Teismų praktika* [interaktyvus]. 2014, Nr. 40. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35197≥; Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Liudytojų parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: bendrininkų parodymų panaudojimo aspektai.", *Teismų praktika* [interaktyvus]. 2015, Nr. 42. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35253≥; Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrįstumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pa-

arba su šių šaltinių asmeninėmis savybėmis, arba su jų procesine padėtimi. Europos Žmogaus Teisių Teismas didelį dėmesį skiria minėtų asmenų grupių parodymų vertinimui, ypač plačiai nagrinėjami nepilnamečių asmenų, asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas parodymų panaudojimo įrodinėjimo procese klausimai, vis didesnis dėmesys skiriamas ir bendravykdytojų (bendrakaltinamųjų) parodymų problematikai.[872] Tokia tendencija pastebima ir nacionalinių teismų praktikoje.[873]

Taigi, nepaisant to, kad įstatyminio imperatyvo atidžiau (griežčiau) tikrinti šių liudytojų parodymus nėra, BPK taip pat nėra preziumuojama, kad šie parodymai yra mažiau patikimi, (laikantis tarptautinių teismų sprendimais ir kasacinio teismo nutartimis formuojamos praktikos) tokių parodymų atidesnis vertinimas turi būti atliekamas *ad hoc*. Tokią prielaidą leidžia daryti teismo precedento kaip privalomo baudžiamojo proceso teisės šaltinio įsitvirtinimas[874] – žemesnieji teismai privalo taikyti teismų praktikos suformuluotas asmeninių parodymų vertinimo taisykles.

3.1.1 Duomenų šaltinių kokybės vertinimas

Pirmasis etapas, nuo kurio pradedamas liudytojų, kurių parodymų patikimumas galimai reikalaus atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymų vertinimas, yra įsitikinimas informacijos šaltinio kokybe, t. y. tuo, jog asmens asmeninės savybės ar procesinė jo padėtis nedaro įtakos patikimų parodymų davimui.

Liudytojų su tam tikrais (psichiniais ir (ar) fiziniais) trūkumais/susirgimais

---

grįsti.“, *Teismų praktika*. 2007, Nr. 27. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35250>

872 Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos, *supra* note 30.; *Kostovski v. The Netherlands*, no. 11454/85, ECHR, 1989; *Lüdi v. Switzerland*, no. 12433/86, ECHR, 1992; *Doorson v. The Netherlands*, no. 20524/92,ECHR, 1996; *Van Mechelen ir kiti v. The Netherlands*, no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93, ECHR, 1997; *Visser v. The Netherlands*, no. 26668/95, ECHR, 2002; *Birutis ir kiti v. Lithuania*, no. 47698/99 ir 48115/99, ECHR, 2002.

873 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2014.

874 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2001 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2007-10-27, Nr. 111-4549; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

parodymų vertinimas.[875] BPK XXIX skyriuje įtvirtintas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, atskirose BPK normose, pavyzdžiui, BPK 51 straipsnio 1-2 dalys, BPK 312 straipsnio 6-7 dalys, BPK 368 straipsnio 3 dalis, įtvirtintos papildomas proceso dalyvių, turinčių tam tikrą negalią, apsaugos garantijos, kurios savo ruožtu turi įtaką ir jų parodymų patikimumo vertinimui.

Neįgaliųjų teisių konvencijoje pabrėžiama, jog asmenys su negalia laikomi turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, jutimo ar intelekto sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje kartu su kitais asmenimis. Asmuo gali tapti pažeidžiamas dėl to, jog dėl savo fizinių ar psichinių savybių negali veiksmingai dalyvauti procese, t. y. negali suvokti teismo proceso pobūdžio, nesuprasti atskirų proceso veiksmų, užduodamų klausimų ar prisipažinimo reikšmės.[876] Tokio aiškinimo laikosi ir EŽTT, sprendimuose nurodydamas, jog ribotas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą garantijų aiškinimas yra nepateisinamas; psichiškai nesveikų kaltinamųjų silpnumas (pažeidžiamumas) turėtų sustiprinti jų teisių gynimo poreikį; institucijos turi rodyti reikiamą stropumą užtikrindamos jų veiksmingą dalyvavimą procese ir veikti itin atsargiai tuo atveju, kai riboja šią teisę (pvz., 2019 m. balandžio 4 d. sprendimas byloje *Hodžić prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 28932/14, 57 punktas).[877] EŽTT taip pat pažymėjo, jog „*veiksmingas įtariamojo ar kaltinamojo dalyvavimas baudžiamajame procese suvokiamas kaip gebėjimas ne tik stebėti patį procesą, bet ir suprasti bei sekti jį*".[878]

Esminiai asmens kalbos, klausos, regėjimo trūkumai (defektai) ar sunki liga apsunkina asmens bendravimą ir suvokimą. Šie trūkumai gali lemti veiksmingo dalyvavimo baudžiamajame procese suvaržymą, pavyzdžiui, asmuo gali suprasti baudžiamosios bylos nagrinėjimą, tačiau negali veiksmingai jame dalyvauti. Dėl šių sutrikimų gali būti išnykęs asmens sugebėjimas suvokti bylai reikšmingas aplinkybes, atgaminti šias aplinkybes, nustatyti priežasčių ir padarinių ryšius, išdėstyti parodymus. Šie asmenys gali negebėti stebėti, visiškai suprasti ar aiškiai perduoti svarbią informaciją,

---

875 Liudytojus, kurie turi tam tikrus (fizinius ir (ar) psichinius) trūkumus/susirgimus galima suskirstyti į tris grupes: pirma, liudytojai, kurie geba liudyti; antra, liudytojai, kurie negeba liudyti; trečia. „nepakaltinamieji" (*de facto* kaltinamieji) – dėl darbo apimties, šioje dalyje bus paanalizuoja tik trečioji kategorija.

876 Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions Marring progress on the European Union Agenda on Procedural safeguards for Suspects or Accused persons – Strengthening the Foundation of the European Area of Criminal Justice, COM/2013/0820.

877 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-976/2021

878 *Stanford v. The United Kingdom*, no. 16757/90, ECHR, 1994. Įtariamojo (kaltinamojo) veiksnumą baudžiamajame procese lemia toks psichikos gebėjimas, kuris leidžia suvokti viso proceso bei savo procesinės padėties esmę, pobūdį ir reikšmę bei savarankiškai įgyvendinti procesines teises ir pareigas. Savarankiškai įgyvendinti savo teisę į gynybą įtariamasis (kaltinamasis) gali tik tuomet kada teisingai suvokia pareikšto įtarimo (kaltinimo) esmę, procesinių teisų turinį, surinktų duomenų svarbą, be pašalinių pagalbos gali pasinaudoti visomis gynybos priemonėmis. Plačiau apie tai Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22, p. 315.

pavyzdžiui, aklieji, asmenys, dėl savo fizinio trūkumo turintys kitokią suvokimo sistemą, mąstymo veiklą, kitokį vaizdinių ir sąvokų suvokimo santykį.[879]

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, aklieji, kurtieji, nebyliai, palyginti su fiziškai ir psichiškai sveikais asmenimis, baudžiamojo proceso metu gali jaustis labiau sužlugdyti, nes jiems reikia daugiau laiko susikaupti, didesnių pastangų prisiminti, analizuoti. Baimė būti nesuprastam skatina kritinio mąstymo silpnėjimą, baimė neįrodyti savo tiesos skatina duoti iškreiptus, melagingus parodymus, taip pat gali pasireikšti neigimas ar savęs kaltinimas, netgi siekis įtikti ar nuraminti kitus.[880] Kaip pažymima doktrinoje, emocinis stimuliavimas sutrikdo normalų asociacijų procesą, mažina mąstymo veiklos efektyvumą.[881] Taigi, šie asmenys taip pat gali būti labiau paveikti papildomų streso veiksnių, tokių kaip sulaikymas.[882]

Pritartina literatūroje pareikštai nuomonei[883], jog patys sutrikimai (trūkumai) savaime nelemia negebėjimo duoti parodymus, tačiau būtent dėl jų būtina vertinti *kiek ir kaip* asmenų, turinčių fizinių ar psichinių trūkumų, parodymai gali būti gaunami ir naudojami baudžiamajame procese. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje „nors BPK 400 straipsnio 2 dalis nereikalauja, jog psichikos sutrikimus turintis asmuo būtų apklaustas, be to, atsižvelgiant į tokio asmens suvokimo trūkumus, jo parodymai nėra įrodymų šaltinis, tačiau jo paaiškinimai (jeigu tokie įmanomi) gali padėti teismui įvertinti kitus bylos įrodymus ir išsamiau išsiaiškinti įrodinėjimo dalyką sudarančias bylos aplinkybes.[884]“ O paties asmens dalyvavimas yra reikalingas ir tam, kad teisėjas bent trumpai vizualiai jį pamatytų ir geriau apklaustų tam, kad susidarytų asmeninę nuomonę apie tokio asmens protinius gebėjimus.[885]

Asmenų, kurių parodymų kokybe abejojama dėl jų amžiaus, parodymų patikimumo vertinimas. Įvertinus tai, kad BPK nenustato asmens, duodančio parodymus, amžiaus cenzo (nei minimalaus, nei maksimalaus), pripažintina, kad į klausimą, nuo kelerių metų vaikas ir iki kelerių metų suaugusysis laikytini patikimais įrodymų šaltiniais, turi atsakyti teisės taikytojas – teismas.

Europos Komisija yra pažymėjusi: „Vaikai savaime yra laikomi pažeidžiamais – dėl jauno amžiaus, nesibaigusio fizinio ar psichologinio vystymosi ir emocinio

879 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22, p. 320–321.

880 Jolanta Zajančkauskienė, „Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir teismų praktikoje, *supra* note 26, p. 444., taip pat Peter Verbeke, Gert Vermeulen, Tom Vander Beken, Michaël Meysman. „Protecting the Fair Trial Rights of Mentally Disordered Defendants in Criminal Proceedings: Exploring the Need for Further EU Action,“ *International Journal of Law and Psychiatry*, nr. 41 (2015): 67–75.

881 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *op. cit.*, p. 361.

882 Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, Accessible and sustainable criminal justice: the right of an incapacited accused person to be present at a court hearing. P.313.

883 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *op. cit.*; Jolanta Zajančkauskienė, *op. cit.*

884 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-976/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-222/2020.

885 *Shtukaturov v. Russia*, no. 44009/05, § 72, ECHR, 2008.

nebrandumo“.[886] Natūralu, juk būtent amžius visų pirma ir lemia asmens psichinę ir fiziologinę brandą. Kaip pažymima doktrinoje, amžiaus, skiriančio vaiką nuo suaugusiojo, nustatymo būtinumą lemia vaiko ne tik fizinės, bet ir psichologinės brandos stoka, taip pat poreikis apsaugoti nepilnametį nuo žalingo aplinkos poveikio.[887] Vaiko kaip baudžiamojo proceso dalyvio pažeidžiamumas yra neginčijamas nei teisės aktuose, nei doktrinoje, nei teismų praktikoje.[888]

Atsižvelgdami į tai, baudžiamojo proceso dalyviai neretai ginčija, jog būtent dėl jauno amžiaus asmenys galėjo apsirikti dėl veikos ar tam tikrų aplinkybių, o jų parodymų įrodomoji vertė mažesnė, net niekinė. Nurodoma, kad vaikas dėl savo amžiaus ir proceso metu patiriamo streso, kuris sąlygoja sunkesnį „informacijos prieinamumą“, gali negebėti perteikti informacijos, kurią jis suvokė ir kuri reikalinga teisingai išnagrinėti bylą. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, jog „*prireikus liudytoju gali būti ir mažamečiai vaikai [...], jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus*“.[889] Teismų praktikoje jau seniai laikomasi pozicijos, jog vien asmens jaunas amžius negali būti aplinkybe, lemiančia parodymų nepripažinimą įrodymais: „*vien tai, kad nukentėjusioji yra mažametė, negali būti aplinkybė, dėl kurios tie parodymai nebūtų pripažįstami įrodymais BPK 20 straipsnio prasme*“.[890] Vis tik būtina žinoti, jog vaikai dėl savo brandos gali negebėti suprasti tam tikrų nusikalstamos veikos elementų, nors ir teisingai nupasakoti įvykių eigą, tačiau interpretuoti savaip. Mat iki tam tikro amžiaus vaikai atkreipia dėmesį į bendrus dalykus, neakcentuoja įvykio savitumo.[891] Taip pat vaikai ne visada kalba artikuliuotai, be klaidų, todėl suaugusiajam gali būti keblu suprasti, atsiranda erdvės

---

886 Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions Marring progress on the European Union Agenda on Procedural safeguards for Suspects or Accused persons – Strengthening the Foundation of the European Area of Criminal Justice, COM/2013/0820.

887 Geraldine Van Bueren, *International Law on the Rights of the Child*. (Dordrecht, 1995), 36–39.

888 Trey Hill, "Victim Impact Statements: A Modified Perspective." *Law & Psychology Review*. nr. 29 (2005): 211-221; A. Yates, "Should Young Children Testify in Cases of Sexual Abuse?" *American Journal of Psychiatry*, nr. 144(4) (1987): 476–480; Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22.; Jodi A. Quas and Bradley D. McAuliff, "Accommodating Child Witnesses in the Criminal Justice System: Implications for Death Penalty Cases." Iš: *Mental Disorder and Criminal Law. Responsibility, Punishment and Competence*, Robert Schopp, Richard L. Wiener, Brian H. Bornstein et al. (New York: Springer, 2009), 79–103; Gintautas Valickas et al., „Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką.“ *Socialinių mokslų studijos*, nr. 4(4) (2012): 1645–1663; M. Page ir G. M. Precey, "Child Protection Concerns when Questioning Children." Iš: *Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice.* H. L. Westcott, M. D. Graham ir H. C. Bull, (Great Britain: John Wiley & Sons, 2002), 37–49; ir kt.

889 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.

890 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013.

891 Ilona Čėsnienė, „Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai.“ *Jurisprudencija*, nr. 41(33) (2003): 108.

papildomai interpretacijai. Neprisiminęs tam tikros informacijos, tačiau nenorėdamas to atskleisti, nepilnametis linkęs papildyti savaip parodymus (fantazuoti ar pameluoti), fantazijos grėsmė iškyla ir tuomet, kai vaikas dėl savo amžiaus negeba atskirti realybės nuo fantazijos. Nepilnamečiai dažnai nesuvokia savo procesinių pareigų ir nesugeba jų įvykdyti, todėl siekdami, tarkim, apsaugoti savo reputaciją, gali nutylėti tam tikrus elementus, pavyzdžiui, kurstymą elgtis nusikalstamai.[892], o tam tikrų kategorijų bylose (ypač seksualinio pobūdžio, šeiminio smurto) iškyla ir ambivalentiško elgesio (jausmų) grėsmė[893], pavyzdžiui vaikas myli savo tėvus, bet kartu pradeda jų nekęsti dėl jo atžvilgiu netinkamo jų elgesio.

Taigi galima teigti, jog „kaip liudytojas gali būti šaukiamas bet kokio amžiaus vaikas, jei, be BPK 78 straipsnyje išdėstytų sąlygų, jis pagal savo socialinę, psichinę, emocinę ir fizinę brandą geba ne tik tinkamai suvokti baudžiamajai bylai reikšmingą informaciją, ją įsisąmoninti (įsiminti), bet ir kuo tiksliau ją atgamint".[894]

Asmens senyvas amžius, pats savaime, taip pat nėra priežastis, dėl kurios asmuo negalėtų tinkamai įgyvendinti pareigos duoti parodymus. Tačiau reikia nepamiršti, jog šie asmenys gali turėti tam tikrų fizinių, psichologinių ar intelektinių trūkumų, nulemtų būtent senėjimo proceso: atsiranda suvokimo sutrikimų, silpnėja rega, klausa, neretai atsiranda judėjimo sutrikimų bei įgūdžių degradacijos.[895] Žmogui senstant silpsta jėgos, mažėja fizinis ir protinis darbingumas, atsiranda įvairių ligų.[896] Todėl, kaip ir mažamečių atveju, būtina atidžiai įvertinti vyresnio amžiaus asmenų gebėjimą/galėjimą suvokti ir perteikti patikimą informaciją.

Kita grupė liudytojų, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, yra asmenys, kurių parodymu patikimumu gali būti abejojama, atsižvelgiant būtent į jų procesinį statusą bei dėl to turimas papildomas garantijas. Šiai liudytojų, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, grupei priskirtini asmenys, kuriems taikomas anonimiškumas, ir bendrakaltinamieji, įskaitant asmenis, atleistus nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39[1] straipsnį[897].

Asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų patikimo vertinmas. Anonimiškumo reglamentavimui yra skiriamas išskirtinis dėmesys: BPK yra atskiras tam skirtas skirsnis, taigi asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, procesinis

---

892 *Ibid.*

893 Kauno apygardos teismo 2023 vasario 9d. nutartis 1-43-926/2023; Kauno apygardos teismo 2018 kovo 16d. nutartis 1A-224-397/2018.

894 Dovilė Murauskienė, *Parens patriae doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai*, *supra* note 25, p. 163.

895 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22, p. 325.

896 Antanas Jurgelėnas et al., „Pagyvenusių žmonių sergamumas ir sveikatos kokybės poreikis." *Sveikatos mokslai*, nr. 7 (2010): 25–28.

897 BK 39[2] straipsnio problematika, nesant suformuotos vieningos, o būtent LAT, praktikos darbe analizuojama nebus. Tačiau manytina, jog vertinant tokius duomenis būtų taikoma analogija su bendrakaltinamųjų, įskaitant BK 39[1] straipsnio pagrindu, gautais duomenimis.

statusas reglamentuojamas išsamiau[898], lyginant su kitais informacijos šaltiniais. Iš baudžiamojo proceso dalyvių tik du gali naudotis šia teise, t. y. nukentėjusysis ir liudytojas. Dėl anksčiau minėto nukentėjusiojo materialaus intereso byloje keliamas klausimas, ar apskritai šis asmuo gali būti priskiriamas prie tų, kuriems taikomas anonimiškumas? Kita vertus, darydami šią prielaidą tarsi preziumuotume asmens norą veikti neteisėtai. Doktrinoje pažymima, jog nukentėjusysis turi moralinio pasitenkinimo siekį, kuris nebūtinai pasiekiamas būtent neteisėtais būdais (pavyzdžiui, meluojant).[899]

Kitas baudžiamojo proceso dalyvis, turintis teisę į anonimiškumą, yra liudytojas. Europos Tarybos rekomendacijose dėl poveikio liudytojams ir teisės į gynybą aiškinamajame memorandume nurodoma, jog liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas: a) gali būti nepatikimas dėl subjektyvių priežasčių, susijusių su asmenine istorija, b) praeityje galėjo turėti su kaltinamuoju byloje neatskleistų santykių, lėmusių išankstinį nusistatymą, c) gali rengti sąmokslą prieš kaltinamąjį.[900]

Tačiau, svarbu nepamiršti, jog anonimiškumas šiems asmenims nėra taikomas savitiksliai, jo taikymas paremtas realios[901] grėsmės pavojumi nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, taip pat tarnybos, verslo ar kitiems teisėtiems interesams. Tokios pozicijos laikosi ir teismų praktika: „*liudytojams anonimiškumas kaip tik ir suteikiamas tam, kad kaltininkas negalėtų daryti poveikio liudytojui ir nebendrautų su juo akivaizdžiai.*"[902] Taigi taip siekiama jiems sudaryti galimybę įgyvendinti savo pareigą – duoti teisingus parodymus. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog anonimiškumas baudžiamajame procese taikomas asmenims, galintiems duoti parodymus tik apie tam tikrą nusikaltimų grupę, kuri rodo didesnį pavojingumą ir, natūralu, didesnį jį įvykdžiusio asmens pavojingumą. Doktrinoje pažymima, jog anonimiškumo teisės įgyvendinimo tikslas yra užtikrinti saugią liudytojo padėtį procese, kas sudarytų prielaidas šio subjekto parodymų patikimumui, yra būtina sąlyga norint išvengti neteisingo nepagrįsto asmens nuteisimo.[903] Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į kitą anonimiškumo taikymo pusę – kaltinamojo teisės į gynybą suvaržymą. Vienas iš sąžiningo proceso garantų, t. y. teisė į gynybą, asmens duomenų įslaptinimo atveju, t. y. taikant anonimiškumą, ribojama ir tam tikrais atvejais gali būti net pažeista. Asmens duomenų apsaugos įstatyme įtvirtinta, jog asmens duomenys – tai bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu – duomenų subjektu, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis kaip asmens kodas, vienas arba keli asmeniui būdingi fizinio, fiziologinio, psichologinio, ekonominio, kultūrinio

898 Gintaras Goda, *supra* note 146, p. 36–39.

899 Jan Schulz, *Beiträge zur Nebenklage* (Berlin: Duncker & Humblot, 1882), 23.

900 Explanatory Memorandum. Recommendation No.R (97) 13 on Intimidation of witnesses and Rights of the defense (Council Of Europe).

901 Grėsmė turi egzistuoti objektyviai, o ne būti subjektyvi, niekuo neparemta baimė.

902 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-413/2004.

903 Raimundas Jurka, *supra* note 855, p. 173.

ar socialinio pobūdžio požymiai.[904] Taigi neturėdamas galimybės nei susipažinti, nei užduoti klausimų, kurie atskleistų šiuos duomenis, kaltinamasis praranda galimybę tam tikra apimtimi patikrinti liudytojo parodymus, atskleisti šių parodymų prieštaringumą, neišsamumą ar net asmens šališkumą. Byloje esant anoniminiam liudytojui kaltinamasis paprastai praranda galimybę tiesiogiai užduoti klausimus tokiam liudytojui ir taip realizuoti savo poreikį kvestionuoti duotų parodymų patikimumą, tikrumą, formuoti savo gynybinę poziciją.[905] Dėl šios priežasties tokių liudytojų parodymų patikimumo vertinimas įgyja ypatingą reikšmę.

Taigi, įslaptinto liudytojo ar nukentėjusiojo institutas baudžiamajame procese yra galimas tik kaip išimtinė priemonė, o baudžiamasis procesas turi numatyti patikrinimo procedūrą, leidžiančią atkurti pusiausvyrą tarp baudžiamosios justicijos interesų ir teisės į gynybą.[906]

Bendrakaltinamųjų, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39[1] straipsnį, parodymų patikimumo vertinimas. Bendrakaltininkų padėtis iš esmės skiriasi nuo paprastųjų liudytojų, kurie duoda parodymus prisiekę. Bendrakaltininkai neatsako už melagingų parodymų davimą, jie teturi pilietinę priedermę papasakoti visa, kas jiems yra žinoma, jokie jų teiginiai dėl faktinių aplinkybių tikrumo negali sukelti atsakomybės už melagingus parodymus dėl tyčinio netikrų parodymų davimo. Be to, šie asmenys įprastai yra suinteresuoti bylos baigtimi, jų duodami parodymai tiesiogiai gali lemti bylos baigtį jų atžvilgiu. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog bendrininkai, suvokdami jiems gresiančią bausmę bei galimas su tuo susijusias pasekmes, gali būti suinteresuoti perkelti atsakomybę nuo savęs kitam asmeniui, siekti apkalbėti ar atkeršyti. LAT , remdamasis EŽTT jurisprudencija, pažymi, jog tam, kad būtų laikomasi Konvencijos 6 straipsnio garantijų šiuo aspektu, bendrakaltinamojo prisipažinimas kaltu turėtų būti pripažįstamas įrodymu tik nustatant prisipažinusio asmens, o ne kito kaltinamojo nusikaltimo padarymo faktą, ir teisėjas turėtų aiškiai nurodyti [prisiekusiesiems], jog toks bendrakaltinamojo prisipažinimas savaime neįrodo, kad kitas kaltinamasis dalyvavo darant nusikaltimą.[907]

EŽTT praktikoje pripažįstama, kad parodymų, kuriuos liudytojai duoda mainais už imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo ar kitas privilegijas, panaudojimas yra svarbi priemonė valstybėms kovojant su itin pavojingais, be kita ko organizuotais, nusikaltimais.[908]

---

904 Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. I-1374.

905 Jolanta Zajančkauskienė, „Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė – teisinė samprata ir reikšmė realizuojant teisę į gynybą." Iš: *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai* Petras Ancelis et al., (Vilnius: Industrus, 2009), 265.

906 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta345/content >

907 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

908 *Shiman v. Romania*, no. 12512/07, § 33, ECHR, 2015; *Labita v. Italy*, [GC], no. 26772/95, § 157, ECHR, 2000; *Cornelis v. The Netherlands*, no. 994/03, ECHR, 2004.

Atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės minėtu pagrindu galima ne tik tuomet, kada jis pats kreipiasi ir nurodo apie jam žinomas aplinkybes, bet ir tuomet, kai asmuo prabyla, kada teisėsaugos institucijos jau yra surinkusios asmens kaltumą patvirtinančių duomenų ir galimai tik tuo pagrindu, jog asmuo siekia išvengti gresiančios baudžiamosios atsakomybės. Šiuo atveju valstybė, siekdama konkrečiu atveju svarbesnės vertybės, t. y. kovoti su organizuotu nusikalstamumu, tarsi perka asmens parodymus, mainais už tai suteikdama tam tikrų privilegijų. Asmenys, „parduodami" parodymus, įsipareigoja duoti teisingus parodymus, tačiau šie įsipareigojimai tėra „moralinio" pobūdžio.[909] Šie asmenys taip pat gali jausti spaudimą pasakoti tai, kas paranku kaltinimo pusei, priešingu atveju, jie rizikuoja netekti privilegijų. Čia iškyla grėsmė ir dėl galimo teisėsaugos pareigūnų atliekamo spaudimo apklausų metu, ypač jei apklausą atlieka ne ikiteisminio tyrimo teisėjas. Kita galima grėsmė yra ta, jog, gaudami tam tikrą privilegiją mainais už duodamus parodymus, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės asmenys gali siekti ne tiek padėti, kiek susidoroti su priešinga grupuote.[910]

EŽTT taip pat yra atkreipęs dėmesį į šių asmenų duotų parodymų problematiką, pažymėdamas, jog „parodymų, duotų už imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo ar kitas privilegijas, panaudojimas gali pakenkti baudžiamojo proceso prieš kaltinamąjį teisingumui ir sukelti keblių klausimų ta apimtimi, kiek tie parodymai dėl savo pobūdžio yra atviri manipuliacijoms ir gali būti duodami siekiant gauti mainais pasiūlytus privalumus arba dėl asmeninio kerštо."[911] Taigi negalima sumenkinti kartais nevienareikšmio tokių parodymų pobūdžio ir pavojaus, kad asmuo gali būti apkaltintas ir nuteistas vadovaujantis nepatikrintais parodymais, kurie nebūtinai yra nešališki (objektyvūs). Tačiau tokio pobūdžio parodymų panaudojimo savaime nepakanka, kad procesas taptų neteisingas.[912]

LAT savo jurisprudencijoje taip pat akcentuoja vertinimo ypatumus: „atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės faktas nėra pagrindas tokio asmens parodymus laikyti nepatikimais ar neturinčiais įrodomosios galios. Pagal kasacinio teismo plenarinės sesijos išaiškinimą šiuo atveju egzistavusi baudžiamosios atsakomybės pritaikymo grėsmė savaime nepagrindžia išvados, kad tokių liudytojų parodymai negali būti objektyvūs, kad teisėsaugos pareigūnai tokioje situacijoje paprastai gali išgauti neteisingus parodymus."[913] Nepaisant to, jog šie asmenys apklausiami pagal bendrąsias liu-

---

909 Aurelijus Gutauskas, „Asmenų, susijusių su oraganizuotomis nusikalstamomis grupuotėmis, atleidio nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumai." *Jurisprudencija*, nr. 60(52) (2004), 56.

910 *Ibid,* p. 54.

911 *Vladislav Antanasov v. Bulgaria*, no. 20309/02, ECHR, 2009; *Cornelis v. The Netherlands*, no. 994/03, ECHR, 2004.

912 (ten pat; *Lorsé v. The Netherlands*, no. 44484/98, ECHR, 2004 ir *Verhoek v. The Netherlands*, no. 54445/00, ECHR, 2004).

913 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-65-648/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012).

dytojų apklausos taisykles, reikia nepamiršti, jog duodami parodymus apie nusikalstamą veiką jie, tikėtina, neišvengiamai duos parodymus, tam tikra apimtimi susijusius ir su savo nusikalstamais veiksmais.

Taigi aptartų duomenų šaltinių grupių specifika, susijusi su šaltinio asmeninėmis savybėmis ar jo procesiniu statusu, lemia jų skirtumą nuo idealiųjų liudytojų. Dėl šios priežasties jų parodymų vertinimas teismų praktikoje laikomas reikalaujančiu atidesnio (griežtesnio) patikrinimo, įskaitant ir papildomų procesinių procedūrų (garantijų).

3.1.2 Procedūros, padedančios užtikrinti asmenų parodymų patikimumą

Įvertinus duomenų šaltinio kokybę, kitas etapas vertinant liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio ar griežtesnio vertinimo, parodymus susijęs su tam tikrų procedūrų, padedančių sustiprinti duomenų patikimumą, įgyvendinimu. LAT yra pažymėjęs, kad vertindamas parodymus teismas turi laikytis Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų taisyklių bei įsitikinti, ar jie yra patikimi, taip pat, jog parodymų patikimumas yra būtina sąlyga, kad asmuo nebūtų neteisingai ar nepagrįstai nuteistas.[914] Baudžiamojo proceso teisingumas vertinamas svarstant šį procesą kaip visumą, atsižvelgiant į gynybos teises, taip pat į visuomenės bei nukentėjusiųjų interesą, kad nusikalstamos veikos kaltininkai būtų tinkamai persekiojami, ir, esant būtinybei, į liudytojų teises.[915] Esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektas yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme rungtyniškumas ir šalių lygybė tarp kaltinimo ir gynybos.[916]

Kai baigiamasis teismo aktas grindžiamas liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo, parodymais, o ypač tais atvejais, kai tie parodymai yra lemiami arba vieninteliai[917], neretai iškyla problema, tam tikra prasme kolizija, tarp priešingų procesinių interesų: kad nebūtų pažeista kaltinamojo teisė į gynybą, tačiau kartu būtų apsaugotas duomenų šaltinis (liudytojas) ir jo teikiama informacija būtų patikima. Nors vienos procedūrų sistemos, užtikrinančios tokių parodymų patikimumą, tinkančios visiems aptartiems šaltiniams, sukūrimas yra neįmanomas, tačiau tikslinga aptarti tam tikras tarptautiniuose, nacionaliniuose teisės aktuose bei teismų praktikoje įtvirtintas procedūras, kurios padeda sustiprinti liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio ir griežtesnio vertinimo, parodymų

914 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“, *Teismų praktika*, nr. 19 (2003).

915 *Schatschaschwili v. Germany*, no. 9154/10, ECHR, 2015.

916 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

917 *Ellis, Simms and Martin v. The United Kingdom*, no. 46099/06, 46699/06, ECHR, 2012; *Pesukic v. Switzerland*, no. 25088/07, ECHR, 2012; *Papadakis v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 50254/07, ECHR, 2013; *Dončev and Burgov v. former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 30265/09, ECHR, 2014; *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, no. 26766/05 and 22228/06, ECHR, 2011; *Schatschaschwili v. Germany*, no. 9154/10, ECHR, 2015.

patikimumą, kartu nepažeidžiant kaltinamojo teisės į gynybą.

Toliau analizuojamos tokios duomenų patikimumą užtikrinančios procedūros kaip: Pirma. Specialios apklausos taisyklės, savo ruožtu: techninių priemonių naudojimas fiksuojant parodymus, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas, tam tikrų baudžiamojo proceso subjektų (konkrečiu atveju – ikiteisminio tyrimo teisėjo bei eksperto, specialisto ir psichologo) dalyvavimas jų apklausų metu. Ir antra, gynybos teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, įskaitant kompensacinius veiksnius nesuteikus tokios teisės.

Kaip vieną iš procedūrų (pirma), padedančią stiprinti parodymų patikimumą, galima išskirti **specialias** tokių asmenų **apklausos taisykles.** Atsižvelgiant į jos specifiką taikomos tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo dėl asmeninių savybių, tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo dėl jų procesinės padėties.

Visų pirma, pabrėžtina, kad visi liudytojai turi būti apklausti teisme (BPK 242 straipsnis). Asmenų parodymai įrodymais pripažįstami tada, kai jie nepažeidžiant įstatyme nustatytos tvarkos yra duoti pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo posėdyje arba ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Byloje esantiems duomenims patikrinti taip pat gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo metu pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai, taip pat perklausomi ir peržiūrimi tokių apklausų garso ir vaizdo įrašai. Nors šie parodymai savarankiškos įrodomosios reikšmės neturi, tačiau jie gali būti reikšmingi tikrinant ir įvertinant kitus byloje teismo ištirtus duomenis [918] (vis tik manytina, kad, kaip jau buvo minėta 2.1.1 skyriuje, greičiausiai atsižvelgiant į euristines grėsmes tik patikrinimo tikslas pasiektas nebus). Teismui pateikus ne tik apklausos protokolą, tačiau ir apklausos įrašą, sudaroma galimybė vertinti, ar asmuo davė parodymus be neleistinos įtakos, o kaltinamajam galimybė ginčyti liudytojo, kuris neapklaustas teisme, parodymų patikimumą.

Taigi pirmoji priemonė, kurią galima taikyti bet kokios apklausos metu, tačiau pabrėžiama kaip specifinė, užtikrinant būtent pažeidžiamų liudytojų parodymų patikimumą, yra techninių priemonių naudojimas apklausos metu. BPK 179 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad atliekant tyrimo veiksmus, [...] gali būti fotografuojama, filmuojama, daromas garso ir vaizdo įrašas, BPK 260 straipsnyje reglamentuotas garso ir vaizdo įrašymo priemonių naudojimas teisminio nagrinėjimo metu, kitose BPK straipsniuose šios nuostatos detalizuojamos atsižvelgiant į apklausiamojo asmens asmenines savybes ir (ar) procesinį statusą.

Apklausiant nepilnametį yra rekomenduojamas vaizdo ir garso įrašų darymas, o esant nepilnamečių interesų grėsmei vaizdo ir garso įrašų darymas net ir privalomas, pavyzdžiui, BPK 186 straipsnio 4 dalis, BPK 280 straipsnis 3 dalis. Vaikų apklausos filmavimo būtinumas pabrėžiamas EŽTT praktikoje pažymint, jog „*raštu išdėstyti vaiko parodymai negali būti pripažįstami autentiškais vaiko parodymais, nes rašytiniuose*

---

918 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.

parodymuose neatsispindi vaiko elgesys ir emocijos apklausos metu".[919] O tai, kad „*nacionaliniai teismai kruopščiai išnagrinėjo vaikų parodymus ir suteikė pareiškėjui galimybę juos ginčyti, vargu ar tai gali pakeisti tiesioginį parodymus duodančio liudytojo stebėjimą.*"[920] Kartu pažymima, jog vaizdo ir garso įrašų darymas vaiko apklausos metu sudaro galimybę įsitikinti atliktos apklausos teisėtumu ir parodymų teisingumu. Vaikų parodymų fiksavimas rekomenduotinas, kai apklausiami mažamečiai, taip pat seksualinių ar smurtinių nusikaltimų aukos (liudytojai) ir kitais atvejais kai informacija yra perduodamas ne tik verbaliniu būdu: pavyzdžiui, naudojant anatomines lėles, piešiant, taip pat siekiant užfiksuoti kūno kalbą.[921] Svarbu pažymėti tai, kad šiuo atveju techninių priemonių naudojimas ne tik padeda išvengti pakartotinio, bet, pavyzdžiui, anonimiškumo taikymo atveju sudaro prielaidas apsaugoti vaiką nuo žalingo baudžiamojo poveikio, išvengiant tiesioginio kontakto su kaltininku[922], taip pat padidina teismų pasitikėjimą apklausomis, atliktomis ikiteisminio tyrimo metu bei padeda išvengti interpretacinio iškraipymo.[923] Ši priemonė gali padėti įgyvendinti ir kitą vaikų parodymų patikimumui bei saugumui skirtą garantiją – apklausų skaičiaus ribojimą. Tai yra vienas iš nepilnamečių apklausos specifiškumo požymių: BPK yra numatytas rekomenduojamas apklausų skaičius, t. y. paprastai vaikas turėtų būti apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą (BPK 186 straipsnio 2 dalis).

Bendravykdytojai ir asmenys, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39[1] straipsnį, apklausiami pagal bendrąsias liudytojų apklausos taisykles. Vienintelė išimtis ta, jog apklausiant bendravykdytoją dėl tos pačios veikos, už kurią jis nuteistas ar teisiamas, šis asmuo neprisiekia. Taigi apklausiant šiuos asmenis ikiteisminio tyrimo metu taip pat rekomenduotina taikyti garso ir vaizdo įrašymo techniką. Ši rekomendacija išplaukia iš teismų praktikos analizės, atsižvelgiant į tai, jog pasitaiko atvejų, bylai pasiekus teisminį nagrinėjimą, bendrakaltinamojo ar asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39[1] straipsnį, buvimo vieta tampa nebežinoma arba asmuo nusprendžia pasinaudoti savo teise neduoti parodymų. Tuomet nebelieka galimybių šį asmenį tiesiogiai apklausti teisme, belieka jo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu, perskaityti teisme.

Asmenų, kuriems vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, apklausa atskirai nėra aprašyta ir tai doktrinoje vertinama kaip teisinio reguliavimo

---

919 *Kovac v. Croatia*, no. 503/05, ECHR, 2007.

920 *Bocos-Cuesto v. The Netherlands*, no. 54789/00, ECHR, 2005.

921 Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, Credibility of testimonies of vulnerable participants in a legal process: the Lithuanian case." Iš: *10 gadi Eiropas Savienībā – sasniegumi, problēmas un nākotnes ieceres: XV starptautiskā zinātniskā konference: Biznesa augstskolas Turība konferenču rakstu krājums = 10 Years in the European Union – achievements, problems and expectations: XV international scientific conference: proceedings of the conference of Turiba University: Rīga 2014. gada 29. maijs*. (Rīga: Biznesa augstskolas Turība, 2014), 34–51.

922 Dovilė Murauskienė, „Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos,", *supra* note 25, p. 386.

923 Linas Belevičius, „Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti." *Jurisprudencija*, nr. 59(51) (2004): 82–84.

spraga.[924] Tačiau Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. rekomendacijų dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose 14 punkte, yra pažymėta, kad pažeidžiami asmenys ne visada gali suprasti policijos užduodamus klausimus, todėl siekiant išvengti apklausos nuginčijimo, turėtų būti daromas apklausos garso ir vaizdo įrašas.[925] Ši nuostata taikytina ne vien apklausiant asmenis su psichiniais, bet ir su fiziniais trūkumais bei vyresnio amžiaus asmenis.

Kita priemonė, taikytina tiek liudytojų saugumui, tiek jų parodymų patikimumui užtikrinti, yra akustinių ir vizualinių kliūčių sudarymas, kurios leidžia gynybai (kaltinamajam) tiesiogiai stebėti procedūrą arba pažeidžiamam liudytojui tiesiogiai stebėti kaltinamąjį.

Anonimiškumo taikymo atveju pažymėtina, kad Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacijoje Nr. (97) 13 valstybėms narėms dėl poveikio liudytojams ir teisės į gynybą atkreiptas dėmesys į tai, kad, gerbiant teisę į gynybą, liudytojai turi turėti galimybę liudyti taikant kitus metodus, leidžiančius išvengti bet kokios poveikio rizikos, atsiradusios dėl tiesioginio ryšio su kaltinamuoju.[926] Todėl BPK 203 straipsnyje ir BPK 282 straipsnyje numatyta, jog liudytojas ar nukentėjusysis, kuriam taikomas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo metu arba neviešame teismo posėdyje apklausiamas sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems proceso dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę. O tuo atveju, kai dėl galimos grėsmės nusprendžiama leisti liudytojui dalyvauti teismo posėdyje, kaltinamasis gali prašyti, kad liudytojas būtų apklausiamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis sudarius akustines ir vizualines kliūtis.

Ši priemonė taip pat rekomenduojama apklausiant vaikus[927], užtikrinant, kad jie nepatirtų poveikio dėl tiesioginio ryšio su kaltinamuoju.

Dar vienas apklausos procedūros aspektas susijęs su subjektu, atliekančiu apklausą arba padedančiu ją atlikti. EŽTT laikosi pozicijos, jog apklausa, atliekama dalyvaujant ikiteisminio tyrimo teisėjui, stiprina parodymų patikimumą, padeda išvengti papildomų abejonių dėl asmeniui daryto poveikio, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali būti laikomas šališku bei tam tikrais atvejais turintis didesnius diskrecinius įgaliojimus.[928] Taip pat svarbu nepamiršti, jog būtent ikiteisminio tyrimo teisėjas yra

---

924 Jolanta Zajančkauskienė, „Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo aspektai." *Jurisprudencija*, nr. 10(88) (2006): 79–85.

925 European Commission Recommendation, 27 November 2013, (2013/C 378/02), [interaktyvus]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013H1224(02)>.

926 Council of Europe Committee of Ministers. Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defense. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.

927 Plačiau apie tai Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo apklausos reglamentavimo modeliai." *LCC Liberal Atrs Studies,* nr. 6 (2015); "Whose justice? Global Perspective in Dialogue." (Klaipėda: LCC Internacional University, 2013), 79–90**;** Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo teisė į teisingą baudžiamąjį procesą." Iš: *Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai*. Autorių kolektyvas, (Vilnius, 2014).

928 *Przydzial v. Poland*, no. 15487/08, ECHR, 2016; *Melnikov v. Russia*, no. 23610/03, ECHR, 2010; *Van Mechelen and others v. The Netherlands*, no. 21427/93, 21363/93, ECHR, 1997.

laikomas asmens teisių garantu ikiteisminiame tyrime. EŽTT savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, jog „ *kaip svarbi garantija užtikrinant liudytojo parodymų patikimumą nurodoma ir tai, kad jie buvo duoti nepriklausomam teismo pareigūnui – ikiteisminio tyrimo teisėjui.*“[929] LAT taip pat laikosi pozicijos, kad „*galimybių apklausti liudytoją su ikiteisminio tyrimo teisėju įtvirtinimas BPK nukreiptas parodymų patikimumui užtikrinti, taigi apsaugo įtariamąjį ir kaltinamąjį nuo galimų teisėsaugos pareigūnų piktnaudžiavimų ikiteisminio tyrimo metu. Todėl faktas, kad liudytojas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo sustiprina, bet nesumažina duotų parodymų patikimumo*.“[930] Kitas svarbus aspektas yra tas, jog apklausos pas ikiteisminio tyrimų teisėją metu iš esmės laikomasi teisminio nagrinėjimo principų, kurie prisideda prie parodymų patikimo stiprinimo.

Dar vienas baudžiamojo proceso dalyvis, kurio dalyvavimas stiprina duomenų patikimumą – ekspertas/specialistas/psichologas. Pasitelkus asmenis, turinčius specialių žinių, siekiama ne vien padėti teisėsaugos pareigūnams ir teismui tinkamai apklausti asmenis, kurie dėl asmeninių savybių gali būti pažeidžiami[931], tačiau ir įvertinti asmens intelektualines, psichologines ir valios savybes, nuo kurių priklauso gebėjimas suvokti ir perteikti informaciją, tam tikrais atvejais ir asmens galėjimą būti informacijos šaltiniu.[932] Jie atlieka įvairius vertinimus pagal numatytas metodikas, taip pat sudaro palankias sąlygas apklausai, užmezga kontaktą su asmeniu, atlieka kitus svarbius parengiamuosius darbus, kurie leidžia tikėtis geresnio rezultato.[933] O kaip yra pažymėjęs savo jurisprudencijoje LAT: „psichologas ne tik dalyvauja atliekant tyrimo veiksmą – apklausą, bet ir padeda ją atlikti, taip užtikrindamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui galimybę gauti tyrimui ar bylos nagrinėjimui reikšmingų duomenų, o nepilnamečiui – pasinaudoti procesinėmis teisėmis ir garantijomis, visų pirma, būti apsaugotam nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio. [...] jo funkciją sudaro pagalba apklausiant nepilnametį ar specialių apsaugos poreikių turintį nukentėjusįjį, siekiant baudžiamojo proceso normų aiškumo ir nedviprasmiškumo.“[934]

Ir kita procesinė garantija (antra), padedanti stiprinti parodymų patikimumą, tai gynybos **teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams** (taikoma tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo dėl

929 *Przydział v. Poland*, no. 15487/08, § 56, 2016.

930 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009.

931 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131/2014 m.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013 m.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2013 m. ir kt.

932 Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, “Credibility of testimonies of vulnerable participants in a legal process: the Lithuanian case”. *supra* note 921, p.34–51.

933 Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese,“, *supra* note 22, p. 177.

934 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-1073/2021.

asmeninių savybių, tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo dėl jų procesinės padėties). EŽTT pažymi, jog būtent galimybė ginčyti (angl. *confront*) liudytojo parodymus yra būtina sąžiningo proceso sąlyga.[935] Kaip jau buvo minėta ankstesniame poskyryje, pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką prieš nuteisiant kaltinamąjį visi jį kaltinantys įrodymai paprastai turi būti jam dalyvaujant pateikti viešame teismo posėdyje, siekiant užtikrinti rungtynišką bylos svarstymą.[936] Šio principo išimtys yra galimos, tačiau jos turi nepažeisti gynybos teisių, kurios paprastai reikalauja, kad kaltinamajam būtų suteikta pakankama ir tinkama (adekvati) galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėlesnėje proceso stadijoje.[937] Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtinta kaltinamojo teisė pačiam apklausti kaltinimo liudytojus ar turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams.[938] Tokios praktikos laikosi ir LAT.[939]

Kaip jau buvo minėta, liudytojai turi turėti galimybę liudyti taikant kitus metodus, leidžiančius išvengti bet kokios poveikio rizikos, atsiradusios dėl tiesioginio ryšio su kaltinamuoju, todėl gynyba turi turėti galimybę ginčyti poreikį įslaptinti liudytojo duomenis, jo patikimumą ir jo parodymų kilmę.[940] Nepilnamečių asmenų atžvilgiu EŽTT ne vienoje byloje konstatavo, jog nesuteikus kaltinamajam galimybės apklausti vaiką (siekiant išvengti vaiko baimės duoti parodymus kaltinamojo akivaizdoje), nėra pažeidžiama jo teisė į teisingą teismą, jeigu yra „pakankama ir tinkama (adekvati) galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėliau procese."[941] LAT savo jurisprudencijoje taip pat pripažįsta, jog „baudžiamojoje byloje dėl seksualinės prievartos ne tik gali, bet ir turi būti imamasi tam tikrų priemonių siekiant apsaugoti nukentėjusįjį su sąlyga, kad tokios priemonės gali būti suderintos su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu. Nors tokio pobūdžio bylose dažnai vienintelis ar lemiamas įrodymas kaltinamajam nuteisti yra nukentėjusiojo parodymai, jų atitiktį tikrovei ir patikimumą gynyba gali kvestionuoti pateikdami jam klausimų teismo posėdžio metu.[942] Tuo tarpu, siekiant įgyvendinti BPK 186 straipsnyje nustatytus jaunesnių kaip 18 metų

---

935 *Tarău v. Romania*, no. 3584/02, ECHR, 2009; *Graviano v. Italy*, no. 10075/02, ECHR, 2005.

936 David Harris ir Michael O'Boyle, *supra* note 821, p. 483–489.

937 *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, no. 26766/05 and 22228/06, ECHR, 2011.

938 *Schatschaschwili v. Germany*, no. 9154/10, ECHR, 2015.

939 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976-2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-788/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015 ir etc.

940 Council of Europe Committee of Ministers. *supra* note 73.

941 *Hümmer v. Germany*, no. 26171/07, ECHR, 2012; *Luca v. Italy*, no. 43870/04, ECHR, 2013; *Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 47023/99, ECHR, 2002.

942 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013.

nukentėjusiųjų apklausos reikalavimus (būtent dėl jų apsaugos nuo pernelyg didelio žalingo baudžiamojo proceso poveikio) ir išvengti galimo teisės į gynybą pažeidimo, svarbu kaltinamajam (jo gynėjui) suteikti galimybę užduoti klausimus nukentėjusiajam (liudytojui) dar ikiteisminio tyrimo metu."[943]

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad apklausa nėra tapatinama su faktiniu asmens buvimu apklausos metu, Konvencija taip pat neužkerta kelio įtariamojo/kaltinamojo tapatinimui su jo gynėju.[944] Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp dviejų vertybių asmens, duodančio parodymus, apsaugos ir kaltinamojo teisės į gynybą BPK, be jau aptartų, taip pat turime įtvirtintas tam tikras garantijas, pavyzdžiui, galimybė per teisėją pateikti klausimus, kuriuos gynyba nori užduoti liudytojui (BPK 280 straipsnis, BPK 282 straipsnis).

Kol kas nevisiškai aiškaus turinio, tačiau labai svarbi EŽTT jurisprudencijoje pradėta formuoti kompensacinė priemonė, gynybai neturint galimybės proceso metu užduoti klausimų kaltinimo liudytojams, yra papildomų procesinių garantijų buvimas, leidžiantis grįsti asmenų parodymais, kurie yra lemiami ar vieninteliai, teismo baigiamąjį aktą, taip pat ir apkaltinamąjį nuosprendį.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta teismo teisė ir pareiga vertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, kuris susiformuoja jam pačiam kruopščiai išnagrinėjus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją.[945] Teismo negebėjimas tinkamai ištirti duomenų šaltinio duodamų parodymų EŽTT praktikoje gali būti vertintinas kaip Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas.[946]

BPK įtvirtinti imperatyvūs reikalavimai teismo baigiamojo akto motyvavimui ir jo pagrindimui: BPK 301 straipsnio 1 dalis įpareigoja teismo nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje, BPK 301 straipsnio 2 dalis draudžia apkaltinamąjį nuosprendį pagrįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Pažymėtina, kad pastaroji nuostata BPK buvo įtvirtinta atsižvelgiant į tuometę EŽTT praktiką, kategoriškai draudžiančią nuosprendį grįsti išimtinai anoniminių liudytojų parodymais, kai gynyba negalėjo jiems užduoti klausimų (pavyzdžiui, bylos Birutis prieš Lietuvą, Janutėnas prieš Lietuvą[947]). Tačiau EŽTT pastaruoju metu formuoja ne tokią griežtą praktiką, nurodydamas, į ką turi būti kreipiamas dėmesys grindžiant liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo, parodymais teismo sprendimą, taip keldamas abejonių dėl tokio griežto BPK 301 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto imperatyvo

---

943 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-177-628/2021, taip pat Nr. 2K-494-677/2015, 2K-539-976/2015, 2K-24-1073/2021.

944 *Kamasinski v. Austria*, no. 9783/82, ECHR, 1989.

945 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

946 *Dorokhov v. Russia*, no. 66802/01, ECHR, 2008; *Boris Popov v. Russia*, no. 23284/04, ECHR, 2011; *Bricmont v. Belgium*, no. 10857/84, ECHR, 1989.

947 *Birutis and Other v. Lithuania*, no. 47698/99, ECHR, 2002; *Birutis, Byla and Janutenas v. Lithuania*, no. 47698/99, 48115/99, ECHR, 2000.

(pavyzdžiui, bylos Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę Karalystę, Schatschaschwili prieš Vokietiją[948]). Tai atsispindi ir LAT praktikoje: „Vertinant naujesnę EŽTT praktiką bylose dėl anoniminių liudytojų matyti, kad nors ir nebelieka griežto draudimo grįsti apkaltinamąjį nuosprendį vien tik arba lemiamai anoniminių liudytojų parodymais, tačiau tokiu atveju turi būti pakankamų kompensavimo veiksnių (procesinių garantijų), leidžiančių teisingai ir tinkamai įvertinti šių parodymų patikimumą.“[949]

Kaip yra pažymėjęs EŽTT, garantijų užtikrinant bylos nagrinėjimo teisingumą apimtis priklauso nuo liudytojo parodymų įrodomosios reikšmės.[950] Taigi, susijusioje EŽTT praktikoje pažymima, jog labai svarbu įvertinti, kokią reikšmę liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio ar griežtesnio vertinimo, duomenys turi įrodinėjimo procese: ar asmens parodymai yra lemiami (tam tikrais atvejais vieninteliai) apkaltinamajam nuosprendžiui priimti. EŽTT įrodymus apibūdina kaip lemiamus, remdamasis šios sąvokos siaurąja prasme, t. y. kaip tokios reikšmės ar svarbos įrodymą, kuris gali nulemti bylos baigtį. Tuo atveju, kai liudytojo parodymus patvirtina kiti įrodymai, vertinimas, ar tokie parodymai yra lemiami, priklauso nuo juos patvirtinančių įrodymų įrodomosios reikšmės; kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad teismo procese nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus traktuojami kaip lemiami.[951] Kai apkaltinamasis nuosprendis grindžiamas lemiama apimtimi liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo, parodymais, teismas turi pareigą kruopščiai patikrinti procesą. Jis turi išanalizuoti, ar buvo pakankamai tokius nepatogumus kompensuojančių veiksmų, pavyzdžiui, ar kaltinamasis turėjo galimybę dalyvauti akistatoje, stebėti apklausą ar matyti jos vaizdo įrašą, ar turėjo galimybę ginčyti anonimiškumo taikymo pagrįstumą, ar galimybę pasikviesti liudytoją paneigiantį kaltinimo poziciją ir t. t.[952]

Taip pat vertinant proceso teisingumą teismas turi atsižvelgti į liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo, parodymus patvirtinančių įrodymų buvimą: ar yra kitų tiesioginių įrodymų, ar liudytojo, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio ir griežtesnio vertinimo, parodymus tepagrindžia netiesioginiai įrodymai. Teismų praktikoje vienareikšmiškai pažymima, jog tai, kad

---

948 *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, no. 26766/05 and 22228/06, ECHR, 2011; *Schatschaschwili v. Germany*, no. 9154/10, ECHR, 2015.

949 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242-495/2019, taip pat ir *Ellis, Simms ir Martin v. The United Kingdom*, no. 46099/06, 46699/06, ECHR, 2012; *Pesukic v. Switzerland*, no. 25088/07, ECHR, 2012; *Papadakis v. Macedonia*, no. 50254/07, ECHR, 2013; *Dončev ir Burgov v. Macedonia*, no. 30265/09, ECHR, 2014.

950 *Al-Khawaja ir Tahery v. The United Kingdom*, [GC], no. 26766/05, 22228/06, ECHR, 2011; *Schatschaschwili v. Germany*, [GC], no. 9154/10, ECHR, 2015; *Bonev v. Bulgaria*, no. 60018/00, ECHR, 2006; *Gabrielyan v. Armenia*, no. 8088/05, ECHR, 2012; *Balčiūnas v. Lithuania*, no. 17095/02, ECHR, 2010; *Sievert v. Germany*, no. 29881/07, ECHR, 2012.

951 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015; *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, no. 26766/05 and 22228/06, ECHR, 2011.

952 *Kok v. The Netherlands*, no. 43149/98, ECHR, 2000; *Haas v. Germany*, no. 73047/01, ECHR, 2005; *Topić v. Croatia*, no. 51355/10, ECHR, 2013; *Polyakov v. Russia*, no. 77018/01, ECHR, 2009.

teismas vertina įrodymus nepakankamai atsižvelgdamas į jų tarpusavio ryšį, yra priežastis, kliudanti jam išsamiai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą.[953] Todėl vertinimas negali būti fragmentiškas ar juolab selektyvus.

EŽTT tai pat yra pažymėjęs, kad liudytojo parodymų tikrumo vertinimas yra sudėtingas uždavinys, kuris paprastai negali būti įvykdomas tik perskaičius užrašytus parodymus.[954] Iš kitos pusės, vien gynybos neapklausto liudytojo parodymais grindžiamas baigiamasis aktas savaime nesukelia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo. Svarbu, jog nuosprendžių grindimas liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio/griežtesnio vertinimo, parodymais lemiama apimtimi būtų kraštutinė priemonė, o ne taisyklė.

Apibendrinant pažymėtina, jog teismai, atsižvelgdami į liudytojų asmenines savybes ir (ar) jų procesinę padėtį, ilgainiui išskyrė tam tikras liudytojų grupes, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo. Šių liudytojų parodymų patikimumo vertinimas neatsiejamas nuo papildomų procedūrų (t. y. specialių apklausos taisyklių: techninių priemonių naudojimas fiksuojant jų parodymus, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas, tam tikrų baudžiamojo proceso subjektų (ikiteisminio tyrimo teisėjo bei eksperto, specialisto ir psichologo) dalyvavimas jų apklausų metu), kurios padeda gauti ne tik patikimesnius parodymus, bet ir sudaromos galimybės gynybai tinkamai įgyvendinti savo procesines funkcijas. Pažymėtina ir tai, jog siekiant užtikrinti baudžiamojo proceso, kuriame naudojami tokie parodymai, teisingumą, iš esmės tampa svarbu tai, kad tiek bylą nagrinėjantys teismai, tiek gynyba turėtų tinkamas galimybes šiuos parodymus tirti ir vertinti jų patikimumą atsižvelgdami į anksčiau nurodytus pavojus.[955]

3.2 Subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų vertinimas

Vystantis socialinei aplinkai, kinta ir teisinė aplinka, atitinkamai – įrodymų reikšmė procesinių sprendimų priėmimui (pavyzdžiui, formalių įrodymų sistemoje įrodymų karaliene laikytas asmens prisipažinimas laisvo įrodymų vertinimu grįstoje sistemoje jau nebelaikytinas prioritetiniu įrodymu), o tobulėjant mokslui ir technologijoms vis didesnio dėmesio įrodinėjimo procese sulaukia būtent duomenys, gauti panaudojus specialiąsias žinias. Ko gero, kai kurių nusikalstamų veikų tyrimas ar galutinio sprendimo priėmimas be tokių duomenų tampa beveik neįsivaizduojamas.

Kaip yra pasakęs P. Kirk: „Kur nusikaltėlis beeitų, ką jis bepaliestų, ką jis bepaliktų, pasitarnaus kaip nebylūs liudininkai jo nenaudai. Ne tiktai jo pirštų pėdsakai ar jo pėdos pėdsakai, bet taip pat ir jo plaukai, medžiagos pluoštas nuo jo drabužių, jo sudaužytas stiklas, jo paliktas ar nuvalytas kraujas ar sperma – tai įkalčiai, kurie niekados nepamiršta, niekados nesutrinka sujaudinti aplinkybių, jie yra realiai egzistuojantys

953 *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, no. 26766/05, 22228/06, ECHR, 2011.

954 *Dan v. Moldova*, no. 8999/07, ECHR, 2011.

955 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

įkalčiai. Daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi, jie negali melagingai liudyti apie save, jų negali absoliučiai nebūti. Tik jų interpretavimas gali būti klaidingas. Tik žmogaus nesugebėjimas surasti įkalčius, ištirti ir suprasti juos gali sumenkinti jų vertę.“[956]

Taigi duomenų, gautų panaudojus specialiąsias žinias, vertinimas dėl savo specifikos reikalauja didesnio atidumo, todėl šie duomenys šalia bendrosios įrodymų vertinimo schemos turi specialių (papildomų) elementų, kurie užtikrina būtent mokslinių įrodymų tinkamą vertinimą. Specialių įrodinėjimo procese taikomų taisyklių poreikį pagrindžia ir tai, kad, **pirmiausia,** duomenys, gauti panaudojus specialiąsias žinias (angl. *forestic science*), laikytini asmeniniais įrodymais, kurie gauti asmeniui, neturėjusiam tiesioginio ar netiesioginio asmeninio sąlyčio su nusikalstama veika, atlikus tam tikro objekto (plačiąja prasme) tyrimą pasitelkus specialias žinias. Tai išvados, grindžiamos konkretaus tyrimo rezultatais. **Ir antra**, teisėjui tenka vertinti remiantis tam tikromis specialiosiomis žiniomis, kurių neturi, grįstą tyrimo rezultatą. Nepaisant to, jog teisėjai neturi pakankamai gilių atitinkamos srities žinių, jie turi pareigą vertinti šiuos duomenis. Kaip nurodo LAT: „*teismų praktikoje pripažįstama ir tai, kad ekspertizės akto ir specialisto išvados, kaip įrodymų šaltinio, vertinimas turi specifiką, kurią lemia tai, kad aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti, nustato asmuo, turintis specialiųjų žinių. Teisėjai, vertinantys ekspertizės akte ar specialisto išvadoje pateiktus duomenis, tokių žinių neturi, nes priešingu atveju nereikėtų skirti ekspertizės ar kviesti specialisto.*“[957]

Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas numato, jog specialiosios žinios – tai dėl išsilavinimo ir per specialų pasirengimą arba profesinę veiklą įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti.[958] Panašiai specialiosios žinios apibrėžtos Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakyme „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“(toliau – ir Prokuroro rekomendacijos): specialiosios žinios tai dėl specialaus išsilavinimo, per įgūdžius ir (ar) pasirengimą įgytos išsamios mokslo, meno ar kitos srities žinios.[959]

Kaip rašė H. Grosas: „neretai bylai ne taip svarbu, kas būtent buvo apklaustas, daug svarbiau, kaip suformuluoti klausimai, apie ką ir kokiu tyrimo momentu. Svarbiausia visada, kad teismo tardytojas 1) iki galo išsiaiškintų, ką jis turi paklausti, t. y. į kokią žinovų kategoriją jis turi kreiptis, 2) žinotų, ką jam gali pasakyti ekspertas, t. y. žinotų

956 Erikas Kaukas, „Daiktinių įrodymų interpretavimo problematika tarptautiniame kontekste,“ *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, nr. 7 (2012): 112-125.

957 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 263 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-699/2015.

958 Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (toliau – ir TEĮ) 3 straipsnio 2 dalis, Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr>

959 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14 patvirtintos rekomendacijos „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“.

jo žinių esmę ir ribas ir 3) mokėtų tam pasirinkti tinkamą momentą.“[960]

CEPEJ rekomendacijų 17 punktas numato, kad ekspertas pagal savo kvalifikaciją ir turimas specialiąsias žinias pateikia teismui išvadas; jo vaidmuo skiriasi nuo teisėjo, kuris sprendžia teisės klausimus; pats ekspertas taikyti ar interpretuoti teisės negali. [961] Generalinio prokuroro rekomendacijų 7.1 punkte taip pat pabrėžiama, „kad duomenų procesinis įrodomasis vertinimas, kaltės ar kitų nusikalstamos veikos sudėties elementų nustatymas, veiksmų kvalifikavimas ir teisinės atsakomybės rūšies nustatymas nepriklauso nei specialistų, nei ekspertų kompetencijai“.[962]

Todėl labai svarbu, kad teisėjas gebėtų nustatyti, kokie klausimai specialių žinių turinčiam subjektui (tam tikrais atvejais ir jų pateikti atsakymai) peržengia šias ribas ir specialiųjų žinių turintis asmuo pateikia teisinį vertinimą. Tokios praktikos laikosi ir LAT : „*Skiriant ekspertizę (objektų tyrimą), negali būti formuluojami klausimai, į kuriuos atsakyti turi teismas, o ne ekspertas (specialistas). Teisinis bylos aplinkybių vertinimas yra ne eksperto (specialisto), o teismo kompetencija*.“ Tai dažna skiriant vaizdų, lingvistines ir kai kurias kitas ekspertizes, pavyzdžiui, kasacinėje praktikoje nurodoma: „*Pavedant lietuvių kalbos specialistams atlikti vieno ar kito pokalbio turinio tyrimą, taip pat negali būti formuluojama užduotis atsakyti į klausimą, ar tas pokalbis atitinka konkretaus nusikaltimo sudėties požymius. Tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasisakyta, kad nepriimtina yra situacija, kai esminę teisinę išvadą faktiškai daro ekspertas lingvistas, kurio ekspertinis vertinimas aiškiai peržengia grynai kalbos klausimų ribas (pavyzdžiui, atskirų žodžių ir pasakymų prasmės nustatymą), iš esmės pateikiant kaltinamojo veiksmų teisinį vertinimą, o teismas savo sprendimą dėl asmens kaltumo grindžia tokiomis eksperto išvadomis (2017 m. spalio 3 d. sprendimas byloje Dmitriyevskiy prieš Rusiją, peticijos Nr. 42168/06, par. 113; kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018). Nepriimtina yra ir situacija, kai lingvistinio tyrimo išvada siekiama tik kompensuoti įrodymų nepakankamumą vienai ar kitai svarbiai faktinei aplinkybei nustatyti. Nagrinėjamos bylos kontekste nėra aišku, kokių specialiųjų žinių galėjo pritrūkti vertinant pokalbio turinį, nes pats pokalbis vyko valstybine kalba, nevartojant jokių specifinių sąvokų ar kurios nors mokslo srities specialiosios terminijos. Todėl tiek LTEC, tiek specialisto A. Smetonos išvadoms dėl to, ar pokalbio turinys patvirtina esminį nusikalstamos veikos teisinį požymį, t. y. kaltinamųjų susitarimą duoti ir priimti kyšį, nagrinėjamoje byloje neturėjo būti suteikta įrodomoji reikšmė*.“[963]

---

960 Ганс Гросс, *Руководство для судебных следователей как система криминалистики: учебник*. (Москва: ЛексЭст, 2002), 184.

961 2014 m. gruodžio 12 d. Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14.

962 2011 m. sausio 18 d. Generalinio prokuroro Rekomendacijos Dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo, Nr. I-14. Prieiga per internetą: < https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.391197/asr>

963 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96-788/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-181-507/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 18 d. kasacinė nutartis bau-

Atskiras klausimas yra tai, ar teisinės žinios gali būti pripažįstamos specialiosiomis ir ar dėl jų teismas galėtų skirti ekspertinius tyrimus. Teismo ekspertizės įstatyme nurodoma, kad: „Teisinės žinios teismo ekspertizėje nelaikomos specialiomis žiniomis. Teismo ekspertai negali duoti išvadų teisiniais klausimais".[964] Poįstatyminiuose teisės aktuose tikslinama, kad „Atitinkamai, tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai teisės aktai nustato, kad į specialiųjų žinių sritį nepatenka teisinės žinios".[965] Savo ruožtu LAT taip pat yra išsakęs poziciją, kad teisinės žinios nėra specialiosios žinios: „*teisės mokslininko pateikta specialisto išvada nėra BPK 90 straipsnyje nurodytas procesinis dokumentas, turintis įrodomąją reikšmę byloje, t. y. nėra įrodymas BPK 20 straipsnio prasme, nes neatitinka įrodymams keliamų reikalavimų. Tokia teisės mokslininko išvada, kurioje pateikiama teisės normų aiškinimas, reglamentavimo raida, ryšys su tarptautiniais teisės aktais, aiškinamas normos turinys, negali būti laikomas įrodymų šaltiniu, nes tokio pobūdžio išvada prilygsta teisės aiškinimui, o tai yra tiesioginė teismo pareiga nagrinėjant konkrečią baudžiamąją bylą. Įstatymus taiko ir aiškina teismas. Specialiomis žiniomis, kurių trūksta teismui, bet kurių reikia bylos nagrinėjimui, pagal minėtą Teismo ekspertizės įstatymą negali būti teisinės žinios apie teisinį reguliavimą. Daryti išvadas dėl byloje taikomų normų turinio yra bylą nagrinėjančio teismo pareiga. Ši pareiga negali būti perduota kitiems subjektams. Minėta, kad teisės mokslininko išvada, pateikta aiškinant teisės normos turinį, nėra įrodymų šaltinis. Tokia išvada gali būti vertinama tik kaip teisinė nuomonė dėl teisės aiškinimo ir taikymo.*"[966]

CEPEJ[967] rekomendacijų 4 punktas nustato, kad „teismo eksperto kompetencija baigiasi ten, kur prasideda faktų vertinimas, kas yra išimtinė teismo kompetencija ir uždavinys", o 18 punktas nurodo, jog „net jei ekspertas gali suteikti platesnių žinių, jo pagrindinė funkcija procese yra tik aplinkybių, reikšmingų bylos tyrimui, nustatymas ir jokiu būdu ne teisės taikymas ir aiškinimas". Tačiau nepaisant šios, galima sakyti, klasikinės taisyklės, Lietuvos moksle, ypač kriminalistikos srityje, pastaruosius 10 metų yra diskutuojama, kad ir teisinės žinios – specialios žinios.[968]

Kalbant apie teisines žinias kaip žinias, kurias turi specialistas, o neturi teisės

---

džiamojoje byloje Nr. 2K-373-976/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142-689/2020 ir kt.

964 Pagal Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo (toliau – ir TEĮ) Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr 22 straipsnio 2 d.

965 2017 m. kovo 29 d. Teismo ekspertų veiklos vertinimo tarybos Rekomendacijose privatiems teismo ekspertams Nr. KT-S-37(17).

966 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017.

967 CEPEJ Report on "European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice". Prieiga per internetą: https://rm.coe.int/cepej-report-on-european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-effic/16807882a1. (Europos Komisijos Justicijos Efektyvumui) ataskaitos rekomendacijose dėl teismo ekspertų vaidmens Europos valstybėse.

968 Raimundas Jurka ir Vidmantas Egidijus Kurapka, „Scientia Juris as special knowledge in legal proceedings: from ideas to implementation," Iš *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination. II dalis: mokslinių straipsnių rinkinys* (Харьков: Апостіль,

taikytojas, pirmiausia atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas numato, jog teisėjas turi teisę iškviesti ir apklausti ekspertus, naudotis specialistų konsultacijomis, o rengdamas bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui skiria ekspertizes, iškviečia ir apklausia bylos baigtimi nesuinteresuotus specialistus, taigi atliekant *tyrimą dėl teisės akto atitikties* Konstitucijai, gali būti skiriama ekspertizė, o ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų žinių išvadai suformuluoti.[969]

Antra, nepaisant to, jog vyraujanti EŽTT praktika pripažįsta, kad teisiniai klausimai priskiriami išimtinai teisėjo kompetencijai, tačiau neneigia ir teisės eksperto panaudojimo teisminiame procese galimybės, pažymėdamas, jog „teisiniai klausimai paprastai priklauso teisėjo kompetencijai ir patirčiai (lot. – iura novit curia), ir teisėjas turi nuspręsti, ar jam reikia pagalbos konkrečioje teisės srityje ar ne ".[970]

Ir trečia, svarbu pažymėti tai, jog CEPEJ ekspertai yra klasifikuojami į kelias grupes, tarp kurių yra ir Teisės ekspertai, su jais teisėjas gali konsultuotis konkrečiais klausimais, susijusiais su užsienio teisėje taikomomis taisyklėmis, praktika ir teisėmis, ypač dėl ES nepriklausančios valstybės teisės. Teisės ekspertas gali padėti teismui atlikti mokslinius teisės tyrimus. Taigi leidžiama viena išimtis – tai užsienio šalių teisės aiškinimas.

Taigi teisės doktrinoje taip pat nagrinėjama, ar galima teisines žinias laikyti specialiosiomis, antai S. Šimbelytė, apibendrindama nuomones, pasiūlė specialių žinių sąvoką nurodančius požymius: tai riboto prieinamumo žinios; tai profesionalios žinios, įgytos specialaus pasiruošimo arba profesinės patirties metu, išskyrus profesionalias tiriančio bylą asmens žinias; tai sistema, sujungianti mokslines žinias, įgūdžius ir gebėjimus (patirtį); šioms žinioms būtinas teisinis jų panaudojimo tikslas ir įstatyme numatytas pagrindas. [971] Bei kartu nurodė, jog vyksta atskira diskusija dėl teisinių žinių išskyrimo iš specialiųjų žinių visumos.

Teisės doktrinoje pažymima, jog „paradoksalu, viena vertus, Lietuvoje mokslininkams tik pradedant kalbėti apie teisines žinias kaip apie specialias žinias, o Lietuvos teisiniam reglamentavimui (bent jau tiesiogine prasme) apie tai išvis tylint, praktika suka sava linkme, ir teisinės ekspertizės (tuo pripažįstant, kad teisinės žinios irgi yra specialiosios žinios) panaudojimo įrodinėjimo procese galima atrasti ne tik valstybinių institucijų lygmenyje".[972] Doktrinoje taip pat pažymima, jog „teisės moksle galima išskirti teisininkams žinomų bendrųjų teisinių žinių bloką ir specialiųjų teisinių žinių bloką. Juk daugeliu atvejų bendrųjų teisinių žinių, pateikiamų konsultacijos forma,

2014), 232–242; Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą,", *supra* note 24, p. 190-192.

969 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 9, 27,37 straipsniai, Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6034/asr>

970 Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, no.11082/06, 13772/05, 722 §, ECHR, 2013.

971 Plačiau apie tai: Sigita Šimbelytė, „Peculiarities and Problems of the Use of Special Date in Lithuania's Criminal Proceedings" (Doctoral dissertation, Riga, 2016).

972 Raimundas Jurka ir Vidmantas Egidijus Kurapka, *supra* note 968, p. 232–242.

neužtenka. Būtini tam tikrų teisės klausimų tyrimai, kurių rezultatai būtų pateikiami išvados forma. [...], neigti teisines žinias kaip specialias žinias tampa beprasmiška“[973], nes „realybė ta, kad teisėsaugos institucijoms ir teismams aiškinant ir taikant teisines nuostatas konkrečiose bylose, t. y. būnant iki tam tikros ribos universaliais, kartais tenka susidurti su, sakykime, itin retai teisinėje praktikoje pritaikomais teisiniais aspektais, kuriuos gali paaiškinti ilgametę mokslinio ir pedagoginio darbo patirtį turintys ir minėtus aspektus išmanantys specialistai“.[974]

Nepriklausomai nuo to, laikytume teisines žinias specialiosiomis žiniomis ar ne, šiame kontekste svarbu yra tai, jog specialiųjų žinių turinčio subjekto vaidmuo tėra pagalbinis, dar H. Grosas 1893 metais rašė: „Be abejonės, svarbiausia pagalbinė priemonė, kurią turi teismo tardytojas, yra žinovai – jų išvados dažnai daro lemiamą įtaką bylai“. Darbo autorė neneigia to, jog teisinės žinios teisminiame procese apskritai gali būti vertinamos kaip specialios žinios konkrečiose situacijose *ad hoc*.[975] Tačiau nagrinėjamos temos kontekste kalbama apie įrodymus, o būtent apie specialių/ekspertinių tyrimų rezultatus ir jų vertinimą. Specialios teisinės žinios nesuteikia informacijos apie faktines bylos aplinkybes, o padeda iš(si)aiškinti teisės normą. Teisės normos aiškinimas galimas įvairiais metodais ir jų rezultatas yra turinio išsiaiškinimas ir išaiškinimas. Toks teisės normos aiškinimas paprastai nėra duomuo ir negali virsti įrodymu įrodinėjimo procese. Šiuo atveju ir specialiųjų žinių subjekto pagalbinis vaidmuo įrodymų tyrimo procese neleidžia kalbėti apie teisines žinias kaip apie specialiąsias žinias įrodinėjimo procese, apie teisės eksperto išvadą kaip apie įrodymą baudžiamajame procese.

Procesiniuose įstatymuose specialiųjų žinių panaudojimas taip pat reglamentuojamas skirtinguose skyriuose, pavyzdžiui CPK XIII skyriaus septintas skirsnis „Eksperto išvada“ skirtas būtent šiam klausimui (CPK 212 – 219 straipsniai nustato ekspertizės atlikimą ir ekspertų skyrimą, klausimų ekspertui uždavimą, eksperto pareigas ir teises, eksperto atsakomybę, eksperto išvados turinį, eksperto apklausos tvarką, eksperto išvados įvertinimą, reglamentuoja papildomos ir pakartotinės ekspertizės skyrimo klausimą) tačiau pavieniai klausimai reglamentuojami ir atskiruose straipsniuose, pavyzdžiui, CPK 682 straipsnis numato ekspertizės skyrimo tvarką vykdymo proceso metu. ANK 587 straipsnyje „Ekspertas ir specialistas“ reglamentuojamas šių specialiųjų žinių subjektų skyrimas ir šaukimas, teisės ir pareigos bei atsakomybė, atskiri straipsniai taip pat reglamentuoja konkrečius klausimus. ABTĮ 60-63 straipsniai reglamentuoja specialisto ir eksperto sąvokas, jų teises ir pareigas. Specialiųjų žinių panaudojimą baudžiamajame procese reglamentuoja BPK skirtinguose skyriuose įtvirtinti straipsniai: BPK 84-88 straipsniuose (numatyta eksperto sąvoka, eksperto teisės, pareigos, atsakomybė, ekspertizės akto turinys), BPK 89-90 straipsniuose (numatyta specialisto

---

973 Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą,“, *supra* note 24, p. 190-192.

974 *Ibid*.

975 Karolis Kurapka, „Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2020), 39.

sąvoka, specialisto išvados turinys), BPK 205-206 straipsniuose. (numatyta objektų tyrimo tvarka bei tyrimo ypatumai), BPK 208-211 straipsniuose (numatyta ekspertizės skyrimo pagrindai ir tvarka), BPK 284-285 straipsniuose (nustatyta specialiųjų žinių turinčio subjekto dalyvavimas nagrinėjant bylą teisme ir apklausos tvarka), o BPK 286 straipsnyje reglamentuota ekspertizės skyrimo ir darymo bylos nagrinėjimo teisme metu tvarka.

Baudžiamajame procese specialiąsias žinias gali taikyti du subjektai: ekspertas (atitinkantis BPK keliamus reikalavimus)[976] ir specialistas (BPK specialistui nemato reikalavimo būti įtrauktam į ekspertų sąrašą, tačiau specialistui yra keliami tam tikri kompetencijos ir kvalifikacijos reikalavimai).[977] Atitinkamai BPK įtvirtintos ir dvi specialiųjų žinių panaudojimo formos: <...> *tai ekspertizės aktas ir objektų tyrimo pagrindu pateikta specialisto išvada*[978]*. Atitinkamai skiriasi šių proceso veiksmų skyrimo ir atlikimo tvarka.* [979]

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nei ES teisės aktuose, nei EŽTT jurisprudencijoje vertinant baudžiamojo proceso ar atskirų jo veiksmų teisėtumą specialių žinių panaudojimo aspektu specialių žinių subjektai nėra skirstomi į ekspertus ir specialistus[980] – tai asmuo, turintis specialiųjų žinių. Mokslinėje literatūroje[981] taip pat ne kartą pasisakyta, kad galiojančiame Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme numatyti kriterijai, pagal kuriuos specialistas ir ekspertas atskiriami kaip proceso dalyviai, yra formalūs ir netinkami bei kad įstatyme yra supainiotos specialisto ir eksperto funkcijos. Todėl šiame darbe specialiosios žinios bus analizuojamos neskirstant jų pagal taikymo formas ar subjektus, nes teisėjas kaip įrodymus vertina būtent subjekto, turinčio specialiųjų žinių, atlikto konkretaus tyrimo rezultatą (išvadą). Teisme jų statusas gali būti svarbus tiek, kiek tai gali lemti jų tyrimo rezultatų leistinumą ir tikrumą.

Kaip jau buvo minėta, vertinant duomenis, gautus panaudojus specialiąsias žinias, šie duomenys vertinami kaip asmeniniai įrodymai, tačiau be bendrųjų įrodymų vertinimo taisyklių jų vertinimui keliami papildomi, teismų praktikos

---

976 Ekspertas yra į ekspertų sąrašą įtrauktas asmuo, kuriam teismas paveda atlikti teismo ekspertizę, ar kitas į ekspertų sąrašą neįtrauktas, tačiau reikiamų specialiųjų žinių turintis asmuo, kuriam teismas konkrečioje byloje paveda atlikti teismo ekspertizę (BPK 210 straipsnis).

977 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-1073/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-431/2010.

978 Specialisto išvada gali būti pateikta kaip atskiras dokumentas arba gali būti įrašyta į tyrimo veiksmų protokolą, pavyzdžiui, kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-370/2013.

979 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-1073/2018.

980 А. А. Тарасов, *Эксперт и специалист в уголовном процессе России. 2-е издание. Монография*. (Проспект, 2017), 22.

981 Plačiau Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė ir Eglė Bilevičiūtė, „Problems of application of special knowledge in investigation of crimes and administrative offences in Lithuania.“ *Jurisprudencija*, nr. t. 1(19) (2012): 360, 361; Egidijus Kurapka ir Snieguolė Matulienė, *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. (Vilnius, 2013).

suformuluoti reikalavimai. Subjektą, turintį specialiųjų žinių, galima laikyti liudytoju plačiąja prasme (angl. *expert witness*). Tačiau, priešingai nei „tikrajam liudytojui" (liudytojui, „gimusiam kartu su įvykio aplinkybėmis" nei tiesiogiai nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos, nei kitaip susijusiam su nusikalstamos veikos padarymu[982]), jam negalioja liudytojo nepakeičiamumo[983] ir autentiškumo[984] taisyklės. Šį liudytoją būtų galima pavadinti liudytoju pagal kompetenciją, todėl labai svarbu aptarti asmens, turinčio specialiųjų žinių, kompetenciją (profesinius, dalykinius aspektus) bei veiksnius, padedančius užtikrinti tyrimo, reikalaujančio specialiųjų žinių, kokybę ir patikimumą.

Manoma, jog sėkminga eksperto veikla priklauso nuo kelių faktorių, tarp kurių ne tik tinkamo eksperto parinkimas, bet ir eksperto įgūdžiai analizuoti, vertinti, sintezuoti ir išreikšti jo gautus rezultatus.[985] Doktrinoje neabejojama, jog ekspertinio tyrimo rezultatyvumas priklauso ir nuo tinkamo eksperto (specialisto) parinkimo, t. y. nuo jo turimų specialių žinių ir įgūdžių.[986] Antai W. Sprangers manymu, eksperto specialiąsias žinias turėtų sudaryti dviejų rūšių žinios: bendrosios žinios (apie baudžiamąjį procesą, logiką ir statistiką) ir specialiosios žinios, būtinos to eksperto specializacijai. Neabejojama, jog reikšmingiausi veiksniai, turintys įtakos specialiųjų žinių turinčio subjekto išvadų formulavimo procesui, yra subjekto kvalifikacija ir kompetencija.

Tarptautiniame kontekste taip pat ypatingas dėmesys skiriamas eksperto išsilavinimui, kompetencijai, mat neabejojama, jog kompetencija yra vienas iš faktorių, lemiančių patikimų ir reikšmingų išvadų pateikimą.

CEPEJ rekomendacijų 2 dalies 2.1. punktas numato, kad tik fizinis asmuo gali būti teismo ekspertu, nes būtina išlaikyti asmeninės atsakomybės už parengtą išvadą bei profesionalumo ir kvalifikuotumo principus. Šiose rekomendacijose taip pat numatyti atvejai, kai specialiųjų žinių reikalaujantis tyrimas gali būti skiriamas ir institucijai ar į atitinkamą sąrašą įrašytiems[987] teismo ekspertams. Panašus reglamentavimas

---

982 Rima Ažubalytė et al., *supra* note 106, Pl. žr. Raimundas Jurka, *supra* note 855.

983 Rima Ažubalytė et al., *op. cit.,* („Nepakeičiamumas apibūdina liudytoją kaip unikalų proceso subjektą. Šio požymio negali paneigti ir tai, kad neretai bylose kaip liudytojai apklausiami keletas (ar keliolika) asmenų, kurie duoda tokio paties pobūdžio parodymus apie nustatytinas aplinkybes. Tai, kad keli liudytojai iš eilės pakartoja buvus tas pačias aplinkybes, laikytina pagrindu ne pakeisti vieną liudytoją kitu, o tiesiog spręsti jų parodymų (duomenų) pakankamumo ir (arba) patikimumo klausimą".

984 *Ibid.,* („Autentiškumo savybė rodo, kad liudytojo parodymų dalyku paprastai turi būti duomenys ir informacija, paremta pirmuoju šaltiniu, iš kurio liudytojui tapo žinomos tam tikros reikšmės bylai teisingai išnagrinėti turinčios faktinės aplinkybės. Šis požymis kartu reiškia, kad kaip liudytojas apklausiamas paprastai nustatomų ir tiriamų bylos aplinkybių atžvilgiu neutralus asmuo nėra saistomas jokių motyvų ar interesų, kurie yra neatsiejami, pavyzdžiui, nuo nukentėjusio, veikos padarymu įtariamo ar kaltinamo asmens."

985 Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas.* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 462.

986 Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, *supra* note 985, p. 400.

987 Sąrašai CEPEJ rekomendacijose yra suprantami plačiau nei Lietuvoje, tai gali būti ne tik specializuoti teismo ekspertų sąrašai, bet ir atitinkamų profesinių asociacijų sąrašai, kuriuose asmenys yra registruojami pagal atitiktį tam tikroms, specializuotoms, atitinkamai profesinei veiklai keliamoms kompetencijų, kvalifikacijų grupėms ir reikalavimams.

numatytas ir Lietuvoje: Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės įstatymo 14 straipsnyje, Lietuvos teismo ekspertų profesinės etikos kodekse bei BPK 84 straipsnyje numatyta, kad „1. Ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų specialių žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą; /jeigu Lietuvos Respublikos ekspertų sąraše nėra reikiamos specialybės ekspertų, ekspertu gali būti skiriamas į šį ekspertų sąrašą neįrašytas asmuo".

Specialiųjų žinių turinčiam subjektui kvalifikacijos suteikimas taip pat siejamas tik su fiziniu asmeniu, pavyzdžiui, Teismo ekspertizės įstatymo 6 straipsnyje įtvirtintas reikalavimas reikalavimą, t.y. turėti aukštąjį išsilavinimą, tinkantį pasirinktai teismo ekspertizės rūšiai, kurių sąrašą tvirtina Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba, išlaikyti teismo eksperto kvalifikacijos ir teismo ekspertizės metodologijos egzaminą, kurio programą tvirtina teismo ekspertizės įstaigos vadovas, išlaikyti teisinių žinių egzaminą pagal teisingumo ministro tvirtinamą teisinių žinių programą asmenims, siekiantiems tapti teismo ekspertais, pasirengti įgyti teismo eksperto kvalifikaciją, jeigu teismo ekspertizės įstaigoje yra nustatytas toks reikalavimas, ir nepriekaištingos reputacijos reikalavimas. Teismo ekspertizės įstatymo 8 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teismo eksperto kvalifikaciją suteikia ir patvirtina teismo ekspertizės įstaigos vadovo sudaryta kvalifikacinė komisija.

Analizuojant LAT praktiką pastebėta, jog teismai, vertindami specialiųjų žinių turinčių subjektų pateiktas išvadas, taip pat vertina asmens kvalifikaciją bei kvalifikacinę kategoriją, specifinę sritį bei darbo patirties trukmę (stažą): pavyzdžiui, „*Pažymėtina, kad deontologines specialistų išvadas pateikė specialistų komisija, susidedanti iš trijų turinčių ilgą darbo patirtį savo srities specialistų: teismo medicinos eksperto D. Vitkaus, turinčio aukščiausią kvalifikacinę kategoriją, didelį (41 metų) ekspertinio darbo stažą, kvalifikaciją atlikti deontologines ekspertizes, taip pat Klaipėdos universitetinės ligoninės Neurochirurgijos klinikos vadovo docento dr. A. Gvazdaičio ir Neurochirurgijos skyriaus Nr. 1 vedėjo gyd. V. Grykšo*".[988] Šiame kontekste paminėtina dar viena nutartis, patvirtinanti šių aspektų vertinimą: „įvertinęs jam pateiktus duomenis, specialistas D. Jucius, turintis transporto trasologijos ir *eismo įvykių teismo eksperto kvalifikaciją bei aštuonerių metų ekspertinio darbo patirtį*, pateikė tikėtiną išvadą dėl automobilio greičio."[989]

Tarptautiniuose teisės aktuose profesinio suverenumo pagrindu teismo eksperto pareigos suskirstomos į dvi grupes: pirma – pareigos, susijusios išskirtinai su teismo eksperto asmeniu (asmeninės eksperto atsakomybės pareiga; pareiga išlikti nepriklausomam ir nešališkam; konfidencialumo pareiga; pareiga duoti priesaiką; pareiga reguliariai gerinti (atnaujinti) kompetenciją). Ir antra – pareigos, kurios apima ekspertinę veiklą ir ekspertizės akto vertinimą[990] (pateikti eksperto išvadą *per se*; atliekant

988 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-208-976/2017.

989 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.

990 2014 m. gruodžio 12 d. Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14, 80, 88 ir kt. punktai.

ekspertinį tyrimą laikytis visų proceso taisyklių; teismo ekspertizę atlikti laiku; numatyti ekspertizės išlaidas ir apie jas informuoti proceso dalyvius; atvykti gavus teismo šaukimą; atlikti informacijos sklaidos pareigą; apdrausti savo civilinę atsakomybę). Lietuvos teisės aktuose šis aspektas atskleidžiamas Teismo ekspertų profesinės etikos kodekse nurodant profesinės veiklos principus, kuriais privalo vadovautis teismo ekspertai, atlikdami ekspertinius tyrimus, t. y. Nepriklausomumo principas; Profesionalumo principas; Profesinių sprendimų skaidrumo principas; Sąžiningumo principas; Nešališkumo principas; Pagarbos teisės aktams ir asmenų teisėms principas; Konfidencialumo principas; Teisingumo principas; Tyrimo išsamumo principas.[991]

Teismų jurisprudencijoje nėra aiškiai atskiriamos pareigos asmeniui ir jo ekspertinei veiklai, tačiau nurodoma, jog teismo ekspertų veikla turi būti grindžiama nepriklausomumo, profesionalumo, profesinių sprendimų skaidrumo, sąžiningumo, nešališkumo, pagarbos teisės aktams ir asmenų teisėms, konfidencialumo, teisingumo ir tyrimo išsamumo principais.[992]

Nagrinėjamos temos kontekste atskiro aptarimo reikalauja būtent specialiųjų žinių subjekto nepriklausomumas ir nešališkumas kaip viena iš svarbiausių garantijų ir pareigų, užtikrinančių laisvą įrodymų, gautų panaudojus specialias žinias, vertinimą. Kartu tai yra vienas iš svarbiausių teismo eksperto atrankos kriterijų, kuris numatytas Teismo ekspertizės įstatyme, procesiniuose įstatymuose, taip pat Etikos kodekse bei mokslinėje literatūroje.[993]

Specialiųjų žinių subjekto nepriklausomumo ir nešališkumo kontekste pirmiausia atkreiptinas dėmesys būtent į eksperto nepriklausomumą nuo proceso šalių. BPK tiesioginio reglamentavimo šiuo klausimu nėra. Doktrinoje pažymima, jog specialiųjų žinių turinčių subjektų realų nešališkumą įmanoma užtikrinti tik tada, kai jie baudžiamajame procese yra savarankiški proceso dalyviai, kurių statusas nesikerta ir nesutampa su kitų proceso dalyvių statusu ir kai jie nėra susiję su kitais proceso dalyviais ne tik asmeniniais, bet ir tarnybiniais, instituciniais ryšiais.[994]

CPK 67 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog ekspertas negali dalyvauti nagrinėjant bylą, jei yra dėl tarnybos ar kitaip priklausomas bent nuo vienos iš šalių ar kitų dalyvaujančių byloje asmenų arba jeigu jis atliko reviziją, auditą ar kitokį patikrinimą, kurio medžiaga buvo pagrindas tai civilinei bylai iškelti. Todėl civilinėje byloje LAT nurodė, kad *„Lietuvos geležinkelių" byloje eksperto išvada buvo atmesta tuo pagrindu, kad teismo ekspertas dažnai atliko priežiūros funkcijas AB „Lietuvos geležinkeliai" bei*

---

991 2014 m. vasario 24 d. Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos sprendimas Nr. B-16 „Dėl teismo ekspertų profesinės etikos kodekso patvirtinimo" prieiga per internetą < https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4f19a030a8c511e3840c893be7eb3526 >

992 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2014.

993 Rolandas Krikščiūnas ir Janina Juškevičiūtė, „Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje." *Jurisprudencija*, nr. t. 66(58) (2005): 25; S. Kalinowski, *Biegly I jego opinia*. (Warszawa, 1994); Jurgis Rinkevičius, „Teismo ekspertų nepriklausomumas.", *supra* note 15, p. 196.

994 Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 338.

yra buvęs jų darbuotojas. Atitinkamai už ekspertizės išvados vertimą sumokėjo ne pats ekspertas, o vėlgi AB „Lietuvos geležinkeliai“ – atsakovas, atitinkamai mokėta 2010 m. liepos 12 d., kai ekspertizės išvados surašymo data yra nurodyta 2010 m. lapkričio 15 d., t. y. vėlesnė nei mokėjimo už vertimą data. Atitinkamai teismas teisingai nesivadovavo pateiktomis išvadomis dėl galimo teismo eksperto šališkumo.“[995]

Taigi, siekiant užtikrinti specialisto (eksperto) nešališkumą, specialiųjų žinių reikalaujantis tyrimas neturėtų būti pavedamas atlikti asmeniui, kuris yra darbo santykiais susijęs su valstybine institucija, baudžiamojoje byloje turinčia savarankišką materialinį ar procesinį interesą, kurį realizuoja įgijusi procesinį statusą (pvz., civilinio ieškovo). Tad formaliai nepriklausomumo reikalavimą atitiktų tik tokiose įstaigose, kaip pavyzdžiui LTEC, dirbantys asmenys.

Antra, specialiųjų žinių subjekto nepriklausomumo ir nešališkumo kontekste verta atkreipti dėmesį į diskusijas, kylančias dėl privataus proceso dalyvio iniciatyva atliktų specialiųjų žinių tyrimų. Teismų praktikoje yra išaiškinta, jog vadovaujantis rungimosi principu asmenims turi būti sudarytos sąlygos savo interesus baudžiamojoje byloje ginti be kitų priemonių, naudojantis ir privačia iniciatyva atliktų tyrimų rezultatais.[996] Savo ruožtu EŽTT yra atkreipęs dėmesį į privačia iniciatyva gautų duomenų svarbą lygiateisiškumo principui.[997]

LAT yra nurodęs, kad pagal kaltinamojo (jo gynėjo) ar kito proceso dalyvio prašymą privataus eksperto ar kito asmens, turinčio specialiųjų žinių, atliktas daiktų ar dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, tyrimas nėra objektų tyrimas BPK 205 straipsnio prasme, ir šių asmenų surašytas dokumentas nepripažįstamas nei ekspertizės aktu, nei specialisto išvada, o yra tiriamas ir vertinamas kaip dokumentas – konsultacinė išvada, surašyta specialiųjų žinių turinčio asmens, pavyzdžiui kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-521/2008, 2K-465/2010, 2K-165/2013, 2K-337/2014. Konsultacinė išvada gali būti pripažinta įrodymu baudžiamojoje byloje, jeigu atitinka bendruosius ir specialiuosius tokio pobūdžio įrodymams keliamus reikalavimus.

Civilinės teisės kontekste LAT yra nurodęs, kad eksperto išvada kaip įrodymas civiliniame procese yra tik dėl civilinėje byloje teismo ar teisėjo nutartimi paskirto tyrimo gauta išvada, kurią pateikia teismo paskirtas ekspertu asmuo, pritaikęs specialiąsias žinias, o kai ekspertizė atliekama asmenų, kurie teismo nepaskirti byloje ekspertais, jų surašyta išvada nelaikoma įrodinėjimo priemone – eksperto išvada.

Todėl doktrinoje remiantis šia praktika formuojamos dvi pozicijos. Viena vertus,

---

995 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio18 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje Nr.3K 3-223/2014.

996 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 160.

997 Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (no. 2), no. 51111/07, 42757/07, ECHR, 2000, EŽTT yra atkreipęs dėmesį į šių dviejų skirtinga iniciatyva gautų specialiųjų žinių vertinimo problematiką, pažymėdamas: „pirmosios instancijos teismas taip pat nurodė, kad eksperto ataskaita nėra „specialisto“ kompetencija. Toks pareiškimas prilygsta visuotiniam atsisakymui priimti bet kokius „specialisto“ įrodymus, kuriais siekiama paneigti eksperto išvadą, o tai, Teismo nuomone, nesuderinama su šalių lygiateisiškumo principu.

jog privačia iniciatyva gautų išvadų ribotas privalomumas teismui yra suprantamas ir pritariama dominuojančiai teismų praktikai, kad šios išvados negali būti vertinamos kaip specialisto išvados ar ekspertizės aktai, nes yra surašytos gavus vienos iš šalių duomenis, atstovaujant vienai iš šalių, todėl gali būti abejojama jų nešališkumu ir objektyvumu, mat nešališkumą vis dėlto riboja suinteresuotumas padėti į juos besikreipiančiam asmeniui.[998] Kiti mokslininkai nuogąstauja, kad pagal tokią LAT praktiką teismai yra įpareigojami vertinti ne tik taikant specialiąsias žinias gautos informacijos išsamumą, patikimumą ir pagrįstumą, bet ir subjektus, kurie atliko tyrimus bei pateikė išvadas, pagal tų subjektų tinkamumą. O būtent pagal tai, valstybinis ar privatus specialiųjų žinių turintis subjektas pateikė išvadą, yra nustatoma pateiktų išvadų procesinė vertė.[999] Todėl privataus specialisto ar eksperto pateikta išvada, nepriklausomai nuo jos išsamumo, pagrįstumo ir moksliškumo, neįgyja tokio procesinio statuso, kokį įgyja prokuroro ar teismo pavedimu dokumentas, kurį surašė specialistas arba ekspertas.[1000] Eksperto ar specialisto parengtiems procesiniams dokumentams *a priori* yra suteikiamas „vertingesnių/svaresnių" (didesnės įrodomosios galios įrodymų) statusas nei privačia iniciatyva gautiems duomenims (konsultacinei išvadai).[1001]

Pagal teismų praktiką, tais atvejais, kai konsultacinė išvada prieštarauja baudžiamojoje byloje esančiai specialisto išvadai ar ekspertizės aktui, prieštaravimams pašalinti paprastai į teismo posėdį kviečiami specialisto išvadą ar ekspertizės aktą ir konsultacinę išvadą pateikę asmenys".[1002] Taip pat LAT formuoja praktiką, jog esant konsultacinės išvados ir specialisto/eksperto išvadų prieštaravimams, teismas turi imtis priemonių juos pašalinti apklausdamas išvadas pateikusius asmenis, o jei prieštaravimų pašalinti nepavyksta, turi skirti papildomą ar pakartotinę ekspertizę. Taigi, kaip doktrinoje atkreipiamas dėmesys, yra iš anksto nustatyta didžiausia įrodomoji galia, kurią gali pasiekti privataus specialisto ar eksperto surašyta vadinamoji konsultacinė išvada, – tai paskyrimas pakartotinės ekspertizės dažniausiai tai pačiai valstybinei ekspertų įstaigai, kurios specialisto ar eksperto išvados ir buvo ginčijamos.[1003]

LAT praktikoje akcentuoja, jog „<...> *Paprastai vien tik remiantis konsultacine išvada negali būti paneigta BPK nustatyta tvarka gauto ekspertizės akto (specialisto išvados)*

---

998 Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė, Gabrielė JuodkaitėGranskienė ir Virgilijus Pajaujis, „Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyva", *Teisės apžvalga,* nr. 2(14) (2016): 312.

999 Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 335.

1000 Marina Gušauskienė, „Eksperto veiklos nepriklausomumo ir konkurencijos teisės klausimai," Iš: *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Kaunas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2019), 90-106.

1001 *Ibid.*

1002 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122-303/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-165/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-895/2018.

1003 Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 336.

įrodomoji reikšmė: „<...> teismų praktikoje yra išaiškinta, jog proceso dalyvių iniciatyva gauti dokumentai, kurie buvo surašyti panaudojant specialiąsias žinias, laikomi konsultacinėmis išvadomis (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-465/2010, 2K-525/2010). Šios išvados yra kitos rūšies įrodymai nei BPK nustatyta tvarka gautos specialisto išvados ar ekspertizės aktai. Konsultacinės išvados turi būti tiriamos teismo posėdyje, tačiau remiantis vien tik tokiomis išvadomis paprastai negali būti paneigta BPK nustatyta tvarka gautų specialisto išvadų ar ekspertizės aktų įrodomoji reikšmė (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-251-507/2016). Nagrinėjamoje byloje gynybos iniciatyva gautos P. P. išvados buvo tinkamai patikrintos teismų posėdžiuose. <...> P. P. buvo apklaustas kaip specialistas ir davė paaiškinimus teisme, kaip ir ekspertas D. V. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad teismo medicinos specialistas P. P. konsultacinėse išvadose nepakankamai aprašė V. M. ir A. Š. sveikatos duomenis, neturėdamas bylos medžiagos ir su ja nesusipažinęs, todėl šio specialisto išvadomis nėra pagrindo vadovautis (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2017) <...>“.[1004]

Taigi tokios teismų praktikos nuostatos dėl privačia iniciatyva gautų specialių žinių išvadų vertinimo, kai nurodoma, jog paprastai vien tik remiantis konsultacine išvada negali būti paneigta BPK nustatyta tvarka gauto ekspertizės akto (specialisto išvados) įrodomoji reikšmė, taip pat, kad nepavykus pašalinti konsultacinės išvados ir specialisto/eksperto išvadų prieštaravimų turi būti skiriama papildoma ar pakartotinė (kuri neretai skiriama tai pačiai valstybinei įstaigai) ekspertizė ir kt., verčia pagrįstai mąstyti apie tai, jog, deja, nukrypstama nuo laisvo įrodymų vertinimo principo nuostatų. Ir nors doktrinoje nurodoma, jog vienodo svorio suteikimas tiek valstybine, tiek privačia iniciatyva gautiems duomenims, panaudojus specialiąsias žinias, lemtų aukštesnių kokybės standartų taikymą bei sąlygotų išvadų didesnį pagrįstumą ir patikimumą. Vis tik manytina, jog nesant veiksnius (kurie lemia nepakankamą išvados kokybę ir jos patikimumą) neutralizuojančio mechanizmo, privataus baudžiamojo proceso dalyvio gauta ir pateikta išvada turėtų ir toliau būti vertinama kaip konsultacinė išvada. Atitinkamai didesnį išvadų patikimumą sąlygotų ir tai, jog subjektai, teikiantys specialiųjų žinių reikalaujančias išvadas, nebūtų susieti santykiais (pavyzdžiui, darbo) su viena iš proceso šalių.

Kaip jau buvo minėta, kitas subjekto, turinčio specialiųjų žinių, papildomas parodymų vertinimo elementas yra susijęs būtent su pačios perteikiamos informacijos turinio specifiškumu. Parodymai čia suprantami ir kaip žodiniai parodymai (pvz., teismo proceso metu), ir kaip tyrimo išvada.

Taigi, teisėjui kaip subjektui, neturinčiam specialiųjų žinių, nėra lengva ištirti, patikrinti ir įvertinti specialiųjų žinių turinčių subjektų pateikiamas išvadas. Todėl vertėtų aptarti duomenų, gautų panaudojus specialiąsias žinias, vertinimo įrodymams keliamų reikalavimų – sąsajumo, leistinumo ir patikimo aspektu – problematiką.

1004 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2017, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių specialiųjų žinių panaudojimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“, *Teismų praktika*, nr. 50 (2019).

Doktrinoje, nagrinėjant duomenų, gautų panaudojus specialiąsias žinias, sąsajumo vertinimą, atkreipiamas dėmesys į tai, jog „tais atvejais, kai ekspertizę skiria ar objektų tyrimą paveda atlikti bylą nagrinėjantis teismas, gautų išvadų sąsajumo patikra tėra formalumas, nes bylą nagrinėjantis ir ekspertizę skiriantis teismas turi plačią diskreciją revizuoti proceso dalyvių pateikiamus klausimus ir nutartyje palikti tik tuos, kuriuos pats teismas laiko esant reikalingus. [...] Taigi būsimo ekspertizės akto ar specialisto išvados sąsajumo klausimą teismas iš tikrųjų išsprendžia iš anksto, dar priimdamas nutartį skirti ekspertizę ar pavesti atlikti objektų tyrimą. Pabrėžtina, kad tokios teismo nutartys nėra skundžiamos (BPK 439 straipsnio 2 dalis), todėl sąsajumo kvestionavimo galimybės proceso metu apskritai tampa fikcija.“[1005]

Sutinkant su tuo, jog specialiųjų žinių tyrimo ribos tam tikra apimtimi formuojamos iš anksto formuluojamais klausimais, vis tik argumentas, jog „sąsajumo kvestionavimo galimybės proceso metu apskritai tampa fikcija“, laikytinas nepagrįstu. Tokios gynybos garantijos, kaip dalyvauti ekspertinio tyrimo skyrimo metu teikiant klausimus, galimybė dalyvauti mokslinių įrodymų tyrime, t. y. prašyti papildyti, užduoti klausimus teisminio nagrinėjimo metu, galimybė pateikti privačia iniciatyva atliktą tyrimą (konsultacinę išvadą), ženkliai prisideda prie mokslinių įrodymų sąsajumo.

Teismo, skiriančio ekspertinį tyrimą, diskrecija (ar tiksliau pareiga) revizuoti ekspertui užduodamus klausimus kyla iš pareigos užtikrinti, jog proceso dalyviai nepiktnaudžiautų savo teisėmis, bei iš pareigos spręsti įrodinėjimo į plotį (įrodinėjimo dalykas) ir į gylį (įrodinėjimo ribos, kartais įvardijamos kaip įrodymų pakankamumas) klausimą. Beje, tai nėra vieninteliai įrodymai, kuriems teismas turi lemiamos įtakos. Teismas spendžia dėl bet kokių naujų įrodymų gavimo, tyrimo, tikrinimo (papildomų liudytojų kvietimo, pakartotinio proceso dalyvio pakvietimo ir pan).

LAT taip pat pripažįsta teisingą tokią praktiką, kai teismai ne besąlygiškai perrašo į nutartį proceso dalyvių suformuluotus klausimus ekspertui, o juos įvertina pagal BPK 286 straipsnio 2 dalyje numatytus reikalavimus[1006], kartu pažymi, jog teismas, skirdamas ekspertizę, turi teisę atmesti klausimus, kurie nesusiję su byla arba nepriklauso eksperto kompetencijai, taip pat prireikus suformuluoti naujus klausimus.[1007] Štai LAT konstatavo, kad žemesniosios instancijos teismas pagrįstai pašalino dalį gynėjo pateiktų klausimų (nors ekspertizė buvo skiriama būtent gynybos prašymu), nes, teismo nuomone, dalis gynėjo suformuluotų klausimų nebuvo susiję su ekspertizės skyrimo tikslu.[1008] Kaip pažymima doktrinoje, teismai šia diskrecija naudojasi gana dažnai.

Ne ką mažiau dviprasmiška situacija gali susiklostyti, tokius duomenis vertinant leistinumo aspektu. Specialiųjų žinių reikalaujantis veiksmas paskiriamas teismo

---

1005 Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 334.

1006 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.“, *Teismų praktika*, nr. 27 (2007).

1007 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2006.

1008 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-477/2006.

nutartimi, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nurodymu, taigi tiek ekspertizės aktas, tiek specialisto išvada būna gauti įstatymo numatytu būdu ir tvarka, todėl gali susidaryti klaidinga nuomonė, jog ekspertinių išvadų leistinumo patikrinimas tėra formalumas. Sieti leistinumo patikrinimą tik su teisiniu specialaus tyrimo atliko pagrindu, t. y. nutartimi ar nutarimu, nėra visiškai teisinga. Teismų praktikoje, nors tiesiogiai nesiejant su leistinumo reikalavimu, tačiau, darbo autorės nuomone, priskirtini leistinumui pagal jo turinį, yra išskiriami ir kiti reikalavimai, pavyzdžiui: „ar ekspertas, ar specialistas neviršijo savo specialiųjų žinių ribų, ar nesprendė klausimų, kurie viršija jo kompetencijos ribas".[1009]

Specialiųjų žinių leistinumo vertinimo kontekste tikslinga paminėti ir poligrafo naudojimo faktinių aplinkybių įrodinėjimo procese tematiką. Tyrimas poligrafu, kaip įrodinėjimo priemonė, Lietuvos baudžiamajame procese pagal dominuojančią teismų praktiką yra negalimas, t. y. duomenys, gauti panaudojus poligrafą, nepripažįstami įrodymais. Doktrinoje šiuo klausimu vienos nuomonės nėra, antai L. Belevičius palaiko galimybę tyrimo poligrafu duomenis naudoti įrodinėjimo procese[1010], tuo tarpu G. Goda laikosi konservatoriškesnės nuomonės.[1011]

Poligrafo naudojimo tvarką, tyrimo poligrafu objektus ir kita (kada pagal įstatymą šis tyrimo metodas bei jo rezultatai gali būti naudojami) nustato Poligrafo įstatymas. [1012] Poligrafo įstatymo 4 straipsnio 2 dalis numato, jog toks tyrimas gali būti atliekamas asmenims, kurių tarnyba yra susijusi su įslaptintos informacijos naudojimu, apsauga ar susipažinimu su ja. Taigi nesant įstatyme numatytos galimybės naudoti poligrafo duomenis kitaip, tokių duomenų kaip įrodymų baudžiamajame procese panaudojimas negalimas pirmiausia būtent dėl leistinumo reikalavimo neatitikimo. Tokią praktiką nuosekliai formuoja ir LAT: „ *Todėl duomenų, gautų naudojant poligrafą kitais atvejais, pagal BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatas, negalima pripažinti įrodymais.*" Kita vertus, LAT yra pažymėjęs, jog „*tyrimas poligrafu gali būti priemonė bylos duomenims surinkti, siekiant išsiaiškinti tyrimo kryptis, strategiją, – pagalbinė priemonė sėkmingam ikiteisminiam tyrimui, tačiau ne veiksnys, lemiantis ar darantis įtaką teismo sprendimui, nes poligrafas yra žmogaus emocinę būseną fiksuojantis prietaisas, atliekantis įvairių su žmogaus emocijomis susijusių fiziologinių rodiklių registravimą, o ne nustatantis ar*

1009 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-699/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-206-693/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-208-976/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.

1010 Linas Belevičius, „Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas" (disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2005), 54-57.

1011 Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese," *supra* note 17.

1012 Poligrafo naudojimo įstatymas https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/asr https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/asr

atskleidžiantis bylos aplinkybes“.[1013]

Tačiau antai kaimyninėje Lenkijoje poligrafas baudžiamojo proceso metu yra naudojamas bei traktuojamas kaip ekspertinis tyrimas. Įrodinėjimo priemone yra ekspertizės aktas, kuriame daromos išvados apie tiriamo asmens prisiminimų buvimą bei emocines sąsajas su nusikalstama veika (ne apie melagingus parodymus ar kaltę).[1014] Vis tik daugelyje Europos valstybių poligrafas baudžiamajame procese dėl skirtingų priežasčių nėra naudojamas, pavyzdžiui: poligrafas nenaudojamas laikantis nuomonės, jog bet koks įsiskverbimas į žmogaus sąmonę yra neleistinas arba nepasitikima jo moksliniu pagrįstumu bei rezultatų patikimumu ir pan.[1015]

Ir nors bendros nuomonės doktrinoje dėl poligrafo tyrimo naudojimo įrodinėjimo procese nėra, tiek šalininkai, tiek oponentai turi svarių argumentų savo pozicijoms pagrįsti, pavyzdžiui, net baiminamasi, jog poligrafo, hipnozės ir panašių priemonių panaudojimo rezultatų patikimumas nėra pakankamai pagrįstas, ir baudžiamajame procese pradėjus naudoti tokias priemones ateityje visą teisingumą reikės perduoti į robotų, kurie spręs žmonių likimus, rankas.[1016] Ir nors doktrinoje[1017] nurodoma, jog, įvairių šaltinių duomenimis, tyrimo poligrafu rezultatų patikimumas siekia nuo 75% iki 95%, tačiau kritikuojant šio metodo naudojimą nesigilinama į metodo esmę bei jo teikiamas galimybes, o dažniausiai apsiribojama tik tokiais skambiais teiginiais, kaip „aiškiai nemoksliškas“, „neturintis jokios įrodomosios galios“.[1018] Darbo autorė vis tik linkusi pritarti nuomonei, jog „nors teigiama, kad tyrimas poligrafu yra labai objektyvus, nes „metalas neklysta“, iš tikrųjų subjektyvumo šis tyrimas turi pakankamai daug. Prietaisas neveikia be žmogaus pagalbos. Poligrafas tyrimo metu tik fiksuoja kreives. Užduodamus klausimus parenka prieš tyrimą poligrafu su tiriamu asmeniu bendraujantis specialistas. Manoma, kad specialistas parengiamojo pokalbio metu dažnai bent jau iš dalies gali numatyti, kaip į kokius klausimus bus reaguojama – tai suteikia galimybę specialistui klausimus formuluoti vienaip ar kitaip ir taip daryti įtaką tyrimo rezultatams. Tyrimą poligrafu atlikęs specialistas interpretuoja gautus rezultatus. Surašydamas išvadas specialistas taip pat turi galimybių jas formuluoti vienaip ar kitaip.“[1019] Dėl šių priežasčių turimo rezultatai kelia abejonių ir dėl atitikimo patikimumo reikalavimui.

1013 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-147-697/2017.

1014 Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese,“, *supra* note 17, p. 37; Ryszard Jaworski, „Polygraphische Untersuchungen in der polnischen Ermittlungspraxis.“ *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, nr. 4 (2008):195–198.

1015 Linas Belevičius*, supra* note 1010.

1016 Jean Larguier, *La procédure pénale* (Paris, 1963), 57.

1017 Linas Belevičius, *op. cit*.

1018 А.М. Ларин, *Криминалистика и паракриминалистика. Научно практическое пособие*. (Москва: БЕК, 1996), 135-148.

1019 Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese,“, *supra* note 17, p. 41.

Vertinant ekspertizės aktą ar specialisto išvadą, turi būti patikrintas ir įvertintas ne tik jų sąsajumas ir leistinumas, bet ir kai kurios kitos aplinkybės, turinčios įtakos patikimumui, būtent taikytų metodų mokslinis pagrįstumas ir tinkamumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas; ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumas [...] ir pan.[1020]

Teismų praktikos analizė kaip vieną iš probleminių specialiųjų tyrimų patikimumo vertinimo klausimų leido išskirti naudojamų tyrimų metodikų mokslinį pagrįstumą ir tinkamumą. Doktrinoje teigiama, kad išvadą teikiantys subjektai turėtų taikyti tik moksliškai pagrįstas tyrimo metodikas ir instrumentarijų, t. y. kad galima taikyti tik tokias priemones ir metodus, kurie yra pagrįsti mokslo ištirtais dėsningumais, procesais ir reiškiniais, bei užtikrina patikimus ir objektyvius rezultatus.[1021] Taip pat galime rasti nuomonę, jog priemonės ir mokslinės metodikos, taikomos tiriant nusikalstamas veikas, turėtų būti atitinkama tvarka aprobuotos bei sudarytas įteisintų ir rekomenduotinų metodikų registras.[1022]

Antai kai kuriose JAV valstijose yra nustatyti tokie taikytų techninių priemonių ir mokslinių metodų vertinimo kriterijai: 1) klaidos galimybė; 2) technikos eksploatavimo standartų laikymasis; 3) tam tikrų garantijų buvimas; 4) analogija su kitais leistinais moksliniais metodais; 5) šių metodų pripažinimas atitinkamos srities mokslo bendruomenės; 6) pateiktos išvados pagrįstumas, išsamumas; 7) galimybė aiškiai ir paprastai aptarti taikytų metodų rezultatus; 8) teismo ir prisiekusiųjų galimybė patikrinti gautus duomenis; 9) kitų ekspertų galimybė patikrinti ir įvertinti metodus; 10) įrodymų reikšmingumas bylai.[1023]

Kaip pažymima doktrinoje, Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme tiesiogiai nėra įtvirtinta reikalavimų, numatančių, kad taikomos metodikos ir tyrimo technika turi būti moksliškai pagrįstos, kad jos turi užtikrinti gautų rezultatų išsamumą, teisingumą, autentiškumą ir adekvatumą, tačiau tokie reikalavimai gali būti suvokiami iš BPK 1 straipsnio, numatančio baudžiamojo proceso paskirtį, turinio.[1024]

Tačiau yra autorių, teigiančių, jog specialiųjų žinių turinčių subjektų išvados patikimumo patikrinimas nereiškia, kad teismas privalo tikrinti pačių metodikų pagrįstumą

1020 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-699/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 03 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.

1021 Plačiau apie tai Романов Валерий Иванович, „Процесуалные, тактические и этические вопросы применения научнотехнических средств при расследовании преступлении.“ (Диссертация кандидата юридических наук. Казань, 1997); Kenneth R. Foster and Peter W. Huber, *Judging science. Scientific knowledge and the federal courts*. (Cambridge: MIT Press, 1999).

1022 Janina Juškevičiūtė, „Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos.“ (daktaro disertacija. Lietuvos Teisės Akademija, 1998), 55.

1023 Gabrielė Juodkaitė, „Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese.“ *Teisė*, nr. 31 (1997), 53.

1024 Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, *supra* note 23, p. 332.

ir kokybę, remiantis jų išnagrinėjimu ir šiuolaikiniu specialiųjų žinių išsivystymo toje srityje atitikimu, todėl teismas privalo patikrinti, ar yra išvadoje nurodytas tyrimo metodikų pasirinkimo pagrindas, o tuo atveju, jei tokio pagrindo nėra, teismas gali pripažinti ekspertizę nepagrįsta.[1025] Taip pat svarbu pabrėžti, kad bylą nagrinėjantis teismas, kuriam yra teikiama specialiųjų žinių išvada, pats negali nurodyti, kokie konkretūs mokslinio tyrimo metodai turėtų būti taikomi, kad ji būtų atlikta kokybiškai. Specialiųjų žinių subjektas pats yra atsakingas už tinkamą išvados kokybę.

Šiame tyrimo metodikų kontekste paminėtina LAT nutartis, kurioje nagrinėtas klausimas dėl išvadoje naudotos tyrimo metodikos neatskleidimo: „ *[...] specialisto išvados tyrimo metodikos (taikytų metodų mokslinio pagrįstumo ir tinkamumo) įvertinimas tėra vienas iš aspektų, į kuriuos teismas turi atsižvelgti vertindamas baudžiamojoje byloje esančios specialisto išvados, kaip tinkamo įrodymų šaltinio, atitinkančio BPK 20 straipsnio reikalavimus, patikimumą, todėl vien tik tyrimo metodikos neatskleidimas, priešingai, nei nurodo nuteistasis R. P. bei jo gynėjas, pats savaime nesudaro pakankamo pagrindo nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje pateiktas specialisto L. L. išvadas vertinti kaip nepagrįstas ar nepatikimas BPK 20 straipsnio prasme. Šioje vietoje pažymėtina ir tai, kad apeliacinės instancijos teismas pripažino, jog R. P. komentarų tyrimo metodikos neatskleidimas laikytinas vienu iš teismui pateiktų išvadų trūkumų, tačiau, atsižvelgiant į specialisto paaiškinimų teisme turinį, į tai, kad analizuojamu atveju R. P. kaltė grindžiama ne tik L. L. išvadomis, tačiau ir kitais byloje surinktais ir patikrintais įrodymais, šis trūkumas nelaikytas esminiu.*“[1026]

Bendroji taisyklė numato, jog specialiųjų žinių turinčio subjekto išvados patikimumas vertinamas ne tik analizuojant jų turinį ir struktūrą, bet ir gretinant su kitais įrodymais. Antai teismų praktikoje buvo sprendžiamas klausimas, ar subjektų, turinčių specialiųjų žinių, išvados gali būti gretinamos tarpusavy (ne tik su kitais byloje esančiais duomenimis). LAT, nagrinėdamas tokią situaciją, yra pažymėjęs, jog „*Pažymėtina, kad išsamiam specialiųjų žinių pagrindu pateiktų išvadų tarpusavio palyginimui būtina, kad jos atitiktų keletą esminių reikalavimų – t. y. visi ekspertai (specialistai) turi tirti tą pačią pirminę medžiagą (tyrimo objektus), taikyti tapačius tyrimo metodus ir procedūras bei atsakyti į tuos pačius klausimus.*“[1027]

Taigi tokia formuojama LAT praktika verčia kelti klausimą, jog subjektų, turinčių specialiųjų žinių, išvadų tarpusavio palyginimas tam tikrais atvejais yra sunkiai įmanomas, nes tam, kad išvadas būtų galima palyginti, ekspertas turi taikyti tapačius tyrimo metodus ir procedūras, tuo tarpu LTEC profesinių paslapčių sąrašas viena iš profesinių

1025 Елена Рафаиловна Россинская, *Судебная экспертиза в уголовном гражданском арбитражном процессе* (Москва: Норма, 1998), 50.

1026 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

1027 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-1073/2020.

paslapčių laiko būtent „ekspertinio tyrimo metodikas, išskyrus viešai publikuotas“.[1028] Teismai savo ruožtu toleruoja šią metodikos neatskleidimo praktiką, nurodydami, jog tai tik vieno iš išvados kokybės elementų trūkumas. Kita vertus, kaip buvo minėta, teismų praktika nurodo atsižvelgti į naudojamus metodus vertinant subjekto, turinčio specialiųjų žinių, pateiktą išvadą: „*Pažymėtina, kad ekspertas (specialistas) privalo ekspertizę (objektų tyrimą) atlikti pagal kompetenciją, moksliškai patvirtintais, visuotinai pripažintais ir patikimais ar akredituotais tyrimo metodais. Kaip įrodymą vertinant specialisto išvadą turi būti atsižvelgiama ne tik į turinčias reikšmės nusikalstamai veikai tirti specialisto nustatytas aplinkybes, bet ir į tirtus objektus, naudotus tyrimo metodus*[1029]“. Tokie patys vertinimo kriterijai taikytini ir vertinant ekspertizės aktą.

Dar vienas diskusinis klausimas, kylantis vertinant įrodymų patikimumą, yra susijęs su specialųjį tyrimą atliekančiam subjektui pateikiamos medžiagos turiniu ir apimtimi.

Pirminės medžiagos, pateikiamos ekspertui, svarba specialiųjų tyrimų rezultato patikimumui pabrėžiama ir LAT praktikoje: „*specialiųjų tyrimo rezultatų kokybiškumui bei išvadų išsamumui didelę reikšmę turi pirminiai duomenys (tiriamieji objektai), kuriuos ištyręs ekspertas ar specialistas formuluoja atsakymą į jam pateiktus klausimus*“.[1030] Tam tikrais atvejais jų kiekis būna nepakankamas išvadai gauti, todėl specialistas gali atsisakyti pateikti išvadą tam tikrais klausimais: „*Iš specialisto išvados matyti, kad specialistas rėmėsi 2015 m. vasario 17 d. kelių eismo įvykio apžiūros protokole užfiksuota informacija, jog nustatytos dvigubos 11 m stabdymo žymės; 2015 m. vasario 17 d. eismo įvykio vietos schema, 2015 m. vasario 17 d. kelių eismo įvykio apžiūros protokolo priedu – fotolentele Nr. 1. Specialistas, aprašydamas jam pateiktą medžiagą, nurodo, kokie duomenys kokiame jam pateiktame dokumente užfiksuoti, o kokie ne. Atkreiptinas dėmesys, kad specialistas, ištyręs ir įvertinęs turimus duomenis, gali padaryti išvadą, jog tam tikrų aplinkybių nustatyti negalima*.“[1031]

Doktrinoje taip pat pažymima, kad „ekspertizės kokybė labai priklauso ir nuo pirminių duomenų, pateikiamų ekspertui, taip pat nuo tinkamo aplinkybių, kurioms esant įvykdytas nusikaltimas, išdėstymo. Neretai kaip aplinkybės pateikiamos tik tam tikros versijos ar liudytojų parodymai, tai gali suklaidinti ekspertą.“[1032]

1028 LTEC profesinių paslapčių sąrašas. Prieiga per internetą https://ltec.lrv.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai

1029 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-507/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177-895/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.

1030 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-1073/2020.

1031 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.

1032 Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, „Ekspertizės (objektų tyrimo) išvadų rezultatyvumo ir kokybiškumo veiksniai.“ Iš: *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redak-*

Taigi nagrinėjamos temos kontekste aktuali, taip pat ir praktikoje kylanti problema yra duomenų, kuriais remiantis formuojama išvada, kokybė. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai išvados, kurioms pateikti reikalingos specialios žinios, formuojamos remiantis abejotinos kokybės (ne tik turinio, bet ir formos prasme) duomenimis: „*Prokurorė atsiliepime nurodo, kad Ignalinos rajono apylinkės teismas, nagrinėdamas bylą iš esmės, išnagrinėjo visus surinktus įrodymus, taip pat ir specialisto V. M. išvadą, be to, apklausė jį teismo posėdyje, kur pastarasis nurodė, jog darydamas išvadą dėl eismo įvykio, jis rėmėsi nuotraukomis, pateiktomis nuteistojo gynėjo, kurios buvo be datų, jose užfiksuoti automobilio sugadinimai, stabdymo žymės bei įvykio schema. Specialistas paaiškino, jog ikiteisminio tyrimo medžiagos jis neturėjo. Atsižvelgdamas į tai, prokurorės įsitikinimu, teismas pagrįstai šia išvada nesivadovavo, nes nuotraukos specialistui buvo pateiktos ne baudžiamojo proceso nustatyta tvarka, nenustatyta, kada jos darytos, be to, specialisto padarytos išvados prieštarauja kitų ekspertizių išvadoms.*“[1033]

Atskiro aptarimo reikalauja specialiųjų žinių subjekto išvada, formuluojama remiantis jam pateiktais liudytojų parodymais. Antai LAT pažymi, jog „*vien tai, kad formuluodamas tam tikrus ekspertizės akto (specialisto išvados) teiginius ekspertas (specialistas) rėmėsi ir jam pateiktais liudytojų parodymais ar kitais byloje esančiais duomenimis, savaime nesuteikia pagrindo teigti, kad ekspertas (specialistas), pateikdamas išvadas, peržengė savo kompetencijos ribas ar jais rėmėsi neteisėtai.*“[1034] Tačiau byloje paaiškėjus, kad specialisto tyrimui atlikti pateikti duomenys (pavyzdžiui, kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo metu užfiksuotų liudytojų telefoninių pokalbių duomenys) nepasitvirtino, šia išvada nesivadovaujama: „*<...> kaltinimas A. G. grindžiamas kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo metu užfiksuotų telefoninių pokalbių duomenimis, tačiau apklausiant liudytojus paaiškėjo, kad realiai ne visos užsakytos priemonės buvo gautos, kai kurie asmenys užsakytų prekių nepirko arba jas grąžino. <...>Iš byloje esančių duomenų – liudytojų parodymų ir specialisto išvados, grįstos iš esmės kriminalinės žvalgybos veiksmų protokole užfiksuotais A. G. ir liudytojų telefoniniais pokalbiais, visiškai nėra aišku, nei kokia tariamai nedeklaruotų apmokestinamųjų sandorių tiksli suma, nei kad A. G.* įmonė kaip nors dalyvavo sudarant minėtus sandorius ir kad pinigų gavimo operacijos nebuvo įformintos apskaitos dokumentais, nei kiek, kada, kokiu

torius Gintaras Švedas. (Vilnius: Registrų centras, 2011), 462. Taip pat.: LTEC 2018, 2019 ir kitų metų veiklos statistikos ataskaitos, pavyzdžiui juose pateikti duomenys apie eismo įvykių, kurių rezultatyvumas besąlygiškai priklauso būtent nuo pateiktos tyrimui medžiagos, įskaitant jos kokybę („95,1 proc. Išvadų kategoriškumą įtakoja rašysenos ekspertiniams tyrimams pateikiamos tirti dokumentų kopijos, dėl ko šiuose tyrimuose galimos tik tikimybinės išvados, taip pat fonoskopiniuose tyrimuose nepakankama pateiktų įrašų garso kokybė, eismo įvykių tyrimuose - neišsamūs eismo įvykio vietos duomenys, kas neleidžia daryti kategoriškų išvadų.“.).

1033 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K- 477/2010.

1034 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-176-303/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-73-942/2017.

pagrindu *A. G. konkretiems asmenims pardavė augalų apsaugos priemonių.*“[1035]

Todėl svarbu vengti skirti užduotis, kurių tyrimų objektas liudytojų parodymai ar kiti byloje esantys duomenys, ypač, jei tai slaptų (neviešo pobūdžio) priemonių būdu gauti duomenys, kurie reikalauja atidesnio patikrinimo. Tam tikra apimtimi (leistinumo/teisėtumo klausimu) teisminio nagrinėjimo metu skiriant užduotį specialiųjų žinių turinčiam subjektui, šią problemą padėtų išspręsti ir anksčiau minėtas išankstinis duomenų leistinumo patikrinimas, taip ne tik sutaupant procesinius išteklius, bet ir nedarant euristinio poveikio nei specialisto tyrimo rezultatams, nei teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Pirminių duomenų nekokybiškumas yra pagrindinė priežastis, dėl kurios subjektas, turintis specialiųjų žinių, atsisako atlikti tyrimą, negali pateikti išvados, o nuo kokybiško medžiagos parengimo priklauso atsakymų į pateiktus klausimus išsamumas, jų forma ir išraiška.[1036] Subjekto, turinčio specialiųjų žinių, išvada, kaip samprotavimo išraiška, gali būti pateikta įvairiomis formomis, priklausomai nuo nustatytų faktų ir jų įvertinimo. Doktrinoje šios formos apibendrintai klasifikuojamos pagal turinį (kas buvo nustatyta ir kas yra atspindėta išvadose) ir pagal išraiškos būdą (kaip išvados buvo išreikštos, kokia yra teismo eksperto pozicija).[1037] Būtent pastarosios aktualios nagrinėjamos temos kontekste. Pastebėtina, jog ir šiandieninėje teismų praktikoje išvados, kurioms pateikti reikalingos specialiosios žinios, išraiškos forma taip pat nepraradusi aktualumo bei kelia sunkumų vertinant ypač galimybines (sąlygines) ir tikėtinas (nekategoriškas) išvadas.

LAT yra atkreipęs dėmesį į tai, jog priimant galutinį sprendimą, kuriame vertinamos ir galimybinės (sąlyginės) išvados, labai svarbu, kad aplinkybės, kuriomis grindžiama sąlyginė išvada, būtų nustatytos patikimai ir nekeltų jokių abejonių: „*Pažymėtina, kad minėtos išvados yra galimybinės (sąlyginės) („jeigu automobilio „Opel Vivaro“ vairuotojas turėjo objektyvią galimybę pamatyti automobilį „Daewoo Espero“ ne mažesniu kaip 148 m atstumu <...>“, „jeigu turėjo objektyvią galimybę pamatyti išilgai kelio važiuojamosios dalies stovintį automobilį „Daewoo Espero“ didesniu negu automobilio sustabdymui reikalingas 94,7 ÷ 114,2 m atstumu <...>“), t. y. priklausančios nuo kitų aplinkybių, kurias reikia nustatyti (kaip kad nagrinėjamu atveju – atstumas, iš kurio nuteistasis turėjo objektyvią galimybę pamatyti nukentėjusiosios automobilį). Tokiu atveju aplinkybės, kuriomis grindžiama sąlyginė išvada, turi būti nustatytos patikimai ir nekelti jokių abejonių.*“[1038]

LAT yra pasisakęs, kad tuo atveju, kai ekspertizės akte yra nurodytos konkrečios tikėtinos (nekategoriškos) eksperto išvados davimo priežastys, ekspertizės aktas yra

---

1035 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177-895/2018.

1036 Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, *supra* note 1032, p. 462.

1037 Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, „Teismo ekspertizės išvadų klasifikavimas“ Iš: *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al.,* (Vilnius: Industrus, 2009), 380.

1038 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-319-511/2017.

išsamus ir nėra pagrindo skirti naują ekspertizę[1039]: „*Ekspertas, atsakydamas į pirmąjį klausimą, nurodė, kad pateikti tyrimui kompaktiniuose diskuose „Verbatim" garso įrašai nėra sumontuoti. Priešingai, nei tvirtina kasatorius, ekspertas atsakė ir į antrąjį klausimą, pateikdamas išvadą, kad „tikėtina, jog pateiktuose tyrimui dviejuose kompaktiniuose diskuose „Verbatim" esančiuose garso įrašuose Nr. 1–11 yra užfiksuotas M. N. balsas. Tikėtina, kad frazės, kurios pateiktose tyrimui šių garso įrašų suvestinėse, pažymėtos „P", pasakytos M. N.". Ekspertizės akto tiriamojoje dalyje nurodyta, kad labai skiriasi lyginamųjų M. N. balso pavyzdžių ir tiriamojo įrašų garso perdavimo kanalų apibūdinimai, todėl negalima atlikti statistinių–parametrinių balso parametrų palyginimo ir galutinė išvada duodama tik tikėtina, remiantis audiotyvine analize. Be to, ekspertas nurodė, kad tikėtina, jog garso įrašuose Nr. 1–5 daugelyje vietų balsas sąmoningai iškraipomas. Vadinasi, ekspertas, kaip ir reikalaujama BPK 88 straipsnio 4 dalyje, ekspertizės akto išvadose atsakė į visus jam pateiktus klausimus, taip pat nurodė objektyvias priežastis, dėl kurių negali pateikti kategoriškos išvados. Taigi ekspertizės aktas šioje byloje iš esmės yra išsamus.*"[1040]

Teismų praktikoje taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, jog nekategoriškų (tikėtinų) išvadų pateikimas nėra atsisakymas pateikti išvadą, nes pirmuoju atveju ekspertas vis tik pateikia išvadas, nors ir tikėtinas, o atsisakius pateikti išvadas, jos iš viso nepateikiamos, pavyzdžiui „ekspertas šioje byloje neatsisakė pateikti išvadų, ekspertizės akte nurodė, kokiomis metodikomis vadovavosi, taip pat neprašė pateikti papildomos medžiagos, nenurodė, kad jam pateikti klausimai neatitinka jo kompetencijos, ir, kaip jau minėta, atsakė į jam pateiktus klausimus, nurodydamas konkrečias priežastis, kodėl pateikia tikėtinas išvadas."[1041]

Kalbant apie tikėtinas išvadas, atskiro paminėjimo reikalauja viena iš ekspertizių rūšių, būtent odorologinės (žmogaus kvapo) ekspertizės. Jos teismų praktikoje[1042] laikomos išvadomis, kurių patikimumas yra sudėtingiau patikrinamas, nes tyrimas atliekamas panaudojant biodetektorius – šunis, kurie signalinėmis pozomis pažymi apie kvapų (ne)sutapimą. Teismų praktikoje taip pat pažymima, jog šio tyrimo „*išvada*

1039 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007).

1040 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-453/2006.

1041 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-453/2006.

1042 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-511/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006m. kovo 07 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-183/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-798/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-127/2012.

tiriama ir vertinama kaip ir kiti duomenų šaltiniai ir negali būti atmesta vien tik tuo pagrindu, kad tyrimui buvo naudoti biodetektoriai".[1043] Žinoma, išvados patikimumo įvertinimas yra sudėtingas, nes subjektas, pateikęs išvadą, gali tik paaiškinti, kaip tyrimas buvo atliktas, tačiau negali atsakyti į klausimą, kodėl šunys tam tikrus kvapus laikė (ne)tapačiais.

Remiantis išvada, surašyta atlikus odorologinį objektų tyrimą, pagal teismų praktiką gali būti nustatinėjamas tik tarpinis faktas (pavyzdžiui, kad asmuo, kurio kvapo pėdsakas rastas, yra buvęs tam tikrame objekte), o ne byloje įrodinėtina aplinkybė. Šios išvados teismų praktikoje pripažįstamos įrodymu, jeigu jas patvirtina kiti byloje išnagrinėti įrodymai, pavyzdžiui, „*A. L. kaltė, be kitų įrodymų, buvo grindžiama ir specialisto išvada, kuria nustatyta, kad tikėtina, jog kvapų pėdsake, paimtame iš automobilio nuo vairuotojo sėdynės, yra kaltinamojo A. L. kvapas. [...] teismas padarė pagrįstą išvadą, kad nors minėtoje specialisto išvadoje nėra neginčijamai nurodyta, jog būtent kvapų pėdsake yra A. L. kvapas, tačiau, vertinant ją drauge su kitais bylos duomenimis, ji yra svarbi darant išvadą dėl A. L. kaltės.*"[1044]

Grįžtant prie nagrinėjamos temos, tikslinga aptarti mechanizmą (procedūras), kuris padeda užtikrinti (tai pat ir patikrinti), subjekto, turinčio specialiųjų žinių, pateiktos išvados patikimumą (kokybę). CEPEJ rekomendacijos numato, kad „Ekspertas turi būti nuoseklus pateiktų klausimų atžvilgiu ir turi stengtis atsakyti į visus klausimus, nepalikdamas neatsakytų (atvirų) klausimų".[1045] Teisinis reguliavimas taip pat numato išvados, kuriai pateikti reikalingos specialios žinios, turinio ir formos reikalavimus.

Tiek galiojantis teisinis reguliavimas, tiek teismų praktika numato, jog išvados, kuriai pateikti reikalingos specialios žinios, neišsamumas, neaiškumas ar prieštaravimas kitiems bylos duomenims teisminio nagrinėjimo metu yra pašalinamas BPK nustatytais veiksmais, tarp kurių ir apklausiant išvadas pateikusį subjektą, turintį specialiųjų žinių, o prireikus skiriant naujus ekspertinius tyrimus.

Taigi viena iš garantijų (procesinė šalių teisė į teisingą teismą) – būtent galimybė apklausti išvadą pateikusį subjektą. Teismų praktikoje pabrėžiama, jog „Kai teisme apklausiamas byloje ekspertizės aktą (specialisto išvadą) pateikęs ekspertas (specialistas), jo paaiškinimai (parodymai) vertinami kartu su jo pateiktu ekspertizės aktu (specialisto išvada). Jei ekspertas (specialistas) byloje nebuvo pateikęs ekspertizės akto (specialisto išvados), jo teisme pagal kompetenciją duoti paaiškinimai (parodymai) gali būti

---

1043 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007).

1044 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007); Šiaulių miesto apylinkės teismo 2005 m. kovo 18 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-921-452/2005.

1045 2014 m. gruodžio 12 d. Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14 punktas 46, Taip pat Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė ir Mindaugas Šimonis, „Lietuvos Respublikos teisės ir praktikos atitikimas teismo eksperto veiklos tarptautinį reglamentavimą," Iš: *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. 11 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2015), 48.

laikomi savarankiškais įrodymais“.[1046]

Analizuojant galimybės užduoti klausimą išvadą pateikusiam subjektui aspektą, atkreiptinas dėmesys į tai, jog subjekto, turinčio specialiųjų žinių, duotų parodymų vertinimas pasižymi tuo, jog jie dažniausiai prilyginami kaltinimo liudytojų parodymams, tad jiems taikomi aukštesni reikalavimai, skiriant didesnį dėmesį būtent kaltinamojo teisių užtikrinimui, ypač rungimosi principui. Todėl šiame kontekste labai svarbi tampa teisė aktyviai dalyvauti įrodymų, gautų panaudojus specialiąsias žinias, tyrime (kitaip tariant, teisė užduoti klausimą).

Doktrinoje galime rasti nuomonių, jog kaltinimas, ikiteisminio tyrimo procese nevaržomai naudodamasis specialisto tyrimais, monopolizuoja objektų, turinčių specialios, įrodomosios vertės informacijos, paiešką ir jų pateikimą specialistui, o tai gali lemti kryptingo tyrimo galimybes.[1047] Kartu analizuojamas skirtingų specialių žinių subjektų atskyrimo problemos poveikis baudžiamajam procesui, o būtent „nevienodos galimybės pasinaudoti specialiomis žiniomis proceso šalims.“[1048]

Tačiau būtent rungimosi principas turėtų sudaryti/užtikrinti vienodas galimybes baudžiamojo proceso šalims naudotis specialiomis žiniomis. BPK 7 straipsnyje numatyta, jog „Bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo. Kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui.“[1049]

EŽTT savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, jog paprastai visi įrodymai turi būti pateikti viešame teismo posėdyje dalyvaujant kaltinamajam, kad būtų užtikrintas rungimosi principas[1050], taip pat buvo pažymėta, kad tai, jog gynyba gali atlikti tam tikrą vaidmenį rengiant eksperto išvadą ankstyvoje stadijoje, yra svarbi procesinė garantija.[1051] Tačiau ikiteisminėje stadijoje gautos informacijos kaip įrodymų naudojimas pats savaime neprieštarauja Konvencijai, jei gynybos teisės nėra pažeidžiamos. Paprastai šios teisės reiškia reikalavimą kaltinamajam suteikti adekvačią ir realią galimybę ginčyti ir apklausti kaltinimo liudytoją arba tuo metu, kai jis duoda parodymus arba

---

1046 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių specialiųjų žinių panaudojimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“, *Teismų praktika*, nr. 50 (2019), https://www.lat.lt/data/public/uploads/2019/06/ab-50-1.docx

1047 Kęstutis Stungys, „Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai“ *Jurisprudencija*, Nr. 52(44) (2004): 81–91.

1048 Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija, 2016, p. 21. Ministro Pirmininko 2010 m. sausio 28 d. potvarkiu Nr. 33 sudarytoje darbo grupėje bei tolesnėse diskusijose.

1049 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-136-697/2020.

1050 *Van Mechelen and others v. The Netherlands*, no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93, § 51, ECHR, 1997.

1051 *Matytsina v. Russia*, no. 58428/10, ECHR, 2014.

vėliau.[1052]

Ir nors Konvencijos 6 straipsnyje kalbama apie liudytojus, o ne apie ekspertus, tačiau EŽTT yra pažymėjęs, kad 3 dalyje numatytos garantijos, be kita ko yra 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisingo teismo sąvokos sudedamieji elementai[1053], taigi, pagal EŽTK 6 straipsnį, kaltinamas turi ne tik teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, bet ir gali prašyti, kad būtų iškviesti ekspertai, jei pastarųjų išvados gali būti svarbus kaltės įrodymas. EŽTT taiko plečiamąjį EŽTK teksto aiškinimą, nes Konvencijos tekste tėra įtvirtinta kaltinamojo teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, o teisė užduoti klausimus ekspertams nėra įtvirtina.[1054]

Taigi pirmiausia vertinant, ar buvo pažeista teisė į teisingą teismą, labai svarbu yra tai, kokie (kiek) reikšmingi baigiamajam teismo aktui buvo ekspertiniai duomenys: „Teismas atkreipia ypatingą dėmesį į tai, kad, pripažindami pareiškėją kalta, abiejų instancijų vidaus teismai plačiai rėmėsi ekspertų išvadomis Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta pirmiau, Teismas konstatuoja, kad šioje byloje ikiteisminio tyrimo stadijoje pateiktos ekspertų išvados turėjo lemiamą reikšmę nagrinėjant pareiškėjai iškeltą bylą, todėl būtina nustatyti, ar pareiškėja išreiškė pageidavimą, kad ekspertai būtų apklausti teisme, ir, jeigu taip, ar ji turėjo tokią galimybę[1055][...]. Išnagrinėjęs visą pateiktą medžiagą Teismas mano, kad nei ikiteisminio tyrimo, nei teisminio nagrinėjimo stadijoje pareiškėja neturėjo galimybės apklausti ekspertų, kurių išvadose buvo tam tikrų neatitikimų, kad jų patikimumas būtų kruopščiai patikrintas arba kad kiltų kokių nors abejonių dėl ekspertų išvadų. Remdamasis savo praktika, Teismas daro išvadą, kad šioje byloje atsisakymas patenkinti pareiškėjos prašymą apklausti ekspertus viešame teismo posėdyje neatitiko Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatytų reikalavimų.[1056]“

EŽTT, spręsdamas dėl būtinybės apklausti ekspertą teisme, taip pat vertina ir tai, ar ekspertinė išvada pateikta kaltinimo ar gynybos (t. y. procesinę pusę) bei jurisprudencijoje atkreipia dėmesį: „Vyriausybė teigė, kad gynyba neparodė asmeninio J. Y. ir J. K. apklausos svarbos teismo proceso rezultatams. [...] Ir J. Y., ir J. K. prokuratūra pasamdė ekspertais tyrimo metu ir atliko savo ekspertizę [...] nedalyvaujant gynybai[1057] [...] Taigi jų padėtis buvo artimesnė „kaltinimo liudytojui“. Priešingai nei gynybos liudytojai, kaltinamasis neprivalo įrodyti kaltinimo liudytojo svarbos. [...] Gynyba apygardos teismui paaiškino, kodėl jiems kilo abejonių dėl ekspertų ataskaitų ir ekspertų taikomų metodų patikimumo. Gynyba nedalyvavo rengiant J. Y. ir J. K. ataskaitas ir negalėjo jiems užduoti klausimų ankstesniame proceso etape. Tokiomis aplinkybėmis

---

1052 *Isgrò v. Italy*, no. 11339/85, § 34, ECHR, 1991; *Lüdi v. Switzerland*, no. 12433/86, § 47, ECHR, 1992.

1053 *Artico v. Italy*, no. 6694/74, § 32, ECHR, 1980; *Goddi v. Italy*, no. 8966/80, § 28, ECHR, 1984; *Colozza and Rubinat v. Italy*, no. 9024/80, § 26, ECHR, 1985.

1054 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 158.

1055 *Balsytė – Lydeikienė v. Lithuania*, no. 72596/01, ECHR, 2009.

1056 *Ibid.*

1057 *Zarb v. Malta*, no. 16631/04, ECHR, 2005; *Stoimenov v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, no. 17995/02, §39, 40, ECHR, 2007.

apygardos teismas turėjo atidžiai apsvarstyti gynybos pasiūlymą."[1058] Jei kaltinimas nusprendžia, kad konkretus ekspertas yra svarbus informacijos šaltinis, ir remiasi jo parodymais teisminio nagrinėjimo metu, o teismas naudojasi to liudytojo (eksperto) parodymais kaltinamajam nuosprendžiui pagrįsti, tokio liudytojo asmeninis dalyvavimas ir apklausa būtini.

Tačiau bene svarbiausia yra tai, jog teismai nesukurtų disbalanso tarp gynybos ir kaltinimo dėl duomenų, gautų panaudojus specialiąsias žinias, rinkimo bei pateikimo ir taip nepažeistų šalių lygiateisiškumo principo.[1059] Taigi net ir tais atvejais, kai teismui iš kartu su kaltinamuoju aktu pateiktos ikiteisminio tyrimo medžiagos gali atrodyti, jog kaltinimo teiginių pagrįstumas nekelia abejonių, kaltinamajam turi būti sudarytos sąlygos teismo proceso metu aktyviai ginčyti kaltinimo argumentus.[1060] Savo jurisprudencijoje EŽTT yra pažymėjęs, jog, nors „ataskaitoje nebuvo didelių neatitikimų, ekspertų apklausa gali atskleisti galimus interesų konfliktus, turimos medžiagos ar tyrimo metodų trūkumus. Svarbiausia, kad nebuvo jokios svarios priežasties, trukdančios J. Y.ir J. K. atvykti į teismą ir ten liudyti, kaip pavyzdžiui, baimė dėl pareiškėjų atsakomųjų veiksmų arba liudytojo mirtis*[1061]* ir pan."

Išvados, kuriai pateikti reikalingos specialios žinios, neišsamumas, neaiškumas ar prieštaravimas bylos duomenims teisminio nagrinėjimo metu yra šalinami ne vien apklausiant išvadas pateikusį subjektą, turintį specialiųjų žinių, bet ir skiriant naujus ekspertinius tyrimus: papildomą tyrimą paprastai atlieka tas pats ekspertas, kuris atliko pirminį tyrimą, o pakartotinį – kitas nei pirminį tyrimą atlikęs ekspertas. Čia svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog sprendimą dėl ekspertizės skyrimo teismas priima atsižvelgdamas į bylos duomenis, taip pat į tai, ar ekspertizės išvados yra reikalingos bylos aplinkybėms išsamiai ir nešališkai ištirti.[1062] Kaltinamojo, jo gynėjo ar kitų proceso dalyvių prašymai skirti ekspertizę teismui yra neprivalomi ir teismas gavęs prašymą neturi pareigos skirti ekspertizę[1063], EŽTT praktika šiuo klausimu analogiška: „*Konvencijos 6 straipsnyje neįtvirtinta pareigos nacionaliniams teismams skirti byloje*

1058 *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, no. 11082/06, 13772/05, ECHR, 2013.

1059 Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (No. 2), no. 51111/07, 42757/07, ECHR, 2000; *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, no. 11082/06, 13772/05)§ 735, ECHR, 2013.

1060 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 160.

1061 *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, no. 11082/06, 13772/05, ECHR, 2013.

1062 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-26/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-180/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-507/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-648/2017.

1063 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-400/2014

ekspertizę ar kitą tyrimo priemonę tik dėl to, jog proceso šalis to prašo; nacionalinis teismas turi spręsti, ar reikalaujama priemonė yra svarbi ir esminė bylai išspręsti, ar byloje yra pakankamai kitų duomenų sprendimui priimti".[1064]

Apibendrinant pažymėtina, jog specialių žinių panaudojimas baudžiamajame procese yra gana platus[1065], o mokslo ir technikos galimybės vis teikia naujų galimybių tiriant nusikalstamas veikas.[1066] Teisinės praktikos raida lėmė tai, kad doktrinoje nebegalima kalbėti vien tik apie eksperto pagalbą ir net atvirai kalbama apie „ekspertinių įrodymų vyravimą".[1067] Tačiau svarbu nepamiršti, jog tokių išvadų tikrinimas ir įvertinimas yra teismo pareiga, o subjekto, turinčio specialiųjų žinių, vaidmuo tėra pagalbinis. Ne mažiau svarbu ir tai, jog gynybai turi būti sudarytos visos procesinės galimybės kvestionuoti pateiktas išvadas bei pateikti privačia iniciatyva gautas išvadas.[1068] Tačiau nesant veiksnius (kurie lemia nepakankamą išvados kokybę ir jos patikimumą) neutralizuojančio mechanizmo, privataus baudžiamojo proceso dalyvio gauta ir pateikta išvada turėtų ir toliau būti vertinama kaip konsultacinė išvada, o ekspertizės akte esantys duomenys (pagal jų objektyvumą dėl prigimties, tiriamojo pobūdžio ir gavimo aplinkybių) paprastai[1069] galėtų būti laikomi patikimesniais už kituose įrodymų šaltiniuose esančius duomenis.

3.3. Slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumas kaip jų rezultatų leistinumo prielaida

Veiksmų viešumas teisinėje (demokratinėje) valstybėje laikytina įprasta pareigūnų veiklos taisykle, ir, priešingai, slapti veiksmai (masiniai slapti tyrimai bei galimybių ginti asmens teises nenumatymas) yra policinės (nedemokratinės) valstybės atributai. Šios dvi valstybės yra priešpriešos.[1070] Deja, baudžiamojoje justicijoje absoliutus valstybės subjektų veiklos viešumas vargu ar įmanomas. Todėl natūralu, jog dalis duomenų (potencialių įrodymų) rinkimo veiksmų yra vykdomi proceso subjektams nežinant, t. y. taikant teisės aktuose įtvirtintą prievartą, taip ribojant asmens teises ir laisves.

Doktrinoje pažymima, kad žmogaus teisių ribojimas dažnai yra neatsiejama efektyvaus baudžiamojo proceso dalis.[1071] Organizuotam nusikalstamumui (neretai tarptautiniam), terorizmui, korupcijai, vis dažnėjantiems kibernetiniams išpuoliams keliant kaskart didesnę grėsmę, slaptas specialių tarnybų darbas tampa vis labiau

---

1064 *H. v. France*, no.10073/82, ECHR, 1989.

1065 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 157.

1066 *Ibid.*; Pijus Pošiūnas, *Teismo ekspertizės pagrindai* (Vilnius, 1994), 3.

1067 Bertram Schmitt, *supra* note 35, p. 464 – 468.

1068 Gintaras Goda, *op. cit.*

1069 Darant analogiją į LAT civilinių bylų praktikoje formuojama pozicija 3K-3-3/2010; 3K 3-223/2014.

1070 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, , *supra* note 17, p. 48.

1071 Aurelijus Gutauskas, „Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintų Priemonių Taikymas Ir žmogaus Teisių Apsauga šiuolaikiniame Moderniame Gyvenime" *Kelyje su konstitucija*, nr. November (2022), 53, https://doi.org/10.15388/KSK.2022.4

būtinas. Pažymėtina ir tai, kad teismų (tiek tarptautinių, tiek nacionalinių) praktikoje pripažįstami įrodymų rinkimo sunkumai, siekiant atskleisti ir tirti tokio pobūdžio nusikaltimus, bei tai, kad šiam uždaviniui atlikti teisėsaugos institucijos vis dažniau turi pasitelkti slaptus agentus, informatorius ir slaptuosius metodus, ypač kovodamos su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija.[1072] Todėl net ir teisinė (demokratinė) valstybė priversta taikyti slaptas (neviešo pobūdžio) priemones. EŽTT yra pažymėjęs, jog įgaliojimai slapta sekti piliečius būdingi policinei valstybei, pagal Konvenciją yra toleruotini tik tiek, kiek tai griežtai būtina demokratinėms institucijoms apsaugoti.[1073] Žinoma, slapti (neviešo pobūdžio)[1074] veiksmai gali būti atliekami tik išimtiniais atvejais, kai nėra galimybių surinkti arba patikrinti surinktus duomenis kitais tyrimo veiksmais arba jei tokių galimybių ir yra, tačiau naudojant kitus tyrimo veiksmus norimą tikslą pasiekti būtų akivaizdžiai sunkiau dėl tiek žmogiškųjų, tiek materialinių sąnaudų.[1075]

Toliau šiame poskyryje siekiama išanalizuoti duomenų, gautų pritaikius slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus, vertinimą taikant proporcingumo principą.[1076] Mat šie duomenys ne tik turi atitikti įrodymams keliamus reikalavimus (sąsajumą, leistinumą, patikimumą), bet ir turi būti gauti laikantis procesinėms prievartos priemonėms keliamų reikalavimų, iš kurių pagrindinis – proporcingumas. Šis reikalavimas yra ypač svarbus, nes slaptais veiksmais paprastai ribojamas asmens privatumas. Galbūt todėl šių veiksmų atlikimas doktrinoje įvardijamas kaip „ganėtinai jautrus".[1077]

Konstitucijos 22 straipsnis numatytos asmens privataus gyvenimo neliečiamumo garantijos[1078], kuriomis yra deklaruojama privataus gyvenimo bei atskirų privatumo sričių (susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų, kitokio susižinojimo bei šeimyninio gyvenimo) apsauga, tačiau privataus gyvenimo turinys plačiau neišskleidžiamas. Pažymėtina ir tai, kad ne visi privataus gyvenimo aspektai yra konkrečiai

---

1072 Rima Ažubalytė, *supra* note 82.

1073 *Drakšas v. Lithuania*, no. 36662/04, ECHR, 2012.

1074 Šiame darbe slapti (neviešo pobūdžio) veiksmai, vertinami kaip asmens teisės ir laisves ribojančios procesinės prievartos priemonės, nepaisant pagrindinio tokių priemonių tikslo – duomenų gavimo.

1075 Aurelijus Gutauskas, „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas," *Teisė*, nr. t. 113 (2019): 12.

1076 Šiame darbe autorė laikosi pozicijos, jog slapti (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmai yra ne tik duomenų rinkimo veiksmai, bet pirmiausia tai procesinės prievartos priemonės veiksmai. Todėl atsižvelgiant į asmens patiriamus teisų ribojimus bei siekį įvertinti ir nustatyti tinkamą balansą tarp žmogaus teises varžančių priemonių ir šiomis priemonėmis siekiamo tikslo (duomenų surinkimo), pirminiu vertinimo kriterijumi tampa būtent proporcingumo reikalavimas, t.y. ar veiksmai buvo atlikti proporcingai ir tik vėliau ar gauti rezultatai, atitinka įrodymams keliamus reikalavimus. Taigi, proporcingumas betarpiškai (kartais neatskiriamai) yra persipynęs su įrodymų leistinumo reikalavimu bei gali būti vertinamas tiek kaip atskiras elementas, tiek kaip leistinumo dalis, speciali vertinimo taisyklė.

1077 Raimundas Jurka, „Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją,", *supra* note 24, p. 139-140.

1078 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Žin., 1992, Nr. 33-1014. Įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

apibrėžti Konstitucijos 22 straipsnyje.[1079] Teisė į privatų gyvenimą (konkrečiau – jo gerbimą) įtvirtinta taip pat ir Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje, kur numatyta, jog kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.[1080]

Nei Konstitucijos, nei Konvencijos nuostatose nėra pateikiama privataus gyvenimo sąvoka, taigi konkrečiu atveju būtent teismai turi plačią diskreciją spręsti, kas (ne) laikytina asmens privačiu gyvenimu, vertindami, ar jis buvo proporcingai apribotas. Taigi Konvencijos 8 straipsnis ir Konstitucijos 22 straipsnis yra esminės nuostatos privataus gyvenimo apsaugos srityje, kuriomis remiantis ir konstruojama juridinė privataus gyvenimo samprata teismų praktikoje.

EŽTT savo jurisprudencijoje taip pat nepateikia konkrečios asmens privataus gyvenimo sąvokos, nurodydamas, jog apibrėžti privataus gyvenimo sąvoką nėra nei galimybės, nei būtinybės, ir nurodė, kad ši sąvoka būtų per daug susiaurinta apibūdinant ją kaip „vidaus reikalą" (angl. *inner circle*), kurioje kiekvienas individas gali gyventi taip, kaip nori, visiškai atsiribodamas nuo išorinio pasaulio.[1081]

Konstitucinis Teismas konstatavo, jog „*privatus žmogaus gyvenimas – tai individo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt. Žmogaus teisė į privatumą apima asmeninio, šeimos ir namų gyvenimo, garbės ir reputacijos neliečiamumą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt.*".[1082] Tiesa, konkretaus privataus gyvenimo apibrėžimo taip pat nepateikė.

Asmens privataus žmogaus gyvenimo samprata siejama ir su asmens teisėtais lūkesčiais. Jeigu asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kai tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės

1079 Liudvika Meškauskaitė, Mindaugas Lankauskas, „Baudžiamoji atsakomybė už asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimus Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktikos kontekste," *Teisės problemos*, nr. 1 (91) (2016): 54.

1080 Kaip nurodoma mokslinėje literatūroje, teisė į privataus gyvenimo gerbimą iš minėtų keturių teisių yra plačiausios apimties, o kitos trys yra laikytinos specifinėmis privataus gyvenimo sritimis. Teisė į privataus gyvenimo gerbimą dažniausiai pasitelkiama tais atvejais, kai negalima pritaikyti jau minėtų konkretesnių teisių: Liudvika Meškauskaitė, Mindaugas Lankauskas, *supra* note 1079, p. 54.

1081 *Niemietz v. Germany*, no. 13710/88, § 29, ECHR, 1992.

1082 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta281/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta363/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta340/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta309/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta311/content>.

prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui.[1083] Taigi žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalsta ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei.[1084]

EŽTK 18 straipsnyje įtvirtinta, jog Konvencijoje skelbiamų teisių ir laisvių apribojimai negali būti taikomi jokiais kitais tikslais, išskyrus nustatytuosius. Taip pat Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintas reikalavimas gerbti asmens teisę į privatų gyvenimą ir susirašinėjimo slaptumą, o pagal to paties straipsnio 2 dalį jame įtvirtintų teisių apribojimas turi būti nustatytas įstatyme, juo siekiama teisėto tikslo ir jis būtinas demokratinėje visuomenėje. EŽTT savo jurisprudencijoje nuosekliai laikosi pozicijos, jog įgaliojimai slapta sekti savo piliečius pagal Konvenciją toleruojami tik tada, kai yra griežtai (neišvengiamai) būtini siekiant apsaugoti demokratines institucijas.[1085] EŽTT savo ruožtu taip pat pažymi, jog byloje „*tikslo egzistavimas turi būti vertintinas, neatsižvelgiant į tai, ar jis pasiektas*“.[1086] Žinoma, pirmenybės teikimas tikslams, o ne faktiniam rezultatui savaime nepašalina būtinybės įvertinti ir taikytinos priemonės veiksmingumą.[1087]

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, jog „*tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų – iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas.[...] Galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės (ar laisvės) prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas pagal sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijus. Svarbu ir tai, kad dažnai konfliktas kyla iš esmės tarp lygiaverčių konstitucinių teisinių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyra.*“[1088]

1083 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta281/content>

1084 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese.“, *supra* note 20, p. 395-458.

1085 *Drakšas v. Lithuania*, no. 36662/04, ECHR, 2012.

1086 *Brogan and Others v. The United Kingdom*, no. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85) § 53, ECHR, 1988; Egidijus Losis, „Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones,“ Iš: *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 286.

1087 *Brogan and Others v. The United Kingdom*, no. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, ECHR, 1988.

1088 Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai Vilnius, 1997 m. vasario 13 d.

Antai Konstitucinis Teismas yra taip pat pažymėjęs, kad žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Konstitucija suteikia galimybę riboti konstitucinę žmogaus teisę į privatumą, jeigu yra laikomasi iš Konstitucijos kylančių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų: 1) tai daroma įstatymu; 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes; 3) ribojimais nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą, prigimtis bei jos esmė; 4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.[1089]

Nagrinėdamas šį klausimą LAT taip pat yra pažymėjęs (bei nuosekliai formuoja praktiką), jog „*Slapta renkant informaciją apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, gali būti apribojama žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, todėl, reguliuojant teisinius santykius, susijusius su slapto informacijos rinkimo priemonių naudojimu, taip pat jas taikant ir vertinant gautų duomenų teisėtumą, svarbu išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo užtikrinimo*."[1090]

Baudžiamajame procese pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo padeda garantuoti būtent proporcingumo principas.[1091] Todėl toliau nagrinėjant temą būtina padaryti platesnį rakursą į proporcingumo sampratos analizę, taip siekiant padėti geriau suvokti iššūkius (grėsmes), su kuriais susiduria teisėjas vertindamas proporcingumą apskritai ir būtent slaptų (neviešo pobūdžio) procesinių prievartos priemonių proporcingumą, nes toks vertinimas yra sudėtinė duomenų, gautų panaudojus neviešo pobūdžio procesines

---

1089 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta311/content >; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta281/content>; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta277/content>

1090 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-8-788/2018. Rima Ažubalytė, *supra* note 82, su nuoroda į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-94-2015, 2K-7-85- 696/2016, 2K-123-788/2018.

1091 Proporcingumas (lot. „*pro portio*" - lygiomis dalimis) tarptautinių žodžių žodyne apibrėžiamas kaip „proporcija, dviejų dydžių sąryšis, vieno dydžio reikšmei keletą kartų padidėjus, kito dydžio reikšmė tiek pat kartų padidėja arba sumažėja" – Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: Kadangi proporcingumas atskleidžia santykį, todėl jis yra glaudžiai susijęs su balansavimo ir pusiausvyros sąvokomis. Pažymima, jog teisiniame kontekste, proporcingumo principo atitikmenų yra įvairių: subsidiarumo, *ultima ratio* principai, kurių esmė yra bene vienoda – tai paskutinės išeities reikalavimas. Raimundas Jurka ir Marina Gušauskienė, „Suėmimo atitikties "ultimum remedium" principui diskusiniai klausimai," *Teisės problemos*, nr. nr. 2(64) (2009): 65. Egidijus Losis, „Proporcingumo principas – tarptautinis prievartos priemonių taikymo standartas" Iš: *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*, Raimundas Jurka et al., (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 387. Lietuvos BPK proporcingumo principas įtvirtintas bendrųjų nuostatų 11 straipsnyje kaip viena „pagrindinių baudžiamojo proceso taisyklių „Proporcingumo principo vertinimas kaip pagrindinės taisyklės yra grindžiamas tuo, kad jis įtvirtintas BPK I dalies I skyriuje „Baudžiamojo proceso paskirtis ir pagrindinės taisyklės""

prievartos priemones, leistinumo vertinimo dalis.

Atskleisdamas proporcingumo principo turinį Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad „*teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija)*“[1092], taip pat, jog „pagal proporcingumo principą nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiant teisėtų bei visuotinai svarbių tikslų, jos neturi varžyti asmens teisių labiau, nei reikia šiuos tikslus pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui“.[1093]

Svarbiausia tarptautinė institucija, daranti bene didžiausią poveikį baudžiamojo proceso teisės, tarp jų prievartos priemonių instituto, formavimuisi ir taikymui, yra Europos Žmogaus Teisių Teismas.[1094] Nei EŽTK, nei jos protokoluose nėra expressis verbis įtvirtintas proporcingumo principas, tačiau EŽTT savo jurisprudencijoje[1095] jį plačiai naudoja (tam tikra prasme sukūrė jį kaip saugiklį, nes buvo tiesioginių konvencinių nuostatų, draudžiančių taikyti per didelę valstybės prievartą) vertindamas valstybių veiksmus, kuriais suvaržomos žmogaus teisės bei laisvės.

Nors Europos Sąjungos teisės aktuose proporcingumo principas yra formaliai įtvirtintas, tačiau bandymas jį apibrėžti ir atskleisti pastebimas tik Europos Teisingumo Teismo precedentinėje jurisprudencijoje[1096], kur jis tapo vienu pagrindiniu principu ir yra vertinamas kaip „sveiko proto jausmas“, pagal kurį valstybės valdžia gali veikti neperžengdama tiksliai nustatytų ribų, kurios yra būtinos valstybės valdžios teisėtiems tikslams pasiekti.[1097]

Įdomu tai, kad nei teisės doktrinoje, nei teismų praktikoje nėra bendros proporcingumo principo sampratos. Taigi galima teigti, kad proporcingumas daugiareikšmė kategorija, kuri įgauna skirtingą prasmę bei turinį atsižvelgiant į konkretų kontekstą, kuriame ji taikoma.

Doktrinoje nuogąstaujama, kad universalaus mechanizmo nustatyti proporcingumui nėra, tačiau tarptautiniai teismai formuoja bent minimalius kriterijus, kuriuos turi atitikti priemonė, kad ją būtų galima vertinti kaip proporcingą siekiamam

---

1092 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta348/content >

1093 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga per internetą < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content >

1094 Egidijus Losis, *supra* note 1091, p. 375.

1095 Pats proporcingumo atsiradimas EŽTT jurisprudencijoje vertintinas kaip evoliucionuojantis veiksmas bei būtinas ir pagrįstas praktikos vystymosi rezultatas, kad būtų galima ne tik sukurti žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmą, bet ir teisingai taikyti EŽTK nuostatas, garantuojant konvencinių nuostatų spragų pašalinimą Armin von Bogdandy, *European integration and international co-ordination: Studies in Transnational Law in Honour of Claus Dieter Ehlermann*. (Kluwer academic publishers. 2002), 205.

1096 Egidijus Losis, *supra* note 695, p. 199.

1097 Egidijus Losis, *supra* note 1091, p. 372-376.

tikslui.[1098] Tačiau 2006 – 2010 m. buvo atliktas tyrimas (vertinta beveik 80 Lietuvos įvairių grandžių teismų nutarčių, susijusių su prievartos priemonių taikymo skyrimu (pratęsimu)), kurio metu nustatyta, jog prievartos priemones taikantys subjektai nesinaudoja jokiu proporcingumo principo nustatymo metodu arba matomas padrikas naudojimasis tam tikrais proporcingumo principo nustatymo metodų kriterijais.[1099]

Doktrinoje[1100] atkreipiamas dėmesys į tai, jog pasinaudojus proporcingumo nustatymo metodais (pavyzdžiui, tiek vertikaliuoju, tiek horizontaliuoju proporcingumo principo nustatymo metodais[1101]) būtų galima sustiprinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą prievartos priemonių taikymo procese baudžiamajame procese, nes būtų numatyti privalomi vertinimo kriterijai. Nors vienos nuomonės šiuo klausimų nėra, pavyzdžiui, nurodoma, kad kažin ar didesnę reikšmę sprendžiant konkrečius prievartos taikymo klausimus gali turėti proporcingumo nustatymo būdų skirstymas į vertikalųjį ir horizontalųjį.[1102]

Proporcingumo principas, nepriklausomai nuo jo nustatymo būdo, turi būti pritaikytas itin tiksliai, nes varžant žmogaus teises ir laisves būtent nacionalinei valdžiai (tiek įstatymų leidžiamajai, o vėliau ir vykdomajai bei teisminei) suteikiama veikimo laisvė jų kompetencijų ribose, t. y. prerogatyva rinktis priemones atitinkamiems tikslams pasiekti. O būtent proporcingumo laikymasis tarp prievartos priemonių ir siekiamo teisėto tikslo užtikrina griežtą nacionalinės valdžios institucijoms suteiktos diskrecijos įgyvendinimą.[1103] Taigi, siekiant išspręsti „teisių prieš teises“ arba tiksliau „teisių prieš visuomeninius interesus“ konfliktus, teisėjams tenka išties sudėtinga užduotis – suderinti žmogaus teises ir konkuruojančius viešuosius interesus. Pusiausvyros siekimo sudėtingumą lemia tai, jog teisės pasižymi moraliu pobūdžiu[1104], jos neretai būna konkuruojančios, o neapibrėžtas turinys sunkina prioriteto (arba svorio)[1105]

1098 Plačiau apie tai Egidijus Losis, *supra* note 695, p. 57–58.

1099 Egidijus Losis, *supra* note 1086, p. 281.

1100 *Ibid.*

1101 Vertikaliusis nustatymo būdas - paeiliui atskirai įvertinamas kiekvienas nustatymo būdą sudarantis kriterijus: a) taikytinos priemonės tinkamumo kriterijus, reiškiantis, jog asmens teises ribojanti priemonė turi būti teisėta ir tinkama tam, kad būtų pasiektas siekiamas tikslas ar prie jo priartėta. b) būtinumo kriterijus, reiškiantis, jog tinkama priemonė turi būti būtina ta prasme, kad nėra jokios kitos vienodai tinkamos priemonės, tačiau kuri būtų mažiau varžanti saugomą asmens teisę. c) proporcingumo kriterijus tiesiogine ar siaurąja prasme (adekvatumo principas) reiškiantis, kad tinkama ir būtina priemonė neturi sutrikdyti tinkamo balanso ir (ar) sunaikinti varžomos teisės esmės. Horizontaliojo proporcingumo nustatymo būdo esmė ir skirtumas nuo vertikaliojo yra tas, kad šiuo būdu neatliekamas palaipsnis kriterijų vertinimas, o išsamiai įvertinama konkrečios teisės suvaržymo aplinkybių visuma. Iš Egidijus Losis, *op. cit.,* p. 317.

1102 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17.

1103 Egidijus Losis, *supra* note 1086, p. 282.

1104 Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, *International Human Rights Law* (2010), 41.

1105 Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, (Harvard University Press, 1977), rights shall not be overridden on grounds of utilitarian purposes (e.g. the welfare promotion of the majority). In particular, he points out that "individual rights are political trumps held by individuals. Individuals have rights

suvokimą. Proporcingumas nieko nepasako apie bendrą prioritetų (teisių ir laisvių) hierarchiją,[1106] todėl būtent vertintojas (teisėjas) turi nustatyti tikrąją kiekvienos teisės prasmę ir pabrėžti jos svarbą. Taigi, teisėjui tenka užduotis vietoj mechaninės procedūros atlikti individualų vertinimą, jis nuo pat pradžių turi atskleisti kiekvienos žmogaus teisės prasmę ir suvokti jos „unikalų statusą".[1107]

Doktrinoje vyksta akademinės diskusijos, kokią reikšmę proporcingumas iš tiesų turi teisiniam vertinimui sprendžiant teisinio gėrio (žmogaus teisių ir laisvių) apraiškų kolizijos atvejus:

Viena vertus, kai kurie[1108] mokslininkai teigia, kad proporcingumas teisėjams suteikia reikiamą lankstumą, kad kiekvienu atveju būtų galima individualiai suderinti konkuruojančius interesus. Kita vertus, kai kurie teisininkai priešinasi plačiam proporcingumo taikymui bylose, susijusiose su žmogaus teisių konfliktais, nes jie, inter alia, svarsto, kad proporcingumas ne tik nepaiso žmogaus teisių prigimties, bet ir lemia savavališkus teismo sprendimus, būtent dėl nereguliuojamos teisėjų diskrecijos.[1109]

Didžioji dalis proporcingumui tenkančios kritikos yra būtent dėl suderinimo kategorijos, kuri beje, kaip teigiama doktrinoje,[1110] ir sudaro EŽTT doktrinoje taikomo proporcingumo principo pagrindą. Savo ruožtu ši kritika labai svarbi, nes būtent joje atsispindi teisėjo laisvo vertinimo (diskrecijos, o kartais ir piktnaudžiavimo) galimybės vertinant proporcingumo reikalavimą. Pagrindinės proporcingumo kaip suderinimo kategorijos atžvilgiu išsakomos kritikos kryptys yra šios[1111]:

---

when, for some reason, a collective goal is not a sufficient justification for denying them what they wish, as individuals, to have or to do, or not a sufficient justification for imposing some loss or injury upon them." Thus, they cannot be altered, not even by consensus.

1106 Vicki C. Jackson, „Being Proportional about Proportionality" *Constitutional Commentary*, nr. 21(3) (2004): 803, 828-829: "Proportionality alone cannot provide us with the principled values on which its operational analysis must rest."

1107 Stavros Tsakyrakis, „Proportionality: An Assault on Human Rights?," *Jean Monnet Paper*, nr. 09/08 (2008): 25: "The proper specification of the content of a human right is a specification guided by an understanding of its importance, the point in awarding it this unique status; it is sensitive to the important evaluative questions that recognition of a right raises."

1108 M. Klatt ir M. Meister, „Proportionality: a Benefit for Human Rights? Remarks on ICON Controversy." *International Journal of Constitutional Law*, nr. 10(3) (2012): 687-708; Madhav Khosla, „Proportionality: an Assault on Human Rights?: A Reply," *International Journal of Constitutional Law*, nr. 8(2) (2010): 298-306; CH.-M. Pannacio, „In Defence of Two-Step Balancing and Proportionality in Rights Adjudication." *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, nr. 1(XXIV) (2011): 109-129; Erika Leonaite, „Proporcingumo principas Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje" (disertacija, Vilniaus universitetas, 2013), 348.

1109 David L. Faigman, „Madisonian Balancing: A Theory of Constitutional Adjudication" *Northwestern University Law Review*, nr. 88 (1994): 641, 648; Melville B. Nimmer, „The Right to Speak from Times to Time: First Amendment Theory Applied to Libel and Misapplied to Privacy" *California Law Review*, nr. 56 (4) (1968): 935, 939.

1110 Erika Leonaite, *supra* note 1108, p. 348-349.

1111 Ahoron Barak, visą proporcingumo testo atžvilgiu išsakomą kritiką skirsto į dvi kategorijas: vidinę, susietą su pačiu testo taikymu, ir išorinę, atitinkamai vidinei kritikai priskirdamas argumentus, ak-

1. **Vertybių nepalyginamumo problema**. Kaip teigiama doktrinoje, neįmanoma surasti bendro vardiklio ar sukurti vienos skalės, leidžiančios nustatyti kiekvienam iš konkuruojančių interesų tenkantį svorį, o dalykai, neturintys bendro standarto, iš tikrųjų negali būti suderinti.[1112] Metafora, kuri slypi už pusiausvyros nustatymo procedūros, [1113] nieko nepasako apie tai, kaip turi būti vertinami atitinkami interesai ir ar iš tikrųjų įvairių teisių konfliktus galima išspręsti taikant techninę ir kiekybinę priemonę. Todėl tam, kad derinimas pavyktų, skirtumai tarp vertybių turi būti laipsnio, o ne rūšies skirtumai. Tuo tarpu individualių ir viešų interesų neįmanoma pasverti.[1114]
2. **Racionalumo stokos problema**. Racionalumo stokos problema dažnai siejama su vertybių nepalyginamumo problema, nurodant, kad nesant aiškių suderinimo taisyklių sprendimui įtakos galiausiai turi subjektyvios teisėjų nuostatos, intuicija bei išankstiniai nusistatymai, tai lemia, jog konfliktai tarp vertybių sprendžiami savavališku būdu.
3. **Teisėjų diskrecijos neapibrėžtumo problema**. Formalių taisyklių, skirtų spręsti konkuruojančių interesų kolizijas, nebuvimas bei *ad hoc* analizės pobūdis lemia itin plačią ir neapibrėžtą teisėjų diskreciją bei priimamų teismų sprendimų nenuspėjamumą. Derinimas pats savaime vertinamas kaip bestruktūris, o pats pusiausvyros nustatymas prilyginamas mistinei procedūrai, kur pagrindinis vaidmuo tenka teisėjo intuicijai.[1115]
4. **Žmogaus teisių nuvertinimo problema**. Žmogaus teisių nuvertinimo problema siejama su pamatinių žmogaus teisių ir visuomenės interesų konfliktu. Antai R. Dworkinas teigė, kad „naudojimasis žmogaus teisėmis gali būti ribojamas tik išimtiniais atvejais ir tik siekiant apsaugoti kitas teises arba išvengti katastrofos, tačiau teisės negali būti ribojamos vien tuo pagrindu, jog tai suteiks bendrą naudą visuomenei". Tačiau teisės doktrinoje nuogąstaujama, kad viešasis (visuomenės) interesas tikriausiai įveiks asmens teises. Pasak Niemmerio, „per

centuojančius vertybių nepalyginamumą ir racionalumo stoką, o išorinei - teisėjų diskreciją bei nepakankamą pamatinių teisių svarbos pripažinimą (Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*, *supra* note 72, p. 481-492).

1112 Teisėjas Antonin Scalia: "the scale analogy is not really appropriate, since the interests on both sides are incommensurate. It is more like judging whether a particular line is longer than a particular rock is heavy." Bendix Autolite Corp. v Midwesco Enterprises Inc., Page 486 US 888, 897, June 1988.

1113 Aristotle, *Nicomachean Ethics*, (1107 a.1): " it is a mean state between two vices, one of excess and one of defect. Furthermore, it is a mean state in that whereas the vices either fall short of or exceed what is right in feelings and in actions, virtue ascertains and adopts the mean."

1114 Erika Leonaite, *op. cit.,* p. 350; Cali Basak, „Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions." *Human Rights Quarterly*, nr. 29(1) (2007): 256-257.

1115 Amaya Alvez Marin, „A Preliminary Appraisal of the Use of Proportionality Analysis in Chile.", http://www.juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/9/156.pdf

daug tikėtis, kad teisėjų nepaliestų stiprūs visuomenės interesai ir svarstyklės neišsiderintų, subtilus ir sunkus uždavinys".[1116]

Taigi iš to, kas buvo paminėta, akivaizdu, jog teismui tenka išties nelengva užduotis vertinti proporcingumo reikalavimą, bet dar sunkesnė ji tampa, kai tenka vertinti proporcingumą slaptų (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmų[1117] kontekste. Kaip jau buvo minėta, šiuos veiksmus pritaikius gauti duomenys turi atitikti visus įrodymams keliamus reikalavimus, taip pat reikia vertinti, ar proporcingai buvo apribota asmens teisę į privatų gyvenimą, t. y. turi atitikti ir procesinėms prievartos priemonėms keliamus reikalavimus. Šio reikalavimo įtvirtinimas teismų praktikoje ir lėmė tai, kad šis klausimas toliau nagrinėjamas kaip speciali įrodymų leistinumo vertinimo taisyklė.

Doktrinoje pažymima, kad konstitucinis ir iš EŽTK kylantis reikalavimas nevaržyti žmogaus teisių labiau nei tai yra būtina baudžiamajame procese gali būti įgyvendintas, jei 1) teisinis reguliavimas yra pakankamai konkretus, t. y. kiek įmanoma konkrečiau nustatyta žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo tvarka ir 2) priimant sprendimus dėl žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo konkrečiame baudžiamajame procese yra įvertinamas kiekvienos priemonės proporcingumas.[1118] Konkretinant reikalavimus procesinių priemonių reglamentavimui, mokslinėje literatūroje nurodomos sąlygos, kurias turi atitikti kiekvienos procesinės prievartos priemonės reguliavimas: prievartos priemonės taikymas turi būti nustatytas teisės normų; teisės norma, nustatanti suvaržymą (prievartos priemonės taikymo galimybę), turi būti viešai prieinama; teisės norma, nustatanti prievartos priemonės taikymo sąlygas ir tvarką, turi būti aiški; jos turinys turi būti numatomas.[1119] Taigi akivaizdu, jog pabrėžiama įstatymo kokybės svarba. Įstatymo kokybės klausimas plačiau buvo aptartas viename iš ankstesnių skyrių, todėl čia bus analizuojamas tik tiek, kiek reikalinga proporcingumo varžant asmens teises įvertinimo kontekste. Toliau šiame darbe analizuojamos tam tikros temos kontekste aktualios teismų praktikos formuojamos taisyklės, susijusios su proporcingumo taikant slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus įvertinimu, kai įstatyme nėra (arba yra ne visa apimtimi) numatyti svarbūs proporcingam asmens teisių ribojimui aspektai. Tokiu atveju, kaip jau buvo minėta, būtent teismo sukurta teisinė taisyklė užpildo esamą teisinio reguliavimo spragą (plačiąją prasme).

Pripažįstant, jog įstatyme formuluojamos abstraktaus turinio taisyklės, tačiau prievartinio pobūdžio procesinių veiksmų atlikimo pagrindai ir sąlygos, o ypač slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų, turėtų būti reglamentuojami kiek galima tiksliau.

1116 Melville B. Nimmer, *supra* note 1109, p. 939-940: "Without pretending that there can ever be complete certainty as to how a given rule will be applied in a new situation, if there is no rule at all then there is no certainty at all."

1117 Vartojamas terminas „slapti (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmai" apima tiek BPK, tiek KŽĮ (seniau Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymą (Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633) – tvarka gautus duomenis, kurie vertinimo procese turi atitikti tuos pačius įrodymams keliamas reikalavimus – sąsajumą, leistinumą ir patikimumą.

1118 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 41.

1119 Plačiau apie tai *Egidijus Losis, supra note 695, p. 50*.

Kyla klausimas, kiek detaliai turi būti reglamentuojami teisėsaugos institucijų veiksmai, kuriais ribojamos asmens teisės? EŽTT savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad *„detalumo laipsnis priklauso nuo atitinkamo teisės akto turinio, reglamentuojamos sferos, asmenų, kurių atžvilgiu teisės aktas yra taikomas, skaičiaus ir statuso."*[1120] Taip pat pabrėžė ir tai, kad jeigu teisės akte valdžios institucijoms yra suteikiama tam tikra diskrecija, turi būti apibrėžta ir tos diskrecijos apimtis, tiesa, tai nebūtinai turi atsispindėti teisės akto tekste.[1121]

Slaptų procesinių prievartos priemonių taikymo kontekste EŽTT konstatavo, jog *„įstatymas, kuriuo reglamentuojamas slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas, susijęs su Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų teisių apribojimu, turi būti išdėstytas pakankamai tiksliai, kad tinkamai parodytų asmenims, kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valstybės institucijos turi teisę taikyti tokį slaptą ir potencialai pavojingą jų teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimo apribojimą. Atsižvelgiant į piktnaudžiavimo pavojų, būdingą kiekvienai žmonių slapto sekimo sistemai, tokios priemonės turi būti grindžiamos įstatymu, kuris yra itin tikslus (tiksliai apibrėžtas). Būtina, kad egzistuotų aiškios, detalios taisyklės šiuo klausimu, juolab kad atitinkamos technologijos tampa vis sudėtingesnės"*.[1122] Šia praktika nuosekliai grįsta ir LAT jurisprudencija.[1123]

Konstitucinis Teismas savo ruožtu taip pat palaiko poziciją, jog įstatyme privalo būti aiškiai apibrėžta, kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valdžios pareigūnai turi teisę taikyti tokias slapto sekimo priemones; įstatyme turi būti nurodyta slapto sekimo priemonių pobūdis, apimtis ir trukmė; jų taikymo pagrindai; institucijos, kompetentingos jas sankcionuoti, įgyvendinti ir kontroliuoti; teisinės gynybos priemonės; pranešimas apie slaptą sekimą susijusiems asmenims, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant sekimo tikslams; žalos dėl galbūt neteisėto teisių apribojimo atlyginimas.[1124]

Taip pat doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad slaptų (neviešo pobūdžio) tyrimo metodų teisinis reglamentavimas atitinka kokybės reikalavimą, jei įstatyme yra aiškiai nurodoma[1125]: pirma, sąrašas nusikalstamų veikų, kurių padarymas ar kėsinimasis padaryti sąlygotų slaptų įrodinėjimo priemonių taikymo galimybę, arba sąrašas aplinkybių, kurioms esant tokia duomenų rinkimo forma būtų pateisinama; antra, reglamentuota, jog šios priemonės turi būti taikomos tik išimtiniais atvejais, kai tai yra tikrai neišvengiama, t. y. tada, kai kitais būdais buvo surinkta duomenų, leidžiančių

1120 Steven Greer, *supra* note 673, p. 11.

1121 Liudvika Meškauskaitė, Mindaugas Lankauskas, *supra* note 1079, p. 61, su nuoroda *Silver ir kt. v. The United Kingdom*, no. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75, ECHR, 1983.

1122 *Ekimdzhiev v. Bulgaria*, no. 62540/00, ECHR, 2007; *Aydoğdu et autres v. Turkey*, no. 25745/07, ECHR, 2011; *Lachowski v. Poland*, no. 9208/05, ECHR, 2014.

1123 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

1124 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas, Prieiga per internetą <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1927/content >

1125 Rima Ažubalytė, *supra* note 82.

manyti/įtarti, jog asmuo daro, padarė ar rengiasi daryti sunkų nusikaltimą, arba kai šių duomenų yra neįmanoma surinkti kitais būdais ir tik tada ir tokia apimtimi, kuri yra būtina siekiant apsaugoti valstybės demokratinius institutus, valstybės ar atskirų individų interesus; trečia, reglamentuota, jog leidimas (sankcija) taikyti slaptąsias įrodinėjimo priemones išduodamas tik motyvuoto, rašytinio aukštas pareigas einančio pareigūno prašymo pagrindu ir kad tokį leidimą (sankciją) turi teisę išduoti pareigūnas, nepriklausantis vykdomajai valdžiai; ketvirta, įtvirtinti apribojimai slaptoms įrodinėjimo priemonėms taikyti, t. y. turi būti nustatytas šių priemonių taikymo periodas; penkta, nustatytos taisyklės, kurios reglamentuotų ataskaitų, susijusių su slaptų įrodinėjimo priemonių taikymu, surašymą; šešta, aprašytos atsargumo priemonės, kurios yra taikomos keičiantis informacija, gauta taikant slaptąsias įrodinėjimo priemones; septinta, išvardytos aplinkybės, kurioms esant tokiomis priemonėmis gauta informacija privalo būti arba gali būti sunaikinama.[1126] Taigi, kaip matyti, dauguma iš reikalavimų yra susiję su proporcingumu – tiek skiriant, tiek taikant slaptas procesines prievartos priemones.

Teisinio reguliavimo lygiu proporcingumo principo laikymąsi įprastai siekiama užtikrinti trimis būdais: 1) įstatymais nustatant, kad pačios griežčiausios prievartos priemonės taikomos tik atitinkamo sunkumo nusikalstamų veikų galimo padarymo atvejais[1127]; 2) kuo tiksliau reglamentuojant žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo pagrindus bei sąlygas, kai prievartos priemonės taikymas pagal galimai padarytos nusikalstamos veikos sunkumą yra galimas; 3) numatant veiksmingą atliktų veiksmų proporcingumo kontrolę.[1128] Toliau šiame darbe teismų praktikos analizė pateikiama remiantis šia proporcingumo principo laikymąsi užtikrinančia sistema.

Pirma. Įstatymais turi būti nustatyta, kad pačios griežčiausios prievartos priemonės taikomos tik atitinkamo sunkumo nusikalstamų veikų galimo padarymo atvejais.

Nacionaliniai įstatymai (BPK 154, 158, 159, 160 straipsniai ir KŽĮ 10-15 straipsniai) numato slaptus (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmus, kurių rezultatai teismo gali būti vertinami kaip įrodymai. Kaip pažymima doktrinoje, viena vertus, šie du įstatymai numato platų skirtingų neviešo pobūdžio tyrimo priemonių diapazoną, o jas apibrėžiančios normos yra gana stabilios[1129], taigi tai turėtų užtikrinti efektyvų ir nepažeidžiantį žmogaus teisių jų taikymą. Kita vertus, kai kurios neviešo pobūdžio tyrimo priemonės

---

1126 Artūras Panomariovas ir Ramūnas Ramanauskas, *supra* note 174, p. 53–54.

1127 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 41. Daugelyje Europos valstybių jau įprastas reikalavimas Lietuvoje įgyvendinamas tik 15 dalies, pavyzdžiui, Lietuvos BPK numato, kad suėmimas gali būti skiriamas gresiant griežtesnei nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmei, o elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas galimi ne visų, o tik BPK 154 straipsnyje nurodytų veikų padarymo atvejais. 2002 m. priimto BPK pataisų analizė leidžia daryti išvadą, kad nusikalstamos veikos sunkumo kriterijus buvo nuosekliai švelninamas, vis dažniau leidžiant prievartos priemones taikyti ir procesuose, vykstančiuose dėl mažiau pavojingų nusikalstamų veikų galimo padarymo.

1128 *Ibid.*, p. 40-43.

1129 Rima Ažubalytė, *supra* note 82.

apibrėžtos gana abstrakčiai, taip paliekant gana plačias galimybes teisės taikytojui spręsti dėl asmens privataus gyvenimo ribojimo apimčių. Pavyzdžiui,[1130] esant tokioms neapibrėžtoms situacijoms, kai nereglamentuojama, kiek laiko valstybės institucijos gali imituoti nusikalstamus veiksmus ar atlikti kai kuriuos kitus slaptus veiksmus, kokios apimties nusikalstamų veikų atskleidimo gali būti siekiama, kai nėra nustatyta ir jokio maksimalaus sankcionavimo termino, galimų pratęsimų skaičiaus.[1131]

Taigi, kalbant apie slaptų tyrimo priemonių reguliavimą įstatymu, pasakytina, jog EŽTT savo jurisprudencijoje nėra pateikęs konkrečių reikalavimų nacionaliniam įstatymų leidėjui nustatant, kokio pobūdžio ar kokio sunkumo veikas leidžiama tirti naudojant slaptas tyrimo priemones – paprastai vartojamas terminas rimtos nusikalstamos veikos (angl. *serious criminal activity*)[1132] Lietuvos teisinis reguliavimas, leidžiantis taikyti slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus tiriant nusikalstamas veikas, apima visą nusikalstamų veikų sunkumo spektrą (nuo labai sunkių nusikalstamų veikų iki visiško neapibrėžimo, taigi ir baudžiamojo nusižengimo (?!), pvz., BPK 160 straipsnis).

Taigi pirmasis klausimas, kurį tenka išspręsti teismui, vertinant gautų duomenų leistinumą, yra įvertinti pasirinktą priemonę, ar nebuvo mažiau varžančios priemonės nei taikyta slapta tyrimo priemonė.

Remiantis „mažiau ribojančios alternatyvos" teorija, kuria vertinama, ar nacionalinės institucijos, siekdamos tam tikro visuomenei reikšmingo tikslo, pasitelkė mažiausiai naudojimąsi konkrečia teise ribojančią priemonę iš visų galimų ir jeigu bus nustatyta, jog tą patį tikslą buvo galima pasiekti pritaikius priemonę, mažiau apribojančią asmens teisę, apribojimas gali būti pripažintas neproporcingu.[1133] Kaip teigiama doktrinoje, net jei mažiau varžanti priemonė kainuoja daugiau, turi būti taikoma būtent ji.[1134] Įdomu tai, jog nors ši teorija nėra tiesiogiai pripažįstama EŽTT sprendimuose, tačiau realiai ji dažnai taikoma ir yra svarbus proporcingumo principo aspektas.[1135]

G. Goda pažymi, kad proporcingumo principo laikymasis baudžiamajame procese taikant prievartos priemones reiškia pareigą priemonę taikančiajam subjektui, prieš priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su žmogaus teisių suvaržymu, kruopščiai tikrinti, ar toks suvaržymas nebus per griežtas. Toks tikrinimas turi būti atliekamas atsakant į klausimus: 1. Ar taikant konkrečią prievartinio pobūdžio priemonę gali būti pasiekti tikslai, kuriuos įgyvendinant buvo nuspręsta taikyti tą priemonę? 2. Ar tie patys tikslai negali būti pasiekti taikant švelnesnes priemones? 3. Ar rezultatas, kuris

---

1130 *Ibid*., p. 275.

1131 *Ibid.*, p. 260–291.

1132 Rima Ažubalytė, *supra* note 82.

1133 Erika Leonaitė, „Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį," *Teisė*, nr. 77 (2010): 188, su nuoroda Yutaka Arai-Takahashi, *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*. (Intersentia, 2002), 88.

1134 Jonas Christoffersen, *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. (Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009), 112.

1135 Richard Clayton ir Hugh Tomlinson, *The Law of Human Rights*. (Oxford: Oxford University Press, 2000), 282–283; Erika Leonaitė, *op. cit.,* p. 117.

bus pasiektas pritaikius priemonę, bus pakankamai reikšmingas, palyginti su suvaržymais, patiriamais asmens, kuriam ta priemonė bus pritaikyta? Į bent vieną iš čia pateiktų klausimų atsakius neigiamai, žmogaus teises varžančios priemonės taikyti negalima.[1136]

Svarbus aspektas slaptų tyrimo priemonių parinkimo vertinimo procese yra tai, jog ne bet koks asmens stebėjimas laikytinas slaptaisiais veiksmais, reikalaujančiais griežtos kontrolės. Svarbu nepamiršti, jog pats savaime objekto stebėjimas yra bendrasis pažinimo metodas ir jeigu juo nepažeidžiamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, nėra draudžiamas veiksmas, nesvarbu, kas – privatus asmuo ar valstybės pareigūnas – tai daro.[1137] Tai gali būti tiesiog kasdienė ir visiškai suprantama pareigūnų darbo veikla, kuri nedraudžiama jokiais teisės aktais.[1138]

LAT ir toliau vysto šią praktiką: „Įvykių eiga rodo, kad pareigūno L. B. veiksmai buvo atliekami labai trumpą laiką viešoje vietoje, jų tikslas buvo nustatyti nusikalstamą veiką darančius asmenis. Šie veiksmai nebuvo fiksuoti naudojant vaizdo ar garso įrangą. Šiais veiksmais nebuvo renkama informacija apie kokio nors žmogaus privatų gyvenimą ar apie kokias nors kitas Konstitucijos ir įstatymų saugomas vertybes. Todėl darytina išvada, kad tokiais veiksmais policijos pareigūnas realizavo jo veiklą reglamentuojančių norminių aktų nustatytą teisę ir pareigą imtis visų priemonių, kad būtų išaiškinta nusikalstama veika ir nustatyti ją įvykdę asmenys (BPK 1 straipsnio 1 dalis, 164 straipsnio 1 dalis, 165 straipsnio 1 dalis, 171, 172 straipsniai, Policijos įstatymo 5, 6, 21, 22, 25, 26 ir kt. straipsniai). Taigi nėra pagrindo daryti išvadą, kad pareigūnų surinkti duomenys buvo gauti ne įstatymo nustatyta tvarka ar jiems rinkti būtų reikalinga speciali tvarka.“[1139] Tačiau jeigu stebint objektą renkama informacija apie Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų saugomas vertybes, tai toks stebėjimas turi būti atliekamas įstatymų nustatyta tvarka, pavyzdžiui, informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą (BPK 160, 160[1] straipsniai).

Taigi, šie teismų praktikos pavyzdžiai parodo, jog vykdant asmens stebėjimą (sekimą) gali atsirasti piktnaudžiavimo galimybė, kai pareigūnai, tiesiog siekdami išvengti sankcijų gavimo (sudėtingesnio kelio), prisidengs bendraisiais stebėjimo metodais. Manytina, esant pradėtam tyrimui visi veiksmai turėtų būti atliekami atitinkamo įstatymo (BPK ar KŽĮ) nustatyta tvarka. Antraip tarsi paneigiamas imperatyvumo principas, galiojantis pareigūnų veiklai, jog „viskas, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, draudžiama. Taigi tik esant nustatytai aiškiai slapto stebėjimo veiksmų sistemai nekiltų

1136 Egidijus Losis, *supra* note 1086, Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, , *supra* note 17, p. 54–55.

1137 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-6-1073/2020.

1138 Panevėžio apygardos teismo 2015 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-491/2015.

1139 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-1073/2021.

klausimų, kokio pobūdžio stebėjimas yra laikomas asmens privataus gyvenimo ribojimu, kuriam reikalingas teismo ar prokuroro leidimas.

Taip pat, nesant aiškaus teisinio reguliavimo, teismams reikia spręsti, kas mažiau riboja asmens privatumą – vizualus, audiovizualus ar audio stebėjimas? Doktrinoje pažymima, jog „sisteminė slaptų tyrimo priemonių, numatytų BPK (ir iš esmės analogiškų KŽĮ), analizė leidžia daryti pirminę išvadą, jog akustinis stebėjimas (pavyzdžiui, BPK 154 straipsnyje numatytas asmenų pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais, klausymasis) yra įstatymo leidėjo požiūriu labiausiai ribojantis privatų gyvenimą būdas, o vizualus arba audiovizualus stebėjimas (pavyzdžiui, BPK 160 straipsnyje numatytas slaptas sekimas, kurio metu galima fiksuoti ir vaizdą, ir garsą) mažiausiai riboja privatų gyvenimą. Tokia išvada daroma įvertinus, kad BPK 154 straipsnyje numatytą procesinės prievartos priemonę iš esmės galima taikyti tik tiriant labai sunkų, sunkų, apysunkį nusikaltimą arba šiame straipsnyje išvardytus nesunkius nusikaltimus, o BPK 160 straipsnyje numatytą slaptą asmens, transporto priemonės arba objekto sekimą – tiriant bet kurį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, nes šiame straipsnyje nekalbama apie jokius ribojimus, susijusius su nusikalstamos veikos sunkumu, taip pat į šių veiksmų atlikimo neatidėliotinais atvejais reguliavimą (BPK 161 straipsnis.)“.[1140]

Tačiau negalime paneigti ar ignoruoti to, jog net ir tiriant panašaus pavojingumo nusikalstamas veikas toks pats veiksmas vienais atvejais gali būti vertinamas kaip proporcingas, kitais atvejais jis bus draudžiamas kaip neproporcingas, todėl, kas leidžiama vienu atveju, kitu atveju nebūtinai yra galima.[1141]

Antra. Kuo tiksliau reglamentuoti žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo pagrindus bei sąlygas, kai prievartos priemonės taikymas pagal galimai padarytos nusikalstamos veikos sunkumą yra galimas.

Vis didesnis teismų praktikos dėmesys privataus gyvenimo apsaugai nesant kokybiško įstatymo pradėtas jausti po 2016 metų[1142] LAT nutarties, kai teismas pažymėjo, jog tenkindamas prokuroro teikimus ir sankcionuodamas atskirus kriminalinės žvalgybos veiksmus, teismas turėjo sukonkretinti tokio susižinojimo kontrolės būdus, apimtis, ribas.[1143] Vystant šią praktiką, LAT laikėsi pozicijos, jog „*Pagal teismų praktiką turi būti vertinamas visas nutarties turinys ir sprendimo esmė. Tačiau tai nereiškia, kad teismo nutarties rezoliucinė dalis gali būti tokio abstraktumo ar netgi netikslumo, kad iš esmės slaptus tyrimo veiksmus realizuojantys pareigūnai, laikydamiesi vidaus tvarkos, turėtų spręsti dėl konkrečių slaptų tyrimo veiksmų apimties, kas iš esmės reikštų ir teisės į privataus gyvenimo ribojimo apimtis. Taigi, tokia situacija, kai slaptus tyrimo veiksmus*

1140 Rima Ažubalytė, *supra* note 82. Jurka, Raimundas, *Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai, Baudžiamoji justicija ir verslas.* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016), 295-309.

1141 Jean Pradel, *supra* note 29, p. 371.

1142 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.

1143 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-976/2018. Aurelijus Gutauskas, *supra* note 1075, p. 8-26.

realizuojantys pareigūnai atlieka juos ne laikydamiesi teismo nutartyje nurodytų privataus gyvenimo ribojimo apimčių, o pagal nustatytą institucijos vidinę tvarką ir pagal iš anksto paruošiamas užduotis, negali būti pripažinta kaip atitinkanti pirmiau išdėstytus griežtus privataus gyvenimo ribojimo reikalavimus. Taigi, nagrinėjamoje byloje būtent teismas, tenkindamas atskirus prokuroro teikimus ir viena nutartimi sankcionuodamas slaptą patekimą į tarnybines patalpas, o kita – kitokio susižinojimo kontrolę, kai nė vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma, turėjo konkretizuoti tokio susižinojimo kontrolės būdus, apimtis, ribas."[1144] Taigi teismas, priimdamas nutartį dėl prašymo „kitaip kontroliuoti asmenų susižinojimą", turėtų aiškiai nurodyti, kurias asmens privataus gyvenimo sferas ir kokiais būdais yra leidžiama kontroliuoti.

Tačiau LAT taip pat pažymėjo, jog „*toks reikalavimas negali būti suprantamas kaip perteklinių duomenų nurodymas teismo nutartyse. Teismo sprendimuose turi būti nurodyti duomenys, kurie būtini teisiniam ir faktiniam operatyvinių (kriminalinės žvalgybos) veiksmų ar neviešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių (slaptų tyrimo veiksmų) pagrindui įvertinti; taip pat būtini teismo sprendimu leidžiamoms atlikti veiksmų apimtims (riboms) nustatyti: t. y. susiję su slaptai kontroliuojamo susižinojimo objektu (asmeniu, asmenimis), vieta, laiku (terminu) ir būdu (garso, vaizdo, kitoks kontroliavimas)*."[1145]

Teismų praktikos analizė leido darbo autorei išskirti šiuos teismų praktikoje dažniausiai pasitaikančius probleminius klausimus, vertinant tokių įrodymų leistinumą: Pirma. Faktinio pagrindo (ne)detalizavimas; Antra. Slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų trukmė (įskaitant pratęsimo kartų skaičių); Trečia. Atsitiktinai gautos informacijos panaudojimas.

Taigi, pirma, vienas iš aktualių probleminių aspektų, su kuriuo tenka susidurti teismui vertinant duomenų, gautų panaudojus slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus, panaudojimo proporcingumą yra tai, jog įstatymų leidėjas nedetalizuoja faktinio pagrindo, kuriuo remiantis galima vykdyti slaptas tyrimo priemones, turinio ir apimties.[1146] LAT savo ruožtu laikosi pozicijos, kad užtikrinant operatyvinių (kriminalinės žvalgybos) veiksmų sankcionavimo ir atlikimo teisėtumą ir kartu veiksmingą žmogaus teisių apsaugą nuo neteisėto apribojimo, kreipiantis dėl operatyvinių (kriminalinės žvalgybos) veiksmų atlikimo ir juos sankcionuojant turi būti nurodomos aiškios išvados dėl turimos informacijos apie galimą nusikalstamą veiką, kuri bus tiriama, atitikties tokiam BK straipsniui ar jo daliai, dėl kurių atitinkami veiksmai gali būti atliekami.[1147]

1144 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-976/2018.

1145 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-976/2018.

1146 Rima Ažubalytė, *supra* note 82, p. 260–291.

1147 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57-696/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-303/2018.

LAT taip pat yra pasisakęs, kad „*Kai sankcionuojant operatyvinio tyrimo veiksmų atlikimą nurodoma, kad siekiama nustatyti net kelių BK numatytų nusikalstamų veikų požymius, niekaip nekonkretizavus, kaip atsirado pagrindas manyti, kad tokios veikos gali būti daromos, yra pažeidžiamas proporcingumo principas, nes prievartinio pobūdžio priemonių taikymas motyvuotai nesusiejamas su taikant tas priemones keliamais tikslais*“.[1148]

Savo jurisprudencijoje LAT ne kartą pažymėjo, kad „*reikalavimas teismui patikrinti operatyvinių ar procesinių veiksmų pirminio pagrindo teisėtumą keliamas tais atvejais, kai šiais veiksmais įsiterpiama į žmogaus privatų gyvenimą, pavyzdžiui, slaptai ji sekant, patenkant į jo būstą, kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį, atliekant nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus ir pan. Toks patikrinimas užtikrina, kad šios teisinės priemonės nebūtų sankcionuojamos atsitiktinai, nesilaikant nustatytos tvarkos, o asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, provokavimo nusikalsti*“.[1149]

Antra. Kitas ne mažiau svarbus klausimas, kurį tenka spręsti teisėjui vertinant slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumą, yra būtent veiksmų atlikimo trukmė. BPK 2 straipsnis nustato, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika.

Tiek galiojęs, tiek galiojantis slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų trukmės reglamentavimas teisės doktrinos ir teismų praktikos įvardijamas kaip ydingas (su spragomis), nes tiksliai neapibrėžia slaptų tyrimo priemonių terminų. Tuo tarpu būtent teismas, pildydamas teisinio reguliavimo spragą, suformulavo taisyklę, kad teismo sankcijos reikalaujantys veiksmai negali tęstis begalę laiko.

LAT yra pažymėjęs, jog „*visi operatyviniai veiksmai yra skirti baudžiamojo proceso tikslams pasiekti. Iš BPK 1 ir 2 straipsnių prasmės išplaukia, kad operatyvinių (kriminalinės žvalgybos) veiksmų laikas turi būti optimalus, t. y. jie turi tęstis lygiai tiek laiko, kiek reikia visiškai atskleisti ir užkardyti nusikalstamą veiką, surinkti įrodymus dėl nusikalstamos veikos padarymo, išaiškinti nusikaltimą padariusius asmenis, kad būtų galima greitai ir efektyviai nubausti kaltininkus. Atsižvelgiant į tai, kad valstybės tikslas yra ginti žmonių teises, laiku užkardyti nusikaltimus, o ne juos skatinti, galima teigti, kad operatyviniai veiksmai turi būti tęsiami tol, kol surenkama pakankami įrodymų, leidžiančių patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Jie turi būti nutraukiami surinkus pakankamai nusikalstamos veikos įrodymų, leidžiančių pradėti ir vykdyti*

1148 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2014 Nagrinėjamoje byloje operatyvinių veiksmų neatitiktis proporcingumo principui konstatuotina ir atsižvelgiant į ilgą operatyvinės veiklos trukmę (kelių prievartinio pobūdžio priemonių taikymas pratęstas kelis kartus) bei priemonių taikymo metu gautą rezultatą – nusikalstama veika nelaikytiną valstybės tarnautojų elgesį.

1149 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-788/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-94-895/2015.

ikiteisminį tyrimą, kad bylą galima būtų perduoti teismui, o kaltininkas būtų greitai ir teisingai nubaustas. Pažymėtina ir tai, kad, nepaisant to, jog teismas, sankcionuodamas operatyvinius veiksmus, privalomai nurodo jų atlikimo laiką, tai visai nereiškia, kad teisėsaugos institucijos būtinai turi atlikti slaptus operatyvinius veiksmus iki paskutinės teismo sankcijos galiojimo dienos."[1150]

Taip pat LAT yra analizavęs būtinumą pagrįsti procesinių prievartos priemonių taikymo tęsimą: „*Valstybės institucijos gali tęsti slaptus operatyvinius ir procesinius veiksmus tik dėl tokių veikų, kurios, pasibaigus jų sankcionavimo laikui, dar nebuvo baigtos, arba, nors ir surinkta pakankamai nusikalstamos veikos įrodymų, tačiau reikia išaiškinti organizuotų grupių ir nusikalstamų susivienijimų veiklą, grupių organizatorius, grupių ryšius su kitomis grupėmis ar pareigūnais tam, kad būtų atskleistas visas jų organizacinis tinklas*."[1151]

Savo ruožtu EŽTT yra pažymėjęs, jog procesinių prievartos priemonių tęsimas, laikomas pagrįstu ir proporcingu bei negali būti įvardijamas kaip „bendro pobūdžio" ar „tiriamasis/žvalgomasis"[1152] (angl. *exploratory*), jeigu per kiekvieną priemonės pratęsimo laikotarpį paaiškėja naujų įvykių, rodančių asmens dalyvavimą neteisėtoje veikloje, ir informacija apie „naujus konkrečius įvykius" pasitvirtina.[1153]

Tačiau labai svarbu, jog ilgai trunkantys slapti tyrimo veiksmai neperaugtų į „pasyviąją" provokaciją: „kai, įvertinus visas bylos aplinkybes, matyti, kad, ilgesnį laiką imituojant nusikalstamą veiką ar tęsiant kitus neviešo pobūdžio veiksmus, buvo siekiama ne nustatyti naujas teisiškai reikšmingas aplinkybes, o tik dirbtinai pasunkinti kaltininko baudžiamąją atsakomybę (pavyzdžiui, kai tuo siekiama tęstinės veikos peraugimo į sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ar tiesiog tikimasi atsitiktinai atskleisti kokią nors nusikalstamą veiką), bylą nagrinėjantis teismas turi įvertinti, ar teisėtai prasidėję teisėsaugos pareigūnų veiksmai dėl ilgalaikio nusikalstamos iniciatyvos palaikymo, kelio neužkirtimo naujoms nusikalstamoms veikoms neperaugo į provokaciją arba kitokį dirbtinį skatinimą daryti naujas nusikalstamas veikas."[1154]

Trečia. Dėl darbo apimties plačiau nesigilinat į doktrininį atsitiktinai gautos

---

1150 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57-696/2017.

1151 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57-696/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 06 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-530/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-7-86/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-530/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-109/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-65-976/2017.

1152 *Klass ir kiti v. Germany*, no. 5029/71, § 51, ECHR, 1978, taip pat *Drakšas v. Lithuania*, no. 36662/04, § 56, ECHR, 2012.

1153 *Adomaitis v. Lithuania*, no. 14833/18, ECHR, 2002.

1154 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje

informacijos panaudojimą kitame baudžiamajame procese pagrindimą, verta paminėti, jog šio klausimo analizę buvo atlikęs R. Merkevičius.[1155] Teismų praktikos analizė rodo, jog asmenims taikant slaptus (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmus neretai surenkama informacija ne tik apie to asmens veiką, bet ir apie kitas jo veikas arba net apie kitus asmenis bei jų atliekamas nusikalstamas veikas. Taigi teisėjui tenka atsakyti į klausimą, ar tokia informacija gali būti proporcingai prieš šį ar kitą asmenį panaudota. Įstatymų leidėjui tylint, teismai taiko proporcingumo principą.

Kaip jau buvo minėta, kasacinės instancijos teismo praktikoje yra pažymėta, kad slapti (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmai „teisėtai gali būti atliekami tik esant konkrečiam įstatyme nustatytam faktiniam pagrindui – informacijai ne apie bet kokią, o tik apie įstatyme nurodytą nusikalstamą veiką (veikas) – ir vykdomi tik siekiant surinkti duomenų apie tokią veiką".[1156] Tačiau teismų praktikoje taip pat pripažįstama, jog taikant slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus „įstatymų pažeidimu paprastai nelaikytinos situacijos, kai atliekant sankcionuotus neviešo pobūdžio tyrimo veiksmus dėl galbūt daromų vienos rūšies nusikalstamų veikų atsiranda pagrindas manyti, kad gali būti daromi ir kitos rūšies ne mažiau pavojingi nusikaltimai, ir nusprendžiama atliekant operatyvinius veiksmus patikrinti ir naują informaciją, pavyzdžiui kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-178/2012, 2K-P-94-895/2015. Galimos ir tokios teisinės situacijos, kai atliekant teismo sankcionuotus slaptus tyrimo veiksmus gaunami ir tam tikri duomenys, leidžiantys įtarti apie kitas asmens (asmenų) daromas nusikalstamas veikas. Tokiais atvejais, pripažįstant šiuos duomenis leistinais įrodymais, svarbu įvertinti tiek atskleistų nusikalstamų veikų kategoriją ir galimybes apskritai vykdyti teismo sankcijų reikalaujančius neviešo tyrimo veiksmus dėl tokios nusikalstamos veikos, tiek ir visos baudžiamosios bylos kontekstą bei proporcingumo principo reikalavimus. Antai tokie duomenys gali būti ir nepripažinti įrodymais pagal BPK ir jais gali būti nesiremiama nagrinėjant baudžiamąją bylą, jeigu daroma išvada, kad tokių duomenų naudojimas reikštų asmens teisės į privatumą suvaržymą, pažeidžiantį proporcingumo reikalavimus.[1157] Taip pat nurodoma, kad sprendžiant, ar operatyvinio tyrimo (kriminalinės žvalgybos) metu gauti duomenys apie veikas, dėl kurių toks tyrimas negalimas, gali būti naudojami įrodinėjimo procese, būtina įvertinti, ar veikos, apie kurias buvo gauti duomenys, tiesiogiai susijusios su veikomis, dėl kurių buvo atliekamas operatyvinis (kriminalinės žvalgybos) tyrimas, ir ar tokiu būdu gauti

byloje Nr. 2K-7-85- 696/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-8-788/2018.

1155 Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese.", *supra* note 20, p. 395-458.

1156 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

1157 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-286-746/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123-788/2018.

duomenys neturėjo lemiamos reikšmės nustatant naujų nusikalstamų veikų faktines aplinkybes bei tas veikas padariusių asmenų kaltę.[1158]

Tačiau tokiais atvejais, kai net ir teisėtai vykdant slaptą asmens, įtariamo darant nusikalstamas veikas, susižinojimo kontrolę, yra gaunama duomenų apie galimai daromą kito asmens, visiškai nesusijusio su kitoje byloje tiriama nusikalstama veika (nei bendrininkavimo, nei kitais aspektais), veiką, kuri nenurodyta atitinkamo įstatymo tarp nusikalstamų veikų, dėl kurių galima vykdyti tyrimą, duomenų negalima pripažinti įrodymais ir jais negalima grįsti asmens kaltės.[1159]

Tokia teismų praktika, suteikia pagrindą dar kartą diskutuoti apie būtinybę slaptu (neviešo pobūdžio) būdu gautus duomenis įvertinti anksčiau, nei jie patenka į teisminio nagrinėjimo stadiją. Ir nors šiek tiek kitu[1160] aspektu, tačiau analizuojant išankstinės patikros, kurioje gali dalyvauti proceso šalys, klausimą, paminėtina EŽTT teigiamai įvertina praktika: „*Italijos BPK nustatyta procesinė tvarka, įgalinanti suteikti šalims ir teisėjui galimybę iki viešo teismo posėdžio atrinkti tuos pasiklausytų telefono pokalbių įrašus, kurie neturi reikšmės bylai ir kuriuos atskleidus gali būti nepalankiai ir be jokio reikalo apribota kaltinamojo teisė į privataus gyvenimo bei susižinojimo slaptumo gerbimą. Šios tvarkos taikymas visada yra pakankama kaltinamojo teisės, nustatytos Konvencijos 8 straipsnyje, apsaugos priemonė.*“[1161]

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje toks Italijos pavyzdys taip pat vertinamas teigiamai ir remiantis juo siūloma, „kad kuomet proceso subjektai, mano, kad tam tikri duomenys dėl pavojaus pažeisti proporcingumo principą neturėtų būti tiriami teisiamajame posėdyje, jie galėtų pateikti teismui atitinkamus prašymus, o teismas, įvertinęs tokių prašymų argumentus ir kitų proceso dalyvių nuomones, galėtų juos (ne)tenkinti“.[1162] Manytina, jog ši taisyklė galėtų būti taikoma ne tik proporcingumo principo patikros prasme, tačiau ir dėl taikant procesines prievartos priemones gautų duomenų leistinumo. Darbo autorė kritiškai vertina siūlymą, kad tokie prašymai būtų nagrinėjami to paties bylą toliau nagrinėsiančio teisėjo. Tokiu atveju, tenkinus prašymą dėl pažeisto proporcingumo principo ir pašalinus duomenis iš įrodinėjimo proceso, teismo sprendimo priėmimo procesas būtų jau paveiktas dalies anksčiau

---

1158 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-689/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-297-303/2019.

1159 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-129-976/2019.

1160 Šiuo atveju buvo nagrinėjamas „persipynusių duomenų“ klausimas. Kuomet EŽTT atkreipė dėmesį į tai, jog nagrinėjamoje byloje (vėliau ir spaudoje) paskelbtų pokalbių turinys buvo visiškai privatus ir nebuvo susijęs su kaltinimais prieš pareiškėją.

1161 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17. ir Craxi (No 2) *v. Italy*, no. 25337/94, ECHR, 2003. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Sprendimo dėl duomenų priimtinumo santrauka lietuviškai skelbta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje“, *Teismų praktika*, nr. 31 (2009): 402—407.

1162 Gintaras Goda, *op. cit.*, p. 47.

darbe minėtų euristikų. Todėl, darbo autorės nuomone, bet koks išankstinis įrodymų leistinumo vertinimas ar tikrinimas prasmingas tik jį atliekant kitam subjektui. Apie įrodymų priimtinumo procedūras jau kalbėta 2.1.1.2. poskyryje.

Trečia. Numatyti veiksmingą atliktų veiksmų proporcingumo kontrolę.

Svarbu suvokti, jog pareigūnams persistengus baudžiamasis procesas galėtų sukelti daugiau neigiamų padarinių nei pati nusikalstama veika, nes paneigtų žmogaus teisių ir laisvių esmę. Kita vertus, proceso dalyvių procesinių garantijų stiprinimas gali pasunkinti tiesos paieškas baudžiamojoje byloje. Taigi kokybiškam procesui būtinas protingas taikomų priemonių funkcionalumo ir proceso dalyvių teisių apimties derinys.[1163]

Ne be reikalo sakoma, kad šiuolaikine teisine valstybe reikėtų laikyti ne valstybę, kurios pareigūnai neturi galimybių taikyti griežtų priemonių, o valstybę, kuri suvaldytų riziką taikydama tokias priemones peržengti ribas, kurių nepaisant žmogaus orumas prarastų absoliučiai neliečiamo gėrio statusą.[1164] Todėl labai svarbu sudaryti tinkamas sąlygas asmenims ginti savo teises. Kaip jau buvo minėta, būtent slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo kontrolė yra vienas iš proporcingumo laikymosi užtikrinimo būdų, todėl toliau tikslinga aptarti teisės kreiptis į teismą dėl slaptų (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmų, kurių taikymas baigtas, užtiktinimo probleminius aspektus.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje pažymima, jog „galiojantį teisinį reguliavimą galima kritikuoti, nes suteikiama per daug galimybių teikti akivaizdžiai nepagrįstus skundus dėl tariamų žmogaus teisių pažeidimų ir taip sudaromos sąlygos kenkti sėkmingam nusikalstamų veikų tyrimui, vilkinti procesą. [...] galiojančio BPK nuostatų, leidžiančių kiekvienam asmeniui paduoti skundus dėl jo teises ir laisves varžančių procesinių prievartos priemonių taikymo, kritika konstituciškai yra nepagrįsta. Argumentai, kad skundai užvilkina baudžiamąjį procesą, trukdo byloje greitai nustatyti tiesą ir kt., nėra pagrindas drausti asmenims dėl pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių kreiptis į teismą.“[1165]

Apibrėždamas vieną pagrindinių žmogaus teisių garantijų, teisę kreiptis į teismą, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „*šios teisės įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos. Niekas negali kliudyti jam kreiptis į teismą*.“[1166] Taigi ši teisė yra subjektyvi procesinė Konstitucijos garantuojama asmens teisė.

Šiame kontekste verta prisiminti, jog asmens teisė kreiptis į teismą (kaip ir visos kitos asmens teisės) turi būti ginama realiai ir veiksmingai, o ne formaliai. Antai EŽTT byloje Drakšas prieš Lietuvą padarė išvadą, jog EŽTK 13 straipsnio garantijų,

---

1163 *Ibid.*, p. 9–10.

1164 *Ibid.*, p. 49.

1165 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 206.

1166 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1997, nr. 91-2289.

numatančių, kad „Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, nustatytos šioje Konvencijoje, yra pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipdamasis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas“, Lietuvoje šios bylos kontekste buvo nesilaikyta, nes pareiškėjas Lietuvoje neturėjo galimybės pasiekti, jog būtų efektyviai patikrinta, ar taikant operatyvines priemones (kontroliuojant telefoninius pokalbius) nebuvo padaryta pažeidimų.[1167]

EŽTT savo ruožtu taip pat yra pabrėžęs „*kad tinkamų ir veiksmingų saugiklių nuo piktnaudžiavimo buvimas, o ypač veiksmingos teisminės priežiūros procedūros yra itin svarbios slapto stebėjimo atveju, nes egzistuoja rizika, jog slapto stebėjimo sistema, skirta apsaugoti nacionalinį saugumą, gali sunaikinti demokratiją, motyvuodama jos gynimu*“.[1168]

Todėl siekiant užtikrinti veiksmingą proporcingumo kontrolę labai svarbu, jog būtų numatyta aiški apskundimo tvarka arba teisminės kontrolės sistema. Slaptų procesinių prievartos priemonių taikymo klausimą sprendžia teismas neveikiant rungimosi principui, taigi apskųsti priimto „ką tik“ ar galimai tebetaikomo sprendimo iš esmės neįmanoma, nes apie tai arba nežinoma, arba, jei ir numanoma, tokia informacija yra laikoma slapta. Tai puikiai atspindi ir 2019 metais kilęs ginčas[1169] tarp Lietuvos advokatūros ir teisėsaugos institucijų, kai advokatūra kreipėsi į ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos institucijas su klausimu, ar sekimas ir slaptas pasiklausymas netaikytas advokatūros kaip institucijos ir jos vadovų atžvilgiu, Prokuratūra, Specialiųjų tyrimų tarnyba ir policija atsisakė pateikti informaciją dėl galimo advokatų slapto sekimo ar pasiklausymo, mat kriminalinė žvalgyba grindžiama konspiracijos ir konfidencialumo principais. Advokatūra pralaimėjo visas bylas dėl informacijos nepateikimo bendrosios kompetencijos teismuose ir pateikė peticiją EŽTT.

Todėl realu kalbėti tik apie kontrolę *post factum* – dėl jau pritaikytų procesinių prievartos priemonių. Ir nepaisant to, kad sprendimo, kuris jau buvo įvykdytas, pakeitimas ar panaikinimas negali atkurti iki priemonės taikymo buvusios padėties, skundai *post factum* yra labai svarbūs ginant žmogaus teises ir laisves, nes, pirma, kiekvienas asmuo turi teisę siekti, kad prieš jį ar apie jį surinkti duomenys nebūtų naudojami neteisėtiems tikslams, tad paduodamas skundus gali reikalauti tokius duomenis tikrai sunaikinti; antra, kiekvienas asmuo gali siekti įsitikinti, ar jo teisės buvo varžomos pagrįstai; trečia, nepagrįsto teisių varžymo atveju gali reikalauti žalos (greičiausiai neturtinės) atlyginimo; ketvirta, nesant apskundimo post factum teisės, valstybės subjektai galėtų jaustis nekontroliuojami ar nepakankamai kontroliuojami ir įprasti slaptas prievartos priemones taikyti pernelyg dažnai ir neproporcingai; kita vertus, žinojimas, kad priemonių taikymas galės būti apskundžiamas teismui, pareigūnus verstų sprendimus dėl

1167 *Drakšas v. Lithuania*, no. 36662/04, ECHR, 2012.

1168 *Rotaru v. Romania*, [GC], no. 28341/95, ECHR, 2000.

1169 Pavyzdžiui: https://www.teise.pro/index.php/2019/05/23/del-nekontroliuojamo-sekimo-lietuvoje/, https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/05/24/news/sekliai-ir-visagaliai-ir-be-jokio-apynasrio-10472325.

žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo priimti gerokai atsakingiau.[1170]

Skundams dėl slaptų procesinių prievartos priemonių turėtų galioti BPK 62-65 straipsniuose bei BPK X dalyje numatytos taisyklės. Tačiau teisinis reglamentavimas teisės doktrinoje sulaukia kritikos: „Vis dėlto BPK 65 straipsnyje įtvirtinta nuoroda, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys, jei BPK nenumato kitokios tvarkos, skundžiamos BPK X dalyje nustatyta tvarka, labai aiškaus atsakymo apie apskundimo terminus, išnagrinėjus skundą, priimamus sprendimus, kitus svarbius klausimus nepateikia. Nuorodos į BPK X dalį šio kodekso 65 straipsnyje (kaip ir kai kuriuose kituose straipsniuose) atsirado ne rengiant BPK projektą, o jau vėliau darant 2002 m. priimto BPK pataisas ir taip „apgadinant" BPK nuostatų sisteminius ryšius. BPK X dalis buvo sukurta, siekiant nustatyti skundų, kuriais nesutinkama su bylą iš esmės nagrinėjančio pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo nutartimis, nagrinėjimo tvarką. Dėl šios priežasties BPK X dalies taisyklės ikiteisminio tyrimo stadijoje paduodamiems skundams nagrinėti tinka tik iš dalies."[1171] Taip pat nurodoma, jog „Ikiteisminio tyrimo stadijoje paduodamų skundų nagrinėjimo tvarka nustatyta BPK X dalyje nėra tinkama. Tokių skundų nagrinėjimo tvarka turėtų būti nustatyta priimant naują BPK 65 straipsnio redakciją".[1172] O dėl skundų padavimo ir nagrinėjimo užbaigus ikiteisminį tyrimą nurodoma, jog „bylos perdavimo nagrinėti pirmosios instancijos teismui atveju skundas bet kokiais pagrindais turi būti paduodamas bylą savo žinioje turinčiam teismui, kurio nutartis galėtų dar būti skundžiama BPK X dalyje nustatyta tvarka. Pritartina nuomonei, kad tokių skundų nagrinėjimas neturėtų būti sudėtinė pagrindinės bylos nagrinėjimo dalis, o turėtų būti atliekamas atskirai".[1173]

Tiek galiojantis teisinis reglamentavimas, tiek jį papildanti teismų praktika, deja, nėra visiškai aiškūs dėl jau pritaikytų slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų kontrolės. Todėl verta aptarti kelis doktrinoje analizuojamus[1174] diskusinius aspektus, susijusius su slaptų (neviešo pobūdžio) jau pritaikytų veiksmų kontrole teisminėje stadijoje[1175],

---

1170 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 53 su nuoroda Tobias Singelstein, *Rechtsschutz gegen heimliche Ermittlungsmassnahmen des § 101 VII 2-4 StPO*. (Neue Zeitschrift fur Strafrecht, 2009), Heft 9, 481.

1171 Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,", *supra* note 17, p. 31, taip pat Apie apskundimo ikiteisminio tyrimo metu reguliavimo kaitą ir problemas, kylančias BPK X dalies nuostatas taikant ikiteisminio tyrimo stadijai, žr.: Pranas Kuconis, „Apskundimo ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas." Iš: *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų: Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys.* Sudarytojai G. Juodkaitė- Granskienė ir A. Gorbatkov. (Vilnius, 2011).

1172 Gintaras Goda, *op. cit.*, p. 38.

1173 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, *supra* note 17, p. 54; Tobias Singelstein, *Karlsruher Kommentar* (§ 101 Rd, nr. 37 *beck-online,),* 485, www.beck.de

1174 Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,", *op. cit*.

1175 Dėl darbo apimties ir tematikos jau pritaikytų procesinių prievartos priemonių apskundimas ikiteisminio tyrimo metu analizuojamas nebus. Plačiau apie šioje stadijoje kylančias problemas Pranas Kuconis, „Apskundimo ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas." Iš: *Lietuvos Res-*

būtent laisvo įrodymų vertinimo kontekste:

Viena iš problemų, susijusių su teisės taikymu, nulemta būtent aiškaus teisinio reguliavimo nebuvimo, kyla dėl procesinių prievartos priemonių faktinio pagrindo (ne) tikrinimo klausimo. Teismų jurisprudencijoje galioja nuostata, kad „jeigu operatyvinio tyrimo veiksmus sankcionavo apygardų teismų pirmininkai ar šių teismų Baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkai, nagrinėjantis bylą teismas faktinio veiksmų atlikimo pagrindo paprastai netikrina".[1176] Tai reiškia, kad proceso dalyvių argumentai, jog prievartinio pobūdžio priemonė buvo taikoma nesant tam pagrindo, lyg ir iš anksto visais atvejais turi būti laikomi nepagrįsti ir gali būti atmetami be išsamesnio jų aptarimo.[1177] Nors ir negausiai, tačiau teismų praktikoje randame pavyzdžių, kai netaikoma konstrukcija „paprastai netikrina" ir nagrinėjantis bylą teismas padaro kitokias išvadas dėl pagrindo buvimo: „teismas sutiko su pirmosios instancijos teismo išteisinamajame nuosprendyje darytomis išvadomis, kad pagal baudžiamojoje byloje esamą informaciją liko neaiškus operatyvinių veiksmų atlikimo pagrindas".[1178]

Kita problema, susijusi su teismine kontrole, kyla dėl galiojančio teisinio reguliavimo. Slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymą sankcionuoja apygardos teismų teisėjai. Taigi iškyla neįprasta situacija tiek hierarchine, tiek psichologine (euristine) prasme, bylą nagrinėjantis apylinkės teismas turi vertinti aukštesnės pakopos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą. Žinoma, bylą nagrinėjantis teismas nėra atleistas nuo pareigos ištirti ir įvertinti visus bylai išspręsti reikšmingus duomenis bei priimti pagrįstą ir teisėtą sprendimą.[1179]

Taigi apibendrinus tai, kas išdėstyta, duomenų (potencialių įrodymų) surinkimas ribojant asmens privatumą yra sudėtingesnis. Baudžiamajame procese teisių pusiausvyrą padeda užtikrinti proporcingumo principas, kuriuo remiantis teisėjui tenka atlikti individualią vertinimo procedūrą: pasverti konkuruojančių teisių svarbą (interesus). Vertinant duomenis, gautus panaudojus slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus, teisėjui tenka ne tik įvertinti, ar šie veiksmai atitinka duomenims keliamus reikalavimus, bet ir ar jie gauti proporcingai, mat jais apribojama asmens teisė į privatų gyvenimas. Esant gana nekokybiškam slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų teisiniam reglamentavimui (nesant numatyta, kokios apimties nusikalstamų veikų atskleidimo gali būti siekiama, nesant numatyto maksimalaus sankcionavimo termino ar galimų pratęsimų skaičiaus,

---

publikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų: Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Sudarytojai G. Juodkaitė- Granskienė ir A. Gorbatkov. (Vilnius, 2011), taip pat Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,", *op. cit*.

1176 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.", *Teismų praktika*, nr. 27 (2007): 388, tai pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

1177 Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,", *supra* note 17.

1178 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2014.

1179 Gintaras Goda, *op. cit*., p. 36.

nesant atsitiktinai gautos informacijos panaudojimo procedūros, nesant aiškios apskundimo tvarkos) būtent nuosekli ir kryptinga teismų praktika padeda užtikrinti teisių prieš teises pusiausvyrą (proporcingumą). Tačiau, kaip jau buvo minėta, visi žmogaus teisių ir laisvių ribojimai baudžiamojo proceso metu galimi tik įstatymo pagrindu, todėl teismams plečiamai aiškinant procesinės prievartos veiksmus, toks aiškinimas laikomas nepateisinamu ir neatitinkančiu žmogaus teisių standartų.

IŠVADOS

1. Baudžiamojo proceso doktrinoje pripažįstami dominuojantys teoriniai proceso modeliai, kuriems būdingi tam tikri principai ir jų nulemtos procesinės formos, taip pat lemia ir teismo vaidmenį baudžiamajame procese. Lietuvos teisinė sistema priklauso romanų – germanų teisinei sistemai, kuriai būdingas tiriamasis baudžiamojo proceso modelis, tačiau vyraujanti konstitucinė baudžiamojo proceso doktrina ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija įtvirtina teisėjo vaidmens dualumą: atskirdama procesines funkcijas, kartu įpareigoja teisėją siekti materialiosios tiesos nustatymo ir duoda procesinį įrankį – pareigą būti aktyviam, tuo pačiu metu įpareigoja teisėją (teismą) veikti nešališkai.
   1.1. Nors istoriškai teismo nešališkumas siejamas būtent su teismo pasyvumu, tačiau teismo aktyvumas baudžiamajame procese siekiant materialios tiesos, t. y. pareiga neapsiriboti proceso šalių jam pateikta medžiaga ir esant poreikiui pačiam atlikti (ar pavesti atlikti) proceso veiksmus, siekiant nustatyti tiesą, pats savaime nereiškia teismo šališkumo.
   1.2. Mokslinės doktrinos ir teismų praktikos analizė leidžia teigti, jog nors teismo nešališkumo principo turinys plečiamas, poreikio plėsti BPK įtvirtinto nušalinimo pagrindų sąrašą nėra (išskyrus 5 išvadoje numatytu atveju), nes teismo (ne)šališkumas gali būti tinkamai įvertintas remiantis atviru, nebaigtiniu teisėjo (teismo) nušalinimo pagrindų sąrašu. Byla po bylos formuojama teismų praktika leidžia įvertinti, ar teismas, įgyvendindamas savo pareigą veikti aktyviai, neperžengė šališkumo ribos, kiekvienu atveju individualiai tiriant konkrečiai išreikštus teisėjo veiksmus.
2. Laisvas įrodymų vertinimas, kaip pagrindinis įrodymų vertinimo matas, teisiniame reguliavime ir teismų praktikoje išreiškiamas dvinare struktūra: teisėjo vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) ir įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu.
3. Vidinio įsitikinimo turinys šiame darbe analizuojamas kaip vidinės jo turinio (sprendimo priėmimo) ir išorinės eksplicitiškai išreikštos formos (motyvuoto teismo sprendimo surašymo ir paskelbimo) vienovė. Ši nauja vidinio įsitikinimo paradigma yra siūloma remiantis psichologijos mokslų pasiekimais. Toks šio laisvo įrodymų vertinimo turinio elemento aiškinimas yra ne tik naujas Lietuvos įrodymų teisės doktrinoje, tačiau ir turi aiškią pridėtinę praktinę vertę. Vidinis įsitikinimas, kuris iki šiol baudžiamojo proceso doktrinoje buvo aiškinamas per sunkiai teisės principais ir normomis apibrėžiamas kategorijas, kaip moralė ir sąžinė, manytina, nebeatitinka šiuolaikinių mokslo praktinio pritaikomumo tendencijų.
4. Kintant teisėjo (teismo) vidinio įsitikinimo turinio paradigmai, visų pirma, turėtų kisti subjektyviosios vidinio įsitikinimo pusės turinio aiškinimas. Psichologijos ir teisės tyrimų analizė leidžia daryti išvadą, kad teismo sprendimų priėmimas yra grindžiamas dvilypiu sprendimų priėmimo (informacijos apdorojimo) modeliu, t. y. priimant sprendimą remiamasi vienu iš dviejų skirtingų

informacijos apdorojimo būdų – (1) euristiniu, dar vadinamu intuityviu ar patirtiniu, ir (2) loginiu – žingsnis po žingsnio – būdu. Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, vertindami įrodymus ir priimdami sprendimus, taiko ne tik racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus. Pripažinus, kad teisėjo (teismo) sprendimą gali lemti ir intuityvūs (patirtiniai) sprendimų priėmimo būdai, svarbu nustatyti, kokią įtaką intuityvūs sprendimo būdai (euristikos) daro įrodymų vertinimo etape bei kaip juos neutralizuoti, kad jie nenulemtų nepagrįsto ir neteisingo įrodymų vertinimo. Euristikų, arba kitaip vadinamų šališkumų, neutralizavimas arba minimizavimas yra svarbi prielaida užtikrinant teisę į nešališką, o ypač nešališką subjektyviąja prasme, teismą, taip pat ir į sąžiningą, teisingą teismą.

4.1. Euristikų įtaka įrodymų vertinimui ir sprendimų priėmimui yra sudėtingai nustatoma, nes dažniausiai šių intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymas nėra paties sprendėjų suprantamas, o vyksta nesąmoningai. Mokslinių tyrimų analizė, leidžia daryti išvadą, jog didžiausią įtaką teisėjui laisvo įrodymų vertinimo kontekste turi šios euristikos: pasiekiamumo euristika, tipiškumo euristika, optimizmo ir ego centrinis šališkumas, patvirtinimo šališkumas, „gudrumo po laiko" šališkumas bei nesugebėjimas ignoruoti nepriimtinų įrodymų. Teisėjų jautrumas šiems šališkumams yra svarbus, ypač jiems sprendžiant įrodymų patikimumo ir leistinumo klausimus.

4.2. Siekiant sumažinti euristikų (intuityvaus šališkumo) poveikį, taip potencialiai sumažinant ir klaidos vertinant įrodymus riziką, būtina:

4.2.1. pirma, mokyti teisėjus apie intuityvius sprendimo priėmimo būdus ir jų atpažinimą. Tačiau nors ir būtinas, šis būdas nelaikytinas efektyviu, nes net išaiškinus sprendimą priimančiam asmeniui intuityvių sprendimo priėmimo būdų poveikį galutiniam sprendimui bei perspėjus jį apie galimas klaidas, sprendimų priėmėjas (teisėjas) neretai ir toliau intuityviai taiko tuos pačius sprendimo priėmimo būdus, nevertindamas jų įtakos galimoms klaidoms.

4.2.2. Antrasis būdas, kuris galėtų padėti neutralizuoti arba minimizuoti teisėjo intuityvaus sprendimo priėmimo būdo dominavimą ir išvengti kognityvinių veiksnių įtakos sprendimui, yra apriboti teisėjo prieigą prie tam tikros informacijos, kuri yra neleistina ir (ar) nepatikima bei gali lemti intuityvų teisiškai reikšmingų aplinkybių, taip pat ir įrodymų, vertinimą.

5. Įstatymų leidėjas, įvertinęs euristikų neutralizavimo galimybes, turėtų peržiūrėti galiojantį teisinį teisminių ir kai kurių ikiteisminio tyrimo procedūrų reguliavimą ir koreguoti baudžiamąsias materialines ir procesines normas, kad būtų sumažintas žalingas kognityvinių veiksnių poveikis teismo sprendimų priėmimui. Atliktas tyrimas suteikia pagrindą siūlyti teisinio reguliavimo pokyčius parengimo nagrinėti bylą teisme etape ir nušalinimo institute.

5.1. Sąžiningo baudžiamojo proceso užtikrinimui ypač svarbu apriboti teisėjo, priimančio galutinį sprendimą byloje, prieigą prie neleistinu būdu gautų įrodymų. Taigi siūlytina Baudžiamojo proceso kodekse numatyti procedūrą, kad paskelbus apie ikiteisminio tyrimo pabaigą (BPK 218 straipsnio 1

dalis), proceso dalyviai, susipažinę su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, galėtų pateikti prašymą dėl neleistinų įrodymų pašalinimo. Teismo pirmininkas (ar pirmininko pavaduotojas, ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas) per dvi dienas nuo bylos gavimo teisme, esant pateiktam prašymui dėl neleistinų įrodymų pašalinimo, paskiria teisėją, kuris išnagrinėja prašymą per nustatytą terminą, o pastarojo nutartis galėtų būti skundžiama BPK X dalies tvarka. Įsiteisėjus sprendimui dėl įrodymų priimtinumo skiriamas teisėjas, kuris rengs bylą nagrinėti teisme ir po jos perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje nagrinės šią bylą. Įsiteisėjus teismo nutarčiai dėl įrodymų leistinumo, neleistinais pripažinti įrodymai turėtų būti išimti iš baudžiamosios bylos medžiagos, užantspauduoti ir laikomi atskirai nuo baudžiamosios bylos medžiagos arba kitu būdu pašalinama galimybė su jais susipažinti.

5.2. Atitinkami pokyčiai turėtų būti daromi ir nušalinimo instituto reglamentavime (BPK 58-59 straipsniai), uždraudžiant teisėjui, nagrinėjusiam įrodymų priimtinumo klausimą, dalyvauti nagrinėjant šią bylą.

6. Vidinio įsitikinimo išorinė, eksplicitinė forma – tai motyvuotas teismo sprendimas, kuriuo įtvirtinamas galutinis įrodymų vertinimo rezultatas. Motyvuotas teismo sprendimas užtikrina asmens teisę žinoti, kodėl yra priimami tokie teismo baigiamieji aktai, ir laikomas konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą dalimi. Ši garantija taip pat užtikrina, kad bylos šalys būtų tinkamai išklausytos ir galėtų pasinaudoti joms suteikta teise kreiptis į aukštesnės instancijos teismą.

6.1. Bendroji argumentavimo taisyklė numato, jog argumentuotojas (teisėjas) turi orientuotis į konkrečią (specialiąją) auditoriją, tačiau jo tikslas taip pat yra įtikinti kiekvieną galimą (universalią) auditoriją, nes pastarosios pritarimas sprendimui yra vienas iš argumentavimo tinkamumo kriterijų. Įvertinus tai, kad teismo sprendimo peržiūra siejama išskirtinai su instancine teismų sistema, darytina išvada, kad priklausomai nuo instancijos ir atitinkamai nuo to, ar atitinkamos pakopos teisme dominuoja privataus ar viešojo intereso gynyba, argumentavimo tikslinė auditorija (jos dominavimas) gali skirtis. Pirmosios ir antrosios instancijos teismų sprendimų motyvavimo auditorija, visų pirma, yra specialioji, šiuo atveju – tai šalys ir aukštesnės instancijos teismai. Tokią išvadą pagrindžia būtinybė užtikrinti asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą, įskaitant teisę reikalauti peržiūrėti (apskųsti) priimtą teismo sprendimą, taip pat ir aukštesnės instancijos teismų pareiga tikrinti bylą faktų/teisės klausimų aspektu. Tuo tarpu kasacinės instancijos teismo sprendimo (paprastai galutinio ir neskundžiamo) motyvavimas, nors taip pat orientuotas į šalis ir į sprendimus priėmusius teismus, byloje yra ginamas teisėtas privatus interesas bei ginčijamas žemesnių instancijų teismų atliktas įrodymų vertinimas, tačiau kartu yra skirtas ir universaliai auditorijai. Kasacinės instancijos teismas sprendžia išimtinai teisės klausimą, ir šiais sprendimais yra formuojama vienoda, nuosekli,

nuspėjama teismų praktika (viešojo intereso gynimo funkcija) bei daromas poveikis teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, autoritetui.

6.2. Teisės doktrinos ir teismų jurisprudencijos tyrimas leidžia teigti, jog nemotyvuotas ar netinkamai motyvuotas teismo sprendimas yra ne tik formos (procedūrinis), bet ir sprendimo turinio trūkumas, kuris gali būti pripažįstamas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu.

7. Laisvo įrodymų vertinimo normatyvinis pagrindas – vadovavimasis įstatymu (teise). Dėl nuolat besikeičiančios socialinės aplinkos (joje vyraujančių vertybių) įstatymo kaip teksto žodinė išraiška pernelyg nelanksti kartu ir per abstrakti apimti visas galimas situacijas. Įvertinus įstatymo kaip bendros teisinių santykių reguliavimo taisyklės ribotumą, teisingo sprendimo konkrečioje byloje teisėjas turėtų ieškoti tarp teisinio pozityvizmo (teisės suradimo įstatymo tekste) ir teisinio realizmo (teisės sukūrimo, interpretuojant tekstą), teisinio realizmo priemonėmis neutralizuodamas teisinio pozityvizmo trūkumus.

7.1. Teismai, nustatę taikytino byloje baudžiamojo proceso įstatymo neapibrėžtį, teisinę spragą, *inter alia* legislatyvinę omisiją, turi pareigą arba kreiptis į negatyvųjį įstatymų leidėją (Konstitucinį Teismą), arba vykdydami konstitucinę pareigą *ad hoc* aiškinti ir taikyti įstatymą. Teismai, kompensuodami nekokybišką baudžiamojo proceso įstatymą, ypač pildydami procedūrinio pobūdžio reguliavimo spragas, privalo taikyti Konstituciją ir (ar) baudžiamojo proceso principus. Atitinkamai tokius savo sprendimus teismai turi motyvuoti daug išsamiau, o pats teismo precedentas iš esmės turi atitikti įstatymui keliamus reikalavimus. Savo ruožtu įstatymų leidėjas vėliau gali pakeisti ar pakoreguoti teismo precedente įtvirtintą taisyklę ir taip pašalinti baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo spragą bendrojo pobūdžio teisiniu reguliavimu.

7.2. Remiantis konstituciniais imperatyvais, visi žmogaus teisių ir laisvių ribojimai baudžiamojo proceso metu galimi tik įstatymo pagrindu, todėl plečiamasis procesinės prievartos veiksmų ribų aiškinimas laikomas nepateisinamu ir neatitinkančiu žmogaus teisių standartų. Kita vertus, siaurinamasis pernelyg abstraktaus ar neaiškaus reguliavimo, skirto žmogaus teisių ribojimui, aiškinimas laikomas žmogaus teisių apsaugos garantu.

8. Teismo diskrecija, taip pat ir įgaliojimai *ex officio* veikti aktyviai (tiesos paieškos procese (įrodymų vertinimo procese) yra reikalingi tam, jog būtų įgyvendintas ne tik procedūrinis, bet ir materialus teisingumas, t. y. būtų priimtas teisingas sprendimas. Siekiant sumažinti galimą teismo piktnaudžiavimą teismine diskrecija, teisė nustato ją ribojančias ir sprendimo objektyvumą užtikrinančias priemones:

8.1. Imperatyvios baudžiamojo proceso taisyklės, tiksliai nurodančios teismo (teisėjo) veikimo formą, būdą, terminus, užtikrina, jog bus tinkamai įgyvendintas procedūrinis teisingumas.

8.2. Tekstinė teisės, taip pat ir baudžiamojo proceso kaip viešosios teisės, normos išraiška yra pirmiausias teismo diskreciją ribojantis veiksnys. Kiekviena

norma turi, visų pirma, savo turinį, ir, antra, tikslus. Taigi, pirmiausia, teisėjas pasirinkdamas neaiškios teisės normos turinio reikšmes (aiškindamas įstatymą, pildydamas teisinio reguliavimo spragas), negali suteikti normai tokios reikšmės, kuri neslypėtų jos lingvistinėje reikšmėje, t. y. teksto semantinė reikšmė yra pirma teisminio interpretavimo riba. Ir antra, teisėjas, aiškindamas(is) normos turinį, turi įvertinti ja siekiamą tikslą (kokiu tikslu taisyklė buvo numatyta) ir tai, ar atitinkamas jos aiškinimas padės to tikslo siekti, ar nelems priešingų minėtiems tikslams rezultatų.

8.3. Formaliomis įrodinėjimo priemonėmis – prejudicija ir prezumpcija, kurias numato įstatymo leidėjas arba pripažįsta teismų praktika, viena vertus, įrodymų vertinimas efektyvinamas, kita vertus, ribojamas laisvas įrodymų vertinimas. Kaip rodo tyrimai, toks vertinimas gali būti ne tik naudingas, bet ir žalingas, kadangi formalūs įrodymai gali būti nepagrįsti, be to, gali būti nukrypstama nuo baudžiamojo proceso tikslo – nustatyti materialiąją tiesą.

8.3.1. Prejudicija – tai teisės taisyklė, pagal kurią faktinių bylos aplinkybių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu, įrodytumas be papildomos patikros privalomas kitam teismui, kuris nagrinėdamas bylą nustato analogiškas aplinkybes.

8.3.1.1. Dominuojančioje baudžiamojo proceso doktrinoje ir baudžiamąsias bylas nagrinėjančių teismų praktikoje šakinė prejudicija pripažįstama. Tačiau jos taikymas skyrium nagrinėjant bylas dėl neatskiriamai susijusių nusikalstamų veikų gali pažeisti ne tik rungimosi, bet ir laisvo įrodymų vertinimo principą. Todėl darytina išvada, kad neatskiriamai susijusių nusikalstamų veikų tyrimo ir nagrinėjimo atskyrimas, nesant objektyvių priežasčių, dėl kurių baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme būtų apsunkintas, turėtų būti negalimas.

8.3.1.2. Baudžiamajame procese galutinai suformuotos pozicijos dėl tarpšakinės prejudicijos dar nėra, tačiau įvertinus, jog atskirose teisenose (civilinėje, administracinėje, baudžiamojoje) skiriasi įrodinėjimo procedūros ir faktinių aplinkybių vertinimas, nesutampa įrodinėtinos aplinkybės, darytina išvada, kad požiūrį dėl tarpšakinės prejudicijos taikymo baudžiamojo proceso teisėje turėtų išreikšti įstatymų leidėjas.

8.3.2. Prezumpcija kaip prielaida grįsta tikimybė galioja tol, kol bus paneigta įrodymų, tačiau baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo (formalių taisyklių) šiuo klausimu nėra, prezumpcijų turinį ir jų reikšmę nustatyti paliekant teisės doktrinai. Atskirų teismų sprendimų, kurie formuoti teisinio reguliavimo spragos ir doktrininės nežinomybės fone, analizė, ypač sudėtingų atvejų, kai teismas turi pasirinkti tarp dviejų teisinių prezumpcijų, kartu taikydamas nevisiškai kokybišką įstatymą tyrimas, leidžia daryti išvadą, kad šiuo aspektu būtini tolesni doktrininiai tyrimai.

8.4. Instancinė teismų sistema, kaip viena iš teismo diskreciją, įskaitant laisvą įrodymų vertinimą, ribojančių veiksnių, atlieka ne tik sprendimų teisminės

kontrolės funkciją, užtikrina teismo sprendimo pagrįstumą ir teisėtumą, padeda ištaisyti žemesniųjų teismų padarytas klaidas, tačiau ir garantuoja suinteresuoto proceso dalyvio teisės į nešališką teismą realizavimą. Konstatuotas teismo šališkumas yra absoliutus nuosprendžio ar nutarties negaliojimo pagrindas, esminis baudžiamojo proceso pažeidimas, kurio negali ištaisyti aukštesnės instancijos teismas.

8.5. Tik nepriklausomas teisėjas, naudodamasis jam suteikta diskrecija, gali būti nešališku ir laisvu įrodymu vertintoju, ir sprendimų priėmėju. Teisėjo nepriklausomumą užtikrinančių garantijų sistema yra betarpiškai susijusi su teisėjo nešališkumo užtikrinimu. Šios sistemos elementai, tokie kaip teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumas, teisėjo asmens neliečiamumas, teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos ir kt., gali būti laikomi ne tik nepriklausomumo, bet ir teisėjo nešališkumo garantijomis.

9. Teismas privalo tiesiogiai ištirti įrodymus ir nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje, todėl turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma, t.y. įrodymų sąsajumas, leistinumas, patikimumas (tikrumas ir patikrinamumas) ir pakankamumas – tai bendrosios įrodymų vertinimo taisyklės. Tačiau baudžiamojo proceso teisės doktrinos ir teismų praktikos tyrimas leido nustatyti asmeninių, o per specialiųjų tyrimų rezultatų vertinimo taisykles ir daiktinių, įrodymų vertinimo specialiąsias taisykles. Tyrime išanalizavus (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo ir jų rezultatų vertinimo ypatumus, formuojamos būtent šių įrodymų vertinimo taisyklės, papildančios bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles.

10. Teismai, atsižvelgdami į liudytojų asmenines savybes ir (ar) jų procesinę padėtį, ilgainiui išskyrė tam tikras liudytojų grupes, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo: tai liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo dėl jų asmeninių savybių (amžiaus, sveikatos būklės) ir liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo dėl jų procesinio statuso (bendrakalčių, liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas). Šių liudytojų parodymų patikimumo vertinimas neatsiejamas nuo jų rinkimo procedūrų ir papildomų procesinių garantijų, kurios padeda gauti ne tik patikimesnius parodymus, bet ir sudaro galimybes gynybai tinkamai įgyvendinti savo procesines funkcijas, taip užtikrinant teisę į sąžiningą procesą:

10.1. Tam tiktų grupių liudytojų (ypač vaikų ir liudytojų, kuriems kyla pavojus dėl jų liudijimo) saugumą ir atitinkamai jų teikiamų duomenų patikimumą užtikrina tokios priemonės kaip techninių priemonių naudojimas fiksuojant jų parodymus, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas, siekiant užtikrinti asmens saugumą (neatpažįstamumą) anonimiškumo taikymo atveju, ar tam tikrų baudžiamojo proceso subjektų (konkrečiu

atveju – ikiteisminio tyrimo teisėjo, eksperto, specialisto ir psichologo) dalyvavimas jų apklausų metu.

10.2. Gynybos teisės įgyvendinamos suteikiant galimybę pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus (taip pat turėti galimybę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai). O teismui nusprendus remtis liudytojo, kurio parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo, parodymais ir nesant galimybės pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus, taip pat galimybės, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai, gynybos teisės turi būti kompensuojamos teismo pareiga kruopščiau tikrinti procesą, atidžiau gretinti šių liudytojų parodymus su kitais įrodymais ir sudaroma galimybė turėti kitus gynybai kilusius nepatogumus kompensuojančius veiksmus.

11. Specialios žinios yra viena iš asmeninių įrodymų rūšių įrodinėjimo procese. Teisėjui tenka vertinti tam tikrų specialių tyrimų rezultatą, kurį jam pristato ekspertas/specialistas – liudytojas (pagal kompetenciją), nepaisant to, jog teisėjai neturi pakankamai gilių atitinkamos srities žinių. Siekiant užtikrinti teismo pareigą tinkamai įvertinti specialiųjų tyrimų rezultatus, teismų praktika formuoja specialias taisykles, pagal kurias, vertindamas specialių žinių rezultatų patikimumą, teismas turi įvertinti ir papildomus aspektus: ekspertui (specialistui) pateiktos medžiagos išsamumą, pakankamumą ir kokybiškumą; ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumą; taikytų metodų mokslinį pagrįstumą ir pan. Tyrimo metu nustatyti tam tikri teisinio reguliavimo ir praktikos trūkumai, darantys neigiamą įtaką specialių tyrimų rezultatų vertinimui:

11.1. Teisinės žinios teisminiame procese apskritai gali būti vertinamos kaip specialios žinios konkrečiose situacijose *ad hoc*. Tačiau įrodinėjimo baudžiamajame procese kontekste informacija, gauta panaudojus specialiąsias teisines žinias, nesuteikia informacijos apie faktines bylos aplinkybes ir negali virsti įrodymu pagrindžiant įrodinėjimo dalyką sudarančias aplinkybes įrodinėjimo procese. Tai padeda iš(si)aiškinti teisės normos turinį, todėl teisės eksperto išvada nelaikytina įrodymu baudžiamajame procese.

11.2. Subjektų, turinčių specialiųjų žinių, išvadų tarpusavio palyginimas tam tikrais atvejais yra sunkiai įmanomas, nes tam, kad išvadas būtų galima palyginti, ekspertai turi tokios pat apimties medžiagai (duomenims) taikyti tapačius tyrimo metodus ir procedūras. Tyrimo metu nustatyta, kad LTEC ekspertinio tyrimo metodikas, išskyrus viešai publikuotas, laiko viena iš profesinių paslapčių. Tokia įstaigų praktika ir teismų praktika, kuria toleruojama ši valstybės ekspertinių įstaigų naudojamų metodikų neatskleidimo praktika, nurodant, jog tai tik vieno iš specialistų išvados kokybės elementų trūkumas, yra netinkama ir neatitinkanti rungimosi principo bei trukdanti įgyvendinti teisę į gynybą, atvejais kai privačia iniciatyva gauta

išvada siekiama paneigti kaltinimo ar teismo iniciatyva gautą specialiųjų žinių išvadą

11.3. Eksperto, kitaip vadinamo liudytojo pagal kompetenciją, darbo rezultatui ypač svarbi jo dalykinė (konkrečios specialiųjų žinių srities) kompetencija. Jai užtikrinti yra numatyti atitinkami reikalavimai, tokie kaip išsilavinimas, įrašymo į ekspertų sąrašą reikalavimai, procesinės ir kitos pareigos ekspertui, įstaigos ar metodų akreditacija, reikalavimai ekspertinei veiklai ir kita. Ne mažiau svarbiu šio subjekto teikiamų duomenų kokybės patikimumo garantu yra būtent eksperto nešališkumas ir nepriklausomumas, o ypač atkreiptinas dėmesys į (ne)priklausomumą nuo proceso šalių:

11.3.1. Įvertinus Lietuvoje veikiančią specialiųjų žinių gavimo institucinę infrastruktūrą, galima teigti, jog, siekiant užtikrinti specialisto (eksperto) nešališkumą, specialiųjų žinių reikalaujantis tyrimas neturėtų būti pavedamas atlikti asmeniui, kuris yra darbo santykiais susijęs su valstybine institucija, baudžiamojoje byloje turinčia savarankišką materialinį ar procesinį interesą, kurį realizuoja įgijusi procesinį statusą (pvz., civilinio ieškovo).

11.3.2. Galiojantis teisinis reglamentavimas, numatantis, kad ekspertinio tyrimo metodikos, išskyrus viešai publikuotas, laikytinos paslaptimis, susiklosčiusi praktika, pagal kurią paprastai privatus proceso dalyvis savo iniciatyva samdomam specialių žinių turinčiam asmeniui tyrimui pateikia tik šalies turimus (ne visus) duomenis, proceso šalies suteikiamas finansinis atlygis privačiai pasitelkiamam specialistui lemia tai, kad privačia iniciatyva gauta specialiųjų žinių išvada baudžiamajame procese nelaikoma specialisto išvada ar eksperto išvada, o prilyginama rašytiniam dokumentui. Pirmiau minėti veiksniai lemia nepakankamą tokios išvados kokybę ir jos patikimumą, todėl nesant juos neutralizuojančio mechanizmo tokia privataus baudžiamojo proceso dalyvio gauta ir pateikta teismui išvada turėtų ir toliau būti vertinama kaip konsultacinė išvada. Kartu teismams rekomenduotina greta bendrosios įrodymų vertinimo schemos laikytis atidesnio konsultacinės išvados rezultatų vertinimo: įvertinti asmens, teikiančio konsultacinę išvadą, kvalifikaciją ir kategoriją (įskaitant darbo stažą), jam pateiktos medžiagos kokybę (turinį ir apimtį) bei galimybę pritaikyti reikiamus tyrimo metodus.

12. Duomenys, gauti panaudojus slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus, turi ne tik atitikti bendruosius įrodymams keliamus reikalavimus, bet ir būti gauti bei naudojami laikantis proporcingumo principo, nes neviešo pobūdžio veiksmais apribojama asmens teisė į privatų gyvenimą. Tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika ir doktrina, leidžia formuoti tokias šių duomenų vertinimo specialiąsias taisykles:

12.1. Baudžiamajame procese asmens ribojamų teisių pusiausvyrą padeda užtikrinti proporcingumo principas. Platus proporcingumo principo turinys suteikia galimybę teisėjui atlikti individualią nusikalstamo pobūdžio

veiksmų vertinimo procedūrą: pasverti ribojamos teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir ribojimu siekiamo tikslo pusiausvyrą.

12.2. Teisiniame reglamentavime nėra pateikiama konkreti privataus gyvenimo sąvoka, taigi konkrečiu atveju būtent teismai turi plačią diskreciją spręsti, kas (ne)laikytina asmens privačiu gyvenimu, byla po bylos nustatydami naujus jo aspektus ir atitinkamai spręsdami, ar neviešo pobūdžio veiksmais gauti duomenys turėtų būti vertinami ir proporcingumo aspektu.

12.3. Esant nekokybiškam slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų įstatyminiam reglamentavimui: nesant numatyta, kokio sunkumo nusikalstamų veikų tyrime gali būti naudojamas slaptas sekimas (BPK 160 straipsnis), nesant aiškaus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų (BPK 158 straipsnis) priemonės turinio, nesant numatyto maksimalaus neviešo pobūdžio priemonės taikymo termino ar galimų jos taikymo pratęsimų skaičiaus (BPK 158 straipsnis, BPK 159 straipsnis, BPK 160 straipsnis.) būtent nuosekli ir kryptinga teismų praktika gali užpildyti esamas teisės spragas su tam tikromis išimtimis dėl asmens teisių ribojimo (žiūrėti išvadą 7.2). Teismų praktika, kuria, vadovaujantis baudžiamojo proceso principais, yra nustatomas tokių duomenų gavimo ir naudojimo proporcingumas, leidžia tinkamai įvertinti, ar duomenys atitinka įrodymams keliamus reikalavimus, ypač leistinumą, ir turėtų padėti užtikrinti teisių prieš teises pusiausvyrą (proporcingumą).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

TEISĖS AKTAI

TARPTAUTINIAI TEISĖS AKTAI IR KITI DOKUMENTAI

1. „Code de procédure pénale“. Legifrance. Žiūrėta 2023 m. kovo 12 d. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/.
2. „German Code of Criminal Procedure“. gesetze-im-internet. Žiūrėta 2023 m. kovo 12 d. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0328.
3. „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“. TAR. Žiūrėta 2023 m. vasario 24 d. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.261D576EDC40
4. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“. TAR. Žiūrėta 2023 m. vasario 24 d. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.181EDAC3A371
5. „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11, 14 ir 15, su Pirmuoju Protokolu ir papildomais protokolais Nr. 4, 6, 7, 12, 13 ir 16“, echr.coe, žiūrėta 2023 m. vasario 24 d., https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions Marring progress on the European Union Agenda on Procedural safeguards for Suspects or Accused persons – Strengthening the Foundation of the European Area of Criminal Justice, COM/2013/0820.
7. Council of Europe Committee of Ministers. Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defense. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.
8. European Commission Recommendation, 27 November 2013, (2013/C 378/02), [interaktyvus]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX-%3A32013H1224(02)>.
9. Europos Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse. 2014 m. gruodžio 12 d. Nr. CEPEJ(2014)14.
10. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL 2012 10 26, C 326/391. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT
11. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R (92) 17 „Dėl nuoseklumo skiriant bausmes“ (priedo F dalis).
12. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. 94/12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo veiksmingumo ir vaidmens“
13. Explanatory Memorandum. Recommendation No.R (97) 13 on Intimidation of witnesses and Rights of the defense (Council Of Europe).
14. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165

LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI IR POĮSTATYMINIAI TEISĖS AKTAI

15. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014
16. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 87-2741.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46 (atitaisymas).
18. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1961, nr. 18-148.
19. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
20. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
21. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas(su papildymais ir pakeitimais).TAR, 2015-07-10, Nr. 11216
22. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851; 2002, 17-649.
23. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas. Patvirtinta Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8
24. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo įstatymas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios, 1997-07-16, Nr. 67-1659
25. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios, 2012-10-20, Nr. 122-6093
26. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (su papildymais ir pakeitimais).. Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633
27. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas(su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios, 2002-11-22, Nr. 112-4969. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr>
28. Lietuvos Respublikos Poligrafo naudojimo įstatymas(su papildymais ir pakeitimais), Valstybės žinios, 2000-09-07, Nr. 75-2273. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/asr https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/asr
29. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14 patvirtintos rekomendacijos „Dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo".
30. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymu patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu" Nr. I-134. Prieiga per internetą: < https://www.prokuraturos.lt/lt/teisine-informacija/prokuraturos-teises-aktai/generalinio-prokuroro-rekomendacijos/74>
31. Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo" . interaktyvus [https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2016/05/20160527-65.docx]
32. Teisėjų tarybos 2019 m. lapkričio 29 d. nutarimas Nr. 13P-192-(7.1.2) „Dėl teisėjų tarybos 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 13p-105-(7.1.2) „Dėl teisėjų mokymo organizavimo taisyklių patvirtinimo" pakeitimo".

33. Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos 2014 m. vasario 24 d. sprendimas Nr. B-16 „Dėl teismo ekspertų profesinės etikos kodekso patvirtinimo“. Prieiga per internetą: < https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4f19a030a8c511e3840c893be7eb3526 >
34. 2017 m. kovo 29 d. Teismo ekspertų veiklos vertinimo tarybos Rekomendacijose privatiems teismo ekspertams Nr. KT-S-37(17)

TEISMŲ PRAKTIKA

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKA

35. A. and others v. The United Kingdom, no. 3455/05, ECHR, 2009.
36. Abdula Ali v. The United Kingdom, no. 30971/12, ECHR, 2015.
37. Adomaitis v. Lithuania, no. 14833/18, ECHR, 2002.
38. Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom, no. 26766/05 and 22228/06, ECHR, 2011.
39. Altay v. Turkey (2), no 11236/09, § 57, ECHR, 2019.
40. Artico v. Italy, no. 6694/74, § 32, ECHR, 1980.
41. Atochem v. Commission, no. T-3/89, ECHR, 1991.
42. Aydoğdu et autres v. Turquie, no. 25745/07, ECHR, 2011.
43. Balčiūnas v. Lithuania, no. 17095/02, ECHR, 2010.
44. Balsytė – Lydeikienė v. Lithuania, no. 72596/01, ECHR, 2009.
45. Baltic Master Ltd. v. Lithuania, no. 55092/16, § 34, ECHR, 2019.
46. Birutis and Other v. Lithuania, no. 47698/99, ECHR, 2002.
47. Birutis ir kiti v. Lithuania, no. 47698/99 ir 48115/99, ECHR, 2002.
48. Birutis, Byla and Janutenas v. Lithuania, no. 47698/99, 48115/99, ECHR, 2000.
49. Bocos-Cuesto v. the Netherlands, no. 54789/00, ECHR, 2005.
50. Boddaert v. Belgium, no. 12919/87, ECHR, 1992.
51. Boldea v. Romania, no. 19997/02, ECHR, 2007.
52. Bonev v. Bulgaria, no. 60018/00, ECHR, 2006.
53. Boris Popov v. Russia, no. 23284/04, ECHR, 2011.
54. Bricmont v. Belgium, no. 10857/84, ECHR, 1989.
55. Brogan and Others v. The United Kingdom, no. 11209/84. 11234/84. 11266/84. 11386/85) § 53, ECHR, 1988.
56. Brumarescu v. Romania, no. 28342/95, ECHR, 1999.
57. Bulut v. Austria, no. 17358/90, ECHR 1996.
58. C.R. v. The United Kingdom, no. 335-C, § 34, ECHR 1995.
59. Campbell ir Fell v. The United Kingdom, no. 7819/77. 7878/77, ECHR, 1984.
60. Castillo Agar v. Spain, no. 28194/95, ECHR, 1998.
61. Chappell v. The United Kingdom, no. 10461/83) §52, ECHR, 1989.
62. Clinique Des Acacias Et Aut Res v. France, no. 65399/01, ECHR, 2005.
63. Coban v. Spain, no. 17060/02, ECHR, 2006.
64. Coëme and Others v. Belgium, no. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96, ECHR 2000.
65. Colas Est v. France, no. 37971/97, ECHR, 2002.
66. Colozza and Rubinat v. Italy, no. 9024/80, § 26, ECHR, 1985.
67. Condron v. The United Kingdom, no. 35718/97, ECHR, 2001.

68. Cooper v. The United Kingdom, no. 48843/99, ECHR, 2003.
69. Cornelis v. the Netherlands, no. 994/03, ECHR, 2004.
70. Craxi (No 2) v. Italy, no. 25337/94, ECHR, 2003.
71. Crociani and others v. Italy, no. 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79, ECHR, 1980.
72. Dainelienė v. Lithuania, no. 23532/14, ECHR, 2018.
73. Daktaras v. Lithuania, no. 42095/98, ECHR, 2000.
74. Damir Sibgatullin v. Russia, no. 1413/05, ECHR, 2014.
75. Dan v. Moldova, no. 8999/07, ECHR, 2011.
76. Deryan v. Turkey, no. 19558/02, 27904/02, ECHR, 2009.
77. Deryan v. Turkey, no. 41721/04, § 31–33, ECHR, 2015.
78. Dončev and Burgov v. former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 30265/09, ECHR, 2014.
79. Dončev ir Burgov v. Macedonia, no. 30265/09, ECHR, 2014.
80. Doorson v. The Netherlands, no. 20524/92, ECHR, 1996.
81. Dorokhov v. Russia, no. 66802/01, ECHR, 2008.
82. Drakšas v. Lithuania, no. 36662/04, ECHR, 2012.
83. Dupuis v. Belgium, no. 12717/87, ECHR, 1988.
84. Ekimdzhiev v. Bulgaria, no. 62540/00, ECHR, 2007.
85. Ellis, Simms and Martin v. The United Kingdom, no. 46099/06, 46699/06, ECHR, 2012.
86. Ellis, Simms ir Martin v. The United Kingdom, no. 46099/06, 46699/06, ECHR, 2012.
87. Fey v. Austria, no. 14396/88, ECHR, 1993.
88. Fomin v. Moldova, 36755/06, § 31, ECHR, 2011.
89. Gabrielyan v. Armenia, no. 8088/05, ECHR, 2012.
90. García Ruiz v. Spain, no. 30544/96, ECHR, 1999.
91. Gedrimas v. Lithuania, no. 21048/12, ECHR, 2016.
92. Georgios Papageorgiou v. Greece, no. 59506/00, ECHR, 2003.
93. Goddi v. Italy, no. 8966/80, § 28, ECHR, 1984.
94. Gómez de Liaño y Botella v. Spain, no. 21369/04, ECHR 2008.
95. Graviano v. Italy, no. 10075/02, ECHR, 2005.
96. Groppera Radio AG and Others v. Switzerland, no. 10890/84, ECHR, 1990.
97. Gurepka v. Ukraine, no. 61406/00, ECHR, 2005.
98. H. v. France, no.10073/82, ECHR, 1989.
99. Haas v. Germany, no. 73047/01, ECHR, 2005.
100. Hasan and Chaush v. Bulgaria, no. 30985/96, § 84, ECHR, 2000.
101. Heany and McGuinness v. Ireland, no. 34720/97, ECHR, 2000.
102. Helle v. Finland, no. 20772/92, § 60, ECHR, 1997.
103. Hentrich v. France, no. 13616/88, ECHR, 1994.
104. Higgins ir kiti v. France, no. 20124/92, ECHR, 1998.
105. Hirvisaari v. Finland, 49684/99, ECHR, 2001.
106. Hümmer v. Germany, no. 26171/07, ECHR, 2012.
107. Isgrò v. Italy, no. 11339/85, § 34, ECHR, 1991.
108. John Murray v. The United Kingdom, no. 22384/93, ECHR, 1996.
109. Jorgic v. Germany, no. 74613/01, § 101, ECHR 2007.
110. K.T. v. Norway, no. 26664/03, ECHR, 2008.
111. Kamasinski v. Austria, no. 9783/82, ECHR, 1989.
112. Kaminskienė v. Lithuania, no. 48314/18, ECHR, 2021.
113. Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (No. 2), no. 51111/07, 42757/07, ECHR, 2000.

114. Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (No. 2), no. 51111/07, 42757/07, ECHR, 2000.
115. Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, no. 11082/06, 13772/05, ECHR, 2013.
116. Klass ir kiti v. Germany, no. 5029/71, § 51, ECHR, 1978.
117. Kok v. the Netherlands, no. 43149/98, ECHR, 2000.
118. Kostovski v. the Netherlands, no. 11454/85, ECHR, 1989.
119. Kovac v. Croatia, no. 503/05, ECHR, 2007.
120. Krombach v. France, no. 29731/96, ECHR, 2001.
121. Kruslin v. France, no. 11801/85, § 36, ECHR, 1990.
122. Kruslin v. France, no. 11801/85, ECHR, 1990.
123. Labita v. Italy, [GC], no. 26772/95, § 157, ECHR, 2000.
124. Lachowski v. Poland, no. 9208/05, ECHR, 2014.
125. Laranjeira Marques da Silva v. Portugal, no. 16983/06, ECHR, 2010.
126. Lebois v. Bulgaria, no. 67482/14) § 66–67, ECHR, 2017.
127. Lhermitte v. Belgium, [GC], no. 34238/09, § 66, 67, ECHR, 2016.
128. Lorsé v. the Netherlands, no. 44484/98, ECHR, 2004.
129. Luca v. Italy, no. 43870/04, ECHR, 2013.
130. Lüdi v. Switzerland, no. 12433/86, § 47, ECHR, 1992.
131. Lüdi v. Switzerland, no. 12433/86, ECHR, 1992.
132. Marguš v. Croatia, [GC], no. 4455/10, ECHR 2014.
133. Markovic v. Italy, no. 1398/03, ECHR, 2006.
134. Matytsina v. Russia, no. 58428/10, ECHR, 2014.
135. Melnikov v. Russia, no. 23610/03, ECHR, 2010.
136. Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, no. 13616/88, § 109, ECHR, 2001.
137. Micallef v. Malta, no. 17056/06, ECHR, 2009.
138. Mirilashvili v. Russia, no. 6293/04, ECHR, 2008.
139. Mitrofan v. Moldova, no. 50054/07, ECHR, 2013.
140. Moreira Ferreira v. Portugal, [GC], no. 19867/12, § 84, ECHR, 2017.
141. Morice v. France, [GC], no. 29369/10, ECHR, 2015.
142. Niemietz v. Germany, no. 13710/88, § 29, ECHR, 1992.
143. Olsson v. Sweden, no. 10465/83, § 61f, ECHR, 1988.
144. Padovani v. Italy, no. 13396/87, ECHR, 1993.
145. Papadakis v. Macedonia, no. 50254/07, ECHR, 2013.
146. Papadakis v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 50254/07, ECHR, 2013.
147. Papon v. France, no. 54210/00, ECHR, 2002.
148. Perez v. France, [GC], no. 47287/99, § 80, ECHR, 2004.
149. Perna v. Italy, no. 48898/99, ECHR, 2001.
150. Pesti and Frodl v. Austria, no. 27618/95, 27619/95, ECHR, 2000.
151. Pesukic v. Switzerland, no. 25088/07, ECHR, 2012.
152. Pesukic v. Switzerland, no. 25088/07, ECHR, 2012.
153. Pham Hoang v. France, no. 13191/87, ECHR, 1992.
154. Piechowicz v. Poland, no. 931/13, § 212, ECHR, 2012.
155. Piersack v. Belgium, no. 8692/79, ECHR, 1982.
156. Polyakov v. Russia, no. 77018/01, ECHR, 2009.
157. Przydzial v. Poland, no. 15487/08, ECHR, 2016.
158. Remli v. France, no. 16839/90, ECHR, 1996.
159. Rhône-Poulenc SA and others v. Commission, no. T-1/89, ECHR, 1991.

160. Roche v. The United Kingdom, no. 32555/96, ECHR, 2005.
161. Rostomashvili v. Georgia, no. 13185/07, ECHR, 2018.
162. Rotaru v. Romania, [GC], no. 28341/95, ECHR, 2000.
163. Ruiz Torija v. Spain, no. 18390/91, ECHR, 1994.
164. S.N. v. Sweden, no. 34209/96, ECHR, 2002.
165. S.W. v. The United Kingdom, no. 335-B, § 36, ECHR 1995.
166. Salabiaku v. France, no. 10519/83, ECHR 1988.
167. Satakunnan Markkinapörssi Oy and „Satamedia Oy" v. Finland, [GC], no. 931/13, § 150, ECHR, 2017.
168. Schatschaschwili v. Germany, [GC], no. 9154/10, ECHR, 2015.
169. Shiman v. Romania, no. 12512/07, § 33, ECHR, 2015.
170. Shtukaturov v. Russia, no. 44009/05, § 72, ECHR, 2008.
171. Sievert v. Germany, no. 29881/07, ECHR, 2012.
172. Silver ir kt. v. The United Kingdom, no. 5947/72. 6205/73. 7052/75. 7061/75. 7107/75. 7113/75. 7136/75, ECHR, 1983.
173. Skondrianos v. Greece, no. 63000/00, 74291/01, 74292/01, ECHR, 2003.
174. Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 47023/99, ECHR, 2002.
175. Sovtransavto Holding v. Ukraine, no. 48553/99, ECHR, 2002.
176. Stanford v. The United Kingdom, no. 16757/90, ECHR, 1994.
177. Steel ir kt. v. The United Kingdom, no. 24838/94, ECHR, 1998.
178. Stögmüller v. Austrija, no. 1602/62, §5, ECHR 1969.
179. Stoimenov v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia", no. 17995/02, §39, 40, ECHR, 2007.
180. Streletz, Kessler and Krenz v. Germany [GC], no. 34044/96, 35532/9, 44801/98, § 50, ECHR 2001.
181. SW v. The United Kingdom, no. 20166/92, § 36, ECHR, 1995.
182. Sypchenko v. Russia, no. 38368/04, ECHR, 2007.
183. Tarău v. Romania, no. 3584/02, ECHR, 2009.
184. Tatishvili v. Russia, no. 1509/02, ECHR, 2007.
185. Tchankotadze v. Georgia, no. 15256/05, §103, ECHR, 2016.
186. Texeira de Castro v. Portugal, no. 25829/94, ECHR, 1998.
187. Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, no. 13778/ 88, ECHR, 1992.
188. Topić v. Croatia, no. 51355/10, ECHR, 2013.
189. Trofimov v. Russia, no. 1111/02, ECHR, 2005.
190. Uche v. Switzerland, no. 12211/09, ECHR, 2018.
191. Valenzuela Contreras v. Spain, no. 27671/95, ECHR, 1998.
192. Van Mechelen and others v. The Netherlands, no. 21427/93, 21363/93, ECHR, 1997.
193. Van Mechelen ir kiti v. The Netherlands, no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93, ECHR, 1997.
194. Vasiliauskas v. Lithuania, [GC], no. 35343/05, ECHR 2015.
195. Vera Fernndez-Huidobro v. Spain, no. 74181/01, ECHR, 2010.
196. Verhoek v. The Netherlands, no. 54445/00, ECHR, 2004.
197. Vermeulen v. Belgium, no. 19075/91, ECHR, 1996.
198. Visser v. The Netherlands, no. 26668/95, ECHR, 2002.
199. Vladimir Romanov v. Russia, no. 41461/02, ECHR, 2008.
200. Vladislav Antanasov v. Bulgaria, no. 20309/02, ECHR, 2009.
201. Volkov v. Russia, no. 8564/02, ECHR, 2007.

202. Wettstein v. Switzerland, no. 33958/96, ECHR, 2000.
203. Yusiv v. Lithuania, no. 55894/13, ECHR, 2016.
204. Zaicevs v. Latvia, no. 65022/01, ECHR, 2007.
205. Zand v. Austria, no. 7360/76, ECHR, 1978.
206. Zarb v. Malta, no. 16631/04, ECHR, 2005.
207. Zbignevo Romualdo Jodko v. Lithuania, no. 39350/98, ECHR, 1999.
208. Żebrowski v. Poland, no. 56334/08, ECHR, 2011.
209. Žemaitis v. Lithuania, no. 74305/17 , ECHR, 2019.
210. Zhang v. Ukraine, no. 16970/15, § 66, ECHR, 2018.
211. Znakovas v. Lithuania, no. 32715/17, ECHR, 2019.
212. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrįstumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti.“, Teismų praktika. 2007, Nr. 27. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35250>.
213. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Liudytojų parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: bendrininkų parodymų panaudojimo aspektai.“, Teismų praktika [interaktyvus]. 2015, Nr. 42. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35253>.
214. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendima.“, Teismų praktika [interaktyvus]. 2014, Nr. 40. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35197>.
215. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: „Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai dėl pažeidžiamų asmenų apklausos.“, Teismų praktika [interaktyvus]. 2014, Nr. 41. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35250>.
216. The European Court of Human Rights Grand Chamber 29 May 2020 Advisory Opinion Requested by the Armenian Constitutional Court (Request no. P16-2019-001). Prieiga per internetą: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22respondent%22:[%22ARM%22],%22documentcollectionid2%22:[%22PROTOCOL16%22],%22itemid%22:[%22003-6708535-9909864%22]}

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKA

217. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2001 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2007-10-27, Nr. 111-4549.
218. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta436/content >.
219. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta406/content >.
220. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta419/content >.
221. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos

Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1997, nr. 91-2289.
222. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta368/content>.
223. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta351/content >.
224. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta363/content>.
225. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 gegužės 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2012 m. rugsėjo 25 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/nutarimai-isvados-ir-sprendimai/138/y2023>.
226. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta348/content >.
227. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta345/content >.
228. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d. sprendimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta334/content>.
229. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta340/content>.
230. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 liepos 12 d. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content >.
231. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001m. liepos 12 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta327/content>.
232. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta309/content>.
233. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta311/content >.
234. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta281/content>.
235. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>.
236. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta277/content>.
237. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta208/content >.
238. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija).
239. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta202/content >.
240. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content >.
241. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos nutraukimo“ (sutrump. pavad.). Valstybės žinios. 2006, Nr. 88-3475.
242. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta216/content >.
243. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų

sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“ (sutrump. pavad.). Valstybės žinios. 2006, Nr. 102-3957.
244. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas, Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006-11-25, Nr. 27, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.
245. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta218/content >.
246. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>.
247. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d.. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta177/content >.
248. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta145/content >.
249. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content >.
250. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 3 d. sprendimas Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta91/content >.
251. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta76/content>.
252. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1561/content >.
253. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1721/content >.
254. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1679/content >.
255. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017m. birželio 26 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1721/content>.
256. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1804/content >.
257. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1883/content>.
258. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1927/content >.
259. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. Prieiga per internetą: < https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088/content >.
260. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 9, 27,37 straipsniai. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6034/asr>.
261. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta187/content>.
262. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga.“, Teismų praktika, nr. 27 (2007).
263. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių specialiųjų žinių panaudojimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“, Teismų praktika, nr. 50 (2019).
264. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. Teismų praktika, nr. 21 (2004).
265. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso

kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“, Teismų praktika, nr. 19 (2003).
266. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo „Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo (Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 straipsnis) taikymo apžvalga“, Teismų praktika, nr. 43 (2015).
267. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006.
268. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-708/2003.
269. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2003.
270. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2005.
271. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2005.
272. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-511/2005.
273. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-597/2005.
274. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-316/2006.
275. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-453/2006.
276. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006.
277. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-477/2006.
278. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2006.
279. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-798/2006.
280. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2006.
281. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-27/2006.
282. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006m. kovo 07 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-183/2006.
283. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-314/2007.
284. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007.
285. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-751/2007.
286. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2007.

287. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2007.
288. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2008.
289. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-P-221/2008.
290. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008.
291. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2008.
292. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-340/2008.
293. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228/2009.
294. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198/2009.
295. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-177/2009.
296. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje 3K-3-228/2009.
297. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2009.
298. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. kasacine nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-101/2009.
299. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-193/2010.
300. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2010.
301. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-114/2010.
302. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010.
303. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-477/2010.
304. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2010.
305. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-431/2010.
306. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-26/2010.
307. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34/2010.
308. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-187/2011.
309. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86/2011.

310. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-315/2012.
311. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-205/2012.
312. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.
313. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-127/2012.
314. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-530/2012.
315. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-401/2012.
316. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-107/2013.
317. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-192/2013.
318. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-398/2013.
319. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-165/2013.
320. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-109/2013.
321. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013.
322. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2013.
323. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2013.
324. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-180/2014.
325. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio18 d. kasacinė nutartis civilinėje byloje Nr.3K 3-223/2014.
326. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2014.
327. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-587/2014.
328. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-495/2014.
329. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-468/2014.
330. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337/2014.
331. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2014.
332. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-393/2014.

333. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-400/2014.
334. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/2014.
335. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44/2014.
336. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-17/2014.
337. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.
338. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-176-303/2015.
339. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015.
340. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-94-895/2015.
341. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.
342. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.
343. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-286-746/2015.
344. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-319-976/2015.
345. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-248-895/2015.
346. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-699/2015.
347. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572-139/2015.
348. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-627-303/2015.
349. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-107-746/2015.
350. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.
351. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutartis Nr. GT1-1/2015 (S).
352. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-491-303/2015.
353. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-477-746/2015.
354. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418-699/2015.
355. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34-303/2015.
356. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-181-507/2016.

357. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-507/2016.
358. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162-697/2016.
359. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-788/2016.
360. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102-222/2016.
361. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-489/2016.
362. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306-895/2016.
363. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-10-976/2016.
364. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 23 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-85- 696/2016.
365. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-208-976/2017.
366. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65-976/2017.
367. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-73-942/2017.
368. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-147-697/2017.
369. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177-942/2017.
370. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180-976/2017.
371. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-319-511/2017.
372. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017.
373. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.
374. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-976/2017.
375. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-7-84-489/2018.
376. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-648/2017.
377. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.
378. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.
379. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-976/2017.

380. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-206-693/2017.
381. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-208-976/2017.
382. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-229-222/2017.
383. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-976/2017.
384. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57-696/2017.
385. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017.
386. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-788/2018.
387. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-190-648/2018.
388. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-1073/2018.
389. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177-895/2018.
390. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-689/2018.
391. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123-788/2018.
392. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-373-976/2018.
393. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96-489/2018.
394. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-8-788/2018.
395. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-303/2018.
396. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976/2018.
397. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-298-976-2018.
398. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-976/2018.
399. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296-942/2018.
400. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-895/2018.
401. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-129-976/2019.
402. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-155-942/2019.

403. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-297-303/2019.
404. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242-495/2019.
405. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242-495/2019.
406. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-198-689/2019.
407. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 8 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-689/2019.
408. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-689/2019.
409. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-976/2020.
410. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-117-976/2020.
411. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122-303/2020.
412. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-136-697/2020.
413. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142-689/2020.
414. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-221-942/2020.
415. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-1073/2020.
416. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-303/2020.
417. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-54-628/2020.
418. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-222/2020.
419. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-6-1073/2020.
420. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-85-689/2021.
421. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121-976/2021.
422. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-153-689/2021.
423. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96-788/2021.
424. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-1073/2021.
425. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228-976/2021.

426. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-1073/2021.
427. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-976/2021.
428. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.
429. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-413/2004.
430. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.
431. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009.
432. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 05 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2012.
433. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.
434. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013.
435. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2014.
436. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.
437. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013.
438. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015.
439. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.
440. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-65-648/2021.
441. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.
442. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.
443. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2017 m. gegužės 16 d. nutartis Nr. 2K-P-169-222/2017.
444. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2016 m. gruodžio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-304-976/2016.
445. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-417/2005.
446. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2005.
447. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2005.
448. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2006.

449. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-531/2006.
450. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2006.
451. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2007.
452. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007.
453. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2007.
454. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275/2008.
455. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2010.
456. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2013.
457. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013.
458. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131/2014.
459. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.
460. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-177-628/2021.
461. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-94-2015, 2K-7-85- 696/2016, 2K-123-788/2018.
462. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.
463. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 5 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-358-303/2015.
464. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegijos 2019 m. lapkričio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019.
465. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. gegužės 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P17-44/2006.
466. Kauno apygardos teismo 2018 kovo 16 d. nutartis 1A-224-397/2018.
467. Kauno apygardos teismo 2021 liepos 13 d. nutartis 1A-367-966/2021.
468. Kauno apygardos teismo 2022 sausio 19 d. nutartis 1A-80-966/2022.
469. Kauno apygardos teismo 2022 vasario 15 d. nutartis 1A-24-530/2022.
470. Kauno apygardos teismo 2023 vasario 9 d. nutartis 1-43-926/2023.
471. Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. birželio 27 d. nutartis Nr. 1A-159-462/2019.
472. Panevėžio apygardos teismo 2015 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-491/2015.
473. Šiaulių miesto apylinkės teismo 2005 m. kovo 18 nuosprendis Nr. 1-921-452/2005.
474. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 5 d. nuosprendis Nr. 1A-334-92-2014.
475. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 2 d. nutartis 1A-152-468/2021.
476. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2013 m. sausio 22 d. Teismo baudžiamasis įsakymas Nr. 1-761-873/2013

477. „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso projektas," Teisės problemos, nr. 3 (1999).
478. A. Etzioni, „Behavioral Economics: Toward a New Paradigm." American Behavioral Scientist, nr. 55 (8) 2011.
479. A. Yates, "Should Young Children Testify in Cases of Sexual Abuse?" American Journal of Psychiatry, nr. 144(4) (1987).
480. А.М. Ларин, Криминалистика и паракриминалистика. Научно практическое пособие. (Москва: БЕК, 1996).
481. Abraham S. Goldstein, „Reflections on Two Models: Inquisitorial Themes in American Criminal Procedure," Stanford Law Review, nr. 26 (5) (1973).
482. Adam Glynn and Maya Sen „'Identifying Judicial Empathy: Dies Having Daughters Cause Judges to Rule for Women's Issues?'" American Journal of Political Science American Journal of Political Science, nr. 59(1) (2015).
483. Adhémar Esmein, A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France. Translated by John Simpson. with an editorial preface by William E. Mikell and introductions by Norman M. Trenholme and by William Renwick Riddell. (Boston: Little, Brown and Company, 1913). (Reprinted 2000 by The Lawbook Exchange, Ltd.)
484. Adhémar Esmein, History of Continental Criminal Procedure. With spacial Reference to France. The Continentas Legal History Series. Vol 5.Transl. by Simpson. (Boston, 1913).
485. Adrian Zuckerman, Paul Roberts, Criminal Evidence. (Oxford, 2004).
486. Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje." Konstitucinė jurisprudencija, nr. 1, 2006.
487. Ahoron Barak, „Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą," Justitia, nr. 3 (57) (2005).
488. Ahoron Barak, Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).
489. Ahoron Barak, Purposive Interpretation of Law. (New Jersey: Princeton University Press, 2005).
490. Akos Farkas, „Die Rolle dės Vorverfahrens im ungarischcn Strafverfahren" iš Zweites deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Albin Eser, Günther Kaiser ir Nomos Verlaggesellschaf (Baden-Baden, 1995).
491. Alan N. Polasky, „Collateral Estoppel-Effects of Prior Litigation" Iowa law Review, nr. 39 (1954).
492. Alan Weir, „Informal proof, formal proof, formalism," The Review of Symbolic Logic, nr. 9(1) (2016): 29, https://www-cambridge-org.skaitykla.mruni.eu/core/services/aop-cambridgecore/content/view/56C3AB6D2FCCFE358AD02F89D5C9191B/S1755020315000234a.pdf/informal_proof_formal_pro of_formalism.pdf.
493. Albinas Likas, Teismo proceso kultūra (Vilnius, 1974).
494. Alexander Ignor, Strafverfahrensrecht, in Deutschland 1532-1846 (2002).
495. Alfonsas Vaišvila, „Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose" Jurisprudencija, nr. 8 (86) (2006).
496. Alfonsas Vaišvila, „Teisinis personalizmas" Teisės problemos, nr. 4 (2001).
497. Alfonsas Vaišvila, Teisės teorija. (Vilnius: Justitia, 2000).
498. Alfonsas Vaišvila, Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje (Vilnius: Litimo, 2000).

499. Allard Ringnalda, Inquisitorial or Adversarial - The Role of the Scottish Prosecutor and Special Defences, Utrecht Law Review, nr. 6 (2010).
500. Alphons Orie, Accusatorial v. Inquisitorial Approach in International Criminal Proceedings, II in Rome Statute of the International Criminal Court: Commentary (Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2002).
501. Amaya Alvez Marin, „A Preliminary Appraisal of the Use of Proportionality Analysis in Chile.“, http://www.juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/9/156.pdf
502. Amalia D. Kessler, „Our Inquisitorial Tradition: Equity Procedure, Due Process and the Search for an Alternative to the Adversarial,“ Cornell Law Review, nr. 90 (2005).
503. Ambos, Kai. „International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“ International Criminal Law Review, nr. 3 (2003).
504. Amos Tversky ir Daniel Kahneman „‘Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases’“ Science, nr. 185 (1974).
505. Amos Tversky ir Daniel Kahneman „Evidential Impact of Base Rates“ iš ‘Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases’, Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky (1982).
506. Andrea Schmidt, Grundsätze der freien richterlichen Beweiswürdigung im Strafprozeßrecht: Dissertationsschrift (Europäische Hochschulschriften Recht: Reihe 2: ... / Series 2: Law / Série 2: Droit, Band 1550) (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1994).
507. Andreas Eicker, Die Prinzipien der “materiellen Wahrheit” und der “freien Beweiswürdigung” im Strafprozess (Reihe Rechtswissenschaft, Band 193) (Centaurus Verlag & Media, 2001).
508. Andrew Ashworth, Mike Redmayne, The Criminal Process 3rd. Ed. (Oxford University Press, 2005).
509. Andrew J. Wistrich, Jeffrey Rachlinski ir Chris Guthrie, „‘Heart vs Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings?“ Texas Law Review, nr. 93(855) (2015).
510. Anne Bowen Poulin, „Prosecution use of estoppel and related doctrine in criminal cases: Promoting consistency, tolerating in consistency,“ Rutgers Law Review, nr. 64 (2) (2012). https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr64&collection=journals&section=16&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.
511. Antanas Jurgelėnas et al., „Pagyvenusių žmonių sergamumas ir sveikatos kokybės poreikis.“ Sveikatos mokslai, nr. 7 (2010).
512. Antanas Kriščiukaitis, Baudžiojomojo proceso paskaitos (Kaunas, 1928).
513. Anthony Doob ir Hershi M. Kirshenbaum, „Some Empirical Evidence on the Effect of s. 12 of the Canada Evidence Act Upon an Accused,“ Criminal Law Q., nr. 15(88) (1972).
514. Antonio Cassese at al, International Criminal Law. 1st ed. (2003).
515. Arie Freiberg, „Post-Adversarial and Post-Inquisitorial Justice: Transcending Traditional Penological Paradigms,“ European Journal of Criminology, nr. 8(2) (2011).
516. Aristotelis, Politika. (iš senosios graikų k. Vertė Mindaugas Strockis) (Vilnius: Margi raštai, 2009).
517. Aristotle, Nicomachean Ethics, (1107 a.1).
518. Armin von Bogdandy, European integration and international co-ordination: Studies in Transnational Law in Honour of Claus Dieter Ehlermann. (Kluwer academic publishers. 2002).

519. Artūras Driukas ir Virgilijus Valančius, Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. 1. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
520. Artūras Panomariovas ir Ramūnas Ramanauskas, „Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė," Jurisprudencija, nr. 75(67) (2005).
521. Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė," Iš Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir išūkiai, Autorių kolektyvas (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013) https://ebooks.mruni.eu/pdfreader/baudiamojo-proceso-tarptautikumas-patirtis-ir-ikiai
522. Artūras Panomariovas, „Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo," iš Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai, redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas et al., (Vilnius: Registrų centras, 2014).
523. Artūras Panomariovas, „Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškinys." Jurisprudencija, nr. 32(24) (2002): 83–94. Artūras Panomariovas, „Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese." (daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas, 2001).
524. Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, „Procedūriniai įrodymų leistinumo aspektai baudžiamajame procese," Teisė, nr. 121 (2021).
525. Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012), https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2022306/datastreams/MAIN/content
526. Audrius Juozapavičius, „Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje," Teisė, nr. 77 (2010).
527. Audrius Juozapavičius, Įrodymų leistinumas Lietuvos Baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui - 10 metų / sudarytojai Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov. vyriausiasis mokslinis redaktorius Remigijus Merkevičius. (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012,).
528. Audrius Juozapavičius, Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai, Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).
529. Augustinas Janulaitis, Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI-XVIII amž. (Kaunas: Lietuvos universitetas, 1927).
530. Aulis Aarnio, Statutory Interpretation in Finland. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.) (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).
531. Aulis Aarnio, The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification (Amsterdam: Reidel Publishing Company, 1987).
532. Aurelijus Gutauskas, "Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintų Priemonių Taikymas Ir žmogaus Teisių Apsauga šiuolaikiniame Moderniame Gyvenime" Kelyje su konstitucija, nr. November (2022).
533. Aurelijus Gutauskas, „Asmenų, susijusių su oraganizuotomis nusikalstamomis grupuotėmis, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumai." Jurisprudencija, nr. 60(52) (2004).
534. Aurelijus Gutauskas, „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas," Teisė, nr. 113 (2019).
535. Aurelijus Gutauskas, Netinkamas teisinis reguliavimas ir netinkamas baudžiamosios teisės

ir proceso normų taikymas: kas blogiau? Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).
536. Autorių kolektyvas, Lietuvos teisė, 1918-2018m.: šimtmečio patirtis ir perspektyvos (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018).
537. Bart De Smet, Internationale samenwerking in strafzaken tussen Angelsaksische en continentale landen (Antwerp, Intersentia 1999).
538. Baruch Fischhoff, „Debiasing", iš Judgment under uncertainty: heuristics and biases, Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky (1982).
539. Becker, Political behavioralism and modern Jurisprudence (1964).
540. Bernd Heinrich ir Tobias Reinbacher, Examinatorium Strafprozessrecht (NomosStudium, 2020).
541. Bernd Schünemann, 'Experimentelle Untersuchungen zur Reform der Hauptverhandlung in Strafsachen' in HJ Kerner, H Kurry and K Sessar (eds), Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehen und Kriminalitätskontrolle (Cologne: Heymanns, 1983).
542. Bertram Schmitt, Die richterliche Beweisswurdigung irn Straffprozess. (Lubeck, 1992).
543. Bronius Nemickas, „Pavergtos Lietuvos valdymo sąranka," Naujoji viltis, nr. 8 (1975).
544. Cali Basak, „Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions." Human Rights Quarterly, nr. 29(1) (2007).
545. Carlos Bernal, „ Legal Argumentation and the Normativity of Legal Norms," Cogency, nr. 3(2) (2011).
546. Cassia Spohn, „The Sentencing Decisions of Black and White Judges: Expected and Unexpected Similarities," Law & SocY Law Review, nr. 24 (1990).
547. Catherine R. Marshall ir James A. Wise, Juror decisions and the determination of guilt in capital punishment cases: A Bayesian perspective. In Utility, probability, and human decision making. Ed. by D. Wendt & C. Vlek (Dordrecht, Holland: Reidel, 1975).
548. CH.-M. Pannacio, „In Defence of Two-Step Balancing and Proportionality in Rights Adjudication." The Canadian Journal of Law and Jurisprudence, nr. 1(XXIV) (2011).
549. Chaim Perelman, Justice, Law and Argument, Essays on Moral and Legal Reasoning (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980).
550. Chaïm Perelman, Justice, Law and Argument. Essays on Moral and Legal Reasoning. (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980).
551. Chaïm Perelman, Logika praunicza: Novva retoryka. (Warszawa. 1984).
552. Charles G. Lord, Lee Ross ir Mark R. Lepper, „Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence." Journal of Personality and Social Psychology, nr. 37(11) (1979).
553. Charles M. Yablon, „Theory of prezumptions," Law, Probability and risk, nr. 2 (2003).
554. Chris Guthrie et al., „'Inside the Judicial Mind'" Cornell Law Review, nr. 86(777) (2001).
555. Chris Guthrie, „'Misjudging'" Nevada Law Review, nr. 7 (2007).
556. Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind." Cornell Law Review, nr. 86(4) (2001).
557. Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the bench: How judges decide cases." Cornell Law Review, nr. 93 (1) (2007).
558. Chris Guthrie, Jeffrey Rachlinski ir Andrew Wistrich „'Blinking on the Bench: How Judges Decide Hard Cases'" Cornell Law Review, nr. 93(1) (2007).
559. Christine Agnew-Brune et al., „'Domestic Violence Protective Orders: A Qualitative

Examination of Judges' Decision-Making Process'" Journal of Interpersonal Violence, nr. 1 (2015).
560. Christine Jolls, Cass Sunstein ir Richard Thaler „'A Behavioral Approach to Law and Economics'" Stanford Law Review , nr. 50 (1998).
561. Claus Roxin ir Bernd Schünemann, Strafverfahrensrecht 27., neu bearbeitete Auflage. (München: Verlag C.H. Beck, 2012).
562. Claus Roxin, Strafverfahrensrecht. 25. Aufl. (München, 1998).
563. Colin B. Picker, „International Law's Mixed Heritage: A Common/Civil Law Jurisdiction," Vanderbilt Journal of Transnational Law, nr. 41 (4) (2008).
564. Cornelius Prittwitz, Waffengleichheit im Ermitteungsverfahren. (1997).
565. Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, „Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos," Justitia, nr. 2 (1997).
566. Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. (Vilnius: Justitia, 1999).
567. Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, Teismo procesas: teisės aiškinimo ir teisės taikymo aspektai. (Vilnius: Justitia, 1999).
568. Dan Kahan "'Ideology In" or "Cultural Cognition of" Judging: What Difference Does it Make?'" Marquette Law Review, nr. 92(3) (2009).
569. Dan Kahan et al., „"'They Saw a Protest": Cognitive Illiberalism and the Speech-Conduct Distinction'" Stanford Law Review, nr. 64(4) (2012).
570. Daniel Kahneman ir Amos Tversky, Judgement under uncertainty. Heuristics and Bias. (Cambrige University press, 1974).
571. Daniel Kahneman, „A Perspective on Judgment and Choice: Mapping Bounded Rationality." American Psychologist, nr. 58(9) (2003).
572. Daniel Kahneman, Paul Slovic ir Amos Tversky, Judgment under uncertainty: heuristics and biases (1982).
573. Daniel Kahneman, Thinking, Fast and Slow (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011).
574. Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, International Human Rights Law (2010).
575. Danutė Jočienė, „Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis," Jurisprudencija, nr. 7(97) (2007).
576. Danutė Jočienė, „Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę," Jurisprudencija, nr. 3(121) (2010).
577. Darrin R. Lehman, Richard O. Lempert, ir Richard E. Nisbett, „The Effects of Graduate Training on Reasoning: Formal Discipline and Thinking about Everyday-life Events," American Psychologist, nr. 43 (1988).
578. David F. Sowerby, Intuition and dreams. West Conshohocken (PA: Infinity Publishing, 2012).
579. David G. Myers, Psichologija (2008).
580. David Harris ir Michael O'Boyle, Harris, O'Boyle, and Warbrick Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition. (Oxford, 2014).
581. David Kaye, Probability Theory Meets Res Ipsa Loquitur, Midi. Law Review, nr. 77 (1979).
582. David Kaiser, „Presumptions of law and fact," Marquette Law Review, nr. 38 (1955).
583. David L. Faigman, „Madisonian Balancing: A Theory of Constitutional Adjudication" Northwestern University Law Review, nr. 88 (1994).

584. David Robertson, Judicial Discretion in the House of Lords. (Oxford: Clarendon Press, 1998).
585. Dirk Steiner, Das Fairness- prinzip im Strafprozess. (Frankfurt am Main, 1995).
586. Donatas Murauskas „Dirbtinis intelektas priimant teismo sprendimą – algoritmų klasifikavimas remiantis teisinio kvalifikavimo stadijomis“, Teisė, nr. 115 (2020).
587. Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose argumentavimas įvertinus socialinius padarinius“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2015).
588. Donatas Murauskas, The Impact of the Court of Justice of the European Union upon National Interim Measures: The Cost of Convergence. The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence? (Vilnius, 2013).
589. Douglas Walton, One-sided arguments. A Dialectical analysisof Bias. (Albany: State Universety of New York Press, 1998).
590. Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas ir Viktoras Justickis, „Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę,“ International journal of psychology: a biopsychosocial approach, nr. 11 (2012).
591. Dovilė Gaidelytė, „Probleminiai nekaltumo prezumpcijos aspektai įrodinėjant jauno pilnamečio nepakankamą socialinę brandą,“ Socialinių mokslų studijos, nr. 5(3) (2013).
592. Dovilė Murauskienė, „Baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: pradėta taikyti?“ Lietuvos teisė, Esminiai pokyčiai. II dalis (2020).
593. Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo apklausos reglamentavimo modeliai.“ LCC Liberal Atrs Studies, nr. 6 (2015).
594. Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo teisė į teisingą baudžiamąjį procesą.“ Iš: Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai. Autorių kolektyvas, (Vilnius, 2014).
595. Dovilė Murauskienė, „Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos,“ Jurisprudencija, nr. 22 (2) (2015).
596. Dovilė Murauskienė, Parens patriae doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai, (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).
597. Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė ir Gintautas Valickas, „Teisėjų elgesio atitiktis procedūrinio teisingumo reikalavimams civilinėse bylose,“ Teisė, nr. 100 (2016).
598. Dovilė Sagatienė et al., Lietuvos teismų istorija ir dabartis (Small Art, 2018).
599. E. M. Harley, „Hindsight bias in legal decision making.“ Social Cognition, nr. 25(1) (2007).
600. Ebbe B. Ebbesen ir Vladimir J. Konecni, The process of sentencing adult felons. Sales, B. D. (Ed.).The trial process. (New York: Plenum. 2001).
601. Edmund M. Morgan, „Presumptions,“ Rutgers Law Review, nr. 10 (1956), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr10&collection=journals&section=40&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.
602. Edmund M. Morgan, „Presumptions,“ Washingot Law Review and State Bar Journal, nr. 12(4) (1937).
603. Edward L. Rubin, “The New Legal Process, the Synthesis of Discourse, and the Microanalysis of Institutions,” Harvard Law Review, nr. 109 (1996).
604. Egidijus Baranauskas, „Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi?“ Jurisprudencija, t. 116, nr. 2 (2009).
605. Egidijus Kurapka ir Snieguolė Matulienė, Kriminalistika. Taktika ir metodika. (Vilnius, 2013).
606. Egidijus Kūris, „„Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija,“ Teisės apžvalga, nr. 2(18) (2018).

607. Egidijus Kūris, „Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma," Teisės problemos, Nr. 3 (41) (2003).
608. Egidijus Kūris, „Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje." (habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Vilniaus universitetas, 2008).
609. Egidijus Kūris, „Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai." Iš Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė. (Vilnius, 2001).
610. Egidijus Kūris, „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai," Jurisprudencija, nr. 2 (116) (2009).
611. Egidijus Kūris, Ko neparašė Rogeris Cotterrellas arba subjektyvusis teisės sociologijos įvado (Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997).
612. Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, Civilinio proceso teisė. T.1. (Vilnius: Justitia, 2003).
613. Egidijus Losis, „Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones," Iš: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).
614. Egidijus Losis, „Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese" (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2010).
615. Egidijus Losis, „Proporcingumo principas – tarptautinis prievartos priemonių taikymo standartas" Iš: Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai, Raimundas Jurka et al., (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013).
616. Egidijus Šileikis, Alternatyvi konstitucinė teisė. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
617. Eglė Mackuvienė, „Loginis metodas teisėje: sampratos problema." Teisė, nr. 77 (2010).
618. Eglė Mackuvienė, „Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos," (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2011).
619. Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris." Teisė, nr. 70 (2009).
620. Eglė Matuizienė, „Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese." Socialinių mokslų studijos, nr. 4(3) (2012).
621. Eglė Švilpaitė, „Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį." (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2005).
622. Eyal Peer ir Eyal Gamliel, „Heuristics and Biases in Judicial Decisions," Court Review, nr. 49 (2013).
623. Elena Kosaitė-Čypienė „Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas Romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui," Jurisprudencija, nr. 10(112) (2008).
624. Elisabetta Grande, „Dances of Criminal Justice: Thoughts on Systemic Differences and the Search for the Truth" iš Crime, Procedure and Evidence iš a Comparative and International Context. Essays in Honour of Professor Mirjan Damaska, John Jackson, Maximo Langer and Peter Tillers (eds.), (Oxford, Hart Publishing 2008).
625. Emma Cunliffe „'Judging, Fast and Slow: Using Decision-Making Theory to Explore Judicial Fact Determination'" The International Journal of Evidence and Proof, nr. 18 (2014).

626. Eric A. Posner, "A Theory of Contract Law Under Conditions of Radical Judicial Error," Northwestern. University Law Review, nr. 94 (2000).
627. Eric Rassin, Anita Eerland, Ilse Kuijpers, „Let's find evidence: An analogue study of confirmation bias in criminal investigations." Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, nr. 7 (2010).
628. Erika Leonaite, „Proporcingumo principas Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje" (disertacija, Vilniaus universitetas, 2013).
629. Erika Leonaitė, „Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį," Teisė, nr. 77 (2010).
630. Erikas Kaukas, „Daiktinių įrodymų interpretavimo problematika tarptautiniame kontekste," Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, nr. 7 (2012).
631. Ernestas Rimšelis, „Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai," Jurisprudencija, nr. 67(59) (2005).
632. Ernestas Spruogis, „Kokias neteisines priemones Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas naudoja savo argumentacijoje?" Jurisprudencija, nr. 27 (1) (2020).
633. Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai," Jurisprudencija., nr. 8 (86) (2006).
634. Erwin Chemerinsky, Constitutional law: principles and policies. 4th. Ed. (New York: Wolter Kluwer Law & Business, 2011).
635. Evaldas Nekrašas, Filosofijos įvadas. (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004).
636. Felix S. Cohen, "Transcendental Nonsense and the Functional Approach," Columbia Law Review, nr. 35 (1935).
637. Ferrini, C. Studi vari di diritti romano e moderno (sulle obbligazioni, sul negozio guiridico, sulle presunzioni) Milano: ulrico Hoelpi, 1329, vol III.
638. Franklin Strier, Reconstructing Justice: An Agenda for Trial Reform (Chicago: University of Chicago Press, 1994).
639. Frans H. van Eemeren et al., Fundamentals of Argumentation Theory: a Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments, (Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996).
640. Frans H. van Eemeren ir Rob Grootendorst, Speech Acts in Argumentative Discussions. (Dardrecht. 1984).
641. Frederick Schauer, „Giving reasons." Stanford Law Review, nr. 47 (1995).
642. Gabrielė Juodkaitė, „Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese." Teisė, nr. 31 (1997).
643. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, „Ekspertizės (objektų tyrimo) išvadų rezultatyvumo ir kokybiškumo veiksniai." Iš: Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas. (Vilnius: Registrų centras, 2011).
644. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, „Teismo ekspertizės išvadų klasifikavimas" Iš: Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al., (Vilnius: Industrus, 2009).
645. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė ir Mindaugas Šimonis, „Lietuvos Respublikos teisės ir praktikos atitikimas teismo eksperto veiklos tarptautinį reglamentavimą," Iš: Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. 11 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2015).

646. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas. (Vilnius: Registrų centras, 2011).
647. Gavin MacKenzie, „Breaking the Dichotomy Habit: The Adversary System and the Ethics of Professionalism," Canadian Journal of Law & Jurisprudence, nr. 9(1) (1996).
648. Gediminas Mesonis, „Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė." Logos, nr. 58 (2009).
649. Genevra Richardson, Policing pollution: a study of regulation and enforcement, (Oxford University Press, 1983).
650. Geoffrey Samuel, The Foundations of Legal Reasoning (Antwerp: Maklu Uitgevers, 1994).
651. George Andoor, Laien in del Strafrechtsprechung (Berliner Wissenschafts: Verlag, 2013).
652. Gerard Soulier, „Equality of Speech, A Principle of a Democracy and of a Criminal Trial" Iš: The Criminal process and human rights: toward a European consciousness / Mireille Delmas-Marty. editor Mark A. Summers (Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1995)
653. Gerald Walpin, „America's Adversarial and Jury Systems: More Likely to do Justice," Harvard Journal of Law & Public Policy, NR. 26 (2003).
654. Geraldine Szott Moohr, „Prosecutorial Power in an Adversarial System: Lessons from Current White Collar Cases and the Inquisitorial Model," Buffalo Criminal Law Review, nr. 8 (1) (2004).
655. Geraldine Van Bueren, International Law on the Rights of the Child. (Dordrecht, 1995).
656. Gerd Pfeiffer, Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz. 5. Aufl. (München, 2005).
657. Gertrūda Naktinienė et al., Lietuvių kalbos Žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005), http://www.lkz.lt/startas.htm
658. Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos." Teisė, nr. 85 (2012).
659. Giedrė Lastauskienė, „Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė?" Teisė, nr. 77 (2010).
660. Giedrė Lastauskienė, „Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu." Teisė, nr. 73 (2009).
661. Giedrė Lastauskienė, „Teismų „interpretacinis žaismas" ir jo doktrininės prielaidos." Jurisprudencija, nr. 19 (4) (2012).
662. Giedrė Lastauskienė, „Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus?" Jurisprudencija, nr. 8(86) (2006).
663. Gintaras Goda et al., Baudžiamojo proceso teisė (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
664. Gintaras Goda et al., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys (221 - 461 straipsniai) (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003).
665. Gintaras Goda, „Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos," Teisė, nr. 65 (2007).
666. Gintaras Goda, „Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje," Teisės problemos, Nr. 3 (1999).
667. Gintaras Goda, „Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas," Teisė, nr. 78 (2011).
668. Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese," Teisė, nr. 76 (2010).
669. Gintaras Goda, „Pozityvios procesinės valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnius: Lietuvos patirtis," Teisė, nr. 118 (2021).

670. Gintaras Goda, „Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys“ Teisė, nr. 35 (2000).
671. Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,“ Teisė, nr. 98 (2016).
672. Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
673. Gintaras Goda, Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese, (Vilnius: Registrų centras, 2014).
674. Gintaras Švedas et al., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai: monografija (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017), https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2016/07/LR_Baudziamojo_kodekso_bendrosios_dalies_vientisumo_ir_naujoviu_suderinimo_issukiai.pdf
675. Gintautas Valickas et al., „Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką.“ Socialinių mokslų studijos, nr. 4(4) (2012).
676. Giorgi Nachkebia, „Mixed Type Procedure Model or Adversarial Law?“ European Scientific Journal, nr. December (2016).
677. Gregory C. Sisk, Michael Heise ir Andrew P. Morriss, „Charting the Influences on the Judicial Mind: An Empirical Study of Judicial Reasoning,“ N.Y.U. Law Review, nr. 73 (1998).
678. Hans Kelsen, Grynoji teisės teorija. (Vilnius, 2002).
679. Heike Jung, Der Strafprozefi (De Gruyter, 2010).
680. Heinrich Henkel, Strafverfahrensrecht (Stuttgart: Kohlhammer, 1968).
681. Henry Charles Lea, Geschichte der Inquisition in Mittelalter (Eichborn: Auflage: 1997).
682. Herbert L. Packer, The limits of the criminal Sanction. (California: Stanford, 1968).
683. HRMI Tyrimo ataskaita „Gynybos teisės įrodinėjimo procese“ http://hrmi.lt/tyrimo-ataskaita-gynybos-teises-irodinejimo-procese/?hilite=%27gynybos%27
684. I. S. Dakarev, Dispozitivnost v ugolovnom procese. (Volgograd, 2005).
685. Ian Dennis, The Law of Evidence. Third Edition. (London: Sweet&Maxwell, 2007).
686. Ignacio Sánchez Yllera, “Valenzuela Contreras c. España (STEDH de 30 de julio de 1998): la deficiente calidad de las normas que habilitan la intervención de las comunicaciones telefónicas” Iš: Conflicto y dialogo con Europa. Las condenas a España del Tribunal Europeo de Derechos Humanos, Guirao, R. Alcacer, Rojo, M. Beladiez ir Tomas J. M. Sanchez (Civitas: Cizur Menor, 2013).
687. Ilona Čėsnienė, „Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai.“ Jurisprudencija, nr. 41(33) (2003).
688. Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius, Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) (Vilnius: Vaga, 2001).
689. Irma Randakevičiene, „Teismų sprendimų kontrolės formos baudžiamajame procese.“ Iš Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai Petras Ancelis et al., (Vilnius: Industrus, 2009).
690. Yutaka Arai-Takahashi, The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR. (Intersentia, 2002).
691. Yuval Sinai, „Reconsidering Res Judicata: A Comparative Perspective,“ Duke Journal of Comparative & International Law, nr. 21 (2011).
692. J. W. Harris, Legal Philosophies. Second Edition. (London, Edinburgh, Dublin: Butterworths, 1997).
693. Jacqueline Hodgson, „Conceptions of the trial in inquisitorial and adversarial procedure,“

iš The trial on trial. Judgment and calling to account, Antony Duff, Lindsay Farmer, Sandra Marshall and Victor Tadros (eds). , (Oxford, Hart Publishing 2006).
694. James, F. „Burdens of proof.“ Virginia law review, nr. 47(51) (1961).
695. Jan Schulz, Beiträge zur Nebenklage (Berlin: Duncker & Humblot, 1882).
696. Janina Juškevičiūtė, „Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos.“ (daktaro disertacija. Lietuvos Teisės Akademija, 1998).
697. Jaunius Gumbis, „Public interest: Problem of conceptualisation.“ Socialiniaimokslai, nr. 1(51) (2006).
698. Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika.“ Teisė, nr. 76 (2010).
699. Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: socialinis požiūris“ Teisė, nr. 52 (2004).
700. Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris“ Teisė, nr. 52 (2004).
701. Jaunius Gumbis, Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris, (Vilnius, 2018).
702. Jean Larguier, La procédure pénale (Paris, 1963).
703. Jean Pradel, Lyginamoji baudžiamoji teisė. Iš prancūzų kalbos vertė Darius Abračiauskas, Egidijus Bielūnas [i.e. Bieliūnas], Tomas Gulbinas. (Vilnius: Eugrimas, 2001).
704. Jean-François Renucci, Article 9 on the European Convention on Human Rights - Freedom of thought, conscience and religion (Human Rights Files No. 20) (2005).
705. Jeffrey J. Rachlinski, „A Positive Psychological Theory of Judging in Hindsight“ University of Chicago Law Review, nr. 65 (1998).
706. Jens Dallmeyer, Beweisführung im Strengbeweisverfahren: 2. Auflage (Books On Demand, 2008).
707. Jens Dallmeyer, Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. (Frankfurt am Main, 2002).
708. Jerome Frank, „Courts on trial: Myth and Reality in American Justice“ Indiana Law Journal, nr. 25(1) (1949).
709. Jerzy Stelmach ir Bartosz Brożek, Methods of Legal Reasoning. (Dordrecht: Springer, 2006).
710. Jerzy Wróblewski, The Judicial Application of Law. (Dordrecht: Kluwer, 1992).
711. Jessica Peake, „A Spectrum of International Criminal Procedure: Shifting Patterns of Power Distribution in International Criminal Courts and Tribunals,“ Pace International Law Review, nr. 26 (2) (2014).
712. Jevgenij Machovenko, Teisės istorija: Vilniaus universiteto vadovėlis (Vilnius: Registrų centras, 2013).
713. Jevgenij Machovenko, Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai: mokomoji priemonė (Vilnius: Justitia, 2007).
714. Jodi A. Quas and Bradley D. McAuliff, “Accommodating Child Witnesses in the Criminal Justice System: Implications for Death Penalty Cases.” Iš: Mental Disorder and Criminal Law. Responsibility, Punishment and Competence, Robert Schopp, Richard L. Wiener, Brian H. Bornstein et al. (New York: Springer, 2009).
715. Joel B. Grossman, „Social Backgrounds and Judicial Decision-Making“ Harvard Law Review, nr. 79(8) (1966): 1551-1564 https://www.jstor.org/stable/1339008
716. Johanas Baltrimas ir Mindaugas Lankauskas, „Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai,“ Teisės problemos, nr. 3 (85) (2014).
717. John D. Jackson ir Sarah J. Summers, Internationalisation of Criminal Evidence. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).
718. John Thibaut ir Laurens Walker, „A Theory of Procedure“ California Law Review, nr. 66 (1978).

719. John Thibaut ir Laurens Walker, Procedural Justice (Hillside, New Jersey: Erlbaum, 1975).
720. Jolanta Kanapeckaitė, „Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kurioms įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais).“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004).
721. Jolanta Zajančkauskienė, „Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė – teisinė samprata ir reikšmė realizuojant teisę į gynybą.“ Iš: Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai Petras Ancelis et al., (Vilnius: Industrus, 2009).
722. Jolanta Zajančkauskienė, „Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo aspektai.“ Jurisprudencija, nr. 10(88) (2006).
723. Jolanta Zajančkauskienė, „Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir teismų praktikoje,“ Iš Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).
724. Jolanta Zajančkauskienė, Snieguolė Matulienė ir Ąžuolas Volkas, Asmenų, turinčių psichikos ir (ar) elgesio sutrikimų, apklausa, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. 15. D. 1 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Kaunas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2019).
725. Jolanta Zajančkauskienė, Specialioji pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga, Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas ... [et al.]. (Vilnius: Registrų centras, 2014).
726. Jonas Christoffersen, Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. (Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009).
727. Jonathan R. Macey, „Judicial Preferences, Public Choice, and the Rules of Procedure,“ J. Legal Stud., nr. 23 (1994).
728. Josef Kopperschmidt, Allgemeine Rhetorik. Einfuhrung in die Theorie der persuasiven Kommunikation. (Stuttgurt, 1976).
729. Juozas Kairys ir Antanas Tamošaitis, Hammurabio įstatymas (Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1938).
730. Jurgis Rinkevičius, „Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.“ Teisė, nr. 26 (1992).
731. Jurgis Rinkevičius, „Teismo ekspertų nepriklausomumas.“ Jurisprudencija, nr. 22(14) (2001).
732. Jurgis Rinkevičius, Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990).
733. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė, Gabrielė JuodkaitėGranskienė ir Virgilijus Pajaujis, „Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyva“, Teisės apžvalga, nr. 2(14) (2016).
734. Kai Ambos, „Zum heutigenmVerstaendnis von Akkusationprinzip und – verfahren aus Historishen Sicht,“ Jura Heft, nr. 8 (2008).
735. Karl Peters, Strafprozess: ein Lehrbuch. (Heidelberg: Müller, 1985).
736. Karolina Bubnytė, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos poveikis Lietuvos konstitucinei jurisprudencijai – jo būdai ir leistinos ribos.“ Teisė, nr. 89 (2013).
737. Karolina Kremens, „Inquisitorial and adversarial influences on the examination of a witness in the international criminal procedure,“ Acta universitatis Wratislaviensis, (2015).

738. Karolis Jovaišas, „Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai (1)“ Teisės apžvalga, nr. 4 (1990).
739. Karolis Kurapka, „Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2020).
740. Kathy Mack ir Sharon Roach Anleu „'The National Survey of Australian Judges: An Overview of Findings'“ 18 Journal of Judicial Administration, nr. 5 (2008).
741. Kathleen D. Vohs ir Mary Frances Luce, Judgment and Decision Making, in Roy F. Baumeister and Eli J. Finkel (eds.), Advanced Social Psychology: The State of Science (Oxford: Oxford University Press, 2010).
742. Kathleen D. Vohs, Roy F. Baumeister, Brandon J. Schmeichel, Jean M. Twenge, Noelle M. Nelson ir Dianne M. Tice, „Making Choices Impairs Subsequent Self-control: A Limited Resource Account of Decision Making, Self-regulation, and Active Initiative,“ Journal of Personality and Social Psychology, nr. 94 (2008).
743. Kazimieras Kuzavinis, Lotynų-lietuvių kalbų žodynas / Dictionarium Latino-Lituanicum (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1996).
744. Keith Mason, „'Ethics and the Environment',“ 10 The Judicial Review, nr. 187 (2011).
745. Keith Mason, „'Unconscious Judicial Prejudice',“ 71 Australian Law Journal, nr. 676 (2001).
746. Kenneth R. Foster and Peter W. Huber, Judging science. Scientific knowledge and the federal courts. (Cambridge: MIT Press, 1999).
747. Kęstutis Jankauskas, „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2005).
748. Kęstutis Stungys, „Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai“ Jurisprudencija, Nr. 52(44) (2004).
749. Kylie Burns „Judges, 'common sense' and judicial cognition,“ Griffith Law Review, nr. 25(3) (2016).
750. Klaus Geppert, Zum „fair-trial-Prinzip“ nach Art. 6 Abs. 1 Satz 1 der Europaischen Menschenrechtskonvention, (Jura, 1992).
751. Klaus Rogall, Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi. (Berlin, 1995).
752. Klaus Rogall, Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) (1979).
753. Klaus Rogall, Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht. (Tübingen, 1992).
754. L. M. Levett, E. M. Danielsen, M. B. Kovera, ir B. L. Cutler, „The Psychology of Jury and Juror Decision Making.“ Iš Psychology and law: An empirical perspective, N. Brewer ir K. D. Williams (Eds.), (2005).
755. Larissa Z. Tiedens ir Susan Linton, „Judgment under Emotional Certainty and Uncertainty: The Effects of Specific Emotions on Information Processing,“ Journal of Personality and Social Psychology, nr. 81(973) (2001).
756. Laura Ervo, „The status of the case-law from the European court of human rights in the national legal practice –A question of the local legal culture? East-Scandinavian comparisons,“ Law review, nr. 2 (18) (2018).
757. LCC Liberal Atrs Studies, Volume 6: Whose justice? Global Perspective in Dialogue. (Klaipėda: LCC Internacional University, 2013).

758. Leanne Sharp, „'Cognitive Heuristics and Law'" 20 Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy, nr. 71 (1995).
759. Leda Cosmides ir John Tooby, „Are Humans Good. Intuitive Statisticians After All? Rethinking Some Conclusions from the Literature on Judgment Under Uncertainty," Cognition, nr. 58 (1996).
760. Leonas P. Dėl vieno įstatymų aiškinimo. Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai. II tomas, 2 knyga. (Kaunas, 1925).
761. Levin, Benjamin, „Values and Assumptions in Criminal Adjudication." Harvard Public Law Working Paper, nr. 16 (2016), https://ssrn.com/abstract=2794433 379
762. Lijana Štarienė, Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją: teisės į teisingą teismą taikymo apimtis ir garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį: monografija (Mykolo Romerio universitetas, 2010).
763. Linas Belevičius, „Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas" (disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2005).
764. Linas Belevičius, „Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti." Jurisprudencija, nr. 59(51) (2004).
765. Linas Belevičius, Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai, Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).
766. Linda Babcock ir George Loewenstein, Explaining Bargaining Impasse: The Role of Self-Serving Biases (1997).
767. Liudvigas Vitgenšteinas, Rinktiniai raštai, (1995).
768. Liudvika Meškauskaitė, Mindaugas Lankauskas, „Baudžiamoji atsakomybė už asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimus Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktikos kontekste," Teisės problemos, nr. 1 (91) (2016).
769. Llewellyn, The common Law Tradition - Deciding appeals (1960).
770. Lord Neuberger, „'Judge Not, That ye be not Judged: Judging Judicial Decision-making'" (P A Mann Lecture, 2015), https://www.supremecourt.uk/docs/speech-150129.pdf
771. Louis Kaplow ir Steven Shavell, "Accuracy in the Determination of Liability," Journal of Law and. Economics, nr. 37 (1994).
772. Louis Kaplow, "The Value of Accuracy in Adjudication: An Economic Analysis," The Journal of Legal Studies, nr. 23(1) (1994).
773. M. Klatt ir M. Meister, „Proportionality: a Benefit for Human Rights? Remarks on ICON Controversy." International Journal of Constitutional Law, nr. 10(3) (2012).
774. M. Page ir G. M. Precey, "Child Protection Concerns when Questioning Children." Iš: Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice. H. L. Westcott, M. D. Graham ir H. C. Bull, (Great Britain: John Wiley & Sons, 2002).
775. Madhav Khosla, „Proportionality: an Assault on Human Rights?: A Reply," International Journal of Constitutional Law, nr. 8(2) (2010).
776. Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, Asmenų parodymai baudžiamajame procese: mokymo priemonė. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991).
777. Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, „Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte." Justitia, nr. 5 (1998).

778. Marcelis Kazlauskas, „Naujo Baudžiamojo procesos kodekso projekto koncepcija," Teisė, nr. 37 (2000).
779. Marcelis Kazlauskas, LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras (Vilnius: Mintis, 1989).
780. Marybeth Herald, „'Deceptive Appearances: Judges, Cognitive Bias and Dress Codes'" University of San Francisco Law Review, nr. 41 (2007).
781. Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?" Iš: Baudžiamoji justicija ir verslas. (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016).
782. Marina Gušauskienė, „Eksperto veiklos nepriklausomumo ir konkurencijos teisės klausimai," Iš: Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Kaunas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2019).
783. Mark E. Villiger, Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage. (Zürich, 1993).
784. Mark Kelman, A Guide to Critical Legal Studies (1987).
785. Mark Kelman, Yuval Rottenstreich ir Amos Tversky Source, „Context-Dependence in Legal Decision Making," The Journal of Legal Studies, nr. 25(2) (1996).
786. Martha Chamallas ir Linda K. Rerber, „Women, Mothers, and the Law of Fright: A History," MICH. Law Review, nr. 88 (1990).
787. Martin Fincke, „Zum Begriff des Beschuldigten und den Verdachtsgraden." ZStW, nr. 95 (1983).
788. Max Weber, „Mokslas kaip profesinis pašaukimas." Teisės problemos, nr. 42 (1990).
789. Maximo Langer, „From Legal Transplants to Legal Translations: The Globalization of Plea Bargaining and the Americanization Thesis in Criminal Procedure," Harvard International Law Journal, 45(1) (2004).
790. Maximo Langer, „Rise of Managerial Judging in International Criminal Law," The American Journal of Comparative Law, nr. 53(4) (2005).
791. Medina Barak, „Four Myths of Judicial Review: A Response to Richard Posner's Critique of Aharon Barak's Judicial Activism" Harvard ILJ Online, nr. 49 (2007).
792. Melville B. Nimmer, „The Right to Speak from Times to Time: First Amendment Theory Applied to Libel and Misapplied to Privacy" California Law Review, nr. 56 (4) (1968).
793. Michael D.A. Freeman, Lloyd's introduction to jurisprudence, (London: Sweet & Maxwell: Thomson Reuters, 2014).
794. Mindaugas Maksimaitis, Kristina Miliauskaitė ir Gintaras Šapoka, Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990) (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).
795. Mindaugas Maksimaitis, Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais (Vilnius: Justitia, 2001).
796. Mindaugas Maksimaitis, Užsienio teisės istorija (Justitia, 2002).
797. Mirjami Paso, „Rhetoric Meets Rational Argumentation Theory," Ratio Juris, nr. 27(2) (2014).
798. Mirjan Damaska, „Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study," Pennsylvania Law Review, nr. 121 (1972).
799. Mirjan R. Damaska, Evidence Law Adrift. (Yale: Yale University Press, 1997).
800. Moritz Vormbaum, „Effektive Kontrolle oder überflüssige Schreibarbeit?* Kritik des strafprozessualen Zwischenverfahrens und Möglichkeiten seiner Reform Von Privatdozent," Berlin Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, nr. 6 (2015), www.zis-online.com

801. Neil D. MacCormick ir Ota Weinberger, An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism (D. Reidel Publishing Company, 1986).
802. Neil D. MacCormick ir Robert S. Summers, (ed.) Interpreting Statutes – A Comparative Study (Dartmouth, 1991).
803. Neil D. MacCormick, Legal Reasoning and Legal Theory (Oxford: Oxford University Press, 1994).
804. Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, „Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging" Iš Criminal Justice in Europe. A Comparative Study, Phil Fennell, Nico Jörg ir Bert Swart (Oxford: Clarendon Press, 1995).
805. Niklas Luhmann, „Legal Argumentation: An Analysis of its Form," The modern Law Review, nr. 58(3) (1995).
806. Nils Christie, „Crime Control as Drama. Journal of Law and Society." Journal of Law and Society, nr. 13(1) (1986).
807. Norman H. Anderson, „Test of a model for opinion change." The Journal of Abnormal and Social Psychology, nr. 59 (3) (1959).
808. Oleg Fedosiuk, „Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo," Jurisprudencija, nr. 19 (3) (2012).
809. Oleg Fedosiuk, „Neformalus baudžiamojo įstatymo taikymas: poreikis, ribos, doktrinos," Jurisprudencija, nr. 21(4) (2014).
810. Olegas Fedosiukas, „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso galiojimo dešimtmetis: pamąstymai apie nepasiteisinusius lūkesčius, esamą būklę ir tolesnę raidą," Iš Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai „Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys" Autorių kolektyvas (Vilnius: Registrų centras, 2014).
811. Oliver Wendell Holmes, Jr., „The Path of the Law," Harvard Law Review, nr. 10 (1897).
812. P. R. Rice ir S. S. Cutter, Problems with Presumptions: a case study of the „Structural Presumption" of anticompetitiveness. (The Antitrust bulletin, 2002).
813. Pagone, „'Centipedes, Liars and Unconscious Bias'" 83 Australian Law Journal, nr. 255 (2009).
814. Pamela Casey, Kevin Burke ir Steve Leben, „Minding the court: Enhancing the decision-making process." International Journal For Court Administration, nr. 5 (2013).
815. Patrick L. Robinson, „Ensuring Fair and Expeditious Proceedings at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia," European journal of international, nr. 11 (2000).
816. Paulius Veršekys, „Nullum crimen sine lege principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacija." Teisė, nr. 85 (2012). https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2016/07/LR_Baudziamojo_kodekso_bendrosios_dalies_vientisumo_ir_naujoviu_suderinimo_issukiai.pdf
817. Pawel Lewicki, Maria Czyzewska ir Hunter Hoffman, „Unconscious Acquisition of Complex Procedural Knowledge," Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition, nr. 13 (1987).
818. Peter Carmichael Keen, "Tempered Adversality: The Judicial Role and Trial Theory in the International Criminal Tribunals" Leiden Journal of International Law, nr. 17 (2004).
819. Peter J. Tettinger, Fairness als Waffengleichheit (Mūnchen, Beck, 1984).
820. Peter McClellan, „'Who Is Telling the Truth? Psychology, Common Sense and the Law'" 80 Australian Law Journal, nr. 655 (2006).
821. Peter McClellan, Professional Knowledge and Judicial Understanding (New Zealand,

2015), https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/media-centre/speeches/professional-knowledge-and-judicial-understanding.
822. Peter R. Mueser, Nelson Cowan ir Kim T. Mueser, „A Generalized Signal Detection Model to Predict Rational Variation in Base Rate Use“ Cognition, nr. 69 (1999).
823. Peter Rieß, „Das Zwischen- oder Eröffnungsverfahren im Strafprozess.“ Jura, nr. 735 (2002).
824. Peter Verbeke, Gert Vermeulen, Tom Vander Beken, Michaël Meysman. „Protecting the Fair Trial Rights of Mentally Disordered Defendants in Criminal Proceedings: Exploring the Need for Further EU Action,“ International Journal of Law and Psychiatry, nr. 41 (2015).
825. Petras Danisevičius et al. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese (Vilnius, 1971).
826. Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms (Vilnius: Mintis, 1978).
827. Petras Ragauskas, „Įstatymo samprata,“ Jurisprudencija, nr. 67(59) (2005).
828. Petras Ragauskas, „Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija,“ Teisė, nr. 55 (2005).
829. Phoebe C. Ellsworth, “Legal Reasoning.” In The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning, edited by K. J. Holyoak and R. G. Morrison Jr., (New York: Cambridge Univ. Press, 2005).
830. Pijus Pošiūnas, Teismo ekspertizės pagrindai (Vilnius, 1994).
831. Pranas Kuconis, „Apskundimo ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas.“ Iš: Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų: Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Sudarytojai G. Juodkaitė- Granskienė ir A. Gorbatkov. (Vilnius, 2011).
832. Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą,“ Iš Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Hendryk Malevski, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius-Charkovas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2013).
833. Raimundas Jurka et al. Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009.
834. Raimundas Jurka et al., Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė. (Vilnius: Eugrimas, 2009).
835. Raimundas Jurka ir Marina Gušauskienė, „Suėmimo atitikties “ultimum remedium” principui diskusiniai klausimai,“ Teisės problemos, nr. 2(64) (2009).
836. Raimundas Jurka ir Vidmantas Egidijus Kurapka, „Scientia Juris as special knowledge in legal proceedings: from ideas to implementation,“ Iš Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination. II dalis: mokslinių straipsnių rinkinys (Харьков: Апостіль, 2014).
837. Raimundas Jurka, „Atstovo kaip liudytojo apklausa.“ Teisės žinios, nr. 2–3 (2006).
838. Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai,“ Jurisprudencija, nr. 1 (115) (2009).
839. Raimundas Jurka, „Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas,“ Jurisprudencija, Nr. 1 (79) (2006).
840. Raimundas Jurka, „Immunity of a close person as a witness in criminal procedure of Lithuania: problem with sufficiency,“ Jurisprudencija, Nr. 3 (117) (2009).

841. Raimundas Jurka, „Immunities of the witness and witnessing in the criminal procedure: the problem of identity and relation," Jurisprudencija, Nr. 3 (121) (2010).
842. Raimundas Jurka, „Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą." Jurisprudencija, nr. 75(67) (2005).
843. Raimundas Jurka, „Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese," Jurisprudencija, Nr. 20 (1) (2013).
844. Raimundas Jurka, „Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją," Iš: Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).
845. Raimundas Jurka, Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. (Vilnius: Registrų centras, 2009).
846. Raimundas Jurka, Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai, Baudžiamoji justicija ir verslas. (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016).
847. Raimundas Jurka, Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai, Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).
848. Ramūnas Jurgaitis, „Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai." Iš Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis, Rima Ažubalytė et al. (Vilnius, 2009).
849. Randall Kiser, Beyond Right and Wrong: The Power of Effective Decision Making for Attorneys and Clients (Heidelberg: Springer, 2010).
850. Regina Gelumbauskienė ir Gintaras Šapoka, Lietuvos teisės chrestomatija (Vilnius: Justitia, 2012).
851. Reid Hastie ir Robyn Dawes, Rational Choice in an Uncertain World: The Psychology of Judgment and Decision Making, 2nd ed, (Sage Publications Inc, 2010).
852. Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese." Iš: Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas (Vilnius: Registrų centras, 2011).
853. Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?" Iš Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al. (Vilnius: Industrus, 2009).
854. Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje," Teisė, nr. 76 (2010).
855. Remigijus Merkevičius, Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata (Vilnius: Registrų centras, 2008).
856. Remigijus Merkevičius, Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn. 1,Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai (Vilnius: Registrų centras, 2018).
857. Remigijus Šimašius, „Teisės aiškinimas ir jo privalomumas," Teisės problemos, nr. 44 (2) (2004).
858. Remigijus Šimašius, „Teisinis pliuralizmas" (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).
859. Renee Lerner, „The Intersection of Two Systems: An American on Trial for an American

Murder in the French Cour D'Assises," GW Law Faculty Publications & Other Works, nr. 791 (2001).
860. Richard A. Posner, "Economic Approach to Legal Procedure and Judicial Administration," The Journal of Legal Studies, nr. 2 (1973).
861. Richard A. Posner, How Judges Think (Cambridge: Harward University Press, 2008).
862. Richard A. Posner, Jurisprudencijos problemos (Vilnius: Eugrimas, 2004).
863. Richard A. Posner, What Do Judges and Justices Maximize?, Sup. Ct. Econ. Review, nr. 3(1) (1993).
864. Richard E. Myers, „Adversarial Counsel in an Inquisitorial System," North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, nr. 37 (2011).
865. Richard E. Nisbett (ed.), Rules for Reasoning (New Jersey: Routledge, 1993).
866. Richard E. Nisbett ir Lee Ross, Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgement (1980).
867. Richard Clayton ir Hugh Tomlinson, The Law of Human Rights. (Oxford: Oxford University Press, 2000).
868. Rima Ažubalytė et al. Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Knyga 1 (Vilnius :Registrų centras, 2016).
869. Rima Ažubalytė et al., Baudžiamojo proceso teisė: metodinė priemonė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014).
870. Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, „Vulnerability assessment of participants in Lithuanian criminal proceedings in the context of EU regulations," Baltic journal of law & politics, nr. 7(2) (2014).
871. Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, Accessible and sustainable criminal justice: the right of an incapacited accused person to be present at a court hearing.
872. Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, Credibility of testimonies of vulnerable participants in a legal process: the Lithuanian case." Iš: 10 gadi Eiropas Savienībā – sasniegumi, problēmas un nākotnes ieceres: XV starptautiskā zinātniskā konference: Biznesa augstskolas Turība konferenču rakstu krājums = 10 Years in the European Union – achievements, problems and expectations: XV international scientific conference: proceedings of the conference of Turiba University: Rīga 2014. gada 29. maijs. (Rīga: Biznesa augstskolas Turība, 2014).
873. Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, „Legal principles vs. statutory ambiguity in criminal justice: Lithuanian court experience" Criminal law forum, 32(3) (2021).
874. Rima Ažubalytė, „Alternatyvūs baudžiamojo konflikto sprendimo būdai nagrinėjant bylą teisme," Jurisprudencija, nr. 108(6) (2008).
875. Rima Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas." Iš Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai rinkinys. (Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2012).
876. Rima Ažubalytė, „Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje" (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).
877. Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese," Iš Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011).

878. Rima Ažubalytė, „Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptomis priemonėmis: (ne) kokybiško įstatymo problema," Jurisprudencija, nr. 26 (2) (2019).
879. Rima Ažubalytė, Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui / atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis. (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010).
880. Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, Baudžiamojo proceso teisė: bendroji dalis. 1 kn. (Vilnius: Registrų centras, 2016).
881. Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka, Marijus Šalčius ir Jolanta Zajančkauskienė, Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014).
882. Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, Specifinės baudžiamojo proceso rūšys (Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2011).
883. Rimgaudas Bubelis ir Virginija Jakimenko, Logika, I dalis. Dvireikšmė teiginių logika, argumentacijos teorija. (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004).
884. Ryszard Jaworski, „Polygraphische Untersuchungen in der polnischen Ermittlungspraxis." Neue Zeitschrift für Strafrecht, nr. 4 (2008).
885. Rytis Jokubauskas, „Teisminio precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoj", Mokslo darbai, nr. 5(95) (2007).
886. Robert Alexy ir Ralf Dreier, Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.) (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).
887. Robert Alexy, Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
888. Robert Alexy, The Reasonableness of Law. In Reasonableness and Law. Ed. G. Bongiovanni, G. Sartor, Ch., Valentini (Dordrecht: Springer, 2009).
889. Robert Esser, Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht. Die Grundlagen im Spiegel der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR) in Straßburg, (Berlin 2002).
890. Robert French Conference on Judicial Reasoning: Art or Science? (Australian National University, 2009). http://www.hcourt.gov.au/assets/publications/speeches/current-justices/frenchcj/frenchcj7feb09.pdf
891. Rolandas Krikščiūnas ir Janina Juškevičiūtė, „Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje." Jurisprudencija, nr. 66(58) (2005).
892. Romualdas Drakšas, Baudžiamoji atsakomybė ir jo srealizavimo formos. (Vilnius: Justitia, 2008).
893. Ronald Dworkin, Rimtas požiūris į teises (iš anglų kalbos vertė K. Klimka). (Vilnius, 2004).
894. Ronald Dworkin, Taking Rights Seriously, (Harvard University Press, 1977).
895. Rüdiger F Pohl, Cognitive Illusions: A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgment and Memory. (New York: Psychology press, 2008).
896. Russell Korobkin ir Thomas Ulen, „'Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics'" California Law Review, nr. 88 (2000).
897. Rūta Kazanavičiūtė, „Klasikinio požiūrio į teisėją kaip teisės aiškintoją ir taikytoją alternatyvos," Teisė, nr. 71 (2009).
898. Rūta Latvelė, „Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę," Parlamento studijos, nr. 10 (2011).
899. Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę" (daktaro

disertacija, Vilniaus universitetas, 2010) https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1891893/datastreams/MAIN/content
900. S. Kalinowski, Biegly I jego opinia. (Warszawa, 1994).
901. Sandra Fredman, „Allies or Subversives? The Judiciary and Democracy" Israel Law Review, nr. 32(3) (1998).
902. Schmidhauser, The Supreme Court: its politics, personalities and procedures (1960).
903. Schmitt, Bertram, Die richterliche Beweiswürdigung im Strafprozess (Lübeck, 1992).
904. Shai Danzigera, Jonathan Levav, ir Liora Avnaim-Pessoa, „Extraneous Factors in Judicial Decisions," Proceedings of National Academy of Sciences (USA), nr. 108 (2011).
905. Shapiro Scott J., „What is the Internal Point of View?" Fordham Law Review, nr. 75 (2006).
906. Sharon Finegan, „Pro Se Criminal Trials and the Merging of Inquisitorial and Adversarial Systems of Justice," Catholic University Law Review, nr. 58(2) (2008).
907. Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „'Judicial Authority and Emotion Work'" 11 The Judicial Review, nr. 329 (2013).
908. Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „'The Work of the Australian Judiciary: Public and Judicial Attitudes'" 20 Journal of Judicial Administration, nr. 3 (2010).
909. Shelley E. Taylor ir Jonathan D. Broun, „Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health," Psychol. Bull., nr. 103 (1988).
910. Sigita Šimbelytė, „Peculiarities and Problems of the Use of Special Date in Lithuania's Criminal Proceedings" (daktaro disertacija, Riga, 2016).
911. Simona Dementavičienė, „Skandinavijos valstybių visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų modeliai: privalumai ir trūkumai," Jurisprudencija, nr. 29(1), (2022).
912. Sophia I. Gatowski, Shirley A. Dobbin, James T. Richardson, Gerald P. Ginsburg, Mara L. Merlino ir Veronica Dahir, "Asking the Gatekeepers: A National Survey of Judges on Judging Expert Evidence in a Post-Daubert World." Journal of Law and Human Behavior, nr. 25 (2001).
913. Stanislovas Lazutka, Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha 1529 m., 1566 m., 1580 (Kaunas: Spindulys, 1994).
914. Stasys Vancevičius, „Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos statutą." iš Pirmasis Lietuvos statutas ir epocha: straipsnių rinkinys: [specialusis "Lietuvos istorijos studijų" leidinys] (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005).
915. Stasys Vansevičius, „Teismas Lietuvoje 1529 - 1566 metais." iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos: straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos. (Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001).
916. Stasys Vansevičius, Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940: mokomoji priemonė (Vilnius: Justitia, 1996).
917. Stavros Tsakyrakis, „Proportionality: An Assault on Human Rights?," Jean Monnet Paper, nr. 09/08 (2008): 25.
918. Stephan Landsman ir Richard F. Rakos, „A Preliminary Inquiry into the Effect of Potentially Biasing Information on Judges and Jurors in Civil Litigation," Behavioral Science and Law, nr. 12 (1994).
919. Stephen Toulmin, E. Return to Reason (Cambridge: Harvard University Press, 2001).
920. Stephen Toulmin, Richard D. Rieke ir Allan Janik, An Introduction to Reasoning. (New York: Macmillan, 1984).
921. Stephen Toulmin, The uses of argument (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
922. Steven Greer, „The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human

Rights." Council of Europe, Human rights files, nr. 15 (1997). https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-15(1997).pdf
923. Steven J. Burton, An Introduction to Law and Legal Reasoning (Little, Brown and Company, 1985).
924. Steven Shavell, "The Appeals Process as a Means of Error Correction," Journal of Legal Studies, nr. 24 (1995).
925. Susan J. LaBine ir Gary LaBine, "Determinations of Negligence and the Hindsight Bias," Law and Human Behavior, nr. 20 (1996).
926. Teismų procesinių sprendimų kokybės standartų taikymo studija, Projekto vadovas: prof. dr. Tomas Davulis https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj00q_r0ef5AhWvlYsKHbF2DeMQFnoECAcQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.teismai.lt%2Fdata%2Fpublic%2Fuploads%2F2020%2F01%2Fnta-studija_full.pdf&usg=AOvVaw0ZyO2OTtescgvycHDGkiG5
927. Terry Maroney, „'Why Choose? A Response to Rachlinski, Wistrich and Guthrie's "Heart Versus Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings?"" Texas Law Review, nr. 93 (2015).
928. Theodor Mommsen, Romisches Strafrecht (Leipzig, 1899).
929. Theodore Eisenberg, "Differing Perceptions of Attorney Fees in Bankruptcy Cases," Wash. U. L. Q., nr. 72 (1994).
930. Thomas Gilovich, How We Know What Isn't So: The Fallibility of Human Reason in Everyday Life (New York: The Free Press, 1991).
931. Timothy D. Wilson ir Jonathan W. Schooler, „Thinking Too Much: Introspection Can Reduce the Quality of Preferences and Decisions," Journal of Personality and Social Psychology, nr. 60 (1991).
932. Tyrone Kirchengast, „Victim Lawyers, Victim Advocates, and the Adversarial Criminal Trial," New Criminal Law Review, nr. 16 (4) (2013).
933. Tobias Singelstein, Karlsruher Kommentar (§ 101 Rd, nr. 37 beck-online,), www.beck.de
934. Tobias Singelstein, Rechtsschutz gegen heimliche Ermittlungsmassnahmen des § 101 VII 2-4 StPO. (Neue Zeitschrift fur Strafrecht, 2009).
935. Tom Decaigny, „Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights," New Journal of European Criminal Law, nr. 5 (2) (2014).
936. Tom Decaigny, Paul De Hert, „You can change the color of your hair, not your hair. Converging is what inquisitorial and adversarial systems rarely do" iš Veelzijdige gedachten. Liber amicorum prof dr. Chrisje Brants, Constantijn Kelk, Frans Koenraadt ir Dina Siegel (eds.), (Den Haag, Boom Lemma, 2013).
937. Tomas Berkmanas, „Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos." Teisės problemos, nr, 2 (44) (2004).
938. Tomas Berkmanas, „Teismų funkcija: lietuviškieji konstituciniai lūkesčiai ir šiuolaikinė teisinė mintis." Iš Viešosios teisės raida: de jure ir de facto problematika, Gediminas mesonis et al., (Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2012).
939. Tomas Maceina ir Gintautas Valickas, „Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas," Teisė, nr. 110 (2019).
940. Tomas Maceina, „Dvejopas informacijos apdorojimas priimant sprendimus skirtingose veiklose" (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018). https://epublications.vu.lt/object/elaba:34054452/34054452.pdf

941. Tomas Rudzkis ir Artūras Panomariovas, „Legal Presumptions in the Context of Contemporary Criminal Justice. Different Expressions of Presumptions," Hungarian Journal of Legal Studies, nr. 58(3) (2017).
942. Tony R. Skogen, „Presumptions", Arkansas Law Review, nr. 27 (1973).
943. Trey Hill, "Victim Impact Statements: A Modified Perspective." Law & Psychology Review. nr. 29 (2005).
944. Ugnius Trumpulis, „Teisėtumo principo taikymas lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje kaip teisingumo įvykdymo prielaida," Jurisprudencija, 12(102) (2007).
945. Ulrich Eisenberg, Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar. 5. Aufl. (München, 2006).
946. Valentinas Mikelėnas, „Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento," Jurisprudencija, nr. 2 (116) (2009).
947. Valentinas Mikelėnas, „Pareiga motyvuoti teismo sprendimus - viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų". Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai" Vilnius, 2006 08 14-15 / ats. redaktorius S. Vėlyvis." Vilnius: Visus plenus, (2006).
948. Valerie P. Hans ir Neil Vidmar, Judging The Jury (1986).
949. Vera Sánchez ir Juan Sebastián, „La discrecionalidad judicial en dos enfoques reglados de la valoración de la prueba penal", Revista Jurídica Universidad Autónoma De Madrid, nr. 30 (2014).
950. Vicki C. Jackson, „Being Proportional about Proportionality" Constitutional Commentary, nr. 21(3) (2004)
951. Vicki C. Jackson, „Being Proportional about Proportionality" Constitutional Commentary, nr. 21(3) (2004)
952. Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė ir Eglė Bilevičiūtė, „Problems of application of special knowledge in investigation of crimes and administrative offences in Lithuania." Jurisprudencija, nr. 1(19) (2012).
953. Vidmantas Žiemelis, „Prokuratūros raida Lietuvoje: nuo ordinario iki konstitucinio instituto" (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas 2011).
954. Viktoras Justickis ir Gintautas Valickas, Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje. (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006).
955. Viktoras Justickis, Bendroji ir teisės psichologija. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004).
956. Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, „Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai," Jurisprudencija, nr. 20 (4) (2013).
957. Vitalius Tumonis, „Judicial Decision-Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts" (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012) https://vb.mruni.eu/object/elaba:1879921/MAIN
958. Vytautas Andriulis et al. Dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių. (Vilnius: Teisės institutas, 2004).
959. Vytautas Andriulis et al. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis (Vilnius: Justitia, 2002).
960. Vytautas Piesliakas, „Nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė," Jurisprudencija, nr. 18(2) (2011).
961. Vytautas Piesliakas, Lietuvos baudžiamoji teisė, kn. 1. (Vilnius: Justitia, 2006).
962. Walter Gropp, „Die Rolle dės Vorverfahrens im deutschen Recht." iš Zweites deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Albin Eser, Günther Kaiser ir Nomos Verlaggesellschaf (Baden-Baden, 1995).
963. Walter V. Schaefer, „Precedent and Policy," Chicago Law Review, nr. 34(1) (1966).

964. Weigend, ZStW 113 (2001), 271 (285).
965. Werner Beulke, „Die Vernehmung des Beschuldigen – Einige Anmerkungen aus der Sicht der Prozessrechtwissenschaft," Strafverteidiger, nr. 4 (1990).
966. Werner Beulke, Strafprozessrecht (Schwerpunkte Pflichtfach) (.C.F. Müller GmbH, 2012).
967. Werner Beulke, Strafprozessrecht. 11. Auflage. (Heidelberg, 2010).
968. Werner Beulke, Strafprozessrecht. 9. Aufl. (Heidelber, 2006).
969. William Lucy. „Adjudication" iš The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law. Jules L. Coleman (ed.), Kenneth Einar Himma (ed.) ir Scott J. Shapiro (ed.) (Oxford University Press, 2002).
970. William Pizzi ir Luca Marafioti, „The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation," Yale Journal of International Law, nr. 17 (1992).
971. Wolfgang Rau, „Countries in Transition: Effects of Political, Social and Economic Change on Crime and Criminal Justice." European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, nr. 7(4) (1999).
972. Zenon Bankowski et al., On Method and Methodology. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.), (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).
973. Žaneta Navickienė, „Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės" Teisė, nr. 97 (2015).
974. Žilvinas Terebeiza, „Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai," Jurisprudencija, nr. 5 (2007).
975. А. А. Ивин, Теория аргументация. (М.: Гардарика, 2000).
976. А. А. Тарасов, Эксперт и специалист в уголовном процессе России. 2-е издание. Монография. (Проспект, 2017).
977. А. Д. Бойкова ir И. И. Карпеца, Курс советского уголовного процесса. (Москва: Юридическая литература. 1989).
978. Александр Витальевич Смирнов, Константин Борисович Калиновский, Уголовный процесс: учебник. (Санкт Петербург, 2005).
979. Александр Витальевич Смирнов, Модели уголовного процесса. (Санкт-Петербург: Наука: Альфа, 2000).
980. Александр Витальевич Смирнов, Формальные средства юридического доказывания в уголовном праве и процессе. Тезисы доклада (Санкт-Петербург, 2018).
981. Алла Георгиевна Коваленко, Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве. (Москва, 2004).
982. Анатолий Рафаилович Белкин, Теория доказывания в уголовном судопроизводстве, (Москва: НОРМА, 2005).
983. Б. А. Филимонов, Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. (Москва, 1994).
984. В. В. Абрамочкин et al., Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики. (2010).
985. Валерий Васильевич Вандышев, Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник для юридических вузов и факультетов. (Wolters Kluwer Russia, 2010).
986. Василий Иванович Решетникова, Доказательственное право в российском судопроизводстве. (Екатеринбург, 1999).
987. Владимир Константинович Случевский, Учебник русского уголовного процесса. Часть I (Зерцало-М, 2013).

988. Г. В. Осипов, Социология: словарь-справочник. Т.3 Междисциплинарные исследования. (Москва, 1991).
989. Г. М. Резник, Оценка доказательств по внутреннему убеждению в советском уголовном процессе. (Москва, 1969).
990. Г.А. Брутян, Аргументация. (Ереван. 1984).
991. Ганс Гросс, Руководство для судебных следователей как система криминалистики: учебник. (Москва: ЛексЭст, 2002).
992. д. м. нурбаев, „Понятие внутреннего убеждения как основы свободной оценки доказательств в уголовном судопроизводстве," Право, nr. 1(34) (2013).
993. Елена Рафаиловна Россинская, Судебная экспертиза в уголовном гражданском арбитражном процессе (Москва: Норма, 1998).
994. Иван Яковлевич Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства. Том 1 (Санкт-Петербург: типография М. Стасюлевича, 1896).
995. К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, Уголовный процесс западных государств: учебное пособие, (Москва, 2001).
996. К.Ф. Гуценко, Уголовный процесс. (Москва, 1995).
997. Константин Борисович Калиновский, Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие. (Санкт-Петербург, 2002).
998. Л. Т. Ульянова, Внутреннее убеждение в условиях формирования и его роль в оценке доказательств. (Москва, 1974).
999. Лев Дмитриевич Кокорев ir Николай Пантелеймонович Кузнецов, Уголовный процесс: доказательства и доказывание. (Воронеж, 1995).
1000. М. С. Строгович, Курс советского уголовного процесса. Т. 1. (Москва, 1968).
1001. Михаил Александрович Чельцов-Бебутов, Советский уголовный процесс. (Москва, 1951).
1002. Н.Я. Соколов, „Правосознание юристов: понятие, сущность и содержание," Сов, государство и право, nr. 10 (1983).
1003. Романов Валерий Иванович, „Процесуалные, тактические и этические вопросы применения научнотехнических средств при расследовании преступлении." (Диссертация кандидата юридических наук. Казань, 1997).
1004. Эльза Мироновна Мурадьян, Истина как проблема судебного права, (Москва: Юристъ, 2004).
1005. Ю. Глазер, Руководство по уголовному процесу. Т. 1, Вып. 2, (СПБ., 1886).
1006. Юрий Кузьмич Орлов, Заключение эксперта как источник выводн. (Москва, 1985).
1007. Юрий Кузьмич Орлов, Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании. (Москва, 1985).
1008. Юрий Кузьмич Орлов, Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие. (Москва, 2000).
1009. Юрий Кузьмич Орлов, Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. (Москва, 2009).

KITI ŠALTINIAI

1010. „Aistros dėl tarėjų teismuose vėl kyla: ar grįš Seimas prie jų klausimo šioje kadencijoje?" Lietuvos radijas ir televizija, lapkričio 3, 2021, https://www.lrt.lt/naujienos/

lietuvoje/2/1531114/aistros-del-tareju-teismuose-vel-kyla-ar-gris-seimas-prie-ju-klausimo-sioje-kadencijoje
1011. „Harvardo profesorė, pakeitusi B. Obamos gyvenimą: laikomės tradicijos tarnauti ne tik teisei, bet ir visuomenei“ Teismai.lt, kovas, 2019, nr. 1 (33), https://issuu.com/lietuvosteismai/docs/teismai_lt_kovas_2019/4
1012. „J. Bartkus. Dirbtinis intelektas prieš arbitrą: kaip įrodymų pašalinimas gali padidinti arbitrų paskyrimus,“ Teisė profesionaliai, vasario 3, 2023, https://www.teise.pro/index.php/2023/02/03/j-bartkus-dirbtinis-intelektas-pries-arbitra-kaip-irodymu-pasalinimas-gali-padidinti-arbitru-paskyrimus/
1013. „Norvegijos teisėja: aukšti etiniai standartai ir sąžiningumas – svarbiausios teisėjo savybės,“ Delfi, rugsėjo 25, 2022, https://m.delfi.lt/teise/article.php?id=91308281.
1014. „Pokyčiai Lietuvos teismuose: kokių asmeninių savybių reikia teisėjams ir kaip keisis teismo procesas?“ Delfi, balandžio 17, 2023, https://m.delfi.lt/uzsakomasis-turinys/article.php?id=93075181
1015. „Seimo komitete – abejonės dėl tarėjų konstitucinių įgaliojimų priimti sprendimus bylose,“ Lietuvos radijas ir televizija, lapkričio 24, 2019, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1119049/seimo-komitete-abejones-del-tareju-konstituciniu-igaliojimu-priimti-sprendimus-bylose
1016. „Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją,“ Teisė profesionaliai, gruodžio 12, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/11/teisejas-ir-dirbtinis-intelektas-ar-kurinys-gali-buti-pranasesnis-uz-kureja/
1017. „Teisingumo ministras tarėjus visų pirma mato korupcinėse bylose,“ 15min, kovo 14, 2019, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teisingumo-ministras-tarejus-visu-pirma-mato-korupcinese-bylose-56-1115640?copied
1018. „Teisininkas apie N. Venckienės bylą: įtarimus kelia slėpynių žaidimas“ lrytas.lt, lapkričio 8, 2019, https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/11/08/news/teisininkas-apie-n-venckienes-byla-suimti-nemato-prasmes-itarimus-kelia-slepyniu-zaidimas-12481166/
1019. „Teismas pripažino VSD teiginius apie Šukį neatitinkančiais tikrovės“ Delfi.lt, Balandžio 19, 2019, https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-pripazino-vsd-teiginius-apie-suki-neatitinkanciais-tikroves.d?id=80959887
1020. „Teismui apribojus teisėjų kratas, STT sako, kad tai trukdys kovoti su korupcija“, Bns, lapkričio 26, http://news.bns.lt/60004391
1021. „Vyriausybė iš esmės pritaria Seimo siūlymui įteisinti tarėjus teismuose,“ Teisė profesionaliai, gruodžio 18, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/18/vyriausybe-is-esmes-pritaria-seimo-siulymui-iteisinti-tarejus-teismuose/
1022. CEPEJ Report on “European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice”. Prieiga per internetą: https://rm.coe.int/cepej-report-on-european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-effic/16807882a1.
1023. Daniel Kahneman, „Map of Bounded Rationality. Prize Lecture by Daniel Kahneman, 2002“ žiūrėta 2020 10 25, http://www.nobelprize.org/mediaplayer/?id=531
1024. E. Smith, „Teismai žmonėms, o ne normoms? Teisė ir faktas bendrosios arba administracijos jurisdikcijos teismams vykdant konstitucinė kontrolę.“ Iš Teisės ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. (Tarptautinė konferencija. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005).
1025. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija, 2016, p. 21.

1026. Guide on Article 7 The "quality of law" requirements and the principle of (non-) retrospectiveness of the criminal law under Article 7 of the Convention. Council of Europe/European Court of Human Rights', 2019 <https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_quality_law_requirements_criminal_law_Art_7_ENG.PDF>
1027. LTEC 2018 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: https://ltec.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/veiklos-ataskaitos/
1028. LTEC 2019 veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: https://ltec.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/veiklos-ataskaitos/
1029. LTEC profesinių paslapčių sąrašas. Prieiga per internetą: https://ltec.lrv.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai
1030. Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: < https://tzz.lt/paieska/argumentuoti>
1031. Vokietijos teisingumo ministro pasisakymas baudžiamojo proceso teisės ekspertų komisijos darbo pradžioje 2014 m. liepos 7 d., kurį galima rasti adresu: http://www.bmjv.de/SharedDocs/Reden/DE/2014/20140707_Expertenkommission_Reform_StPO.html?nn=2708420 (2.6.2015).

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Rasa Žibaitė-Neliubšienė

LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE: DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE

Mokslo daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Vilnius, 2023

Mokslo daktaro disertacija rengta 2016–2023 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui su Vytauto Didžiojo universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslo daktaro disertacija ginama eksternu.

Mokslinė konsultantė:

prof. dr. Rima Ažubalytė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Mokslo daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Nariai:

doc. dr. Mindaugas Bilius (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. dr. Edita Gruodytė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. habil. dr. Arkadiusz Lach (Nikalojaus Koperniko universitetas, Lenkijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Mokslo daktaro disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2024 m. kovo 1 d. 15 val. Mykolo Romerio universitete, I-414 aud.

Adresas: Ateities g. 20, Vilnius.

RASA ŽIBAITĖ - NELIUBŠIENĖ

LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE: DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE

SANTRAUKA

„Teisėjas privalo mandagiai išklausyti,
išmintingai atsakyti, blaiviai apsvarstyti
ir nešališkai nuspręsti“
Sokratas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucijos) 31 straipsnio 2 dalis įtvirtina: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir *teisingai* išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje numatyta: „Kiekvienas žmogus, remdamasis visiška lygybe, turi teisę į tai, kad jo bylą viešai ir *teisingai* išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas, kuris nustatytų jo teises ir pareigas ar jam pareikšto kaltinimo pagrįstumą“. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – ir EŽTK, Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis *teisingai* išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas“. Tai sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso reikalavimo *expressis verbis* teisiniame reguliavime išraiškos.

Tiek baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje šis principas yra pripažįstamas ir laikomas vienu iš esminių teisinės valstybės šiuolaikinio baudžiamojo proceso principų[1180], o jo turinys nuolat pildomas teismų jurisprudencijos atskleidžiant vis naujų aspektų. Doktrinoje siūloma sąžiningo (teisingo) proceso principą suvokti kaip konstitucinę galią turinčią direktyvą, įpareigojančią teismus ir teisėsaugos institucijas procesų metu laikytis atitinkamo elgesio standartų[1181].

Konstitucinė teismo funkcija – vykdyti teisingumą. Konstitucijos 109 straipsnis skelbia, kad teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Teisingumo vykdymas siejamas su baudžiamosios bylos išnagrinėjimu iš esmės, t. y. su galutinio spendimo dėl asmens kaltumo ar nekaltumo priėmimu. Doktrinoje dominuoja pozicija, kad teisingumas tai yra tiesos byloje nustatymas. Tiesos nustatymo metodai, priklausomai nuo baudžiamojo proceso modelio,

1180 Klaus Geppert, *Zum* „fair-trial-Prinzip“ *nach Art. 6 Abs. 1 Satz 1 der Europaischen Menschenrechtskonvention*, (Jura, 1992), 597; Dirk Steiner, *Das Fairness- prinzip im Strafprozess.* (Frankfurt am Main, 1995), 101.

1181 Peter J. Tettinger, *Fairness als Waffengleichheit* (Mūnchen, Beck, 1984), 1.

gali skirtis, tačiau bet kokiu atveju sprendimai byloje priimami įvertinus įrodymus. Kontinentinės teisės valstybėse (ir Lietuvoje) siekdamas nustatyti tiesą teisėjas privalo būti aktyvus bei veikti nešališkai. Tačiau riba tarp teisėjo (teismo) aktyvumo ir nešališkumo labili. Teisinis reguliavimas nenustato šių vertybių santykio (dermės ribų), taigi būtent doktrina ir teismų praktika turėtų formuoti kriterijus, kurie padėtų geriau suvokti ne tik šį santykį, bet ir ribų peržengimo atvejus. Tokia analizė yra ypač aktuali besiformuojančiai teismų praktikai, taip pat ir proceso dalyviams, siekiant užtikrinti jų teisę į sąžiningą baudžiamąjį procesą.

Laisvas įrodymų vertinimas, kaip metodologinis įrodinėjimo proceso reguliavimo ir taikymo pagrindas, yra kasdien taikomas procesinis principas, tačiau jo turinys dėl ypač lakoniško reguliavimo (BPK 20 straipsnis) ir sąlyginai negausios doktrinos yra menkai ištirtas[1182]. Tyrimo aktualumas šiuo aspektu yra tas, kad išsamesnė analizė leidžia ne tik geriau suprasti doktrininės šio principo turinio ypatybes, bet ir geriau suvokti teisėjo vaidmenį (galimybes, grėsmes ir jų ribas) įrodymų vertinimo procese. Darbe analizuojant laisvo įrodymų vertinimo principo turinį remiamasi teisiniame reguliavime bei teismų praktikoje nustatyta dvinare jo sistema, t. y. laisvas įrodymų vertinimas = teisėjo vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) + vertinimas vadovaujantis įstatymu. Taigi vienas iš laisvo įrodymų vertinimo elementų yra vertinimas pagal vidinį įsitikinimą. Vidinio įsitikinimo turinį lemia subjektyvūs (subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – turinys) ir objektyvūs (objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – forma) tarpusavyje sąveikaujantys veiksniai.

Subjektyvioji vidinio įsitikinimo pusė pasireiškia (ir) kaip psichologinė būsena bei lemia teisėjo priimamų sprendimų pagrįstumą. Vykdomi įvairių mokslo sričių tyrimai rodo, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, taiko ne tik tikslius, racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus. Teisėjui keliami ne tik aukšti profesinės kvalifikacijos, bet ir moralės reikalavimai[1183], todėl paprastai iš teisėjų tikimasi, kad jie priimdami sprendimus išvengs klaidų. Tačiau tyrimai rodo, kad teisėjai, kaip sprendimų priėmėjai, nors ir laikosi procedūrų bei profesionaliai aiškina taikytiną teisę, taip pat yra nesąmoningai paveikiami pažinimo apribojimų, kurie formuoja jų supratimą apie pasaulį. Teisinis mąstymas yra betarpiškai susijęs su gyvenimiškomis įžvalgomis, o priimant sprendimą teisiniame procese gali tekti veikti įtampos ir neapibrėžtumo sąlygomis – taip iškyla grėsmė teisėjo objektyvumui vertinant įrodymus ir priimant sprendimus. Taigi mitas, kad žmonės, vos tik imasi teisėjo vaidmens ir tampa teisėjais, sugeba pakilti virš eilinių žmonių galimybių priimti sprendimus ir vadovaujasi

---

1182 Laisvas įrodymų vertinimas darbe analizuojamas tik baudžiamojo proceso teisės ribose. Šio principo turinio specifiškumas atskirose (kitose) teisės šakose aptariami tik tiek, kiek būtina išryškinti baudžiamojo proceso teisės principo elementus.

1183 Apie tai pradedama kalbėti vis dažniau ir žiniasklaidos priemonėse, pvz.: „Pokyčiai Lietuvos teismuose: kokių asmeninių savybių reikia teisėjams ir kaip keisis teismo procesas?“ *Delfi*, balandžio 17, 2023, https://m.delfi.lt/uzsakomasis-turinys/article.php?id=93075181; „Norvegijos teisėja: aukšti etiniai standartai ir sąžiningumas – svarbiausios teisėjo savybės,“ *Delfi*, rugsėjo 25, 2022, https://m.delfi.lt/teise/article.php?id=91308281.

išskirtinėmis protavimo galimybėmis[1184]. Patys teisėjai taip pat ne visada pritaria tam, jog intuityvus mąstymas daro įtaką jų sprendimams.

Be to, tyrimo aktualumą lemia tai, kad nors euristikos, intuityvūs sprendimų priėmimo būdai, paprastai prisideda prie mūsų kasdienio gyvenimo ir palengvina bei pagreitina sudėtingų užduočių atlikimą, tačiau kai kuriais atvejais pasikliovimas ribota atitinkamos informacijos dalimi sukelia sisteminių ir netgi nuspėjamų (pa)klaidų. Intuityvūs sprendimų priėmimo būdai gali būti apibūdinami ir kaip šališkumai. Nagrinėjamos temos kontekste ypač išskirtinas šališkumas (euristika) – nesugebėjimas ignoruoti nepriimtinų įrodymų (angl. *Inability to Ignore Inadmissible Evidence*), pavyzdžiui, įrodymų (ne)leistinumo atveju. Tikimasi, kad teisėjai ignoruos savo jau turimas žinias prieš priimdami sprendimus. Tačiau šios euristikos poveikis baudžiamojo proceso kontekste nėra tiriamas, neanalizuojama jos galima žala įrodymų vertinimo procesui, taip pat ir sąžiningam baudžiamajam procesui.

Taigi tam, kad bylos aplinkybės būtų išnagrinėtos išsamiai ir nešališkai, iškyla poreikis nustatyti, ką galima padaryti norint prislopinti euristikų poveikį, ir taip potencialiai sumažinti galimų klaidų skaičių. Šiame tyrime detaliau analizuojami tokie veiksniai, padedantys sumažinti (kartais net panaikinti) euristikų (kurios, beje, mažai atpažįstamos ne tik sprendimų priėmėjo (teisėjo), bet ir įstatymų leidėjo) poveikį įrodymų vertinimo ir sprendimų dėl jų priėmimo procese: pirma, teisėjų supažindinimas ir mokymas apie euristikas ir jų poveikį (nors ir būtinas, tačiau nelaikytinas pakankamai efektyviu), antra, prieigos prie tam tikros informacijos, esančios byloje, bet neleistinos naudoti, apribojimas (kaip pagrindinis būdas išvengti kognityvinių veiksnių). Todėl, atsižvelgiant į nesugebėjimo ignoruoti nepriimtinų įrodymų šališkumo grėsmę, būtina kritiškai įvertinti bylos parengimo nagrinėti teisme etapą, siekiant ištirti išankstinės duomenų leistinumo patikrinimo procedūros įvedimo galimybes.

Objektyvioji vidinio įsitikinimo pusė – tai eksplicitiškai išreikšti teismo galutinio sprendimo argumentai. Motyvuotas, argumentais grįstas teismo spendimas laikomas konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą dalimi bei užtikrina galimybę pasinaudoti apeliacijos (aukštesnės instancijos teisme) teise. Todėl būtina tirti, koks argumentavimas laikytinas tinkamu, t. y. užtikrinčiu asmens teisę žinoti, kodėl yra priimti tokie teismo baigiamieji aktai.

Kitas laisvo įrodymų vertinimo elementas – vertinimas vadovaujantis įstatymu. Tačiau įstatymas, kaip tekstas, kaip žodinė išraiška, pernelyg nelankstus reaguoti į besikeičiančią aplinką ir per abstraktus, jog apimtų visus įmanomus atvejus, todėl, atsižvelgiant į kontinentinės teisės sistemos ypatumus ir besiformuojančią teismo precedento doktriną, darbe analizuojama, ar ir kiek teismai, kompensuodami nekokybišką įstatymą, *ad hoc* taiko Konstituciją ir (ar) baudžiamojo proceso principus.

Temos aktualumą lemia ir tai, kad laisvas įrodymų vertinimas yra glaudžiai susijęs su teismo diskrecija. Siekiant sumažinti galimą piktnaudžiavimą teismine diskrecija,

---

1184 Vitalius Tumonis, „Judicial Decision-Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012) https://vb.mruni.eu/object/elaba:1879921/MAIN

būtina tirti, kokias teisines priemones galima naudoti kaip teismo diskreciją ribojančias ir vertinimo objektyvumą užtikrinančias. Šiame tyrime pasirinktos tirti aktualiausios, autorės nuomone, viena kitą papildančios teisinės priemonės: imperatyvios procesinės taisyklės, tekstinė teisės normos išraiška, formalios įrodinėjimo priemonės, instancinė teismų sistema, teisėjo nepriklausomumą užtikrinančių garantijų sistema.

Asmeniniai parodymai, tai įrodymų rūšis, be kurios ko gero neatskleidžiamas nei vienas nusikaltimas. Todėl svarbu tirti asmeninius įrodymus, kaip tokius, kuriuose teisėjas turi bene daugiausia diskrecijos (įskaitant ir dėl nekokybiško įstatyminio reglamentavimo aiškinimo) bei gali būti labiausiai paveiktas euristinių veiksnių, laisvo įrodymų vertinimo kontekste.

Paminėtina, kad iki pat 1980 metų, siekiant išvengti (ar apriboti) teisėjų priimamų sprendimų subjektyvumo, buvo mėginama formalizuoti teisėjų sprendimų priėmimo procesą matematiškai, pavyzdžiui, taikant Bajeso tikimybių teoremą[1185] ar algoritmus[1186]. Šiandien kalbama apie dirbtinį intelektą (toliau ir – DI) kaip apie būdą sumažinti ar išvengti galimo sprendimų priėmėjo subjektyvumo. Mokslinėse diskusijose teigiama, jog „manoma, kad DI gali būti nešališkas, todėl yra pranašesnis už teisėją. Tačiau bylos, kurios naudojamos apmokyti DI sistemas, yra išspręstos žmogaus, taigi ar tikrai DI galima vadinti nešališku? Be to, daugelis teisinių problemų reikalauja ne tik racionalumo, bet ir skirtingų suvokimų, emocijų balansavimo, to DI pademonstruoti negali. Dėl to kyla klausimas, ar statistika yra teisingumo šaltinis? Nes DI sistemų apdoroti duomenys yra statistiniai duomenys, taigi nustatytų koreliacijų prigimtis yra tiesiog statistinė"[1187]. Lietuvoje atsiranda vis daugiau publikacijų[1188] dirbtinio intelekto teisėje tematika. Tačiau šis aspektas darbe nagrinėjamas nebus, nes tai atskiro tyrimo reikalaujantis tyrimo objektas. Taip pat, nors ir susijusi su teismų priimamų sprendimų didesniu objektyvumu, nagrinėjama nebus ir šiuo metu ypač daug diskusijų susilaukianti tarėjų kaip teismo vykdomo teisingumo instituto įvedimo tematika.[1189]

1185 Catherine R. Marshall ir James A. Wise, *Juror decisions and the determination of guilt in capital punishment cases: A Bayesian perspective. In Utility, probability, and human decision making. Ed. by D. Wendt & C. Vlek* (Dordrecht, Holland: Reidel, 1975), 257–26.

1186 Norman H. Anderson, „Test of a model for opinion change." *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, nr. 59 (3) (1959): 371–381.

1187 „Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją," *Teisė profesionaliai*, gruodžio 12, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/11/teisejas-ir-dirbtinis-intelektas-ar-kurinys-gali-buti-pranasesnis-uz-kureja/

1188 Pavyzdžiui, Donatas Murauskas „Dirbtinis intelektas priimant teismo sprendimą – algoritmų klasifikavimas remiantis teisinio kvalifikavimo stadijomis", *Teisė*, nr. 115 (2020): 55–69; Agnė Juškevičiūtė-Vilienė „Dirbtinis intelektas ir konstitucinė teisė į teisingumą", *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, nr. 93 (2021):117-136; Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, Teisė į privatumą, asmens duomenų apsauga ir dirbtinis intelektas: teisinio reguliavimo iššūkiai Lietuvoje ir Europoje, (Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas, Vilnius, 2023.). Prieiga per internetą: https://teise.org/teise-i-privatuma-asmens-duomenu-apsauga-ir-dirbtinis-intelektas-teisinio-reguliavimo-issukiai-lietuvoje-ir-europoje/

1189 Pavyzdžiui, „Aistros dėl tarėjų teismuose vėl kyla: ar grįš Seimas prie jų klausimo šioje kadencijoje?" *Lietuvos radijas ir televizija,* lapkričio 3, 2021, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1531114/

Šiame darbe teismo sprendimo priėmimo procesas (įskaitant galimas subjektyvumo apraiškas bei veiksnius, galinčius jas minimizuoti) bus analizuojamas būtent laisvo įrodymų vertinimo principo aspektu.[1190] Darbe atskleidžiant temą yra apsiribojama bendruoju (konstituciniu) baudžiamojo proceso modeliu, į laisvo įrodymų vertinimo ypatumus specifinėse baudžiamojo proceso rūšyse ar atskirose baudžiamojo proceso stadijose neatsižvelgiama. Manytina, jog nėra prielaidų teigti, jog skirtingose baudžiamojo proceso stadijose ar specifinėse baudžiamojo proceso rūšyse vertinant įrodymus yra tokio pobūdžio ir tokios apimties esminių skirtumų, kurie galėtų tapti atskiru šio tyrimo dalyku. Taip pat pažymėtina, jog terminai „teismas" ir „teisėjas" šiame tyrime paprastai vartojami kaip sinonimai, nebent būtų aptariamos išskirtinai teisėjui kaip žmogui būdingos savybės, turinčios reikšmės vertinant įrodymus.

Tyrimo problema. Ar aktyvus teisėjas gali būti nešališkas? Ar nepriklausomas ir aktyvus teisėjas (teismas) yra visiškai laisvas, kai vertina įrodymus baudžiamajame procese vadovaudamasis laisvo įrodymų vertinimo principu, ar yra sureguliuotos laisvės (t. y. teismo diskrecijos) ribos? Ar yra grėsmė (jei taip – kokia?) piktnaudžiauti suteikta teismine laisve bei kokios turėtų būti teisminės diskrecijos ribojimo priemonės? Ar teismas vertindamas įrodymus vadovaujasi išimtinai logika, o gal – priešingai – intuicija? Kokie intuityvūs veiksniai (euristikos) labiausiai veikia priimant sprendimą dėl įrodymų ir kaip minimizuoti jų poveikį teismo sprendimų priėmimui? Ar teisinis reguliavimas, skirtas įrodymų vertinimui, laikytinas kokybišku? Jei ne – kiek laisvas teisėjas pildydamas įrodinėjimo procese teisinio reguliavimo spragas baudžiamajame procese? Ar yra (jei taip – kokios?) formalios (procedūrinės) priemonės, kurios padeda užtikrinti įrodymų vertinimo objektyvumą? Ar yra (jei taip – kokie?) atskiri

aistros-del-tareju-teismuose-vel-kyla-ar-gris-seimas-prie-ju-klausimo-sioje-kadencijoje; „Vyriausybė iš esmės pritaria Seimo siūlymui įteisinti tarėjus teismuose," *Teisė profesionaliai*, gruodžio 18, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/18/vyriausybe-is-esmes-pritaria-seimo-siulymui-iteisinti-tarejus-teismuose/; „Seimo komitete – abejonės dėl tarėjų konstitucinių įgaliojimų priimti sprendimus bylose," *Lietuvos radijas ir televizija*, lapkričio 24, 2019, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1119049/seimo-komitete-abejones-del-tareju-konstituciniu-igaliojimu-priimti-sprendimus-bylose; „Teisingumo ministras tarėjus visų pirma mato korupcinėse bylose," *15min*, kovo 14, 2019, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teisingumo-ministras-tarejus-visu-pirma-mato-korupcinese-bylose-56-1115640?copied; „J. Bartkus. Dirbtinis intelektas prieš arbitrą: kaip įrodymų pašalinimas gali padidinti arbitrų paskyrimus," *Teisė profesionaliai,* vasario 3, 2023, https://www.teise.pro/index.php/2023/02/03/j-bartkus-dirbtinis-intelektas-pries-arbitra-kaip-irodymu-pasalinimas-gali-padidinti-arbitru-paskyrimus/ , įskaitant įvairias mokslines publikacijas, pavyzdžiui: Simona Dementavičienė, „Skandinavijos valstybių visuomeninių teisėjų (teisėjų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų modeliai: privalumai ir trūkumai," *Jurisprudencija*, nr. 29(1), (2022): 81-105. Ir kt., taip pat pažymėtina, kad „Lietuvos Respublikos Seime įregistruotas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 ir 109 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIP-3273," prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0c2fbea044d111e98bc2ba0c0453c004?jfwid=m8v0wbezp.TAK/313649700b9711eaa727fba41f42a7e9?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=131098 70-62bd-497a-a63a-83c81a0ee79d.

1190 Šiame tyrime išgryninti laisvo įrodymų vertinimo kriterijai, taip pat atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai, galėtų būti pagrindu ir tolimesniems informacinių technologijų, įskaitant dirbtinį intelektą, taikymo teisminiame procese tyrimams.

(tinkami tam tikrai grupei) papildomi asmeninių parodymų vertinimo kriterijai?

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti laisvo įrodymų vertinimo principo turinį bei veiksnius, padedančius užtikrinti teismo nešališkumą (objektyvumą) vertinant įrodymus.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisėjo, kaip nešališko baudžiamosiose bylose išnagrinėtų duomenų vertintojo, funkcijos turinio ypatumus skirtingų baudžiamojo proceso modelių kontekste.
2. Ištirti teismo vidinio įsitikinimo sampratą ir išanalizuoti:
   a. vidinio įsitikinimo subjektyviąją pusę, t. y., būdingiausius intuityvius sprendimo priėmimo būdus, veikiančius įrodymų vertinimo etape, bei veiksnius, galinčius juos minimizuoti;
   b. vidinio įsitikinimo objektyviąją pusę (pareigą motyvuoti teismo sprendimą).
3. Ištirti ir nustatyti reikalavimo, numatančio įrodymus vertinti „vadovaujantis įstatymu“, turinį.
4. Ištirti formalius (procedūrinius) veiksnius, ribojančius teisėjų diskreciją bei užtikrinančius įrodymų vertinimo objektyvumą.
5. Išanalizuoti pasirinktų asmeninių įrodymų vertinimo vadovaujantis laisvu įrodymų vertinimo principu problematiką ir pasiūlyti specifinius jų vertinimo kriterijus.

Ginamieji teiginiai

1. Nei įstatymas, nei teismų praktika nepateikia baigtinio teismo (ne)šališkumo pagrindų sąrašo, tačiau esant greitai kintančiai socialinei aplinkai tokio sąrašo nebuvimas laikytinas labiau privalumu nei trūkumu.
2. Teisėjui būtina gebėti atpažinti intuityvius veiksnius, galinčius daryti įtaką teismo vidinio įsitikinimo formavimuisi, tuo tarpu įstatymų leidėjui būtina siekti teisiniu reguliavimu užkirsti kelią ar bent nesudaryti sąlygų teismo (teisėjo) intuityvių sprendimų priėmimui.
3. Teismai, turėdami įstatyminę pareigą motyvuoti (grįsti argumentais) teismo sprendimą ir siekdami išvengti esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų, privalo šią pareigą įgyvendinti ne formaliai, o realiai laikydamiesi teisinio argumentavimo standartų.
4. Siekiant sumažinti galimą piktnaudžiavimą teismine diskrecija, turi būti nustatyta ir nuolat peržiūrima teisėjo (teismo) diskreciją ribojančių ir įrodymų vertinimo bei teismo sprendimų priėmimo objektyvumą užtikrinančių priemonių sistema.
5. Nesant kokybiško teisinio reglamentavimo, teismai byla po bylos turi formuoti atskirų asmeninių parodymų vertinimo taisykles, kurios užtikrintų tokių įrodymų leistinumą ir patikimumą bei užtikrintų teisingo ir teisėto sprendimo priėmimą.

Darbe naudoti tyrimo metodai

Tyrimas skirtas doktrininei laisvo įrodymų vertinimo analizei, kuri iliustruojama teismų jurisprudencijos analize, todėl jame derinami skirtingi metodai, leidžiantys atskleisti teorinę ir praktinę analizuojamo klausimo problematiką.

Abstrakcijos metodas – šis metodas naudojamas konstruojant laisvo įrodymų įvertinimo mechanizmą, atsiribojant nuo detalių ir neesminių dalykų, išskiriant tik reikšmingiausias įvertinimo dedamąsias dalis.

Lyginamasis istorinis metodas – naudojamas siekiant atskleisti teisėjo, kaip nešališko įrodymų vertintojo, procesinio statuso vystymosi genezę Lietuvos baudžiamojo proceso modelyje.

Indukcijos metodas – šis metodas naudojamas formuojant mokslinio tyrimo metu įgytomis žiniomis pagrįstas išvadas, taip pat darant apibendrinimus ir teikiant pasiūlymus bei pastabas dėl įrodymų patikimumo įvertinimo mechanizmo tobulinimo. Taip pat šis metodas naudojamas apibendrinant teismų praktiką, darant išvadas apie šiuo metu praktikoje vyraujančias atskirų asmeninių įrodymų rūšių vertinimo probleminių aspektų tendencijas.

Kalbinis (lingvistinis) metodas – šis metodas bus naudojamas analizuoti tam tikras kertines (pavyzdžiui, atskleisti argumentavimo, įstatymo ir kitas sąvokas) tyrimo kategorijas, atskleisti jų tekstinę reikšmę.

Lyginamasis metodas – taikant šį metodą lyginami Lietuvos, pasirinktų užsienio šalių ir tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys įrodinėjimo procesą (atskirus aspektus), taip pat analizuojama Lietuvos ir supranacionalinių teismų jurisprudencija, teisės doktrina. Didelis dėmesys skiriamas baudžiamojo proceso modelių, taip pat atskirų teisės filosofijos mokyklų skirtumams išryškinti. Šis metodas taip pat taikomas lyginant skirtingas baudžiamojo proceso teisės mokslininkų nuomones laisvo įrodymų vertinimo klausimu.

Dokumentų analizės metodas – taikant šį metodą analizuojami Lietuvos Respublikos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktai, tarptautinės ir Europos Sąjungos sutartys. Pažymėtina, kad tyrime daugiausia remiamasi pirminiais šaltiniais, tačiau tam tikrais atvejais (pavyzdžiui, analizuojant užsienio valstybių teisinį reguliavimą) pasitelkti ir antriniai šaltiniai. Pastarasis metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia išskirti moksliniame tyrime analizuojamų teisės normų praktinio taikymo dėsningumus ir nustatyti tam tikras reglamentavimo spragas.

Taip pat šis metodas taikomas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kitų nacionalinių teismų sprendimų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos analizei.

Atskiro aptarimo reikalauja atliktas empirinis kokybinis bendrosios kompetencijos ordinarinių[1191] teismų sprendimų tyrimas. Pasirinkta tikslinė imtis (o būtent bylos dėl

1191 Terminas „ordinariniai teismai“ naudojamas apibūdinant bendrosios (ir specialiosios) kompetencijos teismus. Toks terminas pasirinktas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimą, kuriame teigiama: „Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* ir pirmiausia su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį

įrodymų vertinimo problematikos – atskirais aspektais), tačiau imties dydis nebuvo iš anksto numatytas, buvo vadovautasi „prisotinimo“ dėsniu. Baigus tyrimą bei išryškinus atskirus probleminius vertinimo aspektus, nustatyta, jog ištirta daugiau kaip du šimtai bendrosios kompetencijos ordinarinių teismų sprendimų.

Tyrimo naujumas ir reikšmė. Tyrimo rezultatų patikimumas, jų santykis su pasaulyje ir Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatais.

Laisvo įrodymų vertinimo principas yra viena mažiausiai nagrinėtų temų Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Iki naujojo BPK įsigaliojimo šia tema rašė P. Danisevičius,[1192] A. Likas[1193], J. Rinkevičius[1194], E. Palskys[1195], po naujojo BPK įsigaliojimo laisvo įrodymų vertinimo tematika vienu ar kitu aspektu analizavo G. Goda[1196], M.

teisinį reguliavimą skiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo“. Taip pat žiūrėti: Egidijus Kūris, „Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje.“ (habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, Vilniaus universitetas, 2008), 7.

1192 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms* (Vilnius: Mintis, 1978); Petras Danisevičius et al. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese* (Vilnius, 1971).

1193 Albinas Likas, *Teismo proceso kultūra* (Vilnius, 1974).

1194 Jurgis Rinkevičius, *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990); Jurgis Rinkevičius, „Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.“ *Teisė*, nr. 26 (1992); Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *Asmenų parodymai baudžiamajame procese: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991); Jurgis Rinkevičius, „Teismo ekspertų nepriklausomumas.“ *Jurisprudencija*, nr. 22(14) (2001).

1195 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *op. cit*.

1196 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, (Vilnius: Registrų centras, 2014); Gintaras Goda, „Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese,“ *Teisė*, nr. 76 (2010); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo,“ *Teisė*, nr. 98 (2016).

Kazlauskas[1197], P.Kuconis[1198], R. Merkevičius[1199], A. Juozapavičius[1200], R. Ažubalytė[1201],

1197 Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *op. cit.* Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, „Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte." *Justitia*, nr. 5 (1998); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17; Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13.

1198 Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17.

1199 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata* (Vilnius: Registrų centras, 2008); Remigijus Merkevičius, „Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese." Iš: *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas* (Vilnius: Registrų centras, 2011); Remigijus Merkevičius, „Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?" Iš Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al. (Vilnius: Industrus, 2009), 135; Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn. 1,Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai* (Vilnius: Registrų centras, 2018).

1200 Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012), https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2022306/datastreams/MAIN/content; Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, „Procedūriniai įrodymų leistinumo aspektai baudžiamajame procese," *Teisė*, nr. 121 (2021); Audrius Juozapavičius, *Įrodymų leistinumas Lietuvos Baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui - 10 metų / sudarytojai Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov; vyriausiasis mokslinis redaktorius Remigijus Merkevičius.* (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012,), 97-119; Audrius Juozapavičius, „Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje," *Teisė*, nr. 77 (2010): 81-97; Audrius Juozapavičius, *Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai,Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 119-138.

1201 Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese," Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo,* Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 159-204; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, „Vulnerability assessment of participants in Lithuanian criminal proceedings in the context of EU regulations," *Baltic journal of law & politics*, nr. 7(2) (2014): 152-178; Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė: bendroji dalis. 1 kn*. (Vilnius: Registrų centras, 2016); Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2011); Rima Ažubalytė, *Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui / atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis.* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010), 511-530.

L. Belevičius[1202], R. Jurka[1203], D. Murauskienė[1204], J. Zajančkauskienė[1205]. Iš šių autorių labiausiai išsiskiria A. Juozapavičius, kuris bene plačiausiai tyrė draudimą teisėjui susipažinti su neleistina informacija ir jos galimą neigiamą įtaką galutinio sprendimo priėmimui. Užsienio valstybėse baudžiamojo proceso teisės moksle įrodymų vertinimo tema (ar atskirais jos aspektais – būtent tiek, kiek tai susiję su įrodymų baudžiamoje

---

1202 Linas Belevičius, *Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai, Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 325-359; Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?" Iš: *Baudžiamoji justicija ir verslas.* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016).

1203 Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai," *Jurisprudencija*, nr. 1 (115) (2009), 359-376; Raimundas Jurka, „Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas," *Jurisprudencija*, Nr. 1 (79) (2006), 31-39; Raimundas Jurka, „Immunity of a close person as a witness in criminal procedure of Lithuania : problem with sufficiency," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (117) (2009), 179-195; Raimundas Jurka, „Immunities of the witness and witnessing in the criminal procedure : the problem of identity and relation," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (121) (2010), 269-282; Raimundas Jurka, „Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese," *Jurisprudencija*, Nr. 20 (1) (2013), 249-265; Raimundas Jurka, „Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją," Iš: *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 139-150; Raimundas Jurka, *Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai,Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 89-127; Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą," Iš *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Hendryk Malevski, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius-Charkovas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2013), 189-201.

1204 Dovilė Murauskienė, *Parens patriae doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai*, (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Dovilė Murauskienė, „Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos," *Jurisprudencija*, nr. 22 (2) (2015), 382-405.

1205 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, *supra* note 22, p. 152-178; Jolanta Zajančkauskienė, *Specialioji pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga, Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas ... [et al.*]. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 325-338; Jolanta Zajančkauskienė, „Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir teismų praktikoje," Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 423-457; Jolanta Zajančkauskienė, Snieguolė Matulienė ir Ąžuolas Volkas, *Asmenų, turinčių psichikos ir (ar) elgesio sutrikimų, apklausa, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. 15. D. 1 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Kaunas: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2019), 401-416.

procese tematika) bendrą teorinį požiūrį iš skirtingų teisės tradicijų perspektyvų pateikė mokslininkai A. Eicker [1206], A. Schmidt[1207], A. Pradel[1208], W. Beulke[1209], J. Dallmayer[1210], K. Rogall[1211], M. R. Damaška[1212], J. D. Jackso ir S. J. Summers[1213], B. Schmitt[1214], C. Roxin[1215], B. Schiuneman[1216], B. Heinrich ir T. Reinbacher,[1217] J. K. Orlov[1218], A. G. Kovalenko[1219], V. Rešetnikova[1220] ir kt.

Psichologijos moksle taip pat buvo nagrinėjama problematika, susijusi su intuityvių teismo sprendimų priėmimu. Lietuvoje apie tai rašė Viktoras Justickis, Dovilė

1206 Andreas Eicker, *Die Prinzipien der "materiellen Wahrheit" und der "freien Beweiswürdigung" im Strafprozess (Reihe Rechtswissenschaft, Band 193)* (Centaurus Verlag & Media, 2001).

1207 Andrea Schmidt, *Grundsätze der freien richterlichen Beweiswürdigung im Strafprozeßrecht: Dissertationsschrift (Europäische Hochschulschriften Recht: Reihe 2: ... / Series 2: Law / Série 2: Droit, Band 1550)* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1994).

1208 Jean Pradel, *Lyginamoji baudžiamoji teisė. Iš prancūzų kalbos vertė Darius Abračiauskas, Egidijus Bielūnas [i.e. Bieliūnas], Tomas Gulbinas.* (Vilnius: Eugrimas, 2001).

1209 Werner Beulke, *Strafprozessrecht. 9. Aufl.* (Heidelber, 2006); Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht. 25. Aufl.* (München, 1998); Werner Beulke, *Strafprozessrecht (Schwerpunkte Pflichtfach)* (.C.F. Müller GmbH, 2012)

1210 Jens Dallmeyer, *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: 2. Auflage* (Books On Demand, 2008).

1211 Klaus Rogall, *Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)* (1979); Klaus Rogall, *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht.* (Tübingen, 1992); Klaus Rogall, *Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. (Berlin, 1995), 113-160.

1212 Mirjan R. Damaska, *Evidence Law Adrift.* (Yale: Yale University Press, 1997).

1213 John D. Jackson ir Sarah J. Summers, *Internationalisation of Criminal Evidence*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

1214 Bertram Schmitt, *Die richterliche Beweisswurdigung irn Straffprozess*. (Lubeck, 1992).

1215 Claus Roxin ir Bernd Schünemann, *Strafverfahrensrecht 27., neu bearbeitete Auflage*. (München: Verlag C.H. Beck, 2012).

1216 *Ibid*. Bernd Schünemann, *'Experimentelle Untersuchungen zur Reform der Hauptverhandlung in Strafsachen' in HJ Kerner, H Kurry and K Sessar (eds), Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehen und Kriminalitätskontrolle* (Cologne: Heymanns, 1983), 41–2.

1217 Bernd Heinrich ir Tobias Reinbacher, *Examinatorium Strafprozessrecht* (NomosStudium, 2020).

1218 Юрий Кузьмич Орлов, *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. (Москва, 2000); Юрий Кузьмич Орлов, *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. (Москва, 2009).

1219 Алла Георгиевна Коваленко, *Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве*. (Москва, 2004); Юрий Кузьмич Орлов, *Заключение эксперта как источник выводн*. (Москва, 1985).

1220 Василий Иванович Решетникова, *Доказательственное право в российском судопроизводстве*. (Екатеринбург, 1999).

Petkevičiūtė-Barysienė ir Gintautas Valickas[1221], Tomas Maceina[1222] ir kiti. Užsienyje didelį dėmesį euristikų analizei skyrė Danielis Kahnemanas ir Amosas Tverskis[1223]. Šie tyrėjai išaiškino keliasdešimt intuityvių sprendimo priėmimo būdų, plačiai taikomų įvairiausiose žmogaus veiklos sferose, tarp jų ir tuos, su kuriais susiduria teisėjai[1224]. Šie jų tyrimai buvo įvertinti net Nobelio premija[1225]. Apie intuityvius sprendimo priėmimus (arba apie konkrečias euristikas) taip pat rašė tokie mokslininkai kaip E. Peer ir E. Gamliel[1226], D. F. Sowerby[1227], E. Rassin, A. Erland ir Kuijpers[1228], C. G Lord, L. Ross ir L. M. R Lepper, [1229] E. B Ebbesen ir V. J. Konecni[1230], Ch. Guthrie, J. J. Rachlinski ir A. J. Wistrich[1231] ir kt. Australijoje atliktas aktualus empirinis tyrimas, kurio metu tirtas euristikų poveikis Australijos teismų sprendimų priėmimui. Įdomu, kad sužinojęs rezultatus Aukščiausiojo Teismo teisėjas sutiko su tuo, jog „atrodo, kad tikrai tokios pažinimo iliuzijos egzistuoja ir veikia teisėjus".[1232]

1221 Viktoras Justickis, *Bendroji ir teisės psichologija*. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004); Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas ir Viktoras Justickis, „Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę," *International journal of psychology: a biopsychosocial approach*, nr. 11 (2012): 133-154; Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, „Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai," *Jurisprudencija*, nr. 20 (4) (2013): 1492-1509.

1222 Tomas Maceina ir Gintautas Valickas, „Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas," *Teisė*, nr. 110 (2019), 61-79; Tomas Maceina, „Dvejopas informacijos apdorojimas priimant sprendimus skirtingose veiklose" (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018). https://epublications.vu.lt/object/elaba:34054452/34054452.pdf.

1223 Daniel Kahneman ir Amos Tversky, *Judgement under uncertainty. Heuristics and Bias.* (Cambrige University press, 1974); Daniel Kahneman, „Map of Bounded Rationality. Prize Lecture by Daniel Kahneman, 2002" žiūrėta 2020 10 25. http://www.nobelprize.org/mediaplayer/?id=531.

1224 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, „Heuristics and Biases in Judicial Decisions," *Court Review*, nr. 49 (2013): 114–118.

1225 Daniel Kahneman, *supra* note 44.

1226 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *op. cit*.

1227 David F. Sowerby, *Intuition and dreams. West Conshohocken* (PA: Infinity Publishing, 2012).

1228 Eric Rassin, Anita Eerland, Ilse Kuijpers, „Let's find evidence: An analogue study of confirmation bias in criminal investigations." *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, nr. 7 (2010).

1229 Charles G. Lord, Lee Ross ir Mark R. Lepper, „Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence." *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 37(11) (1979): 2098–2109.

1230 Ebbe B. Ebbesen ir Vladimir J. Konecni, *The process of sentencing adult felons. Sales, B. D. (Ed.).The trial process*. (New York: Plenum. 2001).

1231 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind." *Cornell Law Review*, nr. 86(4) (2001); Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the bench: How judges decide cases." *Cornell Law Review*, nr. 93 (1) (2007): 1–43.

1232 Žiūrėti empirinį Roach Anleuand Mackonthe atliktą tyrimą apie Australijos teismų darbą, įskaitant emocinio krūvio poveikį teisėjams. Pavyzdžiui: Kathy Mack ir Sharon Roach Anleu „The National Survey of Australian Judges: An Overview of Findings" *18 Journal of Judicial Administration*, nr. 5 (2008); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „The Work of the Australian Judiciary: Public and Judicial Attitudes" *20 Journal of Judicial Administration*, nr. 3 (2010); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack „'Ju-

Baudžiamojo proceso modelius ir (ar) teisėjo vaidmenį (įskaitant aktyvumą bei nešališkumą) baudžiamojo proceso modeliuose Lietuvoje analizavo R. Merkevičius[1233], G. Goda[1234], R. Jurka, R. Ažubalytė, M. Gušauskienė, A. Panomariovas [1235] , užsienyje šiam klausimui dėmesį skyrė M. E . Villiger [1236], N. Jorg, S. Field ir C.H. Brants [1237], Kai Ambos[1238], Arie Freiberg [1239], K. F. Gutsenko, L. B. Golovko, B. A. Filimonov [1240] ir kt.

Lietuvoje teismo sprendimo argumentavimo ir teisės aiškinimo fenomeną yra

---

dicial Authority and Emotion Work" *11 The Judicial Review*, nr. 329 (2013); Robert French *Conference on Judicial Reasoning: Art or Science?* (Australian National University, 2009):5, http://www.hcourt.gov.au/assets/publications/speeches/current-justices/frenchcj/frenchcj7feb09.pdf; Keith Mason, „Unconscious Judicial Prejudice," *71 Australian Law Journal*, nr. 676 (2001); Keith Mason, „Ethics and the Environment" *10 The Judicial Review*, nr.187 (2011); Leanne Sharp, „Cognitive Heuristics and Law" *20 Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*, nr. 71 (1995); Pagone, „Centipedes, Liars and Unconscious Bias" *83 Australian Law Journal*, nr. 255 (2009); Peter McClellan, „Who Is Telling the Truth? Psychology, Common Sense and the Law" *80 Australian Law Journal*, nr. 655 (2006); Peter McClellan, *Professional Knowledge and Judicial Understanding* (New Zealand, 2015), https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/media-centre/speeches/professional-knowledge-and-judicial-understanding.

1233 Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje," *Teisė*, nr. 76 (2010); Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*, *supra* note 20.

1234 Gintaras Goda, „Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas," *Teisė*, nr. 78 (2011).

1235 Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009).

1236 Mark E. Villiger, *Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage*. (Zürich, 1993).

1237 Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, „Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging" Iš *Criminal Justice in Europe. A Comparative Study,* Phil Fennell, Nico Jörg ir Bert Swart (Oxford: Clarendon Press, 1995).

1238 Ambos, Kai. „International criminal procedure: „adversarial", „inquisitorial" or „mixed?" *International Criminal Law Review*, nr. 3 (2003): 1-37.

1239 Arie Freiberg, „Post-Adversarial and Post-Inquisitorial Justice: Transcending Traditional Penological Paradigms," *European Journal of Criminology*, nr. 8(2) (2011).

1240 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *Уголовный процесс западных государств: учебное пособие,* (Москва, 2001).

nagrinėję V. Mikelėnas[1241], G. Mesonis[1242], T. Berkmanas[1243], J. Gumbis[1244], E. Kūris[1245], G. Lastauskienė[1246], E. Spruogis[1247], R. Šimašius[1248], D. Murauskas[1249], E. Mackuvienė[1250] ir kt. Užsienyje – A. Barak[1251], E. Chemerinski[1252], Ch. Perelman[1253], D. N. MacCor-

1241 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. (Vilnius: Justitia, 1999); Valentinas Mikelėnas, „Pareiga motyvuoti teismo sprendimus - viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų". Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai" Vilnius, 2006 08 14-15 / ats. redaktorius S. Vėlyvis." *Vilnius: Visus plenus*, (2006): 87-95.

1242 Gediminas Mesonis, „Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė." *Logos*, nr. 58 (2009).

1243 Tomas Berkmanas, „Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos." *Teisės problemos*, nr, 2 (44) (2004).

1244 Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika." *Teisė*, nr. 76 (2010); Jaunius Gumbis, „Public interest: Problem of conceptualisation." *Socialiniaimokslai*, nr. 1(51) (2006).

1245 Egidijus Kūris, „Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma," *Teisės problemos*, Nr. 3 (41) (2003): 8-32, 9.

1246 Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos." *Teisė*, nr. 85 (2012); Giedrė Lastauskienė, „Teismų „interpretacinis žaismas" ir jo doktrininės prielaidos." *Jurisprudencija*, nr. 19 (4) (2012); Giedrė Lastauskienė, „Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu." *Teisė*, nr. 73 (2009); Giedrė Lastauskienė, „Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė?" *Teisė*, nr. 77 (2010).

1247 Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai," *Jurisprudencija*., nr. 8 (86) (2006): 56-62; Ernestas Spruogis, „Kokias neteisines priemones Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas naudoja savo argumentacijoje?" *Jurisprudencija*, nr. 27 (1) (2020): 31-57.

1248 Remigijus Šimašius, „Teisės aiškinimas ir jo privalomumas," *Teisės problemos*, nr. 44 (2) (2004); Remigijus Šimašius, „Teisinis pliuralizmas" (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).

1249 Donatas Murauskas, „Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2015); Donatas Murauskas, *The Impact of the Court of Justice of the European Union upon National Interim Measures: The Cost of Convergence. The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence?* (Vilnius, 2013).

1250 Eglė Mackuvienė, „Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris." *Teisė*, nr. 70 (2009); Eglė Mackuvienė, „Loginis metodas teisėje: sampratos problema." *Teisė*, nr. 77 (2010).

1251 Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje." *Konstitucinė jurisprudencija*, nr. 1, 2006; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law.* (New Jersey: Princeton University Press, 2005); Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

1252 Erwin Chemerinsky, *Constitutional law: principles and policies. 4thed* (New York: Wolter Kluwer Law & Business, 2011).

1253 Chaim Perelman, *Justice, Law and Argument, Essays on Moral and Legal Reasoning* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980).

mick[1254], R. Alexy[1255], S. Burton[1256], A. Aarnio[1257], G. Samuel[1258], S. Toulmin[1259] ir kt.

Įstatymo sampratą (ir (ar) jo kokybės klausimą) bei teisėjo galią kurti teisę (įskaitant atskiras formalias diskreciją ribojančias priemones) tyrė A. Vaišvila[1260], R. Ažubalytė[1261], E. Kūris[1262], P. Ragauskas[1263], R. Latvelė[1264], O. Fedosiukas[1265], V. Mikelėnas[1266],

1254 Neil D. MacCormick ir Ota Weinberger, *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism* (D. Reidel Publishing Company, 1986); Neil D. MacCormick ir Robert S. Summers, (ed.) *Interpreting Statutes – A Comparative Study* (Dartmouth, 1991); Neil D. MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

1255 Robert Alexy ir Ralf Dreier, *Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N.MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991); Robert Alexy, *Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Robert Alexy, *The Reasonableness of Law. In Reasonableness and Law. Ed. G. Bongiovanni, G. Sartor, Ch., Valentini* (Dordrecht: Springer, 2009).

1256 Steven J. Burton, *An Introduction to Law and Legal Reasoning* (Little, Brown and Company, 1985).

1257 Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification* (Amsterdam: Reidel Publishing Company, 1987); Aulis Aarnio, *Statutory Interpretation in Finland. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).

1258 Geoffrey Samuel, *The Foundations of Legal Reasoning* (Antwerp: Maklu Uitgevers, 1994).

1259 Stephen Toulmin, *E. Return to Reason* (Cambridge: Harvard University Press, 2001); Stephen Toulmin, *The uses of argument* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

1260 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*. (Vilnius: Justitia, 2000); Alfonsas Vaišvila, *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje* (Vilnius: Litimo, 2000); Alfonsas Vaišvila, „Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose" *Jurisprudencija*, nr. 8 (86) (2006).

1261 Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, „Legal principles vs. statutory ambiguity in criminal justice: Lithuanian court experience" *Criminal law forum*, 32(3) (2021), 435-457; Rima Ažubalytė, „Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptomis priemonėmis: (ne)kokybiško įstatymo problema," *Jurisprudencija*, nr. 26 (2) (2019): 260-291.

1262 Egidijus Kūris, „Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai," *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 131-149.

1263 Petras Ragauskas, „Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija," *Teisė,* nr. 55 (2005).

1264 Rūta Latvelė, „Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę," *Parlamento studijos*, nr. 10 (2011): 158-190; Rūta Latvelė, „Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę" (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2010) https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1891893/datastreams/MAIN/content

1265 Oleg Fedosiuk, „Neformalus baudžiamojo įstatymo taikymas: poreikis, ribos, doktrinos," *Jurisprudencija*, nr. 21(4) (2014): 1079–1101.

1266 Valentinas Mikelėnas, „Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento," *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 79-92.

J. Gumbis[1267], A. Panovariovas[1268] ir kt. Užsienyje – R. Posner[1269], G. Richardson[1270], A. Barak[1271], E. M. Morgan[1272], A. Bowen Poulin[1273] ir kt.

Šiame tyrime laisvas įrodymų vertinimo principo turinys pirmą kartą analizuojamas kaip vidinės ir išorinės formos vienovė. Kaip išskirtinis tyrimas dėl turinio artimumo nagrinėjamai temai paminėtinas V. Tumonio darbas „Judicial Decision - Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts“.[1274]

Tačiau tokia laisvo įrodymų vertinimo principo tarpdisciplininė analizė, apjungianti teisės ir psichologijos (intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymą) mokslus Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje atliekama pirmą kartą. Šio principo gilesnė analizė leidžia geriau suprasti teisėjo veiklą vertinant įrodymus, taip pat suvokti, koks vaidmuo tenka intuityviems sprendimo priėmimo būdams. Gilesnė analizė ir geresnis supratimas gali padėti stiprinti šio psichologinio reiškinio kontrolę bei prisidėti prie suvokimo, jog esant tam tikram teisiniam reglamentavimui galimas visiškas tam tikrų intuityvių sprendimo priėmimo būdų išvengimas arba jų poveikio sumažinimas. Taigi tyrimo naujumas pasireiškia per teisės ir psichologijos (intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymą) mokslų tarpdisciplinišKumą, o būtent tuo,

---

1267 Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: teorinis požiūris“ *Teisė*, nr. 52 (2004); Jaunius Gumbis, „Teisinė diskrecija: socialinis požiūris“ *Teisė*, nr. 52 (2004).

1268 Artūras Panomariovas, „Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas et al., (Vilnius: Registrų centras, 2014), 371-382; Artūras Panomariovas, „Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė,“ Iš *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*, Autorių kolektyvas (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013) https://ebooks.mruni.eu/pdfreader/baudiamojo-proceso-tarptautikumas-patirtis-ir-ikiai.

1269 Richard A. Posner, *How Judges Think* (Cambridge: Harward University Press, 2008); Richard A. Posner, *Jurisprudencijos problemos* (Vilnius: Eugrimas, 2004).

1270 Sophia I. Gatowski, Shirley A. Dobbin, James T. Richardson, Gerald P. Ginsburg, Mara L. Merlino ir Veronica Dahir, “Asking the Gatekeepers: A National Survey of Judges on Judging Expert Evidence in a Post-Daubert World.” *Journal of Law and Human Behavior*, nr. 25 (2001): 433–458.

1271 Ahoron Barak, „Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą,“ *Justitia*, nr. 3 (57) (2005); Ahoron Barak, „Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje.“, *supra* note 72; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law*, *supra* note 72; Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*, *supra* note 72; Medina Barak, „Four Myths of Judicial Review: A Response to Richard Posner‘s Critique of Aharon Barak‘s Judicial Activism“ *Harvard ILJ Online*, nr. 49 (2007).

1272 Edmund M. Morgan, „Presumptions,“ *Washingot Law Review and State Bar Journal*, nr. 12(4) (1937), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/washlr12&collection=journals&section=44&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=. Edmund M. Morgan, „Presumptions,“ *Rutgers Law Review*, nr. 10 (1956), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr10&collection=journals&section=40&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

1273 Anne Bowen Poulin, „Prosecution use of estoppel and related doctrine in criminal cases: Promoting consistency, tolerating in consistency,“ *Rutgers Law Review*, nr. 64 (2) (2012), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr64&collection=journals&section=16&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

1274 Vitalius Tumonis, *supra* note 5.

jog pirmą kartą pabandyta pažvelgti į laisvą įrodymų vertinimo principą (konkrečiau – teisėjo vidinio įsitikinimo aspekto kontekste) ne iš neapibrėžtų kategorijų turinio perspektyvos, o per sprendimų priėmimo prizmę. Tyrimas leido išryškinti kylančias grėsmes dėl intuityvių sprendimo priėmimo būdų bei pateikti galimą jų minimizavimo mechanizmą, įskaitant konkretų siūlymą dėl Baudžiamojo proceso kodekse numatyto parengimo nagrinėti bylą teisme etapo. Taip pat pirmą kartą asmeninių įrodymų vertinimo kontekste suformuotos, (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo ir jų rezultatų vertinimo specialiosios taisyklės, papildančios bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles.

Tyrimo patikimumą užtikrina tai, kad tyrimo rezultatai teigiamai koreliuoja su pripažintų teisės teorijoje ir filosofijoje (įskaitant baudžiamojo proceso) bei psichologijoje ne vieną pastarąjį dešimtmetį skyrusių tyrinėjimams mokslininkų požiūriais bei tai, jog atliekant tyrimą buvo naudojami tik kitų tyrėjų (mokslo) tinkamais pripažinti tyrimo metodai.

IŠVADOS

1. Baudžiamojo proceso doktrinoje pripažįstami dominuojantys teoriniai proceso modeliai, kuriems būdingi tam tikri principai ir jų nulemtos procesinės formos, taip pat lemia ir teismo vaidmenį baudžiamajame procese. Lietuvos teisinė sistema priklauso romanų – germanų teisinei sistemai, kuriai būdingas tiriamasis baudžiamojo proceso modelis, tačiau vyraujanti konstitucinė baudžiamojo proceso doktrina ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija įtvirtina teisėjo vaidmens dualumą: atskirdama procesines funkcijas, kartu įpareigoja teisėją siekti materialiosios tiesos nustatymo ir duoda procesinį įrankį – pareigą būti aktyviam, tuo pačiu metu įpareigoja teisėją (teismą) veikti nešališkai.
   1.1. Nors istoriškai teismo nešališkumas siejamas būtent su teismo pasyvumu, tačiau teismo aktyvumas baudžiamajame procese siekiant materialios tiesos, t. y. pareiga neapsiriboti proceso šalių jam pateikta medžiaga ir esant poreikiui pačiam atlikti (ar pavesti atlikti) proceso veiksmus, siekiant nustatyti tiesą, pats savaime nereiškia teismo šališkumo.
   1.2. Mokslinės doktrinos ir teismų praktikos analizė leidžia teigti, jog nors teismo nešališkumo principo turinys plečiamas, poreikio plėsti BPK įtvirtinto nušalinimo pagrindų sąrašą nėra (išskyrus 5 išvadoje numatytu atveju), nes teismo (ne)šališkumas gali būti tinkamai įvertintas remiantis atviru, nebaigtiniu teisėjo (teismo) nušalinimo pagrindų sąrašu. Byla po bylos formuojama teismų praktika leidžia įvertinti, ar teismas, įgyvendindamas savo pareigą veikti aktyviai, neperžengė šališkumo ribos, kiekvienu atveju individualiai tiriant konkrečiai išreikštus teisėjo veiksmus.
2. Laisvas įrodymų vertinimas, kaip pagrindinis įrodymų vertinimo matas, teisiniame reguliavime ir teismų praktikoje išreiškiamas dvinare struktūra: teisėjo

vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) ir įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu.

3. Vidinio įsitikinimo turinys šiame darbe analizuojamas kaip vidinės jo turinio (sprendimo priėmimo) ir išorinės eksplicitiškai išreikštos formos (motyvuoto teismo sprendimo surašymo ir paskelbimo) vienovė. Ši nauja vidinio įsitikinimo paradigma yra siūloma remiantis psichologijos mokslų pasiekimais. Toks šio laisvo įrodymų vertinimo turinio elemento aiškinimas yra ne tik naujas Lietuvos įrodymų teisės doktrinoje, tačiau ir turi aiškią pridėtinę praktinę vertę. Vidinis įsitikinimas, kuris iki šiol baudžiamojo proceso doktrinoje buvo aiškinamas per sunkiai teisės principais ir normomis apibrėžiamas kategorijas, kaip moralė ir sąžinė, manytina, nebeatitinka šiuolaikinių mokslo praktinio pritaikomumo tendencijų.
4. Kintant teisėjo (teismo) vidinio įsitikinimo turinio paradigmai, visų pirma, turėtų kisti subjektyviosios vidinio įsitikinimo pusės turinio aiškinimas. Psichologijos ir teisės tyrimų analizė leidžia daryti išvadą, kad teismo sprendimų priėmimas yra grindžiamas dvilypiu sprendimų priėmimo (informacijos apdorojimo) modeliu, t. y. priimant sprendimą remiamasi vienu iš dviejų skirtingų informacijos apdorojimo būdų – (1) euristiniu, dar vadinamu intuityviu ar patirtiniu, ir (2) loginiu – žingsnis po žingsnio – būdu. Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, vertindami įrodymus ir priimdami sprendimus, taiko ne tik racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus. Pripažinus, kad teisėjo (teismo) sprendimą gali lemti ir intuityvūs (patirtiniai) sprendimų priėmimo būdai, svarbu nustatyti, kokią įtaką intuityvūs sprendimo būdai (euristikos) daro įrodymų vertinimo etape bei kaip juos neutralizuoti, kad jie nenulemtų nepagrįsto ir neteisingo įrodymų vertinimo. Euristikų, arba kitaip vadinamų šališkumų, neutralizavimas arba minimizavimas yra svarbi prielaida užtikrinant teisę į nešališką, o ypač nešališką subjektyviąja prasme, teismą, taip pat ir į sąžiningą, teisingą teismą.
   4.1. Euristikų įtaka įrodymų vertinimui ir sprendimų priėmimui yra sudėtingai nustatoma, nes dažniausiai šių intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymas nėra paties sprendėjų suprantamas, o vyksta nesąmoningai. Mokslinių tyrimų analizė, leidžia daryti išvadą, jog didžiausią įtaką teisėjui laisvo įrodymų vertinimo kontekste turi šios euristikos: pasiekiamumo euristika, tipiškumo euristika, optimizmo ir ego centrinis šališkumas, patvirtinimo šališkumas, „gudrumo po laiko“ šališkumas bei nesugebėjimas ignoruoti nepriimtinų įrodymų. Teisėjų jautrumas šiems šališkumams yra svarbus, ypač jiems sprendžiant įrodymų patikimumo ir leistinumo klausimus.
   4.2. Siekiant sumažinti euristikų (intuityvaus šališkumo) poveikį, taip potencialiai sumažinant ir klaidos vertinant įrodymus riziką, būtina:
4.2.1. pirma, mokyti teisėjus apie intuityvius sprendimo priėmimo būdus ir jų atpažinimą. Tačiau nors ir būtinas, šis būdas nelaikytinas efektyviu, nes net išaiškinus sprendimą priimančiam asmeniui intuityvių spendimo priėmimo būdų poveikį galutiniam sprendimui bei perspėjus jį apie galimas klaidas,

sprendimų priėmėjas (teisėjas) neretai ir toliau intuityviai taiko tuos pačius sprendimo priėmimo būdus, nevertindamas jų įtakos galimoms klaidoms.

4.2.2. Antrasis būdas, kuris galėtų padėti neutralizuoti arba minimizuoti teisėjo intuityvaus sprendimo priėmimo būdo dominavimą ir išvengti kognityvinių veiksnių įtakos sprendimui, yra apriboti teisėjo prieigą prie tam tikros informacijos, kuri yra neleistina ir (ar) nepatikima bei gali lemti intuityvų teisiškai reikšmingų aplinkybių, taip pat ir įrodymų, vertinimą.

5. Įstatymų leidėjas, įvertinęs euristikų neutralizavimo galimybes, turėtų peržiūrėti galiojantį teisinį teisminių ir kai kurių ikiteisminio tyrimo procedūrų reguliavimą ir koreguoti baudžiamąsias materialines ir procesines normas, kad būtų sumažintas žalingas kognityvinių veiksnių poveikis teismo sprendimų priėmimui. Atliktas tyrimas suteikia pagrindą siūlyti teisinio reguliavimo pokyčius parengimo nagrinėti bylą teisme etape ir nušalinimo institute.

5.1. Sąžiningo baudžiamojo proceso užtikrinimui ypač svarbu apriboti teisėjo, priimančio galutinį sprendimą byloje, prieigą prie neleistinu būdu gautų įrodymų. Taigi siūlytina Baudžiamojo proceso kodekse numatyti procedūrą, kad paskelbus apie ikiteisminio tyrimo pabaigą (BPK 218 straipsnio 1 dalis), proceso dalyviai, susipažinę su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, galėtų pateikti prašymą dėl neleistinų įrodymų pašalinimo. Teismo pirmininkas (ar pirmininko pavaduotojas, ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas) per dvi dienas nuo bylos gavimo teisme, esant pateiktam prašymui dėl neleistinų įrodymų pašalinimo, paskiria teisėją, kuris išnagrinėja prašymą per nustatytą terminą, o pastarojo nutartis galėtų būti skundžiama BPK X dalies tvarka. Įsiteisėjus sprendimui dėl įrodymų priimtinumo skiriamas teisėjas, kuris rengs bylą nagrinėti teisme ir po jos perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje nagrinės šią bylą. Įsiteisėjus teismo nutarčiai dėl įrodymų leistinumo, neleistinais pripažinti įrodymai turėtų būti išimti iš baudžiamosios bylos medžiagos, užantspauduoti ir laikomi atskirai nuo baudžiamosios bylos medžiagos arba kitu būdu pašalinama galimybė su jais susipažinti.

5.2. Atitinkami pokyčiai turėtų būti daromi ir nušalinimo instituto reglamentavime (BPK 58-59 straipsniai), uždraudžiant teisėjui, nagrinėjusiam įrodymų priimtinumo klausimą, dalyvauti nagrinėjant šią bylą.

6. Vidinio įsitikinimo išorinė, eksplicitinė forma – tai motyvuotas teismo sprendimas, kuriuo įtvirtinamas galutinis įrodymų vertinimo rezultatas. Motyvuotas teismo sprendimas užtikrina asmens teisę žinoti, kodėl yra priimami tokie teismo baigiamieji aktai, ir laikomas konstitucinės teisės į teisingą ir nešališką teismą dalimi. Ši garantija taip pat užtikrina, kad bylos šalys būtų tinkamai išklausytos ir galėtų pasinaudoti joms suteikta teise kreiptis į aukštesnės instancijos teismą.

6.1. Bendroji argumentavimo taisyklė numato, jog argumentuotojas (teisėjas) turi orientuotis į konkrečią (specialiąją) auditoriją, tačiau jo tikslas taip pat yra įtikinti kiekvieną galimą (universalią) auditoriją, nes pastarosios

pritarimas sprendimui yra vienas iš argumentavimo tinkamumo kriterijų. Įvertinus tai, kad teismo sprendimo peržiūra siejama išskirtinai su instancine teismų sistema, darytina išvada, kad priklausomai nuo instancijos ir atitinkamai nuo to, ar atitinkamos pakopos teisme dominuoja privataus ar viešojo intereso gynyba, argumentavimo tikslinė auditorija (jos dominavimas) gali skirtis. Pirmosios ir antrosios instancijos teismų sprendimų motyvavimo auditorija, visų pirma, yra specialioji, šiuo atveju – tai šalys ir aukštesnės instancijos teismai. Tokią išvadą pagrindžia būtinybė užtikrinti asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą, įskaitant teisę reikalauti peržiūrėti (apskųsti) priimtą teismo sprendimą, taip pat ir aukštesnės instancijos teismų pareiga tikrinti bylą faktų/teisės klausimų aspektu. Tuo tarpu kasacinės instancijos teismo sprendimo (paprastai galutinio ir neskundžiamo) motyvavimas, nors taip pat orientuotas į šalis ir į sprendimus priėmusius teismus, byloje yra ginamas teisėtas privatus interesas bei ginčijamas žemesnių instancijų teismų atliktas įrodymų vertinimas, tačiau kartu yra skirtas ir universaliai auditorijai. Kasacinės instancijos teismas sprendžia išimtinai teisės klausimą, ir šiais sprendimais yra formuojama vienoda, nuosekli, nuspėjama teismų praktika (viešojo intereso gynimo funkcija) bei daromas poveikis teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, autoritetui.

6.2. Teisės doktrinos ir teismų jurisprudencijos tyrimas leidžia teigti, jog nemotyvuotas ar netinkamai motyvuotas teismo sprendimas yra ne tik formos (procedūrinis), bet ir sprendimo turinio trūkumas, kuris gali būti pripažįstamas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu.

7. Laisvo įrodymų vertinimo normatyvinis pagrindas – vadovavimasis įstatymu (teise). Dėl nuolat besikeičiančios socialinės aplinkos (joje vyraujančių vertybių) įstatymo kaip teksto žodinė išraiška pernelyg nelanksti kartu ir per abstrakti apimti visas galimas situacijas. Įvertinus įstatymo kaip bendros teisinių santykių reguliavimo taisyklės ribotumą, teisingo sprendimo konkrečioje byloje teisėjas turėtų ieškoti tarp teisinio pozityvizmo (teisės suradimo įstatymo tekste) ir teisinio realizmo (teisės sukūrimo, interpretuojant tekstą), teisinio realizmo priemonėmis neutralizuodamas teisinio pozityvizmo trūkumus.

7.1. Teismai, nustatę taikytino byloje baudžiamojo proceso įstatymo neapibrėžtį, teisinę spragą, *inter alia* legislatyvinę omisiją, turi pareigą arba kreiptis į negatyvųjį įstatymų leidėją (Konstitucinį Teismą), arba vykdydami konstitucinę pareigą *ad hoc* aiškinti ir taikyti įstatymą. Teismai, kompensuodami nekokybišką baudžiamojo proceso įstatymą, ypač pildydami procedūrinio pobūdžio reguliavimo spragas, privalo taikyti Konstituciją ir (ar) baudžiamojo proceso principus. Atitinkamai tokius savo sprendimus teismai turi motyvuoti daug išsamiau, o pats teismo precedentas iš esmės turi atitikti įstatymui keliamus reikalavimus. Savo ruožtu įstatymų leidėjas vėliau gali pakeisti ar pakoreguoti teismo precedente įtvirtintą taisyklę ir taip pašalinti baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo spragą bendrojo pobūdžio teisiniu reguliavimu.

7.2. Remiantis konstituciniais imperatyvais, visi žmogaus teisių ir laisvių ribojimai baudžiamojo proceso metu galimi tik įstatymo pagrindu, todėl plečiamasis procesinės prievartos veiksmų ribų aiškinimas laikomas nepateisinamu ir neatitinkančiu žmogaus teisių standartų. Kita vertus, siaurinamasis pernelyg abstraktaus ar neaiškaus reguliavimo, skirto žmogaus teisių ribojimui, aiškinimas laikomas žmogaus teisių apsaugos garantu.

8. Teismo diskrecija, taip pat ir įgaliojimai *ex officio* veikti aktyviai (tiesos paieškos procese (įrodymų vertinimo procese) yra reikalingi tam, jog būtų įgyvendintas ne tik procedūrinis, bet ir materialus teisingumas, t. y. būtų priimtas teisingas sprendimas. Siekiant sumažinti galimą teismo piktnaudžiavimą teismine diskrecija, teisė nustato ją ribojančias ir sprendimo objektyvumą užtikrinančias priemones:

8.1. Imperatyvios baudžiamojo proceso taisyklės, tiksliai nurodančios teismo (teisėjo) veikimo formą, būdą, terminus, užtikrina, jog bus tinkamai įgyvendintas procedūrinis teisingumas.

8.2. Tekstinė teisės, taip pat ir baudžiamojo proceso kaip viešosios teisės, normos išraiška yra pirmiausias teismo diskreciją ribojantis veiksnys. Kiekviena norma turi, visų pirma, savo turinį, ir, antra, tikslus. Taigi, pirmiausia, teisėjas pasirinkdamas neaiškios teisės normos turinio reikšmes (aiškindamas įstatymą, pildydamas teisinio reguliavimo spragas), negali suteikti normai tokios reikšmės, kuri neslypėtų jos lingvistinėje reikšmėje, t. y. teksto semantinė reikšmė yra pirma teisminio interpretavimo riba. Ir antra, teisėjas, aiškindamas(is) normos turinį, turi įvertinti ja siekiamą tikslą (kokiu tikslu taisyklė buvo numatyta) ir tai, ar atitinkamas jos aiškinimas padės to tikslo siekti, ar nelems priešingų minėtiems tikslams rezultatų.

8.3. Formaliomis įrodinėjimo priemonėmis – prejudicija ir prezumpcija, kurias numato įstatymo leidėjas arba pripažįsta teismų praktika, viena vertus, įrodymų vertinimas efektyvinamas, kita vertus, ribojamas laisvas įrodymų vertinimas. Kaip rodo tyrimai, toks vertinimas gali būti ne tik naudingas, bet ir žalingas, kadangi formalūs įrodymai gali būti nepagrįsti, be to, gali būti nukrypstama nuo baudžiamojo proceso tikslo – nustatyti materialiąją tiesą.

8.3.1. Prejudicija – tai teisės taisyklė, pagal kurią faktinių bylos aplinkybių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu, įrodytumas be papildomos patikros privalomas kitam teismui, kuris nagrinėdamas bylą nustato analogiškas aplinkybes.

8.3.1.1. Dominuojančioje baudžiamojo proceso doktrinoje ir baudžiamąsias bylas nagrinėjančių teismų praktikoje šakinė prejudicija pripažįstama. Tačiau jos taikymas skyrium nagrinėjant bylas dėl neatskiriamai susijusių nusikalstamų veikų gali pažeisti ne tik rungimosi, bet ir laisvo įrodymų vertinimo principą. Todėl darytina išvada, kad neatskiriamai susijusių nusikalstamų veikų tyrimo ir nagrinėjimo atskyrimas, nesant objektyvių priežasčių, dėl

kurių baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme būtų apsunkintas, turėtų būti negalimas.

8.3.1.2. Baudžiamajame procese galutinai suformuotos pozicijos dėl tarpšakinės prejudicijos dar nėra, tačiau įvertinus, jog atskirose teisenose (civilinėje, administracinėje, baudžiamojoje) skiriasi įrodinėjimo procedūros ir faktinių aplinkybių vertinimas, nesutampa įrodinėtinos aplinkybės, darytina išvada, kad požiūrį dėl tarpšakinės prejudicijos taikymo baudžiamojo proceso teisėje turėtų išreikšti įstatymų leidėjas.

8.3.2. Prezumpcija kaip prielaida grįsta tikimybė galioja tol, kol bus paneigta įrodymų, tačiau baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo (formalių taisyklių) šiuo klausimu nėra, prezumpcijų turinį ir jų reikšmę nustatyti paliekant teisės doktrinai. Atskirų teismų sprendimų, kurie formuoti teisinio reguliavimo spragos ir doktrininės nežinomybės fone, analizė, ypač sudėtingų atvejų, kai teismas turi pasirinkti tarp dviejų teisinių prezumpcijų, kartu taikydamas nevisiškai kokybišką įstatymą tyrimas, leidžia daryti išvadą, kad šiuo aspektu būtini tolesni doktrininiai tyrimai.

8.4. Instancinė teismų sistema, kaip viena iš teismo diskreciją, įskaitant laisvą įrodymų vertinimą, ribojančių veiksnių, atlieka ne tik sprendimų teisminės kontrolės funkciją, užtikrina teismo sprendimo pagrįstumą ir teisėtumą, padeda ištaisyti žemesniųjų teismų padarytas klaidas, tačiau ir garantuoja suinteresuoto proceso dalyvio teisės į nešališką teismą realizavimą. Konstatuotas teismo šališkumas yra absoliutus nuosprendžio ar nutarties negaliojimo pagrindas, esminis baudžiamojo proceso pažeidimas, kurio negali ištaisyti aukštesnės instancijos teismas.

8.5. Tik nepriklausomas teisėjas, naudodamasis jam suteikta diskrecija, gali būti nešališku ir laisvu įrodymu vertintoju, ir sprendimų priėmėju. Teisėjo nepriklausomumą užtikrinančių garantijų sistema yra betarpiškai susijusi su teisėjo nešališkumo užtikrinimu. Šios sistemos elementai, tokie kaip teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumas, teisėjo asmens neliečiamumas, teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos ir kt., gali būti laikomi ne tik nepriklausomumo, bet ir teisėjo nešališkumo garantijomis.

9. Teismas privalo tiesiogiai ištirti įrodymus ir nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje, todėl turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma, t.y. įrodymų sąsajumas, leistinumas, patikimumas (tikrumas ir patikrinamumas) ir pakankamumas – tai bendrosios įrodymų vertinimo taisyklės. Tačiau baudžiamojo proceso teisės doktrinos ir teismų praktikos tyrimas leido nustatyti asmeninių, o per specialiųjų tyrimų rezultatų vertinimo taisykles ir daiktinių, įrodymų vertinimo specialiąsias taisykles. Tyrime išanalizavus (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo ir jų rezultatų vertinimo ypatumus, formuojamos būtent šių įrodymų vertinimo taisyklės, papildančios bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles.

10. Teismai, atsižvelgdami į liudytojų asmenines savybes ir (ar) jų procesinę padėtį, ilgainiui išskyrė tam tikras liudytojų grupes, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo: tai liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo dėl jų asmeninių savybių (amžiaus, sveikatos būklės) ir liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo dėl jų procesinio statuso (bendrakalčių, liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas). Šių liudytojų parodymų patikimumo vertinimas neatsiejamas nuo jų rinkimo procedūrų ir papildomų procesinių garantijų, kurios padeda gauti ne tik patikimesnius parodymus, bet ir sudaro galimybes gynybai tinkamai įgyvendinti savo procesines funkcijas, taip užtikrinant teisę į sąžiningą procesą:
    10.1. Tam tiktų grupių liudytojų (ypač vaikų ir liudytojų, kuriems kyla pavojus dėl jų liudijimo) saugumą ir atitinkamai jų teikiamų duomenų patikimumą užtikrina tokios priemonės kaip techninių priemonių naudojimas fiksuojant jų parodymus, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas, siekiant užtikrinti asmens saugumą (neatpažįstamumą) anonimiškumo taikymo atveju, ar tam tikrų baudžiamojo proceso subjektų (konkrečiu atveju – ikiteisminio tyrimo teisėjo, eksperto, specialisto ir psichologo) dalyvavimas jų apklausų metu.
    10.2. Gynybos teisės įgyvendinamos suteikiant galimybę pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus (taip pat turėti galimybę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai). O teismui nusprendus remtis liudytojo, kurio parodymų patikimumas reikalauja atidesnio įvertinimo, parodymais ir nesant galimybės pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus, taip pat galimybės, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai, gynybos teisės turi būti kompensuojamos teismo pareiga kruopščiau tikrinti procesą, atidžiau gretinti šių liudytojų parodymus su kitais įrodymais ir sudaroma galimybė turėti kitus gynybai kilusius nepatogumus kompensuojančius veiksmus.
11. Specialios žinios yra viena iš asmeninių įrodymų rūšių įrodinėjimo procese. Teisėjui tenka vertinti tam tikrų specialių tyrimų rezultatą, kurį jam pristato ekspertas/specialistas – liudytojas (pagal kompetenciją) nepaisant to, jog teisėjai neturi pakankamai gilių atitinkamos srities žinių. Siekiant užtikrinti teismo pareigą tinkamai įvertinti specialiųjų tyrimų rezultatus, teismų praktika formuoja specialias taisykles, pagal kurias, vertindamas specialių žinių rezultatų patikimumą, teismas turi įvertinti ir papildomus aspektus: ekspertui (specialistui) pateiktos medžiagos išsamumą, pakankamumą ir kokybiškumą; ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumą; taikytų metodų mokslinį pagrįstumą ir pan. Tyrimo metu nustatyti tam tikri teisinio reguliavimo ir praktikos trūkumai, darantys neigiamą įtaką specialių tyrimų rezultatų vertinimui:

11.1. Teisinės žinios teisminiame procese apskritai gali būti vertinamos kaip specialios žinios konkrečiose situacijose *ad hoc*. Tačiau įrodinėjimo baudžiamajame procese kontekste informacija, gauta panaudojus specialiąsias teisines žinias, nesuteikia informacijos apie faktines bylos aplinkybes ir negali virsti įrodymu pagrindžiant įrodinėjimo dalyką sudarančias aplinkybes įrodinėjimo procese. Tai padeda iš(si)aiškinti teisės normos turinį, todėl teisės eksperto išvada nelaikytina įrodymu baudžiamajame procese.

11.2. Subjektų, turinčių specialiųjų žinių, išvadų tarpusavio palyginimas tam tikrais atvejais yra sunkiai įmanomas, nes tam, kad išvadas būtų galima palyginti, ekspertai turi tokios pat apimties medžiagai (duomenims) taikyti tapačius tyrimo metodus ir procedūras. Tyrimo metu nustatyta, kad LTEC ekspertinio tyrimo metodikas, išskyrus viešai publikuotas, laiko viena iš profesinių paslapčių. Tokia įstaigų praktika ir teismų praktika, kuria toleruojama ši valstybės ekspertinių įstaigų naudojamų metodikų neatskleidimo praktika, nurodant, jog tai tik vieno iš specialistų išvados kokybės elementų trūkumas, yra netinkama ir neatitinkanti rungimosi principo bei trukdanti įgyvendinti teisę į gynybą, atvejais kai privačia iniciatyva gauta išvada siekiama paneigti kaltinimo ar teismo iniciatyva gautą specialiųjų žinių išvadą

11.3. Eksperto, kitaip vadinamo liudytojo pagal kompetenciją, darbo rezultatui ypač svarbi jo dalykinė (konkrečios specialiųjų žinių srities) kompetencija. Jai užtikrinti yra numatyti atitinkami reikalavimai, tokie kaip išsilavinimas, įrašymo į ekspertų sąrašą reikalavimai, procesinės ir kitos pareigos ekspertui, įstaigos ar metodų akreditacija, reikalavimai ekspertinei veiklai ir kita. Ne mažiau svarbiu šio subjekto teikiamų duomenų kokybės patikimumo garantu yra būtent eksperto nešališkumas ir nepriklausomumas, o ypač atkreiptinas dėmesys į (ne)priklausomumą nuo proceso šalių:

11.3.1. Įvertinus Lietuvoje veikiančią specialiųjų žinių gavimo institucinę infrastruktūrą, galima teigti, jog, siekiant užtikrinti specialisto (eksperto) nešališkumą, specialiųjų žinių reikalaujantis tyrimas neturėtų būti pavedamas atlikti asmeniui, kuris yra darbo santykiais susijęs su valstybine institucija, baudžiamojoje byloje turinčia savarankišką materialinį ar procesinį interesą, kurį realizuoja įgijusi procesinį statusą (pvz., civilinio ieškovo).

11.3.2. Galiojantis teisinis reglamentavimas, numatantis, kad ekspertinio tyrimo metodikos, išskyrus viešai publikuotas, laikytinos paslaptimis, susiklosčiusi praktika, pagal kurią paprastai privatus proceso dalyvis savo iniciatyva samdomam specialių žinių turinčiam asmeniui tyrimui pateikia tik šalies turimus (ne visus) duomenis, proceso šalies suteikiamas finansinis atlygis privačiai pasitelkiamam specialistui lemia tai, kad privačia iniciatyva gauta specialiųjų žinių išvada baudžiamajame procese nelaikoma specialisto išvada ar eksperto išvada, o prilyginama rašytiniam dokumentui. Pirmiau minėti veiksniai lemia nepakankamą tokios išvados kokybę ir jos patikimumą, todėl nesant juos neutralizuojančio mechanizmo tokia

privataus baudžiamojo proceso dalyvio gauta ir pateikta teismui išvada turėtų ir toliau būti vertinama kaip konsultacinė išvada. Kartu teismams rekomenduotina greta bendrosios įrodymų vertinimo schemos laikytis atidesnio konsultacinės išvados rezultatų vertinimo: įvertinti asmens, teikiančio konsultacinę išvadą, kvalifikaciją ir kategoriją (įskaitant darbo stažą), jam pateiktos medžiagos kokybę (turinį ir apimtį) bei galimybę pritaikyti reikiamus tyrimo metodus.

12. Duomenys, gauti panaudojus slaptus (neviešo pobūdžio) veiksmus, turi ne tik atitikti bendruosius įrodymams keliamus reikalavimus, bet ir būti gauti bei naudojami laikantis proporcingumo principo, nes neviešo pobūdžio veiksmais apribojama asmens teisė į privatų gyvenimą. Tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika ir doktrina, leidžia formuoti tokias šių duomenų vertinimo specialiąsias taisykles:
    12.1. Baudžiamajame procese asmens ribojamų teisių pusiausvyrą padeda užtikrinti proporcingumo principas. Platus proporcingumo principo turinys suteikia galimybę teisėjui atlikti individualią nusikalstamo pobūdžio veiksmų vertinimo procedūrą: pasverti ribojamos teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir ribojimu siekiamo tikslo pusiausvyrą.
    12.2. Teisiniame reglamentavime nėra pateikiama konkreti privataus gyvenimo sąvoka, taigi konkrečiu atveju būtent teismai turi plačią diskreciją spręsti, kas (ne)laikytina asmens privačiu gyvenimu, byla po bylos nustatydami naujus jo aspektus ir atitinkamai spręsdami, ar neviešo pobūdžio veiksmais gauti duomenys turėtų būti vertinami ir proporcingumo aspektu.
    12.3. Esant nekokybiškam slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų įstatyminiam reglamentavimui: nesant numatyta, kokio sunkumo nusikalstamų veikų tyrime gali būti naudojamas slaptas sekimas (BPK 160 straipsnis), nesant aiškaus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų (BPK 158 straipsnis) priemonės turinio, nesant numatyto maksimalaus neviešo pobūdžio priemonės taikymo termino ar galimų jos taikymo pratęsimų skaičiaus (BPK 158 straipsnis, BPK 159 straipsnis, BPK 160 straipsnis.) būtent nuosekli ir kryptinga teismų praktika gali užpildyti esamas teisės spragas su tam tikromis išimtimis dėl asmens teisių ribojimo (žiūrėti išvadą 7.2). Teismų praktika, kuria, vadovaujantis baudžiamojo proceso principais, yra nustatomas tokių duomenų gavimo ir naudojimo proporcingumas, leidžia tinkamai įvertinti, ar duomenys atitinka įrodymams keliamus reikalavimus, ypač leistinumą, ir turėtų padėti užtikrinti teisių prieš teises pusiausvyrą (proporcingumą).

Publikacijos disertacijos tema

1. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Discussion issues of assessment of data obtained by using special knowledge in criminal proceedings // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security of public order : mokslinis žurnalas. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas. Viešojo saugumo akademija. ISSN 2029-1701. eISSN 2335-2035. 2023, [t.] 33, p. 168-177. DOI: 10.13165/PSPO-23-32-06. https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/issue/view/477
2. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. The judge as an impartial subject in criminal proceedings: the case of Lithuania // International comparative jurisprudence. Vilnius: Mykolas Romeris University. eISSN 2351-6674. 2019, vol. 5, iss. 1, p. 89-107. DOI: 10.13165/j.icj.2019.05.010. https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/5056
3. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Asmenų parodymų patikimumo probleminiai klausimai = Issues regarding the reliability of people's testimonies // Jurisprudencija : mokslo darbai = Jurisprudence : research papers / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Registrų centras. ISSN 1392-6195. eISSN 2029-2058. 2016, vol. 23, iss. 2, p. 310-332. DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-09. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4577
4. Jurka, Raimundas; Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Specialios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą = Special knowledge as the means of determining reliability of evidence // Kriminalistika ir teismo ekspertizė : mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice = Криминалистика и судебная экспертиза : наука, обучение, практика : IX. D. 2. / Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Mykolo Romerio universitetas. Vilnius ; Charkovas : Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2013. ISBN 9789986555407. P. 189-207.

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Rasa Žibaitė-Neliubšienė

FREE EVALUATION OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: DISCRETION WITHIN DEFINED LIMITS

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (S 001)

Vilnius, 2023

The doctoral dissertation has been prepared in 2016-2023, defended at Mykolas Romeris University according to the right to carry out doctoral studies provided to Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University by the order of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania No. V-160 dated on 22nd February, 2019.

The doctoral dissertation is defended externally.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. Rima Ažubalytė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001).

The doctoral dissertation is going to be defended before the Defence Board in the Field of the Science of Law of Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University:

Chairperson:

Prof. Dr. Jolanta Zajančkauskienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001).

Members:

Assoc. Prof. Dr. Mindaugas Bilius (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law, S 001);

Prof. Dr. Edita Gruodytė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law, S 001);

Assoc. Prof. Dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilnius University, Social Sciences, Law, S 001);

Prof. Habil. Dr. Arkadiusz Lach (Nicolaus Copernicus University, Poland, Social Sciences, Law, 01 S).

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence Board in the Field of the Science of Law in Room I-414 at Mykolas Romeris University on March 1st, 2024, 3:00 PM.

Address: 20 Ateities str., Vilnius, Lithuania.

FREE EVALUATION OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: DISCRETION WITHIN DEFINED LIMITS

SUMMARY

„A judge must listen courteously,
answer wisely, consider soberly
and decide impartially"
Socrates

Article 31 paragraph 2 of the Constitution of the Republic of Lithuania (hereinafter, the Constitution) lays down that "a person charged with committing a crime shall have the right to a public and *fair* hearing of his case by an independent and impartial court". Article 10 of the Universal Declaration of Human Rights provides that "everyone is entitled in full equality to a *fair* and public hearing by an independent and impartial tribunal, in the determination of his rights and obligations and of any criminal charge against him". Article 6(1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter also the EHRC, the Convention) lays down that "in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a *fair* and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law". These are expressions of the *expressis verbis* requirement of fair (just) criminal proceedings laid down in legal regulation.

Both the criminal procedure law doctrine and the case-law recognize this principle and consider it as one of the fundamental principles of the rule of law in modern criminal procedure[1275], with its content being constantly updated to reflect all new aspects in the case-law of the courts. The doctrine proposes that the principle of fair (just) proceedings should be perceived as a directive with the force of the constitution that lays courts and law enforcement authorities under the obligation to adhere to the standards of appropriate behaviour during the proceedings[1276].

The constitutional function of the court is to administer justice. Article 109 of the Constitution lays down that when administering justice, courts are independent, and when considering cases, they obey only the law. The administration of justice is associated with the examination of the criminal case on the merits, i.e. with the adoption of a final decision on the guilt or innocence of a person. The dominant position in the doctrine is that justice is the establishment of the truth in a case. The methods of establishing the truth may vary depending on the model of criminal proceedings, but

1275 Klaus Geppert, *Zum „fair-trial-Prinzip" nach Art. 6 Abs. 1 Satz 1 der Europaischen Menschenrechtskonvention*, (Jura, 1992), 597; Dirk Steiner *Das Fairness- prinzip im Strafprozess.* (Frankfurt am Main, 1995), 101.

1276 Peter J. Tettinger, *Fairness als Waffengleichheit* (Mūnchen, Beck, 1984), 1.

in any case decisions in a case are taken after the evaluation of evidence. In countries with continental law (including Lithuania), the judge must be active and impartial in order to establish the truth. However, the line between the judge's (the court's) activity and impartiality is unstable. Legal regulation does not determine the relationship (the limits of coherence) between these values, so it is the doctrine and the case-law that should form the criteria that could help better understand not only this relationship, but also the cases of crossing the limits. Such an analysis is of particular relevance for the emerging case-law and for the parties to the proceedings in order to ensure their right to a fair criminal trial.

Free evaluation of evidence as a methodological basis for the regulation and application of the evidentiary procedure is a procedural principle applied on a day-to-day basis, however there is sparse research about its content due to particularly laconic regulation (Article 20 of the Code of Criminal Procedure) and the relatively scarce doctrine[1277]. The relevance of the research in this aspect is that a more detailed analysis allows not only a better understanding of the doctrinal features of the content of this principle, but also a better understanding of the role of the judge (opportunities, threats and their limits) in the process of evaluation of evidence. When analysing the content of the principle of free evaluation of evidence, the research relies on the dual system established in legal regulation and the case law, i.e. free evaluation of evidence = the internal conviction of the judge (based on a thorough and impartial examination of all the circumstances of the case) + evaluation in accordance with the law. Thus, one of the elements of free evaluation of evidence is the evaluation based on internal conviction. The content of internal conviction is determined by the interaction of subjective (the subjective side of internal conviction – the content) and objective (the objective side of internal conviction – the form) factors.

The subjective side of internal conviction manifests (also) as a psychological state and determines validity of the decisions made by the judge. Research conducted in various scientific fields shows that, when examining cases, judges apply not only accurate, rational and logical decision-making methods, but also intuitive decision-making methods. Judges are required to meet not only high professional qualifications, but also moral standards[1278], therefore, judges are generally expected to avoid errors in their decisions. However, research shows that judges, as decision makers, while following the procedures and professionally interpreting the applicable law, are also unconsciously affected by cognitive constraints that shape their understanding of the

1277 Free evaluation of evidence is analysed in the present research paper only within the framework of criminal procedure law. The specificity of the content of this principle in the individual (other) branches of law is discussed only to the extent it is necessary to highlight the elements of the principle of law of criminal procedure.

1278 More and more discussions on this subjects can be found in the media, for example: „Pokyčiai Lietuvos teismuose: kokių asmeninių savybių reikia teisėjams ir kaip keisis teismo procesas?" *Delfi*, April 17, 2023, https://m.delfi.lt/uzsakomasis-turinys/article.php?id=93075181. „Norvegijos teisėja: aukšti etiniai standartai ir sąžiningumas – svarbiausios teisėjo savybės" *Delfi*, September 25, 2022, https://m.delfi.lt/teise/article.php?id=91308281.

world. Legal reasoning is directly related to life insights, and decision-making process in judicial proceedings can be affected by the conditions of tension and uncertainty thereby threatening the judge's impartiality when evaluating evidence and making decisions. Thus, it is only a myth that as soon as people take on the role of a judge and become judges, are capable to rise above the abilities of ordinary people to make decisions and are guided by exceptional powers of reasoning[1279]. Judges themselves do not always agree that intuitive thinking influences their decisions.

In addition, the relevance of the research lies in the fact that although heuristic, intuitive decision-making methods usually contribute to our daily life and facilitate and speed up the performance of complex tasks, in some cases, relying on a limited part of certain information leads to systematic and even predictable errors. Intuitive decision-making methods can also be described as biases. In the context of the subject-matter under consideration in the present research paper, particular attention should be paid to bias (heuristics) – inability to ignore inadmissible evidence, for example, in the case of (in)admissibility of evidence. Judges are expected to ignore their pre-existing knowledge before reaching decisions. However, this impact of heuristics in the context of criminal proceedings is not researched, nor is analysed its potential damage to the process of evaluation of evidence or to the fairness in criminal proceedings.

Therefore, in order to conduct a thorough and impartial examination of the circumstances of the case, it is necessary to determine what can be done to mitigate the impact of heuristics and thus potentially reduce the number of possible errors. This research analyses in more detail the factors that contribute to reducing (and sometimes even eliminating) the impact of heuristics (which, incidentally, is hardly recognised not only by the decision-maker (judge) but also by the legislator) in the process of evaluation of evidence and taking evidence-based decisions: first, familiarization and training of judges on heuristics and their impact (although necessary, but not considered effective enough), second, limiting access to certain information that is available in the case, but not allowed to be used (as the main way to avoid cognitive factors). Therefore, taking into account the inability to ignore the threat of bias of inadmissible evidence, it is necessary to critically assess the stage of preparation of the case for trial in order to examine the possibilities of introducing a preliminary data admissibility verification procedure.

The objective side of internal conviction is explicitly expressed in the reasoning of the court's final decision. A well-reasoned judicial decision is considered part of the constitutional right to a fair and impartial trial and ensures a possibility to exercise the right to appeal (to a higher instance court). It is therefore necessary to examine which line of reasoning is to be regarded as appropriate, i.e. safeguarding the person's right to know the reasons for the adoption of the final judicial acts.

Another element of free evaluation of evidence is evaluation on the basis of the

1279 Vitalius Tumonis, "Judicial Decision-Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts" (Doctoral Thesis, Mykolas Romeris University, 2012) https://vb.mruni.eu/object/elaba:1879921/MAIN

law. However, the law, as a text, as a verbal expression, is too inflexible to respond to the changing environment and too abstract to cover all possible cases, therefore, taking into account the peculiarities of the continental legal system and the emerging doctrine of judicial precedent, the present research paper analyses whether and to what extent the courts apply *ad hoc* the Constitution and/or the principles of criminal procedure in order to compensate the deficiencies of the law.

The relevance of the subject-matter of the present research paper is also determined by the fact that free evaluation of evidence is closely related to the discretion of the court. In order to reduce the potential for abuse of judicial discretion, it is necessary to examine which legal measures can be used to limit the discretion of the court and to ensure the objectivity of the evaluation. In the opinion of the author, the following most relevant and complementary legal measures have been chosen for examination in the present research: mandatory procedural rules, wording of the legal norm, formal means of proof, instance-based court system, system of guarantees ensuring judicial independence.

Personal testimony is a type of evidence without which no crime is likely to be disclosed. It is therefore important to examine personal evidence as the one in which the judge has the greatest degree of discretion (including due to poor interpretation of legal regulation) and may be most affected by heuristic factors in the context of free evaluation of evidence.

It should be noted that until 1980, in order to avoid (or limit) the subjectivity of decisions taken by judges, attempts were made to formalize the judicial decision-making process mathematically, for example, by applying the Bayesian probability theorem[1280] or algorithms[1281]. Today, artificial intelligence (hereinafter referred to as AI) is being talked about as a means of how to reduce or avoid the potential decision-maker's subjectivity. In scientific discussions, it is argued that "AI is believed to be capable of being impartial and therefore superior to a judge. However, the cases that are used to train AI systems are solved by humans, so can AI really be called impartial? Besides, many legal problems require not only rationality, but also a balance of different perceptions and emotions, which cannot be demonstrated by AI. This raises the question of whether statistics is a source of justice? Since the data processed by the AI systems are statistical data, the nature of established correlations is purely statistical"[1282]. More and more publications[1283] on the subject of artificial intelligence in law are appearing

---

1280 Catherine R. Marshall ir James A. Wise, *Juror decisions and the determination of guilt in capital punishment cases: A Bayesian perspective. In Utility, probability, and human decision making. Ed. by D. Wendt & C. Vlek* (Dordrecht, Holland: Reidel, 1975), 257–26.

1281 Norman H. Anderson, "Test of a model for opinion change." *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, nr. 59 (3) (1959): 371–381.

1282 "Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją," *Teisė profesionaliai*, gruodžio 12, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/11/teisejas-ir-dirbtinis-intelektas-ar-kurinys-gali-buti-pranasesnis-uz-kureja/

1283 For example, Donatas Murauskas "Dirbtinis intelektas priimant teismo sprendimą – algoritmų klasifikavimas remiantis teisinio kvalifikavimo stadijomis", *Teisė*, nr. 115 (2020): 55–69; Agnė Juškev-

in Lithuania. However, this aspect will not be examined in the present research paper, as it is a research object that requires a separate study. Moreover, the subject of introduction of advisors/counsellors as the institute of justice administered by courts, which is currently attracting a lot of discussions, will not be examined in the present research paper despite the fact that it is linked to the increased objectivity of the decisions taken by the courts.[1284]

In the present research paper, the process of making a judicial decision (including the possible manifestations of subjectivity and the factors that can minimize them) will be analysed specifically from the aspect of the principle of free evaluation of evidence.[1285] Disclosure of the subject-matter in the present research paper is limited to the general (constitutional) model of criminal proceedings without taking into account the peculiarities of free evaluation of evidence in specific types of criminal proceedings or in individual stages of criminal proceedings. It is considered that there are no grounds for claiming that there exist such substantial differences in the nature and scope of evaluation of evidence at different stages stages of criminal proceedings or in specific types of criminal proceedings, which could constitute a separate subject

---

ičiūtė-Vilienė "Dirbtinis intelektas ir konstitucinė teisė į teisingumą", *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, nr. 93 (2021):117-136; Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, Teisė į privatumą, asmens duomenų apsauga ir dirbtinis intelektas: teisinio reguliavimo iššūkiai Lietuvoje ir Europoje, (Lithuanian Centre of Social Sciences Institute of Law, Vilnius, 2023.). Online access at: https://teise.org/teise-i-privatuma-asmens-duomenu-apsauga-ir-dirbtinis-intelektas-teisinio-reguliavimo-issukiai-lietuvoje-ir-europoje/, J. Bartkus. "Dirbtinis intelektas prieš arbitrą: kaip įrodymų pašalinimas gali padidinti arbitrų paskyrimus," *Teisė profesionaliai,* vasario 3, 2023, https://www.teise.pro/index.php/2023/02/03/j-bartkus-dirbtinis-intelektas-pries-arbitra-kaip-irodymu-pasalinimas-gali-padidinti-arbitru-paskyrimus/

1284 For example, "Aistros dėl tarėjų teismuose vėl kyla: ar grįš Seimas prie jų klausimo šioje kadencijoje?" *Lietuvos radijas ir televizija,* November 3, 2021, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1531114/aistros-del-tareju-teismuose-vel-kyla-ar-gris-seimas-prie-ju-klausimo-sioje-kadencijoje. "Vyriausybė iš esmės pritaria Seimo siūlymui įteisinti tarėjus teismuose," *Teisė profesionaliai*, December 18, 2019, https://www.teise.pro/index.php/2019/12/18/vyriausybe-is-esmes-pritaria-seimo-siulymui-iteisinti-tarejus-teismuose/. "Seimo komitete – abejonės dėl tarėjų konstitucinių įgaliojimų priimti sprendimus bylose," *Lietuvos radijas ir televizija*, November 24, 2019, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1119049/seimo-komitete-abejones-del-tareju-konstituciniu-igaliojimu-priimti-sprendimus-bylose. "Teisingumo ministras tarėjus visų pirma mato korupcinėse bylose," *15min*, March 14, 2019, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teisingumo-ministras-tarejus-visu-pirma-mato-korupcinese-bylose-56-1115640?copied. "including the various scientific publications, for example: Simona Dementavičienė, "Skandinavijos valstybių visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų modeliai: privalumai ir trūkumai," *Jurisprudencija*, nr. 29(1), (2022): 81-105., etc., it should also be noted that „Draft Law No. XIIIP-3273 on the amendment of Article 48 and Article 109 of the Constitution of the Republic of Lithuania has been registered in the Seimas of the Republic of Lithuania", online access at: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0c2fbea044d111e98bc2ba0c0453c004?jfwid=m8v0wbezp.TAK/313649700b9711eaa727fba41f42a7e9?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=13109870-62bd-497a-a63a-83c81a0ee79d.

1285 The present research, which refines the criteria of free evaluation of evidence, as well as the peculiarities of evaluation of individual types of evidence, could serve as the basis for further research into the application of information technologies, including artificial intelligence, in judicial proceedings.

of this research. It should also be noted that the terms "court" and "judge" in the present research are generally used interchangeably, with the exception of the cases when they refer exclusively to the human qualities of the judge, which are important for the evaluation of evidence.

Research questions. Can an active judge be impartial? Is an independent and active judge (court) completely free when evaluating evidence in criminal proceedings on the basis of the principle of free evaluation of evidence, or are there any regulated limits to such freedom (i.e. discretion of the court)? Is there any threat (and if so, then what kind?) of abusing the judicial freedom and what measures limiting judicial discretion should be in place? Is the court guided exclusively by logic, or perhaps, on the contrary, by intuition when evaluating evidence? What intuitive factors (heuristics) have the most impact on making decisions about evidence and how to minimize their impact on the decisions taken by the court? Can legal regulation in the area of evaluation of evidence be considered of high quality? If not, to what extent is the judge free to fill in the gaps in the legal regulation pertaining to criminal proceedings during the evidentiary procedure? Are there (and if so, then what?) formal (procedural) measures that help ensure the objectivity of evaluation of evidence? Are there (and if so, then what?) separate (suitable for a certain group) additional criteria for evaluating personal testimonies?

Purpose of the research. Analysis of the content of the principle of free evaluation of evidence and the factors that help ensure the impartiality (objectivity) of the court during the evaluation of evidence.

Challenges:

1. Analysis of the features of the content of the function of the judge as an impartial evaluator of the data examined in criminal cases in the context of different models of criminal proceedings.
2. Examination of the concept of internal conviction and analysis of the following:
   a. the subjective side of internal conviction, i.e. the most typical intuitive decision-making methods existing at the stage of evaluation of evidence, as well as the factors that can minimise them;
   b. the objective side of internal conviction (the duty to justify the decision of the court).
3. Examination and determination of the content of the requirement to evaluate evidence "in accordance with the law".
4. Examination of the formal (procedural) factors that limit the discretion of judges and ensure the objectivity of evaluation of evidence.
5. Analysis of the issues of evaluation of selected personal evidence on the basis of the principle of free evaluation of evidence and proposal of specific criteria for the evaluation of evidence.

Assertions

1. Neither the law nor the case law contains a definitive list of grounds for judicial (im)partiality, but in a rapidly changing social environment, the absence of such a list should be seen as an advantage rather than a disadvantage.
2. It is necessary for the judge to be able to identify the intuitive factors that can influence the formation of the court's internal conviction, whereas the legislator must seek, by means of legal regulation, to prevent or at least not to create the conditions for the court's (judge's) decisions based on intuition.
3. The courts, which have the statutory duty to give reasons (justify) the court's decision and must seek to avoid substantial violations of the criminal procedure law, are obliged to implement this duty through the actual rather than merely formal compliance with the legal reasoning standards.
4. In order to reduce the potential abuse of judicial discretion, a system of measures limiting the judge's (court's) discretion and ensuring the objectivity of evaluation of evidence and of judicial decisions must be established and kept under constant review.
5. In the absence of high-quality legal regulation, the courts must develop on a case-by-case basis, the rules for the evaluation of individual personal testimonies, which would ensure the admissibility and reliability of such evidence and ensure the adoption of a fair and lawful decision.

Research methods used

The research focuses on the doctrinal analysis of free evaluation of evidence, which is illustrated by the analysis of the case-law, and therefore it combines different methods that allow disclosure of the theoretical and practical problems of the issue under analysis.

Abstraction method. This method is used in the construction of a mechanism of free evaluation of evidence by distancing from detailed and non-essential issues, and by distinguishing only the most significant components of the evaluation.

Comparative historical method. This method is used in order to reveal the genesis of the development of the procedural status of the judge as an impartial evaluator of evidence in the Lithuanian model of criminal proceedings.

Induction method. This method is used for drawing conclusions based on the knowledge acquired during the scientific research, as well as for making generalizations and giving suggestions and comments on the improvement of the mechanism for the evaluation of the reliability of evidence. This method is also used to summarise the case-law and to draw conclusions about the currently prevailing trends in the case-law in the area of the problematic aspects of evaluation of individual types of personal evidence.

Linguistic method. This method will be used to analyse certain key research categories (for example, to reveal the concepts of reasoning, law, etc.) and to reveal their textual meaning.

Comparative method. This method compares the legal acts of Lithuania, selected

foreign countries and the international instruments governing the evidentiary procedure (individual aspects), as well as analyses the jurisprudence and the legal doctrine of Lithuanian and supranational courts. A great deal of attention is paid to highlighting the differences in the models of criminal proceedings, as well as in individual schools of legal philosophy. This method is also applied to compare the different opinions of scholars in the area of criminal procedure law on the issue of free evaluation of evidence.

Document analysis method. This method is used to analyse the legal acts of the Republic of Lithuania and selected foreign countries, international and European Union treaties. It should be noted that the research has mainly relied on primary sources, but in certain cases (for example, when analysing the legal regulation of foreign countries), secondary sources have also been used. This method has been chosen because it allows to distinguish the regularities of the practical application of the legal norms analysed in the research and to identify certain gaps in regulation.

This method is also applied to the analysis of the decisions taken by the Supreme Court of Lithuania, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, other national courts and in the jurisprudence of the European Court of Human Rights.

The empirical qualitative research of judicial decisions made by ordinary[1286] courts of general competence requires a separate discussion. The research was based on the selected target sample (specifically, the cases involving the issues of evaluation of evidence – on the basis of individual aspects), however, the sample size was not pre-determined and the law of "saturation" was followed. When the research was completed and individual problematic aspects of evaluation were identified, it was found that more than two hundred decisions of ordinary courts of general competence had been examined.

Novelty and relevance of the research. Reliability of research results, their relationship with the results of research conducted across the world and in Lithuania.

The principle of free evaluation of evidence is one of the least studied areas in the Lithuanian criminal procedure law doctrine. Before the entry into force of the new Code of Criminal Procedure, this subject-matter was discussed by P. Danisevičius,[1287]

1286 The term "ordinary courts" is used to describe the courts of general (and special) competence. Such term was has been chosen taking into account the Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 14 March 2006, which states: "The stability of the Constitution is a characteristic, which, in combination with other characteristics (*inter alia* and in particular, the special, supreme legal power of the Constitution), distinguishes the constitutional legal regulation from the (ordinary) legal regulation established by the legal acts of lower power". Also see Egidijus Kūris, "Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje." (overview of research papers submitted for the habilitation procedure, Vilnius University, 2008), 7.

1287 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms* (Vilnius: Mintis, 1978); Petras Danisevičius et al. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese* (Vilnius, 1971).

A. Liakas[1288], J. Rinkevičius[1289], E. Palskys[1290], after the entry into force of the new Code of Criminal Procedure, the subject-matter of free evaluation of evidence was analysed in one aspect or another by G. Goda[1291], M. Kazlauskas[1292], P. Kuconis[1293], R. Merkevi-

1288 Albinas Likas, *Teismo proceso kultūra* (Vilnius, 1974).

1289 Jurgis Rinkevičius, *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990); Jurgis Rinkevičius, "Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje." *Teisė*, nr. 26 (1992); Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *Asmenų parodymai baudžiamajame procese: mokymo priemonė.* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991); Jurgis Rinkevičius, "Teismo ekspertų nepriklausomumas." *Jurisprudencija*, nr. 22(14) (2001).

1290 Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *op. cit*.

1291 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*, (Vilnius: Centre of Registers, 2014); Gintaras Goda, "Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese," *Teisė*, nr. 76 (2010); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis.* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Gintaras Goda, "Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo," *Teisė*, nr. 98 (2016).

1292 Marcelis Kazlauskas ir Jurgis Rinkevičius, *op. cit.* Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, "Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte." *Justitia*, nr. 5 (1998); Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17; Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *supra* note 13.

1293 Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra* note 17.

čius[1294], A. Juozapavičius[1295], R. Ažubalytė[1296], L. Belevičius[1297], R. Jurka[1298], D. Muraus-

1294 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata* (Vilnius: Centre of Registers, 2008); Remigijus Merkevičius, "Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese." From: *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui - 10 metų / vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas* (Vilnius: Centre of Registers, 2011); Remigijus Merkevičius, "Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą?" From: Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, Petras Ancelis et al. (Vilnius: Industrus, 2009), 135; Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn. 1,Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai* (Vilnius: Centre of Registers, 2018).

1295 Audrius Juozapavičius, "Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese" (Doctoral Thesis, Vilnius University, 2012), https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2022306/datastreams/MAIN/content; Audrius Juozapavičiaus ir Erika Leonaitė, "Procedūriniai įrodymų leistinumo aspektai baudžiamajame procese," *Teisė*, nr. 121 (2021); Audrius Juozapavičius, *Įrodymų leistinumas Lietuvos Baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui - 10 metų / sudarytojai Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov; vyriausiasis mokslinis redaktorius Remigijus Merkevičius.* (Vilnius: Forensic Science Centre of Lithuania, 2012,), 97-119; Audrius Juozapavičius, "Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje," *Teisė*, nr. 77 (2010): 81-97; Audrius Juozapavičius, *Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai,Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Vilnius: Vilnius University Press, 2014), 119-138.

1296 Rima Ažubalytė, "Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese," Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo,* Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2011), 159-204; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, ""Vulnerability assessment of participants in Lithuanian criminal proceedings in the context of EU regulations," *Baltic journal of law & politics*, nr. 7(2) (2014): 152-178; Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė: bendroji dalis. 1 kn*. (Vilnius: Centre of Registers, 2016); Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius : Mykolas Romeris University, 2011); Rima Ažubalytė, *Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui / atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis.* (Vilnius: Mykolas Romeris University Publication Centre, 2010), 511-530.

1297 Linas Belevičius, *Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai, Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2011), 325-359; Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?" Iš: *Baudžiamoji justicija ir verslas.* (Vilnius: Vilnius University, 2016).

1298 Raimundas Jurka, "Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai," *Jurisprudencija*, nr. 1 (115) (2009), 359-376; Raimundas Jurka, "Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas," *Jurisprudencija*, Nr. 1 (79) (2006), 31-39; Raimundas Jurka, "Immunity of a close person as a witness in criminal procedure of Lithuania: problem with sufficiency," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (117) (2009), 179-195; Raimundas Jurka, "Immunities of the witness and witnessing in the criminal procedure: the problem of identity and relation," *Jurisprudencija*, Nr. 3 (121) (2010), 269-282; Raimundas Jurka, "Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese," *Jurisprudencija*, Nr. 20 (1) (2013), 249-265; Raimun-

kienė[1299], J. Zajančkauskienė[1300]. A. Juozapavičius stands out among these authors as he most probably conducted the most extensive research on the prohibition for the judge to have access to inadmissible information and its possible negative impact on the final decision. In the criminal procedure law science of foreign countries, a general theoretical approach on the subject of evaluation of evidence (or its individual aspects – insofar as it relates to the subject of evidence in criminal proceedings) from the perspectives of different legal traditions was presented by researchers A. Eicker [1301],

das Jurka, "Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją," From: *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Vilnius: Vilnius University Press, 2014), 139-150; Raimundas Jurka, *Slaptųjų tyrimo veiksmų procesinės formos darnos aspektai,Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo / Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė.* (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2011), 89-127; Raimundas Jurka ir Rasa Žibaitė-Neliubšienė, "Specialiosios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą," Iš *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Hendryk Malevski, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. (Vilnius-Charkovas: Forensic Science Centre of Lithuania, 2013), 189-201.

1299 Dovilė Murauskienė, *Parens patriae doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai*, (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2017); Dovilė Murauskienė, "Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos," *Jurisprudencija*, nr. 22 (2) (2015), 382-405.

1300 Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, supra* note 22; Rima Ažubalytė ir Jolanta Zajančkauskienė, *supra* note 22, p. 152-178; Jolanta Zajančkauskienė, *Specialioji pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga, Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas ... [et al.*]. (Vilnius: Centre of Registers, 2014), 325-338; Jolanta Zajančkauskienė, "Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir teismų praktikoje," From: *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2011), 423-457; Jolanta Zajančkauskienė, Snieguolė Matulienė ir Ąžuolas Volkas, *Asmenų, turinčių psichikos ir (ar) elgesio sutrikimų, apklausa, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. 15. D. 1 / sudarytoja Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.* (Kaunas: Forensic Science Centre of Lithuania, 2019), 401-416.

1301 Andreas Eicker, *Die Prinzipien der "materiellen Wahrheit" und der "freien Beweiswürdigung" im Strafprozess (Reihe Rechtswissenschaft, Band 193)* (Centaurus Verlag & Media, 2001).

A. Schmidt[1302], A. Pradel[1303], W. Beulke[1304], J. Dallmayer[1305], K. Rogall[1306], M. R. Damaška[1307], J. D. Jackson and S. J. Summers[1308], B. Schmitt[1309], C. Roxin[1310], B. Schiuneman[1311], B. Heinrich and T. Reinbacher,[1312] J. K. Orlov[1313], A. G. Kovalenko[1314], V. Rešetnikova[1315] and others.

The science of psychology has also examined the issue related to the adoption of intuitive court decisions. In Lithuania, this issue was discussed by Viktoras Justickis,

---

1302 Andrea Schmidt, *Grundsätze der freien richterlichen Beweiswürdigung im Strafprozeßrecht: Dissertationsschrift (Europäische Hochschulschriften Recht: Reihe 2: ... / Series 2: Law / Série 2: Droit, Band 1550)* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1994).

1303 Jean Pradel, *Lyginamoji baudžiamoji teisė. Iš prancūzų kalbos vertė Darius Abračiauskas, Egidijus Bielūnas [i.e. Bieliūnas], Tomas Gulbinas.* (Vilnius: Eugrimas, 2001).

1304 Werner Beulke, *Strafprozessrecht. 9. Aufl.* (Heidelber, 2006); Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht. 25. Aufl.* (München, 1998); Werner Beulke, *Strafprozessrecht (Schwerpunkte Pflichtfach)* (.C.F. Müller GmbH, 2012)

1305 Jens Dallmeyer, *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: 2. Auflage* (Books On Demand, 2008).

1306 Klaus Rogall, *Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)* (1979); Klaus Rogall, *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht.* (Tübingen, 1992). Klaus Rogall, *Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi.* (Berlin, 1995), 113-160.

1307 Mirjan R. Damaska, *Evidence Law Adrift.* (Yale: Yale University Press, 1997).

1308 John D. Jackson ir Sarah J. Summers, *Internationalisation of Criminal Evidence.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

1309 Bertram Schmitt, *Die richterliche Beweisswurdigung irn Straffprozess.* (Lubeck, 1992).

1310 Claus Roxin ir Bernd Schünemann, *Strafverfahrensrecht 27., neu bearbeitete Auflage.* (München: Verlag C.H. Beck, 2012).

1311 *Ibid.* Bernd Schünemann, *'Experimentelle Untersuchungen zur Reform der Hauptverhandlung in Strafsachen' in HJ Kerner, H Kurry and K Sessar (eds), Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehen; und Kriminalitätskontrolle* (Cologne: Heymanns, 1983), 41–2.

1312 Bernd Heinrich ir Tobias Reinbacher, *Examinatorium Strafprozessrecht* (NomosStudium, 2020).

1313 Юрий Кузьмич Орлов, *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие.* (Москва, 2000); Юрий Кузьмич Орлов, *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе.* (Москва, 2009).

1314 Алла Георгиевна Коваленко, *Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве.* (Москва, 2004); Юрий Кузьмич Орлов, *Заключение эксперта как источник выводн.* (Москва, 1985).

1315 Василий Иванович Решетникова, *Доказательственное право в российском судопроизводстве.* (Екатеринбург, 1999).

Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė and Gintautas Valickas[1316], Tomas Maceina[1317] and others. Abroad, considerable attention to the analysis of heuristics was paid by Daniel Kahneman and Amos Tversky[1318]. These researchers elucidated dozens of intuitive decision-making methods used in a wide range of human activities, including those encountered by judges[1319]. Their research was even awarded the Nobel Prize[1320]. The subject of intuitive decision-making (or specific heuristics) was also discussed by such researchers as E. Peer and E. Gamliel[1321], D. F. Sowerby[1322], E. Rassin, A. Erland and I. Kuijpers[1323], C. G. Lord, L. Ross and L. M. R Lepper, [1324] E. B. Ebbesen and V. J. Konecni[1325], Ch. Guthrie, J. J. Rachlinski and A. J. Wistrich[1326] and others. A relevant empirical research was conducted in Australia, which examined the impact of heuristics on the decision-making in Australian courts. Interestingly, after learning the results, a judge of the Supreme Court admitted the fact that "it seems that such cognitive illusions do really exist and affect judges".[1327]

1316 Viktoras Justickis, *Bendroji ir teisės psichologija*. (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2004); Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Gintautas Valickas ir Viktoras Justickis, "Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę," *International journal of psychology: a biopsychosocial approach*, nr. 11 (2012): 133-154; Viktoras Justickis, Gintautas Valickas ir Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, "Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai," *Jurisprudencija*, nr. 20 (4) (2013): 1492-1509.

1317 Tomas Maceina ir Gintautas Valickas, "Teisėjų sprendimų priėmimas: intuityvus ir racionalus informacijos apdorojimas," *Teisė*, nr. 110 (2019), 61-79; Tomas Maceina, "Dvejopas informacijos apdorojimas priimant sprendimus skirtingose veiklose" (Doctoral Thesis, Vilnius University, 2018). https://epublications.vu.lt/object/elaba:34054452/34054452.pdf.

1318 Daniel Kahneman ir Amos Tversky, *Judgement under uncertainty. Heuristics and Bias.* (Cambrige University press, 1974); Daniel Kahneman, „Map of Bounded Rationality. Prize Lecture by Daniel Kahneman, 2002" žiūrėta 2020 10 25. http://www.nobelprize.org/mediaplayer/?id=531.

1319 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, „Heuristics and Biases in Judicial Decisions," *Court Review*, nr. 49 (2013): 114–118.

1320 Daniel Kahneman, *supra* note 44.

1321 Eyal Peer ir Eyal Gamliel, *op. cit*.

1322 David F. Sowerby, *Intuition and dreams. West Conshohocken* (PA: Infinity Publishing, 2012).

1323 Eric Rassin, Anita Eerland, Ilse Kuijpers, „Let's find evidence: An analogue study of confirmation bias in criminal investigations." *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, nr. 7 (2010).

1324 Charles G. Lord, Lee Ross ir Mark R. Lepper, „Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence." *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 37(11) (1979): 2098–2109.

1325 Ebbe B. Ebbesen ir Vladimir J. Konecni, *The process of sentencing adult felons. Sales, B. D. (Ed.).The trial process*. (New York: Plenum. 2001).

1326 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Inside the Judicial Mind." *Cornell Law Review*, nr. 86(4) (2001); Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski ir Andrew J. Wistrich, „Blinking on the bench: How judges decide cases." *Cornell Law Review*, nr. 93 (1) (2007): 1–43.

1327 See the empirical study by Roach Anleuand Mackonthe on the work of the Australian judiciary, including the impact on emotional stress on judges. For example: Kathy Mack ir Sharon Roach Anleu "The National Survey of Australian Judges: An Overview of Findings" *18 Journal of Judicial Admin-*

The models of criminal procedure and/or the role of the judge (including the active involvement and impartiality) in the models of criminal procedure were analysed in Lithuania by R. Merkevičius[1328], G. Goda[1329], R. Jurka, R. Ažubalytė, M. Gušauskienė, A. Panomariovas [1330], whereas abroad, this issue was addressed by M. E. Villiger [1331], N. Jorg, S. Field and C. H. Brants[1332], Kai Ambos[1333], Arie Freiberg [1334], K. F. Gutsenko, L. B. Golovko, B. A. Filimonov [1335] and others.

In Lithuania, the phenomenon of reasoning of the judicial decision and

istration, nr. 5 (2008); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack "The Work of the Australian Judiciary: Public and Judicial Attitudes" *20 Journal of Judicial Administration*, nr. 3 (2010); Sharon Roach Anleu ir Kathy Mack "Judicial Authority and Emotion Work" *11 The Judicial Review*, nr. 329 (2013); Robert French *Conference on Judicial Reasoning: Art or Science?* (Australian National University, 2009):5, http://www.hcourt.gov.au/assets/publications/speeches/current-justices/frenchcj/frenchcj7feb09.pdf Keith Mason, "Unconscious Judicial Prejudice", *71 Australian Law Journal*, nr. 676 (2001); Keith Mason, "Ethics and the Environment", *10 The Judicial Review*, nr.187 (2011); Leanne Sharp, "Cognitive Heuristics and Law", *20 Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*, nr. 71 (1995); Pagone, "Centipedes, Liars and Unconscious Bias", *83 Australian Law Journal*, nr. 255 (2009); Peter McClellan, "Who Is Telling the Truth? Psychology, Common Sense and the Law", *80 Australian Law Journal*, nr. 655 (2006); Peter McClellan, *Professional Knowledge and Judicial Understanding* (New Zealand, 2015), https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/media-centre/speeches/professional-knowledge-and-judicial-understanding.

1328 Remigijus Merkevičius, "Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje," *Teisė*, nr. 76 (2010); Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn.1, Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*, *supra* note 20.

1329 Gintaras Goda, "Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas", *Teisė*, nr. 78 (2011).

1330 Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009).

1331 Mark E. Villiger, *Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage.* (Zürich, 1993).

1332 Nico Jörg, Stewart Andrew Field ir Chrisje Brants, "Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging" From: *Criminal Justice in Europe. A Comparative Study,* Phil Fennell, Nico Jörg ir Bert Swart (Oxford: Clarendon Press, 1995).

1333 Ambos, Kai. "International criminal procedure: "adversarial", "inquisitorial" or "mixed"?" *International Criminal Law Review*, nr. 3 (2003): 1-37.

1334 Arie Freiberg, "Post-Adversarial and Post-Inquisitorial Justice: Transcending Traditional Penological Paradigms", *European Journal of Criminology*, nr. 8(2) (2011).

1335 К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов, *Уголовный процесс западных государств: учебное пособие,* (Москва, 2001).

interpretation of law has been examined by V. Mikelėnas[1336], G. Mesonis[1337], T. Berkmanas[1338], J. Gumbis[1339], E. Kūris[1340], G. Lastauskienė[1341], E. Spruogis[1342], R. Šimašius[1343], D. Murauskas[1344], E. Mackuvienė[1345] and others. Abroad, by A. Barak[1346], E. Chemerins-

1336 Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. (Vilnius: Justitia, 1999); Valentinas Mikelėnas, "Pareiga motyvuoti teismo sprendimus - viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų". International Scientific-Practical Conference: "Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai" Vilnius, 2006 08 14-15 / ats. redaktorius S. Vėlyvis." *Vilnius: Visus plenus*, (2006): 87-95.

1337 Gediminas Mesonis, „Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė". *Logos*, nr. 58 (2009).

1338 Tomas Berkmanas, "Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos". *Teisės problemos*, nr, 2 (44) (2004).

1339 Jaunius Gumbis, "Teisės samprata: logikos taikymo problematika". *Teisė*, nr. 76 (2010);
Jaunius Gumbis, "Public interest: Problem of conceptualisation". *Socialiniaimokslai*, nr. 1(51) (2006).

1340 Egidijus Kūris, "Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma", *Teisės problemos*, Nr. 3 (41) (2003): 8-32, 9.

1341 Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos". *Teisė*, nr. 85 (2012); Giedrė Lastauskienė, "Teismų „interpretacinis žaismas" ir jo doktrininės prielaidos". *Jurisprudencija*, nr. 19(4) (2012); Giedrė Lastauskienė, "Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu". *Teisė*, nr. 73 (2009); Giedrė Lastauskienė, "Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė?" *Teisė*, nr. 77 (2010).

1342 Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai", *Jurisprudencija*., nr. 8 (86) (2006): 56-62; Ernestas Spruogis, "Kokias neteisines priemones Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas naudoja savo argumentacijoje?" *Jurisprudencija*, nr. 27 (1) (2020): 31-57.

1343 Remigijus Šimašius, "Teisės aiškinimas ir jo privalomumas," *Teisės problemos*, nr. 44 (2) (2004); Remigijus Šimašius, "Teisinis pliuralizmas" (Doctoral Thesis, Lithuanian University of Law, 2002).

1344 Donatas Murauskas, "Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius" (Doctoral Thesis, Vilnius University, 2015); Donatas Murauskas, *The Impact of the Court of Justice of the European Union upon National Interim Measures: The Cost of Convergence. The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence?* (Vilnius, 2013).

1345 Eglė Mackuvienė, "Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris". *Teisė*, nr. 70 (2009); Eglė Mackuvienė, "Loginis metodas teisėje: sampratos problema". *Teisė*, nr. 77 (2010).

1346 Ahoron Barak, "Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje". *Konstitucinė jurisprudencija*, nr. 1, 2006; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law.* (New Jersey: Princeton University Press, 2005); Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

ki[1347], Ch. Perelman[1348], D. N. MacCormick[1349], R. Alexy[1350], S. Burton[1351], A. Aarnio[1352], G. Samuel[1353], Toulmin[1354] and others.

The concept of law (and/or the issue of its quality) and the power of the judge to create law (including the individual formal measures limiting the discretion) were addressed in Lithuania by A. Vaišvila[1355], R. Ažubalytė[1356], E. Kūris[1357], P. Ragauskas[1358],

1347 Erwin Chemerinsky, *Constitutional law: principles and policies. 4thed* (New York: Wolter Kluwer Law & Business, 2011).

1348 Chaim Perelman, *Justice, Law and Argument, Essays on Moral and Legal Reasoning* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1980).

1349 Neil D. MacCormick ir Ota Weinberger, *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism* (D. Reidel Publishing Company, 1986); Neil D. MacCormick ir Robert S. Summers, (ed.) *Interpreting Statutes – A Comparative Study* (Dartmouth, 1991); Neil D. MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

1350 Robert Alexy ir Ralf Dreier, *Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N.MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991); Robert Alexy, *Teisinio argumentavimo teorija: Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005); Robert Alexy, *The Reasonableness of Law. In Reasonableness and Law. Ed. G. Bongiovanni, G. Sartor, Ch., Valentini* (Dordrecht: Springer, 2009).

1351 Steven J. Burton, *An Introduction to Law and Legal Reasoning* (Little, Brown and Company, 1985).

1352 Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification* (Amsterdam: Reidel Publishing Company, 1987); Aulis Aarnio, *Statutory Interpretation in Finland. In Interpreting Statutes: a Comparative Study. D. N. MacCormick, R. S. Summers (ed.)* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991).

1353 Geoffrey Samuel, *The Foundations of Legal Reasoning* (Antwerp: Maklu Uitgevers, 1994).

1354 Stephen Toulmin, *E. Return to Reason* (Cambridge: Harvard University Press, 2001);
Stephen Toulmin, *The uses of argument* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

1355 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*. (Vilnius: Justitia, 2000); Alfonsas Vaišvila, *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje* (Vilnius: Litimo, 2000); Alfonsas Vaišvila, "Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose" *Jurisprudencija*, nr. 8 (86) (2006).

1356 Rima Ažubalytė ir Oleg Fedosiuk, "Legal principles vs. statutory ambiguity in criminal justice: Lithuanian court experience" *Criminal law forum*, 32(3) (2021), 435-457; Rima Ažubalytė, "Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptomis priemonėmis: (ne)kokybiško įstatymo problema", *Jurisprudencija*, nr. 26 (2) (2019): 260-291

1357 Egidijus Kūris, "Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai", *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 131-149.

1358 Petras Ragauskas, "Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija", *Teisė,* nr. 55 (2005).

R. Latvelė[1359], O. Fedosiukas[1360], V. Mikelėnas[1361], J. Gumbis[1362], A. Panovariovas[1363] and others. Abroad, by R. Posner[1364], G. Richardson[1365], A. Barak[1366], E. M. Morgan[1367], A. Bowen Poulin[1368] and others.

In the present research, the content of free evaluation of evidence is analysed for the first time as the unity of the internal and external form. Reference should be made to the research conducted by V. Tumonis and titled "Judicial Decision - Making: Interdisciplinary Analysis with Special Reference to International Courts"[1369] due to the exceptional closeness of the content of the said research to the subject-matter under

---

1359 Rūta Latvelė, "Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę", *Parlamento studijos*, nr. 10 (2011): 158-190; Rūta Latvelė, "Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę" (Doctoral Thesis, Vilnius University, 2010) https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1891893/datastreams/MAIN/content

1360 Oleg Fedosiuk, "Neformalus baudžiamojo įstatymo taikymas: poreikis, ribos, doktrinos", *Jurisprudencija*, nr. 21(4) (2014): 1079–1101.

1361 Valentinas Mikelėnas, "Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento", *Jurisprudencija*, nr. 2 (116) (2009): 79-92.

1362 Jaunius Gumbis, "Teisinė diskrecija: teorinis požiūris" *Teisė*, nr. 52 (2004); Jaunius Gumbis, "Teisinė diskrecija: socialinis požiūris" *Teisė*, nr. 52 (2004).

1363 Artūras Panomariovas, "Tarpšakinė prejudicija baudžiamajame procese: tarp esamo ir galimo", from: *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, redakcinė kolegija: vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas et al., (Vilnius: Centre of Registers, 2014), 371-382; Artūras Panomariovas, "Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė", From: *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*, Autorių kolektyvas (Vilnius: Mykolas Romeris University, 2013) https://ebooks.mruni.eu/pdfreader/baudiamojo-proceso-tarptautikumas-patirtis-ir-ikiai

1364 Richard A. Posner, *How Judges Think* (Cambridge: Harward University Press, 2008); Richard A. Posner, *Jurisprudencijos problemos* (Vilnius: Eugrimas, 2004).

1365 Sophia I. Gatowski, Shirley A. Dobbin, James T. Richardson, Gerald P. Ginsburg, Mara L. Merlino ir Veronica Dahir, "Asking the Gatekeepers: A National Survey of Judges on Judging Expert Evidence in a Post-Daubert World." *Journal of Law and Human Behavior*, nr. 25 (2001): 433–458.

1366 Ahoron Barak, "Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą", *Justitia*, nr. 3 (57) (2005); Ahoron Barak, "Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje"., *supra* note 72; Ahoron Barak, *Purposive Interpretation of Law*, *supra* note 72; Ahoron Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*, *supra* note 72; Medina Barak, "Four Myths of Judicial Review: A Response to Richard Posner's Critique of Aharon Barak's Judicial Activism" *Harvard ILJ Online*, nr. 49 (2007).

1367 Edmund M. Morgan, "Presumptions", *Washingot Law Review and State Bar Journal*, nr. 12(4) (1937), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/washlr12&collection=journals&section=44&id=&pri nt=section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=; Edmund M. Morgan, „Presumptions," *Rutgers Law Review*, nr. 10 (1956), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr10&collection=journals&section=40&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

1368 Anne Bowen Poulin, "Prosecution use of estoppel and related doctrine in criminal cases: Promoting consistency, tolerating in consistency", *Rutgers Law Review*, nr. 64 (2) (2012), https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/PDFsearchable?handle=hein.journals/rutlr64&collection=journals&section=16&id=&print =section&sectioncount=1&ext=.pdf&nocover=.

1369 Vitalius Tumonis, *supra* note 5.

consideration in the present research paper.

However, such an interdisciplinary analysis of the principle of free evaluation of evidence, which combines the sciences of law and psychology (the application of intuitive decision-making methods) is conducted for the first time in the Lithuanian criminal procedure law doctrine. A more in-depth analysis of this principle allows a better understanding of the judge's active involvement in evaluating evidence and the role played by intuitive decision-making methods. A deeper analysis and a better understanding can help strengthen the control of this psychological phenomenon and contribute to the understanding that, under certain legal regulation, it is possible to completely avoid certain intuitive decision-making methods or to reduce their impact. Thus, the novelty of the research is reflected in the interdisciplinary nature of the sciences of law and psychology (the application of intuitive decision-making methods), namely, in the fact that an attempt has been made for the first time to look at the principle of free evaluation of evidence (more specifically, in the context of the aspect of internal conviction of the judge) not from the perspective of the content of undefined categories, but through a decision-making prism. The research has allowed highlighting the emerging threats posed by intuitive decision-making methods and suggesting a possible mechanism for their minimization, including the specific proposal regarding the stage of preparation of the case for trial, which is provided for in the Code of Criminal Procedure. In addition to this, special rules for the evaluation of (1) the reliability of personal evidence, (2) the opinions presented by the subjects with specialized knowledge and (3) the proportionality of secret (non-public) actions and their results, which supplement the general rules applied to the evaluation of evidence, have been developed for the first time in the context of evaluation of personal evidence.

The credibility of the research is supported by the fact that the results of the research positively correlate with the views of recognized scholars who have devoted a number of decades to the research on the theory of law and philosophy (including the criminal procedure) as well as psychology, and by the fact that the research has been conducted on the basis of the research methods recognized as appropriate by other researchers (or the science).

CONCLUSIONS

1. The criminal procedure doctrine recognizes the dominant theoretical models of the proceedings, which are characterized by certain principles and the procedural forms determined by them, and which also determine the role of the court in criminal proceedings. The Lithuanian legal system belongs to the Romano-Germanic legal system, which is characterized by an investigative model of criminal proceedings, however, the prevailing constitutional doctrine of criminal proceedings and the jurisprudence of the Constitutional Court lay down the dual nature of the judge's role: by separating the procedural functions, it simultaneously lays the judge under the obligation to pursue the objective of

establishing of the substantive truth and gives the procedural tool, namely, the duty to be active, and at the same time lays the judge (court) under the obligation to act impartially.

1.1. Although historically, the impartiality of the court is associated with the passivity of the court, the court's active involvement in criminal proceedings in pursuit of the substantive truth, i.e. the duty not to limit itself to the material provided to it by the parties to the proceedings and, if necessary, to take procedural actions (or have such procedural actions taken) in order to establish the truth, does not in itself mean the bias of the court.

1.2. The analysis of the academic doctrine and the case-law suggests that although the content of the principle of impartiality of the court is being extended, there is no need to extend the list of the grounds for removal, which is laid down in the Code of Criminal Procedure (except in the case provided for in conclusion 5), since the impartiality/bias of the court can be properly assessed on the basis of an open-ended and non-exhaustive list of the grounds for the removal of the judge (court). The case-law developed on a case-by-case basis makes it possible to assess, by looking at the judge's actions taken in each particular case, whether the courts exceed the limits of bias while implementing their duty to be active.

2. Free evaluation of evidence, as the main measure of evaluation of evidence, is expressed in legal regulation and in the case-law as being of the dual structure: the internal conviction of the judge (based on a detailed and impartial examination of all the circumstances of the case) and evaluation of evidence in accordance with the law.

3. The content of internal conviction is analysed in the present research paper as the unity of its internal content (making a decision) and the external explicitly expressed form (drawing up and announcement of a reasoned judicial decision). This new paradigm of internal conviction is proposed based on the achievements of the psychological sciences. Such an interpretation of this element of the content of free evaluation of evidence is not only new in the Lithuanian evidence law doctrine, but also has a clear added practical value. Internal conviction, which until now was interpreted in the doctrine of criminal procedure through such categories as morality and conscience, i.e. the categories that are difficult to define by legal principles and norms, no longer seems to correspond to the modern trends of practical applicability of science.

4. As the paradigm of internal conviction of the judge (court) keeps changing, changes should first of all occur in the interpretation of the content of the subjective side of internal conviction. The analysis of psychological and legal studies makes it possible to conclude that judicial decision-making is based on the dual decision-making (information processing) model, i.e. a decision is made on the basis of one of the following two different information processing methods: (1) heuristic, also called intuitive or experiential, and (2) logical, step-by-step basis. Research results show that judges use not only rational, logic-based,

but also intuitive decision-making methods when examining cases, evaluating evidence and making decisions. Having admitted that the decisions of the judge (court) may also be determined by intuitive (experiential) decision-making methods, it is important to establish the impact of intuitive decision-making methods (heuristics) at the stage of evaluation of evidence and how such impact can be neutralized so that it does not lead to an unreasonable and incorrect evaluation of evidence. Neutralization or minimization of heuristics, which are otherwise known as biases, is an important prerequisite for ensuring the right to an impartial trial, especially impartial in its subjective sense, as well as to a fair and just trial.

4.1. It is difficult to determine the impact of heuristics on evaluation of evidence and decision-making since in most cases the application of these intuitive decision-making methods is usually not understood by the decision-makers themselves, but occurs unconsciously. The analysis of the research suggests a conclusion that the following heuristics have the greatest impact on the judge in the context of free evaluation of evidence: the heuristics of availability, the heuristics of typicality, optimism and ego-centric bias, the approval bias, the bias of wisdom after time and the inability to ignore inadmissible evidence. It is important that judges are sensitive to such biases, especially when they are dealing with the issues of reliability and admissibility of evidence.

4.2. In order to reduce the impact of heuristics (intuitive bias) and thus potentially reduce the risk of error in the evaluation of evidence, the following is necessary:

4.2.1. first of all, to train judges on intuitive decision-making methods and their recognition. However, although this method is necessary, it is not considered to be effective, because even after explaining to the decision-maker the impact of intuitive decision-making methods on the final decision and warning him of possible errors, the decision-maker (judge) often continues to apply the same decision-making methods intuitively without assessing their impact on possible errors.

4.2.2. The second way that could help neutralize or minimize the dominance of the judge's intuitive manner in decision-making and avoid the effect of cognitive factors on the decision is to limit the judge's access to certain information, which is inadmissible and/or unreliable and which may lead to the intuitive evaluation of legally significant circumstances, including the evidence.

5. The legislator, having assessed the possibilities for neutralizing heuristics, should review the existing legal regulation of judicial and some pre-trial investigation procedures and adjust substantive and procedural norms of criminal law in order to reduce the detrimental effects of cognitive factors on judicial decision-making. The present research provides the grounds for proposing

changes to the legal regulation at the stage of preparation of the case for trial and with regard to the institute of removal.

5.1. Limiting access for the judge, who is making the final decision in the case, to the evidence obtained in the illegal manner is of particular importance for ensuring fair criminal proceedings. It is therefore proposed that the Code of Criminal Procedure should provide for a procedure whereby, after the announcement of the end of the pre-trial investigation (Article 218 paragraph 1 of the Code of Criminal Procedure), the parties to the proceedings could, after having familiarized themselves with all the material of the pre-trial investigation, submit a request for the removal of inadmissible evidence. In the event of receipt of a request for the removal of inadmissible evidence, within two days of receipt of the case by the court, the President of the court (or the Vice President or the President of the Criminal Cases Division) should appoint a judge to examine the request within the prescribed time-limit, and the latter's decision could be appealed against in accordance with Part X of the Code of Criminal Procedure. Once a decision on the admissibility of evidence becomes effective, a judge should be appointed to prepare the case for trial and to hear the case after its referral for trial hearing. Once a decision on the admissibility of evidence becomes effective, the evidence recognized as inadmissible should be removed from the criminal case material, sealed and kept separately from the criminal case material or otherwise excluded from any possibility to be accessed.

5.2. The relevant amendments should also be made in the legal regulation of the institute of removal (Articles 58-59 of the Code of Criminal Procedure) by prohibiting the judge, who dealt with the issue of admissibility of evidence, to participate in the hearing of the case.

6. The external, explicit form of internal conviction is a reasoned judicial decision, which presents the final result of the evaluation of evidence. A reasoned judicial decision ensures the right of the person to know why such final judicial acts are adopted, and is considered part of the constitutional right to a fair and impartial trial. This guarantee also ensures that the parties to the proceedings are properly heard and can exercise their right of appeal to a higher court.

6.1. The general rule of reasoning stipulates that the reasoner (judge) must focus on a specific (special) audience, but his goal is also to convince every possible (universal) audience, since the latter's approval of the decision is one of the criteria for the appropriateness of the reasoning. Considering the fact that the review of the judicial decision is associated exclusively with the instance-based court system, it can be concluded that depending on the instance and, accordingly, on whether the defence of a private or public interest is predominant at the court of the corresponding level, the target audience of reasoning (the dominance of the target audience) may be different. The audience of the reasoning of the decisions at the courts of first and second instances is, first of all, special and includes the parties to the

proceedings and the courts of higher instance. Such a conclusion is justified by the need to ensure the constitutional right of the person to a fair trial, including the right to request a review of (to appeal against) the judicial decision, as well as the duty of higher courts to examine the case from the aspect of the issues of facts/law. Meanwhile, the reasoning of the decision of the court of cassation (which is usually final and not subject to appeal), although it is also focused on the parties to the proceedings and the courts, which delivered the decisions, defends the legitimate private interest and challenges the evaluation of evidence made by the courts of lower instances, but is also intended for a universal audience. The court of cassation deals exclusively with the issues of law, and these decisions form a uniform, consistent, predictable case-law (the function of defending the public interest) and have an effect on the authority of the court as one of the state powers.

6.2. The study of the legal doctrine and jurisprudence of courts suggests that a judicial decision, which lacks reasoning or sufficient reasoning, is not only defective in terms of the form (procedural defect), but also in terms of the content of the decision, and may be recognised to constitute a fundamental violation of criminal procedure.

7. The normative basis of free evaluation of evidence is to ensure compliance with the law (or law in general). As a result of the constantly changing social environment (its prevailing values), the wording of the law as a text is too inflexible and too abstract to cover all possible situations. Having taken into account the limitations of the law as a general rule of regulation of legal relations, the judge should look for the correct decision in a specific case between the legal positivism (finding law in the text of the law) and legal realism (creating law by interpreting the text), and neutralize the deficiencies in legal positivism by means of legal realism.

7.1. Having established presence of the uncertainty, the legal gap, *inter alia* the legislative omission of the law of criminal procedure that needs to be applied in the case, the courts have the duty to either address the negative legislator (the Constitutional Court), or to implement their constitutional duty and interpret and apply the law on an ad hoc basis. The courts are obliged to apply the Constitution and/or the principles of criminal procedure in order to compensate the inadequacy of the law on criminal procedure, in particular when filling in the regulatory gaps of procedural nature. Accordingly, the courts must provide much more detailed reasoning for their decisions, and the precedent itself must in principle comply with the requirements that are applied to the law. The legislator may, in turn, subsequently amend or adjust the rule established in the precedent and thus eliminate the gap in the legal regulation of criminal proceedings with the help of general legal regulation.

7.2. In accordance with the constitutional imperatives, all limitations of human rights and freedoms during criminal proceedings are possible only on the basis of the law, and therefore expansive interpretation of the limits of

procedural coercive actions is considered unjustified and inconsistent with human rights standards. On the other hand, restrictive interpretation of too abstract and unclear regulation the purpose whereof is restriction of human rights is considered to be a guarantee for the protection of human rights.

8. The discretion of the court, as well as the powers to be active *ex officio* (without the initiative of the parties to the proceedings) in the process of finding the truth (in the process of evaluation of evidence) are necessary for the implementation of not only the procedural, but also the material justice, i.e. adoption of a correct decision. In order to reduce the potential abuse of judicial discretion by the court, the law provides for the following measures that limit it and ensure the objectivity of the decision:
   8.1. The imperative rules of criminal procedure, which specify exactly the form, the manner and the time limits in which the court (judge) functions, and ensure that procedural justice is properly implemented.
   8.2. The textual expression of the norm of law, including criminal procedure as public law, constitutes the first factor that limits discretion of the court. Each norm has, first of all, its content, and secondly, its goals. Thus, in the first place, when a judge chooses the meanings of the content of the vague legal norm (by interpreting the law, by filling in the gaps in legal regulation), he cannot attribute to the norm such a meaning that is not contained in its linguistic meaning, i.e. the semantic meaning of the text is the first limit of judicial interpretation. And secondly, when interpreting the content of the norm, the judge must assess the goal pursued by it (the purpose for which the rule was intended) and whether its appropriate interpretation will help achieve that goal or will lead to the results contrary to such goals.
   8.3. The formal means of the evidentiary procedure – prejudice and presumption, which are provided for by the legislator or which are recognized in the case-law, on the one hand, make evaluation of evidence more efficient, and on the other hand, limit free evaluation of evidence. The studies have shown that such evaluation can be both beneficial and detrimental, since the formal evidence may be groundless and may also deviate from the purpose of criminal procedure, i.e. to find the material truth.
   8.3.1. Prejudice is a rule of law according to which the proof of the factual circumstances of the case established in a judicial decision that has become effective, is binding, without any further revision, on another court, which establishes analogous circumstances during the examination of the case.
   8.3.1.1. The prevailing doctrine of criminal procedure and the case-law of the courts dealing with criminal cases recognize branch-based prejudice. However, its application separately during the hearing of inseparably related criminal acts may violate not only the principle of adversarial procedure, but also the principle of free evaluation of evidence. It should therefore be concluded that separation of the investigation and hearing of inseparably related

criminal acts should be impossible in the absence of objective reasons for which the hearing of the criminal case in court would be difficult.

8.3.1.2. The opinion on interbranch prejudice in criminal proceedings has not yet been definitively formulated, but considering that separate judicial proceedings (civil, administrative, criminal) differ in evidentiary procedures and evaluation of factual circumstances, as well as in the establishment of specific circumstances, it should be concluded that the opinion on the application of interbranch prejudice should be stated by the legislator.

8.3.2. Presumption, as a probability based on the assumption, is valid until its rejection by the evidence, however, the legal regulation (formal rules) of criminal procedure is non-existent on this issue, and the determination of the content of presumptions and their meaning is left to the legal doctrine. The analysis of individual judicial decisions, which were developed in the context of the gap in legal regulation and doctrinal uncertainty, especially the study of complex cases where the court has to choose between two legal presumptions, while applying the law, which is incomplete, suggest a conclusion that further doctrinal research is necessary in this respect.

8.4. The instance-based court system, as one of the factors limiting the discretion of the court, including the free evaluation of evidence, not only performs the function of judicial review of decisions, ensures the validity and legality of the judicial decision, helps correct the errors made by lower courts, but also guarantees implementation of the right of the interested party to the proceedings to an impartial trial. Bias of the court, if found to be present, is an absolute ground for the invalidity of the judgment or ruling, the fundamental violation of criminal procedure, which cannot be corrected by a higher court.

8.5. Only a judge who is independent and uses the discretion granted to him, can be an impartial and free evaluator of evidence and decision maker. The system of guarantees, which ensure independence of the judge, is directly related to ensuring the impartiality of the judge. The elements of this system, such as inviolability of the term of office of the judge, personal immunity of the judge, social (material) guarantees for the judge, etc., can be considered as the guarantees of not only independence, but also impartiality of the judge.

9. The court is obliged to examine the evidence directly and to substantiate the decision only on the evidence, which was examined during the trial hearing, therefore, evaluation must be applied to each piece of evidence separately and to the totality of evidence, i.e. in terms of interconnection, admissibility, reliability (authenticity and verifiability) and sufficiency of evidence – these are the general rules for the evaluation of evidence. However, the study of the legal doctrine of criminal procedure and of the case-law has made it possible to lay down special rules for the evaluation of personal evidence, whereas the rules of evaluation of special examination results have made it possible to lay down

special rules for the evaluation of material evidence. The analysis in the research of the peculiarities of evaluation of (1) the reliability of personal testimonies, (2) the opinions presented by the subjects with specialized knowledge and (3) the proportionality of secret (non-public) actions and their results, has resulted in the development of the rules for the evaluation of the said specific evidence, which supplement the general rules applied to the evaluation of evidence.

10. The courts, taking into account the personal characteristics of witnesses and/or their procedural status, have distinguished, over time, certain groups of witnesses the reliability of whose testimonies requires a more careful evaluation: these are the witnesses the reliability whose testimonies requires a more careful evaluation due to their personal characteristics (age, state of health) and the witnesses the reliability of whose testimonies requires a more careful evaluation due to their procedural status (accomplices, witnesses subject to anonymity). The valuation of the reliability of testimonies of such witnesses is inseparable from the procedure applied to the collection of their testimonies and from additional procedural guarantees, which not only help obtain more reliable testimonies, but also provide opportunities for the defence to properly implement their procedural functions and thus ensure the right to a fair trial:
    10.1. The safety of certain groups of witnesses (especially children and witnesses who are at risk due to their testimony) and, accordingly, the reliability of the data provided by them are ensured by such means as the use of technical means when recording their testimonies, the creation of acoustic and/or visual barriers in order to ensure the safety of the person (unrecognizability) in the event of application of anonymity, or the participation of certain subjects of criminal proceedings (in a particular case, a pre-trial judge, an expert, a specialist and a psychologist) during their interrogations.
    10.2. The right to defence is implemented by allowing the accused to cross-examine the witnesses for the prosecution (and also to have the opportunity to have the witnesses for the defence to be summoned and cross-examined under the same conditions as the witnesses for the prosecution). And if the court decides to rely on the testimony of the witness the reliability of whose testimony requires a more careful evaluation, and in the absence of the opportunity for the accused to cross-examine the witness for the prosecution, as well as the opportunity to summon the witnesses for the defence and to cross-examine them under the same conditions as the witnesses for the prosecution, the right to defence must be compensated by the duty of the court to scrutinize the proceedings more carefully, to compare the testimonies of such witnesses more carefully with other evidence and to ensure the opportunity to enjoy other actions, which compensate the inconvenience caused to the defence.
11. Specialized knowledge is one of the types of personal evidence in the evidentiary procedure. The judge has to evaluate the result of certain special examinations

presented to him by an expert/specialist witness (based on the competence) despite the fact that the judges do not have a sufficiently in-depth knowledge in the relevant field. In order to ensure the duty of the court to evaluate the results of special examinations in the proper manner, the case-law is developing special rules according to which, when assessing the reliability of the results of specialized knowledge, the court must also evaluate the following additional aspects: the completeness, sufficiency and quality of the material presented to the expert (specialist); the accuracy of the initial data submitted to the expert or specialist; the scientific validity of the methods applied, etc. The research has resulted in the identification of certain shortcomings in the legal regulation and the case-law, which have a negative impact on the evaluation of results of special examinations:

11.1. Legal knowledge in judicial proceedings may be regarded in general as specialized knowledge in specific *ad hoc* situations. However, in the context of evidentiary procedure in criminal proceedings, the information obtained through the use of special legal knowledge does not provide information about the factual circumstances of the case and cannot become a piece of evidence to substantiate the circumstances constituting the subject matter of proof in the evidentiary procedure. This helps clarify the content of the legal norm, therefore, the legal expert's opinion cannot be considered as evidence in criminal proceedings.

11.2. Cross-comparison of the opinions presented by the subjects with specialized knowledge is hardly possible in certain cases, since in order to compare the opinions, experts must apply identical examination methods and procedures to the material (data) of the same volume. The research has found that the Forensic Science Centre of Lithuania treats the expert examination methodologies, except those which are public, as one of their professional secrets. Such practice of the institutions and the case-law, which tolerates the practice of not disclosing the methodologies used by state expert institutions by indicating that this is only a lack of only one of the quality elements of the expert opinion, is inappropriate and incompatible with the principle of adversarial procedure, and impedes the implementation of the right to defence in the cases where the purpose of the opinion obtained on the basis of private initiative is to refute the opinion of the expert with specialized knowledge obtained on the basis of the initiative of the prosecution or the court.

11.3. The result of the work performed by the expert, who is otherwise known as a witness by competence, significantly depends on the expert's professional competence (in the area of specialized knowledge). It is ensured by certain requirements such as education, inclusion in the list of experts, procedural and other duties attributed to the expert, accreditation of the institution or methods, requirements for expert activities, etc. An equally important guarantee of the reliability of the quality of the data provided

by this subject is the impartiality and independence of the expert, where special attention should be paid to the (in)dependence (from)on the parties to the proceedings:

11.3.1. After assessing the institutional infrastructure for obtaining specialized knowledge, which is available in Lithuania, it can be stated that, in order to ensure the impartiality of the specialist (expert), an examination requiring specialized knowledge should not be entrusted to a person who maintains employment relationship with the state authority that has an independent material or procedural interest in the criminal case and implements it through the acquisition of procedural status (for example, that of the civil claimant).

11.3.2. The current legal regulation, which stipulates that expert examination methodologies, with the exception of those that are public, should be treated as secrets, the practice when a person with specialized knowledge hired on the initiative of a private party to the proceedings is provided only with the data (but not all data) available to the party, and the financial remuneration granted by the party to the proceedings to the specialist hired on the private initiative lead to the situation when the opinion with specialized knowledge obtained on a private initiative is not treated as the specialist's opinion or the expert's opinion, but as a written document in criminal proceedings. The above-mentioned factors determine the insufficient quality and reliability of such opinion, therefore, in the absence of any mechanism neutralizing such factors, the opinion obtained and submitted to the court by such a private party to the criminal proceedings should continue to be treated as an advisory opinion. At the same time, in addition to the general scheme for the evaluation of evidence, it is recommended for the courts to apply a more careful evaluation of the results of the advisory opinion: to assess the qualification and the category (including the length of service) of the person providing the advisory opinion, the quality (the content and the volume) of the material presented to the person and the ability to apply the necessary examination methods.

12. The data obtained through the use of secret (non-public) actions must not only comply with the general requirements for evidence, but also be obtained and used in accordance with the principle of proportionality as non-public actions limit the right of the person to private life. The case-law of international and national courts and the doctrine allow formation of the following special rules for the evaluation of such data:

12.1. In criminal proceedings, it is the principle of proportionality that helps ensure the balance of restrictive rights of the individual. The extensive content of the principle of proportionality enables the judge to carry out an individual procedure of evaluation of the acts of criminal nature: to weigh the balance between the restrictive right to the inviolability of private life and the goal pursued by such restriction.

12.2. Legal regulation does not contain a specific concept of private life, thus, in a particular case, it is the courts that have a wide discretion to decide what should (not) be regarded as a person's private life, by identifying its new aspects on a case-by-case basis and, accordingly, deciding whether the data obtained through the actions of non-public nature should also be assessed from the aspect of proportionality.

12.3. In the absence of adequate statutory regulation of secret (non-public) actions: in the absence of any provisions on the degree of seriousness of criminal offences the investigation whereof may be carried out using secret surveillance (Article 160 of the Code of Criminal Procedure), in the absence of clear content of the measure applied for the actions of pre-trial investigation officers who do not disclose their identity (Article 158 of the Code of Criminal Procedure), in the absence of the maximum term of application of non-public measure or the number of possible extensions for its application (Article 158 of the Code of Criminal Procedure, Article 159 of the Code of Criminal Procedure, Article 160 of the Code of Criminal Procedure), it is the consistent and appropriate case-law that can fill in the existing legal gaps with certain exceptions regarding the restriction of the person's rights (see Conclusion 7.2). The case-law, which, in accordance with the principles of criminal procedure, determines the proportionality of obtaining and using such data, allows to perform the proper evaluation of whether the data comply with the requirements set for evidence, especially the admissibility of the data, and should help ensure the balance (proportionality) of rights against rights.

Publications on the topic of the dissertation

1. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Discussion issues of assessment of data obtained by using special knowledge in criminal proceedings // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security of public order : mokslinis žurnalas. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas. Viešojo saugumo akademija. ISSN 2029-1701. eISSN 2335-2035. 2023, [t.] 33, p. 168-177. DOI: 10.13165/PSPO-23-32-06. https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/issue/view/477
2. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. The judge as an impartial subject in criminal proceedings: the case of Lithuania // International comparative jurisprudence. Vilnius: Mykolas Romeris University. eISSN 2351-6674. 2019, vol. 5, iss. 1, p. 89-107. DOI: 10.13165/j.icj.2019.05.010. https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/5056
3. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Asmenų parodymų patikimumo probleminiai klausimai = Issues regarding the reliability of people's testimonies // Jurisprudencija : mokslo darbai = Jurisprudence : research papers / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Registrų centras. ISSN 1392-6195. eISSN 2029-2058. 2016, vol. 23, iss. 2, p. 310-332. DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-09. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4577
4. Jurka, Raimundas; Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. Specialios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą = Special knowledge as the means of determining reliability of evidence // Kriminalistika ir teismo ekspertizė : mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice = Криминалистика и судебная экспертиза : наука, обучение, практика : IX. D. 2. / Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Mykolo Romerio universitetas. Vilnius ; Charkovas : Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2013. ISBN 9789986555407. P. 189-207.

Žibaitė-Neliubšienė, Rasa
LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE: DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE: daktaro disertacija. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2023. 338 p.

Bibliogr. 232–276 p.

Laisvas įrodymų vertinimas yra kasdien taikomas procesinis principas, tačiau jo turinys yra menkai ištirtas. Taigi tyrimo tikslas – išanalizuoti laisvo įrodymų vertinimo principo turinį bei veiksnius, padedančius užtikrinti teismo nešališkumą (objektyvumą) vertinant įrodymus. Laisvas įrodymų vertinimas darbe analizuojamas remiantis dvinare jo struktūra: laisvas įrodymų vertinimas = teisėjo vidinis įsitikinimas (pagrįstas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu) + įrodymų vertinimas vadovaujantis įstatymu. Atliko tyrimo naujumas pasireiškia per teisės ir psichologijos (intuityvių sprendimo priėmimo būdų taikymą) mokslų tarpdisciplininiškumą, o būtent tuo, jog pirmą kartą pabandyta pažvelgti į laisvą įrodymų vertinimo principą (konkrečiau – teisėjo vidinio įsitikinimo aspekto kontekste) ne iš neapibrėžtų kategorijų turinio perspektyvos, o per sprendimų priėmimo prizmę. Tyrimas leido išryškinti kylančias grėsmes dėl intuityvių sprendimo priėmimo būdų bei pateikti galimą jų minimizavimo mechanizmą, įskaitant konkretų siūlymą dėl Baudžiamojo proceso kodekse numatyto parengimo nagrinėti bylą teisme etapo ir nušalinimo instituto teisinio reguliavimo pokyčių. Taip pat pirmą kartą asmeninių įrodymų vertinimo kontekste suformuotos, (1) asmenų parodymų patikimumo, (2) subjektų, turinčių specialių žinių, pateiktų išvadų ir (3) slaptų (neviešo pobūdžio) veiksmų proporcingumo ir jų rezultatų vertinimo specialiosios taisyklės, papildančios bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles.

Free evaluation of evidence is a procedural principle applied on a day-to-day basis, however there is sparse research on its content. Thus, the purpose of the research is to analyse the content of the principle of free evaluation of evidence and the factors that help to ensure the impartiality (objectivity) of the court during the evaluation of evidence. Free evaluation of evidence is analysed in the research paper on the basis of its dual structure: free evaluation of evidence = internal conviction of the judge (based on a thorough and impartial examination of all the circumstances of the case) + evaluation of evidence in accordance with the law. The novelty of the research is apparent in the interdisciplinarity of the sciences of law and psychology (the application of intuitive decision-making methods), namely, in the fact that an attempt has been made for the first time to look at the principle of free evaluation of evidence (more specifically, in the context of the aspect of internal conviction of the judge) not from the perspective of the content of undefined categories, but through a decision-making prism. The research has allowed highlighting the emerging threats posed by intuitive decision-making methods and suggesting a possible mechanism for their minimization, including the specific proposal regarding the changes in the legal regulation of the stage of preparation of the case for trial and of the institute of removal, which are provided for in the Code of Criminal Procedure. In addition to this,

special rules for the evaluation of (1) the reliability of personal testimony, (2) the opinions presented by the subjects with specialized knowledge and (3) the proportionality of secret (non-public) actions and their results, which supplement the general rules applied to the evaluation of evidence, have been developed for the first time in the context of evaluation of personal evidence.

Rasa Žibaitė-Neliubšienė

LAISVAS ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE:
DISKRECIJA APIBRĖŽTOSE RIBOSE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas roffice@mruni.eu
Tiražas 20 egz.

Parengė spaudai Martynas Švarcas

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G, 76200 Šiauliai
info@dailu.lt
http://siauliuspaustuve.lt